

פ"ב ו' 87). האומר: הקומץ קרב לעצמו ושיריים מתפזרין ע"ג הדשן; אבל ת"ק בתוס' שם (ר"ש במנחות שם) אומר הקומץ קרב בעצמו ושיריים קרבין בעצמן. וכך אמרו מפורש בירוש' (פ"ג יט ע"ב): אמר רבי יוסי ראה רבי דעתו של ר' אלעזר בירבי שמעון ושנה כיוצא בו. רבי בא בר כהן בעי קומי רבי יוסי ולמה לי כרבי לעזר בירבי שמעון אפילו כר' שמעון אביו. אמר ליה איכול בראש המזבח ואין שריפה (מנחותיהן נשרפות) בראש המזבח. התיב רבי חנינה קומי רבי מאן והא תני רבי חייה (תוס' שם, ת"ק) ופליג ליקרב כליל אינה יכולה וכו' מפני שותפותו של איש (וסיפא: כיצד הוא עושה הקומץ קרב בעצמו ושיריים קרבין בעצמן). אמר ליה רבי ראה דעתו של רבי אלעזר בירבי שמעון ורבי חייה רובה ראה דעתו של רבי שמעון אביו.

וסיפא (מ"ז—מ"ח): מה בין כהן לכהנת וכו' — נשנית אגב רישא. ואגבה מ"ח: מה בין איש לאשה וכו' האיש מדיר וכו' האיש מגלח וכו' 88). האיש נסקל ערום וכו' האיש נתלה וכו' 89). ובתוס' כאן, ז—ט, נוספו עליה עוד חילוקים. פרק ד.

מ"א: ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה שנא' אשר תשטה אשה תחת אישה וכו' — כר' יונתן 90). בספרי זוטא 233, ומנין אתה מרבה ארוסתו ויבמתו וכל שהיא לו משום אשות (בגון אלמנה לכ"ג וכו', רבה שם) [ואשת אחיו שססת מאחיו לאחר מיתת אחיו שיקנא להם] 91). אמרת לאמר ואמרת אליהם, ושם 235: ואם לא שטית סומא תחת אישך, לרבות אשת אחיו שססת מאחיו לאחר מיתת אחיו, יכול כל אלו שותות תל תחת אישך את שהוא תחת אישה שותה אין כל אלו שותות.

שם סיפא: אלמנה לכ"ג וכו' לא שותות ולא נוטלות כתובה — כספרי פ"ס ז: כי תשטה אשתו, בראויה לאישות הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכ"ג וכו'. אבל בס"ז 238 שנינו: אשה תחת אישה מה תל אשה אשה בכל הפרשה לרבות אלמנה לכ"ג וכו' לרבות כל הפסולות שישתו. ר' אלעזר ברבי שמעון אומר אין משקין את הפסולות.

איכ — סתם משנתנו ר"א ברבי שמעון היא. בירוש' כאן (יט ע"ג) פירשו טעמה של משנתנו, מן ונקתה ונזרעה זרע — זרע כשר ולא זרע פסול, ולדברי ר' יוסי בר' בון: כלום המים באים אלא להתירה לביתה, וזו כיון שנסתרה אומ' לו הוצא.

ואמנם מי ששנה מ"ב, ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה האומרת סמא אני לך וכו' (ע"י פ"א מ"ג ומשיכ' שם) ששנה אפוא, ואלו, ולא הזכיר את אלו שבמ"א — ודאי שלא שנה במ"א: אלמנה לכ"ג וכו' 92).

וגם "מתו בעליהן" 93) עד שלא שתו בשיא נוטלות כתובה ולא שותות וכו' (מ"ב סיפא)

87) וכיו"ב לענין מנחת חוטא של כהנים, בתוס' מנחות פ"ח ד, בניגוד לר"ש, במשנה שם פ"ו מ"א.

88) = נזיר פ"ד מ"ו—מ"ז.

89) כ.חכמים' בסנהדרין פ"ו מ"ג ומ"ד.

90) בספרי פ"ס כ, בבלי כ"א.

91) כ"ז הכתוב בעמ' 232 ש"י 16 שייך לכאן, ע"י הורוויץ.

92) וע"י תוס' כ"ב ד"ה אלמנה; גם בס"א שם נדחקו המפרשים.

93) של כל סופות הראויות לשתות.

—אינו בוודאי במקומו העיקרי כאן, אלא מקומו אחרי „ושאר כל הגשים או שותות או לא נוטלות כתובה“ (מ"ג); מ"ב כולה נכנסה אפוא לכאן ממקור אחר. והנה בירוש' ריש פרקין (שם) אמרו: מתניתא (דארוסה) דבית שמאי⁹⁴, דבית שמאי אומרי' נוטלת כתובה ולא שותה וכו', וירוש' זה קשה לפרש לפי נוסח שלנו במשנה „ולא נוטלות כתובה“⁹⁵. והפתרון היחיד שאפשר לו ליאמר הוא, שלא היה לפני הירוש' במשנתנו „ולא נוטלות כתובה“, וע"כ רצה לפרשה בבית שמאי שנוטלת כתובה⁹⁶.

ז' וא"כ אפשר שגם בסיפא: אלמנה לכ"ג וכו', נוסף „ולא נוטלות כתובה“ (ואם כך מתקשר יפה: ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה), ואמנם בכתובות סוף פ"א שנינו: אלמנה לכ"ג וכו' יש לה כתובה, ורש"י (כד א) כבר התקשה בזה, ופירש שאעפ"י ששאר אלמנה לכ"ג יש לה כתובה, „זו אין לה דסתירתה גרמה לה ליאסר עליו ואפי' היא ראויה לו הלכך לאו בת כתובה היא דלא עדיפא מכשרה“, כלומר שאינה נוטלת כתובה אם אינה שותה (מ"ג). ואולם האילונית ששנינו בה (במ"ג): לא שותה ולא נוטלת כתובה — אין לה בכלל כתובה (כתובות שם), ואלמנה לכ"ג בעלמא אע"פ שאסורה עליו יש לה כתובה.

מ"ג: אילונית וכו' לא שותות ולא נוטלות כתובה — זו כדשב"א בתוס' פ"ה ב (בבלי כו א), אבל ת"ק שם שונה: או שותה או לא נוטלת כתובה, כר' אלעזר במשנתנו. אחרי מ"ה שנתה התוס' במשנתה (פ"ה ח), אגב „לא להשקותה אמרו אלא לפוסלה מכתובתה“, שבמ"ה — פ"ו מ"ב: אמר עד אחד וכו' ולא לפוסלה מכתובתה אלא שלא תשתה, ואח"כ פ"ו מ"ד (עד או' נטמאת וכו', תוס' שם), ממש כעין סדר המשנה ביבמות פט"ו מ"ד מ"ה (ע"י להלן). פרק ה.

מ"א: כשם שהמים בודקין אותה וכו' דברי ר"ע אמר ר' יהושע כך היה דורש וכו'. מ"ב: בו ביום⁹⁷ דרש ר"ע וכו' אמר ר' יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז וכו', מ"ג: בו ביום דרש ר"ע וכו', מ"ד: בו ביום דרש ר"ע וכו', מ"ה: בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס וכו' א"ר יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז וכו'. כל הפרק נשנה אגב דרשת ר"ע שבמ"א, אבל גם מ"א אין לה קשר לשלפניה, ומשנת תנא אחר היא.

התוס' מקבילה לפרק זה, בפ"ה יג—פ"ו ה, ואגבן עוד דרשות של ר"ע ואחרים. ולענין איוב (מ"ה) שנינו בתוס' פ"ו א: ר' יהודה אומר⁹⁸ משום בן פטורי, דרשה אחרת. ושם בסוף פ"ה¹⁰⁰: ר' יהושע אומר דרש ר' יהודה בן פטורי ומדותם וכו' אלף אמה מגרש אלפים אמה תחום שבת, ממש כדרשת ר"ע במ"ג, ובוודאי ששנו כאן באת המשניות: אמר ר' יהושע כך היה דורש ר' יהודה בן פטורי, מעין ששנו במשנתנו במ"א.

94) כך גם בכ"י, וא"א להגיה. 95) וע"י תוס' שני, שלא הוכירו ירוש' זה.

96) אבל כל הסוגיא הובאה מירוש' כתובות פ"ס לג ב והותאמה לכאן.

97) [סימן שאלה זה צוין כאן בידי המחבר ויל'.

98) = ביום שהושיבו את ראביע, ביום ורשתו שבמ"א.

99) כנר הדפוס וכ"י, וביה ביידיש: תני בשם ר' יהודה.

100) דפ"י וכ"י, וע"י יחסי ת"א, דף יב ע"א.

משנתנו בפרק זה אינה אפוא בכל-אופן משנת ר' יהודה, שהרי ר' יהודה שונה
אחרת ממנה.
פרק ו.

פ"ו כולו נסדר שלא במקומו. מ"א ומ"ג היו שניים. כאמור, לפני תוס' — בפ"א
אחרי מ"א (עי' לעיל). ומ"ב, מ"ד — אחרי פ"ד (עי' לעיל); סימן הוא שכל פרק זה
לקוח ממקור אחר ונכנס שלא במקומו.

מ"א: משיקינא (=משקינא)¹⁰¹ אפילו שמע מעוף הפורח (עי' תוס') יוציא ויתן
כתובה דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משישאו¹⁰² ויתנו בה מוזרות בלבנה; הו' לו;
אף משישאו.

בירוש' כאן (כ סע"ד); אנו תנינן מחלוקת (דברי ר"א ר' יהושע אומר). אית
תני תני סתם (ת"ק סתם). אמר רבי זעירא קומי רבי מנא לא על מה דר' אליעזר אמר ר'
יושע פליג. אלא בגין דתנינן ר' יהושע או' עד שישאו (כ"ר; משישאו) ויתנו בה
מוזרות בלבנה (ע"כ שנו לפניו; דברי ר' אליעזר); וכיו"ב בעירובין פ"ו מ"י; דברי ר"א
ר' יהושע אומר וכו', ובעירובין פ"א א ברשיי וכ"י; לאפוקי מד"מ וכו'.

אבל קרוב, שהביריתא ששנתה דברי ר"א סתם — משנת ר' יהודה היא שהיה
שונה משנת ר"א¹⁰³ סתם (ועי' להלן). כיצא בדברי ר' יהושע שגיגו בביריתא
(גטין פט"א) בשם ר' עקיבא; ר"ע אומר משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה ("תצא"). אלא
שלי"ע תצא אפילו בלא קינוי. ובמדרש-הלכה, שהובא בגמרא (לעיל ו ע"ב); היא,
ולא שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. כלומר שאינה שותה אלא יוצאה, וכיו"ב שגיגו בספרי
נשא פיס' יט בשם ר' ישמעאל; ומה ת"ל ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא אלא
מגיד הכתוב כיון שיצא עליה שם רע (היינו משישאו ויתנו בה) אסורה לבעלה.

מ"ב: אמר עד אחד וכו' ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין אף
לפוסלה מכתובתה, חמותה וכו' הרי אלו נאמנות ולא לפוסלה מכתובתה וכו'.

לרישא אמרו בירוש' כאן (כ סע"ד—כא רע"א); ועד אין בה אין לי אלא עד וכו' ת"ל
ועד אין בה מכל מקום. וכו' ישמעאל דר' ישמעאל אמר (ספרי פיס' ז) כל מקום שנאמר
בתורה עד סתם הרי הוא בכלל שני עדים עד שיפרש הכתוב שהוא אחד. אשכח תני
ר' ישמעאל אומר שני עדים.

וא"כ — משנתנו ר' עקיבא היא.

ולמציעתא אמרו בירוש' שם (כא רע"א); מתניתא: מש הודה¹⁰⁴ רבי עקיבה
לר' טרפון דתני ר' טרפון אומר עד אחד נאמן לסמאותה ואין עד אחד נאמן להפסידה
מכתובתה. ר' עקיבה אומר כשם שעד אחד נאמן לסמאותה כן עד אחד נאמן להפסידה
מכתובתה. אמר לו ר' טרפון איכן מצינו עד אחד בממון כלום. אמר לו ר' עקיבה ואיכן
מצינו עד אחד באשת איש כלום אלא וכו'. חזר ר' עקיבה להיות שונה
כר' טרפון.

הירוש' מניח אפוא שלמשנתנו אינו נאמן להפסידה מכתובתה, ולא היה אפוא במשנה
של הירוש' "אף לפוסלה מכתובתה! המשנה סידרה "חמותה יבת חמותה" וכו', כבבא

101) וכיו"ב למשל בב"מ פ"ד מ"ד: מי שהוסל = מהוסל (בכ"י ק ובת"כ).

102) כנר הירוש' וכל הספרים, דסר: עד שישאו.

103) תוס' זכחים פ"ב יז, מנחות יח א.

104) כך הוא גם בכ"ל וכ"ר ושרירי 211, וא"א להגיה כק"ע.

מיוחדת ולא כללה אותם עם הרישא. מפני ההבדל שביניהם לענין עדות אשה ביבמות פט"ו מ"ד (גטין פ"ב מ"ז). אבל „ולא לפסלה מכתובתה" וכו', שבסיפא נמשך גם על הרישא.

והירוש' מניח גם כאן — שמשנתנו משנת ר"ע היא.

בתוס' (פ"ה ה. ע"י לעיל) שנינו: עד אומ' נטמאת ועד אומ' לא נטמאת [אשה אומרת נטמאת ואשה אומרת לא נטמאת] (105) לא שותה ולא (106) נוטלת כתובה (שלא כמשנה ד'). ר' יהודה אומ' לא כל הימנו [מעד אחד] (105) להפסידה כתובה אלא עד אומ' נטמאת ושנים אומ' לא נטמאת שנים אומ' נטמאת ואחד אומ' לא נטמאת בטל יחיד במיעוטו. ז"א עד ושנים היתה שותה, שנים ועד לא שותה ולא נוטלת כתובה. ר' יהודה סובר אפוא כר' טרפון. ובאמר עד אחד אני ראיתה שנטמאת (מ"ב) סובר הוא אפוא לא שותה אבל נוטלת כתובתה. ובעד ועד סובר הוא שותה, כמשנתנו.

מ"ד היא אפוא — ר' יהודה, ואם מ"ד היא ר' יהודה נראה שגם מ"א משנת ר' יהודה היא. וא"כ סמי מכאן „אף לפוסלה מכתובתה". שזו היא דעת ר"ע עד שלא חזר בו. דעת ת"ק דר' יהודה שבתוס'.

והנה למ"ד רישא אמרו בירוש' שם (כא ע"א): שמעון בר בא בשם ר' יוחנן כאן („שרגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה") לא היתה שותה ובעגלה ערופה (פ"ט מ"ח) היו עורפין. רב אמר היתה שותה. מתניתא פליגא על רב עד אחד אומר נטמאת ושנים אומרי' לא נטמאת היתה שותה. הא עד בעד (107) לא היתה שותה. פתר לה בפסולי עדות (שנים דקא תני בפסולי עדות קאמר כגון נשים או עבדים), ושני פסולים כעד אחד (108). ואין בפסולי עדות אמור סופא שנים אומרי' נטמאת ועד אחד אומר לא נטמאת לא היתה שותה, הא עד בעד (כשר וכשר) לא היתה שותה. והיך רב אמר היתה שותה. ר' יוחנן אמר לא היתה שותה. מתניתא פליגא על ר' יוחנן שנים אומרי' נטמאת ועד אחד אומר לא נטמאת [לא היתה] (109) שותה. הא עד בעד (לא) (109) היתה שותה. פתר לה בפסולי עדות. ואין בפסולי עדות אמור ראשה עד אומר נטמאת ושנים אומרי' לא נטמאת היתה שותה הא עד בעד היתה שותה היך ר' יוחנן אמר לא היתה שותה. וכו'. וכיוצא בסוגיא זו בבבלי לא ב (מז ב): אמר „לך" עולא תני לא היתה שותה וכן אמר רבי יצחק (110) לא היתה שותה ור' חייא (111) אמר (מז ב: תני) היתה שותה וכו'. תנן עד אומר נטמאת ושנים אומרי' לא נטמאת היתה שותה. הא חד וחד לא היתה שותה וכו'. אבל גם בטירות פ"ה מ"ט (וספק טומאה מסוטה למדה) וביבמות פט"ו מ"ד—מ"ה (112) שנינו כיוצא במשנתנו. ואין להגיה את כל המשניות.

ובירוש' יבמות שם (טו ע"א) אמרו: עד אחד אמר מת ונשאת ובא אחר ואמר לא מת הרי זו לא תצא (מ"ד שם). מפני שאמר משנשאת הא אם עד שלא נשאת ונישאת תצא (113). אמר ר' יוחנן זו דברי ר' מנחם בר' יוסי (114). אבל דברי חכמים בין אמ' משנשאת

(105) דפ"ו וכ"ו.

(106) כנ"י ארפורט, דפ"ו וכ"ו: או שותה או לא.

(107) כ"י ושר"י, דפ"ו: בעד אחד.

(108) וכ"י ב בבלי לא ב. (108a) כ"י ושר"י.

(109) ליתא בשר"י. = תלמיד ר' יוחנן. (110)

(111) דודו ורבו של רב. וע"י כריתות פ"ג מ"א. (112)

(113) שלא כעולא האומר „כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים ואין דבריו של אחד

במקום שנים"י ושלא כבבלי יבמות ק"ז ב.

(114) תוס' יבמות פ"ד א.

בין שאמ' עד שלא נשאת לא תינשא ואם נישאת לא תצא (ת"ק דר' מנחם בתוס' שם: עד אומ' מת ועד אומ' לא מת, אשה אומרת מת ואשה אומרת לא מת הרי זו לא תינשא)¹¹⁵.

וכך אמר רבא בכתובות כב ב (לנו' הבבלי בבביתא זו): וראה ר' יוחנן דברי ר' מנחם בר' יוסי בגירושין ולא ראה במיתה (מפני שהיא שכיחה).

ר' יוחנן סובר אפוא, שעד ועד הרי הוא ספק ולא תינשא, אלא שאם נישאת לא תצא. ומכאן, בסוטה, סובר ר' יוחנן לא שותה מפני שרגלים לדבר. ור' חייא (וכן רב) שנה כמשנתנו.

על פ"ז—פ"ט, ע"י לעיל.

אלא שצריך אני להעיר עוד על פ"ט מ"א.

במ"א שנינו: שנא' כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיו. שלשה מבית דין הגדול שבירושלים היו יוצאין. ר' יהודה אומר חמשה. "שלשה"—ר"ש היא. סנהד' פ"א מ"ג, סמיכת זקנים ועריפת עגלה בשלשה דברי ר' שמעון. ר' יהודה אומר בחמשה. ספרי שופטים פ"ט דה (בבלי וירוש' כאן ובסנהד'). אבל הלשון "היו יוצאין" (שאינו גם בספרי, וסתמו ר"ש) מוכיח, שבמשנה הישנה שנו סתם: ויצאו זקניך ושופטיו. מבית דין הגדול שבירושלים היו יוצאין. אלא שר"ש שנה: שלשה מבית דין הגדול וכו'. ולפי"ז המשנה הישנה יכולה להתפרש אפילו כדעת ר' אליעזר בן יעקב¹¹⁶: זקניך זו סנהדרין¹¹⁷ שופטיו זו מלך וכהן גדול¹¹⁸. ז"א שכל הסנהדרין היו יוצאין, וכן שנינו בתוס' סנהד' פ"ג ד, אין שורפין את הפרה ואין עורפין את העגלה וכו' אלא בבית דין של שבעים ואחד.

רבי עצמו — ובוז באנו לרשמים של מעשי רבי במשנתנו — אומר כאן: נראין דברי רבי שמעון בסמיכה ודברי רבי יהודה בעריפה¹¹⁹. ואם-כן לא רבי הוא שסתם כר"ש, אלא שרבי (שבסנהד' שנה מחלוקתם בפירוש) השתמש כאן במשנת ר"ש והוסיף עליה דברי ר' יהודה. ובמ"ב 123: ויצ' זק' רבי אומר בזקני בית דין הגדול הכתוב מדבר, ולא פירש כמה.

רבי נזכר במשנתנו, בפ"ג מ"ה: ר' אומר הזכות תולה וכו' = אני אכריע. בספרי נשא פ"ט ח: ובפ"ה מ"א: ר' אומר שני פעמים וכו' — ז"א שהוא שונה בדבריו של ר"ע כדברי ר' ישמעאל. ספרי פ"ט ז: ר"ע אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה שלש פעמים אלא טמאה לבעל וכו' (בבלי כח א). ובירוש' פ"א (טז סע"ג) הביאו ברייתא: תני רבי אומר שלש טומאות אמורות בפרשה אחת לבעל וכו', ממש כדברי ר"ע שבספרי, וע"י ירוש' (אית תני תני ובאו ובאו — ר' ישמעאל) ובבלי כח א: ת"ש מדקתני סיפא רבי אומר וכו'.

"רבי" שבפ"ט מט"ו — הוספת תלמידים היא. ע"י לעיל.

פ"ט מ"ז: נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר וכו' — הכל בבריתות פ"ו מ"ב: עגלה ערופה אינה כן; אם עד שלא נערפה תצא וכו'. ונראה שמ"ז—מ"ח — מן המשנה האחרונה הן.

115) ושלא כמו שנשנית ברייתא זו בבבלי כתובות כב ב וש"נ.

116) בבלי מה א: מתני' ולא כראב"י דחניא ראב"י אומר.

117) בירוש': זה בית דין הגדול.

118) ירוש' כאן כג ע"ג ובסנהד' שם. 119) ירוש' כאן כג ע"ג וסנהד' שם.

XIII. קידושין

מסכת קידושין שלנו אינה כלל מעור אחד. מורכבת היא באמת משלוש מסכות: (א) המסכת הראשונה היא פרק ראשון, פרק קניינים (של אשה, עבד, נכסים, חילופין) וחובים (של אנשים ונשים, ארץ וחול) עם סיום אגדי (מ"י). הרגיל בסוף מסכות.

כבר הסבוראים הרגישו בהבדל שבלשון בין פ"א לפ"ב. ואמנם כן לשון פ"א עתיקה וקצרה וקרובה ללשון ב"ק פ"א מ"א — מ"ד, לשון של כללים קצרים בגוף ראשון, והסיום "כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונחל את הארץ (= ארץ ישראל, מ"י)" עתיק הוא וקרוב ללשון הכתוב בדברים, וסגנונו כסגנון ישעיה.

ובימים ההם "נקנית" האשה כמו שנקנה עבד. במ"ה "נכסים שיש להם אחריות וכו'" כבר השתמש ר' אליעזר, וסיפא "נכסים שאין להם אחריות נקנין וכו'" הוא ה"מעשה במדוני אחד שהיה בירושלים", שהביא ר' אליעזר. ובפירוש "כל מצות הבן על האב" (מ"ז) עוסקים בתוספתא רבן גמליאל ועוד תנאים. בפירוש "משנה" שבמ"י נחלקו ר' מאיר ור' יהודה. ונוספו בה במ"ג ע"י תנאים מאוחרים, או רבי, מחלוקת ר"מ וחכמים. "המשנה הראשונה" היתה בודאי משנה קצרה "וקונה את עצמו בכסף ובשטר" ולא יותר. ומכמה משניות יוצא שהעבד יכול לכתוב שטר.

גם מ"ד: בהמה גסה וכו', מאוחרת למ"ה, וחולקת עליה, כי משנה ה' כללה כל נכסים שאין להם אחריות במשיכה. גם מחלוקת זו, של ר"מ וחכמים, נוספה אפוא. פרק ב—ג, ד.

(ב) עיקר קידושין הוא פרק ב' מ"א—פ"ג מ"א (ופ"ד מ"ט). אבל פ"ג מ"ב—פ"ד מ"ד היא מסכת עריות ויחוסין, ואין לה ענין ל"קידושין". אלא שע"י ההתחלה: כל מקום שיש קידושין ואין עבירה וכו', נתחברה לקידושין, והיא שייכת במקצת ליבמות פ"ד מ"ג. ושם פ"ו. ופ"ד מ"ט, שהוא ענין קידושין, אין לו הקבלה בתוס' שם (ע"י להלן), ושייך לפ"ג מ"א, שהיא מסודרת בתוס' אחרי פ"ב מ"ד, ושנויה בתוס' יבמות פ"ד.

מסכת "עריות" זו משנה עתיקה היא בעיקרה (חוץ מהוספות אחדות: פ"ג מ"ג: ר"ט—ר"א, פ"ד מ"ג ומ"ה סיפא; ר' יוסי אומר וכו', ומ"ו סיפא—מ"ז: ר' יהודה—ראב"י—ר' יוסי, ומ"ד רישא; ר' יהודה—חכמים), אמנם לא משנת הל' ל, כמו שטעו כל החוקרים למן רנ"ק (הלאה)² לדון מדברי שמואל (קידושין עה א); הל' ל

(1) [את חלקו הראשון של המבוא למסכת קידושין קבע מור"ז זצ"ל במבוא למשנה" פרק וו (לעיל עמ' 52—54). לפיכך ראיתי להשמיט ולתת את תוכנו (המסתיים בזה) לשם קשור בלבד].
(2) חוץ מהוספת, מבנין ח"ט (1882), 100, אלא שהוא טעה לפרש דברי רש"י בקידושין, ששמואל

שונה עשרה יוחסין וכו'; כי הלל זה הוא אחד משוני ברייתות, נכדו של רבי ובן דורו של שמואל. "תני היללי שבגטין לז' ונזיר מד ב'". אבל בוחדי משנה מזמן הבית, והיא שגרמה כנראה להשפעה הארמית (כהני לוי וכו', ברבים ארמי), מעין "חב המזיק" שבבב"ק שהזכרתי.

ומשנת אין בודקין (מ"ה) נשנית בוחדי בזמן הבית, בשעה שישבה סנהדרין ו"דנה את הכהונה" (סוף מדות), או, כלשון הברייתא (י) בקידושין עו ב' "ששם היו יושבין מייחסי כהונה ומייחסי לוי ה'". ו"שוטרי הרבים" שבמשנה זו, נזכרים כידוע עוד ב"כתוב" אחד, שאין אנו יודעים מקורו, יבמות פו ב'.

(ג) אבל גם פ"ב ופ"ג אינם מעור אחד;

פ"ג מ"ה רישא: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת וכו' — שיך באמת לפ"ב מ"ג: ע"מ שאני כהן ונמצא לוי וכו' וכן היא שהטעתו (ושם בתוס' הלכה דומה לה). וכן פ"ג מ"א: האומר לחברו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו וכו' — שיך באמת לפ"ב מ"ד: האומר לשלחו צא וקדש לי וכו', ובתוס' היא שנויה באמת שם (רפ"ד). אצל פ"ב מ"ד.

אלא שפ"ב ופ"ג — שני מקורות הם, ואולי יותר משנים (ע'י להלן). ומי ששנה זה כאן לא שנה זה שם.

וסדר התוספתא שונה ומשונה לגמרי בפרקים ב' — ג' (ודחוקא בפרקים אלה):

1. תוס' פ"ב כוללת המשניות של פרק ב' א—ג (ג' באמצע א' ו'), וכאן היה לפניה גם פ"ג מ"ד!

2. תוס' פ"ג כוללת המשניות שלהלן בסדר זה: פ"ג מ"ו רישא (ע"מ שאדבר עליך), מ"ב ומ"ג, מ"ו סיפא ואח"כ הלכות שנוגעות לפ"ב מ"ב: ע"מ שאני עשיר אין אומרים וכו' ע"מ שאני ת"ח וכו' בדינר זה של כסף וכו'. ונראה אפוא שהלכות אלו היו שנויות במקור השני כאן. ורבי השמיטם מפני שנשנו כבר בפ"ב (ע"פ מקור אחר) ולא השאיר מהם אלא אחת: כסבור וכו' (מ"ה).

3. תוס' פ"ד כוללת המשניות שלהלן: פרק ב' מ"ד, וכאן נשנה בתוס': פ"ג מ"א (א); פ"ב מ"ו (י) — מ"י: פ"ג מ"ה סיפא (לאחר שאתגיר). מ"ז—מ"ט (וכאן הקבלה ליבמות פ"ב מ"ו ומ"ז), מ"י—מ"ב (מ"ג).

פ"ב מ"א—מ"ג היא אפוא קבוצה לעצמה: מ"ו—מ"י קבוצה לעצמה; פ"ג מ"ב—מ"ג, ומ"ה—מ"ו קבוצות לעצמן. ופ"ג מ"ז—מ"א (מ"ב, מ"ג) קבוצה לעצמה: קבוצות ממקורות שונים שנסדרו כך, שהן משלימות האחת את השניה במקצת, מפני שנוהרו עד כמה שאפשר מלשנות את סדרי המשניות שהן לקוחות ממשנה ידועה אחת. בכל אחת מן הקבוצות האלה היו גם דברים אחרים בסדר אחר, והם הם שגרמו לסדר התוספתא, ועירבוב הסדר שבמשנה.

מצא דברי הלל בברייתא אחת; אבל רש"י אומר: הלל שונה משנה אחת בברייתא עשרה וכו', כלומר שהלל שונה ברייתא.

(3) ובירתי הדברים במק"א (חלק א', עמ' 54).

(4) דאמר מר, תוס' חגיגה פ"ב סו וסנהדרין פ"ז א'.

(5) ובענין זה ישנה הלכה גם בתוס' יבמות פ"ד, ע"י בבלי.

(6) ולא מ"ה, כי פ"ב מ"ה לקוחה מכתובות פ"ז מ"ז, ושם עיקר מקומה.

(ד) ואשר לשוני (תנאי) קבוצות אלה:
פ"ב מ"א: האיש מקדש את בתו כשהיא נערה — כר' יהודה^ז.
שם: התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו — כר' שמעון, שאומר עד שיאמר שבועה לכל אחד ואחד^ח.
שם: בזו ובזו ובזו — מאן תנא ויין רבי יודה^ה ברם כר' מאיר (פירוש): או בזו או בזו או בזו (ואפי' אם יש בכלן ש"ס אינה מקודשת), ירוש' שם.
אלא שבויה יודה ר"ש לר' יהודה.
פ"ב מ"ד: האומר לשלחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת — דלא כר' אלעזר^י.
שם מ"ח: המקדש בחלקו — ר' מאיר היא^י, ובמחלוקת שנויה (ירוש' ובבלי שם), ושם גג א: נמנו וגמרו וכו'.
שם סיפא: במעשר שני בין שוגג וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר בשוגג לא קדש וכו' ובהקדש במזיד קדש וכו' ר' יהודה אומר בשוגג קדש וכו' — בתוס' פ"ד: אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בהקדש ודברי ר"מ במעשר שני, אבל במשנה לא סתם כאן רבי כלום.
שם מ"ט: ופטר חמור — דלא כר' שמעון^{יב}.
מ"י: ובמי חטאת ובאפר חטאת היו מקודשת — ר' יהודה (תוס' פ"ד) חולק: אם יש לו בהן טובת הנאה מקודשת ואם לאו אינה מקודשת^{יג}.
פ"ג מ"ה סיפא: לאחר שאתגייר וכו' — דלא כר"מ^{יד}.
שם מ"ו: ע"מ שאדבר עליך לשלטון (Retor!) וכו' ואם לאו אינה מקודשת — כחכמים דר"מ^{טו}.
שם: על מנת שירצה אבא וכו' — רשב"א בשם ר"מ חולק בתוס' (ועי' שם ז), ועי' בבלי וירוש' שנתקשו במשנה זו אמוראים ראשונים, והיא כנראה תרי תנאי^{טז}.
שם מ"ח: מי שאמר בשעת מיתתו וכו' — דלא כר' נתן, אלא כרבי^{יז}.
פ"ד מ"א: גירי וחרורי וכו' — כר"מ, וכן מ"ג סתם^{יח}.
מ"ד: הנושא וכו' — משנת ר"מ^{יט}.
ישנם אפוא במשניות אלה של פ"ב — פ"ד כמה סתמות של ר' יהודה וכמה של ר"מ וגם של ר"ש: קובצי משניות אלה הם אפוא מקורותיו האחרונים של רבי במסכת זו.

- 7) לריש לקיש, מד א, ירוש' סב ע"ב.
8) בבלי שם, ושם: כולה ר"ש וכו', אבל הירוש' מפרשה (סב ע"ב) בשאמרה אי אפשר בזו אלא בזו, אי אפשר בזו אלא בזו.
9) בחי' הר"ז כלל, ירוש' שבועות, ור' יוחנן בבבלי שם, לח א, וכוונסח ספרים ישנים שבתוס'.
10) בתוס' פ"ד, ירוש' סב ע"ג ועי' בבלי מט א.
11) בבלי נב ב, ושם לענין משנת ר"מ בכלל.
12) בבלי נז ב, ובבבלי דף נח א (ירוש' סג ע"א) מפורש: ר"ש א מקודשת, ודלא כרבה בר אבהו.
13) אבל עי' שם למ"ח ובבלי נב ב.
14) בבלי סג א. (15) עי' תוס' כאן.
16) ועי' במק"א. [ועי' לעיל, עמ' 216 ואילך].
17) בבלי סד א, ועי' ב"ב פ"ח מ"ו.
18) תוס' שם, ועי' בבלי וירוש' סה ע"ג.
19) בבלי ע"ב וירוש'.

XIV. סנהדרין-מכות

סנהדרין ומכות מסכת אחת היא, וכך היתה כתובה ומחוברת ברוב כ"י, כאשר העיד הרמב"ם בפירוש המשניות בתחילת מכות: „מסכת מכות היא נקשרת בנוסחאות עם מסכת סנהדרין ובכללה היא מנויה“, וכך היא נמנית ברשימה שבהלכות פסוקות כ"י אדלר 2639¹) למסכת אחת בת י"ד פרקים. וכך נחשבו גם בכ"י ק' סנהדרין ומכות לאחת: סנהדרין פ' י"ד. וכן ברשימה אחת שבקמברידג'²) נחשבו מן המסכות של התלמוד: מן סדר גזיקין ה מסכות (גזיקין, סנהדרין, שבועות, ע"ז והוריות), וכן הן כתובות ומחוברות בכ"י פרמא ובקטע קמברידג' אחד³). וכן בפירוש אבות לר' יעקב בר שמשון שבמח"ו. 461 (ע"פ כה"י, שם 188): אלא סוף פרק היא במסכת סנהדרין בפרק אלו הן הלוקין, וכן שם בסוף פ"ה (שם 196): אלא משנה היא במסכת סנהדרין בפרק אלו הן הלוקין.

וכך יוצא מן הירוש' מכות פ"א לא ע"ב: תנינן הכא מה דלא תנינן בכל סנהדרין, שגם מכות למסכת סנהדרין שייכת.

ובנוסח ה„גאון“ שבקטע שבג"ש שם (401—402) היה אפילו ה"ב בלי סנהדרין ומכות מסכת אחת⁴).

אלא שבבבלי, מכות ב א אמרו (סבוראי⁵): תנא התם קאי (סוף אלו הן הנחנקין) כל הזממין וכו'⁶). ובשבועות ב ע"ב אמרו (סבוראי): מכדי תנא ממכות סליק מאי שנא דתני שבועות. והנה יש אמנם „התם קאי“ ב אותה מסכת (סוכה לו ב), ויש במסכת אחרת (תענית ב א, שביעות יז ב): אבל לשון „ממכות סליק“ מראה שהוא שם מסכת, כמו „שבועות“ שאחריו, אע"פ שאפשר לפרש „מענין מכות“.

בכל-אופן ברור שבארץ ישראל נחשבו סנהדרין ומכות למסכת אחת. ואמנם סופה של מסכת סנהדרין העיקרית הוא באמת בסוף פ"א של מכות: סנהדרין נהגת וכו', סנהדרין ההורגת וכו', כמו שהעיר כבר הופמן⁷). אי-אפשר אפוא בכל-אופן להפריד בין סנהדרין למכות.

יש בה הרבה חלקים ישנים מזמן הביית⁸): על סנה' פ"ה מ"ב („מעשה ובדק בן

(1) מונש' חס"ו, 1923, 135.

(2) גינצבורג, 39 Tamid, הערה 19.

(3) גינצבורג, גנזי שכטר ס"ב, 395. (4) גינצ' שם 395.

(5) רש"י: מסנהדרין סליק דתנן בשילהי אלו הן הנחנקין והוא סיומא דסנהדרין וכו'.

(6) המסדרונה ח"א, רס"ו.

(7) [דברי מו"ר זצ"ל בענין זה הובאו מלה במלה ב„מבוא למשנה“ פרק וו (לעיל עמ' 55—57).

לפיכך ראיתי להשימם ולהת כאן את הכנס בלבד לשם קשור.]

זכאי וכו') ועל דברי הבבלי בענין זה כבר עמד רש"ג באגרתו. ואמנם רוב פ"ב ורוב פ"ד—פ"ז מ"ג, פ"ט מ"ה—מ"ו, פ"י מ"א—מ"ב ופ"יא מ"ב—מ"ו הם קדומים. פ"ב מ"ד—המלך לא דן ולא דנין אותו—תקנה ישנה היא מומנו של ינאי ושמעון בן שטח (לפי הבבלי) או מומנו של יוחנן הורקנוס ושמעיה, או שמאי (לפי יוספוס). עתיקה ממנה היא מ"ד—ישוב בדין היא עמו. פ"ד מ"ב—המשיאין לכהונה. מ"ה—כיצד מאיימין וכו'—נרמזה בסוטה פ"א מ"ד. כל סדר ארבע מיתות (פ"ו מ"א—פ"ז מ"ג) הוא בודאי מזמן הבית. פ"ט מ"ה—ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ—כלשון הכתוב. מ"ו—הגונב את הקסוה, בלשון הכתוב, ואת קשות הנסך. הבועל ארמית וכו'—גזירת ב"ד של חשמונאי. כהן ששמש בטומאה וכו'—הלכה ישנה, שהעיד על דומה לה גם ר' אליעזר בתוספתא. פ"י מ"א—מ"ב⁸) היא משנה אנטי צדוקית. מ"ב—ג' מלכים וכו'—משנת סופרים היא (כעדות רב בבבלי; אנשי כנה"ג מנאום). פ"יא הוא המשכו של פ"ט. ומ"ב היא בודאי בזמן הבית.

ומובן, שישנן גם בחלקים הישנים הוספות רבות של תנאים מאוחרים; של ר' יהודה (כ"פ) (בשם ר' אליעזר)⁹, בשם ר' יוסי (פ"ה מ"א, פ"ז מ"ד), אבא שאול (פ"י מ"א) ור' עקיבא (פ"י מ"א ופ"יא מ"ד).

הוספה היא גם פ"ז מ"א: ארבע מיתות נמסרו לב"ד סקילה וכו' רש"א שרפה וכו' וחדג; כי "זו מצות הנסקלין" שייך לפ"ו, אלא מפני שהזכירו בפ"ו מ"ה: "אחת לנהרגין ונחנקין ואחת לנסקלין ונשרפין" (סדר החכמים¹⁰), הוסיפו כאן מחלוקת ר"ש וחכמים. רבות מאוד הן ההוספות מן מדרש הלכה, שכל המסכת חדורה בהן; והמדרש—מדרש של דבי ר' ע' ברובו; פ"ב מ"א אינו יוצא אחר המטה אלא וכו'—ספרא אמור פרשה ב' ח; מ"ד: לא ירבה לו נשים, אלא שמנה עשרה וכו' לא ירבה סוסים, אלא וכו' וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, אלא וכו'—ספרי שופטים פ"ט קנט—קנט; פ"ד מ"ה: דבר אחר דמי אחיך וכו' (ושלא יהו המינין אומרים הרבה רשויות בשמים; והלא כבר נאמר); פ"ו מ"ד—מ"ה: כלומר מפני מה זה תלוי וכו' אמר ר"מ וכו' ולא זו בלבד אמרו וכו' אינו עובר עליו—ספרי תצא פ"ט רכ"א (אמר ר"מ וכו'—ממשנת ר"מ¹¹); פ"ז מ"ד: הבא על הזכר ועל הבהמה והאשה המביאה את הבהמה אם אדם חטא וכו'—המדרש ספרא מכיל דעריית (דבי ר' ישמעאל¹²) קדושים פ"י ח, והבא על הזכר וכו'—הוא פ"ס קא מן הרישא, כדי להכניס את מדרש-ההלכה; (והרגת את האשה ואת הבהמה) אם אדם וכו'; חוץ מאלו נכנס במשנתו מדרש-הלכה: בפ"א מ"ו; ומנין לגדולה וכו'¹³)—ספרי מסעי פ"ט קס (עי' שם); פ"ח מ"א: שנאמר כי יהיה לאיש בן, בן ולא בת, בן ולא איש, הקטן פטור שלא בא לכלל מצות = ספרי תצא פ"ט ר"יח, והוכנס כאן כל המדרש, אע"פ שאינו צריך לראייתו אלא "בן ולא איש"; שם מ"ה: בן סורר ומורה נדון ע"ש סופו וכו'—ספרי תצא פ"ט

8) פ"י מ"א: ואלו שאין להם חלק וכו' (כל ישראל וכו'—ברייתא היא) שייך באמת לפ"ו מ"ב: שכל המתודה יש לו חלק לעה"ב, וע"ז אמרו: ואלו שאין להם חלק, אלא שנכנסו באמצע משניות ממקורות אחרים (עי' להלן) והרחיקו אותם.

9) במקום אחר—פ"ו מ"ג—מפורש כך בתוס', וכמו במ"ד בפירושו. וכן בפ"י מ"ב מפורש בתוס' ספ"ב בשם ר' אליעזר.

10) ממשמע שנאמר וכו' שומע את וכו' איכ' למה נאמר וכו'—סרמינולוגיה של דבי ר'

ישמעאל

רכ בשם ר' יוסי (בבלי עב א: הגלילי); פ"י מ"ד: אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעזה"ב שנאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם. (ו) אינן נהרגים וכו' — „שנאמר“ זה בא לקשר את מדרשי ההלכה (עד סוף הפרק!) עם „אין להם חלק לעזה"ב“, אבל אינו ראיה לו; שכל הלכות עיר הנדחת אין מקומן כאן אלא אגב „חלק לעזה"ב“. ופירוש „שנאמר“ זה הוא: ודין עיר הנדחת מפורש בתורה¹¹; זהו אפוא מדרש קדום, ובאמת אינו מתאים לספרי ראה פס' צג (אבל מתאים למ"ת 68); ומ"ה רישא: הכה תכה את וגו', החמרת וכו' — מובא שם בספרי פס' צד ב „מכאן אמרו“ (החמרת וכו'). אבל מכאן והלאה „התחם אותה“ וכו' — ספרי פס' צד—צה (ועי' מ"ת 70); אבל המדרש: כליל לה' אלהיך אמר ר' שמעון, אם אתה עושה דין וכו', אינו בספרי (גם בכ"י ר'). אלא שישנו במכיל' דברים (מ"ת 70). יש כאן אפוא שימוש בדבי ר"ע (וסתם ספרי הוא ר' שמעון) ובדבי ר' ישמעאל (מין „תני ר' ישמעאל בדבי רשב"י“)¹², ועי' להלן.

מדרש קדום נמצא גם בפ"ב מ"ד: יוצא למלחמה וכו' שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, שזה מובא בספרי שופטים פס' קסא ב „מכאן אמרו“, על יד המדרש של ספרי, וכן מ"ה: אין רוכבין וכו' שנאמר וכו' — שם פס' קנז ב „מכאן אמרו“, וכן פ"ח מ"ד: היה אחד מהן גידם וכו' — מובא (בלי „מכאן אמרו“) בספרי פס' ר"ט על יד הדרשה שלו; גם פ"א מ"ב — בספרי שופטים פס' קנז ב „מכאן אמרו“, אלה הם אפוא מדרשים עתיקים, „מדרש סופרים“ (ובוודאי שיש בפרשת המלך¹³) כמה מדרשים עתיקים מאד: מלך ולא מלכה; מקרב ולא מחוץ לארץ, אחיך ולא אחריים; אלכסנדרה (הורדוס).

ואשר לתנא האחרון של משנת סנהדרין, הנה ראינו, שרבים הם מדרשי ההלכה במסכת זו, מהן מדבי ר"ע ומהן מדבי ר"י; זה מתאים לר' שמעון תנא דספרי, שהיה שונה לפעמים „דבי ר' ישמעאל“ (עי' לעיל), ונוטה להם.

ואמנם כמה סתמות ישנם במסכת זו שהם לר' שמעון, ואלו הם¹⁴: סנהדרין פ"א מ"ג, פ"ב מ"ד, פ"ג מ"ג, פ"ט מ"ב, מ"ג, פ"ו מ"ד—מ"ה, פ"ז מ"י, מכות פ"ג מ"ג, מ"ו, סנהדרין פ"ז מ"ו.

משנת ר"ש, ישנה, כמו שראינו כבר¹⁵, גם בעירובין ובתמורה, וגם בשקלים כמה פרקים הם ממשנת ר' שמעון.

הערות ופירושים

סנהדר' פ"ג מ"א¹⁶: וחכ"א שני הדיינים (הדיינים) בוררין להן (עוד) אחד זה פוסל דיינו (דינו) של זה וזה פוסל דיינו של זה דברי ר"מ וחכ"א אימתי בזמן שמביא עליהן ראייה שהן קרובין או פסולין אבל אם כשרין (אז) מומחין (מפי ב"ד) אינו יכול לפסולן.

11 כו"ב בסוטה פ"ח מ"א: משוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר שנאמר והיה קרבכם וכו', ושם במ"ט מ"א: עגלה ערופה בלשון הקודש שנא' כי ימצא וכו'.

12 יומא נ"ט א, חולין ס"ב, זבחים נ"ב ב וק"ט ב.

13 ספרי פס' קנז.

14 [על סתמות אלו כבר דבר מורד וצ"ל בהרחבה ב „מבוא למשנה“ פרק vii בסעיף „משנת ר"ש“ (לעיל עמ' 153—156), ומשום כך ראיתי להשמיטם כאן ולציין רק את המשניות]

15 ב „מבוא למשנה“ פרק vii, „משנת ר"ש“ (לעיל עמ' 150 ואילך).

16 ע"י „מבוא לנוסח המשנה“, ח"א עמ' 290.

„מפי ביד אין במשניות, ולא בכי מ', וגם בגמרא אינו בריה. אר' ליתא בכי פלו' במשנה וברי' בגמרא.

ומדברי ר' יוחנן בירוש', ומדברי הגמרא נראה שלא גרסו אלא „או מומחין“ (עד שיקבל עליו ביד שמומחה לרבים, כנוסח הספרים וכי מ' ורמיה בשם רשי; ר"ח ורמיה: בפני ביד שמומחה וכו').

אבל חסרון „אר' בכמה נוסחאות, וגם הקישור „כשרין או מומחין“, בשעה שגם מומחה ציל „כשר“ ולא קרוב, מוכיח שהכל נוסף, ע"פ דעת ר' יוחנן שבבבלי.

ומפי ביד (כי ב': מפני = בפני), זהו בוודאי לא „ביד מומחה“, אלא שנתמנו ע"י ביד, עד שיקבל עליו בפני ביד (כנו' ר"ח ורשי' שלנו), אבל בבכורות פ"ד מ"ד: ואם היה מומחה לבית דין וכו' טרפון פטור אתה, שאתה מומחה לבית דין וכו' (וכאן בבבלי סנה' לג א': מומחה לרבים, אבל בכי שם כבמשנה).

ובירוש' אמרו: כיני מתניתא דיינו של זה הא דיינו לא, ובוודאי שצ"ל כמו שהגיה מהר"ם לונגאנו (כבר לאדן): הא דיינו לא, מעין כיני מתניתא הסמוך: הא עדיו לא, וזו היא לדעתו של ר"ל, שהיא מוחלפת בירוש' עם דעתו של ר' יוחנן, אבל הנכון בבבלי, וכן נראה מן הסיום של הירוש': היך, אמרין וכו'.

הנוסח העיקרי במשנה הוא: וחכאי שני הדיין בוררין להן (עוד) אחד זה פוסל דיינו של זה זה פוסל דיינו של זה וכו' אבל אם היו כשירין אינו יכול לפוסל. הפירוש הוא, מעין „הק" הראשון שבבבלי: כשזה בורר לו בית דין אחד וזה בורר לו בית דין אחד שניהם בוררין להן עוד אחד, אבל לא, שזה אומר נדון כאן וזה אומר נדון שם (וכך פירשו לר' יוחנן בירוש'), אלא, שאם אחד מבעלי-דין אומר „להוסיף דייניך מוסיפין עוד ביד שלישי, וזהו פירוש דברי הספרי דברים פ"ט יב: היה אחד מהם ראה שחבירו נוצח (שניצוח) (17) בדיון אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות [להביא] למחר אני [בא ו] מוסיף (17) עליכם דיינים, וכברייאת שבתוס' פ"ו ד (שהביא גם הירוש' כאן): לעולם מוסיפין הדיינין עד שיגמר הדין.

ושני הדיינין (חסר י'), פירוש שני בתי הדין, וכן גם ב„משפט“ (דב' כה א): ונגשו אל המשפט „לדינא“.

תוס' סנהד' פ"ז ו':

אין מוסיפין על הדין על הדין שדנין (ק"ה, ג"ש) באינו הלכה, אין להוסיף ראיות על ראיות בשעת הוויכוח, ומפרש למטה: כיצד אין מוסיפין וכו'.

נגמרו דבריו אין רשאי להשיב וכו' [כמפורש בתוס' סוף מקואות (ספרי חקת פ"ט קכד): לא לכל אדם וכו', ועי' תוס' נדרים פ"ו ה: חזר ר"א ודנו דין אחר, פכח' כח א (מכיל'): חזר ר"י ודנו דין אחר, ועי' ספרי קרח פ"ט קיח.

אלא כמדותיו ע"פ „מדותיו“ ושיטתו (כמדת ר"א), עי' ס"ז 312: השיבות על ידיך השיבני על ידי ירוש' שקלים פ"א ה"ג: וקשיא משיבין לאדם דבר שאינו מודה בו.

אחד הן כנגד שנים וכו' עי' תוס' סוף מקואות.

השיבו — שלש תשובות [תוס' אהלות פ"ב ז—ח, פ"ג ג.

אין דנין אלא במקום מכריעין] כלומר במקום שישנם „המכריעין לפני

חכמים" (קידושין כד ב). כמו אין נמנין אלא במקום גדול (שלמעלה). והם הדנים לפני
חכמים שבמע"ש. ועי' תוס' קידושין פ"א ד: הכריעו חכמ', תוס' חגיגה פ"א א.
פ"ז ז

אין שואלין מעומד] עי' ברכות כו ב: עמד השואל ושאל, ועי' ח"ד.

פ"ח א

יודעין לדבר] כפשוטו: יודעין לדון ולהתווכח (מעין פי' הרמב"ם). כמו ר'
יהודה ראש המדברים בכ"מ, ועי' בבלי יו"ב וירוש' שקלים ריש פ"ה.

פ"ז ז

ואין משיבין אלא במאורע. כ"י וינא: במודע, כל' במודעא, בהודעה תחילה
לתורגמן. שהוא היה ממונה על סדר הוויכוחים (עי' להלן). וכן יוצא מעדיות פ"ו מ"ג:
אמרו לו לר"א מה ראית וכו', אמרו לו לר' נחוניא מה ראית וכו', אמרו לו
לר' יהושע מה ראית וכו'.

XV. עדיות

ספרות:

אגרת רש"ג הר לוי, 26; מונה"ג שער יג סי' ו; ש"ר בכ"ח ח"ה, 170 ואילך; גרן, ר"י ח"ד, 32 וצ"ד 4; הופמן, Die erste Mishna, 50 בהערה; דינר, מונה"ש 1871, 33, ואחריו אלבק Untersuchungen, 108 ואילך, (השאר רשום בס' היוכל להופמן, 92 בהערה); ולעומתו הלוי, דורות הראשונים כרך ה' 213 ואילך.

לעדיות ס"ה, ר' ישראל לוי, "אבא שאול" (וע"י "מבוא למשנה" שלי [לעיל עמ' 101 ואילך]).
 "משורבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן רבו מחלוקות בישראל ונעשתה תורה כשתי תורות" אומר ר' יוסי¹). המחלוקות רבו בסוף ימי החורבן, ואחרי החורבן נשארו עוד כמה מבני בית שמאי והגדול שבהם — ר' אליעזר בן הורקנוס השמתי (מתלמידי שמאי); בימיו רבתה המחלוקת עד שבאו לידי גידויו של ר' אליעזר²) ויצאה בת-קול ב"ב נה³) "הלכה כבית הלל בכל מקום".

אבל מחלוקות רבו גם אחר-כך בין "תלמידי הלל", כמחלוקת רבן גמליאל ור' יהושע, ששלש מהן הביאו לידי הורדת ר"ג מנשיאותו⁴).

כך היה המצב, והמצב הזה צריך היה להביא לידי אסיפת חכמים, לידי אסיפת השמועות והעדויות ולידי בירור המחלוקות, אסיפתן והגבלתן.

ואמנם בברייתא אחת בבלי⁵) שנינו ("תנאי"): (רש"ג, 26: ואף) עדיות בו ביום⁶) (שננית⁷) — (ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשה)⁸) (רש"ג שם; בו ביום נשנו כל בו ביום ואף וכו')⁹).

אבל נגד ברייתא בבלי¹⁰) זו עומדות כמה וכמה עובדות:

א) אין בעדיות שלנו אף "בו ביום" אחד שבמשנתנו (סוטה פ"ה מ"ב—מ"ה, ידים פ"ד מ"א—מ"ד).

י) [על חלקים שונים של עדיות דבר מו"ר זצ"ל ב"מבוא למשנה": פ"א מ"א—מ"א — בפרק "ר' יהודה" (117—119); פ"ב מ"א—מ"ג — בפרק "ר' עקיבא" (84—85); פ"ד — בפרק "ר' מאיר" (101—104)].

- 1) תוס' חגיגה פ"ב ס' וסנהדר' פ"ז א, בבלי סנהדר' פ"ח ב וירוש' שם ס"ב יט ע"ג.
- 2) בבלי ב"מ נח ב, ירוש' מו"ק פ"א טא ע"ג—ד, והיא אחת מעדויות שבעדיות ס"ז מ"ז!
- 3) ירוש' ברכות פ"א ג רע"ג וש"ג.
- 4) ברכות כז ב. (5) ברכות כח א.
- 6) = ביום שמינו את ראב"ע לנשיא. (7) פ' ובינ' וע"י ואה"ת: עדיות בו ביום תקנום.
- 8) זה אפשר שהוא עדיין המשך של הברייתא למניה.
- 9) וכן ביהו"א ע' חגיה סגן הכהנים.
- 10) בירוש' ברכות פ"ד ז ע"ד ותענית פ"ד סז ע"ד, אינה, ורש"ס הוסיפה בירוש' ברכות ע"פ ה"ב ב"ל, כדרכו.

(ב) וכן אין בעדיות אף אחת מן ההלכות שנאמרו „ביום שהשיבו את ראב"ע בישיבה" שבמשנתנו (ידים סוף פ"ג ושם פ"ד מ"ב = זבחים פ"א מ"ג, וע"י להלן).

(ג) ובין העדיות ישנן כמה עדויות, שנאמרו בימים ההם, אבל לא „בו ביום“; וכמה עדויות שנאמרו בזמן קדום הרבה ל„בו ביום“.

(1) בעדיות פ"ח מ"ג שנינו: העיד ר' יהושע ור"י בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשירה וכו' אמר רבן גמליאל קבלנו עדות כם אבל מה נעשה שגור ריב"ז שלא להשיב בתי דינים על כך וכו' (11). זה לא היה אפוא „בו ביום“, מכיון שבו ביום היה ראב"ע נשיא (12).

(2) שם מ"ה: העיד ר"ע משום נחמיה איש בית דלי שמשאיים האשה על פי עד אחד, אבל בסוף יבמות מפורש; וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדברי וכו'; אף עדות זו לא נאמרה אפוא בו ביום, ולא עוד אלא שהלכה זו הובאה ביחוד בפ"ו מ"א בעדותו של ר' יהודה בן בבא.

(3) שם: העיד ר' יהושע על עצמות שנמצאו בדיר העצים וכו' (וע"י תוס'), וזו בוודאי, כמו שיוצא מן התוס', „עדות“ היא שנדונה בזמן הבית, ור' יהושע דן בה.

(4) גם עדותו של עקביה בן מהללאל (פ"ה מ"ו), שחי בלא ספק בזמן הבית (13) בכל אופן לא היתה בו ביום (14).

(5) „ושני הגרדיים שבאו משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון“ (פ"א מ"ג), — גם הם העידו בוודאי בזמן שירושלים היתה בישובה, ושער האשפות מיושב יהודים; ולא עוד אלא שעדות זו חלה בוודאי בימי שמאי והלל (וע"י להלן).

(6) ולא כל-שכן, שעדות ש.העיד ר' יוסי בן יעזר איש צרידה וכו' (פ"ח מ"ד) — לא היתה „בו ביום“ (15); אבל על משנה זו עוד נדבר להלן.

ואין אני נכנס עכשיו לשורת המשניות, פ"ב מ"ד—מ"ה, שאי אפשר שנאמרו בו ביום (16).

ואשר ל„בו ביום“, הנה עיקר פשוטו הוא אמנם „באותו יום“, למשל: נדרה והיא ארוסה נתגרשה בו ביום וכו' (17); נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום וכו' (18), וכדומה הרבה.

וביחס לציון הזמן של איזה מעשה או הלכה: בו ביום (=ביום ההקהל האחרון) ראה ר' טרפון חגור עומד ומתריע וכו' (19); ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חגניה בן חזקיה בן גרון כשעלו לבקרו וכו' ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום (20); ר' אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה ר' יהושע אומר בו ביום מחקו סאה וכו' (21); בו ביום אמרו כל המטלטלין וכו' (22); בו ביום אמרו השוכה וכו' (23). אמר רבא והא תרתייהו בו ביום („בעליית חגניה“) גזרו דתגן (24) הספר והידים וכו' (25).

(11) וע"י להלן עמ' 425.	(12) ושייר שם 175 נדחק בזה.
(13) שאין עזרה נעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה ובידאת חסא כעקביא בן מהללאל.	
(14) וע"ז כבר העיד היוחסין, יוחסין השלם, 63, ולא כשייר שם 176.	
(15) כבר העיד ע"ז יוחסין שם, וע"י שייר, 177 ושם 180.	
(16) ע"י כ"ח 180 ולהלן.	(17) נדרים פ"י מ"ג.
(18) שם פ"א מ"ט.	(19) תוס' סוטה פ"ו ו.
(20) שבת פ"א מ"ד.	(21) תוס' שבת פ"א יז—יט, בבלי קנ"ב.
(22) אהלות פס"ו מ"א.	(23) מקראות פ"ד מ"א.
(24) זבים פ"ה מ"ב.	(25) פסחים יט ב.

אבל במשניות לפני „בו ביום“ בא תמיד דבר המגדיר את ה„בו“, שאליו הוא נמשך ; כך בשבת. וכן בסוטה פ"ה מ"א דרשת ר"ע, שר' יהושע מעיר עליה: כך היה דורש זכריה בן הקצב, ואחריו במ"ב: בו ביום (ביום של המדרש הראשון) דרש ר"ע וכו' אמר ר' יהושע וכו'.

ואשר ל„בו ביום“ שבידים, הנה בידי ספ"ג נזכרה „מחלוקת“ ב"ש ובי"ה בשיר השירים או בקהלת ואחריו: אמר ר' שמעון בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקן ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה ששיר השירים וקהלת מטמאים את הידים. אר"ע חס ושלום לא נחלק אדם מישאל על שיר השירים וכו' ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת (וב"ה מטמאין) א"ר יוחנן בן יהושע בן חמיו של ר"ע כדברי בן עזאי כך נחלקו (בשתיקה) וכן גמרו.

ר"ע אומר אפוא, כפשוטן של דברים, שב"ש וב"ה לא נחלקו בשיר השירים, וההכרעה ביום שהושיבו היתה רק בקהלת, אבל בן חמיו אומר שנחלקו בשתיקה וגמרו (ביום שהושיבו) בשתיקה. זהו אפוא וויכוח שאחרי אותו יום, ומלשון „ואם נחלקו“ יוצא שהוא לא היה באותו יום בבית המדרש²⁶.

(ואמנם כך אפשר להוציא כנראה מירוש' (ברכות ותענית שם); והיה ר' עקיבה יושב ומצטער ואמר לא שהוא בן תורה יותר ממני וכו')²⁷.

ואל הלה זה מקושר בידי שם (פ"ד מ"א): בו ביום נמנו וגמרו על עריבת הרגלים וכו' שר"ע אומר עריבת הרגלים כשמה. כאן „נמנו וגמרו“ אפוא נגד דעתו של ר"ע. ואחריה (במ"ב): בו ביום אמרו (בזבחים פ"א מ"א ליתא!) כל הזבחים שזבחו שלא לשמן כשרים וכו' חוץ מן הפסח ומן החטאת וכו' אר"ש בן עזאי מקובלני מפי שבעים ושנים זקן ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה שכל הזבחים הנאכלין שזבחו וכו', לא הוסיף בן עזאי אלא העולה ולא הודו לו חכמים²⁸. כאן נראה שב"ב ביום" אינו אחד עם „ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה“, כי קשה לומר²⁹ שכן עזאי אמר, כי „בו ביום“ לא אמרו „כל הזבחים“ אלא „כל הזבחים הנאכלין“, ומה שת"ק קורא „בו ביום“ קרא בן עזאי „ביום שהושיבו“.

גם עיקר „ביום שהושיבו את ר' פלוני בישיבה“, אין פירושו כלל יום שמינחה נשיא³⁰ אלא שהושיבוהו בסנהדרין בין זקני הישיבה³¹, כמו: העיד מנחם בן סוגנאי שהו צבע וכו' וכשהושיבוהו בישיבה היו תמיהין עליו הבל וכו'³²; כלם אחוזי חרב ביום שישב ר' אליעזר בן הורקנוס [בישיבה] שבו ביום שמו איש חרבו על ירכו³³; וזהו „זקן ויושב בישיבה“³⁴, אבל למינוי נשיא נאמר³⁵:

(26) והשה תוס' מכות פ"א ג: אני לא הכשרתי ואם הכשרתי הכשרתי.

(27) השליח שנשלח לראב"ע אחרי שנתפייסו היה לפי הבבלי (ברכות כח א) „כובס“, ולפי הירוש': חזק צר ואית דמרינ ר"ע הוה; לפי הבבלי שם: א"ל ר"ע לר' יהושע נתפייסת וכו'; אבל לפי הירוש' אמר זה ראב"ע לר' יהושע, ר"ע עמד לצדו של ר"ג כמתוך גם במעשה של ר"ה (ר"ה פ"ב מ"ט).

(28) השה תוס' ע"ז פ"ד ט: העיד שמעון בן גורע וכו' ולא הודו לו.

(29) כמו שפ"י בחידושי מהר"ח. (30) אע"פ שהירוש' שם בברכות השהה את שני הלשונות.

(31) סנהד פ"ה מ"ד: מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהן.

(32) תוס' עידות פ"ג א. (33) שה"ש זוטא פ"ג ח.

(34) יומא כח ב ועוד, וע"י ב"מ מד ב וירוש' שבת פ"י יב ע"ג: מה שלא שמשת יושבות.

(34) מסד סו א.

הושיבוהו בראש ומינהו נשיא (עמדו ומינו אותו נשיא עליהן)³⁵, או הלכו ומינו את ראב"ע בישיבה³⁶.

אחריו (במ"ג): בו ביום אמרו עמון ומואב מה הן בשביעית, גזר ר' טרפון מעשר עני וגזר ראב"ע מעשר שני, א"ר ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראייה ללמד וכו' אמר ר' יהושע הריני כמשיב על טרפון אחי וכו' נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. וכשבא ר' יוסי בן דורמסקית אצל ר' אליעזר בלוד א"ל מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום א"ל נמנו וגמרו וכו' בכה ר' אליעזר ואמר סוד ה' ליראי ובריתו להודיעם, צא ואמור להם וכו' י³⁷.

ר' אליעזר לא היה בבית המדרש באותו יום, אבל אין מכאן כל ראייה שהמעשה היה אחרי גידויו; שהרי דומה לו אנו מוצאים בר' יהושע³⁷.

ואחריו (במ"ד)³⁸: בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניהם בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל; אמר לו רבן גמליאל אסיר אתה אמר לו ר' יהושע מותר אתה וכו' והתירוהו לבא בקהל.

כאן קופץ ר"ג בראש בתשובתו, ובודאי שלא היה עושה כך אחרי שהורידוהו, אפילו אם נאמר "שלא מנע עצמו מבית המדרש" גם אחרי שהורידוהו, כדברי הבבלי (ברכות שם); ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית המדרש (אפילו שעה אחת)³⁹ דתנן בו ביום בא יהודה וכו'.

מה יוצא לנו אפוא מכל דברינו אלה?

(א) "בו ביום" נמשך תמיד להלכה שלפניה, בין שנרמז בה זמן (שבת) ובין שלא נרמז בה זמן (סוטה, ידים).

(ב) "בו ביום" אינו אחד עם "ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה", ו"ביום שהושיבו קדם לו".

(ג) "ויום שהושיבו את ראב"ע בישיבה" אינו היום שנתמנה בו לנשיא אלא יום שנכנס לסנהדרין, ואפשר שאז היה בן שש עשרה⁴⁰ או שמונה עשרה⁴¹.

(ד) "בו ביום" אינו יום שנתמנה ראב"ע לנשיא.

(ה) כמה עדויות שבעדיות לא נאמרו ביום שנתמנה ראב"ע לנשיא, אלא בנשיאותו של ר"ג.

ועכשיו אנו באים לעיקר "עדיות" ולעדויות של התוספתא ריש עדיות.

בתוס' שנינו: משנכנסו חכמים בכרם ביבנה אמרו עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא מדברי סופרים ואינו מוצא וכו' דבר ה' שלא יהא דבר מדברי תורה דומה לחבירו (ע"י המחלוקות)⁴², אמרו נתחיל מהילל ושמאי⁴³, שמאי אומר מקב לחלה וכו'.

35) ירוש' שם פ"ו לג ע"א. 36) ירוש' שם פ"ו לג ע"א.

36a) תוס' ידים פ"ז, חגיגה ג ע"ב. 37) תוס' סוטה פ"ז ט, ע"י להלן.

38) תוס' שם פ"ב ח. 39) אין בכ"י, ע"י ד"ם.

40) ירוש' ברכות שם. 41) בבלי ברכות שם. 42) וע"י שבת קלח ב.

43) רש"י במסכת עדיות שלו (שהובאה כמה פעמים במלאכת שלמה): מדבר שמאי

והילל, אבל בפירושו (שם) כבוסתאות; בכ"י ר': מה לבית (1) שמאי ומה לבית (1) הילל בית (1)

שמאי אומר; בודאי פ"ס מן: מדברי שמאי וכו' ברי הילל, וע"י להלן.

משנכנסו חכמים בכרם ביבנה — סידור זה של המחלוקות (מחלוקת הלל ושמואל ב"ש וביה"ר"א וחכמים) נסדר אפוא ב"כינוס" של חכמים בכרם ביבנה, בבית המדרש, או בכרם ממש⁴⁴.

בכרם זה מדרש ראב"ע לפני חכמים⁴⁵, מדרש משנה ישנה⁴⁶, הבנים יירשו והבנות יזונר⁴⁷ (משנה שעל סיפא שלה חולק אדמו"ן, ורבן גמליאל מראה את דברי אדמו"ן) בהיקש (מעין גזרה שה"ש שבביצה פ"א מ"ו); בכרם זה נשאלה שאלה (לפני) חכמים בכור לכמה נאכל דרש ר"ט וכר' היה שם ר' יוסי הגלילי כשבא תחילה לשמש את החכמים וכר' נסתלק ר"ט וקמץ ר"ע וכר'⁴⁸; בכרם זה אמר ר' ישמעאל שלשה דברים לפני חכמים⁴⁹, ובכרם זה שמע ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא כמה הלכות⁵⁰.

שם באותו "כינוס" ובאותו "כרם" נסדרו אפוא דברי שמואל והלל וב"ש וביה"ר ומחלוקתם.

ויש רמז לדבר גם בברייתא אחרת, בתוס' למשנה סוטה פ"ז מ"ח (פרשת המלך)⁵¹; מעשה בר' יוחנן בן ברוקא ור' אלעזר בן חסמא שבאו מיבנה ללוד והקבילו פני ר' יהושע בפקיעין אמר להן ר' יהושע מה חידוש היה לכם בבית המדרש היום. אמרו לו רבי תלמידך אנו ומימך אנו שותין. אמר להם אי אפשר לבית המדרש בלי חידוש; שבת של מי היתה. אמרו לו שבת של ר' אלעזר בן עזריה ובמה דרש⁵² הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד⁵³ נשים באות לשמוע טף למה בא וכר' ועוד אחרת דרש דברי חכמים כדרבנות מה דרבן זה מכין את הפרה להביא חיים לעולם כך דברי תורה מביאין חיים לעולם אי מה דרבן זה מיטלטל יכול אף דברי תורה כן ת"ל וכמסמירות (נטועים) או אינן חסירין ולא יתירין (ע"י בבלי) ת"ל נטועים מה נטיעה פרה ורבה אף דברי תורה פריין ורביין; בעלי אסופות אלו ת"ח ש[נכנסין ו]יושבין⁵⁴ אסופות אסופות ואומריין⁵⁵ על טמא טמא ועל טהור טהור (על טמא במקומו ועל טהור במקומו)⁵⁶ שמא יאמר אדם בדעתו הואיל ואילו אוסריין ואילו מתירין⁵⁷ למה אני למד תורה מעתה ת"ל נתגו מרועה אחד (רועה אחד קיבלך)⁵⁸.

44) אע"פ שלירוש' ברכות שם, "כרם" זה הוא בית המדרש, וע"י גם שייר בכ"ח שם עמ' 180.

45) כתובות פ"ד מ"ו. כתובות פ"ג מ"ג ביב פ"ט מ"א.

47) ספרי קרח פ"ט ק"ח, זכחים נז א. 48) עדיות פ"ב מ"ד, וע"י להלן.

49) תוס' יבמות פ"ו ובבלי מב ב; שם פ"ג ובבלי עה א; בבבלי בשניהם: מפי חכמים.

50) תוס' סוטה פ"ז ט—יב (ירוש' שם פ"ג יח סע"ד ותגינה רפ"א עה ע"ד, בבלי שם ג א; אדר"ג ג"א פ"ה, והשוה מדר' פסחא פס"ז 58).

51) בדפ"ר: היכן היתה הגדה, וכוה בבבלי ואדר"ג: ובמה היתה הגדה היום; בירוש': מה היתה פ"ר ש"ו; בבבלי ואדר"ג בתשובה: בפרשת הקהל.

52) ירוש' תגינה: ללמוד, וכן בסוטה בכ"י ר.

53) תוס' דפ"ר וכ"י ר' ואדר"ג.

54) באדר"ג: אסופות אלו אוסריין ואילו מתירין אלו מסמאין ואילו מסהריין אלו פוסליין ואילו מכשירין.

55) כ"י ארפורט ובבלי ליתא.

56) דפ"ר וכ"י: הואיל וב"ש מסמאין וביה"ר מסהריין, איש פלוני אוסר ואיש פלוני מתיר; בבבלי בכ"י וראשונים: הואיל והללו אוסריין והללו מתירין הללו מסמאין והללו מסהריין הללו פוסליין.

57) כ"י ודפ"ר ליתא.

אל אחד בראן פרנס אחד נתנן רבון כל המעשים ברוך הוא אמרן. אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והבנס בו (דברי ב"ש ודברי ב"ה) ⁵⁷. דברי המטמאין ודברי המטהרין ⁵⁸. אמר להם אין דור יתום שראב"ע שריר בתוכו.

המעשה היה (כמפורש באדר"ג שם) "לעת זקנותו של ר' יהושע". בשעה שהיה "כבן שבעים" (מדר"י שם). והדבר היה — "בשבת של ראב"ע". מכאן הוציא הבבלי בברכות שם ⁵⁹ את סיפורו. שאחרי שהשלימו ר"ג ור' יהושע היה ר"ג דורש שתי ⁶⁰ שבתות וראב"ע שבת אחת. אבל בירוש' ברכות שם נאמר: אעפ"כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין.

ולפי כך ודאי שפשוטן של דברים הוא כמו "שבתי הייתה" שנמצא בבבליא שפססח' לו א (אר"ע שבתי הייתה ⁶¹) אצל ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר) ובתוס' נגעים פ"ח ב"ג: אמר ר' יהודה שבתי הייתה והלכתי אצל (ת"כ וירוש': אחר) ר' טרפון לביתו אמר לי יהודה בני תן לי סנדלי וכו'. כלומר שבת שלי במשמרות התלמידים המשמשים את רבם (במעשה של ר"ע היו אז ביבנה ר"א ור' יהושע). וגם כאן פירשו: שבו של ראב"ע במשמרות התלמידים שביבנה. ובמדר"י שם נוסח הדברים כך: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם ר' יהושע. וכשבאו תלמידים ⁶² אמר להם וכו' ומי שבת שם וכו' אפשר ששבת שם (ר') אלעזר בן עזריה ולא חידש לכם דבר וכו' (הדרשות שונות שם); ואף בירוש' (שהשתמש בתוס') הנוסח: ומי שבת שם.

ראב"ע דרש בשבתו בפרשת הקהל את העם. בשעה שר' יהושע היה זקן. והוא אחד התלמידים. ודרש בה שהאנשים באים "ללמנו" (בניגוד אל "הנשים לשמוע"). מעין שאמרו בשהשיר פ"ב ה'ג על הבינוס שבאושא בשלפי השמד: שלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבא וילמד וכל מי שאינו למד יבא וילמוד וכו'. ודרש בדברי חכמים כדרבונות: בעלי אסופות אלו ת"ח שנכנסין ויושבין אסופות אסופות ⁶³ אלו אוסרין ואלו מתירין וכו' ואתה הבנס בלבך. דברי המטמאין ודברי המטהרין.

כאן יש רמז ברור למחלוקות וסידורן. ויש רמז ברור ל"בינוס" של חכמים (שנכנסין). וקרוב שהבינוס הזה היה באותו זמן. ונמשך בוודאי כמה וכמה שבעות ⁶⁴. ובאותו זמן היה ר' יהושע כבן שבעים. ז"א ארבעים שנה בערך אחרי החורבן (ר' יהושע היה משורר במקדש. ואין לוי עובד פחות מבן שלשים). ואפשר שזהו הבינוס שנזכר בתוס' עדיות. נשוב למסכת עדיות ומטרתה.

⁵⁷ כ"י ארפורט ובבלי ליתא.

⁵⁸ בבבלי עיר: את דברי אוסרין ואת דברי מתירין את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין.

⁵⁹ והיינו דאמר מר שבת של מי וכו'. ⁶⁰ ע"י ד"ס.

⁶¹ בירוש' פסח פ"ב כ"ט ע"ג: אני הייתי עם ר' אליעזר ועם ר' יהושע בספינה. אבל נוסח

הבבלי נראה כאן עיקרי.

⁶² ספרא מצורע א"ג, ירוש' סוטה פ"ב יח ע"א.

⁶³ כנוס כ"י א"ס ודפ"י ליוזנא, י"ל: התלמידים, שה"ג: תלמידיו.

⁶⁴ ע"י דומה לו בכינוס שבברכות ס"ג ב.

⁶⁵ זכרו של "בינוס" ביבנה נשאר בסיפור שבבבלי ברכות ס"ג ב ושבת לג ב. אלא שהחליפו

את הכינוס שהיה באושא (שהשיר שם) עם זה שביבנה.

מטרתה של מסכת עדיות היתה אפוא לפי התוספתא: סידור המחלוקות התלויות, משמאי והלל ועד ימיה (של יבנה) ⁶⁵, ובירורן והכרעתן. ומטרה זו נראית עדיין, אף לאחר כל עיבודי המשניות והרכבתן, במסכת עדיות שלנו. אבל לא ניתן מקום במסכת זו אלא להלכות שהן במחלוקת: שמאי והלל, ב"ש וב"ה, ר' אליעזר ור' יהושע וכדומה. "הלכות תלויות" בלשון הבבלי. "נתחיל מהלל ושמאי", אומרת התוס', דא ממחלוקותם.

אמנם רי"צ דינר מחליט, שעדיות כללה תחילה את כל המשנה של אותו הזמן, והיא המשנה המסודרת הראשונה (וקצתה גם גרץ), ואחריו החזיק אלבק בדעה זו, והוא מטעים את לשון "נתחיל" של התוס' שמכאן יוצא לדעתו שזו היא התחלה של סידור משניות.

אבל מן המקור אין כל יסוד לדעה זו. התוס' מטעימה בפתיחתה, שכשנכנסו חכמים בכרם ביבנה, אמרו שעתידיה שעה שלא יהא דבר מדברי תורה דומה לחבירו, "שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד" ⁶⁶, שלא תהא משנת תנא זה דומה למשנת חבירו, זה מתיר וזה אוסר, זה פוסל וזה מכשיר, זה מטמא וזה מטהר, ואמר לסדר את המחלוקות.

ו"נתחיל" של התוס' אין פירושו שהם היו הראשונים (המתחילים) בסידור משנה, ואף לא המתחילים בסידור הלכות של מחלוקות; "נתחיל ב"ש פירשו נתחיל בדבר זה ונגמור בדבר אחר" (מתחיל בתורה ומשלים בנביא, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", וכדומה), אבל אין זאת אומרת שלא "התחיל" אחר בדבר מעולם. והם לא היו אפילו הראשונים בסידור מחלוקות, שהרי משנת חגיגה פ"א מ"ב לפנינו, משנה עתיקה שמסדרת מחלוקות מיוסי בן יועזר ועד שמאי והלל, לכל היותר היתה יבנה הראשונה בסידור סיסמטי של מחלוקות ובהכרעתן.

ואם יש צורך בדבר להוכיח שהיתה משנה סדורה לפני עדיות ⁶⁷, הרי מעדיות עצמה (פ"ז מ"ב) יוצא כך: העיד ר' צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור שמשנה ראשונה חגבים טמאים שנכבשו וכו', ובתרומות פ"י מ"ט מסודרת "משנה ראשונה זו בתורת"ק, חגבים וכו', ואחריו: העיד ר"צ וכו', דא שהוסיפו על משנה ראשונה הקדומה, אבל "משנה לא זזה ממקומה", ופ"ז מ"ז ומ"ח: שהיו אומרים, ובתוס' שם: שבראשונה היו וכו'.

אמנם לא כל המחלוקות של ב"ש וב"ה, ר"א ור' יהושע ואחרים, נכנסו למסכת עדיות שלנו.

אבל א) כבר נפסקה הלכה בכמה מהם ⁶⁸ לפני כינוס זה, וההלכה לא היתה אפוא "הלכה תלויה".

וב) אין לנו מסכת עדיות בצורתה הראשונה, ולא אפילו בצורה אחת, ממשנת תנא אחד, אלא מסכת עדיות שלנו מלוקטת ממשניות של תנאים שונים, ממשנת ר"מ, ר' יהודה ור' יוסי, ויש דברים שהוציאם רבי לגמרי ממסכת עדיות והביסם במקומם (עי' להלן), ולא ראה צורך בדבר לשוב ולשנותם בעדיות.

65. "נתחיל מ"ש — פירושו: נתחיל וברינו מתחילתם ונמשיכם עד —

66. רשב"י בשבת קלח ס"ז, וכי"ב ספרי עקב פ"ט, מה.

67. ע"י מבוא למשנה (לעיל עמ' 25 ואילך).

68. ועי' תוס' נדה פ"א ה' ובגמרא שם ז' ע"ב.

ובחדאי שעדיות שלנו חסרה כמה מחלוקות וכמה עדיות.
 כדו (א) אין בעדיות עדות ש.העיד בן בוכרי ביבנה לפני ריב"ז, ולא
 קיבל ריב"ז עדותו (שקלים פ"א מ"ד: א"ר יהודה).
 (ב) ואין בעדיות עדות ש.העיד ר' יהושע בן בתירה על בן מגוסת שהיה
 בירושלים וכו' לקיים דברי ר"ע (במחלוקת עם ר"א, יבמות פ"ח מ"ד).
 (ג) ואין בעדיות עדותו של בן שלקות, תוס' נדה פ"ו (בבלי נב ב); כשתלך
 אצל ר"ע אמור לו עד מתי תינוקת ממאנת אם יאמר לך עד שתביא שתי שערות אמור
 לו והלא במעמד כולכם העיד בן שלקות ביבנה עד שתכלכל (ולא אמרתם לו
 דבר, בבלי) וכו' בן שלקות איני מכיר.
 ובין הספירות של "שלשה דברים" (פ"ב מ"ד ואילך) אין בעדיות "שלשה דברים
 א"ר אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו וכו'" (גטין פ"ג
 מ"ד), ועוד.
 וכמה וכמה שינויים ישנם בעדויות שבמשנה בין פרק לפרק ובין המשנה והתוספתא.
 אבל עלינו לעבור עכשיו לניתוח מקורותיה של המסכת.

המסכת מתחילה במחלוקת שמאי והלל, שחכמים חולקים עליהם, ואומרים
 "לא כדברי זה ולא כדברי זה" (פ"א מ"א—מ"ג)⁶⁹; אחריהם (מ"ד—מ"ה—מ"ו) הערות
 של התנאים השונים (ר"מ ור' יהודה, ע"י להלן).
 אחריהם מחלוקות ב"ש וב"ה, שמאי חולק עליהם (מ"ז—מ"ח, מ"י—מ"יא)
 ובשנים (מ"ח, מ"י) גם מחלוקת ר"ע (ע"י להלן) וגם "הדנים לפני חכמים" ור"ס (מ"י).
 אחריהם "דברים שחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש" (מ"ב—מ"ד).
 אח"כ (בפ"ב) באות עדויות הלכות ש.נאמר במחלוקת בספירות של
 "ארבעה" ו"שלשה" דברים: ארבע עדויות של ר"ח סגן הכהנים (מ"א—מ"ג,
 ע"י להלן); שלשה דברים ש.אמר ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה (מ"ד), שלשה
 דברים אמרו לפני ר' ישמעאל (מ"ה), שלשה דברים אמר ר' ישמעאל (מ"ו),
 שלשה דברים אמרו לפני ר"ע (מ"ז), שלשה דברים אמר ר"ע (מ"ח), ונסמך לו
 (מ"ט—מ"י) דברי אגדה שהיה אומר: הוא היה אומר—אף הוא היה אומר—.
 אח"כ (בפרק ג') עשר מחלוקות ר' דוסא וחכמים (מ"א—מ"ו), ואח"כ שוב מחלוקת
 בספורות: ארבעה ספקות ר' יהושע מטמא חכמים מטהרים (מ"ז), שלשה
 דברים ר' צדוק מטמא וכו' (מ"ח), ארבעה דברים ר"ג מטמא (מ"ט), שלשה
 דברים ר"ג מחמיר כדברי ב"ש וכו' (מ"י), אף הוא אמר שלשה דברים להקל
 (מ"יא), שלשה דברים ראב"ע מתיר וכו'.
 ואח"כ (פ"ד כולו) אלו דברים מקולי ב"ש וכו' (משנת ר"מ), ונסמך לו (פ"ה
 מ"א—מ"ה) קולי ב"ש של ר' יהודה, ר' יוסי, ר' שמעון ור' אלעזר.
 ואח"כ (מ"ו—מ"ז), עקביה בן מהללאל העיד ארבעה דברים וכו', שאינו
 אלא המשך של פ"ב מ"ג.
 ואח"כ באה שורה של עדויות (פ"ו—פ"ח): עדות ר' יהודה בן בבא
 (פ"ו מ"א), ר' יהושע ור' נחוניא (מ"ב) ונסמך לה (מ"ג) מחלוקת ר"א וחכמים

⁶⁹ כיו"ב טהרות פ"ח מ"ז במחלוקת עם ר"א ור"י, וסוף פ"ג פ"ו במחלוקת עם ר"א ור"ב.

על כזית בשר ועצם כשעורה הפורשים מאבר מן החי (שנוכר במ"ב); עדות ר' יהושע ור' צדוק (פ"ז מ"א). ר' צדוק (מ"ב—מ"ד). ר' יהושע ור' יקים (מ"ה). ר' יהושע ור' פפייס (מ"ו—מ"ז). מנחם בן סגנאי (מ"ח). ר' נחוניא בן גודגדא (מ"ט). ר' יהודה בן בתירא (פ"ח מ"א). ר"ש בן בתירא (שם). ר' יהודה בן בבא ור' יהודה הכהן (מ"ב). והיא אחת מן העדיות שהעיד ר' נחוניא. פ"ז מ"ט); ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן הקצב (מ"ב). ר' יהושע ור' יהודה (יהושע) בן בתירא (מ"ג). יוסי בן יועזר (מ"ד). ר"ע (מ"ה). והיא אחת מעדיותיו של ר' יהודה בן בבא בפ"ו מ"א); ר' יהושע (שם). ונסמך לו (מ"ו): אר"א שמעתי וכו' אמר ר' יהושע שמעתי וכו'; אח"כ (מ"ז): אמר ר' יהושע מקובל אני מריב"ז וכו', שהיא בודאי המשך עדותם של ר' יהושע ור' יהושע בן בתירא שבמ"ג!

כבר מתוך הרשימה הזאת אנו רואים שישנן כאן כמה עדויות כפולות, וכמה דברים שאינם עדויות כלל, וכמה דברים שמפסיקים באמצע ענין. מקורות שונים ומשניות שונות בולטים אפוא בעדיות. וכך יוצא גם מתוך ניתוח הפרטים:

פרק א' מ"א—מ"א, הוא בעיקרו משנת ר' יהודה⁷⁰, אלא שרבי השלימה והכניס בתוכה חלקים ממשנת ר"מ:
מ"א—מ"ב: שמאי אומר — הלל אומר — וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא וכו'; אבל במ"ג: הלל אומר וכו' ושמאי אומר וכו' וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה (אלא⁷¹) עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שלשת לוגין וכו' וקיימו (חכמים)⁷² את דבריהם.

כאן ישנה משנה מורכבת של משנת ר' מאיר ומשנת ר' יהודה; החצי הראשון, עד "וחכ"א" — ממשנת ר"מ, והשני — ממשנת ר' יהודה: ר"מ שנה כאן כמו ששנה בחגיגה פ"א מ"ב (תוס' ובבלי שם); הלל אומר לסמוך שמאי אומר שלא לסמוך⁷³; שם הקדים את הלל הנשיא. וכך שנה אף כאן: הלל אומר מלא הין וכו' ושמאי אומר וכו'. אבל ר' יהודה שנה כאן: שמאי היה אומר וכו' והלל היה אומר וכו' וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שלשת לוגין מים שאובים פוסלין את המקוה מעשה שבאו וכו'⁷⁴. ואף ודאי שעדות זו של שני גרדיים, שהעידו על "מעשה" ולא על "הלכה" — ודאי שהעידוה בימי שמאי והלל, והם שקיימו את דברי העדים⁷⁵.

המשכה של זו, מ"ד, שנויה כבר בסדר שלמעלה: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל וכו'.

מ"ה — ר"מ, ור' יהודה חולק עליה במ"ה, ודברי ר' יהודה במ"ו, אם כן נמשכים למ"ד (ר' יהוסף אשכנזי).

70 עיי' מבוא למשנה פרק "ר' יהודה", לעיל עמ' 117 ואילך.

71 ליתא בכ"י ב' ובבלי שבת ס"א ומדרש תהלי פ"ז וכריתות. לשון לימודים שער ב.

72 ליתא בהר"ל וכו' פ' וב' וק' ולידמא, וכן ליתא בתוס' (דפו' וכו').

73 כנוי הירוש' וכו'.

74 כלשון התוס' פ"א ג: אלא שגם בתוס' שם: הלל — שמאי, ואפשר שהסדר תלוי בסדר

מקץ הקבים. 75 כיו"ב גסין פ"ג מ"ד, ועיי' בבלי יבמות ס"א: מי קתני וקבלו, והוודו לו קתני.

מ"ז—מ"א — משנת ר' יהודה⁷⁶, שיש להן הקבלה בתוס' בשם ר' יהודה (ועי' להלן).

מ"ב—מ"ד: אלו דברים שחזרו ב"ה וכו', האשה שבאה ממדינת הים ואמרה מת בעלי תנשא וכו' — יבמות פט"ו מ"א—מ"ב, אבל בעדיות שניה ראשה בלשון שאינו מבדיל בין שלום למלחמה בעולם, ובין שלום לקטטה בינו לבינה, וסתמה כחכמים דר' יהודה שם (מ"א ותוס' שם וכאן פ"א ו').

מ"ד שניה בקיצור לענין אהל באהלות פ"ה מ"ד, וסתם כביש בכלים פ"י מ"א סיפא, ופ"ס מ"ב במחלוקת ו"חזור" לענין צמיד פת"ל, ומתוך תוס' אהלות פ"ה יא— יב יוצא שאחד מבני ב"ה זה שחזר לדברי ב"ש, הוא ר' יהושע, אחד האחרונים מבני ב"ה ז"י.

פרק ב' מ"א—מ"ג, עדויות של ר"ח סגן הכהנים. מ"א: העיד ארבעה דברים; מ"ב: אמר ר"ח סגן הכהנים מימי לא ראיתי וכו' וחכ"א לא ראינו אינה ראיה וכו'; ז"א שלא קיבלו עדותו; מ"ג: אף הוא העיד על כפר וכו' ועל מחט וכו'.

מ"ב נמצאת כולה בלשונה בנכחים מ"ב מ"ד (ועי' שם ו'), ומכיון שאין כאן בעדיות לשון אף הוא אמר⁷⁷ (או: העיד) — ודאי שמשנה זו לקוחה כולה מנכחים ואינה מארבעה דברים של התנא השונה שבמ"א. לפיכך אנו צריכים לומר שבמ"א ישנן שתי עדויות, הראשונה וזו שהוסיף ר"ע במשנתו לעדותו של ר"ח (כך פירוש), אבל מי ששנה מ"ב לא שנה⁷⁸ הוסיף, או שחשב את שתיהן לאחת.

השונה הראשון של עדויות אלה הוא בודאי ר"ע ז"י; וב"על מחט וכו' מסיימת הברייתא⁷⁹; אמר ר"ע זכינו וכו', וא"כ בודאי כולה ר"ע.

השונה האחרון הוא בודאי ר"מ (עי' לעיל); לפי דרכך אתה למד שהאשה וכו' = גטין פ"ב מ"ח: האשה וכו'; וזו היא המסקנא של ר"ע ור"מ.

ממ"ד מתחילה שורה אחת: שלשה דברים אמר פלו' (|| אמרו לפני פלו'), מ"ד: שלשה דברים אמר ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה על ביצה טרופה וכו' ואם היתה כמין כובע וכו'. בתוס' טבול יום פ"ב ט, ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו כל הסדר העליון חבור דברי ר' יוסי ור' שמעון [ר"מ] ור' יהודה או' אינו חבור אלא הקלח שכנגד ידו על זו העיד ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה שאינו חבור אלא הקלח שכנגד ידו אמר ר' יוסי לא על זו העיד אלא על העשוי כמין כובע ש[אינו]⁸⁰ חבור (טבול יום פ"ג מ"ב — סתם ור' יוסי). משנת עדיות היא אפוא ר' יוסי ז"י, אבל נפלא הדבר שכאן נאמר, לפני חכמים בכרם ביבנה, ולא בכל המסכת, ורש"ס עמד ע"ז ואמר: כולה מכלתין נמי נשנית שם באותו זמן והא דתני הכא בכרם ביבנה משום דעדו דר' חנינא סגן הכהנים בפני הבית היה (ז) ועדות זו הועד בפניהם שם ביבנה וכו', אבל אם כדברי מהרש"ס, למה לא שנו

76 עי' מבוא למשנה, פרק ה' יהודה, לעיל עמ' 117 ואילך; ועי' תרביץ שס"ו עמ' ד ואילך.

77 עי' מבוא למשנה, פרק ה' יהושע, לעיל עמ' 60.

78 הוסיף ר"ע במ"א, אר"ע במ"ב, שאין קיום הגט אלא בחותמיו — כר"ם משום ר"ע

(תוס' גטין סוף פ"ח/ו).

79 פסד י"א.

80 ר"ש בטבול יום ורש"ס בעדיות כאן.

81 רש"ס במ"ש.

גם אחרי עדויותיו של עקביה בן מהללאל (שהיה בזמן הבית), בתחילת פ"ו מ"א: "וְהָיָה בְּבֹא הָעֵיד חֲמִשָּׁה דְּבָרִים לִפְנֵי חֲכָמִים בְּכָרֶם בִּיבְנֵהּ, וְכָדוּמָה זֶה וְאוֹלָם בְּתוֹס' טָבֹל יוֹם שֶׁם בְּנִי רִשִׁי"⁸²) נשמר נוסח התוס' בצורתה העיקרית: על זו העיד ר' ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקא בכרם ביבנה וכו' לא על זו העיד ר' ישמעאל בר' יוחנן בן ברוקא בכרם ביבנה. ואמנם אצל "בנו של ריב"ב" אנו מוצאים כמה פעמים: אני שמעתי ("מפי חכמים") בכרם ביבנה (ע"י לעיל). וכירב אנו מוצאים בספרי נשא פיס' לא⁸³): משום ר' ישמעאל אמרו, והלכה זו שנויה במדרש-הלכה אחר שבבבלי⁸⁴) בשם ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא.

היו אפוא תנאים בני-הדור, ששנו את דברי ר' ישמעאל בנו של ריב"ב בלשון ר' ישמעאל סתם. ור' ישמעאל זה — יודעים אנו שהלך מיבנה לאושא⁸⁵). ואף סדר הספירות חוגגיהם שבעדיות כאן מוכיח שנכנס כאן ממקור אחר, שכן מ"ה — מ"ו: שלשה דברים אמרו לפני ר' ישמעאל — שלשה דברים אמר ר' ישמעאל ולא הודה לו ר"ע — מקבילים למ"ו — מ"ח: שלשה דברים אמרו לפני ר"ע — שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו וכו'; אבל למ"ד אין הקבלה אצל ר"ע. איך הוסיף וסיפה תנא זה מ"ד זו למשניות ה—ו, אע"פ שר' ישמעאל זה אינו ר' ישמעאל חבירו של ר"ע.

ואין ראיה מספרי תצא פיס' רפג: מכאן אמר ר' ישמעאל שיכולת שבקציר וכו', מפני שזה ציסט ממשניות עדיות, ודינה כדין ספרי נשא הנזכר, אבל בפ"ה פ"ה מ"ב שנויה סתם.

אחרי מ"ד זו באים כאמור:

מ"ה: שלשה דברים אמרו לפני ר' ישמעאל ולא אמר בהם לא איסור ולא היתר ופירשן ר' יהושע בן מתיא; מ"ו: שלשה דברים אמר ר' ישמעאל ולא הודה לו ר"ע; מ"ז: שלשה דברים אמרו לפני ר"ע שנים משום ר"א ואחד משום ר' יהושע (בתוס' עוד: ולא אמר בהן לא איסור ולא היתר, לא כשר ולא פסול, לא טומאה ולא טהרה. מעין שאמרו במ"ה); מ"ח: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו, על סנדל וכו' ועל שירי תגור וכו'⁸⁶) והודו לו, ועל אחד לא הודו לו על כסא וכו'⁸⁷).

כל שורה זו (חוץ ממ"ד, ששנויה בתוס' טבול יום שם בלשון "העיד") לא נשנית בלשון "העיד" אלא בלשון "אמר", וביבנה לא אמרו דברים "לפני" ר' ישמעאל ולא "לפני" ר"ע, ולא אמרו לפניו "משום ר' יהושע", שהרי באותה יבנה העיד ר' יהושע בעצמו כמה פעמים⁸⁸).

והתנא השונה של מ"ח הוא בודאי — ר' מאיר, כדברי רב הונא⁸⁹): מאן הודו לו

(82) טבול יום פ"ג מ"ב.

(83) כנ"ב כ"י ובמדרב רבה שם.

(84) נזיר י"ב — י"א, ובברייתא שם י"ב ושי"נ (תוס' נזיר פ"ד ח).

(85) ר"ה לב ב — ד"ט, תוס' פ"ב כ"י לונדון, ירוש' פ"ד נ"ט ע"ג ות"כ אמור פרשה י"א ה.

(86) כלים פ"ה מ"א: דברי ר"ב.

(87) כלים פ"ב מ"ג. (88) ע"ב כ"ה, 180.

(89) שבת ס"ו א.

(על סנדל של סיידים שהוא טמא מדרס והודו לו) ר' מאיר ומאן לא הודו לו⁽⁹⁰⁾
ר' יוסי.

ואשר למי: שנים משום ר"א יוצאה אשה וכו'⁽⁹¹⁾ ומפריחי יונים פסולים לעדות;
האחרונה סתם בסנהד' פ"ג מ"ג⁽⁹²⁾, אבל בתוס' עדיות כאן: ור"א מכשיר וחכמים
פוסלין, שלא כמשנתנו.

ואף השלישי שם: ואחד משום ר' יהושע השרץ בפי חולדה וכו' (=טהרות פ"ד מ"ב),
מוחלפת בתוס' שם, הי"ב: ר"א מטהר ור' יהושע מטמא וכו', מעין פ"ג מ"ז
(=טהרות פ"ו מ"ב).

נראה אפוא שכל שורה זו אינה לקוחה מתוך מסורת של עדיות יבנה, אלא מתוך
משנת-סידור של תנא שונה שאחריה — ר' מאיר, שקיבץ וסידר שורות של
מחלוקות (כפ"ד ועוד, עי' להלן).

ואף פ"ג כולו: א) המחלוקות של ר' דוסא וחכמים (שר' נתן בתוס' פוסקי עליהן
עוד אחת). ב) ד' ספיקות של ר' יהושע (וג') שלשה וארבעה דברים של ר"צ וחכמים ושל
ר"ג וחכמים, שלשה דברים שר"ג מחמיר, ושלשה שמיקל, ושלשה שראב"ע מתיר, — אף
הם אינם אלא מתוך משנת-סידור של תנא סדרן ולא עדויות.

פרק ג', מ"א = אהלות פ"ג מ"א, אבל בעדיות אין בדרי: אבל הנוגע וכו' אמר
ר"מ אף בזה וכו' הכל טמא חוץ מן המגע עם המשא (דברי ר"מ) וכו' זה הכלל וכו';
זה נוסף אפוא בודאי מאהלות, וא"כ משנתנו שלא כר"מ.

מ"ב: אוכל פרוד וכו' וחכ"א מצטרף = טהרות פ"ח מ"ה, ושל א כר' יוסי שם.

מחלין מע"ש וכו' — מע"ש פ"א מ"ב — סתם כחכמים; תוס' מע"ש פ"א ד.

מטבילין ידים וכו' — חגיגה פ"ב מ"ה — סתם כחכמים.

מ"ג סיפא: חמש רחלות וכו' — חולין פ"א מ"ב, תוס' שם פ"ד, ומכין שר' ישמעאל

בר' יוסי אומר בשם אביו: ארבע⁽⁹³⁾, גם משנתנו זו אינה ר' יוסי.

מיד: כל התוצלות וכו' — תוס' כלים ב"ב סוף פ"ד⁽⁹⁴⁾; בין של שעם ובין של שק ובין

של צפור (עפ"ר א"), אבל של קנים ושל חילף טהור מכלום⁽⁹⁵⁾.

שם: כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון; נגעים פ"א מ"א: כל הראוי ליטמא

טמא מת וכו' וגלגלון; תוס' שם: כל הגדולות בבהמה טהורות ובאדם כולן טהורות

חוץ משל שק ושל בגד.

מ"ה: הקלע וכו' תוס' שם בשינויים, ותוס' כלים — כנראה משנת ר' יוסי, אבל זו

של עדיות משנת תנא אחר.

מ"ו: השבויה אוכלת בתרומה דברי ר' דוסא וחכ"א וכו' כיצד — סתם כתובות

פ"ב מ"ה כחכמים, אבל בפ"ב מ"ג: ר' יהודה אומר שבויה שנשבת הרי היא בקדושתה.

וא"ר יוחנן⁽⁹⁶⁾: ר' יהודה ור' דוסא אמרו דבר אחד, ובירוש' שם (כו ע"ג); רשב"ל אמר

אף לנאכילה בתרומה, על דעתיה דרשב"ל ר' יהודה ור' דוסא שניהן אומרי דבר אחד.

(90) תוס' עדיות פ"א יג ותוס' כלים ב"ב פ"ד.

(91) תוס' שבת פ"ד ו', בבלי שם נט ב.

(92) ועי' ירוש' שם כא ע"א.

(93) רא"ש והג"א באהלות.

(94) חולין קלז א. (95) סוכה כ ע"ב.

(96) תוס' סוכה פ"א ובבלי שם. (97) בבלי לו ב.

וקרוב אפוא שר' יהודה הוא ששנה מחלוקות אלו.

מ"ז: ארבעה ספיקות ר' יהושע מטמא וכו' — טהרות פ"ו מ"ב, ועי' נגעים פ"ג מ"ז וז"ל.

מ"ח—מ"ט** (שלושה דברים ר"צ מטמא, ארבעה דברים ר"ג מטמא) שנויה בלשונה בכלים פ"ב מ"ה—מ"ו, על יד ו בניגוד למשנת כלים שם מ"ג—מ"ה רישא, שהיא דעת התנא של כלים (ר' יוסי); מ"ה—מ"ו שם הוסיף אפוא שם המסדר האחרון של כלים (ר"ב) מתוך משנת עדיות. וזו של "תלוי המגרדות" ושל "טבלא שנחלקה לשנים" שבעדיות שם מ"ט (כלים מ"ו), שנויה בתוס' כלים ב"מ פ"ב יב (בשם ר' נתן)—יג (בשם ר' יהודה) במחלוקת ובשינויים (לה"ג=כלים פ"ה מ"ו).

מ"י—מ"ב = ביצה פ"ב מ"ו—מ"ח, ומכיון שגם ביצה פ"א מ"א—מ"ב לקוחה מעדיות פ"ד**, קרוב שגם זו לקוחה מעדיות, אלא שרבי הוסיף בביצה: ר' יהודה אומר אין מקרדין וכו' אבל מקרצפין וכו', מביצה הוסיפו זה בעדיות, אבל סתם עדיות; ומקרדין את הבהמה וכו' (לדברי ראב"ע) — ר' יהודה היא ונראה שרוב פרק זה — ר' יהודה הוא.

בפרק זה אין כאן עדויות, אלא שורות של מחלוקות תנאים שונים בני הדור של יבנה, ויש בהם דברים שהם תלויים במחלוקות ב"ש וב"ה; חמש רחלות וכו' (מ"ג) כב"ה בחילין פ"א מ"ב; "שלושה דברים ר"ג מחמיר" כדברי ב"ש (מ"י). וקרוב על-כן שמחלוקות אלו נסדרו ביבנה, או מחלוקות תנאים שאחרי אותו דור של יבנה.

ולכל מ"ח—מ"ב אין להן הקבלה בתוס' עדיות כאן, אלא להיפך — אחרי הקבלה למ"ז (תוס' שם פ"א יח) סמוכה שם (תוס' פ"ב א, חלוקת הפרקים היא מקרית); ארבעה דברים ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין, הלכות שכולן שנויות במקומות שונים בכלים (כלים פ"ב מ"ה, פט"ו מ"ב, פכ"ז מ"ד ופ"ה מ"י), והשניה "דף של נחתומים" (כלים פט"ו מ"ב) — חולקת על עדות של עדיות פ"ז מ"ו, שהיא שנויה שם על "ארוכות של נחתומים" השנויה בכלים פט"ו מ"ב רישא סתם כחכמים, ואולם בתוס' עדיות פ"ג א שנויה עדות זו על "דף של נחתומים", משנת התוס' מתאימה אפוא למשנת כלים חולקת על משנת עדיות ועל "עדותה".

ואף פ"ד כולו ופ"ה מ"א—מ"ה, שמפסיקים בין פ"ב מ"ג ופ"ה מ"ו, — התכנסו כאן שלא במקומם (שכן מקומם בודאי אחרי פ"א) מתוך קובץ-משניות של תנא אחר ואינם מעיקר מסורת יבנה ועדויותיה.

פרק ד' כולו משנת ר"מ¹⁰⁰, שסידר מחלוקות אלו של ב"ש וב"ה כקולי ב"ש. זו היא עדותו של ר' יוחנן בכמה מקומות בירושלמי, ואמנם המחלוקת הראשונה (ביצה שנולדה) נשנית כך גם במשנת ר' יהודה (תוס' ביצה רפ"א); אבל המחלוקת השניה (שאור) היא בודאי משנת ר"מ, כשיטתו בפסחים פ"ג מ"ח, וכמה הלכות השנויות בפ"ד — חולקים עליהן חבריו של ר"מ, ומ"א—מ"ב, שהעבירן התנא מעדיות לביצה (פ"א מ"א—מ"ב), מחלפות מן המחלוקות הסמוכות להן לאחריתן בביצה שם, שבי"ש לחומרא

98) בכ"י מ' קודמת מ"ט למ"ח.

99) ע"י להלן ומבוא.

100) [על פרק זה דבר מר"ר זצ"ל בהרחבה במבוא למשנה, פרק ר' מאיר, עמ' 101—104.

קצתו אפוא כאן והבאתי את תוכן דבריו לשם הקשור.]

וב"ה לקולא, כמו שאמר ר' יוחנן (מחלפת השיטה). וגט ישן ומהגרש" (מ"ז) היא משנת ר"מ בגטין פ"ח מ"ד ומ"ט, שאמרו עליה ¹⁰¹ שכל הפרק ר"מ (תוס' פ"ח ו—ו וט'), ור"מ שנה גם פרק ב' דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה, ברכות פרק ח' ¹⁰², ולעומתו שנויה בתוס' ברכות פ"ו: דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה — ממשנת ר' יהודה ¹⁰³, ואפשר שאף פרק זה של ברכות היה מסודר בראשונה במשנת עדיות של ר"מ, אלא שרבי העבירו מעדיות לברכות, כשם שהעבירו כמה הלכות של עדיות פ"ד למקומן.

ר' יוחנן מונה בפרק ד' כ"ד דברים מקולי ב"ש. אבל במשנתו אין לנו אלא עשרים ושתים, כי מ"ה היא מחלוקת אחת, כי יש לו פרט אינו קולא אלא חומרא לבעה"ב. אבל כשם שמשנתו חסרה אותה מחלוקת, שהוסיפה התוספתא בראש השורה, כך חסרה מחלוקת אחת, שאין אנו יודעים אותה, ובכלל ישנן בודאי בפרק זה הוספות ושנויים של מסדר המשנה (חוץ מן ההוספות שבדפוסים ובכ"י), שהרי ר"מ בודאי שלא שנה (במ"ו) ר' יהודה אומר משום ב"ה טופח ומטפח, אלא שזו הוספת מסדר המשנה, וחץ מכל אלו הרי ישנן עוד כמה מחלוקות, שאפשר היה לומר עליהן שהן מקולי ב"ש, שכבר העירו עליהן הבבלי (יומא פא א וש"ג) והירושלמי (פאה פ"ו יט רע"ג ועוד), ואפשר שאחת המחלוקות הללו חסרה ממשנת ר"מ.

סדר התוספתא לפרק זה שונה במקצת מסדר המשנה: א) ביצה שנולדה ביום, ב) הסך שמן וכו', ג) חבית של זיתים מגולגלים (אראב"צ וכו') ¹⁰⁴, ד) גט ישן, ה) המגרש את אשתו, ו) המדיר את אשתו, ז) כלכלת שבת, ח) שתי כיתי עדים. סדר המחלוקות הוא: במקצתו בסדר המסכות ובמקצת על יסוד אחר שאין אנו יודעים אותו: ביצה (מ"א—מ"ב); פ"א (מ"ג—מ"ה); שתי המחלוקות שבמ"ו אפשר שנשנו דרך אגב בתרומות; הסך שמן וכו' נשנה אולי יחד עם ההלכה שבתוס' תרומות פ"ח טו (ערלה פ"ב מ"ג) אע"פ שמקומו בטהרות (ע"ל לעיל), ואף "זיתים מגולגלים" אפשר שנשנה בתרומות אגב "זיתים הנכבשים" (פ"א מ"ט), וכדומה. ואח"כ קידושין—גטין (מ"ז), יבמות (מ"ח—מ"ט), כתובות (מ"י רישא) כריתות או נדה (שם), מנחות (ז שם), מעשרות (ז שם), נזיר (מ"א), [מלמד ¹⁰⁵ משער שהסכימה והציגה של ההלכות הכריעה את הסדר].

אשר ליחסם של שאר תלמידי ר"ע לפרק זה, הנה בפ"ה (מ"א—מ"ה) שנינו ר' יהודה אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וכו' ר' יוסי אומר ששה דברים וכו' ר' שמעון (כנ"ל כל הספרים) אומר שלשה דברים וכו' ר' אלעזר (כנ"ל רוב הספרים) אומר שני דברים וכו', ובתוס' נוסף: ראב"י אומר דבר אחד וכו'. הראב"ד (בריש פ"ה) אומר: "כי התנאים שזכרו בזה הפרק כולם מוסיפים הם על התנא (כצ"ל) הראשון ששנה (כצ"ל) פ"ד כי התנא ששנה הפרק והוא ס"ל בהגך דהאי פירקא דב"ש לחומרא וב"ה לקולא".

ואמנם בכמה ממחלוקות אלה אנו מוצאים במשנה ותוספתא בפירוש ת"ק החולק: א) ממ"א: דם נבלות — בניגוד לעדות של פ"ח מ"א ומנחות קג ב (תוס' עדיות פ"ג ב)

101 ירוש' גטין פ"ח מט ע"ג ובבלי פ"ב [וע"ל לעיל עמ' 99—101].

102 ע"ל לעיל, מבוא למשנה, עמ' 105.

103 ה"ג: לעולם הלכה וכו', יכולה להיות המשך של ה"ב (כמו בסוכה פ"ב בדפוסים וכ"י

ה"ג), ויכולה להיות תוס' למ"ה, כמו בתוס' יבמות פ"א, אבל אם כן הדבר, שונה סדר התוס' גם בזה, שהיא מקדימה מ"ה למ"ו. 103א [הוא ע"מ, ושע"ר כך בשבתו לפני רבו].

ור' יהודה חולק עליה (מנחות שם קד א. ירוש' שקלים פ"ח ועוד); פירות שביעית, בשביעית פ"ד מ"ב (ע"י לעיל) לת"ק ב"ש לחומרא, ור' יהודה אומר חילוף הדברים זו מקולי ב"ש וכו'; החמת — בתוס' כלים ב"מ פ"ג ג: והחמת בש"א מלאה ועומדת («אע"פ שאינה צרורה») וכו'; ר' יוסי בר' יהודה אומר (כר' יהודה אביו) חילוף הן הדברים (ע"י לעיל), ובכלים פכ"ז מ"ב: כל חממות צרורות טהורות וכו' רמ"א וכו' ר' יוסי אומר וכו' ¹⁰⁴), וכולם סוברים שבשאינה צרורה טהור.

(ב) במ"ב: העוף וכו' — בחולין פ"ח מ"א (משנת ר' יוסי): העוף עולה וכו' א"ר יוסי זו מקולי ב"ש וכו' (בבלי: הא קמ"ל מאן ת"ק ר' יוסי), שחבריו חלקו עליו ¹⁰⁵). תורמין זיתים וכו' ובה"א אין תורמין — בתרומות פ"א מ"ד: אין תורמין זיתים על השמן וכו' ואם תרמו בש"א תרומת עצמן בהן ובה"א אין תרומתן תרומה, ובירוש' (תרומות פ"א מ"ד רע"ד): אשכח תני בשם ר' יוסי אין תורמין וכו' (כבמשנה) ושם בסע"ד: אשכח תני (בשם ר' יוסי) אין תורמין זיתים על השמן וכו' ואם תרם תרומתו תרומה ואין צריך לתרום דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר בש"א תורמין ובה"א אין תורמין הכל מודין שאם תרם שאינו צריך (תוס' פ"ג יד: שצריך) ¹⁰⁶ לתרום שגויה. ונראה אפוא שר"מ שנה ב"ש לחומרא.

המעיסה ב"ש פוטרינ וכו' — ר"מ שנה: החליטה ב"ש מחייבין ובי"ה פוטרינ, ושתייהן שניות יחד בחלה פ"א מ"ו (ע"י לעיל).

(ג) קהלת — בידים פ"ג מ"ה חולקים עליו ת"ק, ר' יהודה ור' יוסי, ולפי הברייתא (א' המשנה) במגילה ז ע"א: רמ"א קהלת אינו מטמא את הידים ומחלוקת בשיר השירים ר' יוסי אומר שיר השירים מטמא את הידים ומחלוקת בקהלת.

מי חטאת שעשו מצות ב"ש מטהרין וכו' — בפרה פ"ב מ"ד: מפני שאמרו מי חטאת שעשו מצות אין מטמאין, וא"כ שנו ב"ה לקולא, אבל ר"ג בתוס' פ"ב יב, אומר: שמא תטמא, ור"ג מבית הלל, וכן "העיד ר' חנינא משום חמשה זקנים שבאו מיהודה" ¹⁰⁷).

הקצח וכו' — סתם טבול יום פ"א מ"ה כ"ה.

(ד) ר' אלעזר (כצ"ל) אומר וכו' דם יולדת שלא טבלה בש"א כרוקה וכמימי רגליה (שמטמאין לחין ואין מטמאין יבשין) ובה"א מטמאין לח ויבש ומודים (ב"ש) ביולדת בזוב שהיא מטמאה לח ויבש — בנדה פ"ד מ"ג שנינו: דם נכרית ודם טהרה של מצורעת ב"ש מטהרים ובה"א כרוקה וכמימי רגליה (שמטמאין לחין ואין מטמאין יבשין). דם יולדת שלא טבלה וכו'. המשנה שנתה אפוא ברישא כדברי ר' יהודה בעדיות כאן מ"א ובסיפא כדברי ר' אלעזר, כאילו אין כאן כל מחלוקת. אבל בתוס' נדה פ"ה ה"ו שנינו: דם הנכרית ודם הטהרה של מצורעת בש"א הרי הן כדם מגפתה (טהורים). דם היולדת שלא טבלה מטמא לח ואין מטמא יבש דברי ר' מאיר ור' יהודה אומר מטמא לח ויבש. ר' אלעזר (כצ"ל) אומר מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה בש"א מטמא לח ואין מטמא יבש ובה"א מטמא לח ויבש. אמרו ב"ש לבי"ה אי אתם מודים בנדה שאם הגיע זמנה לטבול ולא טבלה שהיא טמאה אמרו להן בית הלל לבית שמאי לא אם אמרתם בנדה וכו'

(104) ירוש' כלאים פ"ו ל ע"ג: אית תני תני מחלף.

(105) וע"י תוס' פ"ח ב—ג.

(106) וכן הוא בירוש' מא רע"א.

(107) ס"ו, 33, תרביץ ש"א ס"א.

תאמרו ביולדת שאם תטבול היום ותראה למחר שהיא טהורה אמרו להן (ב"ת הל' ל¹⁰⁸) יולדת בזוב תוכיח אמרו להן (ב"ת ש"מ א¹⁰⁹) יולדת בזוב הוא הדין והוא התשובה (וגם היא טהורה ו).

בבבלי שם שאלו: למימרא דפליגי (ביולדת בזוב) והתנן ומודים ביולדת בזוב, ותיצרו: כאן (ברייתא) שספרה, כאן (מתני') שלא ספרה. והביאו ברייתא אחרת דמסייעא: יולדת בזוב שספרה ולא טבלה וראתה הלכו ב"ש לשיטתן וב"ה לשיטתן, וזו — כפשוטו — אינה ראייה לתיצרו של הבבלי, אלא ראייה שחולקים. ואמנם הברייתא הבבלית שם מוגהת, שהם שנו: אמרו להן ב"ה לב"ש אי אתם מודים בנדה וכו' אמרו להם ב"ש לב"ה לא אם אמרתם בנדה וכו'. אבל בתוס' שנינו: אמרו להם ב"ש לב"ה וכו' אמרו להם ב"ה לב"ש לא אם אמרתם בנדה וכו'. וזו מוכיחה שב"ש לחומרא וב"ה לקולא. אלא שזו אינה משנת ר' אלעזר, אלא משנת ר"מ, ששנה כאן ב"ש לחומרא. ושנה ע"כ כב"ה: מטמא לח ואין מטמא יבש; ולמטה בתוס' נשתבשה התוס' ע"פ הבבלי, אבל גם בבבלי אין כאן "בית הלל", "בית שמאי", ואמרו להן יולדת בזוב — ב"ש הוא שאמרו כך. וא"כ ר"מ חולק על ר"א, ור' יהודה שנה כר"א. ואמנם משנת נדה שנתה עדיות פ"ה מ"א ומ"ד סתם, ותוס' עדיות מ"א שונה חמשה ולא "ששה", והששי הוא ר' יהודה כר"א כאן!

ארבעה אחים וכו' — המשנה גם ביבמות פ"ג מ"א. אבל בתוס' שנינו: ר' שמעון אומר יקיימו אבא שאול אומר קול היה להן לב"ה בדבר זה. הם שנו אפוא: בש"א יוציאו ובה"א יקיימו. התוס' מנתה בדברי ר' יהודה: חמשה דברים, ובאמת הם חמשה אלא שחשבו כנראה "דם נכרית ודם טהרה של מצורעת" לשנים. ובדברי ר"ש לא מנתה "הקצח", אבל מנתה במקומו (ה"ז): המקשה וכו' (תוס' נדה פ"ה ז). אבל אפשר שקיצרה: סמכה על משנתנו, והסיפה: ר"ש בן יהודה בשם ר"ש.

חוץ משינויים אלה היא מוסיפה עוד (ה"ו): ראבי"א אומר דבר אחד מקולי ב"ש וכו' (תוס' זבחים פ"ד ט) — כסתם זבחים פ"ד מ"א (ועי' בתוס' זבחים שם). אנו רואים שר"מ בכל אופן חולק על ארבעת התנאים המוסיפים, אבל כבר ראינו שגם במחלוקות שמנה ר"מ ישנם תנאים ששונים כמה מאלה מחומרי ב"ש וקולי ב"ה. והתנאים האלה אינם מוסיפים על ר"מ, ואינם מוסיפים זה על זה (עי' גם מ"ש בריש פ"ה), אלא כל אחד שנה דבריו, ורק דבריו, והמסדר האחרון הוא שסידרם יחד.

למחלוקות של פ"ד

מודים: ר' יהודה (מ"א מ"ו ומודים שם סופה, מ"י סד"ן, מ"א מי שנוד), חולק בכלל

שבת, מ"י (תוס').

ר' אלעזר ור' שמעון מודים במ"ה (תוס' יבמות פ"א ובבלי שם יד א—ב).

ר' שמעון חולק במ"ו לפי ר"ש בן יהודה בתוס' טהרות.

במחלוקות של פ"ה

ר' יהודה במ"א דם נבלות, חולק על ריש פ"ח: "חכמים" חולקים עליו גם בבצת נבלה (תוס').

בפירות שביעית חולק עליו ת"ק בשביעית; בחמת חולק עליו ת"ק בתוס' כלים, וכלים פכ"ו כ"אית תני תני' שבידוש' כלאים פ"ו, ר"מ ור' יוסי אפשר שיוודו למשנה זו ולא ת"ק, ולנוסח שלנו — לא ר' יוסי.

¹⁰⁸ ליתא בבבלי לה ב'.

¹⁰⁹ עדיות פ"ב ס' ויבמות פ"ה א.

ר' יוסי במ"ב : תרומין, בניגוד לתרומות פ"א, המעיסה בניגוד לחלה פ"א ; גר שנתגייר בניגוד לראבי בתוס' פסחים, ששונה כב"ש, ור"מ בסיו' כב"ה (ע"י סיו' שלי) ;

ר' שמעון במ"ג, בקהלת חולקין עליו ת"ק ור' יהודה ור' יוסי, או למגילה ז א — ת"ק (ר' יהודה) — ר' יוסי ור"מ ; במ"י חסאת — משנת פרה.

ר' אלעזר במ"ה, בדם יולדת מודה לו ר' יהודה, ור"מ חולק בתוס' גדה, בארבעה אחים חולק ר' שמעון, ואבא שאול חולק (בתוס'). ואעפ"כ לא מנה לא ר' יהודה ולא ר' שמעון.

וזאת אומרת שאין כאן לפנינו אלא ליקוט מקרי, שלקט רבי ממשניותיהם של ר"מ, ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש ור"א.

גט ישן והמגרש (פ"ד מ"ו) בוודאי ממשנת ר"מ בגטין.
מ"ו האשה מתקדשת — קיצור (והתבונן : כדברי ב"ש) ממשנת קידושין, מ"ב—מאהלות.

פרק ה' מ"א ביצת הנבלה (כדברי בית שמאי) — ממשנת ר' יהודה לחולין או לתמורה ; אוכלין פירות שביעית (כדברי) — משביעית.

מ"ב העוף (כדברי) — ממשנתנו, משנת ר' יוסי לחולין, וכן תורמין (כדברי) — ממשנת תרומות שלו ; מטבילין בחרדלית ממשנת מקראות שלו, במ"ג, ר' שמעון ; קהלת — ממשנת ידים שלו.

ומכאן אנו למדים, שגם ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש (לפחות) שנו שורת הדברים מקולי ב"ש לפי דעתם, שהרי יש בשורות אלו כמה מחלוקות שלא נבנסו במשנתנו במקומן, וא"כ — כאן בעדיות שלהם היה עיקר מקומן.

מן פ"ה מ"ו ואילך מתחילות שוב העדויות :

פ"ה מ"ו—מ"ז : עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים ; זהו המשך של פ"ב מ"א—מ"ג (ר"ח סגן הכהנים העיד ארבעה דברים), ומכאן מתחילה שוב שורה של עדויות, שהיא נמשכת עד פ"ח מ"ג.

השונה של מ"ו—מ"ז הוא בוודאי — ר' יהודה :

הוא היה מתיר שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון ואח"כ שחטו וחכמים אוסרים — סתם כר' יהודה בבכורות פ"ג מ"ד : שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון ואח"כ שחטו עקביא בן מהללאל מתיר וחכמים אוסרים דברי ר' יהודה אמר ר' יוסי לא בזה התיר עקביא אלא בשער וכו' ואח"כ מת וכו' ¹¹⁰ . תוס' כאן פ"ב ט' ושם פ"ב יח—יט.

ואח"כ, הוא היה אומר אין משקין וכו' דוגמא השקה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו (משנת חבריו, שהביאה ר' יהודה, חולק עליה) ; אמר ר' יהודה חס ושלוש שעקביא נתגדה וכו' ¹¹¹ .

וכולה ר' יהודה

שם, הוא היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק וחכמים מטהרין.

בנגעים פ"ה מ"ג : איזה הוא שער פקודה וכו' אר"ע מודה אני בזה שהוא טהור,

110) ראביד כאן ומגרש בבכורות כו א

111) בספרי בהעלותך פ"ט קה בדברי ר' יהודה בן בתירה : ועתיד ליתן את הדין וכו', אבל בפ"ט ק"ג רק "זלפחד", וכן בבביתא שבשבת צו א ונראה אפוא שבפ"ט קה — זהו סתם ספרי, שהביט גם דברי ר' יהודה לכאן, אע"פ שחלופים בין ר' יהודה לר' יהודה בן בתירה רבים.

איזה הוא שער פקודה («שהוא טמא») מי וכו' אמרו לו כשם שבטלו את דברי עקביא אף דבריך אינן מקוימין. אבל בעדיות לא נתפרש «איזה הוא שער פקודה». ובדם הירוק שנינו בנדה פ"ב מ"ו: הירוק עקביא וכו' וחכמים מטהרין אר"מ אם אינו מטמא משום כתם מטמא משום משקה ר' יוסי אומר לא כך ולא כך. וגם זה לא נזכר בעדיות.

פרק ו': ר' יהודה בן בבא העיד חמשה דברים וכו' ועל היין בן ארבעים וכו' ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות.

בברכות פ"ד מ"א: תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר עד ארבע שעות. כמו שמפורש בתוס' רפ"ג⁽¹¹²⁾: שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות; ירוש' שם ז' ע"ב: מעדות למד ר' יהודה⁽¹¹³⁾. וא"כ סתם זה דעדיות — ר' יהודה⁽¹¹⁴⁾. מ"ב: העיד ר' יהושע ור' נחוניא וכו' על אבר מן המת שהוא טמא שרא"א לא אמרו אלא על אבר מן החי וכו'.

מ"ג: כזית בשר הפורש מאבר מן החי ר"א מטמא ור' יהושע ור' נחוניא מטהרים עצם כשעורה הפורש מאבר מן החי ר' נחוניא מטמא ור"א ור' יהושע מטהרין וכו'; בתוס' כאן פ"ב⁽¹¹⁵⁾ הקבלה למ"ג שלנו בסגנון אחר. ור' שמעון אומר בשתייתו: תמידני אם טמא ר"א (ר' נחוניא) לא טמא אלא וכו'; זו שבתוס' היא אפוא משנת ר"ש. ור"ב (בתוס') משיב על דברי ר' יהושע.

ונראה שם"ב—מ"ג אינן משנת ר' יהודה. שכן ר' יהודה חולק (בפ"א מ"ו) על סוף מ"ג: רוב בניינו ורוב מניינו של מת אע"פ שאין בהן רובע⁽¹¹⁶⁾.

פרק ז': מ"א: העיד ר' יהושע ור' צדוק וכו' || שר' אליעזר אומר חייב וכו' וחכ"א אין וכו'.

החצי השני היא משנת בכורות פ"א מ"ו: המפריש פדיון פטר חמור ומת רא"א וכו' וחכ"א וכו'. העיד ר' יהושע ור' צדוק על פדיון פטר חמור שמת שאין כאן לכהן כלום.

העדות לקוחה כאן מעדיות. שהרי בבכורות לא היה צריך לכסול ולשנות: על פדיון פטר חמור שמת. שהרי אנו עוסקים בהלכה זו.

ולהפך «שרא"א וכו' וחכ"א וכו'» בעדיות לקוח ממשנת בכורות.

וכיו"ב מ"ב: העיד ר"צ וכו' שמשנה ראשונה וכו' — בתרומות פ"י מ"ט «משנה ראשונה» הוא ת"ק. ואחריו: העיד ר"צ (ע"י לעיל).

מ"ג: העיד ר"צ על זוחלין שרבו על הגוטפין שהם כשרים וכו'. מ"ד: העיד ר"צ על זוחלין שקלחן בעלה אגוז שהן כשרים וכו'.

(112) בבלי כו ב, וע"י שם כו א.

(113) ועדות אחרת של ר' יהודה בן בבא ור' יהודה הכהן — בפ"ח מ"ב, שבעיקרה ישנה בפ"ו מ"ט בעדותו של ר' נחוניא בן גודגוא. ואמנם אף משנתו של פ"ו מ"א הובאה בחלקה זה בס"י, 324 כ"ט: שהעיד בן גודגוא (כך בילקוט גם בפס"ד, במה"ג שם: בן בבא).

(114) ושמעאנים את הקטנות — בניגוד לב"ש, יבמות פ"ג מ"א, וכן פירשה הירוש' שם. יג ע"ב: תמן תנינן וכו', ועל עדות חולקין, על עיקר עדות חולקין, כך היתה עיקר עדותן (של ב"ש ולא קיימו עדות זו), ולא כפי הבבלי (נדה ח א).

(115) תוס' אהלות פ"א ז—ח.

(116) ע"י מבואי שם ע"מ 117/8.

במקאות פ"ה מ"ה: העיד ר"צ על הזחילין שרבו וכו' כשרים ונוטפים שעשאן זחילין סומך אפי' מקל אפי' קנה אפי' זב חבה יורד וטובל דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחילין בו, ובפרה פ"ו מ"ד: עלי קנים ועלי אגוז כשרים זה הכלל דבר שהוא מקבל טומאה פסול וכו'. ואמרו בזבחים כה ב: א"ר יוחנן מעדותו של ר' צדוק נישנית משנה זו.

וא"כ השונה: משנה זו דעדות — ר' יוסי הוא.

מ"ה: העיד ר' יהושע ור' יקים איש חדיד על קלל של חטאת שנתנו ע"ג שרץ שהוא טמא שר"א מטהר. בפרה פ"י מ"ג: קלל של חטאת וכו' נתנו על גביו ר"א מטהר וחכמים מטמאים: תוס' שם פ"י ה.

שם: העיד ר' פפיס על מי שנזר וכו' — נזיר פ"ג מ"ב: וזו עדות העיד וכו', וכל פ"ג של נזיר הוא משנת ר' יהודה.

מ"ו: העיד ר' יהושע ור' פפיס וכו' שרא"א שולד שלמים לא יקרב שלמים וחכמים אומרים יקרב (מתמורה פ"ג מ"א) א"ר פפיס וכו' — הכל תמורה שם: רא"א וכו' וחכמים אומרים וכו' העיד וכו' א"ר פפיס וכו' (ושם דברי ר"ש: לא נחלקו וכו', אבל רישא שם חולקת עליה).

מ"ז: הם העידו על ארוכות של נחתומים שהן טמאות שר"א מטהר. בכלים פט"ו מ"ב: ארוכות של נחתומים טמאות וכו' דף של נחתומין שקבעו בכותל ר"א מטהר וחכמים מטמאין. המחלוקת היא אפוא ב"דף", ולא ב"ארוכות", וכן שנויה מחלוקת זו בתוס' עדיות פ"ב א. בין "ארבעה דברים" שר"א מטהר וחכמים מטמאין (אחרי "ארבעה ספיקות" של ר' יהושע, שם בפ"א יח, משנה פ"ג מ"ז). ובתוס' פ"ג א: העיד ר' יהושע ור' פפיס על דף של נחתומים שחיברו במריש או בקורה ושקבעו במסמר שהוא טמא שר"א מטהר. וא"כ משנת כלים כתוספתא. ומשנת עדיות חולקת.

שם: תגור שחתכו חוליות וכו' — המחלוקת גם בכלים פ"ה מ"י.

שם: הם העידו שמעברים את השנה על תנאי. (ו)מעשה בר"ג שהלך וכו' לכשירצה ר"ג וכו'. המעשה הזה הוא כנראה יסוד העדות, וא"כ המעשה מתחילת נשיאותו של ר"ג.

מ"ח — בכלים פ"ה מ"ה סתם כעדות זו.

מ"ט: העיד ר' נתניאל (יוחנן)¹¹⁷ בן גודגדא על החרשת וכו' — כולה בלשונה בגטין פ"ה מ"ה (מפני תקוה).

ורישא: על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט — ביבמות פ"ד מ"ב בתוך דברי החכמים החולקים על ר' יוחנן בן גורי, שהביאו עדות זו לראיה לדבריהם (תוס' שם); ירוש' שם יד ע"ב¹¹⁸; ולא עדיות היא אף זו כיוצא בה ומוסיפין על העדות.

והעדות השניה: ועל קטנה בת ישראל שנשאת לכהן שהיא אוכלת בתרומה — להלן פ"ח מ"ב: העיד ר' יהודה בן בבא ור' יהודה הכהן על קטנה בת ישראל שנשאת לכהן שהיא אוכלת בתרומה כיון שנכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה. ובתוס' פ"ג ב: על בת ישראל¹¹⁹ שנישאת לכהן שכיון שנכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה שר'

117 כהן לו ויבמות פ"ד מ"ב.

118 ומשם בגטין פ"ה מ"ז ע"א.

119 כנוסח הדפוס, כ"י אפרוס: כהן.

אליעזר אומר תיבעל¹²⁰) וכן היה ר' אליעזר אומר לא ישא כהן אשה עד שתגדיל¹²¹).
וודאי ששתי עדויות אלו משני מקורות הם, כי תנא אחד היה שונה: הוסיף ר' יהודה
בן בבא ור' יהודה הכהן כיון שנכנסה לחופה וכו' (וכדומה). ובוודאי שגם עדותו של ר'
נחוניא נגד ר' אליעזר היא¹²²).

ובוודאי שעדותו של נחוניא, שהיה שוער בבית המקדש, קדומה לזו של פ"ח, ולא
כיבנה "בו ביום" נאמרה, שהרי הוא היה זקן מר' יהושע (שכן הוא אומר לר' יהושע:
"בני חזור לאחרריך").

ועל המריש הגדול וכו' — ככ"ה בברייתא¹²³).

פרק ח'. מ"א (תוס' פ"ג ב): העיד ר' יהושע בן בתירא על דם נבלות שהוא טהור¹²⁴)
— למעלה בפ"ה מ"א שנינו: ר' יהודה אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה
דם נבלות ב"ש מטהרין וב"ה מטמאין. ואמרו בפירוש בבבלי¹²⁵), שפ"ח מ"א ופ"ה מ"א
חולקים (ע"י תו"ט).

אבל כנראה כבר ר' יוסי בנו של ר' יהודה ביקש לפשר ביניהם: א"ר יוסי בר'
יהודה אף כשטימאז בית הילל לא טימאז בדם שיש בו רביעית וכו'¹²⁶).
אבל וודאי שמי ששנה פ"ח לא שנה מחלוקת ב"ש וב"ה זו מקולי ב"ש אלא
מחומריהם, כשם שר"מ (פ"ד) לא חשב את זו בין קולי ב"ש.
ובדרכנו הרווחנו, שאין פ"ח משנת ר' יהודה.

שם: העיד ר' שמעון בן בתירא על אפר חטאת וכו' הוסיף ר"ע (ע"ל)¹²⁷) הסולת וכו'.
כבר אמרתי, שהוסיף זה כהוסיף ר"ע שבפ"ב מ"א — הוספת משנתו של ר"ע
בעדותו של התנא שהעיד: ואע"פ שאמרו כאן בבבלי¹²⁸) ובירושלמי¹²⁹), מעדותו
של ר"ע נשנית משנה זו (של חגיגה פ"ג, הכלי מצרף מה שכתוכו לקודש), אין הכוונה
לעדויות, שהעיד ביבנה, אלא לחלק שהוסיף במשנתו בעדותו של ר' שמעון בן בתירא.
אע"פ שאין "מוסיפין על העדות" (ירוש' יבמות לעיל). ומכיון שעדותו של ר' יהושע בן
בתירא שברישא היא בוודאי ממשנת ר"מ, שחשבה לחומרי ב"ש (ע"י לעיל), ומכיון שגם
הוסיף ר"ע שבפ"ב מ"א הוא ממשנת ר"מ¹³⁰), קרוב שגם זו — ממשנת ר"מ.

מ"ב: העיד ר' יהודה בן בבא וכו' — ע"י לעיל פ"ז מ"ט, ומכיון שזו של מ"א רישא
חולקת על משנת ר' יהודה, בוודאי שגם מ"ב שלנו השונה מזו של פ"ז מ"ט — משנת ר"מ.
מ"ג: העיד ר' יהושע ור' יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשרה לכהונה וכו'
והעיסה כשרה לטמא וכו' — בתוס' עדיות פ"ג ב, בית דין שלא חריהן אמרו

120) יבמות פ"ב. 121) יבמות ס"א ב.

122) וע"י לעיל בפ"ו מ"א חילוף גם שם בין בן בבא לבן גודגדא.

123) גמין נה א, ירוש' ב"ק פ"ט ו ע"ד.

124) = טהור לגמרי, ע"י תו"ט.

125) מנחות קד א וירוש' שבת פ"ח יא ע"ב ושקלים פ"ח נא ע"ב (מאן דמר סמא כר' יהודה טהור
כר' יהושע בן בתירא).

126) תוס' עדיות פ"ב ה, בבלי שם.

127) אין בכירי ולא בירוש' חגיגה.

128) חגיגה כ"ד א ושי"נ.

129) חגיגה פ"ב ע"א.

130) ע"י לעיל, והשוה גם פסח פ"א מ"ז: אמר ר"מ מדבריהם למדנו.

נאמנת עיסה לטמא וכו' אבל באלמנת עיסה לא נגעו¹³¹). ולפי הבבלי בקידושין שם ר' יוסי ורשב"ג חולקים על עדות זו.

סופה של משנה זו, הוא כמו שהעירותי כבר במ"ז: אמר ר' יהושע מקובל אני וכו' שאין אליהו בא לטמא וכו' כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק רש"א וכו' וחכ"א לא לרחק ולא לקרב (וחולקים על ת"ק ור' יהודה) וכו'. ת"ק הוא אפוא לא ר' יהודה ולא רש"א, אבל בתוס' פ"ג ד: ר' מאיר אומר לקרב אבל לא לרחק ור' יהודה אומר חילוף הדברים, וזו מוחלפת מן המשנה, אבל לפי"ה יוצא שת"ק אינו ר"מ, אבל בכי"מ: וחכ"א לקרב ולא לרחק (אלא לעשות שלום בעולם)¹³² שני' הנה אנכי שולח וכו' והשיב וכו'. וא"כ לפי"ה "חכמים" הם ר"מ שבתוס' ובדברי ר' יהודה גרסינן: לרחק אבל לא לקרב, ומשנתנו — ר"מ.

מ"ד—מ"ו היא ממקור אחר, כמו שהעירותי, ונכנסה כאן באמצע (אולי מפני "אמר ר' יהושע שמעתי" שבסוף קבוצה זו).

מ"ד — מביא אותה ר' אלעזר בספרא שמיני פרשה ח ה: ר' אלעזר אומר אין טומאה למשקים כל עיקר שהרי העיד יוסי וכו'¹³³). וא"כ אפשר שזוהי משנת ר"א (אע"פ שגם ר' יהודה שנה "משקה בית מטבחיא טהורין", תוס' כלים ב"מ פ"ה ז, שהיא משנת ר' יהודה = משנת כלים פט"ו מ"ו).

ואף מ"ה: העיד ר"ע וכו' — קיצור ממשנת יבמות פט"ז מ"ז (והיא עדותו של ר' יהודה בן בבא שבפ"ו מ"א), ויבמות בחלק גדול שלה — משנת ר' אלעזר. שם: העיד ר' יהושע על עצמות וכו' — ע"י תוס' כאן ובאהלות פט"ז מ"ה: שדה וכו' בור וכו'¹³⁴).

מ"ו: א"ר אליעזר שמעתי וכו' א"ר יהושע שמעתי וכו' סגנון של "שמעו" ולא של עדויות.

זו היא משנת תנא אחר, וע"כ נכנסה עדותו של יוסי בן יעזר כאן, בסוף עדותו, וע"כ באה כאן עדותו של ר"ע, ולא אצל פ"ו מ"א.

המקור הראשי של עדויות הוא אפוא:

א) שמאי והלל, ב"ש וב"ה. עדויות פ"א מ"א—מ"ג; מ"ז—מ"ח, מ"י—מ"א; מ"ב—מ"ד.

ב) עדויות:

- 1) פ"ב מ"א—מ"ג (ר"ח סגן הכהנים); ארבעה דברים.
- 2) פ"ה מ"ו—מ"ז (עקביה בן מהללאל); ארבעה דברים.
- 3) עדויות זקני הדור שביבנה: חמשה דברים, ר' יהודה בן בבא (פ"ו מ"א); עדות ר' יהושע ור' נחניא בן אלנן (מ"ב—מ"ג); ר' יהושע ור' צדוק (פ"ז מ"א). ר' צדוק (מ"ב—מ"ד); ר' יהושע ור' יקים איש חדיד (מ"ה); ר' פפיס (שם), ר' יהושע ור' פפיס (מ"ו—מ"ז) חמש עדויות; מנחם בן סגנאי (מ"ח), ר' נחניא בן גודגודא (ר' יוחנן בן גודגודא, מ"ט), ארבע עדויות.

131) ועי' תוס' קידושין פ"ה ב, ירוש' שם פ"ד סה ע"ד ושי"נ ובבלי כתובות י"א וקידושין ע"ה א ותוס' כתובות שם ד"ה ת"ר. 132) המוקף נמחק בכ"י. 133) מסד פ"א ושי"נ. 134) ועי' מ"כ ב"אמרו חכמים, סי' זכרון לאשר גולאק ולשמאל קליין ו"ל, עמ' 260.

4) ר' יהושע בן בתירא (פ"ח מ"א). ר' יהודה בן בבא ור' יהודה הסהן.
 ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן הקצב (מ"ב). ר' יהושע ור' יהודה (יהושע) בן בתירא
 (מ"ג ומ"ז).

ג) משנת-סידור של תנאים:

5) שורות של מחלוקות בני הדור, ויש מהן שנוגעות למחלוקות ב"ש ובי"ה;
 ר' דוסא בן הרכינס (עשר מחלוקות, פ"ג מ"א—מ"ז); ר' יהושע (ארבע, מ"ז).
 ר"צ (שלש, מ"ח). ר"ג (ג"פ שלש, מ"ט—מ"א). ראביע (שלש, מ"ב).

ד) הוספות של מסדרים ותנאים שונים.

6) יוסי בן יעזר (פ"ח מ"ד). ר"ע. ר' יהושע (מ"ה). שמועות (שמעתי); ר'
 אליעזר ור' יהושע (מ"ו).

7) שורות של דברים שאמרו: פ"ב מ"ד—מ"י.

8) קולי ב"ש וחומרי ב"ה: פ"ד כולו (ר"מ). פ"ה מ"א—מ"ה (ר' יוסי, ר'
 יהודה, ר' שמעון ור' אלעזר).

שקולי ב"ש לא היו שנויים בעיקר עדיות של יבנה. וא"כ פ"ב מ"ד—מ"י.
 פ"ד מ"א—פ"ה מ"ה. הוא חלק מאוחר של עדיות. שאינו משנת יבנה. אלא
 משנת התנאים תלמידי ר"ע.

ובמשנת תנאים זו, אפשר, כמו שאמרנו, שהיו עוד שורות שונות של מחלוקות
 ב"ש ובי"ה. כאלו דברים שבין ב"ש ובי"ה בסעודה (ברכות פ"ח); ושורות של ג' דברים
 שבגטין פ"ג מ"ד: ג' דברים אר"א בן פרטא לפני חכמים, שבתוס' פ"ה פ"ב ו;
 שלושה דברים ארשב"ג משום ר' שמעון בן כהנא מימיהן של כהנים לא נמנעו וכו';
 ושבתוס' זבים פ"ד ד: ג' דברים ר' אלעזר חסמא מטמא משום ר' יהושע, וכדומה.
 ואפשר שבעדיות שלנו חסרות גם כמה עדויות שביבנה. חוץ מאלה שהזכרתי
 לעיל. עוד: זו עדות העיד חזקיה אבי עקש לפני רבן גמליאל ביבנה
 משום ר"ג הזקן¹³⁵). העיד חנניה איש אונו לפני רבן גמליאל¹³⁶); וכבר
 העיד אלעזר ספרא ויוחנן בן גודגודא על הגלחה שפסולה¹³⁷). וזו עדות
 שהעידו מפי שמעיה ואבטליון¹³⁸). זו עדות העיד ר' יוסי מפי שמעיה ואבטליון¹³⁹)
 [אבל מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הגביא ואמר ג' דברים וכו' (יבמות
 סז א. על אחת מהן אומר ר"א, משנה ידים פ"ד מ"ג, תוס' ידים פ"ב סז; מקובלני מריבין
 שקיבל מן הזוגות וכו')].

ה שם „עדיות“, באגרת רש"ג¹⁴⁰) ובכמה כ"י: עידיות, וכן בפ"י ר"ח¹⁴¹).
 בארמית „בזירתא“¹⁴²). והאמרים: רב כהנא, רב נחמן ורב נחמן בר יצחק, כולם
 בבליים.

(135) ת"כ שמיני פרשה זו ילקוט, בבלי בבורות לח א.

(136) תוס' סנהד פ"ב יב.

(137) תולין נה ב. ועל אותו ענין גם עדות מאוחרת „משום ר"סי, שם.

(138) ביצה כה א. (139) יבמות סז א.

(140) הוצ' לרין 25, נג.

(141) אוה"צ בדעות ח"ב 32.

(142) ברכות כז א. בבארותי כז א. קידושין נד ב.

„בחירתא“ הלכות נבחרות „שכן הלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה“⁽¹⁴³⁾
 (ר"ח שם).
 וא"כ תרגמו „עדיות“ כמו „עידיות“ מן „עידית“⁽¹⁴⁴⁾, „מובחר“.
 שאי אפשר לפרש „בחר“ זה במובן „בחן“ ו„בדק“, כמו בסורית ובארמית
 של א"י⁽¹⁴⁵⁾, מפני שבבבלית נמצא במובן זה רק „בדיק“.
 כך פירשו בכל-אופן בבבל, בא"י אין השם הארמי ידוע כלל, ויש כ"י שכותבים גם :
 עדויות.

(143) כלומר : מכל המשנה שלה פ.

(144) לוי, ע' בחירתא, ח"א 210.

(145) שייר בכ"ח שם, 176.

XVI. בכורות

א. להלכה

- (א) משפט הבכורות נאמר ונשנה בתורה כמה פעמים ויש בו כמה כתובים המכחישים זה את זה:
1. בשמות (יג יב—יג): והעברת כל פטר רחם לה' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים לה' (טו); על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים). וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה; — שם (יג ב): קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא.
 2. שמות (לד יט—כ): כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם.
 3. ויקרא (כו כו—כו): אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה לא יקדיש (י) איש אותו אם שור אם שה לה' הוא ואם (י) בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם לא יגאל ונמכר בערכך (לא יגאל בבעלים. ונמכר בערכך לכל אדם. ספרא שם).
 4. במדבר (יח טו—יח): כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה' באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה. ופדיו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים וגו'. אך בכור שור או בכור כבש או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק על המזבח וגו'. ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וגו'. — שם (ג מא): ואת בלעם הלוי תחת כל בכור בבהמת בני ישראל.
 5. דברים (טו יט—כב): כל הבכור אשר יולד בבקר ובצאן הזכר תקדיש לה' אלקיך לא תעבד בבכור שורך ולא תגח בכור צאן. לפני ה' אלקיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר ה' אתה וביתך. וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו לה' אלקיך. בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדיו כצבי וכאיל.
 6. דברים (יב ו—ז): והבאתם שמה וגו' ובכורות בקרבם וצאנכם. ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם ושמחתם וגו' אתם ובתיכם וגו'. שם (יז—יח): לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ובכורות בקר וצאן וגו'. כי אם לפני ה' אלקיך תאכלנו וגו' אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וגו'; שם (יד כג): ואכלת לפני ה' וגו' ובכורות בקר וצאן וגו'.

(1) ע"י ערכין כט א.

(2) בכור אשר יבכר, רמב"ן ורמב"ע.

7. נחמיה (י ל): ואת בכורות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורות בקרינו וצאנינו להביא לבית אלקינו לכהנים המשדתיים וגר.

(ב) כפשוטו — „בהמתנו” סתם זו היא (י) „הבהמה הטמאה” שבויקרא ובמדבר, ולא דיבר הכתוב בשמות ב„חמור” אלא בההי). ואמנם פילון האלכסנדרוני (י) אומר: המתנה השלישית (לכהנים) כל הבכורות הזכרים מן הבהמות אשר ישמשו לאכילה או לעבודה. ואלה הן הבהמות אשר ינתנו לכהן: מן הבקר מן הכבשים ומן העזים את הולדות עצמם, את העגלים ואת הטלאים ואת גדי העזים, שהם טהורים וראויים לקרבן ולאכילה על-פי התורה. ומן הולדות של שאר הבהמות, סוסים, חמורים, גמלים וכדומה, יתן פדיונם, לא פחות מדמי הבהמה.

וכי-ב אומר יוספוס (י): ומן הבהמות הראויות לקרבן על-פי התורה, את הבכורות הזכרים — להביא לכהנים להקריבם, כדי שיאכלום (הכהנים) עם כל בני ביתם בעיר הקדושה. ומן הבהמות האסורות באכילה ע”פ תורת אבותינו — ישלמו לכהנים שקל וחצי, ומבכור אדם — חמשה שקלים.

גם יוספוס כולל אפוא ב„פדיון” כל הבהמות הטמאות, בניגוד להלכה (י): לפי שנאמר אך פדה תפדה (במ’ יח טו) שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע ת”ל כל פטר חמור תפדה בשה פטר חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה. ועדיין אני אומר פטר חמור תפדה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכלים ת”ל עוד במקום אחר ופטר חמור תפדה בשה וכו’. ובמדרש שנמסר בברייתא שבבבלי (י), בשם ר’ יוסי הגלילי: מתוך שנאמר אך פדה וגר שומע אפי’ פטרי סוסים וגמלים ת”ל וכו’ ועדיין אני אומר פטר (י) (י) חמור בשה פטרי סוסים וגמלים בכל דבר ת”ל פטר חמור פטר חמור שני פעמים (י). וכנראה היו חכמים שפישרו כך בין הכתובים. וההלכה פירשה את הכתוב במדבר ויקרא: שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית. אבל יונתן תירגם (במדבר שם): וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק באמריא. ובעוד דבר אחד שונים פילון ויוספוס מן התורה וההלכה: שניהם אינם מזכירים כלל את העריפה, ואע”פ שאמרו (בכורות פ”א מ”ז): מצות פדיה קודמת למצות עריפה. ואמרו (י): תאיל ואבדת נכסי כהן אף נכסיך יאבדו, — ז”א שעריפה זו אינה אלא קנס, אין זה מספיק ליישב שתיקה זו.

אלא שגם השבועים לא הזכירו את העריפה. שהם מתרגמים בשמות יג יג: תפדה ἀλλὰ ξεις (תחליף), וערפתו — λυτρώση αὐτό (תפדה), ושם לד כ: תפדה — λυτρώση וערפתו — τιμὴν δώσει (מתן דמיון).

ומתקבלת דעתו של הרצל (ד 549), שהשבועים תירגמו כאן „ערף” במובן „ערף” בסורית „החלף”, „פרוט”, וכן בספרי האזינו פס’ שז: ואין יערף אלא לשון כנעני

(3) חיים, דודי ח”א, 53.

(4) ענן, שכטר 7.

(5) 135 I De specialibus legibus השוה ἐπὶ τριῶν ἀρετῶν, § 95.

(6) קדמוניות ספר ד פרק ד.

(7) מדרי פסחא פ”ח ז (ספרי במדבר פס’ קיח 138).

(8) בכורות ה ע”ב. (8) כתב”ד מינכן.

(9) בכורות פ”א מ”ב, מכלתא חדשביי אפשטיין מלמד 43, תוס’ פ”א ג.

(10) במדרי ובבבלי י ע”ב — תגי לוי.

משל אין אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו: אע"פ (11) שגם ἡμισυ δώσεις הוא תרגום חפשי אפילו של "ערף" במובן זה. [צפורה (12) חושבת שהשבעים קראו: ועורכתו, ופירשו מה שפירשו] (13). וגם בנוגע ל"חמור" תירגמו הע' בשמות יג יג: ὅνος ובל"ד כ' ποζύγιον (14).

ג) סכום הכסף של פדיון בהמה טמאה אצל יוספוס: שקל וחצי מתאים למסורת שנמסרה בבבלי יא א בפי ר' טרפון הכהן (הרי אמרו): עין יפה בסלע, עין רעה בשקל. בינונית ברגיא (תל"ת א זו"י). לעומת זה שנינו בברייתא (15): תפדה בכל שהוא ר' יוסי בר' יהודה אומר אין פחות משקל. אבל גם השבעים (דמיו תתן) ופילון (לא פחות מדמי הבהמה) מתאימים להלכה שנמסרה בשם ר"ל (16): פדהו בשויו (ריטר).

ד) אשר לזמן הפדיה. בכתוב נאמר: ופדיו מכן חדש תפדה, וההלכה מפרשת אותו על בכור אדם, וכן יונתן: ופורקנה דבר נש. אבל כפשוטו של הכתוב על שניהם, בכור אדם ובכור בהמה טמאה, נאמר ופדיו מכן חדש.

ואמנם בברייתא אחת (בבלי יב ב) שנינו: אין בערכין ובפדיון הבן ובנוירות ובפטר חמור פחות משלשים ומוסיפין עד עולם, וכך שנינו גם בתוס' פ"א יד (17): מצותו לקיימו שלשים יום, ובניגוד לברייתא דדף י ע"ב (18): תפדה מיד, וברייתא שניה דדף יב ב, פדיון פטר חמור לאלתר.

מסקנא זו מתאימה אפוא בזה להלכה, אבל אם כך הדבר יוצא שגם פדיון בהמה טמאה הוא "בערך כסף חמשת שקלים", מה שמתנגד להלכה וליוספוס.

ה) ועוד שני כתובים המכחישים זה את זה ישנם בתורה בפרשת בכור. בבמדבר נאמר: ובשרם יהיה לך וגו', וכך בנחמיה: להביא לבית אלקינו לכהנים וגו', וכך היא ההלכה, שהבכורה מכ"ד מתנות כהונה (תוס' סוף בכורים) ו"הבכור נאכל לכהנים" (משנת זבחים ספ"ה).

אבל בדברים נאמר: לפני ה' אלקיך תאכלנו וגו', וקשה לפרש "תאכלנו" על הבהן (רש"י וראב"ע). ומה נעשה בכתובים שבדברים יב יח, יב זו"ד כג, שאי אפשר לפרשם (מכין שהם באים ביחד עם מעשר שני) אלא על אכילת כל אדם, אכילת הבעלים (19)? גם בויקרא כז נאמר: לה' הוא, ז"א קרבן שנאכל לבעלים.

ומקור אחד ישנו בס' היובילים, שהוא הולך כנראה בשיטת ס' דברים. בס' היובילים לב ח: (...ויעשר את כל תבהמה הטהורה ויעשם עולה) ואת הבהמה הטמאה נתן ללוי בנו, ויתן לו את נפשות האדם. כאן כנראה ישנו רמז ברור לפדיון בכור בהמה טמאה ופדיון בכור אדם שהם נכסיהן, אבל בכור בהמה טהורה לא נתן ללוי

(11) כמו שהעיר ריטר ע"י 137.

(12) היא רעיתו, צפורה אפ"ס י"ג, תבול לחיים טובים.]

(13) בירוש', נדרים פ"א לו ע"ג, ניתנה דוגמא לכינוי ערכין: ערפין ערפין.

(14) ופילון השתמש בשבעים לל"ז, ע"י להלן.

(15) מבלי דרשב"י אפסטיין מלמד 43, תוס' פ"א טו, בבלי י ע"ב.

(16) בבלי יא א, ובחדאי ממשנת בד קפרא, שר"ל נסמך עליה הרבה.

(17) בבלי יג א, וכפירושו של רב נחמן.

(18) מבלי דרשב"י שם.

(19) וע"י ראב"ע במדבר יח יז.

(הכהן). כי הוא קר ב. והרי הוא כשלמים שהבעלים אוכלים אותו, ואין בו לכהן אלא חזה ושוק (המפרשים נדחקו מאד במקום זה והגיהוהו)⁽²⁰⁾.

ואמנם מחלוקת ב"ש וב"ה בבכורות (פ"ה מ"ב): ב"ש לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור וב"ה מתירין, או כנוסח הברייתא⁽²¹⁾: בכור אין נימנן עליו אלא חבורה שכולה כהנים דברי ב"ש ובה"א אפילו זרים, אע"פ שהיא עוסקת בבכור בעל מום, הרי למדהו מבכור תם: מ"ט דב"ש דכתיב ובשרם יהיה לך וגו', מה התם כהנים אין ישראל לא, אף הקא כהנים אין ישראל לא, וב"ה ה"מ תם אבל בעל מום כתיב הטמא והטהור יחדיו יאכלנו וכו' (בבלי שם).

ואפשר שבתייהמדרש נחלקו גם בבכור תם, ומסורת עתיקה, שבוודאי מקורה מזמן הבית, נמסרה על ידי ר' יהודה⁽²²⁾: מצא אדם את חברו בירושלם אמר לו [מה] אכלת היום אמר לו מן יודע שהמעשר אכל וכו' אמר לו קיץ⁽²³⁾ יודע שהבכור אכל מה הקיץ נמכר בזול אף הבכור נמכר בזול, וקשה לפרשו בבעל-מום, כי מה לבעל-מום ולירושלים?

ושנינו במע"ש פ"א מ"ב: הבכור מוכרין אותו תמים חי ובעל מום חי ושחוט ומקדשין בו את האשה, ופשוטה של משנתנו כר"ב א⁽²⁴⁾ בזמן הבית, וכך פירשהו בוודאי גם ריב"ל ור' יודה בן פזי בירוש'⁽²⁵⁾.

⁽²⁶⁾ ובתמורה פ"א מ"א אומר ריב"ז: אינו ממיר (הכהן) בחטאת ואשם שאין זכין בהן בחייהם תאמר בבכור שזכין בו בחייו, מ"ת 87—88: אם אמרת בחטאת שלא זכו בבשרה אלא אחר הקדש עזרה תאמר בבכור שזכין בו מיר, ור"ע מודה לו בזה, ואמר לו: יוחנן הישבת על הדין (מ"ת שם).

ואין ספק שמכל המשניות האלה בולטת הלכה קדומה, שלפיה היו הכהנים מוכרים את הבכור התם חי, גם לישראל⁽²⁷⁾ שהיה מקריב אותו, וכשהקריבוהו הכהנים בעצמם היו ממנים על הבכור גם ישראלים, וכמובן בשורה הראשונה את הבעלים, ובאופן כזה הבריעו בין הכתובים המכחישים זה את זה.

ב. משנת בכורות

משנת בכורות כוללת הלכות: בכור בהמה טמאה (פ"א), בכור בהמה טהורה (פ"ב—פ"ח), מעשר בהמה (פ"ט).

התוס'⁽²⁸⁾ אומרים: בכל מקום רגיל להזכיר בכור ומעשר⁽²⁹⁾ ופסח ששוין במתנותיהן, להכי תנא [הכא] מעשר אנב בכור, ופסח דגפיש מיליה תנא בפסחים.

(20) בכמה נוסחאות של השבעים אין בבמדבר כ"א—כ"א אלא — כא ויש שחסר בהם גם זה, וא"כ פרושי קמפרש: ובשרם וכו', ומה הוא: חזה התנופה ושוק הימין יהיה לך.

(21) לב ב, תוס' פ"ג כו.

(22) תוס' פ"ג יד, ירוש' מע"ש פ"א נב ע"ג.

(23) השוה "לקיץ המזבח".

(24) תמורה ז ע"ב — ח ע"ב, ועי' ב"ק יב ב — יג א, ועי' תוס' רע"ב שם.

(25) מע"ש שם נב ע"ג, קידושין פ"ב סב סע"ד.

(26) [קטע זה — סימנא מריד זצ"ל בסוגריים, והוסיף סימן שאלה בצדו, ולפיכך הדפסנוהו בקטנות].

(27) בניגוד לדברי רב חסדא, תמורה ח ב.

(28) נג רע"א ד"ה מעשר בהמה.

(29) ונסמכו גם בכתוב בויקרא כו.

זה אפשר לקבל כטעמו של רבי, או של התנאים האחרונים, שסידרו כאן הלכות מעשר. אבל במשנת התנאים שלפניהם, ודאי שפרק זה לא היה מסודר מעיקרו כאן. כי סגנונה של משנת פ"ט מ"א: מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית בחולין אבל לא במוקדשין ונוהג בבקר וצאן וכו' שהיה בדין וכו' — מראה ברור, שאין פרק זה יחידה אחת עם משנת בכורות בצורתה שלפנינו. שאין בה פתיחה כזאת³⁰, אע"פ ששנינו בשקלים פ"ח מ"ח: השקלים והבכורים אין נוהגין אלא בפני הבית. אבל מעשר דגן ומעשר בהמה והבכורות נוהגין בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

ואע"פ שר"ע יי' דורש: יכול יאדם מעלה בכורות מחו"ל לארץ (בבבלי נוסף: בזמן שבית המקדש קיים ויקריבנו) ת"ל וכו', ושנינו בחלה פ"ד מ"א: בן אנטוניוס העלה בכורות מבבל ולא קיבלו ממנו (מ"ת 77), הרי שנינו בתמורה סוף פ"ג: שכל הקדשים וכו' ובאין מחוצה לארץ חוץ מן הבכור והמעשר, אם באו תמימים יקרבו ואם בעלי מומין יאכלו במומן וכו', ורב חסדא בתמורה שם אומר: לא קשיא הא ר' ישמעאל (משנת תמורה) הא ר"ע (ואמנם משנת תמורה היא משנת ר' שמעון: אמר ר"ש מה טעם וכו'), והירוש' בסוף חלה משיב על רומיא זו: שניא היא שהדבר מסויים («שהיה אדם של צורה», מ"ת שם) שלא יקבע הדבר חובה.

ושנינו במכילתא דברים (מ"ת 77) סתם: או מה מעשר (=מעשר דגן) אינו נוהג אלא בארץ אף כל הבכור לא ינהוג אלא בארץ ת"ל קדש לי כל בכור בין בארץ בין בחו"ל. ומי ששנה במעשר בהמה: נוהג בארץ ובחו"ל וכו' יי', שנה בוודאי גם בבכור כך. אלא ודאי שעיקרו של פרק זה נשנה מתחילתו במסכת חולין, עם שורת הפרקים שהם בסכימה זו, פ"ה—פ"ב יי', וכיצא במשנתנו שנינו שם פ"י מ"א: הורוע וכו' שהיה בדין וכו'. ופ"ט היה שיך — לחולין, אבל אח"כ, כשהבדילו בינו לחולין ע"י בכורות פ"א—פ"ח (שגם הם פתחו בודאי בסכימה זו), עשו מבכורות ומעשר בהמה מסכת לעצמה. ועיקרה של שורה זו היא בודאי ממשנת ר' עקיבא, כי זה דרכו של ר"ע לשנות שורה של הלכות שונות בסכימה אחת. ואמנם רובו של בכורות פ"ט הוא משנת ר"ע. פ"ט מ"א: בחדש ובשן ואינן מתעשרין מזה על זה — ר"ע היא בת"כ בחוקותי פ"ב יג' יי'.

ולנוהג בארץ ובחו"ל, אמרו בגמרא (נג א'): לימא מתני' דלא כר"ע דתניא רע"א יכול יעלה אדם מעשר בהמה מחו"ל ויקריבנו ת"ל והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן³¹ ממקום שאתה מעלה מעשר דגן אתה מעלה מעשר בהמה וממקום שאי אתה מעלה מעשר דגן אי אתה מעלה מעשר בהמה. אפי' תימא ר"ע כאן ליקרב כאן

30 ועי' חולין קלא ב ותוס' כאן נג א.

31 תמורה כא ב, תוס' סנהד פ"ב ה', ספרי ראה פ"ט ק"ו: ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים.

32 ועי' להלן לענין מעשר בהמה דעת ר"ע.

33 פ"ח ופ"ט פרק אחד הוא, כמו בחוס', ומהחיל בתוס' פ"ה באותה הסכימה: בשר בחלב נוהג בארץ ובחו"ל וכו'.

34 = תוס' בכורות פ"ז א, וז"ל שם: ואין מעשרין, ועי' מפרשיה, ועי' ת"כ שם פ"ג ו, ספרי ראה פ"ט ס"ג.

35 ספרי ראה פ"ט כח: רע"א.

ליקדש («מתני' דקתני נוהג ליקדש קאמר»), דיקא נמי דקא נסיב לה תלמודא והבאתם שמה וכו'»⁽³⁶⁾.

מ"ד: הכל נכנס לדייר להתעשר חוץ מן הכלאים והטרפה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום, איזהו יתום כל שמתה אמו או שנשחטה, ר' יהושע אומר אפילו נשחטה אמו והשלח קיים אין זה יתום — זו כולה משנת ר"ע, ששנינו בתוס' פ"ו (בבלי נז א); הכל נכנס לדייר להתעשר חוץ מן הכלאים והטרפה דברי ר' אלעזר בן יהודה איש ברתמא שאמר משום ר' יהושע אמר ר' עקיבא אני שמעתי משמו (בבלי: הימנו) אף יוצא דופן ומחוסר זמן והיתום.

«יוצא דופן» וכו', הוא אפוא משנת ר"ע, והוא ששנה גם פירוש «יתום» וגם דברי ר' יהושע: אפילו נשחטה אמו וכו'. ורבי עצמו אומר (בבלי נז ב) למשנה ישנה זו: נתגלה טעמה של משנתנו!

ומשנת ר"ע נמשכת גם במ"ה: שלש גרנות למעשר בהמה בפרוס הפסח בפרוס העצרת בפרוס החג. (ואחריו:) והן גרנות של מעשר בהמה י"ז דברי ר' עקיבא בן עזאי אומר וכו' עד: לפיכך הקדימוהו בעשרים ותשעה. כי כל זה, מן «הן גרנות וכו'» עד כאן, העביר רבי ממשנת שקלים פ"ג מ"א. ששנתה את הרישא של בכורות בשם ר"ע, אבל משנתנו בבכורות שנתה דברי ר"ע סתם, ולא שנתה את המחלוקת שבשקלים. אלא שנתה אחרי דברי ר"ע הסתמיים: רמ"א באחד באלול וכו' בן עזאי אומר האלוליים וכו'»⁽³⁷⁾.

כי רבי השתמש כאן במשנת ר' מאיר, ששנה משנת ר"ע סתם כדרכו, והוא הוסיף עליה משנת שקלים, ועיי' כך יצאה הבפילת המשונה: שלש גרנות וכו' והן גרנות וכו'. ולפי"ה לפחות בכורות פ"ט מ"א — מ"ה רישא — ר' עקיבא היא על-פי משנת ר"מ. וגם מ"ו יכולה להיות כפשוטה המשך של משנת ר"ע, כי «פרוס (פרוס) העצרת» יכול להיות «אחד בסיון», ור"א ור"ש שנו כאן משנת ר"ע ופירשה.

ואמנם שנינו בתוס' פ"ז ט: שלש גרנות וכו' ובפרס החג אין להן קצבה דברי ר' עקיבא ר' יוסי בר' יהודה אומר י"ז אין פחות מחמשה עשר יום קודם לרגל⁽³⁸⁾. ועיקר המשנה קדמה לר"ע, שהרי שנינו במ"ו: איכ' למה נאמר שלש גרנות וכו'. ר"מ נזכר בפרק זה במ"ב, מ"ה ומ"ח, וזו האחרונה מפיצה אור על טיבה של עריכת רבי וסידורו:

במ"ח שנינו: קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין, התשיעי נאכל במומו והעשירי מעשר ואחד עשר קרב שלמים, ועושה תמורה דברי ר' מאיר. אמר ר' יהודה וכי יש תמורה עושה תמורה. אמרו משום ר' מאיר אילו היה תמורה לא היה קרב.

ואמרו בהוריות (יג ס"ב): מתני' ליה רבי לר' שמעון בריה אחרים אומרים

(36) הברייתא כולה היא ברייתא בבליית (חוץ מן «בשני מעשרות וכו'» שנמצא בספרי) ומתנגדת לברייתא של ספרי ראה פ"ט ק"ו ותוס' סנהדרין ובבלי תמורה כא"א, והתלמוד בתמורה לא ידעה.

(37) כנ"ר הבבלי, ה"ל, כ"י פ' ומ' ועוד.

(38) ועיי' תוס' כאן פ"ז ט וירוש' שקלים שם.

(39) גם בתוס' שקלים פ"ב א.

(40) ועיי' בבלי נז א וירוש' שקלים.

אילו היה תמורה לא היה קרב, אמר לו מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושותם אין אנו מזכירים א"ל בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך א"ל „גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה“ (קה' ט ו) א"ל „האויב תמו חרבות לנצח“ (תה' ט ז) א"ל ה"מ היכא דאהנו מעשיהו רבנן לא אהנו מעשיהו. הדר אתני ליה אמרו משום ר' מאיר אילו היה תמורה לא היה קרב, אמר רבא אפילו רבי דענוותנא הוא תנא אמרו משום ר"מ, אמר ר"מ לא אמר.

משנה זו מצוטטת („נמצאת אומר“) כך (אמרו משום יי) ר' מאיר) גם בת"כ בחוקותי פ"ג ג. והנה כאן נזכרים „דברי ר' מ“ ברישא, אלא שהענין הוא, כי במשניות שהיו מסודרות כבר, משנת ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' אלעזר, בוודאי שנזכרו דברי ר"מ בשמו כמה פעמים (מאיר היה אומר — ואני אומר)⁴¹; ואותם הדברים, שהיו מסודרים כבר לפניו, לא שינה רבי, והרי הוא מזכיר את שמו של ר"מ למאות במשנתו, ומשתמש בסתם משנתו של ר"מ לרוב, ומזכירה בין סתם ובין מפורש.

וכאן היה עיקר המשנה (דברי ר"מ ודברי ר' יהודה) מסודר כבר לפניו (ר' יהודה שנה במשנתו; מאיר אומר — ואני אומר), אלא שרבי הוסיף את התשובה שאמרו (תלמידים) בשם ר"מ. ודברי תלמידים בשם ר"מ נזכרים במשנה; עירובין פ"ה מ"ד (א"ר דוסתאי בר' ינאי משום ר"מ), ב"מ פ"ז מ"ט (ידוע הבבלי אומר משום ר"מ) וב"מ פ"ז מ"ה וחולין פ"ה מ"ג (סומכוס אומר משום ר"מ). ואין זה רגיל במשנת רבי לומר „משום ר' פלוני אמר“ בלי שם המוסר (רק יבמות פ"ד מ"ט; משום ריב"ב אמרו, אבל סנהדר' פ"א מ"ב; משום ר' ישמעאל אמרו וכו', הכל הוספה שאינה בכ"י)⁴², כי רבי דקדק מאוד בשמות ובמסורת. הוספות ממין זה של תלמידי תלמידי ר"ע הן מסידורו של רבי עצמו.

ואמנם היחס של תשובה זו לר"מ עצמו אינו למעלה מכל ספק. בתוס' מנחות פ"י יא שנינו: היורש אחד עשר שבמעשר הרי אלו ממירין וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר היורש אינו ממיר אחד עשר שבמעשר אינו ממיר מפני שהיא תמורה ואין תמורה עושה תמורה אמר לו ר' יהודה אלו היה תמורה היה קרב? ! אלא זבח היה וכו' ⁴³. זו בוודאי משובשת, ונראה שצ"ל: אמרו לו לר' יהודה. וא"כ גם בתוס' נמסרה התשובה באמרו לו לר' יהודה ולא באמר ר"מ.

ר"ש ברבי התנגד רק לגאונים אומרים (אע"פ שהוא נוהג הרבה בברייתות), מפני שהיחס אינו ברור כאן; אבל לא התנגד לאמרו משום ר"מ.

[ושם: קרא לתשיעי עשירי ולעשירי עשירי ולאחד עשר עשירי אין אחד עשר מקודש זה הכלל כל שלא נעקר שם עשירי ממנו אין אחד עשר מקודש — דלא כר"א ב"ש ⁴⁴] ודלא כרבי בת"כ שם: קרא לתשיעי [תשיעי] ולעשירי י"א [וליא"א] ⁴⁵

41) כך הוא בג"ה, ילקוט וכ"י ר, אבל חיים בהוצאתו הדפיס: אמר ר' מאיר, ע"פ קרבן אהרן, ובכ"י ר וילקוט, במקום: ר' יהודה אומר — אמר ר' יהודה, כנוסח המשנה.

42) ע"י למשל בחלק א, עמ' 107.

43) אינו שייך לכאן עירובין פ"א מ"ב: משום ר"י אמר תלמיד אחד, שהוא משנת ר' יהודה, וענין אחר הוא גם עדיות פ"ב מ"ה: שלשה דברים אמרו לפני, פ"ז: ג דברים אמרו לפני ר"ע שנים משום וכו'.

44) וע"י בכורות סא ג.

45) בבלי ס ע"ב וסתם תוס' הי"ד.

46) כנ"ר הילקוט, וכוה נוסח הר"ש, מתאים לבבלי ס ע"ב.

עשירי ר' אומר אינו מקודש ר' יוסי בר' יהודה אומר מקודש זה הכלל שהיה רבי אומר כל שנעקר שם עשירי ממנו — לפניו מקודש ולאחריו אינו מקודש, ולכללו זה: קרא לתשיעי עשירי ולעשירי עשירי וכו' אחד עשר מקודש⁴⁷, וא"כ משנתנו — ר' יוסי בר' יהודה.]

ר' יוסי בר' יהודה נזכר בפרק זה מפורש במ"ז = ת"כ שם פ"ג א (בבלי נח ב). פ"א ופ"ב הם בכלל בסכימה אחת, אבל ישנם שינויים רבים ביניהם. מתחילים: הלוקח עובר חמורו (פ"רת"י) של נכרי (מ"א). פרה שילדה כמין חמור (רחל שילדה כמין עז'⁴⁸). חמורו שלא ביכרה וילדה שני זכרים וכו' שתי חמורים שלא ביכרו וכו' (רחילי שלא ביכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהן כאחד ר' יוסי הגלילי אומר וכו'. שתי רחילות שלא ביכרו וכו')⁴⁹.

ומחלוקת ריה"ג וחכמים והמחלוקת ב"מ מת אחד מהן⁵⁰ היתה יכולה להיות נשנית גם בפ"א! ואמנם כבר אמרו בבבלי (ט ע"א): אמר ר' ירמיה דלא כר' יוסי הגלילי וכו' בשלמא לר' ירמיה היינו דלא קתני ויצאו שני ראשיהן כאחד וכו' ועוד תניא (דאפי' בבהמה טמאה אמר נמי ריה"ג שניהן לכהן) חמורו שלא ביכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהן כאחד ריה"ג אומר שניהן לכהן שנאמר הזכרים לה'. וא"כ היתה באמת "משנה" ששנתה אותה המחלוקת גם בפ"א. והמחלוקת ב"מ מת אחד מהן בפ"ב מ"ז ומ"ז היא של תנא אחר (ע"י להלן)!

אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה וילדו שני זכרים נותן טלה אחד לכהן, זכר ונקבה מפריש טלה אחד לעצמו (אחת בכרה וכו' אחד לו ואחד לכהן וכו')⁵¹.

אחריהם בפ"א מ"ד סיפא: (שנאמר) ופטור חמור וכו' (בא להתחיל מתחילת הפרשה, ע"י להלן). מ"ה: אין פודים לא בעגל וכו'. מ"ז: המפריש פדיון פטור חמור ומת וכו' (העיד וכו', לקוח מעדיות פ"ז מ"א). מ"ז: לא רצה לפדותו וכו' (ואגב: מצות יעידה, מצות יבום, מצות גאולה).

בפ"ב נכנס בין מ"א—מ"ד: כל הקדשים וכו' (מ"ב—מ"ג). שכולה לקוחה מחולין פ"י מ"ב⁵² וכולה כאן שלא במקומה. אבל ישנה גם בתוס' כאן! אח"כ במ"ד: המקבל צאן ברזל מן הנכרי וכו', שלא נשנה כלל אצל חמור (אע"פ ששנינו בב"מ פ"ה מ"ד: אבל מקבלין עגלים וסייחין למחצה וכו' וחמור עד שתהא טוענת, ושם מ"ה: שמיין פרה וחמור וכו'). מ"ט: יוצא דופן וכו', שהיה יכול להישנות גם אצל חמור, שהרי נאמר פטור חמור. (והשוה פ"ח מ"ב—מ"ז המקבילים בבכור אד"ס).

יוצא אפוא, שאע"פ שצ"ק ר"ק של פ"א—פ"ב נשנה בסכימה אחת מעיקרה, אבל בצורה שלפנינו — שני תנאים שנו אותה, וממקורות שונים הם. פ"א מ"ב: שהיוצא מן הטמא וכו', כחכמים דר"ש (תוס' פ"א ט).

47) הבבלי היה לו בברייתא זו נוסח משובש: זה הכלל כגו' המשנה, וע"כ שאל: והא נעקר, ופ"י בדוחק.

48) פ"א מ"ב, פ"ב מ"ה:

49) פ"א מ"ג, פ"ב מ"ז — מ"ז.

50) וע"י פ"א מ"ז.

51) פ"א מ"ד, פ"ב מ"ח.

52) וע"י תמורה פ"ז מ"א.

מיו: לא רצה לפדותו עורפו בקופיץ מאחריו וקוברו, ולא שנינו: ואסור בהנאה. כבלשון הברייתא (י ע"ב): ואסור בהנאה (לאחר מיתה) דברי ר' יהודה ור"ש מתיר. וסתם בתוס' פ"א יז, דמתני' דלא כר' יהודה⁵³.

פ"ב מ"א (והמקבל ממנו) דלא כר' יהודה בתוס' פ"ב א.

מ"ב—מ"ג (ואם מתו יפדו)—והשוחטן בחוץ חייב—ר"ש היא (כבלי יד ב וט"ז א). ע"י תמורה פ"ז מ"א (משנת ר"ש) וע"י בבלי טז א (ומוקים לה). וגם זבחים פט"ז מ"ג היא משנת ר"ש, שהיא המשכם של דבריו במ"ב: שהיה רש"א כל וכו', וכן מפורש בתוס' זבחים פ"ט ה: שרש"א משום ר"ע בעל מום בעוף כשר.

אלא שמ"ב—מ"ג הועברו מחולין.

פ"ב מ"ו: וחייב במתנות—ת"ק ר"מ הוא (במ"ח ובתוס' שם).

והסיפא: מת אחד מהן וכו' (כאן ובמ"ו) היא, לבבלי יח ב, אחרי חזרתו של ר"ט. ז"א: תרי תנאי⁵⁴.

הסדר בפ"א בתוס' שונה ממשנתנו: בסדר התוס' מ"ג—מ"ד (עד: מפריש טלה לעצמו) אחרי מ"ו: שאחרי ההקבלה למ"ב שונה התוס' הקבלות למ"ד סיפא (שנאמר ופטר וכו')—מ"ה: פרה שילדה מין שה אין פודין בו פטר חמור. שכל מקום שנאמר שה תופס וכו', וזו האחרונה תוספה למ"ד סיפא: שנאמר ופטר חמור וכו', כשם שאין פודין בשחוטת וכו', מכמה לא יפחות (גדול וקטן⁵⁵). איהו הוא פדיון פטר חמור הנכנס לדיר וכו'.

ואח"כ למ"ו (למ"ו אין הקבלה): עורפו בקופיץ וכו', ואח"כ (יט): חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים וכו' (=מ"ג).

פ"ג⁵⁶, מ"א—כולה (עד דברי ראב"י) ר"ע, כי בתוס' פ"ב יא—יב שנינו: עד כאן דברי ר' ישמעאל וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע אמר צאו ואמרו לו לישמעאל טעית אילו בוולד בלבד הייתה פוטר בבהמה יפה הייתה אומר אלא אמרו וכו' ואני (יהושע) אומר עז שטינפה בת ששה יולדת בת שנתה וכו' רע"א אינה באה⁵⁷ למדה הזאת אלא כל שידוע שביכרה וכו' (בבלי כ א).

אילו בוולד וכו'—אינם אפוא דברי ר"ע אלא דברי ר' יהושע, אלא שר"ע הוא שמסר דברי ר' יהושע לר' ישמעאל, והוא שאמר: זה הכלל וכו' (ובודאי שבמשנת ר"ע היה שנוי: ישמעאל היה אומר וכו' אמרתי לו אילו וכו', מעין שאמר ר"ע במקואות פ"ז מ"א: היה ר' ישמעאל דן כנגדי לומר וכו').

אלא שר"ע לא שנה בדברי ר' ישמעאל פרה וחמור⁵⁸; הרי אנו עוסקים כאן בעיקר בבהמה טהורה, אלא כבתוס'; פרה בת שלש, אלא שתנא אחרון הוסיף בסוף דבריו: וחמורה כפרה ר' יוסי בר' יהודה אומר חמורה בת ארבע (תוס' ובבלי שם), ועפ"י שנה רבי: פרה וחמור בנות שלש וכו', דלא כר' יוסי בר' יהודה.

למ"ג: ר' יוסי בן משולם אומר השוחט את הבכור וכו'—אין הקבלה בתוס', וזו בודאי מסידורו של רבי, אבל במקומו בתוס'⁵⁹: התולש צמר מבכור תם והניח בחלון

53) הרוק של הבבלי ס ע"ב מ"ה, אינו מכריע.

54) ע"י סוכה כז א.

55) בתוס' כל פ"ג כס"ב.

56) בבלי: אמר ר"ע אני לא באתי.

57) פ"ב י"ז, בבלי כז ב.

אע"פ שגולד בו מום לאחר מכן ושחטו ה"ז יקבר. זוהי הקדמה מתאימה למ"ד. ומכיון שרישא שבתוס' פ"ב יח (בכור בעל מום ש ת ל ש הימנו ואח"כ מת עקביה וכו') ר' יוסי היא. נראה שכולה (יו—יח—יט) ר' יוסי.

ולפי זה סיפא: הצמר המדובלל בבכור (בבכור סתם) וכו', בבכור תם מידי, ובנתלש שרי (כס"ד שבבבלי, כו ב). ואת שאינו נראה מן הגיזה⁵⁸, שהוא הפוך, ובוה גזרינן שמא תלש. אלא שכל מ"ג—מ"ד, אע"פ שמסודר כאן גם בתוס'—אין מקומו כאן אלא בפ"ה.

פ"ד מ"ג מתחיל ענין חדש: התרת בכורות, וכולו עד סוף הפרק (חוץ ממ"ט) כנראה ר"מ אליבא דר"ע: מ"ד רישא וסיפא כר"מ דדאין דינא דגרמי, ורישא א"א לפרש בנשא ונתן ביד (ונשחט על פיו⁵⁹).

ומ"ו: הנוטל שכרו לדון (שנשנית אגב מ"ה: הנוטל שכרו להיות רואה בכורות), בתוס'; החשוד להיות נוטל שכרו ודן, "כיני מתני" בירוש' סנהד' פ"א. זהו ששנינו בסוף הפרק: זה הכלל כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידה, והם דברי ר"מ בפ"ה מ"ד⁶⁰!

ולמ"י: החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית, אמרו בגמרא (ל ע"א): אמר רבבי"ח איך יחנן זו דברי ר"ע סתמתא אה אבל חכמים אומרים חשוד על השביעית חשוד על המעשרות, מאן חכמים ר' יהודה דבאתריה דר' יהודה שביעית חמירא להו (גטין נד א) וכו' איכא דאמרי אמר רבבי"ח וכו' אבל חכמים אומרים חשוד על המעשרות חשוד על השביעית ומאן חכמים ר' מאיר היא דאמר חשוד לדבר אחד הוי חשוד לכל התורה כולה וכו' (ר' יונה ור' ירמיה תלמידי ר' זעירא חד אמר אבל חכ"א וכו' כשתי הלשונות) דתניא (תוס' דמאי פ"ב ג) עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות ונחשוד לדבר אחד נחשוד לכל התורה כולה⁶¹ דברי ר"מ וחכ"א⁶² אינו נחשוד אלא לאותו דבר בלבד. ואמנם בתוס' שנינו (פ"ג ב): החשוד על השביעית חשוד על המעשרות יש חשוד על המעשרות ואין חשוד על השביעית חשוד על זה ועל זה חשוד וכו', וכו' יהודה בשביעית, אע"פ שהוא סובר החשוד לדבר אחד אינו חשוד לדבר אחר.

וזאפוא משנת ר"ע, שר"מ שנה אותה אליבא דר"ע ושלא כדעתיה, ומחרחת ה"חשודים" מתאימה לסדר משנתו של ר"ע.

הסגנון: ויש... (מ"י), הוא כסגנון שורת המשניות שבגדה פ"ו מ"ב—מ"י: כל... ויש, והוא בודאי ממשנת ר"ע (ועי' פ"ח).

ופ"ה מ"א—מ"ב. מ"א נאמרה אולי בקשר עם פ"ד מ"ז, ואגבה מ"ב. וזו היא משנת ר"ע: ואפילו נכרי⁶³).

וא"כ קרוב, שפ"ה מ"א ב, היא עדיין המשך של משנת ר"ע שבפ"ד.

58) = מן השער, "גיזה" כאן שם הצמר הוא, ולא שם הגזיזה.

59) עי' בבלי כה ב ותוס' ד"ה לימא.

60) ונמלא שבמה"ג בראשית 733: זו משנה ראשונה (ועי' שם 539, ב"ר פ"ח ד תנינן).

61) בתוס': נחשוד על כולן, ירוש': חשוד על הכל.

62) בירוש' ומאי פ"ב כב ע"ד: ר' יהודה אומר.

63) תוס' פ"ג טו ובבלי לב ב.

מ"ב סיפא: בכור שאחזו דם וכו' הוא ענין חדש, וכאן לא נזכרה דעת ר"מ שבתוס' וברייתא כלל⁶⁴).

ובמ"ד נזכרה כאן דעת ר"מ שבפ"ד: רמ"א החשוד על דבר לא דנו וכו', וא"כ מ"ב סיפא—מ"ד, אינה ר"מ בכל אופן.

מ"ה סיפא: בכור שננסמת עינו וכו'—ת"ק (סתם) כר"מ בתוס' סוף פ"ג ואפשר שמ"ה—מ"ו הם המשך ממשנת ר"מ שבפ"ד.

פ"ו ופ"ז כוללים מומי בהמה ומומי אדם (כהן).

פ"ו מ"ב: שאין מומין בלבן—ר' יוסי היא ודלא כר"מ (בבלי לח ב).

מ"ג: איזה חורר וכו'—ר' יהודה היא ודלא כר"מ (בבלי שם; תוס' פ"ד ב בשם "חכמים").

מ"ו: מעשה שמיעד וכו'—ר' יוסי היא (תוס' פ"ד ח' ובבלי מ א).

וגם מ"י: ר' יהודה אומר וכו' ולא הודו לו חכמים—לשונו של ר' יוסי

הוא (כמו בעירובין פ"ג מ"ז—מ"ט).

מ"ח: מומין אלו מנה אילא ביבנה והודו לו חכמים ועוד שלשה הוסיף וכו' ושניטל רוב המדבר שבלשונו—בתוס' פ"ד יא: אומר ר' יוסי בן המשולם, אמלה היה מונה מומין ביבנה ואמרן לפני חכמים והודו לו ועוד שלשה וכו' ושניטל רוב הלשון ור' חנינא בן אנטיגנוס אומר רוב המדבר בלשון.

רבי סתם אפוא כר' יוסי בן המשולם הזקן בדורו, וסתם בנוגע ללשון כר' חנינא בן אנטיגנוס; הבבלי בבכורות מ"א אומר: מתני' מני ר' יהודה היא דתניא ואת שניטל רוב הלשון רבי יהודה אומר רוב המדבר של לשונו, אבל בקידושין כה א: ועוד תניא ושניטל רוב הלשון רבי אומר רוב המדבר שבלשונו, ומקשה שם מן רבי על רבי. ונראה (כמו ששיער בעל מלאכת שלמה), שר' יהודה זה שבבכורות הוא ר' יהודה הנשיא, רבי, והברייתא היא בבבלי (ר' יהודה הנשיא). (ר' יוסי בן המשולם נזכר בבכורות בפירוש בפ"ו מ"א ובפ"ג מ"ג, ע"י שם). פ"ז מ"ב: הקרח פסול, שלא כר' יהודה (ברייתא, מג ב). וכן "חכמים" במ"א ומ"ו שלא כר' יהודה שם.

מ"ג: הכחל שתי עיניו כאחת—כאבא יוסי החרום (ת"כ אמור פרשה ג ז; בבבלי מג ב בטעות: ר' יוסי אומר).

מ"ה: שפתו העליונה עודפת על התחתונה—רשב"ג היא בתוס' פ"ד יב, כשל חזיר, כב"ד שלאחריה, שבפ"ה מ"ח, ובשפתו (לחיו) התחתונה עודפת על העליונה של רשב"ג לחכמים ואמרו ה"ז מום (פ"ה מ"ט, וע"י בבלי מ"ס ע"א), וא"כ כולה רשב"ג. מ"ו: יתר בידיו וכו' ר' יהודה מכשיר וחכמים פוסלים—"חכמים" ר' יוסי הוא (תוס' פ"ה ו—ז, בבלי מה ב).

מ"ו שם: השולט בשתי ידיו רבי פוסל וחכמים מכשירים.

בתוס' פ"ה ח (בבלי מה ב): איטר בין בידיו בין ברגליו פסול השולט וכו'. אבל במשנה לא שנינו "איטר", אלא: השולט וכו'. וע"כ נראה שמחלוקת רבי וחכמים נוספה במשנה מתוך התוס' והברייתא.

בשני פרקים אלה, פ"ו ופ"ז, נזכר הרבה הכהן ר' חנינא בן אנטיגנוס⁶⁵.

64 ופירושי המפרשים דחוקים.

65 פ"ו מ"ג, מ"ד, מ"ה, מ"א וסתם ב"ה—ע"י לעיל, פ"ז כ"ב, מ"ה.

ואפשר שעיקרם של שני פרקים אלו ר' יוסי הוא.
פ"ח מתחיל בסכימה הידועה בכמה משניות (שעיקרה בוחאי ממשנת ר"ע): יש
בכור לנחלה ואינו בכור לכהן וכו' יש שאינו בכור לנחלה ולא לכהן, איזהו בכור
לנחלה וכו'.

וגם מ"ג—מ"ו רישא היתה מעיקרה מנוסחת בסכימה זו, שכן בתוס' פ"ו ג מתחיל
כאן: יש שנותן ע"י עצמו יש שאביו נותן על ידיו ("בשבילך") יש שהוא ואביו
נותנין (כצ"ל), לא הוא ולא אביו נותנין, איזה הוא שנותן ע"י עצמו הורתו שלא בקדושת
וכר' (תוס' שם ג—ט).

הסכימה שלנו במשנה ג—ה, מקבילה לסכימה של פ"ב מ"ו—מ"ח.
ומ"ה שלנו: מת אחד מהן בתוך שלשים יום אם לכהן אחד נתנו וכו'—כר' יהודה
בתוס' פ"ו ט.

מ"ח — מתני' דלא כרבי (בבלי נא א).
זהו מה שאני רוצה להעיר לפי־שעה על מקורות המשנה.
התוספתא בבכורות היא בעיקרה, כבירוב סדר קדשים משנה לעצמה, ולא
"תוספתא" במובנה ברוב שאר הסדרים.

XVII. תמורה

משנת תמורה מקורות מקורות היא:

פ"ה מ"א: כיצד מערימין על הבכור וכו' — הוא המשכו של פ"ג מ"ה (שהוא סתם כר"ש). ופרק ד' כולו מפסיק באמצע.

ובפ"ב מ"ב שנינו: חטאות היחיד שכיפרו הבעלים¹ מתות ושל ציבור אינן מתות (סתם כר"ש שאחריו) וכו' אמר ר' שמעון מה מצינו בולד חטאת וכו', ורחוק לומר שמי ששנה משנה זו לא שנה כבר לפניו במקום אחר את ההלכה של חמש החטאות המתות (שבפ"ד מ"א).

ואמנם בתוספתא נשנית אותה הלכה של פ"ג מ"ה — בסוף פ"ב שם, שהוא מקביל לסוף פ"ד של המשנה, ורוב פ"ד נכנס שם לפני אותה הלכה.

ואמנם משנת "חמש החטאות" שנויה גם במעילה פ"ג מ"א. שיש בה הרבה ממשנת ר' שמעון² כמו בתמורה.

כי במשנת תמורה ישנן כמה סתמות כר' שמעון:

(1) פ"א מ"ו: קרבנות בדק הבית אינן עושים תמורה. אמר ר' שמעון והלא וכו' — כולה ר"ש. שאינו מוציא קרבנות בה"ב מ"קרבן" אלא מהיקשו למעשר (רש"י ותו"ס). אבל "שנאמר לא ימיר אותו יחיד עושה" וכו', שברישא — רבנן היא (תו"ס). או רבי, בברייתא שבגמרא יג ב' החולק על ר"ש, וע"כ סתם ברישא כחכמים. ובת"כ בחוקותי פ"ט ג' — מוציא בדק הבית מ"קרבן", וציבור ושותפין מן "לא יחליפנו ולא ימיר", ובדברי ר"ש החולק אינו מזכיר אלא "מה מעשר קרבן יחיד אף אין לי אלא קרבן יחיד".

(2) פ"ב מ"ב: ושל ציבור אינן מתות — סתם כר"ש שאחריו (עי' לעיל).

(3) פ"ג מ"א: ולדן ולדן ולדן וכו' — כרבנן דר"ש, שנחלקו ר"א וחכמים גם בולד ולדן, וחכמים אומרים יקרבנו, אבל המחלוקת שאחריה שנויה ע"פ משנת ר"ש, ר"א ולד שלמים וכו' אר"ש לא נחלקו על ולד ולד וכו'.

ומפני שמשנתנו זו לפיכך שני תנאים שנו אותה, נדחקו ע"כ בגמרא לפרש "לא נחלקו שלא יקרב אלא יקרב", כדי שלא להעמיד אותה בתרי תנאי.

(4) פ"ג מ"ה: אמר ר' שמעון מה הטעם וכו' — כולה ר"ש.

(5) פ"ו מ"ד: עופות הרי אלו אסורין וכו' שהיה בדין וכו' — ר"ש הוא. שכך שנינו

(1) כנר הו' לו, כ"י פרמא וב' ועוד.

(2) פ"א מ"ב אמר ר"ע — משנת ר"ש בתוס' פ"א ה'; פ"ד מ"ו: הבגד וכו' אמר ר' שמעון [כנר' הבבלי וכ"י פרמא] מה טעם וכו', יכילה ר"ש, ככו שהובאה בתוס' שם ספ"א; ופ"ד מ"ד האוכל שנשטמא וכו' — ר"ש הוא, כמו שמפורש בברייתא שבבבלי יז ס"ג = תוס' סהרות פ"א.

(3) וע"י רש"י שם כע"א.

בספרא נדבה פרשה ו ד: אמר ר' שמעון מה אם המוקדשים שהמום פוכל בהם וכו' העוף שאין המום פוסל בו וכו' ת"ל לכל נדר להביא את העוף, וכך שנינו בסתם ספרי (שהוא ר"ש ו) תצא פיס' רס"א: לכל נדר לרבות את העוף ומה מוקדשים וכו'.
 (6) פ"א מ"ג: אין ממירים אברים בעוברים וכו' (ועי' פ"ב מ"ג) — ר"ש היא לפי הבבלי (חולין סט ב). והוא מביא ראיה לזה מדברי ר' יוסי: אמר ר' יוסי והלא במוקדשין האומר רגלה של זו עולה כולה עולה, כאילו חבירו החולק עליו מודה בזה, אבל רק ר"ש סובר בזה כר' יוסי⁴).

ואנו כבר ראינו, שאמנם כמה סתמות בתמורה — ר"ש הן.

ר' שמעון בתור חולק נזכר בפ"א מ"ב, פ"ג מ"ג, פ"ז מ"ג ומ"ד.
 בפ"ד (עי' לעיל) נזכרו גם תנאים מאוחרים, רבי וחכמים בפ"ד מ"ג⁵, ובמ"ד ר' אלעזר בר' שמעון; ורבי נזכר גם בפ"ו מ"ב, והחכמים שם הוא ר' יוסי בר' יהודה (תוס' פ"ד ומוחלפת), ור' יוסי בר' יהודה נזכר גם בפ"ב מ"ג ואמנם, מוכן האומר וכו' שבפ"ו מפסיק ואינו מאותו ענין, ואפשר שגוסף מתוספתא. אבל בכל-אופן נסדרה מסכת זו באחרונה בבית-מדרשו של רבי.

(4) כרייתא שם ובתמורה יא ב, בתוס' פ"א משובש.

(5) רשומאל בירוש' מסח' פ"ט לו ע"א מסך ותני.

XVIII. כ ל י ם

א. כלים — משנת ר' יוסי *

ב קוּרְת־הַמְקוֹרוֹת שֶׁל הַמִּשְׁנָה קִרְקֵעַ בְּתוֹלָה הִיא עֲדִיקָה, אֵף אַחֲרֵי הַתַּחֲחֻלּוֹת הָאֲחָדוֹת הַקְּטָנוֹת. וְכֵאֵן אֲנִי עוֹמְדִים עַל קִרְקֵעַ סְמוּךְ וּבִטּוּחַ. כֵּאֵן יֵשׁ לָנוּ מִשְׁנִיּוֹת מִקְבִּילוֹת שֶׁל בְּנֵי הַדּוֹר אוֹ בְּנֵי הַדּוֹר הַסְּמוּךְ (תּוֹסֵפֶת א' וּמִדְרָשִׁי הַהִלְכָה). וְכֵאֵן יֵשׁ לָנוּ פִירוּשִׁים וְקִבְלוֹת שֶׁל אִישִׁים הַקְּרוּבִים בּוֹמֵן (הָאִמּוֹרָאִים, בִּיחּוּד הַדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל הָאִמּוֹרָאִים). וְכֵן אֲנִי יְכוּלִים לִבְרֹר לַעֲמִים קְרוּבוֹת בְּלִי כִלְסָפָא מִמִּשְׁנַת מִי מִהִתְנַאֲמִים לַקָּחָה הַלְכָה פְּלוֹנִית.

שְׁנֵי הַתְּלִמּוּדִים הַתַּחֲחִילוּ בְּבִקּוּרְת־הַמְקוֹרוֹת, הִנִּיחוּ אֶת אֲבִי־פִתְּנָה, אֲבָל רַק אֲבָנִים אֲחָדוֹת נִסְפּוּ אַחֲרֵי אֲבִי־הִיטוֹר וְהַפְּנָה הָאֵלֶּה י).

נִתְחַל מֵאַחֲרֵן הָרִאשׁוֹנִים, ר' שְׁמִשׁוֹן מְקִינֹן, שֶׁדִּבְּרִיו מוֹלִיכִים אוֹתָנוּ לְכִלִּים ². בְּס' כְּרִיתוֹת י), אוֹמֵר הַרִּישׁ מְקִינֹן: נִרְאָה אֲעִיף שְׂרָבִי סִידֵר הַמִּשְׁנִיּוֹת סְדוּרוֹת הֵיוּ קוֹדֵם לְכֵן אֵלֶּא שֶׁסֶתֶם הַלְכָתָא... אֲבָל הַמִּשְׁנָה וְהַמִּסְכָּתָא לֹא זֶה מִמְּקוֹמָהּ וְסִדְרָהּ הִיא כְּבִרְאשׁוֹנָה וְרֵאשִׁיָּהּ מֵהָא דְסוּף כִּלִּים דִּתְנֵן אִמֵּר ר' יוֹסִי אֲשֶׁרִיךְ כִּלִּים וְכו' וְאִם רַבִּי סִדֵּר הַמִּשְׁנָה וְשֶׁנָּה סִדֵּר הַקְּדֻמוֹנִים הִיא אֵךְ אִמֵּר רַבִּי יוֹסִי הִכִּי וְהִלָּא הִיא קוֹדֵם שֶׁסִּדֵּר רַבִּי הַמִּשְׁנָה וְכו'.

אֲמַנָּם אִמְרוּ בִּשְׁם ר' יוֹחָנָן (סְנֵהד' פו א'), סֶתֶם מִתְנִי' ר' מֵאִיר וְכו' וְכוּלְהוּ אֱלִיבָא דְרִיע', וְאִמְרוּ בִירוּש' (יְבִמוֹת פִּיד ו ע"ב): אִיר יוֹחָנָן כֹּל מְקוֹם שֶׁשֶּׁנָּה סֶתֶם הַמִּשְׁנִיּוֹת רַבִּנֵּין עַד שִׁיפְרֵשׁ לוֹ רֹבּוֹ, וּבִשְׁם ר' שְׁמִעוֹן בֶּן לִקְיָשׁ: כֹּל סֶתֶם מִשְׁנִיּוֹת דְּר' מֵאִיר עַד שִׁיפְרֵשׁ לוֹ רֹבּוֹ (שְׂאִינָה לִרִימ') אִיר זַעִירָא קוֹמִי ר' יוֹסִי לֹא דְרַבִּי שְׁמִעוֹן בֶּן לִקְיָשׁ פְּלִיג (עַל ר' יוֹחָנָן דֹּאמֵר, כֹּל מְקוֹם שֶׁשֶּׁנָּה סֶתֶם מִשְׁנִיּוֹת דְּרַבְנָן — כְּלוּמֵר שֶׁהַלְכָה כְּמוֹתָה — עַד שִׁיפְרֵשׁ לוֹ רֹבּוֹ, עַד שִׁיפְרֵשׁ לוֹ רֹבּוֹ, שֶׁהִיא דַּעַת יַחֲדִי, ר' יוֹחָנָן לִסְעֻמִּיהָ דֹּאמֵר בְּכֵמָה מְקוֹמוֹת בְּבִבְלִי, הַלְכָה כְּסֶתֶם מִשְׁנָה, וְהָאִמּוֹרָאִי נִינְהוּ וְאֱלִיבָא דְר' יוֹחָנָן כְּמִסּוּרָא בְּבִבְלִי בְּכֵמָה מְקוֹמוֹת) אֵלֶּא דּוּ חֲמִי רֹבּ סֶתֶם מִשְׁנִיּוֹת דְּר' מֵאִיר.

* [בְּמִסְכַּת זוֹ הִתְחַל מוֹרֵר זַ"ל לְהוֹרּוֹתָנוּ בְּאוֹנִיבֵרְסִיטֶה הָעֵבְרִית, וְהִקְדִּים לָהּ פִּתְיָהּ זוֹ, שֶׁבָּהּ לְמוֹרִים עֲקָרִי שִׁיטָתוֹ. לְפִיכָן לֹא הִשְׁמַטְתִּיהּ כֵּאֵן, אֲעִיף שֶׁהִרְחִיב עֲלֵיהֶם אֶת הַדּוֹבָר בְּמִכְבּוֹ לְמִשְׁנָה.]

1) רִשִׁיג בִּאגְרוֹתוֹ, ס' הִקְנֵה דָף פֶּא ע"ב מִרִּישׁ פְּסָחִים, וְס' כְּרִיתוֹת, לִשְׁוֹן לִימּוֹרִים שַׁעַר ב' ס' נח, וּמִן הָאַחֲרוֹנִים: מוֹנֵהוּ שַׁעַר יג, רו"פ בְּדִרְכֵי הַמִּשְׁנָה, הוֹפְמָן, הַמִּשְׁנָה הָרִאשׁוֹנָה, יִשְׂרָאֵל לוי Abba Saul; הַלּוֹי, דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, גְּרִיבֵרס 200, R E J 32, מִצְבוֹרָה, Tamid.

יִנְיִסְיִנְסִי 1920, וְאַלְבֶּק, Untersuchungen.

2) עִי גְרִיבֵרס בְּמִאֲמָרוֹ הַנּוֹכַח.

3) לִשְׁוֹן לְמוֹרִים שַׁעַר ב' ס' נח.

אמנם כן, הרבה סתם משניות לר"מ הן, אבל רק "הרבה", רק חלק גדול — ואפילו לא החלק היותר גדול — ולא יותר.

שהרי כל האמוראים, למן הראשונים ועד האחרונים, פירשו בכמה מקומות את משנתנו שלא כר"מ אלא כתנא אחר (מתני' ר' פלו' היא, מאן תנא ר' פלו'). ורבים הם למשל הסתמות לר' יהודה ור' שמעון, ורבים — לר' יוסי.

כך כל נדרים פי"א — לר' יוסי הוא (נדרים פב א), וכן כל אלו (עירובין עח ב), וכן ישנן עוד סתמות של ר' יוסי בכמה מקומות (עי' להלן).

ודבר זה בעיקר הדבר מובן מאליו, אם נשים לב לכבוד הגדול שרחש בית הנשיא לר' יוסי, רשב"ג אבי רבי היה "מחבב בכל יום ויום דברי (ר' יוסי) בפני (דברי ר') יהודה" ו"קבע הלכה כר' יוסי". וגם בנו רבי כיבדו מאד, קבע הלכה כמותו וקראו "גמוקו" (voμukή) (5) עמ"ס, ואין ספק על-כן, שהרבה מאד השתמש רבי במשנת ר' יוסי.

ואמנם כן: סתם כלים — ר' יוסי הוא. כאמור כבר הוכיח ר"ש מקינון מסוף כלים (פ"ל מד) "האפרכס של זוכית טהורה. אמר רבי יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה" (אבות הטומאות) ויצאת בטהרה ("טהורה") — שמשנת כלים היתה סדורה כך לפני רבי.

•• ר' יוסי בן חלפתא, תלמידו של ר' עקיבא, לא הלך אחרי משנת ר"ע ולא החזיק בשיטתה, כי בעיקרו היה תלמידה של ישיבת צפורי, תלמידם של ר' חלפתא אביו ור' יוחנן בן נורי, והולך בשיטתה.

הרבה ממשנת ר' יוסי נשאר ע"ד במשנתנו, גם חלקי מסכות גם פרקים שלמים. נתחיל מן היסוד, מ"כלים".

חתימת כלים "א"ר יוסי וכו'", שכבר עמד עליה הר"ש מקינון, מעידה שרבי השתמש ב"כלים" של ר' יוסי⁴, כי זהו דרכו של רבי, בשעה שהוא מביא דברי תנא, שהוא עצמו מוסיף על דבריו הסתמיות, מטעמים ומפרשם ומעיר עליהם — להביא דברים אלו ב"אמר ר' פלוני" (5), ואין כאן "חסרי מחסרא", ואין לימר, שהתנא שכח להזכיר שמו תחילה והזכירו אחר.

אנו מוצאים בכלים כמה סתמות של ר' יוסי (5), ובכמה מהם סתם רבי במקום אחר (במסכתנו 11) או במסכת אחרת¹¹) כדעת חכמים החולקים על ר' יוסי. כמובן רק יסודה של משנת כלים היא ממשנת ר' יוסי, רק רוב הסתמות, הרבה סתמות, כי מצד אחד יש במסכת כלים כמה שרידים ישנים מאד, מזמן הבית וסמוך לחורבנו¹²;

(4) תוס' ברכות פ"ה ב, בבלי פסחים ק"ב, ירוש' שם לו ס"ב, וע"י גם הוריות יג ב.

(5) הוה "נימוס", νόμος = נימוס שלו.

(6) גסין סז ב, ירוש' שם ספ"ו מה ע"ב.

(6) [נחלקו העיקרי של המבוא ל"כלים" — שיקעו מו"ר זצ"ל ב"מבוא למשנה" (בספר "משנת ר' יוסי") בלא כל שינוי לא בתוכן ולא במגוון. הבאתי כאן ראשי דברים לשם קשור, והלומד ימצא את הדברים לכל פרסיהם למעלה עמ' 127—137.]

(7) מעין זה מצאנו בסוף "קנינים", והוה גם חולין פ"ח מ"א ובר' עבחולין צד א.

(8) שבת פ"ב מ"ג דמאי פ"ג מ"ו.

(9) פ"א מ"ו—מ"ט, פ"ב מ"ד, פ"ג מ"ט, פ"ד מ"ג, מ"ו, פ"ה מ"ט, פ"ז מ"ז, פ"ח מ"ב.

(10) כלים פ"ד מ"ד. (11) נגעים פ"א מ"א.

(12) כלים פ"ה מ"י, פ"ו מ"ב, פ"ז מ"ב, פ"ח מ"ב, פ"ט מ"ב, פ"י מ"ב, פ"יא מ"ב.

ומצד אחר שינה רבי פני משנת ר' יוסי ועיבדה, והשתמש בכלים, כמו בכל מקום, בכמה משניות אחרות: במשנת ר' מאיר, ר' יהודה (הרבה מאד) ור' שמעון. וזאת רואים אצל כבר מרוב זכרון התנאים הנזכרים בשמותם: ר' מאיר — כל"ב פעמים, ר' יהודה — כנ"ז פעמים, ר' שמעון — כל' פעמים. רבי שם אפוא ליסוד משנתו — משנת "כלים" של ר' יוסי, אבל "לא כולה", אלא השתמש הרבה גם במשניות שאר תלמידיו ר"ע.

כך הוסיף רבי כמה דברים, שלא היו במשנת ר' יוסי — ממשניותיהם של חבריו. וכן הוסיף כל פרק כ"ד ממשנת ר' יהודה וכך הוסיף דעתם של תנאים אחרים אחרי סתם של ר' יוסי. או שהביא את שתי הדעות בצורת מחלוקת יוסי, או שהוא שונה במקום סתמו של ר' יוסי — סתם אחר, ואחריו "אמר ר' יוסי", "ר' יוסי אומר".

ויש שהוא מביא את דברי ר' יוסי בשמו בלי מחלוקת בצדה. וכן שנה דברי ר' יוסי כדעת יחיד מפני שחלקו עליה. ויש ששנה משנה המתנגדת לדעת ר' יוסי, ולא הזכיר כלל את דעתו. ויש שהוא שונה דברי תנא אחד בשמו, והשני — בלשון "חכמים".

וכמה דברים השמיט לגמרי ממשנת ר' יוסי. (14)

ואמנם גם ר' יוסי עצמו כבר הזכיר כנראה במשנתו מחלוקת חבריו עליו, תוס' כלים ב"ב פ"ז ה' (לפכ"ט מ"ג): א"ר יוסי אני אומר דבר אחד והם (=חבריי החולקים) אמרו דבר אחד (וראה אני דבריי מדבריהן שאני משיבן וכו'), וכן בתוס' אהלות פ"ח ח' תוס' מקואות פ"ג ד' ר' יוסי אומר. ר' מאיר היה אומר יוסי מטבילין בעליונה ואני אומר בתחתונה וחכמים אומרים (בין) בתחתונה וכו'; תוס' בכורים פ"א ב' ר' יוסי אומר היה ר' מאיר אומר דבהנים וכו' ואני אומר וכו'; תוס' חולין פ"ב יא' ר' יוסי אומר ר' מאיר היה אומר, ובבבלי חולין לח א' (כ"י מ') כהוגן: ר' יוסי אומר מאיר היה אומר יוסי. ועי' תוס' יבמות פ"ב יא' א"ר יוסי מצאתי וכו' איכמה ראה ר' מאיר לומר וכו'.

ומחלוקות כאלה שהביא ר' יוסי במשנתו, פלוני אומר — ואני אומר — נסח רבי בלשון: ר' מאיר אומר — ר' יוסי אומר, או: סתם — ר' יוסי אומר, וכדומה.

חוץ מן הסתמות הנזכרים, שנסתמו ע"פ חברי ר' יוסי, ישנם סתמות שסתמם רבי כחבריו בני דורו:

א) ר' מנחם ב"ר יוסי

פ"א מ"ז (המעלה, גם בספרי זוטא 228 בקיצור), בתוס' פ"א יד': ר' מנחם ב"ר יוסי אומר. והוא ר' מנחם ב"ר יוסי סתימת אה"י.

(13) ר' פלוני אומר — ר' יוסי אומר.

(14) [עד כאן קצור דברים, מכאן ואילך דברי רבנו בלשונם]

(15) עי' נזיר מט ב' (קידוש נכ"ב): יאמרו מאיר שכב יהודה כעס יוסי שתק וכו'. ועי' הוריות יג ב', על ר"מ ור"ג: תורה מבחוק וכו'; ור' יוסי אמר על ר"מ: אדם גדול וכו', ירוש' ברכות פ"ב ע"ב.

(16) ונמצא גם אצל חבריו: תנא ר' יהודה אומר (ר') מאיר היה אומר לכל מסלין וכו' (עירובין י"ג א), א"ר יהודה חברי היו אומרים (תוס' כלים ב"ב פ"ו א, עי' משנה פכ"ז פ"ג וסכ"ח פ"ו), א"ר יהודה אני אמרתי דבר אחד והן אמרו וכו' (תוס' שבת פ"ט ח"ט) א"ר יהודה אני אומר דבר אחד והם וכו' (תוס' אהלות פ"ט ז), אמר רשב"ג אני אומר דבר אחד וכו' (תוס' נדה פ"ו ה), תני רשב"ג אומר מאיר (צוק בסעות: ר' ב' מאיר) היה אומר וכו' וחכמים אומרים וכו' (ירוש' כתובות פ"ו ל סע"ד, תוס' כתובות ספ"ו).

(17) מגילה כו א, כתובות ק"ב, ועי' סנהדרין ס"א: מן חכמים ר' מנחם ב"ר יוסי הוא, ועי'

ואם רבי סתם כמותו — צריך לומר שבמשנת ר' יוסי היה כתוב במקום זה המעלה הסמוכה לפניה בספרי זוטא: ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שארץ כנען כשרה לבית השכינה וכו' ¹⁸, שאם לא כן אין כאן עשר קדושות. אבל אפשר ג"כ, שדעת ר' מנחם נזכרה כבר במשנת ר' יוסי אביו, כמו בתוס' ב"מ פ"א ג' ר' יוסי אומר מנחם בני אומר (במשנה שם פ"י מ"ב: ר' יוסי אומר).

ב ר' יוסי בן המושלם
פ"ט מ"ה: ואם ידוע וכו', בתוס' ב"ק פ"ו יח: אבא יוסי בן דוסאי ור' יוסי בן המושלם אומר נגבה לאחר שלושים יום לא נגבה אפילו לאחר שלש שנים (ודלא כתיביס).

ג רבותינו
פי"ח מ"ה: או שמעטה פחות מטפח טהורה, תוס' ב"מ פ"ח ה: בראשונה היו אומרים וכו' (כלשון משנתנו עד "טפח על טפח לוכסן"). רבותינו אומרים גורד מלמטה ועולה עד שימעטנה פחות מטפח ¹⁹).

ד מעטת רבי
כך היתה משנת ר' יוסי למשנת רבי.
והשפעת רבי ניכרת בכמה מקומות. כך בהשמטתו שהשמיט בפ"ח מ"א (שהזכרתיה) "א"ר יוסי" שבתוס' ב"ק פ"ו ד, מפני שלדעתו תשובת ר' יוסי ותשובת ר' יוחנן בן גורי אחת היא (תוס' שם) ²⁰.

ובפכ"ח מ"ה: כפה שהוא מדרס ונתנו על הספר טהור מן המדרס אבל טמא טמא פת, ותניא בתוס' ב"ב פ"ו ו: כפה של זקנה שהוא טמא מדרס ונתנוהו לספר ר' מאיר מטהר ור' יוסי מטמא (ר"מ מטהר מדרס ור' יוסי מטמא, מפני שאין כאן שינוי מעשה ולא יצא מידי טומאתו, תוס' שם ומשנה פכ"ה מ"ט). ונסיב לה רבי אליבא דתנאי כי אם טהורה היא כר' מאיר טומאתה "מגע מדרס", וכן שנינו באמת בבביתא שבבבלי (סנהד' מח א) ²¹: אבל טמא מגע מדרס. אבל משנתנו תפסה בחצי בשיטת ר"מ (טהור מן המדרס) ובחצי בשיטת ר' יוסי (אבל טמא טמא מת). ועי' תוס' ב"מ פ"א ח: סדין שהוא טמא טמא מת ועשאו וילון הרי הוא כטמא מת ומקבל טומאת מדרס דברי רבי וכו'.

ובפ"כ מ"ב — כר' יוסי ב"ר יהודה (סתמתאה!) ולא כרבי, תוס' ב"מ פ"א א: כשיחשוב עליה, וזהו דעת ת"ק בפכ"ב מ"ב; אבל ר' יוסי אימר שם (כר' יוסי ב"ר יהודה כאן): אין צריך מחשבה.

וכן בפט"ו מ"א (השדה התיבה והמגדל) שלא חילק בין עץ לעצם — דלא כרבי בתוס' ב"ב פ"ד י אלא כר' יוסי ב"ר יהודה.

ב"ב ע"ב: אמר רבביח א"ל חרוב וכו' באנו למחליקת ר' מנחם ב"ר יוסי ורבנן ולימא מחלוקת ר"ש ורבנן (=משנתנו) הא קמ"ל דר' מנחם ב"ר יוסי כר"ש ס"ל.
18) השוה: אם טמא ארץ אחיזתכם יהושע כ"י.
19) ע"י סדרי טהרות ע"י 369.
20) בספרא שמיני פרשה ז"א, שנעתקו שם דברי ר' יוסי סיים: אמר לו הוא הנוון (כ"ה בד"ו), ראב"ד: אמר לי (ריב"ז: ז) בדיח: אמר לו, וכ"ה בקרבן אהרן, ועי' ראב"ד.
21) ע"י רש"י שם וסדרי טהרות 255b ד"ה כסה ישם 255a ד"ה כסה.

וכמה סתמות במשנה כולה שלא כרבי²², וכמה דברים ישנם עוד בתוס' כלים בשם רבי, שלא נזכרו כלל במשנה, כרגיל גם בכל המשניות. אבל בכל אופן — עיבודו של רבי לפנינו, משנתו!

ב. שיעור משנת ר' יוסי — בתוספתא

בעדיות (פ"ב מ"ח) תנן: שלשה דברים אמר ר"ע על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו. על סנדל של סיידין שהוא טמא מדרס ועל שירי תנור ארבעה שהיו אומרים שלשה והודו לו. ועל אחד לא הודו לו על כסא שנטלו שנים מחפיו זה בצד זה שר' עקיבא מטמא וחכמים מטהרין²³).

אבל בתוס' (עדיות פ"א יג) תניא: תנור שתחילתו ארבעה ושיריו ארבעה שבראשונה היו אומרים שלשה הודו לו (לשון המשנה ו). סנדל של עץ ושל סיידין שטמא מדרס ואשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו.

וכן בתוס' כלים כ"ב פ"ד ה²⁴: סנדל של קש (= סנדל של סיידין בבבלי שם) ר' עקיבא מטמא והאשה חולצת בו ויוצאין בו בשבת ולא הודו לו. וע"ז מעיר הבבלי שבת שם: והתניא (משנת עדיות) הודו לו. אמר רב הונא מאן הודו לו ר' מאיר ומאן לא הודו לו — ר' יוסי (והשוה "ולא הודו לו חכמים" בתוס' מע"ש).

דבריו אלה של ר"ה, שהיו בוודאי מקובלים בידו²⁵, ומוסכים כנראה גם על "תנור" (בתוס' עדיות הוא רק העתק לשון המשנה, יש להם סמך במשנת כלים פ"ה מ"א: תנור תחילתו ארבעה ושיריו ארבעה דברי ר"מ וחכמים אומרים ברא בגדול אבל בקטן תחילתו כל שהוא ושיריו ברובו, וע"י תוס' ב"ק פ"ד א: תנור של בנות (= קטן) שתחלתו כל שהוא ושיריו ברובו שר' מאיר אומר תחלתו ארבעה ושיריו ארבעה.

"חכמים" אלה הם כנראה ר' יוסי, ור' יוסי לא כמו שהיו אומרים בראשונה ולא כר' עקיבא²⁶). ותוס' דכלים (ועדיות) היא אפוא — משנת ר' יוסי. "סנדל של עץ ושל סיידין" (סנדל של קש ושל שעם) הוא סנדל לר"ע ור"מ בין לענין טומאה ובין לענין חליצה ובין לענין שבת. ובכלים פי"ד מ"ה: סנדל בהמה של²⁷ מתכת טמאין של שעם טהורין. ובתוס' כלים כ"ב פ"ב יא, בפרק המקביל לפכ"ד שלנו תניא: שלשה סנדלים של אדם טמא מדרס של מתכת²⁸ ושל בהמה טמא טמא מת ושל שעם ושל צפירהא טהור מכלום.

22) כמו שהעיר כבר הכריתות שם, ואחריו בספרות Zur Redaktion.

23) כסא וכו' — בכלים פ"ב מ"ז — פמשת ר"פ (ז) שר' יהודה מוסיף עליה, ור' יוסי חולק עליה בתוס' כ"ב פ"א יב (ע"י לעיל).

24) ירוש' יבמות פ"ב יב רע"ד ובבלי שבת סו א.

25) שהוא מסר כמה קבלות בנוגע לפקודות המשנה, לפ"א דנדרים, פ"ה דגטין, תמיד ומדות, ועוד.

26) רב יוסף אומר שם: מאן לא הודו לו ר"ב ג' דכלים, פ"ז מ"ז, והכל הולך לפקום אחד.

כ"ר יוסי נמשך כ"ס אחר רבו זה.

27) רש"ם בשבת נט א וכו' מ: ושל מתכת.

28) ע"י תוס' כ"ב פ"א י: כל הפרצופות וכו' מנעל שלו של מתכת הרי זה טמא טמא מת.

זוהי בחדאי משנת ר' יוסי, שחלק על ר"ע בסנדל של סידיין.

וגם משנת שבת פ"ו מ"ח: הקטע יוצא בקב שלו דברי ר"מ ור' יוסי אוסר (וסימנך סמ"ך סמ"ך). שייכת לכאן, כי "קב" הוא "סנדל של עץ", ואמרו ביבמות קב ב ל"סנדל של עץ" (שם פ"ב מ"ב): מאן תנא אמר שמואל ר' מאיר היא, ובירוש' יבמות שם מקשרים מתני' דיבמות לתוס' כלים הנ"ל: ר' הילא בשם ר' יוחנן אפילו כולו של עץ כשר מתניתא מסייעא לר' יוחנן סנדל של קש וכו', ומפרשים: לא הודו למדרס; תוס' יבמות פ"ב יא: אמר ר' יהודה אילו ראה ר' אליעזר סנדל של עץ של עכשיו היה אומר "עליו" הרי הוא כסנדל לכל דבר, ובתוס' שבת פ"ה (פ"ו) א: ר' אליעזר אומר קב של קיטע אם יש לו בית קיבול כתיבין יוצאין בו ואם לאו וכו' (כר' יוסי במשנתנו). ע"י רמב"ן לשבת שם. ולענין חליצה דין אחד ל"קב הקטע" ול"סנדל של שעם", תוס' יבמות פ"ב י ובבלי קג א.

באותו ענין בתוס' נשאר כנראה עוד כמה שרידים ממשנת ר' יוסי, המקבילים לפכ"ד שלנו וחולקים עליו:

(1) בפכ"ד מט"ז תנן: שלש סבכות הן של ילדה טמאה טומאת מדרס, של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת החוץ טהורה מכלום. אבל בפכ"ח מט"ט: סבכה של זקנה טמאה משום חושב²⁸. חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה טהור, ושם סוף מ"י: סבכה שנקרעה אם אינה מקבלת את רוב השער טהורה.

מתאים לזה נמצא בתוס' ב"ב שם פ"ב י: שלש סבכות הן של זקנה טמאה מדרס ושל ילדה טמאה טמא מת נקרעה ואינה מקבלת את רוב השער טהורה מכלום.

התוס' מתאימה אפוא לפכ"ה בניגוד לפכ"ד²⁹:

(2) תוס' שם ט: שלשה) מטות הן העשויה לשיבה טמאה מדרס, שמוכרין עליה כלים טמאה טמא מת³⁰ ושל מלבני בני לוי טהורה מכלום³¹ (שלא כר"מ ור' יהודה, בפ"ח ובתוס' ב"מ?).

אבל במשנתנו פכ"ד מ"ח: שלש מטות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס, של זגגין (=שמוכרין עליה כלים) טמאה טמא מת, ושל סרגין טהורה מכלום.

(3) תוס' שם: שלשה) עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות³² טמאה טמא מת ושל סידיין³³ ושל ציורות טהורה מכלום (ועי' גם תוס' ב"מ פ"ט א:

28) "מושב" במקום "מדרס", גם בפכ"ג מ"ד.

29) ע"י גם פכ"ח מ"י: שביס שלה (של סבכה של זקנה) טמא בפני עצמו, והשוה נגעים פ"א מ"א: כל הראוי ליטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי ליטמא מדרס וכו' כגון וכו' ושביס של סבכה אחרי פכ"ז.

30) ע"י תוס' ב"מ פ"ט א: מטה שמוכרים עליה את הכלים ה"ז טמאה טמא מת היתה משמשת ישיבה ושכיבה ה"ז טמאה מדרס.

31) בפ"ח מ"ג: ומלבני בני לוי טהורין, וע"י גם מ"ד ותוס' ב"מ פ"ה ט.

32) =קטנים, כמו תוס' ב"ק פ"ד א: תנור של בנות=קטן.

33) כצ"ל בולית.

עריסה של בנות הרי זו טמאה טמא מת היתה משמשת שכיבה הרי זו טמאה מדרס). במשנתנו מתאים לזה כנראה³⁴ פכ"ד מ"ב: שלש עגלות הן העשויה כקתדרא טמאה מדרס. כמטה טמאה טמא מת ושל אבנים טהורה מכלום. («אבנים» מתאים כנראה לסידין וצידין. ועי' תוס' כלים ב"ק פ"ג י: של אונים³⁵).

בתוס' כלים נשאר כמובן גם שרידים אחרים ממשנת ר' יוסי. חוץ מאלה שנזכרו בפירוש בשמו (עי' לעיל). לקוח ממשנתו. למשל:

תוס' ב"ב פ"ו ט: שלש על שלש שעשה לאספלונית³⁶ מלוגמא (μάλαγμα) ורטיה טמאה רש"ג אומר אספלונית טהורה³⁷ (מלוגמא ורטיה טמאה. וכן היה רש"ג אומר העושה אספלונית מן הסמנים טהורה ומן העשבים טמאה מפני שהיא מנערת (= ננערת). ובעור איספלונית] טהורה מלוגמא ורטיה טמאה.

אבל במשנתנו פכ"ח מ"ג: העושה אספלונית בין בבגד ובין בעור טהורה. ר' יוסי אומר על העור טהור מלוגמא בבגד טהורה ובעור טמאה. רש"ג אומר אף בבגד טמאה מפני שהיא ננערת.

«ובעור וכו'». שבתוס' — הוא אפוא משנת ר' יוסי. וע"כ נראה שכל הפסקא לקוחה בתוס' משם.

ע"ד משנת ר' יוסי בתוס' במסכת אחרות עוד נדבר.

ג. יחוסה של כלים לשאר מסכות

- (1) על יחוסה של כלים פ"ז מ"ז לסוכה פ"א מ"א העירותי כבר (לעיל עמ' 129).
- (2) פט"ו מ"ו הבטנון והנקטמון והאירוס הרי אלו סמאים. אבל בשבת פ"ו מ"ח: אנקטמון³⁸ טהורים. וכבר נתקשו בו הראשונים³⁹. אבל בתוס' שבת פ"ה (פ"ו) בו הנקטמין⁴⁰ סמאין. וזו היא משנת ר' יוסי. שהרבה ממנה בתוס' שבת (עי' להלן).

ומשנת שבת שם — ר' מאיר.

- (3) פ"ב מ"ג: כסוי טני וכו' ר"ג מטמא וכו'. מ"ד: מסמר הגרע טמא ושל אבן השעות טהור ר"צ מטמא. מסמר הגרדי טמא וארון של גרוסות ר"צ מטמא וכו'. מ"ה (אחרי שתי הלכות אחרות ב"מסמר"): מסמר של שלחני טהור ור"צ מטמא (ואחריו) שלשה דברים ר"צ מטמא וכו'. מ"ו: ארבעה דברים ר"ג מטמא וכו' כסוי טני וכו'. וכל זה (מן «שלשה דברים» והלאה) לקוח מעדיות פ"ג מ"ח. ורי יהודה היא. כסיפא דמ"ו. (עי' לעיל סתם) ועי' להלן «ספרא» אות 5.
- (4) פ"ה מ"ה = עדיות פ"ז מ"ח: העיד מנחם וכו' שהיו אומרים חילוף הדברים.

(34) עי' תוס' ב"מ פ"ה יב: עריסה מאימתי מקבלת טומאה וכו' ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה.

(35) חושבני עכשיו שבמ"ב: «ושלאבנים». כתיב מלא במקום: ושלכנים כמו «הבנים» בשבת פ"ו מ"ט. וזו משנת ר' יהודה. וביצה סוף פ"ב משנת חכמים. שר' יהודה חולק שם.

(36) «תחבושת», מלי רומי splenium.

(37) כ"ה בר"ש וכ"ל. (38) ניקטמון, לוקטמון. ὄνος κατ' ὤμον.

(39) עי' פ"ה הבאונים שלי עמ' 40 הע' 20—23.

(40) צוקי וראב"ן בשאלתו לרש"ב: בדפו': הגדמין, קרי: הגדמין.

4* פִּיָּה מִי: חתכו חוליות וכו' = עדיות פִּיָּה מִי: הם העידו וכו' שר' אליעזר וכו'.
 5) פִּטְיוֹ מִיב: ארוכות של נחתומין טמאות ושל וכו' דף של נחתומין שקבעו בכותל
 ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. אבל בעדיות פִּיָּה מִי: תנן: הן העידו
 על ארוכות של נחתומין שהן טמאות שר' אליעזר מטהר. אבל ר' יוסי שנה
 מחלוקת ר"א וחכמים לא לִאֲרוֹכוֹת של נחתומים אלא לִדְף של נחתומים. וכן היא
 שנויה באמת בתוס' עדיות פִּיָּה א: ארבעה דברים ר' אליעזר מטהר וכו' מסרוק של צרצור
 (= כלים פִּיָּה מִי) וכו' דף של נחתומים וכו' מנעל על האימום (= כלים פִּיָּה מִי) וכו'
 וכו' חתכו חוליות וכו' (= כלים פִּיָּה מִי). וכן בתוס' שם פִּיָּה א: העיד ר' יהושע ור'
 פפיס על דף של נחתומין וכו' שהוא טמא שר' אליעזר מטמא.

— בתוס' עדיות שם הוא אפוא משנת ר' יוסי.

6) פִּכְיוֹ מִי: כל חמתות צרורות טהורות וכו'. עי' עדיות פִּיָּה מִי: החמת בש"א וכו'.
 ועי' תוס' כלים ב"ב פ"א ג.

7) פִּטְיוֹ מִיב: חבית שהיא מלאה משקין טהורין ומינקת בתוכה וכו' בש"א וכו' חזרו ב"ה
 וכו'. ובקצרה פִּיָּה מִי: על הכל מצילין וכו'. אהלות פִּיָּה מִי: היתה שלמה בה"א
 מצלת על הכל וכו' חזרו ב"ה וכו'; אהלות פִּטְיוֹ מִי: חבית שהיא מלאה משקין וכו'.
 עדיות פִּיָּה מִי: כלי חרס מציל על הכל כדברי ב"ה וכו' אמרו להם ב"ה וכו' אמרו
 להם ב"ש וכו' חזרו ב"ה וכו' (הזיכוח גם בתוס' אהלות פִּטְיוֹ מִי: אמר ר"א ב"ר
 שמעון בוז בית שמאי מטמאין וכו'. ועי' בתוס' שם ספ"ה).
 משנת אהלות מתאימה לכלים.

8) פִּיָּה מִי: קדירה שהיא נתונה בתנור וכו'. פרה פִּיָּה מִי: אין כלי חרס מטמא חברו
 וכו'. ועי' ספרי זוטא חקת יט א [הוצאתי צמ' 16]: [טהורי] כלי חרס שהיו משולשלים
 לאיורו של תנור בן[מ]קום הנגוב וכו'.

9) פִּיָּה מִי: היה פונדיון לתוך פיו ר' יוסי אומר אם לצמא טמא. מקואות
 פִּיָּה מִי: נדה שנתנה מעות בפיה וכו' טמאה היא על גב רוקה (עי' ר"ש שם).

10) פִּיָּה מִי: ברזל טמא שבללו וכו' = מכשירין פִּיָּה מִי (אגב).

11) פִּיָּה מִי = טבול יום פִּיָּה מִי (דרך אגב. עי' תוס' שם פִּיָּה יד ור"ש. דקאי
 "ועל כולן אמר ר' יהושע" וכו' גם על מ"ה).

12) פִּיָּה מִי: חשונה כמלוא לוגמיו ביה"כ. ומי"ב: האוכל ביה"כ וכו'. יומא
 פִּיָּה מִי.

13) שם מִי: וכמוזן שתי סעודות לערוב וכו'. עירובין פִּיָּה מִי: כמה הוא שעורו
 מזון שתי סעודות לכל אחד; ושאריו: מזון לחול וכו' — הוא מעריכת רבי (בעירובין;
 ר' יוחנן ב"ב — ר' שמעון).

14) שם מִי: וגריס נגעים כגריס הקלקי. נגעים פִּיָּה מִי.

15) שם מִי: ושנעשה בידי אדם שעורו כמלא מקדח גדול, אהלות פִּיָּה מִי.

16) פִּטְיוֹ מִי: שיש להם מעשה ואין להם מחשבה. טהרות פִּיָּה מִי. מכשירין פִּיָּה
 מִי ופִּיָּה מִי (ר"ע איגר).

17) פִּיָּה מִי: כלי הקדש וכו'. חגיגה פִּיָּה מִי. ועי' תוס' כלים ב"ב פִּיָּה יב: א"ר
 יוסי וכו' (וכן בתוס' חגיגה).

18) פִּיָּה מִי — עי' לעיל.

41) ועי' טהר סח א ואדר"נ פִּיָּה מִי. ועי' תוס' כלים ב"ב פִּיָּה ז.

ד. יחוסה למדרשי-הלכה

לספרא:

ת"כ משתמשת כאן — כמו תמיד — במשנת רבי, עם הוספות מן הבריות. עד שאין כלים יוצאת מכלל שאר מסכות המשנה:

(1) פ"ב מ"ב: הדקין וכו' ועד חצבים גדולים בלוג = ספרא שמיני פרשה ז' ב' (מיכן אמרו), ואחריו: נשתקע וכו' = תוס' ב"ק פ"ב ב'.

(2) פ"ב מ"ג: והמטה והכסא והספסל והשלחן והספינה והמנורה של חרס = ספרא שם ד': פרט למיטה ולכסא ולספסל ולשלחן ולספינה ומנורה של חרס, ע"י לעיל.

(3) פ"ה מ"א: איזהו גמר מלאכתו משיסקנו וכו' — ספרא שם פ"ו ו: מאימתי מקבל טומאה (כלשון זה גם בתוס' ב"ק פ"ד ב) משיסקנו וכו'.

(4) שם מ"ב: האבן היוצא וכו' — ספרא שם י': מיכן אמרו האבן וכו' אמר ר' יהודה והלא אמרו האבן היוצא מן התנור כל שהן טמאה לא אמרו וכו'.

(5) שם מ"ז: תנור שנשטמא וכו' ושנים הקטנים טהורין — ספרא שם ב—ג (מיכן אמרו): אבל בספרא עוד: חלקו לשנים והם שוים טמאים מפני שאי אפשר = תוס' ב"ק פ"ד ה.

אבל בפ"ב מ"ז תנן: ארבעה דברים ר"ג מטמא וחכמים מטהרין וכו' וטבלא שנחלקה לשנים ומודים חכמים לר"ג בטבלא שנחלקה לשנים אחד גדול ואחד קטן שהגדול טמא והקטן טהור. וזוהי משנת ר' יהודה⁴². וחלקו לשנים והם שוים וכו' — כר"ג ולא כחכמים. וזוהי לנכון משנת ר' יוסי, שהשמיטה רבי, ולדידיה ניל שבאחד גדול ואחד קטן נחלקו אבל בשוים מודים חכמים שטמאים.

ונפלא שספרא הוא ר' יהודה, ותני בשנים שוים טמא כר"ג לדידיה. (ואפשר דר' יהודה בתוס' דייק, כשנים בחברו שע"ז לא נחלקו⁴³) אבל אחד גדול מחבירו נחלקו בו וחכמים מטהרין, ומתני' דפ"ב מ"ז דלא כר' יהודה, ומתני' דפ"ה מ"ז דלא כר' יהודה, וצ"ע.

(6) שם מ"ט: תנור שבא מחותך וכו' — ספרא שם ד' (מיכן אמרו).

(7) שם מ"א: תנור של אבן וכו' — שם ז—ח (מיכן אמרו).

(8) פ"ו מ"ב: האבן שהיה שופת וכו' — ספרא שם ט: ... טמאה מפני שיש לו נתיצה. עליה וכו' טהורה מפני שאין לו נתיצה. עליה ועל הזיז רואים שאם ינסל הכותל והוא עומד בפני עצמו טמא ואם לאו טהור — תוס' ב"ק פ"ה ג, ר' יהודה אומר עליו ועל הזיז וכו' וסתם ספרא ר' יהודה.

(9) פ"ח מ"א: כוורת פחותה וכו' — ספרא שם פרשה ז' (מיכן אמרו): ר' אליעזר אומר מצלת אמר ר' אליעזר וכו', אמרו לו וכו' (כבמשנה), ושם יא: אמר ר' יוחנן בן גורי אמרתי לו לר' אליעזר וכו' איך יוסי אמרתי לו לדיבין וכו' אמר לו (קרי: אמרו לו, או: אמר רבי) הוא הנדון = תוס' ב"ק פ"ד, ושם: אמר רבי היא תשובת ר' יוסי היא תשובת ריב"נ (ורבי הוא שהשמיט במשנתו את דברי ר' יוסי, וכתב תשובת ריב"נ בלשון אמרו לר', אבל הספרא חיבר ללשון המשנה את התוס', ויצאו הדברים של ריב"נ כפולים, ע"י ראב"ד).

(10) פס"ו מ"א: השידה והתבה וכו' — ספרא שם פרשה ו ה—ו: יכול השידה וכו' ביבש

⁴² כמו שכתבתי לעיל אצל יחוסי של כלים למסכות אחרות, אות 3.

⁴³ וש"השנים שוין גליון הוא 2

ת"ל מ[כל] כלי עץ ולא כל כלי עץ או יכול שאני מוציא דרדור עגלה וכו' (ר') רמ"א כל שמנו חכמים בטהרה וכו' ר"י אומר כל שמנו חכמים בטומאה וכו' אין בין וכו'. ושם ז' נוסף: ר' נחמיה אומר קופות וכו' — תוס' ב"מ פ"ה א.

(11) מחצלת הקנים וכו' — ספרא מצורע זבים פרק ב ב.

(12) פ"ט מ"ב: החבל וכו' — ספרא מצורע זבים פרשה ב ד.

(13) פ"כ מ"א (ב"י דברי ר' יהודה ז'). פ"ט מ"ט (ועי' תוס' ב"מ פ"י ג). פ"כ מ"ב (עריבה מב' לוג וכו') ומ"ד (עריבה גדולה) — ספרא שם פרק ב ג—ה (אבל ג שם: או יכול שאני מרבה הסרוד והדף של נחתומין וכו'. ובמתני' תנן פט"ו מ"ב: דף של נחתומין וכו' וחכמים מטמאין. סרוד של נחתומין טמא. ועי' מש"כ ל"דף של נחתומין לעיל, יתווסו של כלים לעדיות").

(14) פ"כג מ"ב — ספרא שם פ"ג יא.

ל ס פ ר י ז ו ט א :

(1) כלים פ"א מ"ו—מ"ט — בס"ז נשא ה ב (228) משנת ר' יוסי (עי' לעיל).

(2) פ"ב מ"ה: כסוי כדי יין וכו' — ס"ז חקת יט טו (הוצאתי עמ' 27 שו' 17: כסוי כדי וכו' וכסוי טפחין הרי אלו כל שהן. ועי' כלים פ"ד מ"ג: וכל הכיסויין (של מתכות ז') טהורין.

(3) פ"י מ"א: אלו כלים וכו' — ס"ז שם (הוצאתי עמ' 25 שו' 13). ומוסיף: וכלי חרסית.

(4) פ"י מ"ב: במה מקיפין וכו' — ס"ז שם (שו' 26): [.....]. בשעף ובשרף

בשעפה ובזפת ובכסיטרון (κασσίτερος), אבל במשנתנו: אין מקיפין לא בב"ע ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואין צמיד. ועי' תוס' ב"ק פ"ז ז: אין מקיפין בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד ואם עשאו לחיזוק הרי זה מציל. ועי' כלים פ"ל מ"ג: ר' יוסי אומר בב"ע טמא. ועי' תוס' ב"ק פ"ג ד: אבל חבית שנקבה ועשאה בב"ע ובקנטרין (= ובגסטריין) ובגפרית ובזפת ובסיד ובגפסית.

(5) פ"ט מ"ח: תנור שניקב וכו' — ס"ז שם (הוצאתי עמ' 27 שו' 10): שעזרו מלא חוץ תמרה (כצ"ל) כפול דברי ב"ש בה"א מלא כוש דולק. ניקב מצדו שעזרו מלא כוש דולק נכנס. מן הצד נכנס ומן האמצע אינו נכנס. ר' שמעון אומר מן האמצע נכנס ומן הצד אינו נכנס. מגופת חבית שניקבה וכו' של שיפון מן הצד נכנס ומן האמצע אינו נכנס רש"א מן האמצע נכנס מן הצד אינו נכנס. לפי נוסח זה ת"ק הוא ר' יהודה (ועי' להלן עמ' 475 הע' 50).

(6) פ"א מ"ח: כל תכשיטי נשים טמאים. עיר של זהב קטליות נזמים וטבעות. וטבעת (הר' לו: טבעת) בין שיש לה חותם בין שאין לה חותם ונזמי האף — ס"ז מטות לא כג (330): כלים שאינם עשויים למלאכה אבל עשויים לנאוי אלו קטליות ונזמים וטבעות ונזמי האף. טבעת בין וכו' שבמשנתנו — הוספת השונים היא בניגוד לשבת פ"ו מ"א (עי' בבלי נט ב, ס ע"א וברנב"י: טומאה אשבת קרמית). ועי' תוס' ב"מ פ"ב א—ב!

ל ס פ ר י :

הספרי במדבר, שאינו מדבי ר"ע אלא דבי ר' ישמעאל, אינו משתמש במשנתנו.

משנת רבי.

(1) ספרי חקת פ"ס' קכ"ו: מיכן אמרו כלים מצילים צמיד (ר"מ אהלות פ"ה מ"ג ור' הלל: בצמיד) פתיל באהל המת אוהלים בכסוי, ילקוט: כלים המצילין בצמיד פתיל

באהל המת מצילין בכסוי בבית המנוגע; משנה נגעים פי"ג מ"ב: ר' יוסי אומר כל המציל צמיד פתיל מציל מכוסה בבית המנוגע וכו' (תוס' פ"ז יג).
 (2) ספרי שם: וכל כלי פתוח מיכן אמרו חבית שכפאה על פיה מירחה בטיט מן הצדדים טמאה וכו', כלים פ"י מ"א: היו כפויים על פיהן מצילים כל שתחתיהן עד התהום ר' אליעזר מטמא, ועי' תוס' ב"ק פ"ז ו.
 הלכות שתי המשניות שבספרי ממשנת ר' יוסי?

ה. חלוקת התוס' לתלתא בבי

חלוקת התוס' לשלש בבות אינה ע"פ גודל המסכת וכמות הפרקים, כחלוקת ב"ק ב"מ וב"ב דנזיקין (ל"ג פרקים לשלשה חלקים שוים בני אחד עשר פרק); כאן ב"ק ז' פרקים, ב"מ י"א פרק וב"ב ז' פרקים. אלא שחלוקת תוס' כלים תלויה — בחלוקת המשנה גם היא נחלקה לשלש בבות: ב"ק — עד סוף פ"י, ב"מ — פ"א—פ"כ, וב"ב — פכ"א—פ"ל.

חלוקה זו ישנה עוד במקצת בכ"י מ'. שם כתוב אחרי פ"י: סליק פירקא וסליק לה בבא קמא דמס' כלים... בבא מציעא... כלי מתכות וכו'. וכן בפירוש הגאונים בתחילת פ"א (הוצאתי עמ' 20 שורה 3): באבא מיציעיתא, וחלוקה זו היתה לפני רש"ג בתג"ק סי' עב (דף כ"ע ב); כמה שמפורש בפרק כל הכלים יש להם אחוריים ותוך (= כלים פכ"ה מ"א) בבא בתרא דמסכתא, והערוך ע' ארנס; והיא תאימה ששנינו בבבא מציעא דכלים (= פ"א מ"ו).

ע"פ חלוקה זו של המשנה נחלקה התוס' לחלקים שאינם שוים בכמותם כלל, אבל מקבילים לבבות של המשנה.

ו. אופיה

הרושם הכללי והחיצוני, הוא שר' יוסי ההיסטוריון מרבה בשמות ובמקורות הלכותיו, ר' עקיבא אומר, בכמה מקומות; וזו משנת ר"ע משנה ראשונה. מרבה להשתמש במשנה הישנה, ושרידיה (כמו שהעירותי) ניכרים עוד; מרבה להשתמש באוצר לשוני ישן; צפורן (תוס' שבת), כפיס (כופת), ב"ב פ"א, תוס' כלים, תוס' שבת; בא ר' יוחנן אצל אבא חלפתא. במסכת זו נזכר כ"פ ר' אליעזר, שרבי מיעט להזכירו (אם יאמר לי אדם כך שנה ר' ליעזר שונה אני כדבריו אלא דתניא מחלפין) ולא הזכירו אלא בתוך משנת ר' יהודה או ר' יוסי.

ז. הערות ופירושים

(א) למשנת כלים

פרק א

מ"א טפרו. ד"ר וד"ו ועוד: ספירו. וכ"ה במ"ק ז ב גם בדפוסים, וכ"ה בב"ב ט ב בכ"י, וכן בגזיר פ"ז מ"ג בכ"י ורע"ב ומש' שבירושלמי, ובירוש' שם ט סע"ג, וכתב ר' שלמה עדני ב"מלאכת שלמה" לגזיר שם: וימי קפירו כך צ"ל ומצאתי מנוקד בשו"א תחת הסמ"ך ובחידק תחת הפ"א. והוא לדעת לוי (במלונ) כמו "אֶהֱלוּ" (אֶהֱלֶה), גְּזִיבוּ (וְגִיבָה), במקום "קְסִיתוּ". אבל ר"א (=ר' יהוסף אשכנזי) נקד: קְסִירוּ הפ"א בקמץ (מ"ש כאן), מן "הַקְסִיר" שבדה"ב טו. והשנה גם "קְפִל" – "פִּילוּ", ואולי אף כאן "קְפִירוּ" מן "קְפִיר". ימי"ספר נמצא בת"כ ריש מצורע.

מ"ב לטמא בגדים (במגע) וחשוכי בגדים במגע. "במגע" הראשון ליתא בה' לו, כ"י פ' וב', הוצ' דרגבורג, ד"ק ואמ"ד ועוד, ומחקרו גם רב"א (=ר' בצלאל אשכנזי) ור"א. כלומר: לטמא בגדים שעליו, ואלה שאין עליהם בגדים – מטמאים בגדים וכלים במגע. מפני שהם מטמאים בחיבורם בטומאה כל בגדים וכלים, שהם נוגעים בהם¹, וע"י מי נפתח.

מ"ג עשהו מטמא משכב תחתון וכו'. וכן שנינו בגדה פ"ד מ"א: והכותים מטמאים משכב תחתון כעליון מפני שהם בועלי נדות, וכן בגדה פ"ה מ"ד: בת שלש שנים ויום אחד וכו' ומטמא את בועלה לטמא משכב תחתון כעליון. ובת"כ מצורע וזים פ"ז ג–ד² תניא: מה תלמוד לומר ותהי נדחה עליו יכול לא יטמא אדם וכלי חרס ת"ל ותהי נדחה עליו, מה היא מטמא אדם וכלי חרס אף הוא יטמא אדם וכלי חרס או מה היא מטמא משכב לטמא אדם ולטמא בגדים יכול אף הוא יטמא משכב לטמא אדם ולטמא בגדים ת"ל ותהי נדחה וכו' וכל המשכב וכו' שאין ת"ל אלא שנתקו (הכתוב)³ מטומאה חמורה והביאו לסומאה⁴ קלה שלא יטמא אלא אוכלים ומשקים. נמצאת אתה אומר משכבו כמגעו מה מגעו לטמא אחד ולפסול אחד אף משכבו לטמא אחד ולפסול אחד. וכן שנינו בזבים פ"ה מ"א: בעל

(1) גזיר שם מ"ב.

(2) ירוש' סוטה ס"ג יט סע"ב, [מדרשבי' הוצ' אפשטיין מלמד, 192]. ועי' מבוא לנוסח המשנה.

ח"ב 1258.

(3) [אבל ר' שלמה עדני כותב במ"ש לכ"ק רפ"ו: וראיתי שנקד הר"ר יהוסף ז"ל הכ"ף בקמץ והפ"א בצירי (=קָל), ולפי זה משמע דהוה כמו גול במוכרת (=בנפרד) וְגִל (צ"י וְגִל) בסמוך, וקרא דכתיב באיוב ס"י מא (פסוק ה) בכפל רטנו שהוא נקוד בשש נקודות הטעם הוא זה כשום דהוי סמוך. – ע"מ].

(4) ירוש' סוטה שם ו"ב סה ב [ומדרשבי' שם] ועוד.

(5) ע"י ב"ב ס ב וראשונים ורע"ב כאן.

(6) בבלי נדה לג א. (7) ליתא בכ"י רומי. (8) בכ"ד: ותלאו בטומאה.

קרי כמגע שרץ (=ראשון) ובו על נדה כטמא מת אלא שחמור ממנו בועל נדה שהוא מטמא משכב ומושב טומאה קלה לטמא אוכלין ומסקין.⁹

ואמרו בבבלי¹⁰: מאי משכב תחתון כעליון אילימא דאי איכא עשר מצעות ויתייב עלייהו מטמו להו פשיטא דהא דרס להו אלא שיהא תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב וכו'. אבל בתוס' כאן¹¹ שנינו: חומר בבוועל נדה שבוועל נדה מטמא כר התחתון כעליון. ופירושו כפשוטו: 'דמצע תחתון שלו שוה בטומאתו למצע עליון שלו' דשניהן אינן רק ראשון. והא דנקט הש"ס כעליונו של זב לאו דוקא, אלא משום דעליונו של זב מפורש בקרא טפי וכו' (תפארת ישראל).

מ"ה חזר להיות בועל נדה. רע"ב: והא דלא תני חזר להיות טמא מת שהוא חמור מבעל קרי וכו' משום דהנך עשר טומאות פורשות מן האדם, וזו טומאת מגע היא. אבל בתוס' (פ"א ד) תניא באמת: ר' נתן אומר חזר להיות טמא מת לטמא שנים ולפסול אחד. כדי להעלות ארוכה. בתוס' נשנו תחילה 'עשר קדושות', ואחריהן בה"ג: וכמה היא כדי וכו'. ואחריו: ר' מנחם בר' יוסי וכו'. ונראה שזה לקוח ממקור אחר. ובדבר 'ארוכה' ע"י גם תוס' חולין פ"ג ב: ולא נשתייר בה כדי להעלות ארוכה = ולא נשתייר הימנו כזית (כנוס' המשניות), במשנת חולין פ"ג מ"א¹², וע"י תו"ט כאן.

מ"ו והבכורים. 'בכורים' אינם משום קדושת הארץ, אלא משום שהם חובת הארץ ואינם נוהגים אלא בארץ¹³. וכבר הקשה מ"ש דהוה ליה למיתני 'העומר ושתי הלחם והבכורים', שכן רגיל לשנות 'עומר ושתי הלחם' בהדי הדדי¹⁴, ואין מביאין בכורים קודם לעצרת¹⁵. ובאמת בס"ז נשא ה"ב (ע"פ הילקוט) יש רק 'העומר ושתי הלחם'¹⁶. ובירוש' שקלים רפ"ד מובאת המשנה כבמשניות, אבל בכ"מ (בגליון) בכורים ועומר ושתי הלחם¹⁷. וע"י חלה פ"ד מ"א ותוס' כאן פ"א השמביאין בכורים מסוריא. אלא שלריה"ג אין מביאין אפי' מעבר הירדן, מפני 'שאינה ארץ זבת חלב ודבש'¹⁸. וע"י מדר"י ספחא רפ"ז 63: ריהג"א וכו' שומע אני כל הפירות¹⁹ במשמע הרי אתה דן וכו' מה להלן בארץ ה' עממים וכו'²⁰.

ונראה ש'הבכורים' תוספת היא במשנה, וכן מחקו הגר"א בהגהותיו. ובהוצ' לו: ושתי הלחם ולחם הפנים!

מ"ז ע"ירות וכו'. תוס' ספ"א—בשם ר' מנחם בר' יוסי—סתימתא ה' ובס"ז ליתא 'ומסבבין וכו''. ואם ננכה מעלה זו צריכים להוסיף את המעלה של ס"ז בין יהודה ועבר הירדן. ובתוס' נשנו הי"ג—הי"ד על-פי מקור אחר, כמו שיוצא מסדר ההלכות. מ"ט ופרועי ראש. בס"ז תניא: פרועי ראש ושתי יין (וע"י תו"ט)²¹, וכלל בין-האולם והיכל יחד, כר' יוסי.

9) ומת וטמאת אינם מטמאים משכב ומושב.

10) נדה לב סע"ב. 11) כלים ב"ק פ"א ג.

12) ע"י מבוא לנוסח המשנה, 25—26. 13) כמו שהעיר באליה רבא.

14) ספחים פ"ז מ"ב ומנחות פ"ח מ"א. 15) בכורים פ"א מ"ג.

16) אלא שבמה"ג שנה ע"פ המשניות 'העומר ושתי הלחם והבכורים', וכ"ה ברמב"ם ה' בית הבחירה פ"ז ה"ב, וכ"ה בכ"ז ב: ובבמדר' נשא כבמשנה. 16) וכ"ה בה"ג ה' סיפרם.

17) בכורים פ"א מ"ז וספרי תבא ט"ז שא [ומדרשבי הוצ' אמשטיך מלמד, 39].

18) נכך נוסח כ"י א"פ ומ' וספרי ויל' ג"א: הארצות, וע"י הע' הודחיק.

19) וע"י ב"ב פ"א א: אשר תביא מארץ ההיא למעוטי חרל (הביאו הר"ש).

20) ע"י 'מבוא למשנה' (לעיל ע"מ 127/8).

שלא רחוק ידים ורגלים. סתמא כר"מ בתוס', דבין האולם מותר ליכנס שלא רחוק ידיים, ור' יוסי פליג.

פרק ב

מ"א וכלי עצם. נתרבה מ"וכל מעשה עוים" (במ' לא כ) ²¹. "מעשה עוים" מקביל ל"שק" שבשמיני (ויק' יא לב), כי סתם "שק" עשוי מן "העוים" ²². אבל מכיון שהוציאו הכתוב בלשון "מעשה עוים" למדו ממנו "דבר הבא" ²³ מן העוים, מן הקרנים ומן הטלפים. וכן תרגם יונתן (במ' לא כ): וכל עובד מעזי קרנא וגרמא. אבל אונקלוס ורס"ג תרגמו כפשוטו.

ומיטמאין מאחוריהן. ד"ר וכו': ומטמאין... ואינם מטמאין, דרנב': ומטמאין... ואינם מיטמאין, לו: ומטמאים... ואינם מטמאים, פ': ומטמים... ואינם מיטמין, ק': ומיטמין... ואינם מטמין. גם ר"י (שבת סז א) גריס: ומטמאין מאחוריהן, אבל פירושו דחוק. ובת"כ שמיני פרשה ז ח תניא: או מרובה מידת לטמא מליטמא שהוא מטמא את אחרים מאחוריו ואינו מיטמא מאחוריו ²⁴.

ונראה דמשבשתא היא ותני: ומטמאין מאחוריהן ואינם מיטמאין (ו"מגביהן" גליון הוא). וכן במשנה ²⁵ ובת"כ תמיד "מאחוריו" ולא "מגבו", ורק בברייתא שבבבלי "מגבו". ושבריתן היא טהרתן. ככתוב "ואותו תשבורו" (ויק' יא לג), "תנור וכירים יתץ" (לה), ומכאן והלאה אין עליהם תורת כלים. ת"כ שמיני פרשה ז יג: ואם כן למה נאמר ואותו תשבורו מלמד שאין לו טהרה אלא שבריתו.

מ"ב וקרקותיהן בבלי חולין נד ב ודפוי כאן: הן וקרקותיהן, וכו' בתוס' ות"כ, אבל בכ"י: קרקותיהן.

קרקת (קרקות), ערבית קרק, אשורית kakkaru (=קרקר). קרקע = קערקער, ער' קר — קרקע הבאר.

חצבים אשורית ḥaṣbu, חצבא.

מ"ג סבלה בד"ר, ה' לו, כ"י פ' וק': וסבלה.

סילון = σωλήν, סורית: סילונא, צנור חקוק בקנה וכדומה (שבת לט ב).

וכנכב. רע"ב: כלי שמכסים בו וכו' שכל המשמש כפוי וכו' — לשון התוס' (פ"ב ה). אבל זה נשנה שם אחרי "כיסוי אלפס" (=מ"ה) ולכ"י סוי כנכב! ושם ה"ח שנינו: העשוי לכך ולכך ²⁶ כגון הכבכב והאילפס והקדירה וכו', ובכן כלי הוא ולא כ"י סוי.

טל הפת. ד"ר: סל הפת, ה' לו: סל לפת.

זה הכלל. ע"י ת"כ שמיני פרשה ז ה, וע"י להלן פכ"ז מ"א.

מ"ד פוחח'גומר. כלומר: מתחיל בה ומסיים בה (יכין).

של מדה. בתוס': כשל מדה.

ומריח בה. בתוס': ומדיח בו את הלוקח, וכן "מדיח" בכ"י ק' ופ' ומ'. ואפשר

21 חולין כה א, ת"כ שמיני סוף פרשה ט.

22 ת"כ שמיני פ"ח ה, שבת סד א.

23 בת"כ: לרבות כל (כ"י: את כל) העשוי מן וכו'.

24 וע"י כאן מ"ג ובת"כ שם ה"ד.

25 להלן מ"ג ופכ"ז מ"א ועוד.

26 =למשקין ולאוכלין, פ"ג א.

ש"ומדיח" עיקר, מפני שהמחלוקת היא אם לשנות: (א) מפני שהוא מ"ד.ה. (ב) מפני שהוא מ"ד.ח.בו. והשוה "קרב לגבי דהינא ואידהן" (שבוע' מז.ב), ועי' תוס' תרומ' פ"י י, אין הור' נמנע מלשמשנו אע"פ שניסך ממנו, ועי' ב"ק פ"ח מ"ו: ושבר את הכד בפניה ובו כאיסר שמן, גלתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה.

מ"ה כסוי כדי יין וכו' בפ"ד מ"ג תנן (בכלי מתכות): וכל הכיסויין טהורין, ובתוס' כאן נוסף: שמשמש בהן עראי ומשליכן.

וכסויי חביות ניירות, חביות של גייר, פפירוס, הן אפיפירות שבמשנה (פ"ז מ"ג) וכלי פפיר שבתוס' (כלים ב"מ פ"ה טו), והם הם "כלי גומא" שבישע' יח.ב. ועי' כלים פ"ז מ"ט: העושה כים... מן הנייר טמא (רע"א). "אני גומא" מזכיר גם פליניוס (לעף, Requizilen). גייר — אשורית nijaru.

ואם התקנין²⁷ לתשמיש טמאין, וכן שנינו בס"ז חקת יט טו [הוצאתי 27]: כסוי כדי וכו' וכסויי טפחין הרי אלו כל שהן²⁸.

שהיא מסננת לתוכו, בתוס': שמשצנת, וכן ברמב"ם הל' טומאת כלים פ"ח ה"ה²⁹: מצצנת לתוכו היד; אבל א"א לומר "מצצנת לתוכו" אלא "בתוכו", ואפי' למסננת אינו מתאים "לתוכו" אלא "בתוכו". וחזן מזה, אם אינו נקוב, כיצד היא "מסננת" לתוכו? אבל נראה לשנות: מסננת (מצננת) כמו "המסנן את הטיט לצדין"³⁰, "סונקין אותן לצדי המזבח"³¹, "וצנן בוזיות באוקינוס"³², וכבר כתב התוי"ט דלא פליגי, שזה שנה בלשוננו, שהיא מסננת לתוכו את הירק, וזה — בלשוננו, שהיא הופכת עליו את הרונקי, רונקי (בער' רץ) — "מים עכורים", וכאן — הירקות השלוקים.

מ"ו ראב"צ מטהר ר' יוסי מטמא וכו' בד"ר³³: ראב"צ מטמא ר' יוסי מטהר מפני שהוא מוציא, וכן היה כנראה נוסח הרמב"ם שכתב (בפ"ח ה"ח): טיטרוס³⁴ אע"פ שהוא נקוב ומוציא פרוטות מיתטמא שהרי המים מתכנסין בצדין והן עשויין לקבלה מ"ז וקלמרים, בכ"י (וכן הגאון) וקלמריין, καλαμάριον, בית"דיו וקולמוס, ולשון יוני הוא, וכ"ה המתאמת בכ"י, ועי' מ"ש.

ריב"נ. בתוס': נפלו משקין ע"ג הרחב ר' יוסי אומר משם ריב"נ חולקין וכו'. מ"ח הלפיד, כלי שנותנין בו "לפיד", כמו "נר" בלשון המשנה: כלי שנותנין בו "נר".

המטרק, הגאון, א"ד המסרוק, וכ"ה בתוס', ועי' נספחות לפי' הגאונים ומשי"כ שם. סורית: מסורקא, וכ"ה בפי הגאונים: מסורקא, ה' ראו: מסרוק.

פרק ג

מ"א לחומרן בותיט, עי' תוס' ועי' להלן פ"ח מ"ב ופ"ט סוף מ"ח. מ"ב בגרורות, רע"ב: "רגילים היו להניח גרורות בחבית". ב"ב יט ב (=אהלות פ"ו מ"ב), שבת פכ"ב מ"ג (ר"ש), וכן להלן פ"ד מ"ב.

(27) [כצ"ל כנוס' הו' לו, בדפו': התקנין.]

(28) = א"ס ניקבו כל שהן טהורין.

(29) בדפויי וכ"י (עי' מלאכת שלמה).

(30) מקאוות פ"ב מ"ו. (31) תמיד פ"ב מ"א.

(32) ב"ר פ"ה, כ"י פ, תיאודור 33. (33) וכן היה בכ"י ב, והוגה.

(34) διὰ τοπος = נקוב.

רמ"א בזיתים. ככל הכלים. והיו נותנים זיתים בח בית (עדיות פ"ד מ"ו. תוס' שם פ"ב ב).

הצרצור. רע"ב: לשותות בו מים. וכן במקואות פ"ג מ"ג (והמערה מן הצרצור). ובר פצ"ח תיאודוראלבס 1264 (צרצור של מים). אבל נמצא גם ל"ן: המערה יין נסך מצרצור קטן³⁵). וצרצור של יין עמוני מונח אצלה³⁶). אלא שמים ויין שוים בדקותם³⁷). ועי' תוס' (פ"ב ט). ששנתה כאן: נבלי יין שעורן במשקים ור' שמעון אומר בזרעונין. ר' אליעזר אומר. תוי"ט: והר"ב העתיק ר"ש ולא מצאתי כך בשום נוסח. אך בנוסח א"י כתוב בגליון יש גורסין ר"ש. ואפשר שעל הר"ב כתב כך. ועי' תוס' אנשי שם. ועי' מ"ש. וכ"ה בד"ו רפ"ג עם הר"ש. ועי' להלן פ"ז מט"ז: בית קיבוץ מעות.

מ"ג מחזיק רביעית. עי' שבת ספ"ח ומקואות פ"ד מ"ג (ועי' ר"ש לעיל פ"ב מ"ב). מ"ד בסופה עי' משנה אחרונה. תוס' פ"ד יא.

מ"ו פטסין מלשון יוני $\pi(100\varsigma =$ חבית. מ"ז בכלי זפת. הן "היקירין" של התוס' (פ"ג ב). כלים שנותנים בהם זפת. ואם ניקבו ועשאם בזפת אינם יכולים לקבל את הזפת החם.

ואם ל"ן סמאין. עי' ע"ז פ"ה מ"א ותוס' ע"ז פ"ח א ושם פ"ד יא (בבלי לג א).

פרק ה

מ"א [ושיריו] [ברובו. כצ"ל. התלמוד (חולין ככד א) נו"נ: ריבו דטפח למאי חזי. אמר אביי שירי גדול ברובו. אבל לפי הפשט אין מקום לקושיא זו. כי המשנה עוסקת בתנור העשוי למשחק. וכן מובן גם מן התוס' רפ"ד: "תנור של בנות שתחלתי כל שהוא ושיריו ברובו"].

מ"ז וגורד... לגרור. עי' תוי"ט ומ"ש. ובכ"י ב' כאן: וגורד... לגרוד. אבל בה"ל זה דרנבורג וכ"י פ': לגור. ומן מגוררות במגרה³⁸). הוא. עי' פרה פ"ב מ"ב: יגורין) ושבת פ"ז מ"ב: מגירה לגור³⁹). בה. וכן הביא הערוך בע' גר משנתנו זו⁴⁰). וכן הגיהו רביא ורי"א להלן פ"א מ"ג: הגרורת. הגורות — גם בכ"מ. מ"ט [למודין]. בכל מקום במשנה הוראתו "חשוקים". בסורי "למד" — חבר. קשר. ומזה אולי יש לפרש את הכתוב "אל בית אמי תלמדני" (שה"ש ח ב).

מ"י חתכו. בד"ד זה דרנבורג וה"ל וכו"י פ': חיתכו (וכן במ"ח). וכ"ה בירוש' מ"ק פ"ג פא ע"ד ובתוס' עדיות פ"ב א. והשוה "מחתך" ו"מחותך".

זה תנורו של עכנאי. עי' פ"ה הגאונים שלי ובהערותי. ובתוס' עדיות פ"ב א שנינו. והיה נקרא תנורו של עכנאי שעליו רבו מחלוקות בישראל.

מ"א וכן בכירה. הנכון כפי הר"ש. וכן יוצא מת"כ שמיני פ"ז: פרט לתנור של אבן ושל מתכת ולכירה של אבן ושל מתכת מיכן אמרו וכו'.

פרק ז

מ"א [הקלחות וכו']. היחיד "קלת". מלשון יוני $\kappa\alpha\lambda\alpha\theta\varsigma$. סל. הקלת שמשנה בעיקרה סל. עשו גם כלי כזה ליציקה. ואפשר שבדמותה שמשנה גם לבעלי בתים לבשול.

- 35) עבודה זרה עג א. 36) סנהדרין קו א.
37) מכשירין פ"ג מ"ב. ודלא כר"ש ורע"ב כאן.
38) [תוס' ב"ק פ"א סו: והניגור במגידה].
39) כנוס כ"י וערוך. 40) ככ"י ורוב הנוסחאות.
41) ועי' פ"ה הגאונים עמ' 21 ר"ב.

מ"ב דכון. דכך כך מצאתיו מנוקד בשורק (מ"ש). ובהוצ' דירינבורג מנוקד דכון. וכן בסורית דכונא. מדף לשים עליו נר.

פרק ח

מ"ט ל'וזב. וכן למעלה פ"ב מ"ג. נ"א: לזבין. מלשון יוני λέσβιον, מסגרת לבנין. אסטגיות פירשו גג מל' יונת στεγή. אבל בירוש' (ע"ז ספ"ב מב סע"א) אמרו: הן איסטגיות הן ספיות. ובה יובנו דברי התוס' (פ"ו הי"ז): וכולן שם אחד הן. בכי"מ: איסטגאות, בתוס' : סטאגאות, בדפ"ו : ספונאות, וצ"ל : איסטפניות. מל' יוני στεφάνη, תר' ה"אצא למעקה (דב' כב ח) ומסגרת (שמ' כה כה).]

פרק ט

מ"ב ומניקת. ד"ר: מניקית, וכן ר"מ והו' לו וכ"י פ'. כי"מ: מנקת — מיניקית — מניקית. והשוה 'ותניקיה' (שמ"ב ט). פפירוס 53 שו' 14: ויניקהי. וכן מניקה⁽⁴²⁾. להניק, תניק⁽⁴³⁾. מניק⁽⁴⁴⁾. הניקה⁽⁴⁵⁾. לינק — להניק⁽⁴⁶⁾.

מ"ו והלכו. הו' לו וכ"י פ': והילכו, והשוה 'שועלים הלכו בו' (איכה ה יח) ו'מהלך'. ועי' תוס' תרומות פ"ג יב, ירוש' תרומות פ"ג מב ע"א ותוס' טהרות רפ"ג. לבינה שבלעה וכו'. כפי' הערוך (ע"י מ"ש) גם בס' המליצה (באכר 14 הע' 3). והפירוש לקוח מתשו' גאון בלי"ט. והוא הוסיף להודיע: ועדנה מצויין בבבל בחצר נבוכדנצר.

מ"ז פי' חרדע (ב"ס). בכי"י פ' וק': מרדה (מרדא). וכ"ה בס' המליצה (בכר 32). וכ"ה בתוס' כלים ב"מ פ"ו יב (כ"י ו') במרדא ב"פ⁽⁴⁷⁾: במרדא במרדא הבינוני, בעובי המרדע וכו'.

נסדקה סרידה וכו'. בס"ז חקת טו (הוצאתי עמ' 27): א' רבן שמעון בן גמליאל הואיל ונאמר צמיד פחיל מה אני מקיים פתח להביא את הסרוק⁽⁴⁸⁾.

מ"ח חנור שניקב מעינו וכו'. בס"ז חקת טו (הוצאתי עמ' 27): חנור שניקב מעינו שיעורו מלא חוץ תמרה⁽⁴⁹⁾ כפול דברי בית שמי בית הלל או' מלא כוש דולק.

[ניקב מצדו וכו'. בס"ז שם (בהוצאתי): ניקב מצדו שיעורו מלא כוש דולק ניכנס מן הצד ומן האמצע אינו נכנס ר' שמעון או' מן האמצע ניכנס ומן הצד אינו ניכנס⁽⁵⁰⁾.

וכן היה אומר במגופת חבית וכו'. בס"ז שם (בהוצאתי שם): מגופת חבית שניקבה וכו' ר' שמעון או' מן האמצע ניכנס ומן הצד אינו ניכנס: כסוי כדי יין וכדי שמן וכסוי טפחין

(42) נדה פ"א מ"ג—מ"ה. תוס' פ"א ה. פ"ב א' ו (אבל במש' שביירוש' ובירוש': מיניקה) וכן בבחובות פ"ה מ"ה (בירוש': מיניקה) ונגעים פ"ב מ"ה.

(43) תוס' נדה פ"ב ד וירוש' כתובות ל ע"א ותוס' כתובות פ"ה ה.

(44) בכורות ז סע"ב. (45) גטין פס רע"א. (46) פסחים ק"ב ב.

(47) ועי' מונטסשריפט חמ"ה 85.

(48) נכך 'הסרוק' (בר"ש) בהוצאת מריר וצ"ל, ועי' הערתו שם. בהוצ' הורוויץ (ע"פ הר"ש):

[הסדוק].

(49) נכצ"ל ע"פ הוצאת מריר וצ"ל (ושם: תמרה. הוגה: תמרין). ועי' הערתו שם. בהוצ'

הורוויץ (ע"פ הילקוט): חוס תמרה.]

(50) [והעיר מריר וצ"ל שם: דולק — אין מקום הקרע מספיק כדי 'שלא' וגם בילקוט אינו.

זו איפוא כר' יהודה במשנתו. הבאתי בפניו את הגו' שבהוצאת מריר. אבל בשעה שמריר וצ"ל למדנו מס' כלים עדיין לא היה לפניו כ"י זה ולפיכך השתמש בהוצ' הורוויץ, והגיה אחרת.]

הרי אלו כל שהן (כאלה שנעשו „לשאר משקין“ שבמשנתנו). ונראה לגרוס במשנתנו: מלא כוש דולק (כבס"ז), ולמחוק „נכנס ויוצא“, וגרסי' ליה ב„צדו“.

פרק י

מ"א מצילים כל נחתתיהן וכו'. מדין „כסוי“ (עי' תוס'), ועי' ס"ז חקת שם וספרי חקת פיס' קכו (163 למטה).

חרסית. ר"ג י⁵¹: עפר לבן ומעורב ⁵² באבנים דקין, וכן בערוך בפ' הראשון: מין סיד הוא שחופרין אותו מן הקרקע. ובמדבר רבא שלח טז ⁵³: הסתכלו באבנים ובצרורות שלהם של צונמא הם הם שמנים ואם של חרסית הם הם רזים, — מוכיח לפי הערוך. וגם הסדר במשנת חולין (פ"ו מ"ז) ⁵⁴: „בסיד ובחרסית ובלבנה“ מוכיח כן. ובס"ז שם: וכלי אדמה וכלי חרסית.

מ"ה קבותים. בתוס' כאן (פ"ד): כפותין של מוריס, ירוש' תרומות מז ע"א: קבוטין של מוריס. מל' יון κίβωτιον, תיבת עץ.

מ"ו בשגמין. כמו בפכ"ב מ"י: הנסרים שבמרזח ששיגמן; וכן בב"ר פכ"ו: הדלת הזה מי מעמידו שגמיו; שם: הרי אני משגמן ביסורין. ובקה"ר ספ"ט: ואת האומנות (מ"ב יח טז) — מהו אומנות? ר' לוי אמר: ציפריא, ורבנן אמרין: שיגמיא. ועי' עירובין קא א.

כלי מתכת — פ"א — פ"ד

פרק יא

מ"א חזרו לסומאתן הישנה. תקנת שמעון בן שטח היא משום מעשה בשלמציון ⁵⁵: אבל בכלי שטף שנינו (פס"ו מ"א): מקבלין טומאה מכאן ולהבא. וגזרו בכלי מתכות, משום שאפשר לרתכן ולעשות מהן כלי יפה, מה שאין כן בכלי שטף. שאין זה רגיל. ות"ק — ר' שמעון הוא בתוס' כאן. שאפי' היה טמא טבול יום וריתכו, ואפי' היה טמא טמא מת ונטהר חזר להיות טבול יום וריתכו. חזרו לסומאתן הישנה, שמא יאמרו טבילה בת"יום עולה.

מ"ב מתכות. ה"ל וכו"י ק' ופ': מתכות.

ומן הנגר ומן המנעול. ה"ל וכו"י פ' ורי"א, והנגר והמנעול.

והציר. ה"ל וכו"י פ': הציר. ו„שנעשו לקרקע“ אשלשתן קאי.

והקורה. כבמ"ק פ"א מ"י, היא הקורה הסוגרת את הדלת; אלא שכאן מפסקת „והקורה“ בין „הציר והצינור“ דשייכי להדדי, מה שאין כן „הקורה“ דשייך ל„מנעול“, וכן הם מסודרים במ"ק פ"א מ"י: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו. וגם „שנעשו לקרקע“ אין לו ענין ל„הקורה“. ונראה ש„הקורה“ גליון נוסף הוא ע"פ מ"ק, ונכנס שלא במקומו. וכנראה שלא היה גם לפני הראשונים, שהרי לא פירשוהו לא פי' הגאונים ולא הרמב"ם ⁵⁶ והר"ש והרא"ש.

(51) חולין פח א.

(52) כ"ל, בדפרי: ומעורה.

(53) = תנחומא שלח יב, הובא גם בערוך ע' חרס.

(54) וכן בברייתא פח ב.

(55) שבת טז ב, ולידושי שבת פ"א ג עז: יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח.

(56) אבל במשנה תורה הביאו.

ואולי "ציר" זה הוא "ציר התחתון" (עירובין פ"י מ"ב), וזהו "שנעשו לקרקע".
מ"ג השחולת. השוה "משחילין פירות" (ביצה לה ב.), "סידר עד שלא תרם (הדשן)
משחיל ותורם" (ירוש' יומא פ"ב לט ע"ג).
הגרודות. כ"מ ר"א ור"ב: או הגרודות. ביחיד גם ה' לוכ"פ ור"מ ה' דרנבורג.⁵⁷
וכאן באמת "גרודות" נכון יותר. כלומר: מה שנגרר ע"י שופין, כמו "נסורת" מעץ.
ריב"נ אומר אף מן הקצוצות. כך בהוצ' לו כ"י פ', הוצ' דרנבורג וד"ר.
אף. לפי התוס': מן הגרודות טמאין ורק מן הקצוצות טהורין.
קצוצות. כנוס' כ"י, מלשון "וירקעו את פחי הוהב וקצץ פתילים" (שם' לט ג), וכן
בארמית: צינור דמיקרא קציצתא השתא צינורא (ב"ק סז א), ובסור': קצציצא
(fragmenta), והן גדולות מן השחולת".
מן הגרודי. כ"ה בכל כ"י, מל' יוני γρύττει, שברים של כלים שונים (ועי' פי' הגאונים).
ומן המסמרות שידוע שנעשו מכלים⁵⁸ — טמאין, מן המסמרות וכו'. "שידוע" ליתא
בכ"מ. חו משנת ר' אליעזר בר' יוסי (תוס' ב"מ פ"א ב); אבל ת"ק של ראב"ר (ר' יוסי ז').
שהוא תנא בתרא שלנו חולק וסובר דבכל נחלקו (שאין דרך תנא לומר "לא נחלקו
אלא" בשעה שיש ת"ק האומר כך), ועי' כזה במ"ד (רע"ב ד"ה שומטה). ותרי תנאי גינהו.
ורבי הוסיף דברי ראב"ר במשנתו.
מ"ד חלמא. מ"ש חלקא כך מצאתי מנוקד, וגם בשבת צא ב ב"ר: חלמא
תפרי, והשוה "חלמון" ביצה, ועי' תוס' דבמחצה ומחצה חולק ר"א.
הפין. עי' תוי"ט ועוד: חפין, ופי"ג מ"ו: פותחת — והפין, והן חפ"י פותחת
שבשבת פא א. עי' פי' הגאונים⁵⁹.
והקלוטטרא וכו'. בכ"י: קלוטטרא⁶⁰, ועי' רע"ב ועירובין פ"י מ"י: נגר שיש בראשו
גלוטטרא ר' אלעזר אוסר ור' יוסי מתיר (כיון שיש תורת כלי עליו) כר' טרפון.
ורישא — ר' יוסי כר' טרפון, ובהדיא שנינו בתוס': ר' טרפון מטמא וחכמים מטהרין
וברוריא אומרת וכו' כשנאמרו דברים לפני ר' יהודה⁶¹ אמר יפה אמרה ברוריא.
ומשנתנו "והקלוטטרא וכו'" — היא ר' יהודה (תלמידו של ר' טרפון).
מ"ה וחכ"א וכו'. היינו ת"ק, למסתמה רישא כרבנן⁶², הא קמ"ל מאן ת"ק ר' פלוני⁶³.
וכילה "רא"א וכו' וחכ"א וכו'" נשנית כאן (ממקור אחר) כדי להורות, שנחלקו בזה.
מ"ו ר"ע מחמא וכו'. בתוס' פ"א ה: א"ר יוסי וכו' אלא שעקיבא מטהר, איכ
משנתנו שלא כר' יוסי.
מצופית. בירוש' עירובין פ"ד כא ע"ד, מצופית⁶⁴ היו לו לר"ג וכו' = שפופרת
(בבבלי, מג ב), ובתוס' כאן (סוף ה"ז): היתה מצויבות של מתכת כלי (ציל: כלו) חיבור
למצויבות, ושייך למשנתנו.

57) ועי' מ"ש לעיל (פ"ה מ"ו) ל"ג וכו'...

58) כ"ה בכל כ"י ודפו"י.

59) והשוה: הסחוס — חסחוס, הדות — חדות, חלות הרי"ע — תריע.

60) [רב"א (במ"ש) הגיה וניקד: קלספא].

61) כך גם בכ"י, וא"א שדכ"ר ברוריא, אשתו של ר' מאיר, נמסרו לפני ר' יהושע, וממשנתנו

נשתבש זה, ועי' תוס' ב"ק פ"ד י: לפני ר' יהודה בן בבא.

62) נדה ל ע"ב, מס א. 63) נדה יס ב.

64) כנוסח ר"ח ואו"ז, כ"ל וד"ו: מצודות.

והשזה מצובייתא (סוכה כט א, כג' הערוך), "קנים" של הסוכה, ובשבת קה א:
מצובייתא — קירוס.

וכאן צ"ל בכל אופן: מצובית.

מ"ח והשריון, בכ"י: והשריון (והשרין), כמו במקרא: שָׁרִין (ישע' נט יו), שָׁרִה
(איוב מא יח), וכן בשבת פ"ו מ"ב בה"ל וכו' פ', בשירין, כ"י ב', בְּשָׁרִין.

וקטליות, ברומית catella (הקטנה מן catena), בבלי (שבת נו ב): דאשה חונקת
את עצמה, אבל נראה שהוא שרש שמי, באשורית kutultu, ר' kutlâti, שלשלת,
כָּל (והשזה: קטל, כטל, כָּל).

וטבעת, בד"ר, ה"ר דרנבורג, ה"ר לו וכו' מ: טבעת.

וטבעת בין וכו', ע"י פ"יב מ"א ופ"יג מ"ו ותוס' רפ"ב, ובשבת נט סע"ב רמ"ן
משבת פ"ו מ"ג, "לא תצא אשה בטבעת שיש עליה חותם וכו'" (ע"י תוי"ט), ורב נחמן בר
יצחק אומר (שם ס רע"א): טומאה אשבת קרמית טומאה כלי מעשה אמר רחמנא (במ' לא נא)
וכלי הוא, שבת משום משוי וכו', וכך מפורש בתוס' רפ"ב: אמר תלמיד אחד וכו'
שלא לא שמעת אלא לענין שבת וכו', ור' ירמ' (שם) משני, דמתני' דשבת ר' נחמיה היא
שהיה ר' נחמיה אומר בטבעת הלך אחר חותמה", ואפשר שבבבלי ברייתא היא
ומשם לקוח: וטבעת בין וכו' (ע"י הגוסס בבבלי).

והנה המשנה מפרשת אח"כ "קטלה" (קטלה שחוליות שלה וכו'), ואח"כ "גוסס" (מ"ט),
ואחר כך "טבעת" (פ"יב מ"א), וכאן — הוספה היא, ע"פ הברייתא, וכן הוא בתוס'
בפ"ב (=משנה פ"ב), ואפשר שגם "ונזמי האף" נוסף משם, שהרי בשבת מפרש הבבלי
(נט ב) "גזמים" שבמשנה שם: נזמי האף.

רא"א אפי' טבעת וכו', "טבעת" ו"חוליה" — "חלופי לשונות", ונראה שמן "שירי
קטלא" הולאה מקור אחר, ובוה נוחא קושית הר"ש (ע"י מ"ש), ור"א חולק במ"ט גם על
"צינורא" של גוסס במ"ט.

פרק יב

מ"א קורת החצים, ע"י REJ חכ"ו עמ' 66, מדרש איכה פ"ג יא (בזכר, ס"ד),
תנחומא נצבים א'.

קולר, מלשון יוני κολλάριον, שלשלת שבצואר.

העשוי לכפיתה, ע"י כלים פי"ד מ"ג ותוס' כאן דפליגא.

מ"ב קנה מאזנים ע"י פי"ז מט"ז.

אונקיות... אונקיות, כ"ה בכל כ"י (ו) וראשונים, ובתוס' פ"ב ד מפורש: יש בו אונקיות
ואין בו אונקליאות וכו', ופליגא, הרמב"ם ואחרים פירשו: אונקיות = אוקיות, משקלות.
δύκια, אבל נראה שאונקיות הם δύνος, δύνος (Haken), אונקלי קטן, בניגוד לאונקלי,
שהוא גדול, δύνος, עוגן, ובמאזנים הרומים היו שני מיני אונקליאות (ע"י קרויס).

ושל בעה"ב אם יש בו אונקיות סמא, פירשו: אבל אם אין בו אונקיות אע"פ
שיש בו אונקליאות סתור, מפני שבעה"ב שוקלים דברים קטנים, ואלה נשקלים באונקיות.

ושל נקליטין, = נקליטי המטה (פי"ח מ"ג) ἀνάκλιτα (= Lehne).

ש"דה, פכ"ב מ"ח, וע"י תוס'.

אקון, פכ"ג מ"ג, δύνος.

65 שם נט סע"ב, וכן בירוש' שם.

66 ר"מ דרנבורג מנוקד: אונקיות.

שלחן. פכ"ב מ"א, ת"כ שמיני פרשה ו ד.

מנורת העץ. ת"כ שם, ודינו כמנורת חרס (פ"ב מ"ג).

וכולן אחת אחת וכו'. עי' תוס' ב"מ פ"א ט.

מ"ג וריתוכין. בכ"י: הייתוכין. [מש' מעתיק: היתוכין, ומביא בשם רב"א: נ"א הותיכין.] ויש לפרש ע"פ התוס', שמזין בו את הקדרות.

[הפרכין. בהוצ' דירינבוגד מנוקדו הפרכין. פיה"ג (עמ' 25) מביא את לשון התוס' (כלים ב"מ פ"ב ה"י): הפרכין הקבועים בכירים א"ד בקיריים. ויש נוס': בקירוס (עי' בפיה"ג בהערות מו"ר זצ"ל). אולי שזה ל"כירים" שבמ"ה. ובמקום "העכירין" שבנוסחתנו בב"ב פ"ד מ"ה יש בירוש' ובכ"י פרמא: הכירים. משרש זה גם "שהוא כורם עליו" (כלים פכ"ג מ"ד). והגאון (פיה"ג 64) מביא נ"א: קורם. וה"ממל" שבמשנת ב"ב (פ"ד מ"ה) מפרשו הבבלי (סו ב); מפרכתא, וכן נזכרות בבר' שם; מפרוכות. באשורית נמצא kirēmu, ומן הענין יוצא, שהוא כלי שהשתמשו בו בשעת עצירתו של אותו דבר. כירים הוא אפוא הדף שעליו כבשו.]

עקרב. השוהו עקרב של פרומביא (פ"א מ"ה).

מ"ד מסמר הגרט. שהגרע תולה בו מספריים ותער, והוי כמו תלוי מגרדות דלקמן. שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע, וכמפורש בתוס' כאן ושם. לירמא: שהגדע, וכן במ"ש בשם כ"י⁶⁷.

מסמר הגרדי. עי' תוס' ב"מ פ"א ה (ובמש' פ"כ מ"ג). וכבר העיר במשנה אחרונה על הסדר הקשה. ונראה ש"מסמר הגרדי" סמא" תוספת הוא, ע"פ תנא אחר, ל"מסמר הגרע סמא".

היתה עגלה וכו'. עי' תוס' ב"מ פ"ה יב וראב"ד בעדיות (הובא בתוי"ט).

מסמר טאהתקיננו וכו'. כפי' הרע"ב מפורש בתוס' הי"ב.

מ"ה העשוי לשמירה. עי' בתוס' ב"מ פ"ב ג. ט. יג. ושלא כרע"ב. אלא פירושו: העשוי לאחיזת דבר שלא יפול.

שלשה דברים. מכאן עד מ"ו (ומ"ו בכלל) לקוח מעדיות פ"ג מ"ח—מ"ט. ומשנה שלנו שנתה את כולם בסדר אחר: כסוי טני — ר"ג מטמא (מ"ג). מסמר של אבן השעות — וארון של גרוסות (מ"ד). מסמר של שלחני (מ"ה). ואין במשנתנו "תלוי המגרדות" ולא "טבלא שנחלקה לשנים"; ולעומת זה נשנה בפ"ה מ"ז סתם: חולקו לשלשה וכו' (אבל לשנים סמא) חלקו לשנים אחד גדול וכו', ואחריו: חלקו לשלשה אחד גדול כשנים וכו'⁶⁸. וכאן נאמר בתוס' פ"ב יב: אמר ר' יהודה לא נחלקו ר"ג וחכמים על טבלה שנחלקה לשנים ואחד מהם גדול כשנים בחברו שהגדול סמא והקטן טהור. על מה נחלקו על שאין אחד מהם גדול [כשנים]⁶⁹ בהברו שהשנים⁷⁰ שוין שר"ג וכו'. ורישא "חלקו לשנים אחד גדול וכו'" כחכמים דר' יהודה⁷¹. ר' יהודה חולק אפוא על "ומודים"

67) השוה מנחת שי לכל זקן גרועה (גרועה) בישע' סו ב.

68) ובת"כ שמיני פ"ב יוסף: חלקו לשנים! הם שוים סמאים מפני שאי אפשר (=תוס')

ב"ק כ"ד ח).

69) ר"ש ודפו'.

70) ר"ש: ששניהם הגר"א כניה: וששניהם. כ"ב: [אי] ששניהם: אבל רש"ס בעדיות מביא:

עד שהשנים וכו'.

71) "חלקו לשלשה יכ"י דפיה = ר' יהודה.

דמתני'. ושלש מחלקות בדבר: לתנא דעדיות; נחלק לשנים שוים טהור-ואחד גדול טמא; לר' יהודה: שוים ואחד גדול טהור, גדול כשנים טמא; ולבר' דתוס' דתנא: שנים שוים שניהם טמאים (=משנה דפיה) ואחד גדול אחד טמא (וכן גדול כשנים).

ובפי' מ' שנינו: כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה ר' יהודה מטהר וכו'. ובתוס' שם (פ"ד יב) שנינו: בזה מודה ר' יהודה לחכמים בכסוי טני של מתכת שעשה בו מראה נשבר ובטל מתשמישתו טהור⁷²) וחכ"א בין כך ובין כך טמא. מכאן יוצא שבין לחכמים ובין לר' יהודה כסוי טני טהור, כמשנת עדיות, ובפס"ז מ' נחשב "כסוי טני" (של עץ) בין הטהורים.

ובתלוי המגדרות סובר סתם כלים⁷³) כר"נ בתוס' שם, שלא נחלקו בזה. מ"ח האודר. קרוי גודו מלשון יוני ὑλάριον [ε], שביב ע"ז. אבל בכ"ז ב' Qu. 672 ובפי' הגאונים ובתוס' כלים ב"ב ספ"ז: האולד (של זכוכית); הגאון פי' "עץ", וכן בס' המליצה [ועי' פי' הגאונים ובהע' שם]. והמטוטלת. בתוס' כלים שם: והמטלטלות, ד"ר: והמטלטלות, ה' דרנבורג: והמטוטלת, וכן כ"י פ'.

והמשקלות. בתוס' שם כבמשנה, אבל בפי' הגאונים: והמשקלות, וברמב"ם כלים ספ"ט: והמשקלות "של בנאים", וכן בפי' הגאונים בשם י"מ.

משנה שלנו עוסקת ברובה בכלי עץ, שהרי סיים בה "וכל גולמי כלי עץ טמאים"⁷⁴), והסמיכה כאן מפני "גולמי כלי מתכת" שלמעלה. הרי "קולמוס" (calamus) של קנה הוא, שכך שנינו "קנה כדי לעשות קולמוס" (שבת פ"ח מ"ה), "ולפיכך זכה קנה ליטול ממנו"⁷⁵) קולמוס" (תענ' כ ע"ב).

ו"משקלות" שלנו אם של מאזנים הם, הרי אין עושים משקלות של מתכת אלא של זכוכית⁷⁶). כמשקלות שבתוס' כלים ב"ב שם, שהם של זכוכית⁷⁷). ומכירים" הם "כבשי" נסרים שמניחים על הזיתים, וכן "הכנ" (בסיס) והכנה (סרגל) של עץ הם.

אלא שכלי-עץ פשוטיהם טהורים (פס"ז מ"א); וצריכים לומר שיש לכל אלה בית קיבול, "קולמוס" יש לו בית קיבול, ואולי גם "אולד" ומכירים" וכו'.

פרק טו

מ"א השידה עי' פכ"ב מ"ח ופי"ח מ"א. ועיקרו כמין תיבה שע"ג עגלה. šadittu (מן "שדד"). "מפני שיכול לחוץ ולילך בשדה וכו'" (עירובין לא א), ועי' פיה"ג 62.

כוורת (כוורת)⁷⁸), كوار בער', כורא בסורית, אבל בכ"י: כוארת (כ"פ בתוס' כ"י וינא), כוירת (פיה"ג 153) = כוורת (שם 22).

כלי זכוכית. גזירת יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן היא ולא גרסינן בשבת (סו א—ב) בהיהא דשמונים שנה כלי זכוכית, ולהכי לא פריך מינה שם⁷⁹). וכך אמרו גם בירוש' שבת פ"א ופסחים פ"א וכתובות ספ"ח.

72) צ"ל: טמא הגר"א. 73) עי' גם ספ"ז מ"ה.

74) וכך פירש הר"ש בסוף פרק ל' והבא בכלי עץ אירי.

75) [כנוסח כ"מ ומ"ב בדפ"ר: הימנה, אה"ת: לעשות בו].

76) תוס' ב"ב פ"ה ט ובבלי שם ס"א.

77) ועי' תוס' ב"ב פ"ה ד: כל המשקלות שאמרו כשיעור לסומאן וכו' (עי' כלים פכ"ט).

78) והשוה עסרה—עסרת. 79) כמו שכתב הרמב"ן שם.

השידה וכו'. בת"כ שמיני פרשה ו ה יליף להו מקרא "מכל כלי עץ" (ויק' יא לב) ולא כל כלי עץ, וא"כ דווקא כלי עץ הבאים במדה טהורים⁸⁰, ועי' תוס' כלים ב"ב פ"ד י: עובי הצמר וכו' אע"פ שבאין במדה טמאין.

שיש להם שוליים, וכן גם בת"כ שם, ובאהלות פ"ח מ"א במביאים וחוצצים: שיש להם שוליים והן מחזיקים וכו', ובמביאים ולא חוצצים (מ"ג: שיש⁸¹) להם שוליים ואינן מחזיקין וכו'.

בין מקבלין בין אינם מקבלין, ליתא בת"כ שם.

ושם ו': רמ"א כל שמנו חכמים לטהרה⁸² טהור והשאר טמא. ר' יהודה אומר כל שמנו חכמים לטומאה⁸³ טמא והשאר טהור. המשנה הראשונה שנתה אפוא: השידה וכו' הרי אלו טהורין. דרדור עגלה וכו' טמאין שאינן עשוין ליטלטל אלא במה שבתוכן, ור' מאיר אימר שרישא דוקא ור' יהודה אומר שבסיפא דוקא.

דרדור. (על משקל "בקבוק") חבית ליין. בער' נדרורה, צלחת של קש עגולה. דרדור = "כלי עגול", חבית (פליישר).

וקסטות כנוס' הרע"ב, דפו' וקוסטות. מ"ש: "אית דגרסי קסתות ואית דגרסי קצתות וייס וקסטות ונראה שהיא גרסת הרי"א ד"ל ונקד הסמ"ך בצר"י... והר' בצלאל אשכנזי ז"ל הגיה וקסטת בלי ויי' אחר הטיית". נ"א: וקסטית. והוא מלי יוני κlotη = תיבה.

מ"ב ארוכות. ד"ו רפ"ח, הו' לו וכ"י פ' ועוד: ארוכות, ועי' ערוך, וכן בעדיות פ"ז מ"ז. ארוכות וכו' טמאות ושל בעה"ב טהורות וכו' דף של נחתומין שקבעו בכותל ר"א מטהר וכו'. בעדיות פ"ז מ"ז שנינו: הם (ר' יהושע ור' פפיס) העידו על ארוכות של נחתומים שהן טמאות שר' אליעזר מטהר.

ולעומת זה שנינו בתוס' שם פ"ג א: העיד ר' יהושע ור' פפיס על דף של נחתומין שחיברו במריש או בקורה ושקבעו במסמר שהוא טמא שרבי⁸⁴ אליעזר מטהר. ואם לא קבעו כל צרכו הבל מודים שהוא טמא.

ושם בפ"ב א (מקביל לפ"ג, אחרי מ"ז): ארבע דברים ר' אליעזר מטהר וכו' מסרוק של צרצור וכו'⁸⁵ דף של נחתומים שקבעו במסמר⁸⁶ שחיבר במריש או בקורה ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין, מנעל על האימום וכו'⁸⁷ (חיתכו חוליות וכו'). והנה כון בכלים שנה את המזלוקת בדף ולא בארוכות, ונראה שזוהי משנת ר' יוסי, שנבנסה בתוס' עדיות, ובאותו ענין בפ"א יג לקוחה התוס' ממשנת ר' יוסי, כמו שהעירתי במקום אחר⁸⁸.

מערון. על משקל: מכתובין, מפרוכין, מחסום, משור; מנעול, מפוח, מקצועה.

מ"ג אף של גדלת. כ"ה "גדלת" בדפויי וכ"י, וכ"ה בתוס', וכן בקידו' פ"ב מ"ה. "אף" ליתא בתוס' פ"ה ה, ונכון, דשל גדלת חמור משל סלתין (טמא מושב).

מ"ד תלוי נפה. בשבת פ"ח מ"ב: תלוי לגפה; אבל בהו' לו, כ"י פ' וה' וערוך

80) ולא כרמב"ם פ"ג מכלים ומהר"ם בסכ"ד מ"ט.

81) כנ"ד ד"ר, הו' לו כ"י פ' ור' יהוסף אשכנזי.

82) [כנ"ד כ"י, דפו': בטהרה, בטומאה.]

83) כנוסח הדפו'.

84) כלים פ"ב מ"ה, ועי' לעיל עמ' 473.

85) ליתא בכ"י ב', כלים פכ"ו מ"ד.

86) כלים פ"ה מ"ו. עי' לעיל, מבוא לעדיות עמ' 440.

ובפיסקא ירוש' יא ע"ב: תלוי⁹⁸). והוא על משקל "פסוי" (במ' ד ו = מכסה).
וכן בארמית "כסויא" = לבוש, כלים פטיו מ"ה: פיד מ"ג ועוד⁹⁹).
מ"ה של גרנות וכו'. נראה דתרי תנאי היא: חד תני "של גרנות וכו'" ואידך תני
"של גרנות וכו'".

מ"ו השרה כך מנוקד בידי ר' שמואל לירמא. והוא שם הקיבוץ כמו "דגה" (שמ' ז יח).
ובתוס': שרין¹⁰⁰). ר"ש: שרה. קרויס: Sängerin, כמו שרים ושרות (קה' ב ח).
כל הספרים וכו'. בתוס' ידיים פ"ב ט: שלא יעשה אותם שטיחין לבהמה.
המרכוף. משנת ר' יהודה היא. ור' יוסי סבירא ליה כן רק במרכוף של זמר¹⁰¹).
ושמא גם תוס' שבת פ"ה א—ב — ר' יהודה היא. עי' תוס' יבמות פ"ב יא: א"ר יהודה וכו'.
ניקטמון. = אנקטמון = ליקטמון¹⁰²). והשה ניבדקוס — ליבדקוס, מליי *ὄνοβατικός*
(*ὄνοβάτης, ἀμβάτης ἀναβάτης*) וכן אונקלי — ניקלי *ἀνάκωλος*.

פרק טז

מ"ד תורמל¹⁰³) = תרמיל, כמו תורבץ—תורביץ (אשורית). *ܬܪܡܠ* בעד': לכסות
(המושב) באריג גדילים של לולבי-דקל.
מ"ח וסקורטיא. צ"ל: וסקוטלא, כמו בפ"ל מ"א וסוף מרק. "סקוטלא" גם בספרי
בהעלותך פס' פט כ"י ר' ומ' ור"ה ודמו' (סק בקוטלאו). וכן במדרשבי' הוצ' אפשטיין
מלמד, 31¹⁰⁴). ל' רומי *scutella*.

פרק יז

מ"א ברמונים. להלן במ"ד: הרמונים שאמרו שלשה אחוזין זה בזה. ואחריה
במ"ה: הרמון שאמרו וכו'. ונראה ש"רמונים" שבמשנתנו דוחקא רבים (שלשה) ו"מוציא
רמוך" שבשבת (קיב ב) לאו דוחקא. והרי כבא שלפניו אמר "רמונים", וב"חמת" שנינו
בתוס' ב"מ פ"ו ז: שיעורה ברימונים. ובב"ק פ"ו יב: החמת והכפשה שנפתחו
במוציא רימונים אע"פ שבטלו מתורת הכלים וכו', ובפ"ט מ"י שנינו: משפלת
שנפתחה מלקבל רימונים, ובפ"כ מ"ד: עריבה גדולה שנפתחה מלקבל רימונים.
כלם דוחקא. ות"ק ר' יהושע הוא. ו"קופרי" שבמ"ד: ששיעורה ברמונים כר' יהושע.
מ"ב שיעורה בפקיעות. הוא פיקה גדולה שבמ"ב. עי' שם ת"ח ומשנה אחרונה.
ועי' פ"ה הגאונים 86. ועי' תוס' ו"חמת" מיוחדת למשקים¹⁰⁵). ואע"פ שיעורה ברמונים,
אלא שר"ש חולק באמת בנדודת (תוס' ב"מ פ"ו ג): ר"ש אמר נודת שיעורן במשקין.
וחו' ששנינו לעיל פ"ח מ"ב: היתה ~~החכמה~~ שלימה. וכן הקופה וכן החמת וכו' נקבו
העשוי לאוכלין שיעורן ביתים העשוי למשקין שיעורן במשקין (כ"ר שו). ועי' בתוס'
ב"ק פ"ו ו—ז. ועי' שם ב"ק פ"ו יב, שהבאתי למעלה: במוציא רימונים (כר' יהושע).
החמת שיעורה בפקיעות על שתי' ר' אליעזר היא. (תוס' כאן ב"מ פ"ו ז) ועי' ותוס'
דב"ק פ"ו יב — כת"ק.

89) וכן במ"ב מ"ו: ותלוי המגדרות

90) והשה הלשון "כפרי טובה". 91) כצ"ל שם במקום "שרץ".

92) תוס', וכנוסח הר"ש. 93) [ועי' הר"ש ומ"ש]

94) [מ"ש: התורמל, ובילקוט מתרגמי' ובתורמלא].

95) [במה"ג: צקוטלא, ועי' שם].

96) בר' כא יד—טו: וחמת מים, וכלו המים מן החמת.

97) בחולין קלח א: ר' אליעזר בן יעקב.

אם אינה וכו'. עי' תוי"ט בשם מהר"ם. ורמ"ע מפאנו בשו"ת סי' לה: מסתברא לן דכלה מתניתין רבן גמליאל קטני לה ולא פסקה למלתיה הלכתא מאי עד סיפא למימרא דהלכה רוחתה היא קבוע ושוה לכל' וכו' וחד תנא שיננא דשמעיה לרבן גמליאל דקא מסדר לה למלתיה כי האי גזנא ובעי מיתנא סיפא שכלן טהורין אקדמיה בכלהו בבי ולא חש לסדוריה אלא טמא טמא בלחוד פסיק ותני בכל חדא מניהו לא פוקי מדר"ג וכו' ורבי הכי שמעיננו וגרסיננה.

ואמנם נמצא כזה בבכורים פ"ב מ"ב. שכולה ר' שמעון בעיקרה. וכך היתה שנויה במשנתו: ומוחרין כל שהן מלאכול בירושלים, אף לזרים ולבהמה. אלא שרבי (או תנא אחר), שחלק על ר"ש שינה קצת לשון ר"ש (ואסורין!). ועיי' זה יצא כל הקושי שבמשנה זו (עי' ירוש' סד ס"ב) (ע).

הגר"א מגיה: טהור—טהור, ובסיפא מוחק "טמא". ואמנם "טמא" הג' ליתא גם בכ"י ב' (ונוסף עי"א).

ובכלים פ"ד מ"ב שנינו: גיסטרא שנתרועעה ואינה מקבלת משקין אע"פ שהיא מקבלת אוכלין טהורה. ובחבית שנתרועעה שיעורה בגרוגרות (שם, ועי' פ"ג מ"ב). ובעשוי לכך ולכך מטילין אותו לחומר (מ"א). ואמנם לדעת חכמים — החמת שיעורה בפקעיות של ערב, הגדולה, וזהו ששנינו במ"ב: שיעורן בפיסקה גדולה שלהן. פקעת של ערב.

ושאין. כ"י ק' ופ' ור"ש: שהן, כ"י: שמקיימין, ועי' ר"ש. וזה נזיר פ"ט מ"ד. אותו. מהר"ם: וגרס אותן בנרין, וכן לירמא. אבל זה רחוק, כי רק לבית-רעי, שמקבל הדבר שהוא מיוחד לו, צריכים לטעם, שאין מקיימין אותו, אבל האחרים — בטל עיקר תשמישן.

מ"ג אפי"ירות (ע) = פפיר, גיירי, ואינו מקבל טומאה, כתוס' כלים ב"ק פ"ז יא (כלי!) ופרה פ"י מ"ו (פשוט) חבים פ"ה מ"ה (פשוט) ותוס' נגעים פ"ז ג (פשוט) וחולקת על מס"ו: מן הגייר שטמא, וכן "אסיפורין" (פס"ו מ"א) טמא (ועי' תוי"ט פ"ב מ"ה). אבל מס"ו ממקור אחר, כמש"כ שם. ועי' תוס' ספ"ה דב"מ: חומר בכלי פפיר מכלי נצרים שאין מקבלין טומאה [אלא] משתגמר מלאכתן וכלי פפיר כיון שעשה דור אחד ע"ג הרחוב שלהן טמאין. ועי' תוס' ב"מ פ"ז ז: העושה כלים מדבר שהוא של מעמד טמא וכו'. שעשה להן קנים וכו'. כמו בפ"ב מ"ז: מחצלת שעשה לה קנים וכו'.

גפיים. עקלים וחשוקים סביב. גפיים בסרידה — "ליזבו ודפנות", פ"ה מ"ג: ואין לה גפיים (=ליזבו ודפנות). ועי' אהלות פ"ב מ"ב. ובתוס' שם פ"ג ג: סרידה שהיא נתונה על פי תנור וכו' ויש לה ליזבו טפח וכו'. ובתוס' ב"מ פ"ה ה: סריד של צפירה אם יש לו גפים טמא אין לו גפים טהור ר' שמעון בן אלעזר אומר אע"פ שאין לו גפים טמא. ובמשנה פס"ו מ"ב שנינו: סרוד של נתומין וכו' גיפסו מארבע רוחותיו טמא, ובתוס' ב"מ פ"ה ה: סרוד ("סריד") של חייטין יש לו גפים טמא וכו' הביא נסר וקבע מליזבו לליזבו וכו'. ובאהלות פ"ה מ"ו. היה נסר חלק או סרידה שאין לה גפיים טהור שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהא להן דפנות וכמה תהא הדופן טפח וכו'.

(98) ועי' מ"ש במבוא לנוסח המשנה, ח"א, עמ' 451 ואילך.

(99) ועי' תוס' פ"ו ה"ז.

ובמובן ב' זרוע: אהלות פ"ז מ"ד, תוס' ב"ב פ"ג ז (=אחז).

מ"ד הקנונים הקטנים. ע"י פט"ז מ"ב.

נפרצו וכו'. — מדברי ר' שמעון¹⁰⁰, וכן בתוס' ה"ט לדברי ראב"ש. ור"ש כן כדעתו בפ"ח מ"ב, שהראוי לאוכלין שיעורו בזיתים, ולא כר"א ולא כר' יהושע. מ"ה א"ר יהודה וכו'. כנוס' כ"י ותוס' וירוש' דמאי ועדלה. ובזבחים עד א הביאו ב"ר: דתניא ר' יהודה אומר רימוני באדן אסורין בכל שהוא כיצד נפל אחד מהן לתוך ריבוא ומריבוא לריבוא אסורין. אבל בתוס' תרומות פ"ה י שנינו: ר' יהודה אומר רימונין מתוקין אסורין כל שהן וכו'.

מ"ז כדורגרת. מן "גרר" (יבש). כמו "גנוגנת" (לעיל פט"ז מ"ז) למחסה ממטר מן "גנן". קלוקל (במ' כא ה) מן "קלל", חלוחלת (חולין נ סע"א)¹⁰⁰ מן "חלל". גריר בארמ' "יבש" וצמא למים¹⁰¹, במקום "גריר" שלנו¹⁰².

מ"ח שהקיפו טפח. ע"י אהלות פ"ב מ"ו ורפס"ז.

בבבלי (שבת יז א) פירש כן ר' ינאי משנת אהלות: וא"ר ינאי ומרדע שאמרו אין בעוביו טפח ויש בהיקפו טפח (כמשנת כלים) וגזרו על היקפו משום עביו.

מ"ט באמה הבינונית. במנחות צ"א: וכמה אמה בינונית א"ר יוחנן ששה טפחים. ודיקא נמי במנחות פ"א מ"ה! ומירושלמי שקלים פ"ו וסוטה פ"ח¹⁰³ יוצא ג"כ (והאומר הוא ר' יוחנן), שבינונית בת ששה טפחים, וכן מסתם התלמוד של עירובין ד ב (=סוכה ה ב), וכן מפרש ר' יוחנן את משנתנו במנחות צ"א — ב. אבל בתוס' ה"ב שנינו, ואיזו היא אמה בינונית זו אמה של חמשה טפחים, ובהתאם לזה מפרש ר"ב בה"ג דברי ר"מ!

מ"י א ר' שמעון אומר וכו'. ר"ש חי י"ב שנה מפרי החרוב (שבת לג ב), לא אכל בלוספין, משום שאלו אין יוצאין מבני מעין כל עיקר (גדר' מט ב). ונראה שהיה איסתנים ושיער בעצמו: מזון שתי סעודות בככר של שתי תשיעיות הקב.

מ"ב יעצו כראש גדול של אדם. בתוס' פ"ז ב: ישנו בראש (ו) כרים גדול (ר"ש: גדולים) של צפורי. ונ"ל שהנוסח הקדום היה: של ארן, ומה נשתבש: אדן = אדם, והשיבוש בא גם בהשפעת "בידי אדם" (=אחז) שלמעלה ושלמטה במשנתנו.

"ארץ" זהו אָרנא בסורית, תרגום של "זמר" (דב' יד ה), והסורים מפרשים אותו¹⁰⁴: תיש הבר, תיש ההרים. וכן באשורית armu, ר' armé, בין ajalê ובין turâhé מין אקו¹⁰⁵.

הכתיב "אדך" במקום "אדם" רגיל בכ"י המשנה ובירוש'¹⁰⁶.

אבל "של צפורי" קשה, ונראה שצ"ל בתוס': כדים (יחיד?)¹⁰⁷, ובמשנה: כדם.

של לשכה. ע"י אהלות פ"ב מ"ג: והכ"א, ושם רפ"ג (ומאן תנא אהלות ר' יוסי,

עירובין ע"א).

מ"ג — מ"ד כל שבים וכו' ויש וכו'. תרי תנאי נינהו, דקתני במ"ד: חוץ מכנף

העז, ובמ"ג: חוץ מכלב המים. ומ"ג — משנת ר' יהודה = סתם ספרא. ובתוס' פ"ז

100. "משנה אחרונה" שם. 100. כנוס' כ"י וד"י (ע"י ד"ס): ד"ח: חלוחלת.

101. תה"ג שבס' היובל לבלוי ע"פ פז.

102. מו"ק ו ב, וע"י ברכ' לה ב וראב"ה ח"א ס"י קג.

103. ברייתא ומלאכת המשכן פ"ו ובי"ב יד א.

104. כ"ע 1518, כ"ב 298. 105. ד"ל 134. 106. ע"י מברא לנוסח המשנה, ח"ב, 1230/1.

107. השה, כדו מין האשקלונים (כלים פ"ג מ"ז), וע"י שבת קכ ע"ב.

ה ר' יהודה נותן טעם להיבר להם וכו', שהוא בניגוד לפי"א מ"ד. מי"א, מי"ב ומי"ד — תנא אחד הן (ר' יוסי).

מ ט"ו מן הנייר. פליג אפרה פ"י מ"ו חבים פ"ה מ"ה ותוס' כלים ב"ק פ"ז יא, נגעים פ"ז ג, שהובאה בר"ש פ"י מ"ד⁽¹⁰⁸⁾ = פסיר (= nijaru באשר), ופליג על אפיפירות פ"ז מ"ג ש"טהורים", אבל "אפיפורין" (פס"ז מ"א) טמא.

מ ט"ז קנה חאונים וכו'. פ"ב מ"ב. ב"ב פט רע"ב: קנה ומתנא שלה איצטריכא ליה דלא תנן. ועי' שם בתוס' ד"ה "בדרך" שנדחקו; אבל עי' תוס' פ"ז ט: כולו אינו טמא וכו'. מ"ז מחצלת קנים וכו'. עי' משיב במקום אחר⁽¹⁰⁹⁾, ועי' פ"ב מ"ז.

מחצלת הקש ושפופרת הקש. בשבת סו א: דתנן כוורת של קש ושפופרת של קנים⁽¹¹⁰⁾, וקנים עיקר. ושנינו בכלים פט"ו מ"א: כוורת הקש וכוורת הקנים (שמקבלת טומאה כשאנינה באה במדה) = אהליות פ"ח מ"א, ושם מ"ג.

פרק כב

מ"ט שסירקו וכירכמו. בפט"ו מ"ב: ארוכות של וכו' בעה"ב טהורות סירקו או כירכמן טמאות.

ועשאו פני"ס. הר' לו: פנים, וכן היה לפני הערוך (ע' כופת), ופי': עד שחופר בו מקום לשיבת הנר שהוא פנס. ורי"א מצא בכ"י: פגום⁽¹¹¹⁾, והוא הנכון: פגום, פגים, כמו בעירובין פ"ה מ"א: פגום (פגים) יוצא וכו', ובסנה' (כה' ב): משישברו פגימיהן, והוא מלי' πῆγμα, מעמד. ב"ס"ט. ועי' תוס' ב"ב פ"ב ה: ולמעמיד כל שהוא של עץ עד שיחוק או עד שיעשה רגלים, ושם ב: גריפית של זית שהיא (כצ"ל) משופה כמגדל.

ר"ע מטמא. כמו בפ"ב מ"ד.

פרק כג (המשך של פ"ב מ"א)

מ"א והאמוס. ברע"ב: והאימוס, וכן בכמה מקומות, למשל תוס' ב"ב פ"ג ז, כ"י פ': והאמוס (= והאמוס). בסורית: אמומא, והשוה בער' א"מ (= אימוס?).

והתפילין, ד"ר, כ"מ וה' לו: והתפילה, וכן במקואות פ"י מ"ב.

ובמה שבתוכן טהור. אבל במקואות פ"י מ"ב שנינו: כסת עגולה והבדור האמוס והקמיע והתפלה אינן צריכין שיבואו בהם המים וכו'. — והיא ר' אליעזר בתוס' כאן פ"ב ז: מטבילן כל ("כמות") שהן, ובסנה' סח א: וטהרתן במה שהן.

האוכף. כ"מ כאן ולמטה מ"ב: איכוף, כ"י פ' והר' לו ולירמא (במ"ב): אכוף, ת"כ מצורע זבים פ"ג יא: איכוף, וכן תוס' פ"ב ז ב"פ ופי"ד יב ועוד בכמה מקומות בירוש' וכ"י, סורית: אוכפא בער': אכף, לפ"ז צריך להיות בעברית: אכוף, כמו: איזור — אזור⁽¹¹²⁾.

מ"ב אלו טמאין מטמא מרכב. ת"כ זבים שם: איזה [הוא] מרכב המיוחד וכו' ⁽¹¹³⁾. וזה כצ"ל כנוסח הערוך ורבי"א ופי' הגאונים, ר"מ והר' לו ועוד.

(108) ועי' תור"ט פ"ב מ"ה. (109) במבוא למשנה, לעיל עמ' 129.

(110) כ"מ: דתניא (וכן בכ"י א"מ) כורת הקש, ולי' משפופרת של קנים (א"ס: קש).

ריטב"א כ"י: שפופרת של קש וכורת של קנים.

(111) ואח"כ מצא ס"א דג"ס כמו בדג"ס.

(112) ועי' ברט, גומי' 62—64 וסמקל, ארא"מ פ"ר.

(113) ודלא כמשנה אחרונה.

מדוכה. השוה „על מדוכה זו ישב חגי הנביא“ (יבמ' טז א). אבל ר"מ הר' דרנבורג וכ"י ב: מדיבה (=מריבה), ר"א: מדיכה, וכן ד"ר, הר' לו וכ"י פ'. אף. ליתא הר' לו וכ"י פ', וכן מחקו לירמא ומ"ש. ולפי גירסתנו פירושו, שאף הוא אינו בכלל המנויים, ובת"כ ליתא.

אבל אוקף של נאקה טמא. טמא מושב לדברי הכל (ר"מ וראב"ד ועוד). ובת"כ שם הלכה י': אוציא את אלו („רכב על המשכב ועל המושב“) ולא אוציא את האוקף (ויהא טמא מרכב) ת"ל מרכב מרכב המיוחד. (הר"א) איזה [הוא] מרכב המיוחד זרו וכו' (כבמשנה). ומכאן נראה קצת כפי' הר"ש „טמא מרכב“.

ובתוס' פ"ב ז שנינו: האיכוף טמא מושב וכו' רש"א שלשה וכו' ישיבת הנקה (=אוקף של נקה) והסוס (=טפיטון) והאיכוף (סתם!).

עביט של גמל. ע"ט (בירושלם שמעתי רחל). האוקף הפשוט של הבדואי לרכיבה ולמשא.

תפית. לירמא: תפית, כ"י פ': תפית, ד"ו רפ"ח: תפות, ועי' תוס' (תפות, תופות). והשוה „תופיד“ (יחז' כח יג).

מ"ד כסא של כלה. משנת ר' יוסי היא. בניגוד למשנת ר' יהודה שבפכ"ב מ"ד ומ"ז, והוא שונה מחלוקת ב"ש וב"ה בכסא סתם.

מ"ה הזוטו. עי' פכ"ח מ"ט, ערוך וכ"י פ' בשניהם: זוטו, מזוטו (כ"י פ' נקוד: זוטו).

פרק כד

מ"ח ג' מסות הן וכו' ושל סרגיס טהורה מכלום. עי' פ"ה הגאונים. ועי' תנחו' בובר יתרו יב¹¹¹: הביא נפחין וכו' והיו מצחצחין¹¹¹ בכלי נחושת, הביא חרשים והיו מסרגין¹¹¹ בכלי עץ וכו'. ובפסידר"כ פיס' יח (קלו א): וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו (כלומר: בשער המזרחי, שהוא מאבן אחת).

פרק כו

מ"ד מנעל שנפחת וכו'. המשנה חסרה בבא דסנדל. עי' תוס' וסנדל שנפחת וכו'¹¹⁶. רמ"א צרור וכו'. מחלוקת ב"ש וב"ה בעדיות פ"ה מ"א מפיך, ועי' בתוס' כאן.

מ"ה עור החמר. בד"ר: החמור, והרע"ב הגיה ע"פ הר"ש: החמר, בכ"י ק': עור החמר, ונשלם: עור החמור; בשאר כ"י וגם בערוך ע' ער ובתוס': עור החמור עור החמר (ואעפ"כ חוששני, ששתי נוסחאות הן).

עור הכתן עור הכתף. בכ"י ק' ליתא „עור הכתף“ (ונשלם), וליתא גם בערוך ע' ער (אבל ישנו בע' כתף) ואצל רב חפץ¹¹⁷, בתוס' רק: עור הכתן, ושתי נוסחאות הן.

עור הלב. בתוס': הלוף, והשוה „עורות לבובין“ („עור לבוב“)¹¹⁸, מכתף¹¹⁹ (= מכתב, מרכוף¹²⁰) = מרכוב, מדף¹²¹) = מדב, ספכה = סבכה¹²², לוף = לפוף = לבוב.

114 פסיקתא דרב כהנא פיס' יב, קו ע"ב.

115 בפסיק' נוסף בסעודת: אותה. 116 ועי' רש"י בשבת קיב ב.

117 V JQR, עמ' 438.

118 עין פ"ב מ"ג.

119 מדרשבי אפשטיין מלמד 163 — כנוס' כ"י ק' ומה"ג, כ"י פירק: והמכסף.

120 כלים פט"ו מ"ו. 121 כלים פט"ו מ"ז.

122 שבת פט"ו מ"ב — כ"י פ. ועי' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 1220 ואילך.

עור הסרוק עור הסורק. רב חפץ: עור הסרק ועור הסורק, כ"מ: עור הסרוק עור הסרק.

פירושה של המפרשים דחוקים. "הסורק" נקרא במשנה בכל כ"י ובירוש': סרוק, ולא "סורק". "סרק של צמר ושל פשתן" (תוס' כלאים פ"ה כב) = לשון צמר סרוק. ונראה ששתי נוסחאות הן, ועי' תוס' ה"ח, שחולקת. והתוספתא — ר' יוסי היא, ועי' פט"ז מ"ד.

מ"ו עב, עיב = עב = עיב, מלתחה של עור בשביל בגדים (124). למעקלות טמא כר' אליעזר בסנהדרין סח א: וצרו המרגלית ומשקולת קטנה ואולי כולה ר' יהודה.

מ"ז העוצבה, כ"י פ': העצבה, תלמוד: עוצבא (125) = אצבתא (בכורות מה ב — כנוס' הערוך) (126). "אצבע" בתוס', "אצבתא" בסורית — חתיכה של בשר ועור, פיה"ג: משכא דשדו עילוי אסרגא. וכן "אצבתא" (ירוש' מע"ש ספ"ד) = משכא דערסא (איכ"ר פ"א טו). וכן בירוש' פאה פ"א טו ע"ג וש"נ: מפתחא דתיבותא הוה יתיב ("יהיב") גו אצבעתיה דאבוי = "תחת מראשותיו" (קידושין לא א).

מ"ט לרצועות ולסנדלין. בחולין כג ב — קכד א: וסנדלים, והנכון: לסנדלין. כלומר: רצועות סנדלים. שאינן מקבלות טומאה לר' יהודה, עי' פכ"ד מ"ב וסתם ספרא. דאבר"צ אומר וכו'. עי' פכ"ח מ"ה והגר"א שם.

פרק כח

מ"ה כפה שחוא. הו' לו: כפת, כ"י פ': כפה, כ"י ב': כופת; פכ"ט מ"א כ"י פ': כפת, כ"י ב': כופת; זבים רפ"ד הו' לו וכ"י ב': כפת, כ"י פ': כפת; וכן בכתובות פ"ה מ"ח הו' לו: כפת, כ"י ב' גם בכ"מ בכלים וזבים.

והשוה: קיפח — כיפח (בכורות פ"ז מ"ו) — גביח (בארמית): תני רב זביר גביח (בכורות מה ב, נוס' הערוך). ושם: גבח לא ישא גבחת, ירוש' ברכ' פ"ט יג ע"ב: כיפח — ננס. תרגום ירוש' לויק' כא כ: או דגביח או דנניס. גביח = גבוה, ענק. בערבית جبال מצח, וגבחת' (ויק' יג מב) היא קרחה לצד המצח.

מ"ו טלייה על הבגד וכו'. כעין כרע בפ"ח מ"ו.

מ"ז החלל, עי' ר"ש. ומלל' של מו"ק (כו רע"ב) בודאי "תפר" הוא, וכן בתוס' כאן פ"ה זו עד שעה שימול. ומחוץ מן המלל' — פירושה: חוץ ממקום התפר, שהרי היא עשויה להיתפר כטלאי על בגד (127).

חלוק, ב"ב גז ב. באשורית *hulâku*, Kleidungsstück.

מ"א אע"פ שאין בהם שלש על שלש, לתוס' (128). היה כאן ברוב הנוסחאות: שלש על שלשה, וכ"ה בכ"מ.

(123) סרט, שבמשנה פ"ט מ"ט.

(124) עי' רע"ב ותרי"ט. [מ"ש: כסות כמין כים מעור יעשה שנשמרין בו הבגדים ושמו מפורסם עיבה ולפי מ"ה הגיה הרב בצלאל זיל עב בצירי ובלתי יו"ד וכן עב ארגמן. גם היר' יהוסף זיל נקד בצירי.]

(125) [ביק סו ב — כ"י המ', כ"י: עוצבה, דפו': עיצבא]

(126) והשוה עץ — אע"פ. (127) רש"י בשבת כס א.

(128) [שבת מז א ד"ה במי, עירובין כס ב ד"ה בגדי וזבחי זה א ד"ה מעיל; ועי' מ"ש.]

העבים והרכים. עי' תוס': השיראין והסיריקין. תנא דתוס' סבר כתדדיי (בשבת כז א) המרבה שיראין וסריקון מן או בגדי' (עי' בבלי שם) ואפי' שלש על שלש, ושלש על שלש אין בהם אבל יש בהם שלשה על שלשה (129). מ"ט משמדת וכו'. שלא כים נפה (פט"ו מ"ג).

(ב) לתוספתא כלים

בבא קמא פ"א

ה"א לא חלקה וכו' חלקה. כ"ה בכייו; בדפיו; חלקת. חלוקה; ר"ש (פ"א מ"ד): אין חלוקה. חלוקה; בבלי (נדה מג ב): אין חלוקה טומאתו מה שאין כן בש"ז. "חלקה". התורה, שבש"ז כתוב "איש" (ויק' טו טז) ולא קטן (פחות מבן ט'). בבלי שם.

מטמא בכל שהוא. נדה פ"ה מ"א: ומטמאין בכל שהוא וכו'. יש להן סהרה וכו'. פרה פ"ג מ"ד: מי חטאת שעשו מצותן אין מטמאין. ה"ב ואין מטמאין בצירופן. "כדתני רב תחליפא בפ"ק דמנחות (ז ע"ב) קידש פחות מכדי הזאה בכלי זה ופחות מכדי הזאה בכלי זה לא קידש" (ר"ש שם). וכן שהסיטן בשני כלים. ולענין טומאת מ"ש א מיתניא.

מה שאין כן בנבלה. כדתנן באהלות פ"ג מ"א. ש.הנוגע בשני חצאי זיתים מן הנבלה" טמא.

נבלה שיבשה וכו'. נדה פ"ז מ"א: מטמאין לחין ואין מטמאין יבשין ואם יכולין להשרות וכו'.

ה"ג כר התחתון וכו'. ע"פ הפשט, שהכר התחתון טמא כעליון אם הם הרבה מצעות זה ע"ג זה, וכס"ד דגמרא (נדה לב ב). מה שאין כן בטמא מת, שאינו מטמא אלא בנגיעה. מה שאין כן במרכב. שרק משאו מטמא בגדים, שנאמר "והנושא אותם" (כלומר; משכב ומושב ומרכב) יכבס בגדיו" (ויק' טו י). אבל מגעו מטמא רק את האדם (שם) וכל הנוגע וגו' יטמא).

ה"ד חומר בכזית וכו'. אהלות פ"ג מ"ו: כזית מן המת פתחו בספח וכו' להציל הטומאה על הפתחים (=מת בבית ולו פתחים הרבה, אם חשב להוציאו דרך פתח אחד מציל על כל הפתחים, ובכזית די פתח של טפח) וכו'.

ר' נתן אומר וכו'. למ"ה: חזר להיות בועל נדה וכו', עי' רע"ב. ואנו למדים מכאן, שר"ג סידר משניות ("משנת ר' נתן", המשנה הבבלית) (130), שהרי אין כאן הלכה, אלא סדר דברים.

ה"ה בשלשה דברים וכו'. גטין ח ע"א.

עפרה מטמא. בבבלי: טמא.

שאהקונה שדה בסוריא וכו'. חלה פ"ד מ"א. ולענין בכורים ותרומה ומעשר מיתניא, ולא לענין שכותבין עליו אונו ואפי' בשבת (בבלי גטין שם). ובתוס' תרומות פ"ב ה"י: ישראל שקנה שדה בסוריא הרי הוא כקונה בפרואר שבירושלם תורם ומעשר עליה.

(129) כצ"ל בתוספתא, ועי' תוס' בשבת שם.

(130) [עי' מ"ש במבוא למשנה, משנת ר' נתן, לעיל עמ' 168 ואילך].

בפרוזד. בגטין; בפרורארי ירושלים, וכצ"ל, וכ"ה בתוס' תרומות שם. וכן במקרא: **פרורים** (מ"ב כג יא) ו"פרבר" (דה"א כו יג), וכן תרגום "מגרש" פרורא¹³¹).
 טהורה. כ"י: טהרה (= טהרה), בבלי: נכנס.
 ה"ו בעל הפול. שם נגזר מן "פול". השהה ירוש' יומא פ"ד מג ע"ג: והוא היה נקרא
 בן האפון; בבלי שם לט א: בן חמצן (מן "חומצה").
 ר' יוסי אומר וכו'. יומא מד א.
 ודמים של יוה"כ. ליתא בבבלי.
 ה"ו מה וכו'. בבלי: הא מה, ופירש"י: האי הא כמו הרי כלומר מעתה מה מעלה
 וכו'. "הא" עוד במע"ש פ"ה מ"א ומ"ב.
 "הוי מה וכו'" — אמתני' קאי, ועי' במדבר' נשא פ"ו ח.
 ה"ו אבא שאול וכו'. פסחים פו א.
 אלא לעצם. בבבלי, אלא פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעמים בשבוע
 ואמרי לה פעם אחת ביובל.
 ה"ו וה"ו תוספה למ"ט הן, אבל ה"ח: נכנסו מצורעים וכו' — תוספה
 למ"ו היא; וכן ה"ט — ה"ב — למ"ח — מ"ט, אבל הי"ד — תוספה למ"ו
 היא, והט"ו — למ"ח, ושלא במקומן הן, ונראה שהן לקוחות ממקור אחר.
 ה"ח נכנסו מצורעים וכו'. פסחים סז א.
 לוקין שמונים. בבבלי: ארבעים, וכצ"ל; והגר"א מוסיף: [ארבעים, מצורע שנכנס
 להר הבית לוקה] שמונים; ובבאור הגר"א מגיה: [ארבעים נכנסו מצורעין
 להר הבית לוקין] שמונים.
 ר' שמעון וכו'. למ"ח, החיל מקודש ממנו וכו' עזרת נשים וכו', ולר"ש אין חייבים
 חטאת גם על "החיל", שלא נתפרש דינו במשנה, ו"עזרת נשים" שבמשנה כר' שמעון.
 זבחים קטז סע"ב: תניא רשב"י אומר עוד אחרת (= מעלה אחרת) היתה וחיל [ו]עזרת¹³²)
 נשים היא¹³³) ולא היו עונשין עליה.
 בבית העולמים. כ"י: אבית. בפ"י ס' יצירה לברצלוני, 51: מביית (ו) "אבית"
 במקום "בבית" רגיל במשניות וברייתות: אבית פאג'י, אבית הדשן, אבית הבליעה ועוד¹³⁴).
 ולפעמים שתיהן יחד: אבבית נפש (ת"כ¹³⁵) וירושלמי¹³⁶). וכן בפניקית: אבמקדש
 מלקרת¹³⁷) = במקדש מלקרת¹³⁸). אבחי אבי¹³⁹) = בחי אבי¹⁴⁰).
 "בית עולמים" בניגוד למשכן שילה ונוב וגבעון, ועל"שם הכתוב "אגורה באהלך
 עולמים" (תהי' סא ה), ובת"כ אחרי פ"ו א: לחוקת עולם — לבית עולמים.

131) [יחז' כז כח: ירעשו מגרשות — יועזן פרוריא: אבל להלן מה ב וביהושע תירגם "רוחא",
 כתרגום אונקלוס בתורה. ת"י בתורה: פרולי (כ"ה גם בהוצ' גינצבורגר, ברלין 1904, וע"ש בח"ג,
 ערך השלם ותוספות הערוך השלם).]

132) כ"י (ושם: חול ועזרת), כ"ד: חיל ועזרת; שם"ק ל"י "וחיל".

133) ל"י כ"י ושם"ק.

134) [ער' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 1258/9].

135) אחרי פ"א ג: אבבית נפש היא מטמאה ולא בתוך המעיים ולא בתוך הפה.

136) ירוש' יומא פ"ח מד ע"ד: דבר שהוא עניו אב בית (צ"ל: אבבית) נפש, ת"כ אחר

פ"ו ג: עניו שיהא בבית נפשותיכם, ראב"ד: אבית.

137) ליזברסקי, Handbuch, 422, 2 שו" 3.

138) שם שו" 7. 139) שם שו" 8.

ולר"ש (תוס' זבחים ספי"ג): מנוחה זו ירושלים שנאמר כי בחר ה' בציון וגו' זאת מנוחת י עדי ע"ד. ועי' ב"ר פנ"ד ד (תיאודור-אלבק עמ' 580): אתה נתת לו שבע כבשות כנגדן מחריבין מבניך ז' משכנות אהל מועד וגלגל נב וגבעון ושילה ובית העולמים תריין.

ה"ט כל העזרה וכו'. עי' זבחים נו רע"א: תני תנא קמיה דר"נ כל העזרה היתה קפ"ז על רוחב קליה (= מדות פ"ב מ"ו). א"ל הכי אמר (לי) (140) אבא כגון זו (141) כהנים נכנסין ואוכלין שם קדשי קדשים ושוחטין שם קדשים קלים וחייבין משום טומאה. והיא היתה וכו'. עי' גם הי"ב זבחים פי"ד מ"ד ומ"ח.

ה"י כל הטמאים וכו'. מנח' כז ב: דתניא מחוסרי כפרה שנכנסו לעזרה בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ואצ"ל וכו'.

משערי ניקנור ולפנים. כ"ה בכ"ז ובפי' ס' יצירה לברצלוני 51. וכן למטה הי"ב: ועד שערי (142) וכו' משערי (דפו'). וכן גם במשנה בנוסחאות מדויקות: מדות פ"ב מ"ג: חוץ משערי (143) ניקנור מפני שנעשה בהן נס וכו' שנחשתן וכו'. וכן בתוס' יומא פ"ב ד (ובבלי שם לח א): משערי. וכן במשנה נגעים (פי"ד מ"ח): בא ועמד בשערי (144) ניקנור, וכן בתוס' שם פ"ח ט (צוק'): שערי. אצל "בשערי": וכן שם הי"ב: בשערי ניקנור (145). ובסוטה פ"א מ"ה ירוש': לשערי ניקנור, וכן בספרי במדבר פס' ט: לפני ה' בשערי ניקנור מיכן אמרו ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי נקנור. וכן בת"כ אחרי פ"ב א: לפני ה' פתח אהל מועד. מעמידו בשערי ניקנור (146).

בכל אלה נקראו "שערים" — "דלתות השער", ו"שערי" פירושו: שתי הדלתות (כלומר: אצל הדלתות). וכן אנו מוצאים גם בכתובת שעל גבי ארונו של נקנור זה: שנמצאה בהר הזיתים (Corpus § 9):

ποῖν ἡ γὰντος τὰς θύρας

ושאר כל הטמאין שנכנסו וכו'. בפי' ס' יצירה: ושאר כל הטמאים. כל הטמאים שנכנסו... בבבלי (מנחות שם): ושאר כל הטמאים וטהורים שנכנסו לפנים ממחיצתן להיכל כולו בארבעים מבית לפרכת אל פני הכפרת במיתה ר' יהודה אומר כל [ה] היכל כולו ומבית לפרכת בארבעים ואל פני הכפרת במיתה. ובבבלי שם: במאי קא מיפלגי בהאי קרא ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת אל פני הכפרות אשר על הארון ולא ימות רבנן סברי אל הקודש בלא יבוא. מבית לפרוכת ואל פני הכפרות בלא ימות. ור' יהודה סבר אל הקודש ומבית לפרוכת בלא יבוא ואל פני הכפרות בלא ימות.

נכנסו לקודש. (כ"ה, צוק': נכנסין). כלומר: מבית לפרוכת. בפי' ס' יצירה: למקדש (147).

ר' יהודה אומר על פני הקדש. כלומר: אל פני הכפרות. כברייתא דמנחות. בפי' ס' יצירה: ר' יודן אומר.

140) לי כל כ"י ושמיך. 141) כ"ה ושמיך. דפו': זה.

142) כ"ה בדפרי ובפי' ס' יצירה, 52.

143) כ"ה מ' ופ' וב'. 144) כ"ה בדרי, כ"ה מ' ופ' והו' לו.

145) צוקר: בשער — בשערי.

146) כבר העיד בעיקרו ע"ז ביכלר ב-JQR.

ה' א הכל וכו'. עירובין קה א: הכל נכנסין בהיכל (י) וכו'. אבל ברי"ח כמו בתוספתא.
 מצוה שיכנסו בתיבות וכו'. ע"י מדות פ"ד מ"ה.
 וכה"א ויבואו הכהנים וכו'. סיפיה דקרא: "ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון
 חוצה", ומכאן שבפנימה מצוה בכהנים, ומחצר בית ה" (=עזרה) ולמטה — אפשר
 בלויים (148). ובעירובין שם למשנת עירובין: א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו
 ויבאו הכהנים לפנימה בית ה'... בכתוב "לפנימה בית ה'" כבבבלי, וכ"ה בפי' ס' יצירה 52.
 ר' יהודה אומר. פסחים פו א: מחילות וכו' וג' (149) קדש. ותסברא הוא קתני (150)
 גגין הללו (רש"י: שבעזרה ולשכותיה) אין וכו' קלים, ובשביעות (יו ב) מסיים בה: וטמא
 שנכנס דרך גגין להיכל פסוק שנאמר ואל המקדש לא תבא דרך ביאה
 אסרה תורה.

ה"ב וכשם וכו' זבחים קטו ב.
 ובשעת מסעות וכו'. ע"י תוס' זבחים פ"ג ג.
 והן קלעים. ע"י ה"ט.
 ה"ג וכמה וכו'. למ"ה: שער בשד כראוי כדי להעלות וכו'. וה"ג—ה"ד ממקור
 אחר הן.

ה"ד ר' מנחם בר' יוסי וכו'. למ"ו. ור' מנחם בר' יוסי הוסיף: ה"בית צמות וכו'
 ומסבבין וכו'.

ר"ש אומר כשם וכו'. למ"ח: הר הבית וכו'.
 כיוצא בהן. כדבר היוצא ובא עמהן. השנה להן (השנה תה' ס יב: ולא תצא אלקים
 בצבאותינן). וכן בארמית: תרגום ירושלמי לבר' ב יח וכו' (עזר כנגדו): בר זוג כד
 נפיק ביה. תרגום יונתן לדב' יד ח (כי מפרים פרסה הוא ולא גרה): ארום סדיק
 פרסתא הוא ולית כנסיק ביה דסדיק ולא פשר (151). חולין נט א: שלים בעולמו
 יודע שאין לך דבר שמפרים פרסה וטמא אלא חזיר. השנה יוצא ברי' (ידי חובתו.
 "משום"). ובארמית — "נפיק ביה".

פרק ב

ה"א מיטמאין כחצי כלי. מיטמאין — כ"ה: צוק: מטמאין. כלומר: ככלי חרס מתוכו
 וככלי שטף מאחוריו (ר"ש). ומשנתנו ב"ה היא.

ה"ב נשתקעו דברים ולא נאמרו וכו'. וכ"ה גם בת"כ (152). ופי' שנשכחו דברי התנאים
 הראשונים, ריב"ז ור' ישמעאל ור"ע, ולא נאמרו, ועכשיו אומרים ר' נחמיה וראב"י
 דברי ריב"ז. ר' נחמיה וראב"י גם בתוס' ב"מ פ"ו טז (חולקים על המשנה פ"ה מ"א),
 זבחים פ"ו יב (על המשנה פ"ד מ"א), מנחות פ"ו טז (וצ"ל: אליעזר בן יעקב) (153).

ה"ג והקדוהדין. כצ"ל, וכ"ה בבי"ו. מלשון יוני κεράμεις, רעפים.
 או לוגין. בדפ"ו אלו לגין, וצ"ל: אלולגין = אנלוגין. מלשון יוני ἀναλογεῖον,
 "עמוד" שקוראים עליו, משנה פט"ז מ"ז ותוס' כלים ב"ב פ"ו ט.

(147) כ"ה: להיכל. [וע"י מבוא לנוסח המשנה, ח"ב 1122/3.]

(148) ע"י עירובין שם.

(149) וכצ"ל בתוס', צוק: וגנה, דפר: ובגו, פי' ס' יצירה: ובגוה' ההיכל.

(150) למשנת מע"ש פ"ג מ"ח: וגוה'הן קודש.

(151) באכר, טרמיטולוגיה בערכו. (152) שמיני פרשה ז ג.

(153) כנוסח הבבלי פס א, וכבמשנה, ת"כ מצורע פרשה ד ה.

ור' נחמיה אומר חילוף הדברים. במ"ד שנינו: שהוא פותח בה טהורה וכו', ור"נ אומר: שהוא פותח בה טמאה ושהוא גומר בה טהורה.

ה"ד שהוא מטה על צדו ומדיח וכו'. במשנה 154: ומריח, ועי' להלן בתוס' פ"ג ה"י: שמתחלה לכך נעשית להיות מטה על צדה ומוציא מה שבתוכו לצדדין. ואולי הנכון: ומדיח, וצ"ל: את הלקוח. כמו "הלקוח בכסף מעשר" (מע"ש פ"ג מ"י) וכדומה.

ה"ט והשיקורין. ר"ש: והשקודין, ואולי מן "שקד": "משוקדין". והסקין והנאין. ר"ש: הוסקו והנאין, ופי': כמו והן נאין, כ"י: והסקין (?). והוגה: הוסקו; אבל העיקר: הסיקן והנאין, ומה שיבשו: הסקין 155. והנאין = והנאין = והן נאין, כלומר שלא נגמר הסקן, ועי' תוס' ב"ב פ"ג ג' פיססאות נאות מגופרות, ולהלן תוס' כלים ב"ק פ"ג יד: מקום שמשקעין את הנאות בטיט הלבן, "והנאין" כמו: אמרה קונם שניסת משאצא עד ג' שנים 156 = שני (= שאני) ניסת, וכן שניכנס 157 = שני (= שאני) נכנס.

פרק ג

ה"ב הקנונים. כן גם בכ"י. ביונית $\kappa\nu\nu\theta\upsilon\nu$, סל. נזכר במו"ק פ"ג מ"ז אצל "סלים" ובביצה פ"א מ"ח אצל "תמחוי"; ובכלים פט"ז מ"ג (בין "כלי עץ"); הקנונים הקטנים והקלתות משיחוסם ויקנב, הקנונים הגדולים והסוגין הגדולים משיעשה ב' דורים לרחב שלהם.

(ועד מקום שאין האור שולט בו שאין חיבור). ליתא בר"ש, ונכון. ה"ג בהידוק קרויה הברויה. "בהידוק קרויה" פיסקא למ"ה (ויש גורסים במשנתנו "הברויה", עי' מ"ש).

(הרי זה חיבור הספילה). כפול בט"ס.

(אינה) חוצצת. אינה — ט"ס, וכהגת הגר"א.

כשות שלי קטן. בדפו': שלקטן, וכצ"ל. מקאות פ"ט מ"ד: כשות של קטן לא טמא ולא מטמא.

הטבילין (צואה שעול הכסא) אינה חוצצת. צ"ל: הטבילין, והמוקף מיותר. ובתוס' מקאות פ"ז יז שנינו: לכלוכי צואה שבכסא וכו' הרי אלו חוצצין, ואולי נשתבש מן "צואה שעל הבסרי", שעל בשרי, שבמקאות שם.

האיבר והבשר וכו'. במשנה שם: וצפורן המדולדלת, ובתוס' מקאות פ"ז ה"י שנינו: כשות של גדול 158 שאינו מקפיד עליה והאבר והבשר וכו' חוצצין.

ה"ד ובקצטרין. מלשון יוני $\kappa\alpha\sigma\sigma\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma$, תרגום "בדיל" ב"א.ל. ועי' פ"ה הגאונים 151. ה"ו ארונות. בדפו': ארונות, והן "אירונות", שנזכרו במשנת עדיות פ"ב מ"ה 159, שפירושן הפשוט הוא: לפסין של האומן אירון (Heron), כמו "סלע נירונית", והשוה "תנור של בן דינאי" (הופמן). וכלי חרש" שבסמוך — פירוש: וסתם כלי חרס. ושכולם כלי חרס הם יוצא ברור מן "משום כלי חרש" הסמוך.

154) פ"ב מ"ד, ועי' משיכ ע"ה, לעיל 472/3.

155) מפני "והנאין" הסמוך, שטעו בו וחשבו את ה"א לה"א הידיעה (נאין—והנאין).

156) ס"ז מסות ל"ט, הורוביץ 327.

157) נדרים פ"ט מ"ב כ"י קויפמן, ועי' מבוא לנוסח המשנה, ח"ב 1212.

158) כצ"ל, אצלנו: כתות של גדל.

159) אירונות, הירונות, עירונות = "צעי חקליהא".

ה' א הקרפאות. באשורית Karpatu, Karpu, ונמצא גם Karpa, כלי חרס. קיד הבבלי. באשורית Kūdu וגם Kadu, כדים למשקים, יין ושכר וכדומה.

פרק ד

ה' ז תנור שחצו לשנים והוסק אחד מהן ונטמא [במשקין]¹⁶⁰ הוא טמא וחברו סהר בשרץ כולו טמא והוסקו שניהם ונטמא אחד מהן [בשרץ כולו] [נטמא במגע ובאוויר נטמא אחד מהן במשקה הרי חברו סהר] והעובי שביניהן כולו טמא ר' יוסי וכו' ואח"כ חצו [אפילו נטמא אחד מהן במשקין כולו טמא] (ר"מ).

פרק ה

ה' ח [נכפישה. כ"ה בכ"י. וכן באהלות פ"ה מ"ו. והוא סל גדול. ונקרא גם "כופש" (טהרות פ"ט מ"ה). בסורית: כולבשא (למ"ד נוספת). והלסיקונים הסורים מפרשים: "קרתלא דסבלין בון ענבי מכרמא למעצרתא".]

פרק ו

ה' ד אכטי. בר"ש (ד"ר: און) כסוי. וצ"ל: אף כסוי. כסוי קמטרא. כלים פט"ז מ"ו. וסתמו ר' יוסי. וחוקף. כמו "מוקף" צמיד פתיל. כלומר: מוקף הקמטרא. חקק וכו'. שקע זה אינו נחשב לבית כיבול. והמיעך שבחבית. ר"ש: והמעך. קרי: והמעך. שקע שבפי החבית או בשוליו. ע"י לעיל פ"ו ט: היתה דופנה (של החבית) מעוכה (כהגהת הגר"א) לתוכו (של תנור). ואם יש בהן טפח על טפח מצילין בכסוי. כך בכ"י. ומלת "בכסוי" נמשכת למעלה. וכן בפ"י הרמב"ם פ"י מ"א (אלא שהוא המשיך זה בטעות על עצמות העופות). ה' ז אין מקיפין בקסטרון. בס"ז חקת טו¹⁶¹ תניא: במה מקיפים... בשעף¹⁶² ובשרף בשעיה ובזפת ובכסיטרון¹⁶²). ועי' תוס' כלים ב"ק פ"ג ד וב"מ פ"א ח. ועי' תוס' ב"ב פ"ה ט (בבלי פ"ב ב). ועי' פ"י הגאונים 151.

ב"מ פרק א

ה' ג ועשפו. כך בדפוס וכ"י. בכ"י בין השיטין: י (=ועשפו). אי"כ הוא פיעל: עשף אותו. במשנה (פ"ג מ"ג): עושפה. וכן בתרגום: עושפיה. עושפיה. כ"י ב' עשפו (=עשפו). היחיד: עשף. סורית: עשפא = חצינא, קדום, פאס. במשנה שנינו: קורדום שניטל עשפו טמא מפני בית ביקועו, אבל לפי התוס' עשפו עיקר.

שחסימיתו. כ"י: שחסימתו (=שחסימתו). ר"ש: שחסימתו. ובפ"ג מ"ד שנינו: ניטל חיסומן טהורים. ואפשר שלא אמרו זה אלא במעצד וכו'. וכן מצאתי שוב בתוס' ב"מ פ"ג ז: ובקורדום אע"פ שניטלה חסימתו טמא.

ה' ב פסליו. כ"י: פוסלין. מלשון יוני ψάλλον, השלשלת הקטנה התלויה מתחת הצואר, שבה מחוברות המוסרות: "רסן" בכלל (=כלינז) וְ אֶסְוִרִים, שלשלת. היו כותבים קמיע על שלשלת ואוסרים בה את המזיקים, והיו שאמרה התוס': "ספת (=חתך) הימנה יעשה חוליא לתכשיט", כי השלשלת בת חוליות היא. ועי' כלים פ"ב מ"א.

¹⁶⁰ ראביד ור"מ. ¹⁶¹ [בהוצ' מו"ר עמ' 25]

¹⁶² [כך בהוצ' הנ"ל, ב"ל: בשפך, וגסטרון.]

ה"ג טמאה מפני שהיא עשויה לכפיתה ושל בעה"ב אם התקינה לשחירה
טמאה. מרישא נראה ד"לכפיתה" טמאה, ומסיפא — ד"שמירה" טמאה (ולמטה בה"ט:
טהורה מפני שהיא עשויה לשחירה, וכן בה"ד: התקינה לשמירה טהור = פ"ב
מ"ה), וכן שנינו במשנתנו העשויה לכפיתה טהורה, ונראה שחסר כאן בתוס',
וצ"ל: טמאה מפני שהיא עשויה ל"לשמירה", ושל בעלי בתים טהורה מפני שהיא
עשויה לכפיתה, של בעלי בתים אם התקינה לשמירה טמאה, וצריך לחלק בין "לשמירה"
שלנו ל"שמירה" דלהלן, ובר"ש חסר: מפני מה שלשלת [...] שהיא עשויה לכפיתה
ושל בעלי בתים אם התקינה לשמירה טמאה.

ה"ח [אקונוביאות, מלשון יוני *οὐνοβία*, לזכו בראש בנין או סביב רהיט לנוי,
סופין, ומשקל קינו (ש"ב כא טז) תירגם הארמי: ומתקל סופיניה, וכן
באשורית *suppinu*, ואולי הוא קישוט למגדלים.]

ה"י ואלו הן גולמי כלי מתכות וכו', סדרן של ההלכות בתוס' כאן אינו מתאים
לסדרן במשנה: ה"א—ה"ג = פ"ב מ"א; ה"ד = מ"ב (ואחריה ה"ה—ה"ז המשך הדברים
שהם "חיבור" או אינם חיבור לטימאה); ה"ח: אונקלי של שידה וכו' = מ"ב ס"פ א;
ה"ט = מ"ב מציעתא; ושל רוכלין וכו'; ה"ט מציעתא: כסי טנא וכו' = מ"ג ר"ש א;
שם: מפני מה דלת שבמגדל וכו' = מ"ג מציעתא: ה"י ר"ש א; ואלו הן גולמי וכו'
= מ"ו (= עדיות!); ה"י ס"פ א; ואלו הן היתוכין וכו' = מ"ג ס"פ א; ה"א ס"פ א: מסמר
הגרוע וכו' = מ"ד ר"ש א; ה"ב—ה"ג = מ"ו; ה"ד: מסמר שעקמו וכו' = מ"ה.

אפשר שבמ"ג אחרי "הדלת שבמגדל" שנה ר' יוסי במשנתו, וגולמי כלי מתכות
ר"ג מטמא וחכמים מטהרין (ובתלוי המגדרת וטבלא חלק על עדיות), וה"ב—ה"ג
הן תוספה לעדיות, שהכניסה כאן בין המסמרים.
לשכ"ב. בחולין כה סע"א—רע"ב. ובחולין שם (כה א) נמצא "לשכ"ב" גם אצל "גולמי
כלי עץ", וחסר למטה בתוס' (ה"ז).

ונסח התוס' עיקר: כלי מתכות וכו' לשוף וכו' לשכ"ב ולהקיש בקורנס. סורית:
שבט, לטש, נגד, חשל, טרף, נסך (חפרא), מחא בשבטא (אויידא תקמ"ב), הכספלה בירמ'
י (ה"ב); וחשבטא = מקשה || ולהקיש בקורנס! בלשון המקרא: משובצים (שם' כה כ).
ומזה בארמית בבליית ותרגום: שפץ¹⁶³, "תקן", "חזק".

ה"א מסמר הגרוע, = הגרוע¹⁶⁴, ואפשר ש"מסמר הגרע" שבמשנה אחר הוא
(ע"י ראב"ד), ולפיכך טמא.

פרק ד

[ה"ז והפגר, צ"ל, הפגד, בסורית: פגודא, *جام* בערבית, החלק שבפה או
בחץ, ורכוש ופגרים (דה"ב כ כה) מתרגם הסורי פגודא, והרומי — *vestes*.
והכולוניס, מלשון יוני *χάλινος*, מה שבתוך פי הבהמה.]

(163) קסלי — מיכליס 586.

(164) מגלה ד א, יבמות טג א.

(165) [כך ניקד מירד וצ"ל, ולולי דמסתפינא היה אמינא ריש לנקד: ברוץ (על משקל "סחון").]

והוא "המדי" דבמגני, ותנא דתוספתא פליג אתנא דסתניתי, — ע"צ ט"ז.

חלק ג'

מבוא למדרשי-הלכה

תוכן חלק ג'

499	הקדמה
515 — 501	א. מדרשי-הלכה
520 — 516	ב. המדרשות בחו"ל
536 — 521	ג. מדרשי ר' ישמעאל ור' עקיבא
544 — 537	ד. ר' ישמעאל ותלמידיו ר' ישמעאל
587 — 545	ה. מכילתא דר' ישמעאל
	א. שמה, 545 ; ב. חלוקתה, 548 ; ג. סתמות במדרי' = ר' ישמעאל, 550 ; ד. תודרי', 551 ; ה. תני ר"י (ור"י) בירושלמי ובמדרשים, 555 ; ו. תר"י ותודרי' בניגוד למכילתא, 562 ; ז. מדררי' — בשיטת בית ר"י, 565 ; ח. הסרמינולוגיה במדרי' וספרי במדבר, 568 ; ט. שמות החכמים בבימיו של ר' ישמעאל, 570 ; י. שמות החכמים בכל מסכת, 572 ; יא. ניגודים וחילופים בין המסכות, 581 ; יב. התאמות והקבלות, 584.
624 — 588	א. ספרי במדבר
	א. ספרי במדבר — מבית ר"י, 588 ; ב. תני ר"י (בירושלמי) ותודרי' (בבבלי), 589 ; ג. פסי' עז—קו (בהעלתך), קלא (בלק), קלד—קמא (פנחס), 597 ; ד. דבי רשב"י ודבי רבי בספרי, 601 ; ה. מקורות שונים, 604 ; ו. העברות והוספות ממקורות אחרים, 605 ; ז. הקבלות מחלק לחלק, 608 ; ח. התלמוד וספרי במדבר, 609 ; ט. חלוקת הפרשיות והפסי', 615 ; י. חלוקת הבר' שבספרי ומספרן, 621.
633 — 625	א. דבי ר' ישמעאל לדברים
	א. ספרי דבי פסי' א—נז, 625 ; ב. ספרי דבי פסי' שד—שנו, 628 ; ג. תודרי' לדבי שבתל, 630 ; ד. מכילתא לדברים ומד' תנאים, 631.
643 — 634	א. שרידים מדבי ר"י לס' ויקרא
	א. תודרי' לס' ויקרא, 634 ; ב. תוספתא שבועות, 636 ; ג. הקסע שבספרא שמיני, 639 ; ד. מכילתא דעריות, 640 ; ה. מכילתא דמילואים, 641 ; ו. ברייתא דר' ישמעאל, 641 ; ז. דבי ר' ישמעאל לויקרא בדבי ר"י לספרים אחרים, 642.
702 — 645	א. ספרא — תורת כהנים
	א. שמו, 645 ; ב. עורכו, 646 ; ג. סתם ספרא, 656 ; ד. התלי והספרא, 663 ; ה. הבהות והוספות, 674 ; ו. הירושלמי והבבלי והספרא, 677 ; ז. הוספות בספרא, 682 ; ח. ספרא בחקותי, 691 ; ט. חלוקת הספרא, 697.
724 — 703	א. ספרי דברים
	א. ספרי דברים — דבי ר"ע, 703 ; ב. סתם ספרי ר"ש, 705 ; ג. דבי רבי בספרי דברים, 708 ; ד. תנא דבי חזקיה וספרי דברים, 708 ; ה. ר' יוחנן וספרי דברים, 709 ; ו. הספרי שלנו — נוסח ארץ-ישראל, 710 ; ז. הוספות בספרי דברים, 711.
740 — 725	א. מכילתא דר' שמעון בן יוחאי
	א. שמו והבאות ממנו, 725 ; ב. קטעים ושרידים, 727 ; ג. עורכו, 728.
746 — 741	א. ספרי זוטא

הקדמה

בחלק זה ניתן המבוא למדרשי הלכה של מו"ר זצ"ל. אמנם מבוא זה מקיף את כל מדרשי ההלכה שבידינו לבתייהם ולשיטותיהם; אבל אינו שלם לגמרי. חסר הוא בכמה פרקים מטעמים שהזמן גרם; סוף שנת הלימודים (או הסמסטר) הגיע, והמורה הכרח לקצר ולהפסיק. ובראשית השנה (או הסמסטר) השניה התחיל בפרק חדש, ולא השלים את הקודם. למשל בסוף הפרק „מדר"י" רשום בכתב-היד: „[הנוסח והדפוסים] [גמר סמסטר החורף, כא אדר תרפ"ח]"; אך בקיץ תרפ"ח לא הרצה על הנוסח והדפוסים במדר"י, אלא התחיל בפרק חדש „ספרי במדבר" (ובראשו רשום בכתב היד: מבוא למדרשי הלכה, ח"ב, קיץ תרפ"ח). מאותו טעם נשאר קטוע הסעיף „חלוקת הספרא" (להלן עמ' 702); בעמוד שלפני האחרון רשום „גמרת" כא אדר תרפ"ט. וכיון שנדחה סיומו של פרק — נדחה, ולא השלם במחזוריים הבאים, משום שבהם היה צריך לקצר יותר ולהצטמצם בתחום השנים שנקבעו למקצוע.

בכ"ז יש פרקים, שעיבדם מחדש במחזוריים הבאים. למשל הסעיף „חלוקת הברייתות שבספרי (= במדבר) ומספרן" עובד שנית באייר תש"ב. וכן בשולי אחד העמודים הראשונים של פרק א' „מדרש הלכה" רשום: כ"א מרחשון תרצ"ח (= מחזור רביעי ז'). ובסוף פרק ז' „דבי ר"י" רשום: „גמרת" בקיץ, כ"ד בתמוז פ"ח; נגמר במחזור שני, כא אדר"א תרצ"ב. וכן בסוף פרק י"א „מדרשב"י" רשום: „גמרת" במחזור זה, י' סיון תש"ב.

כמה קטעים — עיבודים לפי שתי נוסחאות, מאחר שלא יכולתי לברר איזה מהם לשון אחרון. לא העזתי להשלים את החסר בדברי רבי אלא בפרק „מדרשב"י" בלבד, שבסופו (עמ' 739—740) הבאתי תמצית הדברים, שהוספתי למבוא של מו"ר זצ"ל, שנדפסו בשלמותם ב„מדרשב"י" הוצאת „מקיצי נרדמים".

ציון מספרי הפרקים והסעיפים וכן כותרות, הנתונות בסוגריים מרובעים, — הוספתי הם.

אמנם מן הראוי היה, שאקצר בפרק „ספרי דברים" בכמה מהערות מו"ר זצ"ל וארמוז להוצאת פינקלשטיין והערותיו (חוברות הספר יצאו לאור לאחר שמו"ר כתב את רוב הדברים בפרק זה, ועי' מ"ש רבנו על הוצאה זו בתרביץ שנה ח'); אך מכיון שהוצאה זו לא השלמה (כל הנדפס נשאר בארץ-הזדון והרשע והשמד, ופרופ' א"ל פינקלשטיין עמד לזכותנו בע"ה בקרוב במהדורא חדשה) ואינה מצויה אלא בידי יחידים, לפיכך השארתי את דברי רבי כצורתם.

ונותן התורה יאיר את עינינו באור התורה והחכמה, ונוכה לרדת לעומק מאמרי התנאים ותורתם ולהבין את דברי רבנו ולהשלים גם את החסר.

ע"צ מלמד

I. מדרש-הלכה

ספרות :

- רבי שרירא גאון, אגרת, ה' לוי, 48 ואילך.
 רנ"ק, מונה"ז שער י"ב.
 רנ"מ, דרכי המשנה, פרק א' (ה' חדשה עמ' 3, 5—6, 10).
 הוספן, המשנה הראשונה, פרק א', (עמ' 5—12).
 ווייס, דור דור ודורשיו, ח"א, 153, 158, ואילך.
 גרץ, ח"ג, 211.
 הלוי, ה"ר, כרך ב', 78.
 בספרונינו, Zur Redaktion der Mishna, מתייש חניא, 307 ואילך.
 לויסרוב, מדרש ומשנה, JQR מהדורה, ח"ה וח"ו.
 בכר, Exeg. Terminologie, ח"א, ערך "דרש" ו"מדרש".
 התלמוד של התנאים, הוא ה"מדרש", או כשמו הרגיל בספרות המדעית:
 מדרש-הלכה (כדי להבדילו מ"מדרש אגדה").
 השם "מדרש" נמצא כבר במקרא (דהיי"ב יג כב וכ"ד כז), אלא שכאן פירושו "ספר" βιβλίον, וכמו "מקרא", ספר לקריאה, כך "מדרש", הוא ספר לדרישה וחקירה, ו"מדרש-ספר" (שם כד כז), γράφη הוא כמו "מגלת-ספר" (1).
 השם המלא של מדרש-הכתוב הוא "מדרש-סופרים" (ה"ג ה' הספד, ד"ו קמג ע"ד, ד"ב 633; וארבעה מדרש סופרים) (2); "מדרש חכמים" (ספרא בחוקותי פרשה ב' א'; אם לא תשמעו למדרש חכמים), או ("מדרש") "תורה" (קידושין מט סע"א), ירוש' מ"ק פ"ג פג ע"ב [חוקיה] (3), והיא היא ה"תורה" ששאל חגי לכהנים (חגי ב יא), שאינה אלא מדרש חכמים (4).
 השם הקצר הוא "מדרש", "מדרשות": קידוש' מט א'; ר' יהודה אומר מדרש (5);

- (1) בכר, טרמינולוגיה, 104—105.
 (2) המדרש שבה"ג ד"ו הוספה היא, ונוספה ב"ב שלא במקומה, ע"י גינצבורג OLZ 1910, עמ' 227.
 (3) "מדרש תורה", שם ע"ב, הוא רק פירוש של "תורה" שבדברי ר' יוחנן (כ"י מ': מדרש של תורה, ורש"י הוא שהגיהו), תה"ג מדעי היהדות סי' קיד: מאי מדרש מדרש תורה, ערוך ע' הלך: מאי מדרש מדרש דעל התורה, בכר, שם הערה 4, ולא כלוטרבך, JQR, מהד"ח V 503, וע"י יבמות ק"א: מדרש תורה בניגוד ל"מדרש כתובה".
 (4) חוקיה זה הוא חוקיה השני, שהרי שם: אמר ליה ר' יוסי, וסעה בזה לוטרבך, שם 506.
 (5) בבלי פסח יז א', ירוש' סוטה פ"ה כ ע"ב.
 (6) במשנה (שקלים פ"ו מ"ו, ת"כ ויקרא חובה פכ"א ו): זה מדרש דרש יהודע כהן גדול אשם הוא וכו' ואומר (מ"ב יב יז) כסף וכו'.

מדרשי יתרו, עמלק פ"ב 196: והודעתי את חוקי האלקים ואת תורותיו — חקים אלו מדרשות והתורות אלו ההוראות דברי ר' יהושע, שם: והזהרת אתהם את החוקים אלו מדרשות והתורות אלו הוראות דברי ר' יהושע (כלומר: דברים החוקים ורשומים בכתוב), וכיו"ב (סתם) ספרי ראה פיס' נח (אצל: המשפטים אלו הדינים), שם פיס' נט (קידוש' לו א): אלה החקים אלו המדרשות והמשפטים אלו הדינים אשר תשמרון זו משנה לעשות זו מעשה, וכיו"ב ספרא אחרי פרשה ט' ט': ספרא שמיני פרשה א' ט': ולהורות את בני ישראל אלו ההוראות, את כל החקים אלו המדרשות י, אשר דבר ה' אליהם אלו ההלכות, ביד משה זה המקרא, יכול אף התרגום ת"ל ולהורות⁸, אבל החכמים השתמשו בשם "מדרש" אף למדרש לשון המשנה, כתובות פ"ד מ"ו: זה מדרש דרש ראב"ע לפני חכמים בכרם ביבנה, "הבנים יירשו והבנות יזונו" (מה הבנים וכו') (דרש את המשנה בהיקש כאילו היה זה מקרא בתורה), ואף למדרש לשון שטר כתוב, 'ירוש' יבמות פט"ו יד ע"ד וכתובות פ"ד כח ע"ד — כט ע"א: עבד כתובה מדרש¹⁰).

ואפילו פירוש-שמות שבתורה עצמה נקרא "מדרש"¹¹, ב"ר פכ"ה ב': ר' יוחנן או' לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם, לא היה צריך קריא למימר אלא זה יניחנו וכו'.

עיקר מובנו של "דרש" הוא "חקר", "בדק"; מכאן יצא, כבר בימים קדומים, המובן: לבדוק בספר, דרשו מעל ספר ה' וקראו (ישע' לד טז)¹². "עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט" (עז' ז י), והרי הוא קורא בספר התורה לפני הקהל וה"מבינים" (נחמ' ח ב, ג), "מפרש ושום שכל ויבינו במקרא" (שם ח'), והלויים מבינים את העם לתורה (שם ז וט'), הם "המשכילים שכל טוב" (דהי"ב ל כב). "מבין" הוא המורה¹³ ותרגומו: ספרא, "סופר", "חכם", "איש מבין וסופר" (דהי"א כז לב)¹⁴.

ו"עזרא הסופר, סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל" (עז' ז יא) — בארמית: "ספר דתא די אלה שמיא" (שם יב), — הוא אחד ה"מבינים" וה"משכילים", שהרי באו אליו "להשכיל אל דברי התורה" — פי': להתבונן ולחקור ולדרוש בה, וכשמצאו כתוב בתורה, "בסכות תשבו שבעת ימים" ("אשר ישבו בני ישראל בסכות"), פירשוהו

7) למדרש זה "החקים אלו המדרשות", כחננו גם בנדרים לו א.
8) כ"י רומי: אשר צוה יי' אליהם אילו ההלכות, ביד משה זה תלמוד יכול אף התרגום ת"ל ולהורות. ר' יוסי ברי יהודה אומ' יכול אף התרגום ת"ל ולהורות, ועי' כריתות יג ב וילקוט וראב"ד.

9) כתובות פ"ג מ"ג וביב פ"ט מ"א.
10) "דרש" — לשון הירוש', שבתוס' כתובות פ"ד ה, בבלי ב"מ קד א: בירוש' נחשבו שם כמה דברים שאינם "כתובה" (ר"מ, ר') אלעזר הקפ"ר, ריב"ק) אלא שכתובים!
11) עי' צנץ גר"ם 2, 180.
12) [ע"י גם מה שכתב על "מדרש" ו"דרש" מ"צ סגל, תרביץ ש"ה, 194 ואילך].
13) "מבין עם תלמיד", דהיי"א כה ח: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה.
ישע' כה פ.
14) עי' צנץ שם, 26.

(עזרא והמבינים) לאמר¹⁵: צא ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות סכת ככתוב (שם יד—טו); זאת אומרת שפירשו על יד הכתוב את ההלכה שמסככין ב"כל דבר" שגידולו מן הארץ¹⁶. זו היא תחילת עבודתם של הסופרים, והוא תחילתו של ה"מדרש" וה"תרגום". הסופרים שאחרי עזרא המשיכו את פעולותיו של עזרא הסופר, פירשו את הספר, ספר התורה, ולימדו אותו לעם, על כן נקראו מורי התורה מימי עזרא ועד הזוגות, ובשאלה — עד סוף ימי הבית¹⁷, — סופרים¹⁸ ואצל הכותבים יוניתי (ἱερογραμματεῖς¹⁹). ἱερογραμματεῖς²⁰ = "חכמת סופרים" (סוטה פ"ט מט"ו), וגם ἱερογραμματεῖς²¹. הסופרים "הבינו בתורה ודרשו בחכמת הראשונים"²², פירשו התורה, הלכותיה דקדוקיה ושיעוריה, תיקנו תקנות²³ וגזרו גזרות ו"עשו סייג לתורה"²⁴, "שניות (לעניות) מדברי סופרים"²⁵, חומר בדברי סופרים מדברי תורה, האומר אין תפלין לעבור על דברי תורה²⁶ פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב²⁷, כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים²⁸; והחדש אסור מן התורה בכל מקום

15) ואשר ישמעו ועיבירו קול — גם הוא פירוש ה"מבינים". ואולי דרשו כאן: להזהיר ביד על כך, הרגיל במדרשה הלכה שלנו.

16) ספרא אמור פ"ז י"א, סוכה לו ב—לו א, סוכה פ"א מ"ד, בבלי יב א.

17) בימי נביא: פליטת ספריא (מגילת תענית פ"ב, גרץ II 370) = פליטת סופריהם (בברכת על הצדיקים, ע"י מבוא המשנה לברלין 261, וע"י שירר II 375 הערה ד), בהשאלה (בניגוד לשירר שם) קורא רבן גמליאל (הזקן) לחכמי זורו: סופרים הגיעו לי ואדרשנו כמין חומר (ספרי נשא פ"ט ה, סוטה טו א); "חכמים וסופרים", אבות ס"ו ט, ובמצבות שברומי נמצא ἱερογραμματεῖς²⁹ גם כמאה ה'—ה"ד (שירר שם), "סופרי", "ספרא" במובן "חכם" גם ירוש' סנהד' פ"י, כו ד: אהן ספרא, ספרי ברכה פ"ט שנו (בבלי סוטה יג ב); משה ספרא רבא דישאל (ת"א לד"ג כא), וכן תרגום "מחוקק" (בר' מט י): ספרא. ובעברית: בראש ששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד כור (ברכות מה ב), באבגליון נזכרים "סופרים ופרושים" (ol ἱερογραμματεῖς καὶ ol Φαρισαῖοι) בערבוביא כמה פעמים (מתיא כג ב, טו א ועוד, מרקוס יא ז ועוד). ספרות אצל שירר II 372—373.

18) קקרא בארמית, לבלר, אבל גם מלמד מקראי, למשל ירוש' חגיגה עו ע"ג ועוד: ספרין ומתניין; סוטה פ"ט מט"ו: מיום שחרב ביהמ"ק שרו חכמיא למהוי כספריא וכו'; ספר מתא (ב"ב כא א, כ"ג כ"ד), בעברית: סופר, מלמד, סופר יהודי וסופר גוי (ב"ב כא א); מלמד מקראי, קנאת סופרים (ב"ב שם), והסופר מלמד כדרכו (דברים שלא נקראין ולא מתרגמין, תוס' מגילה פ"ד לח), וגם התינוקות הלומדים מקרא נקראו "סופרים", קידושין פ"ג מ"ג (כפשוטו ולא כרש"י), המלמד סופרים והמלמד תינוקות (פ"ו 333), בתי סופרים (כתובות קה א) = בית ספר (בירוש' שם רפ"ב).

19) חשמונאים א' ז יב, חשמונאים ב' ו ית.

20) בן סירא לח כד.

21) מלחמות היהודים ליוספוס, ס"ו פ"ה ג.

22) בן סירא לט א—ג, וע"י סמנז שם.

23) [ההערה נשמטה מכתביו של רבנו, וחבל על דאבדוין].

24) אבות פ"א מ"א, אדרינ' שם.

25) יבמות פ"ב מ"ד.

26) שכן פירשו, והיה לאות על ירך וגו', והשוה "שאל את הכהנים תורה", חגי ב יא.

27) סנהד' פ"ט מ"ב.

28) תוס' מקראות פ"ה ה, ירוש' סנהד' שם ל ע"ב: שעיקרן מדברי תורה ופירושן מדרם.

וע"י נידר נב א: ושיערו חכמים כעדשה.

הערכה הלכה (הלכה מקובלת) והכלאים מדברי סופרים²⁹) (למדוהו מן הדין, עי' קדושין לט א)³⁰; אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי סופרים מדברי תורה ולא דברי סופרים מדברי סופרים³¹). י"ח דבר נקראים, דברי סופרים³²; עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד וכו' אפילו דבר אחד מדיקדוקי סופרים³³), ואמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים וגזרות שוות³⁴). והראשו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים³⁵) עתידין לחדש³⁶), ונשתכחו בימי אבלו של משה כמה קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים³⁷). וזכרו גם הלכות שחידשו סופרים: "שער חדש (ירמ' כו י, לו י) בחצר העליון) ששם חידשו סופרים את ההלכה"³⁸). ור' יהושע אימר על כמה הלכות שנשנו בכלים (פי"ג מ"ז) וטבול יום (פ"ד מ"ב—מ"ו, תוס' שם פ"ב יד) דבר חדש חידשו סופרים³⁹) ואין לי מה אשיב.

הסופרים כאמור פירשו את התורה, ובקשר עם לימודה פירשו את כל הלכותיה ודיניה. קראו בתורה "היה לאות על ידך" ופירשוהו: אלו תפלין של יד, "ולטוטפת בין עיניך" — אלו תפלין של ראש (וזה נקרא במשנה "דברי תורה", סנה' שם), "לטוטפות" "לטוטפות" — אלו ארבע טוטפות (בתים, וזה "דברי סופרים", שם); "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדור" — זה אתרוג⁴⁰); "בסכות תשבו" — בסכות של כל דבר שגידולו מן הארץ (עי' לעיל); "לא תעשה כל מלאכה" — כל ליט אבות מלאכות (שבת), "אל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים"⁴¹). ועמי הארץ המביאים

(29) עולה פיג מ"ט.

(30) השהו. אם הלכה נקבל ואם לדין יש חשובה (יבמות פ"ח מ"ג וכריתות פ"ג מ"ט), ועי' גזיר פ"ז מ"ד: "אר"ע דנתי וכו', יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה", ובירוש' קדושין פ"א גס ע"ד: הלכה עוקפת למדרש (ועי' סוטה סז א). אבל בקידוש' לח ב נחלקו בזה שמואל ור' יוחנן. ועי' מונה"ז שער יג, 150.

(31) ידים פיג מ"ב, ידים וכתביהקודש משמנה עשר דבר, זבים פ"ה מ"ב, ועי' שבת יד ב (במתיא סו א ועוד: קבלת הזקנים). וכוה תוס' טבול יום פ"א י: דברי תורה מדברי סופרים ודברי סופרים מדברי סופרים; משקין אין מטמאין כלים לר' יוסי אלא מדברי סופרים, ספרא שמיני פ"ח ופסח' סז א, וטבול יום מ"ח דבר, שם, ועי' שבת שם. סהרות פ"ד מ"א, פרה פ"א מ"ה.

(32) תוס' דמאי פ"ב ה, דפו' וכי ו': דבר קטן, בבלי בכורות ל ב: דקדוק אחד מדברי רש"י סוכה כח א: מדקדוקי — סופרים. (33) סוכה כח א.

(34) כ"י מ"ב וא"ם ולונדון ואה"ת, דפו': שהסופרים, כ"ימ לר'.

(35) מגילה יס ב.

(36) תמורה סז א.

(37) ירוש' עירובין פ"ה כב ע"ג, בבבלי פסח' צב א וש"נ: חצר החדשה שחדשו בו דבר ואמרו טבול יום לא יכנס במחנה לויה, ועי' חשמונאים א' ס גז: ובשנת מאה וחמשים ושלש וכו' צוה אלקימוס להרוס את חומת חצר המקדש הפנימית (הסורג) ויהרוס את מעשה הנביאים, ויוספוס, קדמוניות ס"ב, י"ר ושירי ו 225 הערה 6.

(38) אם זה נמשך בטבול יום (כדעת הר"ש, שהיא מוכרחת ויוצאת מתוס' שם) גם על פיה: בראשונה וכו' חזרו לומר וכו', איכ' הסופרים האלה קרובים לזמננו.

(39) ר"ז פרנקל ב"דרכי המשנה", עמ' 3.

(40) ידמ' יז כא, נחמ' יז טו, יט.

את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש (יר"ט⁴¹).
ושלשה כלים ניטלין בשבת⁴², ובימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זר⁴³.
בדרך זו, דרך המדרש, לימדו הסופרים את התורה, ובדרך זו מסרו לתלמידים
את הקבלות וההלכות המסורות ביחד עם התורה הכתובה.
זו, דרך המדרש, ורק זו היתה דרך לימודם; ודרך זו נמשכה עד זמנו של יוסי
בן יועזר, הראשון לזוגות, שהיה בימי גזרות אנטיוכוס.

וכך אומר רב שרירא באגרתו⁴⁴:

וסיפרא וסיפרי דראשי דקראי והיכא רמיואן הילכאא בקראי ומעיקרא בבית
שני ביומי ראשונים⁴⁵ לפום ההוא אורחא הוה תניאניהון
[=ספרא וספרי דרשות הכתובים] והיכן רמזות ההלכות בכתובים, ומתחילה בבית
שני בימי הראשונים⁴⁶ בדרך זו (כלומר דרך המדרש) היתה משנתם⁴⁷.
ואמנם כן, ההלכה הראשונה שנמסרה בדרך המשנה עם מחלוקתה
בצדה, בסגנון שאינו רגיל כלל במשנה⁴⁸ ובארמית, — היא „עדות“ של יוסי בן
יועזר (עדיות פ"ח מ"ד); העיד יוסי בן יועזר על איל קמצא דכן ועל משקי בית
מטבחיא דכן ודיקרב במיתא מסאב וקרו ליה יוסי שריא (= „ולא הודו לר“ של
תלמידי ר"ע).

„עדות“ זו לא „בו ביום“ (ביום שמינו את ראב"ע נשיא) העיד אותה, שהרי קדם
כמה דורות לאותו זמן⁴⁹, אלא שהכניסו משנה זו שנאמרה בסגנון עדות לתוך משנת
עדיות.

וכך התחילו משנה קדומה אחת שמימי זקני בית שמאי וזקני ב"ה

(41) נחמ' י לב, יב סז.

(42) „בראשונה“, תוס' פ"ד א, בבלי שבת קכג ב וירוש' פ"ז סז ע"א.

(43) בבלי וירוש' שם.

(44) הוצ' לוין, 39, נוסח צרפתי.

(45) בנוסח ספרדי: ביומי דרבנן קמאי.

(46) „ראשונים“ בא אצל רש"ג באגרתו בכמה מובנים: „הזוגות“ (עמ' 8), „אנשי כנה"ג“ (18),

„ראשונים דקמי חרבן הבית“ (22), חכמים שבסוף ימי הבית (11).

(47) דברי שמואל בתמורה טו ב: „כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת
יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה
רבינו“, אין פירושו של „כמשה רבינו“ — „בדרך המדרש“, כדעתו של לויטרכך, JQR מהדו"ת, II 28
(ועי' גם השחר ש"ז, 150), אלא פירושו: הלכה מסוקה בלא מחלוקת, שהרי בגמרא שם שאלו
ע"ז: והא תניא משמת משה אם רבו מטמאין סמאן וכי' מיגמר הו' גמירי להו' כמשה רבינו („בלא
מחלוקת“), וזהו גם פירושו של דברי ר' יוחנן ביבמות עב ב: „ראיתי לכן פדת שיושב ודורש כמשה
מפי הגבורה אל ר"ל דידה היא מתניתא היא, היכא תנא לה בת"כ“, ז"א מדרש סתמי ופוסק,
כלא שם אומר (הרי „משה מפי הגבורה“ לא „דרש“ אלא קיבל תורה ומסרה!). ואמנם
המחלוקת התחילה ביוסי בן יועזר: מחלוקת הסמיכה (חגיגה פ"ב), ועי' ירוש'
שקלים ריש פ"ה: ויש אומרים אלו („מדרש הלכות והגדות“) אנשי כנסת הגדולה
יתיקנו.

(48) עי' גם סגנון המחלוקות בתוס' מכשירין פ"ג ג—ד (עי' להלן): חילפתא בן קרינא אומר וכו'.

הירושע בן פרחיה אומר וכו'.

(49) עי' יוחסין השלם, 63. הוא מעיר גם על עדיות פ"ד מ"ו (עקביא בן מהלאל העיד) ועל

פ"ח מ"ב (העיד ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן הקצב).

(חגיגה פ"א מ"ח ואילך)⁵⁰ במחלוקת יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן על הסמיכה (ביר"ט) והקדימו לה הקדמה קצרה וחשובה על יחס המשנה למדרש: היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שייסמכו. הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות. הדינין והעבודות, הסהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שייסמכו. הן הן גופי תורה. וכבר הצורך בהקדמה זו מראה שעדיין לא עבר זמן רב משעה שעברו מדרך המדרש לדרך המשנה.

ואחת משלש ההלכות, ש"העיד" עליהן יוסי בן יועזר בעדותו (ודיקרב במיתא מסאב), יִשְׁנָה מן דרשה במדרש-הלכה (ספרא) בשם "זקנים הראשונים" (שר"ע חולק עליהם). שהם בודאי הסופרים שקדמו ליוסי בן יועזר, שבשם העיד את עדותו (את ההלכה בלא המדרש). וכך שנינו בספרא ויקרא חובה פי"ב א', או נפש אשר תגע בכל דבר טמא. זקנים הראשונים היו אומרים יכול אפילו אם נגע אדם במגע טמאות (בכלים ואדם שנגעו במת)⁵¹ יהא חייב ת"ל בנבלת חיה בנבלת בהמה בנבלת שרץ מה אלו מיוחדין שהן אבות הטומאה ("עיקרי הטומאה ועצם הטומאה") יצא דבר שאין אב הטומאה.

זקנים הראשונים דורשים כלל ופרט: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא — כלל, או בנבלת חיה טמאה וגו' או כי יגע בטומאת אדם וגו' — פרט (לכל טומאתו אשר יטמא בה, פירשו על כל טומאות האדם: בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר; וכיו"ב אמור כב ה: או באדם אשר יטמא לו לכל טומאתו)⁵². ואין בכלל אלא מה שבפרט⁵³.

ועל הלכה זו העיד יוסי בן יועזר בעדיות: ודיקרב במיתא מסאב, הנוגע במת ולא הנוגע באדם הנוגע במת⁵⁴.

חוץ מזו ישנם עוד כמה מדרשות והלכות שהובאו במקורותינו בשם "זקנים הראשונים", רובם שייכים בודאי לזמן הזה, זמן הסופרים:

1. ספרא סוף מצורע, פ"ט יב⁵⁵: והדוה בנדתה. זקנים הראשונים היו אומרים תהיה בנידתה לא תכחול ולא תפקס עד שתבא במים עד שבא ר"ע וכו'. וזה בודאי מדרש הסופרים, שכן אמרו באדר"נ ריש פ"ב⁵⁶: איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה, הרי הוא אומר ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב יכול יחבקנה וכו'. יכול תרחץ פניה ותכחול עיניה ת"ל והדוה בנדתה כל ימים שבנדתה תהיה בנדוי. מכאן אמרו כל המנוולת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה וכו'. סייג זה עשו אפוא אנשי כנה"ג ("ועשו סייג לתורה"). גם השבעים מתרגמים

50 ע"י מונה"ז שער יג, עמ' 174, וע"י משי"כ בזה בספרי "מבוא למשנה" (לעיל ח"א, עמ' 18 ואילך).

51 בכ"י רומי היה כתוב: במגע סמא מת (והוגה כלפנית), ואפשר שהוא הנוסח העיקרי.

52 וע"י ת"כ שם פ"ד.

53 ר' ישמעאל בחו"ס שבועות פ"ב ז דורש כלל ופרט וכלל, ואינו מוציא אלא טומאות שאינן מפורשות בתורה [ע"י משי"כ בסי' היוכל לקרוי, עמ' 29].

54 זהו עיקר פשוטה של המשנה והברייתא (וע"י ע"ז לו ב), וכך פירשה ר' ישראל לוי, הובא בשמו אצל הורוויץ, מונ"ש ח"ג עמ' 74 הערה 5, ואחריו לויתרברך, JQR vi (1915) 68—73.

55 שבת סד ב, ירוש' גטין ספ"ט נ סע"ד.

56 וע"י נוי"ב פ"ג א.

„גדה“ בכל ויקרא (חוץ מן יב ב וי"ח יט) αφεδρος, „מנודה ומרוחקת ונבדלת“ (57).
 ורשב"א אומר (בתוס' שבת פ"א יד): שהראשונים לא היו אוכלין עם הנידות (58).
 ואף המשנה מזכירה (גדה פ"ז מ"ד) עוד „בית הטמאות“ (חדר שהגשמים משתמשות בו
 בימי גדתן).

2. תוס' שבועות פ"ג י"ז (59): והוא עד הכשר לעדות, ושמה להוציא את
 החרש, או ראה להוציא את הסומא, או ידע להוציא את השוטה, אם לא יגיד
 ונשא עונו להוציא את האלם אילו דברי (ס) הראשונים ר' עקיבא אומר וכו'.
 3. מכילתא דר"י בשלח עמלק פ"ב 181: כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע,
 זקנים הראשונים אומרים כך מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישאל לוקין
 בו סופו ללקות וכו'; לעיל מסכתא דר"ה, סוף פ"ה 109 סתם: כך היא מדה מהלכת וכו';
 מדרשב"י לי"ז יד (60): זקנים הראשונים אומרים שוט וכו'.

שלושת הראשונים הם מדרשי הלכה, והרביעי (סי' 3) — אגדה.
 ושתי הן הלכות מופשטות בלא מדרשן:

4. תוס' אהלות פ"ד ו' ר' יוסי אומר זקנים הראשונים אומרים (רביעית דם
 שנשפכה על האסקופה והיא קטפרס, „משופעת“) מקטפרס ולפנים הבית טמא מקטפרס
 ולחוץ הבית טהור חזרו לומר קטפרס בין מבפנים בין מבחוץ הבית טהור (כמשנתנו
 פ"ג מ"ג).

„זקנים“ אלו, שהשתמשו במלה יונית קטפרס, καταφερές, „משופע“, — חיו אפוא
 בזמן ההשפעה היונית, בזמן הסורים; נאמר מומנו של אנטיגנוס איש סוכה, ששמו
 (Ἀντίγονος) כבר מעיד על הסביבה היונית, ואילך (60).

5. נזיר נג א (ברייתא בלא ציון): אמר ר' אלעזר (י) זקנים הראשונים
 מקצתן היו אומרים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לכל (בין לתרומה וקדשים בין
 לנזיר ועושה פסח). רובע עצמות ורביעית דם לא לכל (כלומר אפילו אחד מכולם אינו
 מטמא) ומקצתן היו אומרים אף רובע עצמות ורביעית דם לכל. ב"ד
 שלא חריהן אמרו חצי קב עצמות וחצי לוג דם לכל, רובע עצמות ורביעית דם לתרומה
 וקדשים אבל לא לנזיר ועושה פסח; בתוס' נזיר פ"ה א ואהלות פ"ד יג (61): אמר ר'
 אלעזר (62) בראשונה (63) היו זקנים (64) חלוקין מקצתן אומרים רביעית דם ורובע
 עצמות ומקצתן אומרים חצי קב עצמות וחצי לוג דם בית דין שלא חריהם אמרו
 רביעית דם ורובע עצמות לתרומות ולקדשים חצי קב עצמות וחצי לוג דם לנזיר
 ולמקדש (65).

(57) עי' רו"מ, Einfluss, 160.

(58) „לא גזרו ראשונים“ שלפניו, נמשך על י"ח דבר.

(59) דבי ר' ישמעאל, ס' היובל לקרויס 27.

(60) הוצ' אפשטיין מלמד, עמ' 123.

„60“ והשוה „כרוספדין“, להלן עמ' 518 הע' 26.

(61) כ"מ, דפ"ר: אליעזר. (62) ירוש' נזיר פ"ז נו ע"ג.

(63) בירוש' בסעות: שמעון בן אלעזר.

(64) עי' „בראשונה“ שבתוס' שבת רפ"ד, שהוא מומן הסופרים הראשונים, עי' לעיל.

(65) בירוש': בתי דינין, והשאר כבתוס', אלא שחסר שם „זקנים“ (הראשונים) שבתוס'

ד"ם פ"ב סז, הם ר' אליעזר וחבריו, והראשונים ס"ס, ועי' תוס' סוטה פ"ז ט.

(66) בירוש': לנזירות ולסומא מקדש וקדשיו.

והעיד ר' יעקב בר אידי (תלמיד ר' יוחנן) בבבלי שם, שב"ד שלאחריהן: מפי שמועה אמרוהו⁶⁷ מפי חגי זכריה ומלאכי, ובירוש' שם: רבי יעקב בר אידי בשם רבי שמעון (בן לקיש)⁶⁸ מדרש אמרוהו מפי חגי זכריה ומלאכי. כלומר "מדרש" מימי הסופרים. (ור' יהושע אומר לר"ע הדן ק"ו שרביעית דם מטמא בנזיר: יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה. נזיר פ"ז מ"ד; ובס"ז 243: אבל מה אעשה שגזרו חכמים חצי לוג, וגם ר' אליעזר משיב לר"ע, נזיר שם: אין דנין כאן ק"ו). ונראה שדרשו "ועל כל נפשות מת לא יבא" (ויק' כא יא): שתי נפשות ומת אחד, שתי רביעיות דם למת, מעין שדרש ר"ע מכאן רביעית דם הבאה משני מתים: שתי נפשות ומת אחד⁶⁹.

ואמנם קרוב להלכה הישנה (חצי לוג וחצי קב לכל) נמצא בס"ז⁷⁰: זאת התורה אדם וכו' לרבות דבר אחר שיטמא כמת שלם, את מה אני מרבה השיזרה [וה]גולגולת וחצי לוג דם וחצי קב עצמות וכו'⁷¹.

כאן ישנה כבר מחלוקת בין "זקנים הראשונים", ומכיון ש"מימיהם לא נחלקו אלא על הסמיכה"⁷², אפשר להניח שמחלוקת זו ב"הלכה" מופשטה ש"מדרש" שלה בצדה, בדור השני של הוגות (יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי) היתה. המעבר מ"מדרש" ל"משנה" התחיל אפוא בזמנו של יוסי בן יעזר, הלך והתפתח, הלך והתבדל למקצוע מיוחד: המשנה.

על טעמו של המעבר הזה מדרך המדרש לדרך המשנה (ההלכות) נאמרו דברים שונים ומשונים⁷³.

יש אומרים שמפני שנתרבו ההלכות, שלא נכללו בתחלת ההשקפה לא בכתובי התורה ולא בפירוש... הסופרים... ולפי שלא הספיק להם בזה שגון הכתוב עם הפירוש... על כן קבעו את העולה להם במאמרים קצרי המלות ורבי הכוונה בכדי להקל על הזכרון⁷⁴! רז"פ⁷⁵ מחזיק בטעמו של רנ"ק, מפני ש"ברבות הימים נתרבו הפירושים ועמדו זה בצד זה בלי חיבור וקישור פנימי ולימוד כזה הוא מלאכה כבדה" וכו'. והוא מוסיף עוד טעם שני, והוא הפיזור והפירוד הבא בעקבי הלימוד בדרך פירוש התורה, הרבה מצות נכפלות ומשולשות בתורה ונבדלות במקומות אלה באיזה תיבה וכו' הגיתנת לידרש... ומדרכי הגפש המשכלת לאסוף ולקבל כל הפרטים אל הכלל...".

אבל ל"זכרון" היה מועיל בוודאי⁷⁶ בית-האחיזה בכתוב, ואשר לסדר ולכינוס, הרי לא

67 המיוחס לרש"י גורס כנראה: מפי שמועה אמרוהו, ולא יותר, ופי': מפי שמעיה ואבטליון ואית דאמרי שאמרו מפי חגי וכו' ואית דגרסי וכו' (כנ"י שלנו).

68 כזה בחולין קל"ב ובכורות נ"א (למחלוקת תנאים אחרונים) בשם ר' יוחנן. אבל היא דבכורות אינה בירוש' שקלים פ"ג מו ע"א. ולהפך אמרו שם: זאת אומרת בן עזאי חבר ותלמיד היה, ונראה שמכאן, מנזיר, העבירו זה ב"ב ללכל המקומות הנזכרים.

69 ספרא אמור פרשה ב"ד, ס"ז חוקת 307 [הוצאתי עמ' 18], נזיר לח א.

70 הוצאתי עמ' 22 (הורוביץ עמ' 309).

71 ע"י בהערות המו"ל [ובהערות מר"ר בהוצאתו].

72 תוס' חגיגה פ"ב ח.

73 אסף אותם לייסרבה במ"ע JQR מהדו"ח v, 507—527.

74 רנ"ק מונה"ז שער יג, לבוב 156. כזה גם חיים (מבוא למכילתא, iv): מפני שהיה הדרך הזה

קל לזכרון ונוח להשיג בו התבליית היוצא מתוך פירוש הסופרים.

75 דרכי המשנה, 6—7.

76 בהערותו של לייסרבה (שם v 314).

העילו הרבה, שהרי במשניות הראשונות היו מסדרים כמה דברים לפי חיצוניותם (מספרים, אין בין, וכדומה) ומה הרויחו בסידור המשנה? ⁷⁷).

לויטרכך ⁷⁸ סובר על כן, שיסודו של המעבר הזה הוא בחוסר ביסוסן של כמה הלכות בכתוב (מעין דברי רנ"ק): המעבר למשנה בא קודם-כל בהלכות שלא מצאו להן ראייה מן התורה, או שדנון קצת חכמים באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ולא הסכימו להם חבריהם. הלכות כאלה נשנו בדרך המשנה ⁷⁹. ולאלה נוסף עוד מניע אחר, מחלוקת הצדוקים והפרושים, שהצדוקים היו מונים את החכמים על כמה הלכות, שאין להן יסוד במקרא. מפני הטעמים האלה עזבו החכמים במשך הזמן לגמרי את דרך המדרש, "הסתירו" (כך: "הסתירו") את מקורות ההלכה, ושנו אותה כאילו היתה "הלכה למשה מסיני" ⁸⁰. הלכה פסוקה סתמית, בלא ראיות מן הכתוב!

ומה נאמר על הראיות מן הכתוב המרובות במשנה. אפילו במשניות הקדומות ⁸¹? ואיך אפשר שאותם החכמים שהשתדלו להסתיר כביכול מקום הפצע — יגלו פתאום את מקומו בדברים מפורשים לעיני הצדוקים שבימי הורדוס? היתר נדרים פורחין באויר וכו' ⁸².

הרי דווקא בדורות שלפני הורדוס נסדרו לא בלבד הלכות שהן "כהררים התלויים בשערה" (הלכות שבת, חגיגות והמעילות) אלא אף הלכות שיש להן על מה שייסמכו ("הדינין והעבודות" וכו') ⁸³.

אפשר ואפשר שהיו אף גורמים חיצוניים שגרמו למעבר זה, כגון חידוש התורה שאחרי גזירת אנטיוכוס ⁸⁴. אסיפתה וכינוסה (ואפשר שאספו או אף עדויות, כעדותו של יוסי בן יעזר, ע"י לעיל), אבל בעיקרו של דבר גרמו למעבר זה בודאי ובודאי — ריבוי ההלכות והתולדות, שהיו קשורות לספר התורה רק בקשר רפוי, קשר המקום, זאת אומרת, שנקשרו ונסמכו לאותו הכתוב שבתורה שעוסק באותו ענין. הלכות כאלה נשנו לאמיתו של דבר גם בזמן הסופרים בתור "הלכות" פסוקות ונבדלות, אם אמנם אצל (ולא מתוך) התורה הכתובה (וכי"ב נסמכו, ולא נלמדו מן הכתוב, כמה הלכות — בת"כ שלנו ובספרי).

על-ידי כך נתפתחה במשך הזמן הלכה שאינה תלויה כלל במקרא: דרך המשנה.

77) לויטרכך שם, 519. 78) שם VI, 81 ואילך.

79) לויטרכך נשען בזה על פירוש המוסע, במעשה של הלל, שמניח כי הורשות של הלל הן דרשותיהם של שמעיה ואבטליון, הדרשנים הגדולים (פסח ע"ב), ובני בתירא קיבלו את ההלכה, ולא קיבלו את הדרשה. ונסמך גם על עדותו של יוסי בן יעזר, שהיא נדרשת בספרא מן הכתוב ולא הסכימו לה חבריו, אבל אלו לא הסכימו גם להלכה!

80) וגם את הסרמין הזה המציאו או! אבל הצדוקים הלא לא האמינו בו?!

81) חלה פ"ד מ"י ובכורים פ"א מ"ב ומ"ג, שקלים פ"א מ"ה, סוטה פ"ז מ"ה ועוד.

82) חגיגה פ"א מ"ה, ע"י לעיל עמ' 506.

83) על טעם אחר בעיר לויטרכך לחומו במקום אחר (שם VI 30 הערה 32), שאנטיוכוס גזר על כל מי שימצא אצלו ספר התורה יומת, אבל לא גזר "כנראה" על לימוד התורה, שהרי אנו מוצאים את יוסי בן יעזר אומר: "הי ביתך בית ועד לחכמים וכו' (אבות פ"א מ"ד). וע"כ שינו הסופרים שבימים ההם את שיטתם ולימדו בדרך המשנה. אבל אם מפני דברי יוסי בן יעזר הרי אנו מוצאים גם את ר"ע, ר' חנינא בן תרדיון ור' יהודה בן בבא בימי גזירת הדריוס, שהקהילו קהילות ברבים ולימדו התורה. ורחוק הוא לומר שאנטיוכוס גזר על הספר ולא גזר על לימוד התורה.

84) חשמונאים א' א נז—נז, יוספוס, קדמוניות ס"ב ה ד.

מימי יוסי בן יועזר ואילך לקחה אפוא דרך ה"הלכה" ה"משנה" את מקומה הראשי של דרך "המדרש".

ההלכות נמסרו בלשון המשנה כספר בפני עצמו ולא כפירוש לתורה.

חוץ משלש ההלכות של יוסי, שמחלוקתן בצדן ("וקרו ליה יוסי שריא") שהוזכרנו, נמסרו מן הזמן ההוא הקדום עוד שתי הלכות כאלה עם מחלוקתן בצדן, והן בתוס' מכשירין פ"ד ג—ד:

חילפתא בן קוינא (ר"ש: קוינא) אומר שום בעל בכי טמא מפני שמרביצין עליו (ב)מים ואחר כך קולעין אותו אמרו חכמים אם כן יהא טמא לחילפתא בן קוינא וטהור לכל ישראל. יהושע בן פרחיה אומר חטים הבאות מאלכסנדריה טמאות מפני אנטליא⁽⁸⁵⁾ שלהן אמרו חכמים אם כן יהיו טמאות ליהושע בן פרחיה וטהורות לכל ישראל.

סדר ההלכות וסגנון המחלוקת מראה, ששתיהן הלכות קדומות ושחילפתא בן קוינא קדם ליהושע בן פרחיה. והרי גם חכמים כ"יהודה בן דורתאי"⁽⁸⁶⁾ ויהודה בן צריפאי וחברו מתתיה בן מרגלות⁽⁸⁷⁾ אינם ידועים ממקור אחר⁽⁸⁸⁾.

אבל גם כשלקחה ההלכה את המקום הראשי לא הניחו חכמים את ידם מן ה"מדרש", המדרש לזה את המשנה בדרכה, כ"תלמוד" למשנה. שאפילו ראשוני ראשונים הוה אית להו' תלמוד וכו' והיו עיקרין דילהון קלין וחמורין וגזרות שוות ופנים של מדרשות וכו'⁽⁸⁹⁾.

כי לא הלל הוא שחידש את המדרש ובנה אותו על שבע המדות שלו⁽⁹⁰⁾, אלא "דרש שבע מדות לפני זקני בתירה" למעשה, באותו ערב פסח שדנו בו "אם פסח דוחה שבת"⁽⁹¹⁾. שאלו הן שבע המדות שדרש: קל וחומר. גזירה שוה. ובנין אב. ושני כתובים ("המכחשים"). וכלל ופרט. וכיוצא בו במקום אחר ודבר למד מעניינו⁽⁹²⁾. אלו שבע מדות שדרש הלל הזקן לפני זקני בתירה.

וכך "התחיל דורש להן מהיקש ומקל וחומר וגזירה שוה. מהיקש. הואיל ותמיד קרבן ציבור ופסח קרבן ציבור מה תמיד קרבן ציבור דוחה שבת אף פסח קרבן ציבור דוחה את השבת. מקל וחומר. מה אם תמיד שאין חייבין על עשייתו כרת דוחה את השבת פסח שחייבין על עשייתו כרת אינו דין שידחה את השבת. מגזירה שוה. נאמר בתמיד במועדו ונאמר בפסח במועדו מה תמיד שנ' בו במועדו דוחה את השבת אף פסח שנ' בו במועדו דוחה את השבת" (ירוש' שם).

הרי כאן שלש מדות ממדותיו: היקש ("מה מצינו", "בנין אב"), ק"ו וג"ש. ואיפשר מפני שדרש להם כל היום בהלכות פסח (בבלי וירוש' שם) הוצרך לכל המדות ("ראב"ד בפירושו). ואמנם בירושלמי (שם) נסמך לענין שלמעלה: "על שלשה

(85) $\alpha\lambda\lambda\alpha$, מכונת-שאיבה.

(86) פסחים ע"ב.

(87) קדמוניות ס"ז ו ב.

(88) רש"ג באגרתו אומר (ליון, 8): וראשונים לא איתודעו שמהתהון אלא

של נשיאים ושל אבות בית דין בלבד משום ולא הוה אית בהון מחלוקת וכו'.

(89) רש"ג באגרתו, עמ' 48.

(90) ספרא בסוף ברייתא דר' ישמעאל, תוס' סנהדרין סוף פ"ז יא, אדר"נ פל"ו.

(91) פסח ס"א, ירוש' פסח פ"ו לג ע"א, תוס' פ"א א—ב.

(92) כנו' כ"י וראשונים, ע"ה הר"מ א"ש.

דברים עלה הלל מבבל. סהור הוא וכו' (93) על זה עלה הלל מבבל (98). כתוב אחד אומר וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר וכתוב אחד אומר מן הכבשים ומן העזים תקחו. הא כיצד צאן לפסח וצאן ובקר לחגיגה (94). כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחר אומר שבעת ימים מצות תאכלו. הא כיצד ששה מן החדש ושבעה מן הישן (95). ודרש (מעצמו) הסכים (למדרש שדרשו בא"י!) ועלה וקיבל הלכה. ומכיון ששתי הדרשות האחרונות מהלכות פסח הן. ואחת מהן (צאן ובקר לחגיגה) נוגעת בשאלת היום, קרוב שגם למדה זו הוצרך באותו יום.

והרי כבר ארבע מדות ממדותיו (96) שהשתמש בהם הלל למעשה לפני בני בתירה. ונשארו רק שלש שאין אנו יודעין שימושן.

ולא על שיטת המדרש של הלל חלקו בני בתירה (97), אלא (98) לא קיבלו ממנו את ההיקש והק"ו והג"ש. מפני שמצאו להם תשובה: "היקש שאמרת יש לו תשובה וכו' ק"ו שאמרת יש לו תשובה וכו' גזירה שזה שאמרת — שאין אדם דן גזירה שזה מעצמו" (ירוש' שם). ו"אע"פ שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן יבא עלי כך שמעתי משמעה ואבטליון" (שם); ושזו היתה באמת קבלה משמעה ואבטליון אנו לומדים מדברי בן-הדור יהודה בן דורתאי שאמר "תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישאל חגיגה דוחה את השבת" (99). ומכללו אתה שומע שאמרו: פסח דוחה את השבת.

את הדרשות של הלל שדרש מעצמו לא קיבלו בני בתירה מפני שמצאו להן תשובה. אבל קיבלו את ה"הלכה". והרי זה כאותה שאמרו (100) "אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה". וכאותה שאמר ר' יהושע לר"ע (101) על הק"ו שלו: "יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה". שהרי יש שההלכה עוקפת למדרש (102).

ובכלל — המדרש תומך בהלכה. אבל אינו יוצר את ההלכה; סומכים את ההלכה מן המקרא. אבל אין מוציאים וממציאים הלכה מתוך דרש (103). ואדם דן גזירה שזה לקיים תלמודו. ואין אדם דן ג"ש לבטל תלמודו (104). ועל הלל

(93) ספרא תוריע פ"ט טו.

(93a) בתוס' נגעים סוף פ"א: וזה אחד מן הדברים שעליהן עלה הלל מבבל.

(94) מדרי' ספחא פ"ד 13 — בשם ר"ע, ועיקרה ספרי ראה פ"ס קכט = מנחות פ"ז מ"ו סתם.

וזו נוגעת גם בשאלת היום שנשאלה בערב-ספח הוא, אם חגיגה דוחה שבת, שם ע"ב.

(95) = ספרי ראה פ"ס קלר בשם ר"ש, ששנה זה במדרשו: ספרא אמור פ"ב ה' בשם ר"ש

בן אלעזר. שהביא מכאן תשובה לצדוקים, מנחות סה א.

(96) מאיר איש שלום בהקדמתו לספרא (עמ' 6 והלאה) מוצא בדרשתו הראשונה "כלל ופרט"

(ואחריו אוסטרובסקי, המדות ע' כב—כד), אבל זה דחוק.

(97) כדעתם של גרץ ווייס והנמשכים אחריהם.

(98) כמו שהעיר כבר הלוי, כך ג 78.

(99) פסחים ע"ב. (100) יבמות פ"ח מ"ג, כריתות פ"ג מ"ט.

(101) נזיר פ"ז מ"ד.

(102) ר' ישמעאל בירוש' קידושין פ"א נט ע"ד, וע"י בבלי סוטה טז א.

(103) הלוי, ח"א כך ג 307 והלאה. וכבר כתב כן רה"ג ביה"ג אסף 102 (ס' יד): הכין חזינא

דלאו ראהי היא אילא מדרש הוא ועיקר מילתא הלכה מקובלת היא ומנסבין בה

תלמודא (כיכמות עב א: הוא סבר מדקא נסיב לה תלמודא (כנוס' דפרי"י), דאורייתא היא

ולא היא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא).

(104) יירוש' פסחים שם.

אמרו: „ודרש (מעצמו) והסכים (למדרש שדרשו בא"י) ועלה וקיבל הלכה" (105), ולא סמך על המדרש שלו. וראב"ע אומר לר"ע: „עקיבא אם אתה מרבה כל היום כולו בשמן בשמן איני שומע לך אלא חצי לוג שמן לתודה וכו' הלכה למשה מסיני" (106). ואמנם לא כל „הלכה" היתה לה (שני דורות לפני החרבן!) על מה שתסמך (סמך בתורה) (107), ועליכן אמר ר' יהושע (108): מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה (כל אשר בתוכו יטמא = יטמא) שהוא טמא. אבל המדרשות הלכו כל הזמן שאחרי יוסף בן יעזר ביחד עם „ההלכות", גם לפני זמנו של הלל.

בתחילת ימי הורדוס ובסופם נזכרים „חכמים גדולים ודרשנים גדולים": שמעיה ואבטליון נקראים „דרשנים גדולים" (108) בפי בן-הזמן יהודה בן דורתי (110), ועל יהודה בן צריפא ומתתיה בן מרגלות אומר יוספוס (111): $\tau\omicron\upsilon\delta\alpha\iota\omega\nu\ \lambda\omicron\gamma\iota\omega\tau\alpha\iota\ \kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\rho'\ \omicron\upsilon\sigma\tau\iota\nu\alpha\sigma\sigma\omicron\upsilon\nu\ \tau\omega\nu\ \pi\alpha\tau\rho\iota\omega\nu\ \xi\eta\gamma\eta\tau\alpha\iota\ \nu\omicron\mu\omega\nu\ \sigma\beta\mu\beta\iota\nu\iota\mu\ \mu\beta\iota\nu\ \pi\rho\sigma\eta\gamma\iota\gamma\alpha\sigma\iota\ \tau\omicron\upsilon\tau\omega\nu\ \kappa\alpha\tau\alpha\ \delta\acute{\upsilon}'\ \eta\sigma\alpha\nu\ \sigma\phi\iota\sigma\tau\alpha\iota\ \kappa\alpha\tau\alpha\ \tau\eta\nu\ \pi\acute{o}\lambda\iota\nu,\ \mu\acute{\alpha}\lambda\iota\sigma\tau\alpha\ \delta\omicron\kappa\omicron\upsilon\nu\tau\epsilon\varsigma\ \acute{\alpha}\kappa\rho\iota\beta\omicron\upsilon\nu\ \tau\acute{\alpha}\ \pi\acute{\alpha}\tau\rho\iota\alpha.$ = „שני חכמים היו בעיר, הנחשבים למבינים הטובים ביותר של תורת-אבות".

ושמאי דרש: „עד רדתה — אפילו בשבת" (113), זכור ושמור — זכרה עד שלא תבוא וישקפה משתבוא (114), ולמד אפילו מדברי קבלה: שנאמר אותו הרגת בחרב בני עמון (קידושין מג א: משום חגי הנביא) (115).

חקני ב"ש וב"ה הלא נחלקים בכמה דברים שיסודם מדרש-חכמים (116). וכמה דרשות של כהנים מזמן הבית (שבוודאי לא היו מביה) נמסרו: א) זה מדרש דרש יהוידע כהן גדול אשם הוא אשום אשם לה' (ויקרא ה יט) זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בו עולות הבשר לשם והעורות לכהנים ואומר (והיכן מצינו מדרש זה, במלכים ב' יב יז, בפי יהוידע) כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' לכהנים יהיו (117). בודאי דרשת הכהנים.

105) ירוש' פסח' שם, לעיל. כשם שאמר ר"ס לר"ע (ת"כ ויקרא נדבא פ"א ה, זבחים יג א): אני הוא ששמעתי ולא היה לי לפרש ואתה דורש ומסכים לשמועה, וספרי בהעלותך פ"ט עה: כרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים לשמועה.

106) זבחים פ"א, ספרא צו פ"א ו.

107) תגיבה פ"א ת. 108) סוטה פ"ה מ"ב.

109) דרשתם באגדה — מדר' בשלח פ"ג 99, [= מדרשבי, אפשטיךמלמד, 58].

110) פסחים ע"ב. 111) קדמוניות ס"ז פ"ב.

112) = מלחמות ס"א פ"ג ב. 113) ספרי שופטים פ"ט רג.

114) מדרשבי [אפשטיךמלמד 148], ועי' להלן בעמ' הסמוך.

115) בס"ז 326: חנן היה אומר וכו' הלל היה אומר וכו' — חנן זה קדם כנראה להלל, והוא כנראה חנן של כתובות פ"ג. ודרשותיו של הלל — ירוש' פסח' שם, ספרא תוריע שם ב"ט, ספרא שמיני פרשה ט ה וס"ז שם.

116) למשל ברכות פ"א מ"ג, גטין פ"ט מ"י, מדרשבי 35, [אבל בכ"י לי, עי' הוצאת אפשטיך

מלמד 42]; תוס' שבת פ"א כא ומדרשבי 108 [הוצ' אפשטיךמלמד 149], מדר' נזיקין פ"טו 300

ומדרשבי 144 [אפשטיךמלמד 202] [כ"ט מד א], ועוד (עי' דרכי המשנה, 48, ודוריד 179).

117) ספרא חובה פ"א ו, שקלים פ"ו מ"ו.

(ב) הכהנים דורשין לעצמן (שקלים פ"א מ"ד).
 (ג) בני חנן היו דורשין (ספרי ראה פ"ס ק"ה).
 (ד) ישמעאל בן פיאבי, היו דנים עמו מק"ו (תוס' פרה פ"ג ו').
 (ה) גאלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון, דרש ספר יחזקאל⁽¹¹⁸⁾; ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנו ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה⁽¹¹⁹⁾. מה עשה העלו לו שלש מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרשו.
 וכבר העיר גרץ⁽¹²⁰⁾, שגם י"ח דבר גם מגלת תענית בעלייתו של אלעזר בן חנניה נתקנו (כנוסח מג"ת בניגוד למשנה ולבבלי). ובאמת נשארה לנו דרשה אחת שלו ביחס ליחזקאל בספרי תצא פ"ס רצ"ד: רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר איפה לפר ואיפה לאיל איפה לכבש⁽¹²¹⁾ [וכן] מדת [פרים] אילים וכבשים אחת היא [והלא כבר נאמר שלשה עשרונים לפר שני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש]⁽¹²²⁾ אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה⁽¹²³⁾.
 דרשה אחרת שלו במדר"י בחדש פ"ז 229: גאלעזר בן חנניה בן חזקיה (בן חנניה)⁽¹²⁴⁾ בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת, הוא שמוכא בברייתא אחת⁽¹²⁵⁾ בשם ר' יוחנן (שאלעזר בן חנניה היה אחד מהם): מחד שביך לשבתיך⁽¹²⁶⁾, ובמכיל' דרשב"י⁽¹²⁷⁾ בשם שמאי (כמו שהזכרתי כבר): זקרה עד שלא תבוא ופקרה משתבא וכו'.

(ו) וזכריה בן הקצב דרש כדרשת ר"ע אחריו⁽¹²⁸⁾, כשם שגם דברי ר' שמעון⁽¹²⁹⁾ הם דברי זכריה⁽¹³⁰⁾.

כך נמסרה גם דרשת הלל הנזכרת (שבירוש' פסח פ"ו לג ע"א) בספרי (ראה פ"ס קכט), ובשם ר' עקיבא במדר"י פסח פ"ד 13. וכן דרשתו השניה של הלל שבירוש' (שם) נמסרה בספרי (ראה פ"ס קלד) בשם ר' שמעון, ובספרא (אמור פ"ב ה, מנחות סו א) בשם ר' ש בן אלעזר.

ובדרכנו למדנו, שמדרשים המובאים במדרשי-הלכה סתם, ואפילו אלה שמובאים בשם תנאים אחרונים — יכולים להיות קדומים מאד, ואלה שבשם נמסר המדרש אינם אלא "תנאים" ששנוהו ומסרוהו.

(118) שבת יג ב וש"נ.

(119) מנחות מה א.

(120) ח"ג נוסא 26 (3) עמ' 810.

(121) יחו' מז ז, ועי' שם יא וה'.

(122) כ"י ר', ילקוט ותוס' מנחות שם [ועי' ח"ג בהוצ' פינקלשטיין].

(123) ר' שמעון דורש אחרת בברייתא שבמנחות מה א.

(124) לי בכריי א"פ ומ' ובס' והזהיר ויל' ורמב"ן לתורה.

(125) ביצה סז א.

(126) עי' גרץ שם בהערה 1.

(127) הוצ' הופמן 107, [אפשטיין-מלכר, 148].

(128) ר' יהושע בסוטה פ"ה מ"א.

(129) בתוס' ב"ב פ"ז ו' וירוש' ב"ב סז ע"א.

(130) שם ושם ובבלי ק"א א.

והמשנה העתיקה. שנתחברה לפחות שני דורות — או שלשה דורות — לפני החרבן⁽¹³¹⁾. בחגיגה פ"א מ"ח אומרת: הדינין והעבודות, הטהרות והטומאות ועריות יש להן על מה שייסמכו; המשנה הזאת ידעה אפוא כבר את המדרשות למקצועות אלה.

ומשנה עתיקה אחרת שמימי הבית⁽¹³²⁾ ידעה כנראה רובו של המדרש שנסדר ב"הגדה" של פסח⁽¹³³⁾, שהרי אמרה⁽¹³⁴⁾: ודורש מארמי אובד אבי עד שהוא גומר⁽¹³⁵⁾ כל הפרשה⁽¹³⁶⁾.

ומשנת יומא (פ"א מ"ו) אומרת: אם היה (הכהן הגדול) חכם דורש (בסדר היום), ואם תלמיד-חכמים⁽¹³⁷⁾ — דורשין לפניו.

ורבי הושעיה שנה בברייתא שלו⁽¹³⁸⁾: כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה (על הטבלה של הלני המלכה) שממנה היה קורא ומתרגם כל דיקדוקי הפרשה (בתוס'¹³⁹): קורא ודורש ומדקדק בכל דקדוקי.

ועל רבן יוחנן בן זכאי, תלמידו של הלל ורבו של ר' יהושע בן חנניה, אמרו⁽¹⁴⁰⁾: שלא הגיח מקרא ומשנה ותלמוד וכו' דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל המדות של חכמים ("קלים וחמורים וגזרות שוות") וכו'.

ואותו ר' יהושע האומר (בסוטה פ"ה מ"ב שהזכרתי) מי יגלה עפר וכו' שאין לו מקרא מן התורה וכו' — אותו ר' יהושע מדבר על ה"מדרשות" כמקצוע קבוע ומיוחד אצל ה"הוראות" (הלכות, משניות); חוקי האלהים אלו מדרשות (שהן חקוקים ורשומים בכתוב)⁽¹⁴¹⁾ ותורותיו אלו ההוראות⁽¹⁴²⁾; החקים אלו מדרשות והתורות אלו הוראות (שם).

בזמנו של ר' יהושע לימד חברו ר' נחוניא בן הקנה⁽¹⁴³⁾. "שהיה דורש את כל התורה בכלל ופרט"⁽¹⁴⁴⁾. ממנו נשארו לנו שתי דרשות, אחת בהלכה ואחת באגדה; (א) בערתי הקדש מן הבית — מה שבבית מעכב (את הוידוי) לא מה שבשדה (מ"ת 175. ור' יהושע חולק).

(131) ע"י לעיל עמ' 505/6 ובחלק א' עמ' 18—19.

(132) "כלו צלי", ומחלוקת ב"ש וב"ה במ"ו בפירושה של מ"ה.

(133) = ספרי תבא פס' שא, מ"ת 172—173, לקח טוב ח"ב 90—91; בספרי שלנו קיצרה הסופרים ורמזו "וכר הגדה".

(134) ססח פ"י מ"ד.

(135) כנוי ד"ר וירוש' וכ"י.

(136) ע"י הוסמן, המשנה הראשונה, 8.

(137) כנוי ד"ר, ה"י לו, כ"י ה' ועוד.

(138) ירוש' יומא פ"ג מא ע"א וסוטה פ"ב יח ע"א.

(139) תוס' סוטה פ"ב א. וכך פירושו של יומא פ"ג מ"ג: וקורין לפניו בסדר היום, כלומר המקרא והמדרש, כמו בכורות פ"ג מ"ו: קורא מארמי וכו' = "ודורש" שבפסחים, כי במקדש היתה העבודה נעשית ככל הלכות הפרושים (יוספט).

(140) אדריג פ"ד, סוכה כח א, ב"ב קלד א.

(141) בספרי פנחס פס' קלד: והיתה לבני ישראל לחקת משפט, נתנה תורה (דעת) לחכמים לדרוש ולומר כל הקרוב בשאר בשר הוא קודם לנחלה.

(142) מדר' יתרו, עמלק פ"ב 196.

(142a) שנקרא במ"ת 175: איש אמוס ("אמהים").

(143) שבויעת כו א.

(ב) צדקה תרומם גוי וחסד (לישראל) ולאומים חטאת (ב"ב י ע"ב).
 ובאותה שעה לימד גם נחום איש גמזו (נחמיה העמסוני), שמהיה דורש את כל
 התורה כולה בריבה ומיעט (תוס' שבועות פ"א, שבועות שם), ומהיה דורש כל
 אתין (שבתורה י"י), ומהיה אימר אכין ורקין מיעוטין אתין וגמין ריבויין¹⁴⁵.
 מאלה נתפרדו שני בתי: בית ר' ישמעאל ובית ר' עקיבא. ר' ישמעאל
 הלך בעקבותיו של הראשון ור"ע בעקבותיו של השני.
 אבל עד שאנו נבנסים למדרשי ר' ישמעאל ור"ע עלינו לדבר דברים אחדים על
 שרידי המדרשים שמחוץ לארץ-ישראל.

144) חגיגה יב א, ב"ר פ"א, מסד כב ב וש"נ.
 145) ב"ר שם, שם פכ"ב, שם פנ"ג, ירוש' סוטה פ"ה כ ג וש"נ. ע"י בכר, אגדות התנאים, ח"א.
 43—44, בירוש' סוטה: הוא היה אומר — כלומר נחמיה.

II. המדרשות בחו"ל

א. במצרים

- (א) השבעים. כמה שרידים של מדרשות נמצאים בתרגום השבעים¹ והם בודאי מדרשות עתיקים שהגיעו מא"י למצרים. למשל:
 1. וכי יגח (שמות כא כח) תירגמו: ἐὰν δὲ κερατίση, וכן תירגמו בפסוק כט = כי יגח אין נגיחה אלא בקרן². וכן מתרגמים "יגח" (פסוק לה) = בקרן (הכתוב מדבר³).
 2. ונקרב בעל הבית אל האלהים (שם כב ז): — καὶ ὁμείτῃ, "ונשבע" = "לשבעה"⁴.
 3. והרים את הדשן אשר תאכל וגו' (ויקרא ו): καὶ ἀφελῇ τὴν κατακάρπωσιν: "והרים את האברים המאוכלים" = ספרא צו פ"ב ד⁵: "והרים את הדשן אשר תאכל האש יכול עצים ת"ל עולה וכו' הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד (תמיד פ"א מד"ה)⁶."
 4. מרוח אשך (שם כא כ): — μόνοςχῖς = בכורות פ"ז מ"ה: אין לו ביצים או אין לו אלא ביצה אחת זהו מרוח אשך האמור בתורה ר' ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו. ופירש הבבלי (מד ב:) קשיא ליה לר' ישמעאל הא חסר אשך מיבעי ליה תני שנמרחו אשכיו. והספרא (אמור פרשה ג טו) השמיט דברי ת"ק לגמרי, אבל דברי ת"ק הם מדרש ישן נושן.
 5. ממחרת השבת (שם כג יא): τῇ ἐπαύριον τῆς πρώτης (ἡμέρας τῆς ἑορτῆς): = ממחרת יום טוב הראשון⁷.
 - וכך אומר גם פילון⁸: μετὰ τὴν πρώτην εὐθὺς ἡμέρα: (ביום הסמוך ליום הראשון אחריו): וגם יוספוס⁹ אומר, שהעומר קרב ביום השני לחג המצות בששה עשר בניסן. שלא כדעת הצדוקים (ממחרת שבת בראשית)¹⁰.
 6. ובן אין לו (דברים כה ה): αὐτῷ ἢ μὲν δὲ ἐπέρμα — ספרי תצא
1. נתחבר לכל המאוחר לפני שנת 222 לפני סה"נ, זמנו של תלמי IV סילוסטור, שהרי דמטריוס שכתב באותו זמן (205—222) כבר השתמש בו, עיי' שירר III², 310 וגרץ III³, 582.
 2. ב"ק ב ע"ב.
 3. בבלי שם, מדרשביי הופמן 135 [אבל בכ"י לר', עיי' הוצ' אפשטיין-מלמד 187].
 4. מדריי נויקין פס"ו 300, מדרשביי — קטע הגניזה — 143 [הוצ' אפשטיין-מלמד 201].
 5. ירוש' יומא פ"ב לט ע"ג.
 6. סי' 1—3 אצל רויס Ueber den Einfluss d. paläst. Exegese auf d. Alex. Hermeneutik, עמ' 93—94, 142.
 7. ספרא אמור פ"ב א, מנחות סה ב.
 8. De Septenario p. 1191 § 20.
 9. קדמוניות ספר ג י ה.
 10. עיי' לפי הפרושים גם חייס דוד"ד ח"א, 12.

פיס' רפח⁽¹¹⁾: וכן אין לו אין לי אלא בן בן הבן וכן הבת⁽¹²⁾ ובת הבן מנין ת"ל אין לו מ"מ וכו'. ובמשנה⁽¹³⁾ שנינו: מי שיש לו בן מ"מ פוטר את אשת אחיו וכו'⁽¹⁴⁾.

(ב) פילון האלכסנדרוני

גם בספרי פילון נמצאים כמה מדרשים המתאימים בעיקרם למדרשי-הלכה⁽¹⁵⁾ שלנו למשל:

1. פילון⁽¹⁶⁾ מציע דברי התורה (דב' כב כג וגו') על נערה שנאנסה בעיר או בשדה, ומוסיף:

„אבל הדין צריך לבדוק יפה בדינה ולא יתלה את הכל במקום. שהרי כשם שאפשר לה שתאנס בתוך רחוב העיר, כך אפשר לה שתמסור את עצמה ברצון בשדה. לכך דיקדקה תורה כשלמדה זכות על זו שנאנסה בשדה ואמרה (כב כז): צעקה הנערה ואין מושיע לה. לומר שאם לא צעקה ולא הגנה על עצמה, אלא הלכה אחריו ברצון, הרי היא חייבת בוודאי, שהיא נסמכת בערמה על מקום המעשה לראיה שנאנסה. וכן בעיר. מה תעשה ריבה זו שרוצה ליתן הכל בשביל כבודה ואינה יכולה להגן על עצמה מפני הגואף החזק ממנה וכו'. כי זו אע"פ שהיא בעיר הרי היא מכל-מקום כנמצאת במקום שם. שהרי אין לה עוזרים. אבל השניה שמסרה את עצמה ברצון הרי היא כנמצאת בעיר אע"פ שלא היה שם אדם.“

וכל דבריו מתאימים⁽¹⁷⁾ לגמרי למדרשי-חכמים בספרי (תצא פיס' רמג): כי בשדה מצאה, יכול בעיר חייבת בשדה תהא פטורה ת"ל צעקה [הנערה המארשה ואין מושיע לה] אם⁽¹⁸⁾ אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה ואם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת.

2. „אחרי הבנות“ — אומר פילון⁽¹⁹⁾ — „באים בשורה השלישית האחים, ובשורה הרביעית אחי האב מן האב, ודמו בזה שגם האב יורש את בנו, שהרי זה דבר אי-אפשר שאחי האב שבא מכח האב יורש והאב עצמו אינו יורש.“

מעין זה⁽²⁰⁾ אמרו בספרי פנחס פי' קלד: ומנין שהאב יורש אמרת קל וחומר הוא ומה אחים⁽²¹⁾ שאין באים אלא מכח האב הרי הם יורשים האב שאין האחים באים אלא מכחו דין הוא שירש.

3. פילון⁽²²⁾ מדבר על גידול חטא של האוועל בפקדון, ומטעים דבריו: „כי מלה

(11) ואינו אצלנו, והשלימו ה"ר סוליימן ע"פ כ"י, [וכ"ה בהוצ' פינקלסטיין], וכוה כמ"ת 165.

(12) כמ"ת: ובת הבת.

(13) יבמות ס"ב מ"ה.

(14) סי' 5—7, Einfluss, עמ' 149, 136 (Vorstudien, 190), 219.

(15) מ"ע, אמרי בינה פ"ה, דף נ' ע"ב וכו' אומר: לא תמצא אפילו אות אחת אשר תורך כי אצל התורה שבכתב התקבל לו המסורת, וע"י ה"י נ"מ במאמרו שבקובץ VI Annual, 149 והלאה. ר"ס, Philo und die Halacha, לייפציג 1879, וע"י וינסרד, Philo v. Alex. als Ausleger, des A. T.

(16) De specialibus legibus, ס"ב, § 312.

(17) ר"ס, 87—89. (18) בדפוסים בסעות: ואם.

(19) שם, § 172. (20) ר"ס, 95.

(21) כלומר: אחי המת, ובדפוסים בסעות: אחים מן האב והתרגם ר"ס בסעות: die Vaterbrüder.

(22) שם ס"ב, § 340—341.

ברבית אינה ניתנת אלא בשטר וכתב, ומלזה בלא רבית שניתנת בפומבי מעידים עליה עדים. מה שאין כן בפקדון. פקדון נותן אחד לחברו בסתר וחוזר לאחוריו שלא יראהו אחר, ואפילו את עבדו אינו לוקח עמו וכו'. במעשה (כזה) שאינו נראה (לאדם) עומד ה' באמצע ושניהם סומכים עליו וכו'.

ואלה ממש²¹ דברי ר"ע²⁴: ר"ע א מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמלה והלה והנושא ונותן אינו מלזה ואינו לזה ואינו נושא ואינו נותן אלא בשטר ובעדים לפיכך בזמן שהוא מכחיש מכחיש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם בזמן שמכחיש מכחיש בשלישי שביניהם. וכאלה עוד (למשל בהלכות סוטה)²⁵.

ב. מדרשי-הלכה בבליים

תרגום אונקלוס — אע"פ שלשונו הארמי דומה ללשון-יהודה²⁶ — סידורו נעשה בבבל²⁷, וקרוב שנכנסו בו גם דרשות בבליות.

כי אע"פ שאונקלוס נזהר לתרגם מלה במלה, מתרגם הוא לפעמים בהתאם להלכה, במקום שפשט הכתוב מתנגד להלכה. למשל:

(א) ממחרת השבת — מבתר יומא טבא (עי' לעיל).

(ב) כל בן נכר (שמ' יב מג): כל בר ישראל דאשתמד = מדר' פסחא פט' 53: אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע שנאמר וכל בן נכר ערל לב (וגו'), יחזקאל מד טו).

(ג) בבית אחד (שם מו): בחבורא חדא = מדר' שם 54: בחבורה אחת הכתוב מדבר. (ד) לא תבשל גדי בחלב אמו (שמ' כג יט): לא תיכלון בשר בחלב = מדר' כספא פ"כ 336 ועוד.

(ה) כי תבא בכרם רעך, כי תבא בקמת רעך (דב' כג כה וכו'): ארי תתגר = ספרי תצא פיס' רטו, רסו: יכול לעולם ת"ל ואל כליך לא תתן בשעה שאתה נותן לכליו של בעה"ב וכו', ת"ל וחרמש לא תניף בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בעל הבית; ב"מ פז ב: כי תבא נאמר כאן ביאה ונאמר להלן לא תבא עליו השמש מה להלן בפועל וכו'. (ו) וכתבתם על מזוזות ביתך (דב' ז ט): ותכתבינן על מזוזיין²⁸ ותקבעינן בסיפי ביתך = ספרי ואתחנן פיס' לו יז: אף כתב האמור כאן על הספר ובדיו.

(ז) וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר (דב' טז ב): ותיכוס פסחא קדם ה' אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי = ספרי ראה פיס' כט יז: צאן ובקר והלא אין הפסח

(23) ריסר, 62. (24) ספרא ויקרא חובה פכ"ב ד.

(25) [עי' לעיל במבוא לסוטה, עמ' 397 ואילך].

(26) עי' אוהב גר, 22 [ועי' משיכ ב.ארמית בבליה" של]. "ציצית", "גדילים" מתרגם: כרוספדין $\kappa\rho\acute{o}\sigma\tau\epsilon\delta\alpha$ (תרגום השבעים), אבל $\kappa\rho\acute{o}\sigma\tau\epsilon\delta\alpha$ הוא "כנף", "שפה" ביונית, אלא (כמו שהעיר רז"ס Einfluss, עמ' 180) שהיהודים בא"י קראו לציצית הכנף — "כנף" (השוה "ארבע כנפות"), וזה בוחדי היה בזמן ההשפעה הסורית-יונית, ומלשון העם נכנס השם לתרגום הארמי ובא גם למצרים (השוה "קספרס" של "וקנים הראשונים", לעיל עמ' 507).

(27) "תרגום בבלי" אצל האחרונים, "תרגום ד"ר" אצל הגאונים, "מתרגמינן" בבבלי.

(28) "מזוייך" של אונקלוס הוא הסרמין ל"מזוזה" ולא "מזוזות" של הפקרא, שד"ל.

(29) מנחות לד א.

(30) כל הדרגמאות אצל שד"ל אוהב גר, הוצ' ב, עמ' 8—9, 18, 23.

(31) פסח ע"ב, מדר' פסחא פ"ד 13.

בא אלא מן הכבשים ומן העזים איך למה נאמר צאן ובקר. צאן לפסח ובקר לחגיגה. ומדרש זה הוא משלשת הדברים שעליהם עלה הלל מבבל: כתוב אחד אומר וזבחתי פסח לה' אלהיך צאן ובקר וכתוב אחד אומר מן הכבשים ומן העזים תקחו. הא כיצד צאן לפסח וצאן ובקר לחגיגה. ודרש (מעצמו) והסכים (למדרשם של בני א"י ולהלכה) ועלה וקיבל הלכה⁽³²⁾. כר' ישמעאל במדרי' שם (בחגיגה באה בפסח הכתוב מדבר. שאף הצאן אינו כאן אלא לחגיגה. וכתרגום יונתן). ור"ע אומר שם: כתוב אחד אומר וזר וכתוב אחד אומר וזר כיצד יתקיימו שני מקראות הללו וזר ת"ל משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח צאן לפסח ולא בקר לפסח. והתנאים הבבליים תלמידי ר' ישמעאל. ר' יאשיה ור' יונתן. שניהם אומרים: צאן לפסח ובקר לחגיגה (שם. וכן ר' אליעזר).

מדרש-הלכה בבליים נזכרו בשני התלמודים. מגלת סתרים שמצא רב בביתו של ר' יוחנן⁽³³⁾ היא מדרש-הלכה. שנזכר בו אך ורק איסי בן יהודה. איסי הבבלי. ומדרש בבלי אחר נזכר בחולין סג ב: תנא (א"ה) עומדת כאן⁽³⁴⁾ ורואה נבלה בארץ-ישראל. והוא מדרש-הלכה בבלי לדברים; וסמוך לו שם בבבלי⁽³⁵⁾; תניא איסי בן יהודה אומר מאה עופות טמאין יש במזרח וכולן מין איה הן. ונראה שהכל לקוח מבריתא אחת בבלי⁽³⁶⁾.

ובריתא בבליית הביא ר' זכאי מבבל לא"י: תנה ר' זכאי קומי ר' יוחנן וכו' א"ל ר' יוחנן בבליא תברת⁽³⁷⁾ בידך תלתא נהרין ואתברת⁽³⁸⁾.

וכך אנו מוצאים⁽³⁹⁾: ר' יוחנן אמר על דא עלי⁽⁴⁰⁾ אבא בר בא דאינון אמרין מניין שהפסח משתנה לשם שלמים ת"ל אם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים כל שהוא מן הצאן בא שלמים⁽⁴¹⁾. בבבלי היו דורשים אפוא מדרש זה. ועליו עלה אבהו דשמואל לארץ-ישראל.

ובירוש' ר"ה רפ"ד נט ע"ב: ר' יוחנן ורשב"ל הוון יתיבין מקשיי. אמרין תנינו יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. אין דבר תורה הוא אף בגבולין ידחה וכו'. עבר כהנא אמרין הא גברא רבה דנישאל ליה. אתון שאלון ליה אמר לון כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה. הא כיצד בשעה שהוא חל בחול יום תרועה. בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה. מזכירין אבל לא תוקעין.

גם זה כנראה מדרש בבלי. שהביאו רב כהנא.

(32) ירוש' פסח פ"ו לג ע"א. (33) שבת ו ב, צו א. כ"ב צב א.

(34) כנר כ"י (ע"י ד"ס) ורש"י הוא שהגיה: בבבל.

(35) ע"י משיכ בס' היובל לקרויס.

(36) דרשה זו נכנסה בנוסחאות הספרי ראה במקומות שונים. בכ"י ר"ה בתחילת פ"ס קא.

ובספר שלפני הילקוט במ"ק (ד"א). ואין ספק שנוסף שם מדוי' ר' ישמעאל. כמו פ"ס צח (ר' יאשיה. ר' יצחק) ששייך בפ"ס קג. ע"י מאיר ע"ן שם. ואפשר לקוח מבריתא הבבליית. [וע"י מינקלשטיין בכל המקומות הנ"ל].

(37) כצ"ל. בנוס' (גם כ"ל וד"ו): עברת.

(38) ירוש' יבמות פ"ח ס ע"ג = בבלי ע"ב (ישב מפורש שהוא מדרש הלכה): שבת פ"ז

ט ע"א וגו' פ"ז נז ע"ג = בבלי סנה"ס כב א.

(39) ירוש' שקלים פ"ב מו ע"ד ופסח פ"ה לב ע"א.

(40) בנוס' כ"ל ושרידי ירושלמי, ד"ו: דעלין פסח: דא אכר לי.

(41) זבחים ח ב בשם אבהו דשמואל.

ובאגדה אמרו⁽⁴²⁾: ר' תנחומה בשם ר' חיייה רבה ר' ברכיה בשם ר' אלעזר (בויקיר פייא זו אליעזר [לעזר, אלעזר] המודע) זה מדרש עלה בידינו מן הגולה⁽⁴³⁾ כל מקום שנ' ויהי בימי צרה (אמר ר' שמואל בר נחמן חמשה ויהי בימי הם). ור' חייה ור' אלעזר שניהם בבבלים.

הזכירו גם מדרש-אגדה, "מסכת (מכילתא, ברייתא) שעלתה בידם מן הגולה"⁽⁴⁴⁾; מסכת שעלה מבבל אמרו שירד עם הקב"ה לסיני כעשרים ושנים אלף מרכבות, כך שנה אליהו זכור לטוב⁽⁴⁵⁾, ובפסיק' פיס' כאו במסורת (קרי: במסכת) שעלה בידם מן הגולה, מצאו כתוב תרתין רבון דאלפי שנאן דמלאכין ירדו עם הקב"ה וכו', ובשהשיר פ"א, עד שהמלך במסבוב אלא מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה שקפץ להם מעשה העגל וכו'⁽⁴⁶⁾; ולפי דעתו של פרידמן⁽⁴⁷⁾ "היא סדר אליהו רבא וזוטא", וברייתא זו אמנם נתחברה בבבל לפני חתימת הבבלי⁽⁴⁸⁾.

ואמנם הרבו בבבל מימי התנאים הראשונים להתעסק במדרש, הלכה ואגדה, ולא בהלכה מופשטת, מכיון שלא היתה בבבל ישיבה ולא סנהדרין (על דבר זה עלה הל' מבבל, "על דא עלי אבא בר אבאי", ועל-כן עסקו יותר ברמזי-הכתוב ובמדרש-ההלכה, ומדרשי-ההלכה, מכילתא וספרי במדבר וברייתות רבות שבתלמוד הבבלי⁽⁴⁹⁾, מלאים מדרשות ר' יאשיה (ור' אחי בנו) ור' יונתן (תלמידי ר' ישמעאל), ר' נתן, ר' יצחק ואיסי בן יהודה (עקביה, גור אריה) ור' זוטרא⁽⁵⁰⁾).

ומכיון ששמות אלה נזכרים רק במדרשי-הלכה מבית מדרשו של ר' ישמעאל (ע' להלן), הדעת נותנת, שמדרשי בבלי אלה הובאו לאי ע"י תלמידי ר' ישמעאל, ר' יונתן ור' יאשיה, והבבלים הבאים אחריהם נספחו לבית-מדרשו של ר' ישמעאל, וע"י כך נכנסו דבריהם במשניות של בית המדרש הזה.

- (42) ביר פמ"ב [פ"א] ג. תיאודור 399—400, ושינ.
 (43) בבבלי מגילה י ע"ב: אמר ר' לוי ואיתמא ר' יונתן דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנה"ג.
 (44) פסיקוד"ב בוכר ד"ס יב (דף קז ב).
 (45) ע"י סא"ר פכ"ב/פ"כ ע"ב 119, וסא"ז פ"ד ע"ב 179 וס"ב ע"ב 193.
 (46) ע"י סא"ז פ"ד.
 (47) מבוא לסא"ר 77—78.
 (48) ע"י מאן, IV Annual, 302 ואילך.
 (49) ע"י הופמן, 73 ואילך ודה"ר, ח"ב, 184 ואילך.
 (50) ברכות יג ב, דה"ר ס"ט, 189.

מדרשי ר' ישמעאל ור' עקיבא

ימי פריחת המדרש, התפתחותו והתבדלותו לשיטות ובתים הם ימי ר' ישמעאל ור' עקיבא. היה צורך למצוא סמך להלכה בתורה מפני התנפלויות הצדוקים והמינים ותלונותיהם, וכך התעמקו בתורה והתבוננו בכל דיבור ודיבור שבה, בדקו בפוליה ויתירותיה, ומצאו סמוכים להלכה.

מנחוניא בן הקנה, שהיה דורש כל התורה בכלל ופרט, ונחום איש גמזו, שהיה דורש כל התורה בריבה ומיעט, נפלטו שני הבתים בית ר' ישמעאל ובית ר' עקיבא.

בין שני הבתים האלה ישנם הבדלים יסודיים בדרכי מדרש-ההלכה של כל אחד ואחד, הבדלים שהם רמוזים פה ושם במקורות ומדגשים ביותר בירושלמי (עד כדון כר' עקיבא, כר' ישמעאל וכו', או: וכו' ר' ישמעאל).

א) ר' עקיבא, שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות¹, היה אומר שאין דיבור של יתר בתורה, וכל דיבור ודיבור שבא בא לדרשה, "לשונות ריבויין הן"². הוא דורש על-כן כל כפילות של שם, או כפילות של פעל עם מקורו, איש איש לרבות את העל³, טמא לנפש אין לי אלא טמא לנפש אנוסים או שוגגין מניין תל איש איש⁴, איש אחד איש אחד למטה אבותיו — עשרים וארבעה היו⁵, הכרת תכרת — הברת בעוה"ז תכרת לעוה"ב⁶, והפדה לא נפדתה — פדויה ואינה פדויה⁷, המול ימול מיכן לשתי מילות אחת למילה ואחת לפריעה וכו'⁸, ובשל מבושל במים — לרבות שאר משקין⁹, יור נדר, השבע שבועה, חרם יחרים, נזיר להזיר — לכינויים¹⁰, ונתן בידה — בגינתה בחצירה מניין תל ונתן (ונתן)¹¹, ורצע — במרצע, מניין אפילו בסול וכו' תל ורצע¹², ודורש ר' ופקדו שרי צבאות בראש העם — בסוף העם מניין תל פקדו (פקדו)¹³, בת ובת אני דורש¹⁴.

(1) מנחות כט ב.

(2) ירוש' שבת פ"ט יז ע"א = יבמות פ"ח ח ע"ד; סוטה פ"ז כא ע"ד, פ"ח כב ע"ב.

נדרים פ"א לו ע"ג.

(3) ספרא אמור פ"ד יח, בבלי יבמות ע"א, ירוש' שם פ"ח ח ע"ג.

(4) ירוש' פסח' פ"ט לו ע"ב. (5) ירוש' סוטה פ"ז כא ע"ד, וכצ"ל שם.

(6) ספרי שלח פ"ט ק"ב, סנהדר' סד ב. (7) ספרא קרישים פ"ה ב, כריתות יא א.

(8) ירוש' שבת פ"ט יז ע"א = יבמות פ"ח ח ע"ד.

(9) מדר' פסחא פ"ז 20, ירוש' פסח' פ"ב כס ע"ג.

(10) ירוש' נדרים ר"ש פ"א לו ע"ג, ועי' ספרי נשא פ"ט כב, ויש שם עירובי מקורות וחסדון.

(11) ספרי תצא פ"ט רס"ז, גטין עז א, ירוש' גטין פ"ח מט ע"ב.

(12) קדושין פ"א נט ע"ד, ועי' ספרי ראה פ"ט קכב.

(13) ירוש' סוטה פ"ח כב ע"א. (14) סנהדר' נא ב, יבמות סח ב: דוריש דייק, רש"י.

וכבר קדם לו ר' אליעזר רב¹⁵: לא ארג בו שלש על שלש מנין תל' והבגד וכו' בגד שאין לו לאיכן שיפשה מניין תל' והבגד דברי ר"א אמר לו ר' ישמעאל [רבי¹⁶] הרי את אומר לכתוב שתוק עד שאדרוש! אמר לו ר"א ישמעאל דקל הרים אתה (שאינך יכול לסבול הרבה דרשות כדקל הרים שמשיר פרותיו).

מה שאין כן ר' ישמעאל. הוא אומר לשונות כפולין הן והתורה דיברה¹⁷ כדרכה. הלוך הלכת. נכסף נכספת. גונב גונבתי¹⁸, ובמלים אחרות: דברה תורה כל שון בני אדם¹⁹. ואת ההלכות שלמד ר"ע מן הלשונות הכפולין לומד ר' ישמעאל בדרכים אחרות: ערל שאסור בתרומה הוא לומד בג"ש מפסח²⁰, אנוסין או שוגגין שיעשו פסח שני הוא למד מבנין-אב מטמא מת ודרך רחוקה²¹; פריעה הוא לומד מן חתן דמים למולות מ"כין לשתי מילות אחת למילה ואחת לפריעה וכו'²²; שאר משקין בפסח הוא לומד בק"ו ממים²³, בגינה ובחצר בגט לומד ר' ישמעאל מעיקר מובנו של "ידה"; ויקח את כל ארצו מידו וכו' מרשותו²⁴, סול וסירה היא "הלכה שעוקבת את המקרא"²⁵; שמעמידין זקיפין גם בסוף העם הוא לומד מן "בראש העם", שגם הסוף "ראש" הוא²⁶, ובבת איש כהן אומר הוא לר"ע: וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא זו לשריפה. אלא הכתוב מדבר רק בארוסה²⁷; וכדומה²⁸.

ר"ע דורש יטמא — יטמא²⁹, תשכב — תשכב³⁰, ור' ישמעאל³¹ חולק ומוציא לו דרשות יותר פשוטות.

ב) ר"ע לומד ג"ש, אע"פ שאינה מופנה משום צד, אבל ר' ישמעאל אינו לומד ג"ש אלא אי"כ היא מופנה מצד אחד, דבר זה יוצא בריר מירוש' יומא (פ"ח מה ע"א) וסנהדר' (פ"ז כד ע"ד). בשני המקומות האלה למדו בבית מדרשו של ר"ע ג"ש שאינה מופנה אלא מצד אחד, וע"ז אמרו בירוש': א"ר זעורה הדא אמרה למידין [מ]גזירה³² שוה אפי' מופנה מצד אחד. אמר ר' יודן ולא דר' עקיבה היא, דר' עקיבה אמר למידין מגזירה שוה אף על פי שאינה מופנה. מכאן יוצא שלר"ע למדין ג"ש אע"פ שאינה מופנה כלל.

- 15) ספרא תזריע נגעים פ"ג ב.
- 16) ראב"ד. 17) בירוש' שבת בטעות: דברה ריבתה.
- 18) ירוש' שבת פ"ט יז ע"א = נדרים פ"ח ח ע"ד, נדרים פ"א לו ע"ג; "לשונות כפולין הן", עוד סוטה פ"ז כא ע"ד, פ"ח כב ע"ב.
- 19) ספרי שלח פ"ט ק"ב = סנהדר' כד ב, כריתות יא א, אבל ליתא בספרא קדושים שם.
- 20) ספרא אכור פ"ד יח וירוש' יבמות שם; והוא מדברי ר' ישמעאל, כי בברייתא דמדר"י פסחא פט"ו 54 ובבבלי יבמות ע"א הוא בשם ר' אליעזר, וע"י להלן.
- 21) ירוש' פסח' שם, וספרי בהעלותך פ"ט ס"ט ס"ח.
- 22) ירוש' שבת ויבמות שם. 23) ירוש' פסח' שם ומדר"י שם.
- 24) ירוש' גטין שם, וכן במדר"י נזיקין פ"ה 267 בגונב איש, ושם פ"ג 294 בגניבה, ע"י גטין ע"א.
- 25) ירוש' קידוש' שם ובבבלי סוטה סז א, ומקוצר במדר"י נזיקין פ"ב 253 ס"ח.
- 26) ירוש' סוטה שם.
- 27) בבלי סנהדר' שם וספרא אמר פ"א סז כ"ר ע.
- 28) ע"י גם ירוש' סוטה פ"ה כ ע"א, סנהדר' פ"ג כא ע"ג ושבועות פ"ז לח ע"ב.
- 29) סוטה פ"ה כ"ב וירוש' פסח' פ"א כז ע"ד וסוטה פ"ה כ ע"ב.
- 30) ספרא קדושים פ"ט יז, ירוש' סנהדר' כה ע"א.
- 31) שם ושם. 32) כך בסנהדרין.

ואחריו אמרו בירוש' יוסא שם: תני רבי אליעזר בן יעקב אומר נאמר בעצם היום הזה במלאכה וכר' (י). עד כדון כרבי עקיבה (שגם ראבי' מבית מדרשו הוא) כרבי ישמעאל. תני ר' ישמעאל וכו'.

ר' ישמעאל חולק אפוא כנע על ר"ע. ובירוש' יבמות (פ"ח ח ע"ד). כשהביאו שם את "תני ר' ישמעאל" (עי' לעיל) שאלו: ומוסנה הוא ("תושב ושכיר") והלא דרושה היא. כהדא דתני (34) תושב זה קנוי קנין עולם וכו' אמר רבי מתניה מכיון דכתיב ("בפסח") וכל ערל לא יאכל בר כמי שהוא מוסנה מצד אחד (35).

מוסנה מצד אחד לר' ישמעאל למדין אפוא ואין משיבין (36). שיטת הירוש' הזאת מתאימה רק בחציה לבבלי. בבבלי נדה (כב ב) אמרו בשם רב יהודה אמר שמואל (משום ר' ישמעאל יי): כל גזירה שוה שאינה מוסנה כל עיקר אין למדין הימנה. מוסנה מצד אחד לר' ישמעאל למדין ואין משיבין. לרבנן למדין ומשיבין. מוסנה משני צדדין דבררי הכל למדין ואין משיבין.

"רבנן" אלה הם — לפי דעת הגלמוד הבבלי — ר' אליעזר, הדורש "אזק" "אזק" ממציורע לרציעה. מפני שהוא מוסנה משני צדדין. ואינו דורש "רגל" "רגל" לחליצה. מפני שאינו מוסנה אלא מצד אחד (37). ועל פי זה אמרו בכל התלמוד (38). שלר' אליעזר מוסנה מצד אחד למדין ומשיבין.

אבל בירוש' יבמות (פ"ב יב ע"ד) פירשו, ששני תנאים הם אליבא דר"א: מאן דאית ליה אזנו אזנו אית ליה רגלו רגלו וכו'. ומתאים לזה פירשו שם (ביבמות פ"ח שהבאתי) את הברייתא מדברי ר' ישמעאל (39). שהובאה גם בבבלי (יבמות ע"א) בשם ר' אליעזר (40). שהג"ש היא מוסנה מצד אחד. ואעפ"כ אין משיבין עליה! וגם מתוך המימרא של שמואל שבבבלי עצמו יוצא שר' ישמעאל הוא שאומר שאין למדין מגזירה שוה שאינה מוסנה וכל עיקר ("משום ר' ישמעאל"). עיקר מימרתו של שמואל הוא אפוא אך ורק: כל גזירה שוה שאינה מוסנה כל עיקר אין למדין הימנה. אמנם בכ"י מ' בכל הסוגיא: שמע', אבל אי"כ היה אומר גם: משום רשב"י כרגיל במימרות! שמואל "משום ר' ישמעאל" גם בנדה נבא וש"נ (41). ר' אלעזר (כג א). ששנה זה סתם. שנה: למדין ומשיבין. והשאר פירושו של רבי יהודה. על פי שיטת הבבליים.

וששיטת הירוש' היא העיקרית מעידים פדרשיי'הלכה מבית מדרשם של ר' ישמעאל ור"ע. במדרשיי'הלכה מבית מדרשו של הראשון הוסיפו אצל ג"ש: מוסנה להקיש ולדון הימנו ג"ש. מה שאין כן במדרשים מבית מדרשו של ר"ע (ועי' להלן).

(33) כמו שאמרו בבבלי פא א: האי תנא עצם עצם גמר.

(34) ספרא אמור פ"ד יז.

(35) "דפסח מיסנה", בבלי יבמות ע א.

(36) אמנם בספרא שם היה אמרו: ר' ישמעאל אומר נאמר כאן תושב וכו', ר"א איש וכו', ינראה אפוא דר' ישמעאל פליג אדרשה דלעיל.

(37) ישנו גם בכ"י מ', והוא נכון, ולא כהג"כ בהגהתו.

(38) יבמות קד א. (39) יבמות ע"ב וש"נ.

(40) מדר' ספחא פס"ו 53: ר' אליעזר אומר.

(41) הברייתא מורכבת שם בספרא ובכילהו דר"י.

(42) ר"ג (שבת סד): משום רבי!

[שוב ראיתי שהתוס' בנויר מח ב אומרים על ר' ישמעאל: דאית ליה פרק המפלת מופנה מצד אחד למידין ומשיבין. והם גורסים אפוא: לרבנן למידין ואין משיבין לר' ישמעאל למידין ומשיבין וכו']

(ג) למד מן הלמד. לר"ע דבר שנלמד באחת מן המדות אפשר ללמוד ממנו לדבר אחר באחת מן המדות ("למד מן הלמד"). לר' ישמעאל אין למדין מן הלמד; אמר לו ר' ישמעאל ("לר"ע") שגית ("כ"י ר' ובבלי) וכי תודה מאין למידה לא משלמים⁽⁴³⁾ ("שבתודה אין כתוב חוזה ושוק ולמדין אותה משלמים") ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד⁽⁴⁴⁾; וכך היא שיטת הירוש' בכל מקום: בשטר מגלן עבריה למידה מבת חורין ועברי למד מעבריה (בהיקש של "העברי או העבריה"). נמצא למד מלמד ("עברי מעבריה ועבריה מאשה"). עד כדון כר' עקיבה דאית ליה למד מן הלמד. כר' ישמעאל דלית ליה למד מן הלמד. אשכח תני ר' ישמעאל (הא מיל' חפשה)⁽⁴⁵⁾ מלה חפשי מחופשה. ("וחופשה לא נתן לה" מן "וכתב לה ספר", ו"יצא לחפשי" דעבד מן "חופשה"). בכל אתר לית ליה לר' ישמעאל למד מן הלמד והכא אית ליה לר' ישמעאל תני לה בשם חכ'. מנן תיתי ר' ישמעאל? שילוח שילוח וכו'.⁽⁴⁶⁾

הנהגה אמרו בהחלט שר' ישמעאל אומר שכל מקום⁽⁴⁷⁾ אין למדין למד מן הלמד (לא היקש מבנין אב ולא ג"ש מג"ש). וכשמצאו ברייתא דבי ר' ישמעאל שהיא לומדת ג"ש מג"ש אמרו שהיא נשנית בדבי ר' ישמעאל סתם לדעת חכמים⁽⁴⁸⁾.

ומפורש במכילתא דרשב"י כ"י⁽⁴⁹⁾: חפשי [ג]ומ' כאן חפשי ונאמר להלן חפשי מה חפשי האמ' להלן שטר אף כאן שטר מנין לחפשי האמור להלן שהוא שטר ת"ל אי חפשה לא נתן לה (ויק' יט כ) ונאמ' להלן וכתב לה (דב' כד א) מה לה האמ' להלן שטר אף לה האמ' כאן שטר ר' שמעון' אומ' נאמ' כאן שילוח ונאמ' להלן שילוח (שם ג) מה שילוח האמ' להלן גט אף כן גט.⁽⁵⁰⁾

ואמנם הג"ש "לה מלה" נמצאת בספר קדושים פ"ה ג': בשטר מנין ת"ל אי חופשה לא נתן לה [ו]להלן הוא אומר וכתב לה זה לה האמור להלן בשטר אף כאן בשטר י'. מה שאין כן דבי ר' ישמעאל. שם שונים במדר' נזיקין פ"ט 279: לחפשי ישלחנו שומע אני יכתוב לו גט שחרור וכו' פ' אליעזר אומר נאמר כאן שילוח ונאמר להלן שילוח מה להלן גט וכו' (ושנוי סתם בסוף הפרשה 280)⁽⁵¹⁾.

- (43) ספרא צו פרשה ה ה: משום ר' ישמעאל אמרי, כגו מ"ח שם.
- (44) ספרי קרח פ"ט ק"ח, זבחים ז א: וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש.
- (45) מיתור בס"ס, ע"י ריב"ז. (46) קידושין פ"א גט ע"א.
- (47) למחלוקת זו רומז הירוש' גם בערלה ש"ב סב ע"א ובשבת פ"ז ס ע"ד (וע"י הורו"ח VIII הערה 13) ויבמות פ"א יא ע"ד (ג"ש מג"ש).
- (48) ע"י ירוש' ר"ה פ"ז גז ע"ד.
- (49) [הוצ' אפסטיך מלמד, דף 74].
- (50) ת"כ קדושים פ"ה ג, כדרי' נזיקין פ"ט 279 בשם ר' אליעזר, וע"י שם פ"א 249 ומדרשב"י שם [הוצ' אפסטיך מלמד 161] ותוס' גזין פ"ב ז, ע"י בבלי כד ב: מ"ס דר ש"י יליף שילוח שילוח מאשה וכו'. וכיו"ב ירוש' יבמות פ"ח ע"ג: הני ר' ישמעאל, ובמדר' פסחא פ"ז 53: ר' אליעזר (בבלי שם ע"א).
- (51) וע"י תוס' גזין פ"ב.
- (52) ע"י דוכה לו לעיל ג' תרשב ושכיר.

ושיטת הירוש' מתאימה עם המקורות. שאמנם מצאנו במדרשים של בית ר' ישמעאל גם במקום אחר שאין למדין מן הלמד (בגין אב מקי') אמרת וכי אהל מהיכן למדנו לא מן הדין ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמוד הימנו הלמד מן הלמד⁵³.

אמנם בבבלי⁵⁴ : אמר ר' יוחנן בכל התורה כולה למידין למד מלמד חוץ מן הקדשים שאין דנין למד מלמד.

ועל-כן נדחקי לפרש את הספרי קרח שהבאתי, שחולקים בזה, אם קצת המלמד כתוב בו וקצת הוא למד ממקום אחר ("הימנו ודבר אחר") אם למדים. ודנו מנוסח הספרי קרח שלהם ("וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש"), שרק היקש מהיקש אין למדים⁵⁵.

וכן נדחקו לומר שתנא דבי ר' ישמעאל שבדף מ ע"ב "סובר" (לפי פירושו של רב פפא) "דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בק"ו"⁵⁶, אבל הברייתא מתפרשת יפה ע"פ הברייתא השניה⁵⁷, שגם היא "דבי ר' ישמעאל"⁵⁸, וכמפורש בספרי שם.

חשובים גם דברי "תני ר' ישמעאל", שבירוש' חגיגה⁵⁹ : עד כדון כרבי עקיבה. כרבי ישמעאל. תני רבי ישמעאל והבשר וכו' שלישי בתרומה מנין ודין הוא וכו' רביעי בקודש מנין ודין הוא וכו' הרי למדנו לראשון ולשני מן הכתוב ולשלישי מן הדין ולרביעי מקל וחומר. דנין לו דין מן הדין שיהא הכל משועבד להלכה שיהא השלישי פוסל בתרומה והרביעי בקודש. ז"א ששלישי בתרומה ורביעי בקודש "הלכה" היא. והדין רק אסמכתא. ודין כזה דנין : אלא שצריכין להעיר שכל הלשון של הברייתא הזאת הוא לשון דבי ר' ע"פ⁶⁰.

אבל דברי ר' יוחנן הם לשיטת ר' עקיבה :

ד) אין עונשין מן הדין. ר' ישמעאל סובר שדבר שלמדנו בק"ו ומה מצינו אין עונשין עליו. כך מפורש בירוש' יבמות (פ"א יא ע"ד) : עד כחן בת בתו מניין רב אמר אם על בתו הוא מותר לא' כל שכן על בתו וכו'. ופ' "שמעאל דר' ישמעאל אמר למידין מקל וחומר ואין עונשין מקל וחומר מנן ליה (פ"ו שלמדוה בקל וחומר) וכו' ע"ז (פ"ה מה ע"ב) : ר' יוחנן בשם רבי ישמעאל⁶¹ א"ר תורה שחוט שלי בשלי ושלך בשלך מה שלי בשלך אסור אף שלך בשלי נאסור ואמור מה שלי בשלך ענוש כרת אף שלך בשלי ענוש כרת⁶². ולא ר' ישמעאל אמר למידין מקל וחומר ואין עונשין מקל וחומר⁶³. כלומר : וכן הוא דעתו של ר' ישמעאל ! גם ב"מ מצינו⁶⁴, שהרי כאן "מה מצינו" הוא.

ביבמות נאמרו בירוש' דברי ר' ישמעאל בניגוד לרב. שפירש את הדברים⁶⁵ : "כל פי בית מדרשו של ר' ע"ז שהרי למעלה אמרנו שם בירוש' : "עד כדון בתו מן הג' שאין

(53) ספרי חקת, סוף פ"ס קבו.

(54) זבחים מס ב. (55) זבחים מא א.

(56) ע"י ספרי שלח פ"ס ק"א 118 וספרי ויטא 285.

(57) פ"ג ע"ב = סוטה פ"ה כ ע"ב.

(58) ע"י אלבק 86.

(59) בבלי קידושין נו ב — בשם ר' מאיר.

(60) ע"י בבלי קידושין שם.

(61) בבבלי שם השיבו על השאלה "אי מה וכו'": אמר קרא וכו'.

(62) כא ב"י בבבלי סנהדרין ע"א.

בת בתו מן האירוסין וכו'. עד כדון כר' עקיבה. כר' ישמעאל. תני ר' ישמי' הנה מאתה. ואחריו: עד כדון בת בתו וכו' רב אמר וכו' וכו' ישמעאל וכו' — איב לרבי עקיבא אמר דבריו⁶⁵.

רבי עקיבא אומר אפוא לשיטה זו שלמדין מקו' ועונשין מקו' ו—עונשין מן הדין.
וזהי שיטת הירוש'.

אבל הבבלי אינו מזכיר בזה מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע, אלא רשב"י וראב"ש סוברים עונשין מן הדין⁶⁶, וכן אחד מתלמידי ר' ישמעאל — ר' יצחק⁶⁷, ואביי סבר עונשין מן הדין⁶⁸ ומזהירין מן הדין⁶⁹. אמנם הם אמרו⁷⁰: אפי' למיד עונשין מן הדין אין מזהירין מן הדין. אבל ברייתא דר' ישמעאל⁷¹ משה שניהם: (י) אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו אין לי אלא בת אביו ולא בת אמו בת אמו ולא בת אביו מן האב ומן האם מנין ת"ל אחותו מ"מ ועד שלא יאמר הכתוב יש לי בדין אם וכו' אלא אם אמרת כך ענשת מן הדין לכך נאמר אחותו ללמדך שאין עונשין מן הדין. (יב) עינש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל וכו' ועד שלא יאמר הכתוב יש לי בדין אם הזהיר וכו' אלא אם אמרת כך הזהרת מן הדין לכך נאמר אחותך ללמדך שאין מזהירין מן הדין.

ובברייתא דר' ישמעאל אחרת, שבתוס' שבועות פ"ג⁷² ו' שנינו: שמעה (כלומר "ושמעה קול אלה" משמע) מפי אחרים מפי עצמו מניין ת"ל כי תחטא לרבות השומע מפי עצמו ("שהוא החוטא") כשומע מפי אחרים דברי ר' שמעון ר' יהודה בן בתירה אומ' אינו צריך קל וחומר הוא ומה נדרים וכו' אמר ר' ירמיה⁷³ נצמתי לפני ר' יהודה בן בתירה וכו' (יש)⁷⁴ עונשין מן הדין [אמר גלי] בתחילה אין עונשין⁷⁵ אלא כל מקום שתפס הכתוב מוסיף ("מוציא")⁷⁶ את עונש מן הדין. כלומר: מכל מקום שעיקר הדבר ישנו בכתוב. והקו' בא רק לגלות פירושו. אע"פ שאינו כושטו — עונשין מן הדין⁷⁷.

וגם ברייתא זו כללה ב"עונשין" גם "מזהירין", אלא שלריב"ב מזהירין ועונשין

63 בניגוד לאלבק, Untersuchungen, 139 בהערה.

64 סנהדרין עד א.

65 בבלי כריתות ג א ומכות יד א, ועי' ר' יצחק בספרי חקת פס' קכו.

66 סנהדרין ג א, שם עו א תירצו הקושיא על אביי גלויי מילתא בעלמא הוא, וכוה אמרו

בתמורה ס א: ואביי אמר לך הא לא דינא הוא.

67 זבחים קו ב.

68 מכות יז ב וזבחים קו ב.

69 ספרא קדושים פ"י י, יב, מכות ה ב.

70 כולו מדרשהלכה מדברי ר' ישמעאל, ועוד נבוא לשרידים של מדרשהלכה שבתוס'

שבועות (להלן עמ' 636).

71 כך הוא בכ"ז ארפורט (צוק), בדפו': אליעזר, בכריתות לשון למודים סי' קיד: יהודה.

ר' יונה גם בפ"א ר', ונוכר גם במכילתא ומגילתא דעריות וכן כפרי תצא פס' רי"ת. ועי' ספרי חקת פס' קכג: אמר ר' יאשיה נמתי לפני ריב"ב וכו'.

72 ליתא בכריתות.

73 כנוסי הכריתות.

74 בכריתות: מוציא ויענישין, וצ"ל: מוצי' את עונשין.

75 עי' כריתות שם.

מן הדין במקום שהעיקר מפורש בכתוב. ואמנם לפי הירוש' סובר ר' ישמעאל מזהירין (למידין) ולא עונשין; והפך מן הבבלי⁷⁵).

וששיטת הירוש' היא העיקרית מוכיחים מדרש־ההלכה מבית מדרשו של ר' ישמעאל, שאנו מוצאים בכלם את הדברים החוזרים האלה: הא עד שלא יאמר (הכתוב) יש לי בדין אם וכו' אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין, לכך נאמר וכו' ללמדך שאין עונשין מן הדין⁷⁶); וזו היא דעתם של תלמידי ר' ישמעאל, ר' יאשיה ור' יונתן⁷⁷. אבל אף פעם אחת לא נמצא כזה במדרש ר"ע. וכבר העירונו שרשב"י וראב"ש אימרים, עונשין מן הדין, והם מבית מדרשו של ר"ע, וכן רבי (בית מדרשו של ר"ע). ספרי נשא פיס' א (וישלחו). וכך שנו במכות ה' ב: תניא⁷⁸ (בריבי⁷⁹) אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין אמר [לו]⁸⁰ אביו בני לאו קל וחומר הוא אמר לו לימדתנו רבינו שאין עונשין מן הדין דתניא וכו'⁸¹). זוהי ברייתא דבי רבי⁸² ו-אביו זה הוא רבי עצמו הסובר "עונשין מן הדין", אלא שבנו חולק עליו, שהרי שנינו (לימדתנו רבינו) היא רק "מליצה של כבוד בכ"מ" שאין עונשין⁸³).

ה) כלל ופרט וריבה ומיעט. ר' ישמעאל היה דורש כל התורה כולה בכלל ופרט, ור' עקיבה בריבה ומיעט. (בכלל ופרט — הפרט הוא פירוש הכלל ואין בכלל אלא מה שבפרט, וכשנוסף אחרי הפרט כלל אחר, הרי אנו דנים כעין הפרט; כל הדומה לפרט; בריבה ומיעט — ה"מיעט" אינו פירושו של ה"ריבה" אלא הגבלתו בדבר אחד, ואחד הוא אם הריבוי קודם או המיעוט קודם. וכשנוסף עליו ריבה הרי אנו מרבים הכל חוץ מאותו המיעוט, שהרי זה והדומה לו נכלל כבר בריבוי הראשון)⁸⁴. ר"ע היה דורש בריבה ומיעט ולא בכלל ופרט, כמו ששנינו בתוס' שבועות פ"א ז (והמקור מדרש־ההלכה מבית־מדרשו של ר' ישמעאל); שרבי עקיבא לא היה דורש כלל ופרט (וכלל)⁸⁵ והיה⁸⁶ דורש רבויין ומיעוטין שכן למד מנח[ו]ם⁸⁷ איש גם זו וכו' שר' ישמעאל לא⁸⁸) היה דורש ריבויין ומיעוטין והיה דורש כלל

75 בספרי חקת פיס' קבו שנינו: אין לי אלא באהל חוץ לאהל מנין ת"ל זאת התורה אדם כי ימות דברי איסי בן עקיבא ר' ישמעאל אומר אינו צריך אם עד שלא נזקק לסומאה (אם נכנס בבית כשהוא חי) הרי הוא מטמא משנוקק לסומאה (שנכנס כשהוא מת) דין הוא שיטמא והקשו המפרשים (ר"ם בספרא דבי רב ורי"ג באהלי יהודה והורחין): הא אין עונשין מן הדין, ור"ם ורי"ג מתרצים, שאין זה אלא "גילוי מילתא", שפירוש הכתוב הוא: אפי' הכניסוהו כשהוא מת, אלא שהורחין פקק בנוסח ששנו ר"י אחרי איסי, והוא משער שצ"ל: רבי (ע"י פיס' א).

76 ספרי נשא פיס' א, כג, קכו, קכו, קכו — "ד"א אצל מדבר ר' ישמעאל" — מדרש נזיקין פ"א 288 ועוד.

77 ספרי נשא פיס' א. 78 כ"י ור"ח וילקוט.

79 ילקוט ור"ח ויראים דפי' חילנא סי' קעס: רבי.

80 כ"י ור"ח וילקוט.

81 הבבלי מביא ברייתא דמכיל דערוות, ע"י לעיל.

82 ע"י תנאי דבי רבי [מבוא לנוסח המשנה, ח"א, 43 ואילך].

83 ספרות: גרץ ח"ד נוטא ד, 396; חיים דרוד' ח"ב 237 בהערה 1, הורחין VII.

84 ע"י רש"י שבועות ד, א, סנהדרין מו, א, חולין סז, א ועוד.

85 ליתא בדפוסים, ונכון.

86 כנ"י הדפוס, צוק: היה.

87 "נחוס" גם בפי' הראב"ד לספרא.

88 כ"ה בדפוסים וכן נכון, צוק' חסר בטעית.

וּפְרָט וּכְלָל וכו' 89). וכך אמרו בבבלי (שבועות כו א); אמר ר' יוחנן ר' ישמעאל ששימש את ר' נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט איהו נמי דורש בכלל ופרט רבי עקיבא ששימש את נחום איש גמ זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט 90).

וכך יוצא מדרשו עירובין פ"ג כ ע"ג 91); והכל נלקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח כרבי עקיבה. ברם כרבי ישמעאל. תני ר' ישמעאל 92) ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך הרי זה כלל. בבקר ובצאן בין ובשכר הרי זה פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך הרי זה כלל אחר. כלל ופרט וכלל ואין אתה דן אלא כעין הפרט. לומר (לך) מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ 93) אף אין לי אלא דבר שהוא וולד וולדות הארץ. רבי עקיבה מפרש מה הפרט מפורש 94) שהוא פרי וולד 95) פרי ומכשירי פרי אף אין לי אלא דבר שהוא פרי וולד פרי ומכשירי פרי. מה נפק מביניהון 96) דגים וחגבים כמהין ופטירות כרבי עקיבא נלקחין בכסף מעשר כרבי ישמעאל אינן נלקחין.

והנה ספרי ראה פס' קז (מבית מדרשו של ר"ע) שנה כר"ע: יכול אף מים ומלח ת"ל בבקר וגו' מה אלו מיוחדים שהם פרי מפרי וגידולו מן הארץ אף אין לי אלא פרי מפרי וגידולו מן הארץ; אבל בעירובין כז ב אמרו: ר' יהודה בן גדיש ור' אליעזר (ששניהם אומרים שדגים נלקחים) דרשי רבויי ומיעוטי ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך ריבה בבקר ובצאן בין ובשכר מיעט ובכל אשר תשאלך נפשך חזר וריבה ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל וכו' והני תנאי דרשי כללי ופרטי דתניא ונתת הכסף וכו' מה הפרט מפורש פרי מפרי וגידולי קרקע אף כל פרי מפרי וגידולי קרקע ותניא אידן 97) מה הפרט מפורש וולד ולדות הארץ אף כל וולד ולדות הארץ.

והנה לפנינו עובדא חשובה. ברייתא 98) ששנתה דעתו של ר' עקיבא: פרי מפרי וגידולו מן הארץ. עם מדרשו של ר' ישמעאל: כלל ופרט וכלל. וכנראה שלברייתא זאת רמז גם הירוש', שאמר: ר"ע מפרש מה הפרט מפורש שהוא פרי וכו' 99). מין. תנא דבי ר' עקיבא בדבי ר' ישמעאל (ע"י להלן).

והליפך בשבועות שם, כי במשנה (פ"ג מ"ה) ובברייתא שבספרא 100), שהם

- 89) וע"י ספרא חובה פ"ב א וראב"ד שם.
- 90) וע"י ספרא צו פ"א ה בדברי ר"ע: ואין ריבוי אחר מיעוט אלא לרבות.
- 91) מעשר שני פ"א גב ע"ד.
- 92) ברייתא דר' ישמעאל שבתחילת ספרא, בהר פ"ד זמן ע"מ 18—19.
- 93) "מזנים הגולדים ע"י זרע, זרע בהמה וזרע קרקע, עשב וזרע זרע, כלומר כל אלה שנאמר בהם תוצא הארץ הם חללות הארץ וזרעם הוא חלל חללות הארץ, אבל אלו שנאמר בהם ישרצו המים הם חללות המים וזרעם הוא חלל חללות המים", פ"ד זמן בפירושו.
- 94) בעירובין: מפרש. 95) בעירובין: כחלד.
- 96) ר"ח (עירובין כח א): עופות ודגים וכו'!
- 97) = ברייתא דר' ישמעאל, וכנ"ל כל כ"י והירוש', ר"ח שם: האי תנא דספרי דבי רב ודבי ר' ישמעאל תנא וכו'.
- 98) הברייתא הראשונה שבבבלי.
- 99) וע"י גם כ"מ נ"ב (ות"ר — ות"ר) ומורי' גזיקין ריש פסיו (לשמור להביא וכו') וריש פסיו וברייתא דר' ישמעאל. יהוה מכיל דרשב"י, ה"ז אפשטיין-פלסד, 204.
- 100) חובה פ"ה ס"ח ובבלי כו ר"ע.

מבית מדרשו של ר"ע. שנו דברי ר' ישמעאל בלשונם של דבי ר"ע, ר' ישמעאל אוכר אינו חייב אלא על העתיד לבא שנאמר להרע או להטיב אמר לו ר"ע איכא אין לי אלא דברים שיש בהן והרעה והטבה דברים שאין בהן הרעה והטבה מניין אמר לו מדברי הכתוב: «לכל אשר יבטא האדם» אמר לו אם ריבה הכתוב לכך ריבה הכתוב לכך. תלמיד ר"ע מדברים אפוא בלשונם ומכניסים בפי ר' ישמעאל: מרבו הכתוב, בשעה שהוא דרש כאן כלל ופרט וכלל.

והבבלי (חולין סו א) מפרש את «תנא דבי רב» (=ספרא) ע"פ כלל ופרט. כמו שהוא מפרש את ה«תדר».

מתאים לשיטתו של ר"ע אני מוצאים רק במדרשים מבית מדרשו של ר"ע (ספרא יספרי דברים וס"ז) את הטרמין: אחר שריבה הכתוב מיעוט («כלומר הואיל ומצינו ריבוי ומיעוט»).

«אחר שריבה הכתוב מיעוט» בברייתות מבית מדרשו של ר"ע מקביל ל«ריבוי ומיעוט» בבבלי. וכך אנו מוצאים למשל בספרי תצא פיס' רכא: יכול יהו כל המומתין נתלים ת"ל כי קללת אלהים תלוי אחר שריבה הכתוב מיעוט אנו למדים אותו מן המגדף מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר וכו' ר' אליעזר אימר מה המגדף מיוחד שהוא נסקל וכו', אבל בבבלי (סנהד' מה ב) אמרו: ...ת"ל כי קללת אלהים תלוי מה מקלל זה שבסקילה אף כל שבסקילה דברי ר"א וחכ"א מה מקלל זה שכפר בעיקר אף כל שכפר בעיקר. במאי קא מיפלגי רבנן דרשי כללי ופרטי ר"א דריש ריבוי ומיעוט, רבנן דרשי כללי ופרטי הומת ותלית כלל כי קללת פרט וכו'; אלא שלפי הברייתא שבספרי גם רבנן גם ר"א דרשי ריבוי ומיעוט, ואפשר שגם כאן נשנו דברי החולקים בלשון בית מדרשו של ר"ע (ע"י' להלן). אבל הירוש' שם (בפ"ו כג ע"ג) רק מקצר את הספרי ולא יותר, ובה ר"א בשיטת ר"ע¹⁰¹.

וגם «ריבה», «לרבות»¹⁰² נמצא רק אצלם (ע"י' להלן).

וכמו שראינו כבר בלמד מן הלמד, שתלמיד ר' ישמעאל שנו לפעמים דעה וחולקת עליו על ר"י, דעת חכמים («תני לה בשם חכ'»). כך נראה שאנו מוצאים גם במדה זו «תנא דבי ר' ישמעאל», שחולק על ר' ישמעאל¹⁰³:

חולין סז א¹⁰⁴: דבי ר' ישמעאל תנא במים במים (ויקרא יא ט) אין זה כלל ופרט אלא ריבה ומיעוט במים ריבה בימים ובנחלים מיעוט («הטל את הפרט ביניהם») במים חזר וריבה ריבה ומיעוט וריבה ריבה הכל¹⁰⁵. לשונו של ה«תנא» הזה (אין זה כלל ופרט) מוכיח שיש כאן התנגדות למי («רבו» ר' ישמעאל) שדורש גם זה בכלל ופרט¹⁰⁶.

אלא שבה תלוי גם ענין אחר. ענין «רבו» אחר רבוי למעט, שנמסר גם בשם ר' ישמעאל.

ריבוי אחר מיעוט וריבוי אחר ריבוי. שנינו בספרא צו פ"א ד—¹⁰⁷:

101 עירובין לעיל, נזיר לד ב וביק קיז ב.

102 נזיר לד ב: ומאחר שסופינו לרבות כל דבר וכו' — אינו לשון הספרי פיס' כד אלא לשון הברייתא הבבלי, שנשנית בבמה מקומות בלשון בית מדרשו של ר"ע, ע"י' להלן.

103 ע"י' גם דרכי המשנה בערכו.

104 = שבועות ד ב.

105 ע"י' סו ב, ספרא שמתי פרשה ג, ב—ג.

106 במים בימים ובנחלים, סו סע"ב.

107 מנחות פס א.

מה ת"ל בשמן בשמן שתי פעמים אמר רבי עקיבא אילו נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי היא ככל המנחות ללוג. כשהוא אומר בשמן [בשמן] ⁽¹⁰⁸⁾ ריבה ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. מיעוט לחצי לוג. יכול ישליש וכו' ת"ל סולת מורבת חלות בלולות בשמן ריבה ואין ריבוי אחר מיעוט אלא לרבות וכו' אמר לו ראביע (לרבי) עקיבא אפילו אתה אומר כל היום כולו בשמן למעט בשמן לרבות איני שומע לך אלא חצי לוג שמן לתודה וכו' הלכה למשה מסיני.

והנה מדה זו „ריבוי אחר ריבוי למעט” — ר' ישמעאל מודה בה. ששנינו בספרי חקת פס' קכד: ישרוף רבוי אחר רבוי (ואין רבוי אחר רבוי אלא) ⁽¹⁰⁹⁾ למעט דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר ⁽¹¹⁰⁾ משיצת האור ברובה וכו'; ובספרי ואתחנן פס' לו ⁽¹¹¹⁾: שומע אני שתי מזוזות ביתך ת"ל בשניה מזוזות ריבוי אחר ריבוי למעט דברי ר' ישמעאל ור' יצחק אומר אינו צריך וכו' ⁽¹¹²⁾; ובמדרש תנאים, 93: כתוב אחד אומר שבעה שבועות תס' לך וכת' אחד אומר וספר' לכם (שבע שבתות) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו וכשהוא אומר עד ממחרת השבת והשביעית תספרו חמ' יום נמצאת אומר רבוי אחר רבוי למעט דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר וכו'.

בכל אלה (וכל המקורות האלה מבית מדרשו של ר' ישמעאל) חולק ר"ע על ר' ישמעאל ודורש אחרת. אלא שעדיין אין זאת אומרת שר"ע חולק על מדה זו. הרי ראינו שהוא מודה בה בספרא צו. וכן תלמידיו ר' אליעזר בן יעקב ור' יהודה החזיקו בה. ראביי בספרא ויקרא נדבה פרשה יו: ר' אליעזר בן יעקב אומר וכו' שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ושם פ"ז סתם ספרא: שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט דבר אחר וכו' (שאינו מודה במדה זו). וכך פירש הבבלי לר' יהודה ⁽¹¹³⁾.

אלא שמצד אחר מצויות בספרא דרשות שהן רבוי אחר רבוי לרבות. ויקרא נדבה פ"ג א—ד: תקריבו מלמד שהיא באה נדבת שנים וכו' קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת ציבור וכו'; פט"ז ח: זכר לרבות את הולד. נקבה לרבות את התמורה. וכאלה; [ב"ק מד ב, שור שזור שבעה להביא שור האשה שזר היתומים וכו'] ⁽¹¹⁴⁾. ואמנם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בליב מדות (של אגדה) שונה: בריבוי. במיעוט. בריבוי אחר ריבוי ובמיעוט אחר מיעוט. ור' יהודה (=סתם ספרא) מוסיף בספרא נדבה פט"ז שם: ר' יהודה אומר הרי הוא אומר גם את הארי וכו'; זאת אומרת (ע"י ראבי"ד). שכן דרשו גם שם רבוי אחר רבוי ⁽¹¹⁵⁾.

וכך הוא הדבר גם במיעוט אחר מיעוט. יומא מג א וש"נ. על פי פירוש

(108) כ"ר, ושם: שני פעמים שאין וכו', ולי' „ריבה”.

(109) ליתא בכ"י, וליתא גם בשאר המקורות.

(110) אלא שבסמוך שם שנו: והשליך וכו' משיצת האור ברובה דברי ר' ישמעאל ר"ע א

וכו'. וע"י בפירושים והפניות.

(111) מנחות לד א.

(112) במנחות: ר' עקיבא אומר וכו'.

(113) פסח כג א וב"ק מה ב.

(114) ע"י כריתות ל"ל, ש"א אות י"ג והשה יחסי תנאים ואמוראים ע"י בר פרא ע"י ג, וע"י

יחידשי הר"ן לנה מ"ב.

(115) בר ד"א בנו של ריה"ג מדה ב.

הברייתא ש בבב ל¹¹⁶), גם ר' יהודה גם ר"מ מחזיקים במדה זו, וכן דעתו של הבבלי בבב פו ב ומנחות סו א. אבל מצד אחר שנינו בספרא¹¹⁷): ר' יהודה אומר זאת תורת העולה היא העולה הרי אילו מיעוטים; ובספרא חובה פרשה ז א¹¹⁸): נפש וכו' הרי אילו מיעוטים. ושם פכ"ב ו: אחת בה ובהנה (או) הרי אילו מיעוטים. וכבר שאלו בירוש' הוריות שם: בכל אתר את מר מיעוט אחר מיעוט לרבות וכא את מר מיעוט אחר מיעוט למעט. אמר ר' מתניה שניא היא דכתיב מיעוט אחר מיעוט אחר מיעוט. אבל הרי עשרה כהנים כתובין בפרשה וכו' הוי מיעוט אחר מיעוט וכו'. סנהד' טו א¹¹⁹) וכאלה עוד¹²⁰). והנה כי כן יש מיעוט אחר מיעוט לרבות אפילו ביותר משנים (כשם שאנו מוצאים "רבי אחר רבוי למעט" אפילו בשלשה. ספרא צו שנוכר לעיל¹²¹). ואמנם נראה שדעות חלוקות הן. ור' יהודה שדרש רבוי אחר רבוי לרבות¹²²) דרש גם מיעוט אחר מיעוט למעט.

וכן דורשים "דבי ר' אליעזר בן יעקב" מיעוט אחר מיעוט לרבות (חולין קלב א) ו"דבי ר' ישמעאל" דורשים שם דרשה אחרת; ודאי מפני שהם חולקים על מדה זו.

ו) מ"מ. מן. למעט. רבי עקיבא דורש: מלחם (במ' טו יט) ולא כל לחם¹²³) וכו'. ור' ישמעאל לומדו מגזירה שוה¹²⁴); רבי עקיבא דורש: מן הבהמה להציא את הרובע ואת הנרבע וכו'. ור' ישמעאל לומדו מן הדין¹²⁵): "דאורחיה דקרא לאישתעויה הכי". כמו שאמרנו בבבלי שם (כח ב) "לתנא דבי ר' ישמעאל". אלא שהוא הוציא רובע ונרבע מן "משחתם בהם" (שם) ולא מק"ו כר' ישמעאל.

ז) דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש. שנינו בברייתא דר' ישמעאל (עמ' 23): כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש. כיצד. ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה במקום הקדש (ויק' יד יג) שאין ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן (שם) אלא לפי שיצא לידון בדבר חדש בבהון יד ובבהון רגל ובאזן ימנית יכול לא יהא טעון מתן דמים ("ואימורים") למזבח¹²⁶) ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. הרי החזירו הכתוב לכללו בפירוש. לומר לך מה חטאת טעונה מתן מזבח אף אשם טעון מתן מזבח¹²⁷).

גם במדה זו חלוקים עליו חבריו על ר' ישמעאל, וכך נמסרה בספרא בשם ר'

116) ב"ב יד א (במלאכת המשכן פ"ו ליתא, וכן ליתא בירוש' שקלים פ"ו מס ע"ד).

117) צו פ"א ז (=הוריות ב ע"ב וש"נ).

118) ירוש' הוריות ריש פ"א, מה ע"ג בבב ב ע"ב.

119) ע"י כריתות שם ס"י כא.

120) ע"י יחוסי תנאים ואמוראים שם.

121) וכבר ראינו שר' אליעזר בר' יוסי הגלילי שונה במדותיו "מיעוט אחר מיעוט" למעט.

122) ע"י לעיל מספרא נזבה פס"ו וגם בסתם ספרא פ"ז מובא אחריו "דבר אחר" החולק.

123) בס"י 283: מלחם את שהוא לחם חייב שאינו לחם אינו חייב איזהו לחם החטה וכו'.

ולמטה שם דורש: מלחם ולא כל לחם פרט למבושל וכו'.

124) ירוש' חלה פ"א נו ע"א ופסחי פ"ב כס ע"ב בשם "ר' ישמעאל" ו"תני ר' ישמעאל".

ספרי שלח פס' קי 113 ושם 115 סתם. ספרי פנחס פס' קמו ומדד"י פסחא פ"ז נשנו לענין מצה. וזהו

"תדרי שבבבלי פסח' לה א.

125) ספרא נזבה פרשה ב ה. תמורה כח א וכנ"ר ר"ג שם. ולא כתוס'.

126) כ"ר: מתן מזבח, כלמטה.

127) יבמות ז א וזבחים מס א.

ישמעאל, ספרא נדבה פייט ד: את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב מה ת"ל וכו' משם רבי ישמעאל אמרו לפי שיצא לידון בדבר החדש⁽¹²⁸⁾ (בן הצאן נתרבה באליה) החזירו הכתוב לכללו (דאי לא אהדריננו הו"א אליה הוא דקרבה אבל חלבים לא); צו פרשה ה ה: משום ר' ישמעאל אמרו⁽¹²⁹⁾ מפני שיצאת (תודה) לידון בדבר החדש⁽¹³⁰⁾ (בלחם) יכול אין לה אלא חידושה ת"ל תורת זבח השלמים אם על תודה מה שלמים טעונים סמיכה ונסכים ותנופת-חזה⁽¹³¹⁾ ושוק וכו'. ובירוש' מפורש שחכמים חולקים על ר' ישמעאל בזה: על דעתיה דר' נחמיה⁽¹³²⁾ ישמעאל נחא דר' ישמעאל דרש כל דבר שהוא בכלל ויצא לידון בדבר חדש נעקר מן הכלל והרי הוא בחידושו צורך הוא שיאמר פאה בכרם, על דעתיה נון דרבנין דאינון אמרין הרי הוא בכללו והרי הוא בחידושו לאיהו דבר נאמר פאה בכרם⁽¹³²⁾).

במדרי⁽¹³³⁾: ד"א היה בכלל ויצא לידון בדבר חדש (בכפר) והחזירו הכתוב לכללו, וכן בספרי נשא פיס' יט: ד"א⁽¹³⁴⁾ פיס' לד (מקור אחר בלי "ד"א), ושם פיס' לו: קודש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה למה נאמר לפי שהוא אומר כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי (ויק' ז לד) אף שלמי נזיר במשמע (חזה ושוק) הרי הכתוב מוציאם מכללם שיטענו הפרשת זרוע אין לי אלא הפרשת זרוע וכו' אם זכיתי מן הדין מה ת"ל קודש הוא לכהן על חזה התנופה אלא כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו דברי ר' אליעזר⁽¹³⁵⁾. וגם כאן, כמו בכמה מקומות, ר"א בשיטת בית ר' ישמעאל⁽¹³⁶⁾.

ח כל פרשה שנאמרה ונשנית וכו'. גם במדה זו (שלא נמנית במדותיו של ר' ישמעאל) חלוקים בוודאי ר' ישמעאל ור"ע.

בספרי נשא פיס' ב שנינו: למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וגו' או מצא אבידה וכיחש בה ונשבע על שקר (ויק' ה כא—כב) אבל בגזל הגר לא שמענו בכל התורה ת"ל דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' בא הכתוב ולימד על גזל הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח (פיס' ד: ר' ישמעאל אומר וכי יש לך אדם מישראל וכו'), זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחיסר בה דבר אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד ר' עקיבא אומר כל מקום שנ' בו⁽¹³⁷⁾ (לאמר צריך לידרש⁽¹³⁸⁾).

[כ"ר: שהיה בכלל ויצא לידון בחדש].

[129] כנוס' מ"ח [וכ"ר]: ד"ו: דברי רבי ישמעאל, אמ' לו.

[130] [כ"ר: לפי שיצא לידון בחדש].

[131] [כנוסח כ"ר, דפרי: ותנופה וחזה]. [131]. [כנוסח כ"ר, כ"ל וד"ו: של ר.].

[132] ירוש' טהא פ"א סז ע"ג, וכן בסוטה פ"ט כג רע"ד.

[133] גזיקין פרשה י 284, והמת איש או אשה השור יסקל.

[134] כ"ר ש בס"ז 238.

[135] אבל בכ"י בלחן: כללו בפירו'. ואחר ישתה הנזיר יין אחר כל

המשים (לעיל סוף פ"ט כד ו) דברי וכו'!

[136] אבל ע"י ריבה ומיעט, וע"י להלן רשות — חובה.

[137] כנ"ר כ"ל, דפרי: בה, י"ל וכ"ר ל"י.

[138] ע"י ספרא ויקרא פ"ב יג וס"ז 233 שו"א וע"י ספרא קדושים פרשה י א.

ובמדרשי נזיקין רפ"ו 269: וכי יריבון אנשים למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר עין תחת עין אבל שבת וריפוי לא שמענו ת"ל וכי יריבון אנשים. אם יקום, בא הכתוב ללמד [בן] דברים המחוסרים בו.

ר"ע חולק אפוא על מדה זו, וכך נמסר בבבלי¹³⁹ בשם "תנא דבי ר' ישמעאל" (ולדעת ר' ישמעאל¹⁴⁰): כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה¹⁴¹. וזהו גם יסודו של "תנא דבי ר' ישמעאל" השני¹⁴²: למה נשנו (ויק' יא ודב' יד) בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה.

מדה זאת שינתה את כל פני מדרשו של ר' ישמעאל, שהרי לפיה כל הפרשיות המיותרות לא נשנו אלא בשביל דבר אחד שנתחדש בהן, ואין צורך אפוא לדרוש בכפולה כל מלה ומלה. ורק תוצאה ישרה מזו היא תוצאת-התלמוד הבבלי, המשתמש במדה זו גם ליישב דברים שאינם צריכים, שנאמרו בכתוב רק דרך אנב.

ט) ילמד סתום מן המפורש. גם זו מדה מיוחדת לר' ישמעאל, אע"פ שלא מצינו חולקים עליה בפירוש, וכך נמסרה בספרא¹⁴² בשם ר' ישמעאל: משום ר' ישמעאל אמרו הואיל ונאמרו שני דיברות זה בצד זה אחד פתח ואחד סתם ילמד פתוח על הסתום וכו'. וכן נמסר בבבלי¹⁴³ בשם "דבי ר' ישמעאל": כהן (שאצל מתנות כהונה) ולא כהנת וילמוד סתום מן המפורש (מבני אהרן שנאמר אצל מנחה). וכן במקום אחר¹⁴⁴: "בשלמא ר' ישמעאל קסבר ילמד סתום מן המפורש.

ומדה זו, שהיא יסודן של המדות "גזירה-שוה" ו"בנין-אב" ומקורן, נמצאת כ"פ במדרשי-הלכה מבית מדרשו של ר' ישמעאל. במדרי פסחא פ"א 37: הואיל ונאמרו לקיחות בתורה סתם ("פרה אדומה, מצורע ולולב") ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא [אגודה אף] פורט אני כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודה¹⁴⁵; שם נזיקין רפ"ו 269: היה ר' ישמעאל אומר הואיל וכל הניזקים שבתורה סתם ופרט הכתוב באחד מהם ("בגול הגר שכתוב בו איש או אשה") שעשה בו נשים כאנשים אף פורט אני לכל הניזקים שבתורה וכו'¹⁴⁶). ספרי נשא פ"א: היה ר' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא מיד בשעת מעשה ולדורות וכו'¹⁴⁷; פ"ט יד סתם: הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא באלה וכו' ופרט באחת מהן שאינם אלא ביריד ה"י וכו'; ספרי שלח פ"ט ק"י¹⁴⁸: הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה וכו' דברי ר'.

139) סוטה ג א—ב ושי"נ.

140) ועי' שבועות י"א, שהבבלי השתמש בה גם לר"ע! והוא השתמש גם ליישב היתורים שבכתוב שאינם צריכים גם במקום שעיקר הפרשה לא נאמרה במקום אחר.

141) חולין ס"ג ב, ונוסף בספרי ראה פ"ט ק"ג (ע"י הו' מא"ש זה ע"א) מדבי ר"י, הוסיף ע"פ 8 בערה.

142) אחרי פ"א ה"ס ע"א.

143) חולין קלב א.

144) יומא נ"א (=זבחים נ"א).

145) בספרי חקת פ"ט קכ"ד וקכ"ט, ג"ש: נאמרה כאן לקיחה ונאמרה להלן לקיחה וכו'.

146) =ספרי נשא פ"ט ב ומדרי שם פ"ז 271, פ"ח 275 ופ"ט 278 מקצרה.

147) ברייתא דר' ישמעאל פ"ט ו'.

148) קידושין לו ב.

ישמעאל א"ל ר"ע וכו'; חקת פיס' קבג: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות וכו' (149), מטות פיס' קנג, סתם ובשם ר' יונתן: הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחד מהם שהנשיאים קודמים וכו'; פנחס פיס' קמב: הואיל ונאמרו סלות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא מן החיטים וכו'. הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהן צמר ופשתים אף כל צמר ופשתים (150).

(י) רשות — חובה. חילוף זה בין ר' ישמעאל ור"ע — יסודו בכל רוח פרשנותם של שני החכמים האלה. ר' ישמעאל הלך אחרי פשוטו של מקרא. ור"ע ראה בכל דבר ודבר של התורה מצה וחובה. וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה (151). לה יטמא רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה (152). לעולם בהם תעבדו רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה (153).

ואמרו שם בסוטה: "לימא ר' ישמעאל ור"ע בכל התורה כולה הכי פליגי (154) דמר אמר רשות ומר אמר חובה", ודחו: הכא בקראי פליגי וכו'. אבל כפשוטם של דברים באמת בכל מקום, שעל-פי הפשט אין כאן ציווי אלא תנאי, פירשהו בוודאי ר' ישמעאל כפשוטו, כמו "והיה אם לא תמצא חן וגו' ושלחה מביתו", ולא כר"מ שאומר (155) "וז מצה לגרשה".

ובזה תלויה גם דעתו של ר' ישמעאל לענין "אם" שבתורה: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה, ואם תקריב מנחת בכורים (ויק' ב יד) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל תקריב את מנחת בכורריך (שם) חובה ולא רשות (156). כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי וגו' (שם' כב כד) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל העבט תעביטנו (דב' טו ח) חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי (שם' כא כה) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל אבנים שלמות תבנה (דב' כז ו) חובה ולא רשות (157); אבל "אם אדוניו יתן לו אשה רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה כשהוא אומר אם בגפו יבוא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר וכו' (158).

וכן "אם חבול תחבול ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שתהא עושה מצה

(149) בת"כ מצורע פ"ג ז ג"ש: אצבעו נאמר כאן אצבעו וכו', וכן ספרא חובה פרשה ג ט.

(150) תנא דבי ר' ישמעאל, שבת כו ב ויבמות ד ב ומנחות לט ב.

(151) = ספרי נשא פיס' ז כ"י ר'. בירוש' פ"א סו ע"ב מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע, ר"א כר"ע.

וכ"ה בספרי בנוסחאות: ר' אליעזר.

(152) ספרא אומר א' י: לה יטמא מצוה, שמחות פ"ד ו היגר: רש"א רשות רבי יהודה אומר חובה.

(153) סוטה ג א וזבח"ק א וגטין לח ב. גם כאן ר"א כר"ע, גטין לח ב.

(154) "בכל המקראות שאפשר לפרשם בתורת רשות ובתורת חובה", מאירי.

(155) תוס' סוטה פ"ח ט, גטין צ ע"ב.

(156) ע"י ספרא נדה, פרשה יג א—ב, דרשות ר' יהודה ור"ש (גם הוא אומר "חובה", אבל לומדו מפסוק אחר).

(157) מדריי בחדש פ"א 243 (וסתם מכילי חולקת: רשות) = נזיקין פ"ט 315, [ומשם

העתיק בעל מה"ג, והיפמן הכניסו במדרשביי שלו ע"פ 116 ור"י 151. אבל בכ"י לי (ע"י הוצ' אמשטייך מלמד ע"פ 157 ור"י 211) — ע"פ].

(158) בדר"י נזיקין פ"א 249 ורס"ב 250. מדרשביי כ"י (אפשטייך מלמד 161): יכול גזרה וכו'.

(תלוח את העניי) ותוא נוטל את שלך (והרשות בידך ליטול את שלך)⁽¹⁵⁹⁾. אבל בבית מדרשו של ר"ע דרשו⁽¹⁶⁰⁾: יכול שהרשות בידו לחבול תל לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו א"כ למה נאמר אם חבל תחבל מי שיש לו רשות לחבול בשליח בית דין הכתוב מדבר.

יא) להפסיק העניין. ר' ישמעאל והתולכים בשיטתו האומרים "דברה תורה כלשון בני אדם", היו מפרשים גם את היתורים הסגנוניים — כלשון בני אדם; ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק העניין דברי ר' ישמעאל⁽¹⁶¹⁾; הרוגו למה נאמר להפסיק את העניין דברי ר' ישמעאל⁽¹⁶²⁾; "לאמר" "להפסיק העניין"⁽¹⁶³⁾. וכן סובר ר' יוסי הגלילי. בניגוד לר"ע, שא"ך ו"רק" "להפסיק העניין"⁽¹⁶⁴⁾ (בניגוד ל"אך חלק").

ובדרכי של ר' ישמעאל הלך גם ר' יונתן תלמידו. בפרשו "זאת תורת הקנאות" ו"זאת תורת הנזיר"; כחותם הדברים⁽¹⁶⁵⁾. בניגוד לר' יאשיה ודבי ר"ע הדורשים "זאת תורת" (עי' להלן).

— ובכלל ראה ר' ישמעאל. שלא זו בלבד שישנן "הלכות מרובות" ש"אין להן על מה שיסמכו" (חגיגה סוף פ"א), אלא שישנן הלכות שהן מתנגדות לפשוטו של מקרא (ההלכה עוקפת את המקרא). וישנן הלכות שמתנגדות למדרש שעל-פי המדות שהתורה נדרשת בהן (ההלכה עוקפת מדרש).

יב) "הלכה עוקפת". כש"הלכה" מתנגדת לפשוטו של מקרא, אומר ר' ישמעאל גלוי ומפורש שהלכה פלונית עוקפת את המקרא (באה עליו בעקיפין ובמרמה): תני רבי ישמעאל⁽¹⁶⁶⁾ בשלשת מקומות הלכה⁽¹⁶⁷⁾ עוקפת למקרא ובמקום אחד למדרש. התורה אמרה בספר (וכתב לה ספר כריתות, דב' כד א). והלכה אמרה בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה בעפר (וכסוהו בעפר, ויק' יז יג). והלכה אמרה בכל דבר שהוא מגדל צמחים. התורה אמרה במרצע (ולקחת את המרצע, דב' טו יז). והלכה אמרה אפילו בסול אפילו בקוץ אפילו בזוכית. ובמקום אחד למדרש⁽¹⁶⁸⁾. תני ר' ישמעאל⁽¹⁶⁹⁾ והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו כלל וכו' לומר לך מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שיער ובגראה אף אין לי אלא מקום כינוס שיער ובגראה. והלכה אמרה יגלחנו כדלעת⁽¹⁷⁰⁾.

(159) מדרי גזיקין פ"ט 316.

(160) מכיל דרשב"י הוצ' אפשטיין מלמד 212 (=ב"מ ק"ג ב).

(161) ספרי פנחס פ"ט קנב. (162) ספרי מטות פ"ט קנז.

(163) ר' אחא ב"ר יאשיה, מדרי פסחא רפ"ג 10.

(164) מכיל דרשב"י הוצ' אפשטיין מלמד 20—21. שונה מזה הוא "הפסיק העניין", ס"ז 325.

מכיל פסחא סוף פ"ה וספרא נדבה פ"ג ז, שהוא רק משמש את הדרשה.

(165) ספרי נשא פ"ט כ ופ"ט לח.

(166) מדרי גזיקין סוף פ"ב 253 מקוסע, מ"ת 154. בבבלי סוטה טז ב: דא"ר יוחנן משום

ר' ישמעאל, וע"ר רש"י.

(167) כז"ל, בירוש' בטעות: התורה.

(168) בבבלי סוטה שם: שיר מצורע ותניא וכו' והלכה מגלח כדלעת וכו' ארנב"י כי קא

חשיב הלכה עוקבת מקרא הא עוקבת מדרש (כ"ה בכ"י מ' [בד"ו: מדר', ופססוה בטעות]

ובמאירי) היא.

(169) סתם בבבלי סוטה טז א.

(170) ירוש' קידושין פ"א נט ע"ג.

אבל דבי ר"ע דורשים בכל אלה ריבוי לרבות גם את אלה: ספרי תצא פיס' רס"ט: ת"ל ונתן מ"מ; ספרא אחרי פי"א י¹⁷¹;: אחר שריבה הכתוב מיעט; ספרי ראה פיס' קכב¹⁷²;: ולקחת. ספרא מצורע פ"ב ב—ג: יכול אף בית הסתרים ת"ל גבות עיניו וכו' אי מה גבות עיניו מקום כינוס שער ונראה אף אין לי אלא מקום כינוס שיער ונראה. מגין לרבות כינוס שער שאינו נראה¹⁷³ פיזור שער ונראה¹⁷⁴ פיזור שער ואינו נראה¹⁷⁵ ת"ל את כל שערו יגלח¹⁷⁶.

מעין שהשיב אפוא ראב"ע לר"ע¹⁷⁷: אפילו אתה אומר כל היום כולו בשמן למעט וכו' אלא חצי לוג שמן לתודה וכו' ה ל כ ה למשה מסיני — כך גם ר' ישמעאל אינו משתדל להבנים את ה"הלכה" לתוך המקרא. במקום שפשט הכתוב מתנגד לה, אלא אומר "הלכה" היא. ואנו מקבלים אותה בלא ראייה מן הכתוב.

דרכי-מדרש אלה הם הקיום העיקריים שנחלקו בהם ר' ישמעאל ור"ע. מובן שפני מדרש כזה הוגלך בדרכי המדרש של ר' ישמעאל מקבלים צורה אחרת.

ואמנם כן, המדרשים מבית מדרשו של ר' ישמעאל מצטיינים בפשטותם. אין הם באים על הכתוב בעקיפין. כדי להוציא ממנו את ההלכה בכל-אופן, אלא משתדלים לקרב את הדרשה לפשט הכתוב, ואין הם דורשים סתם יתורים ולשונוות כפולים (עי' להלן).

(171) = חולין פח א וכו'.

(172) קידוש כא ב וירוש' שם.

(173) שער בית השחי'.

(174) שבצלות ושכרס'.

(175) שבין קמטים שבכרס שבין פרקי שוקים'.

(176) מעין הברייתא הבבליית בסוטה סז ב לר"ע, הדרשת "ריבה ומיעט וריבה", וסתם

ספרא שם פרשה ב ז—ח — אליבא דר' ישמעאל, ראב"ד שם.

(177) ספרא צו פי"א ד, שהבאתיו לעיל.

IV. ר' ישמעאל ותלמידי ר' ישמעאל

לא תמיד הלכו תלמידי ר' ישמעאל בעקבות רבם ובשיטת מדרשו. תלמידיו ר' יאשיה ור' יונתן חולקים עליו בכמה מקומות. ספרי נשא פיס' ב ומדרי' נזיקין רפ"ו 269 (שניהם). פסחא פ"ד 13 (שניהם שלא כר"י ולא כר"ע); ר' יונתן חולק עליו: מדר' פסחא פ"ו 22 (לא תותירו). רפ"ו 18 (ונתנו). פ"ח 28 (אך). פט"ו 56 (המול לו) ועוד. אבל ביחוד ר' יאשיה הרחיק מרבו ומשיטת מדרשו. ר' יאשיה דורש בשיטת ר"ע: „איש איש“¹; טמא יהיה לרבות שאר טמאים²; כל מכה נפש — „לגואל הדם שאין הורגו אלא בעדים“³; ומת ת"ל תקחו שלא יביא פסח דורות אלא מן הכשבים ומן העזים⁴; חולו של מועד מנין (שאסור במלאכה) ת"ל את חג המצות תשמור שבעת ימים מכל מקום⁵; לדורות מנין ת"ל זאת תורת⁶; זאת חוקת הפסח בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר⁷; והוא בשיטת בית מדרשו של ר' עקיבא⁸. הדורשים תמיד „זאת תורת“ וכדומה⁹. והם דורשים גם „זאת תורת הקנאות“¹⁰ ו„זאת תורת הנזיר“¹¹; אבל ר' יונתן אומר¹²; כחותם הדברים. אלא שגם ר' יונתן דורש לפעמים בשיטת ר"ע וכמדרשו. למשל. במדרי' נזיקין פ"כ 335 (לא תבשל גדי בחלב אמו) כר"ע (שם וחולין פ"ח מ"ד) ולא כר' ישמעאל (שם¹³) ומ"ת 75. ברור אפוא. שמדרש של תלמידי ר' ישמעאל („תנא דבי ר' ישמעאל“) אינו יכול ואינו צריך להסכים ולהתאים לגמרי ובכל דעתו של ר' ישמעאל רבם. וכך אמרו מפורש בירוש' 14 כשמצאו מדרש של „דבי ר' ישמעאל“ („תני ר' ישמעאל“) הלימד „למד מן הלמד“ („לה מלה חפשי מחופשה“); בכל אתר לית ליה לר' ישמעאל ללמד מן הלמד והכא אית ליה לר' ישמעאל? תני לה בשם חכ'. דא ש.תני ר' ישמעאל זה נשנה בשיטת ה„חכמים“ (ר"ע)!

- (1) סוטה כ"א — גם ר"ע דורשו בספרי נשא פיס' ז — ועי' סנהד' פה ב.
- (2) ספרי פיס' קכה.
- (3) שם פ"י קסא.
- (4) מדרי' פסחא פ"ד 13, אבל ר' ישמעאל אומר בכגון זה: הרוגו לה פסיק הענין, לעיל 335.
- (5) מדרי' פסחא פ"ט 30.
- (6) ספרי נשא פיס' כ ושם פיס' לח.
- (7) מדרי' פסחא פט"ו 52.
- (8) ספרא וס"ז ומכילתא דרשב"י.
- (9) מלבי"ם באלת השחר שלו פ"י תקס"ט, הוטמאן ע"י 10 ואלבק ע"י 18.
- (10) סוטה יח ב.
- (11) נזיר מו ב.
- (12) בספרי שם ושם.
- (13) בדמו' נשתבש „שמעון“.
- (14) קידושין פ"א נט ע"א.

וכך שאלו גם במקום אחר (15): וְכִר' יִשְׁמַעְעָל דֹּאמֶר כָּל בִּיאוֹת וְכו' (16) מוֹדִי ר' יִשְׁמַעְעָל בַּחֲלָה וּבַעֲרָלָה וְתָנִי (כְּלוֹמַר: ר' יִשְׁמַעְעָל) כֵּן (17) בְּבֹאֲכֶם לִפְנֵי שִׁינָה הַכְּתוּב מִשְׁמַעְעוֹ שִׁינֵי חֲכָמִים חִיּוּבוֹ (18) (בספרי: שִׁינָה הַכְּתוּב בִּיָּאָה זֶה מִכָּל בִּיאוֹת שֶׁבְּתוֹרָה וְכו') ר' יוֹנָה בְּעֵי מַחֲלָפָא שִׁיטָּתָהּ דִּר' יִשְׁמַעְעָל תָּמָן הוּא אָמַר הִיא הוּיָהּ (19) הִיא הִקְמָה, הִיא שְׁבִירָה הִיא נִפְצָה ("נִתְצָה"). הִיא גְּאוּלָּה הִיא פְּדִיָּה, וְהִכָּא הוּא מְשַׁנָּה בֵּין לִישָׁן לִישָׁן. הִירוּשְׁלָמִי לֹא הִשִּׁיב כָּלּוּם, אֲבָל הַתְּשׁוּבָה בְּרוּרָה: תָּרִי תִּנְאִי, וְאִמְנָם "תִּנְאִי דְּבִי רַ"י" מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשׁוּיּוֹן כֹּה גַם לִג' ש'! "וְשֵׁב הִכְהֵן וְכֹא הִכְהֵן זֶה הִיא שִׁיבָה זֶה הִיא בִּיָּאָה" (20). וְגַם בְּסַפְרֵי נִשְׂא פִּיט' כַּג שְׁנֵי סָתָם: וְהָרִי יֵין הוּא שְׁכָר וְשְׁכָר הוּא יֵין אֲלֹא שְׁדַבְּרָה תוֹרָה שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֲתָה אֹמֵר שְׁחִיטָה הִיא זְבִיחָה וְזְבִיחָה הִיא שְׁחִיטָה, קְמִיצָה הִיא הֶרְמָה הֶרְמָה הִיא קְמִיצָה. עֲמוּקָה הִיא שְׁפֵלָה הִיא עֲמוּקָה, אִיֹּת הוּא מוֹפֵת וּמוֹפֵת הוּא אוֹת (21) אֲלֹא שְׁדַבְּרָה תוֹרָה שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת.

אֲבָל בְּסַפְרֵי פִּנְחָס פִּיט' קֶלֶד שְׁנֵי: בְּכֹלָם הוּא אֹמֵר וְנִתְתָּם וְכֹאן הוּא אֹמֵר וְהַעֲבַרְתָּם, וּבִירוּש' בִּב' (רִישׁ פִּיח' טו ע"ד): תָּנִי ר' יִשְׁמַעְעָל שִׁינָה הַכְּתוּב נַחֲלָה זֶה מִכָּל נַחֲלוֹת שֶׁבְּתוֹרָה שֶׁבְּכֹלָן כְּתוּב וְנִתְתָּם וְכו', וְלַעֲוִמְתּוֹ שְׁנֵי בְּמִדְרֵי פִּסְחָא פִּיח' 70: וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רַחֵם אֵין הַעֲבַרָה אֲלֹא הַפֶּרְשָׁה וְכֵי־א וְהַעֲבַרְתָּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ (22).

וְכַךְ חוֹלֵק "תִּנְאִי דְּבִי ר' יִשְׁמַעְעָל" בְּתַמּוּרָה כַּח בְּעַל ר' יִשְׁמַעְעָל (23), וְכֵן תִּדְרִי בְּפִסְח' הַעֲאָה עֲלָא כְּר' יִשְׁמַעְעָל (24) בְּבִרְיָתָא שֶׁם (25), וְכֵן תִּנְאִי דְּבִי ר' יִשְׁמַעְעָל מִפְּנֵי מַה הָאֲמִינָה תוֹרָה וְכו', שְׁבִסוּטָה ג' עֲאָה, עֲלָא כְּר' יִשְׁמַעְעָל בְּבִרְיָתָא שְׁבִירוּש' פִּיח' כָּא רַעֲיָא, וְדִבִּי רַ"י בְּסַפְרֵי נִשְׂא פִּיט' (26) שְׁהוּבָא בְּשִׁמּוֹ בִירוּש' שֶׁם כ' סַעֲדִיד (27) [בְּנִיגוּד לְסַפְרֵי שׁוּפְטִים פִּיט' קַפָּח וְסוּטָה פִּיח' מ"ג].

וְכַךְ אָמְרוּ בְּנִבְחִים נִבְא עַל הַחִלּוּף שֶׁבֵּין תִּנְאִי דְּבִי רַ"י וְר' יִשְׁמַעְעָל שֶׁבְּבִרְיָתָא שֶׁם (28) לִפְנֵי פִירוּשׁוֹ שֶׁל רַ"פ — "תָּרִי תִּנְאִי וְאֵלִיבָא דִּר' יִשְׁמַעְעָלִי."

(15) יְרוּש' עֲרָלָה פִּיח' ס ע"ד.

(16) סַפְרֵי שֶׁלַח פִּיט' קד, ע"י לֵהֲלֵן.

(17) סַפְרֵי שֶׁלַח פִּיט' קי: ר' יִשְׁמַעְעָל אֹמֵר.

(18) כֹּה בְּמִירוּבִי, יוֹמָא פִּי רִישׁ עֲאָה: שְׁשִׁינָה הַכְּתוּב בְּמִשְׁמַעְעוֹ וְשִׁנֵּי חֲכָמִים בְּשִׁיעוּרָן.

(19) וְצִל': עֲשִׂיָּה, יְרוּש' עֲזִי פִיד מִדָּא: לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם — לֹא תִקִּימוּ לָכֶם. הַגְרָא:

עֲזִיבָה, וְלִפְנֵי הִיא שִׁיטָּתָהּ ר' יֹאשִׁיָּה בְּמִדְרֵי נִזְיָקִין פִּיח' 326, וְאוּלִי צִל': הִיא הַזִּיָּה (כִּי ר'): הַזִּיָּה הִיא הַקְרִבָּה (וִיקְרָא אָה וְעִי סַפְרָא שֶׁם הַחֻלְק).

(20) עֲזִיבִין נָא אֶשְׁנֵי, סַפְרָא מְצוּרַע פֶּרֶשָׁה ז' ז'.

(21) רַמְבַּיִן לְדַבְרֵי יג ב'.

(22) בְּסַפְרֵי חֲקַת פִּיט' קכח: וְכִי עֶפֶר הוּא וְהֵלֵא אִפֶּר הוּא מִפְּנֵי מַה שִׁינָה הַכְּתוּב מִשְׁמַעְעוֹ וְכו' — נִשְׁנָה בְּבִרְיָתָא שְׁבִסוּטָה טז ב' (וְתַמּוּרָה יב ב') בְּשֶׁם ר' שְׁמַעְעוֹן: אִמֵּר ר' שְׁמַעְעוֹן

וְכִי עֶפֶר הוּא וְכו' (בְּכַר Terminologie, 195), הִרְשֵׁה גַם בְּסַפְרֵי נִשְׂא פִּיט' י סָתָם.

(23) סַפְרָא נִדְבָה פֶּרֶשָׁה ב' ח וְתַמּוּרָה שֶׁם כח א כְּרִי רִג, ע"י לֵעִיל.

(24) וְכִדְרֵי הַעֲזִירוֹ עֲזִי הַתּוֹסֵף שֶׁם.

(25) מִדְרֵי פִּסְחָא פִּיח' 27 וְנִזְיָקִין פִּיח' 334.

(26) וְשֶׁם פִּיט' קסא, מִיֹּת 115 וְתוֹסֵף שְׁבִעוֹת פִּיח' ת.

(27) אֲלֹא שְׁהַבְלִי, ב' ע"ב, נִדְחָק לְפִרְשׁוֹ בְּשִׁיטָּתָהּ רַעֲיָא.

(28) סַפְרָא חוּבָה פִּיט' ב'.

וכן שם לו א על החילוף שבין הברייתא הסתמית (מנין לניתנין בוריקה שנתנן בשפיכה יצא ת"ל ודם זבחיך ישפך), שהיא דבי ר' ישמעאל²⁹, לדברי ר' ישמעאל שבברייתא שם³⁰): תרי תנאי אליבא דר' ישמעאל. והנה דברי ר' ישמעאל שבספרא נשנו בספרי קרח פס' קח בשם ר' יצחק: אינו צריך שהרי כבר נאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך להביא את המעשר ואת הפסח שיטענו שפיכה אחת ומה ת"ל קודש הם להביא את המעשר [והפסח]³¹ שיטעון הקטר חלבים וכו', ודומה לו ב"מכילתא" דברים במ"ט 60 בשם ר' נתן: אינו צריך והלא כבר נאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח י"י אלהיך והבשר תאכל מה ת"ל לו' ועשית עולותיך הבשר והדם אלא להביא את הבכור והמעשר והפסח שיטענו שפיכה אחת מה שלא שמענו בכל התורה (ויבסתם מדר"י, כספא פ"כ 335: לא תזבח וכו') אין לי אלא זביחה זריקה מנין ת"ל דם זבחיך (ישפך)³². אבל ר' ישמעאל דורש אחרת בספרי ראה פס' עז: ומנין למעשר ופסח שלא ינתנו אלא במתנה אחת ת"ל ודם זבחיך ישפך ר' ישמעאל אומר בוולדות קדשים ובתמורת קדשים הכתוב מדבר וכו'. ודומה לו ב"תנא דבי ר' ישמעאל" שבנוזר כה א (בשם ר' ישמעאל) ו"האי תנא" בתמורה יז ב.

ובדרכנו למדנו כי "משום ר' ישמעאל אמרו" שבספרא — הוא "תנא דבי ר' ישמעאל", ועי' להלן.

ונזכרו בבבלי גם שתי ברייתות חולקות זו על זו של תלמידי ר' ישמעאל: האי תנא דבי ר' ישמעאל מפיך מאידך תנא דבי ר' ישמעאל³³. והנה א) בשבת כו ב הביאו תנא דר"י הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם ופרס לך וכו' — ברייתא המתאימה עם דעתו של ר' ישמעאל ובית ר' ישמעאל (לעיל עמ' 534). אבל הברייתא השניה (שם כז א): בגד אין לי אלא בגד צמר ופשתים, מנין לרבות צמר גמלים וכו' ת"ל או בגד (ויק' יא לב), — מתאימה עם דרך מדרשם של ר"ע וביתו, הדורשים "או" לרבות³⁴. אלא שאנו מוצאים גם "תנא דבי ר' ישמעאל" שדורש "או": או לרבות את השליח³⁵, ובירוש' ³⁶: שבויה מנין וכו', כר' ישמעאל? ר' ישמעאל כר' נתן, ר' נתן אומר או לרבות את השבויה³⁷.

ב) ובקידושין שם (לז ב) "אידך תנא דבי ר' ישמעאל" (הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם וכו') — נמצא במ"ט 170: כי תבוא אחר ירושה וישיבה הכת' מדבר אתה אומר וכו' או אינו מדבר אלא בכניסתן לארץ מיד ת"ל וירשתה וישבת בה היה ר' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם וכו'. ובמכילתא (קטע הגניזה) שבמ"ט 58

29) כברייתא הסתמית בסוטה סז א, שהיא "תני ר"י בירוש' קידושין פ"א, נט ד, וכתניא אידך שבעירובין כז סע"ב שהיא תני ר' ישמעאל בירוש' שם ובברייתא דר' ישמעאל, עי' לעיל, וכברייתא דת"ר בהוריות יב ב, שהובאה בברייתא השניה שם בשם "דברי ר' ישמעאל".

30) ספרא נזבה פכ"ה: משם ר' ישמעאל אמרו!

31) ר"ה ויל', ובכ"י — בין השיטין.

32) כ"ה בד"ה, ועי' מ"ע כאן, ובהוספות, דף קיח ב, אבל עי' בהו' הורחין.

33) שבת כז א וקידושין לז ב.

34) ר"ע, סנהדרין לז ב; דבי ר"ע, ספרא אמור פ"ד ג ועוד, וכאן שמיני פרשה ו ח:

מנין לרבות את הלבדים ת"ל או בגד.

35) כתובות לג ב = מדרשביי ה"א פשטיק מלמד 190.

36) שבויות פ"ח לה רע"ג.

37) = בבלי צד ב אבל במדר"י (נוזקין סוף פס"ז 306) לומד כג"ש, עי' בבלי וירוש'.

(פרשה כג פי' יד) : ונתתה את הברכה על הר גריזים וג' אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בביאתם לארץ והלך 38) תל' לו' והיה כי יביאך יי' וגו' (וסיפיה : אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה [יא כט], וירשתם אותה וישבתם בה [שם לא]) הא אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר בכניסתן לארץ הכת' מד' אתה או' (בכניסתן) לארץ הכ' מד' או אינו [מדבר אלא לאחר ירושה וישיבה תל'.....]. מתאים לדברי ר"ע, ספרי ראה פס' נה : אין היה אלא מיד 39). וכן בדברי ר"ע לדברים ז י, מ"ת 259 : והיה אין והיה אלא מיד וכו'. אבל בדברי ר' ישמעאל שנו 40) גם למטה : משתכבש ותיירש ותשב מנה את המברכים וכו'. וכן שנו שם (מ"ת 58) סכ"ה פי' יג : אבד תאבדון אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא מביאתן לארץ ולהלן תל' וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם וגו' אבד תאבדון אחר ירושה וג'.

וכן שם פרשה כו 41) : לשכנו תדרשו אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר אתה אומר וכו' תל' וירשתם אותה וישבתם בה וכו'. וכן מ"ת 103 : וירשתה ויש' בה לאחר ירושה וישיבה וכו' 42). וכן שנינו בספרי מסעי פס' קנט : אחר ירושה וישיבה וכו' או אינו מדבר אלא בכניסתן לארץ מיד תל' כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו' (דב' יט א) וכו'. וכך אמרו בירוש' 43) : וזכרבי ישמעאל דר' ישמעאל אמר כל ביאות שנאמרו בתורה לאחר ארבע עשרה שנה נאמרו שבע שכיבשו ושבע שחילקו. ובספרי עקב פס' מא שנינו : שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה תל' והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי [אשר אנכי מצוה אתכם היום] 44) מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד אין לי אלא מצות שנוהגות עד שלא נבנסו לארץ וכו' מצות שנוהגות משנכנסו לארץ כגון העומר והחלה וכו' מנין תל' וכו' אין לי אלא שאר מצות (שנוהגות) עד שלא כבשו משכבשו וישבו וכו' מנין וכו'.

והאי תנא דבי ריי" (שם לו א) — נמצא בספרי שלח פס' קז : כי תבואו אל ארץ מושבותיכם ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך — ללמדך שבכל מקום שנא' מושבות 45) בארץ הכתוב מדבר 46) אמר לו ר"ע וכו'.

וזו מתאימה לגמרי עם מדר' פסחא ריש פי"ב 39 : והיה כי תבואו אל הארץ תלה הכתיב לעבודה זו (פסחא) מביאתן לארץ ולהלן 47). אבל מתאימה במקצת עם דעתו של ר' ישמעאל שהיבאה בדברי ר"ע, בברייתא

38) =והילך [ואולי צ"ל : ולהלן ? — עציס].

39) וכן תבא פס' רצו : והיה כי תבואו אל הארץ אין והיה אלא מיד, ועי' אלקב, 13.

40) במכילתא הנוכרת בהמשך שבתספראת ישראל 189.

41) תפארת ישראל 191.

42) אבל ספרי פס' קנו חולק.

43) חלה פי"ב נז ע"ב וערלה פ"א ס ע"ד וסוטה פ"ז כא ע"ג.

44) כנוס' מה"ג וסיפיה דקרא : ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם.

45) כנו' כי ר' ולי ופי"ה, וכבבלי.

46) כ"י ל' : אינו מדבר אלא בחוזה לארץ, וצ"ל : בארץ.

47) ועי' תוס' קידושין לו ב ד"ה הואיל.

שבזבחים קיא א: כי תבואו להטעינה נסכים לבמה גדולה וכו', ובס"ז 280: אין לי אלא בית הבחירה מנין לרבות במה וכו' ⁴⁸).

אבל בספרי שלנו נכנס כבר "אידך תנא" לתוך "האי תנא" ומפסיקו באמצע. עד שלא מצאו כל המפרשים את ידיהם; כי כל הפיסקא "אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר אתה אומר וכו' ת"ל וכו' היאיל ונאמרו ביאות בתורה סתם וכו' אלא לאחר ירושה וישיבה" שבספרי שלח שם. — הוא "אידך תנא" החולק על "מביאתן לארץ ואילך" של "האי תנא". והכניסוהו כאן ע"פ הבבלי שם: בנסכים ביאה ומושב כתיב בהו ה"ק ללמד שכל מקום שנאמר ביאה ומושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה. וע"פ זה הוגהה כבר הברייתא בבבלי הביאה (לו א): שכל מקום שנאמר בו מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה. אבל עיקרה: אינו אלא בארץ. כנוסח הספרי.

וכך הם עיקר דברי אביי שם: "מאן תנא דפליג עליה דר' אליעזר ר' ישמעאל הוא" "האי תנא דבי ר' מפי' וכו'", אלא שהבבלי הביא את הברייתא כמו שהיתה לפניו מוגהת.

והנה מדרשי ר"ע הדורשים "אין היה אלא מיד" — דורשים "כי יביאך". "כי תבוא": עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תיכנס לארץ ⁴⁹. וכך הובא בבבלי (קידושין לו ב) בשם "תנא דבי ר'": ביאה דכתב רחמנא גבי תפילין ופטר חמור וכו' לכדתנא דבי ר' ישמעאל עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ. = מכיל' דרשב"י (הוצ') אפסטיין-מלמד 38, 42: והיה אין והיה אלא מיד. כי יביאך עשה וכו'. והו' כנראה "האי תנא".

ובחולין מבא מובאות שתי ברייתות של ר' ישמעאל. שאמנם אינן מתנגדות בפירוש זו לזו. אבל האחת הולכת בשיטת ר"ע: דתנא דבי ר' ישמעאל זאת החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין והראה למשה ואמר לו זאת אכול וזאת לא תאכל. ואידך נמי (האומר טריפה חיה) מבעי ליה לכדתנא דבי ר' ישמעאל. אין ה"ג. אלא טרפה חיה מנא ליה נפקא ליה מאידך תנא דבי ר' ישמעאל דתנא דבי ר' ישמעאל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל אלו שמנה עשרה טרפיה שנאמרו [לן] למשה מסיני.

הראשונה — כסתם ספרא (שמיני פרשה ב ב): זאת החיה אשר תאכלו מלמד שהיה משה אוזח החיה ומראה להם לישראל ואומר להם זו תאכלו וזו לא תאכלו. ודרשה זו היא בשיטתו של ר"ע. שכן שנו כמותה בשמו במדר' פסחא פ"א 6 ובספרי בהעלתך פ"ט סא: ר"ע אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה [בהם] ⁵⁰ משה והראהו המקום (את) כילו ⁵¹ באצבע כיוצא בדבר אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא יא כט) וזה מעשה המגורה (ובמדר' עוד: ויש אומרים אף בשחיטה נתקשה משה וכו'). והכל בבבלי מנחות כט א: תנא דבי ר' ישמעאל שלש[ה] דברים היו קשין לו למשה וכו' ואלו הן מגורה ור"ח ושרצים וכו' י"א אף הלכות שחיטה וכו' ⁵²). כלומר: במכילתא ובספרי במדבר בשם ר"ע.

48) ע"י להלן עמ' 343. 49) ספרי פ"ט נה ורצ"ה. וע"י אלבק, 16.

50) כ"י, דפו' ל"ה.

51) כך צ"ל במכיל', במקום "כולך" ובספרי. [כ"י במדר']: כולו. "מלוי" נשתבש ל"כולו".

ל"כולו" ל"כולך". — ע"י.

52) וע"י מא"ש מביא LV.

והברייתא השניה היא כנראה מבית-מדרשו של ר' ישמעאל, אע"פ שדומה לה שנינו בספרא סוף שמיני: צריך לומר בין צבי לערוד והלא הם כבר מפורשים אי"כ למה נאמר בין החיה הנאכלת וכו' בין סריפה כשירה לסריפה פסולה. אבל למעלה בספרא שמיני פ"ג ה: [דבר אחר]⁵³ אך את זה לא תאכלו וכו' יש לך במעלה הגדה ובמפריסי הפרסה שאי אתה אוכל ואילו הן הסריפות וכו'.

ויש "תנא דבי ר' ישמעאל בדבי רשב"י"⁵⁴, ז"א שדבי רשב"י שנו במדרש שלהם: משום ר' ישמעאל אמרו. ומן המקומות שצינתי (בהערה) חולקים שנים על "תנא דבי ר"י", והתלמוד העיר על זה, שתלמידי רשב"י משכו דברי ר"י לדעתם:

ביומא נט א: תנא דבי ר' ישמעאל זה וזה (חיצוניות ופנימיות) יסוד מערבי ר' שמעון בן יוחי⁵⁵ אומר זה וזה יסוד דרומי וכו'. תנא דבי ר' ישמעאל בדבי רשב"י זה וזה יסוד דרומי וסימניך משכוה גברי לגברא (תלמידי ר' שמעון משכו את ר' ישמעאל לומר כדבריהן).

וכן בזבחים קט ב: ת"ר וכו'⁵⁷. תנא דבי ר' ישמעאל זו חו שילה רשב"י אומר זו וזו ירושלים וכו' תנא דבי ר' ישמעאל ברבי שמעון בן יוחי⁵⁸ זו וזו ירושלים וסימניך משכינהו גברא לגברי.

ז"א שבברייתא. ששנו דבי ר' ישמעאל, שנו: זה וזה יסוד מערבי, רשב"י אומר⁵⁹ זה וזה יסוד דרומי. וכן שנו: זו חו שילה רשב"י אומר זו וזו ירושלים⁶⁰. אבל דבי רשב"י שנו בשם דבי ר"י ("משום ר' ישמעאל אמרו"): זה וזה יסוד דרומי, זו חו ירושלים. ועי' להלן.

ויש "תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר"ע", ז"א שדבי ר"ע שנו: משום ר' ישמעאל אמרו. חול' נט א (לנו' ה"ג שם): תנא דבי ר"י בדבי ר"ע ואת החזיר וכו'. ומשום ר' ישמעאל אמרו נמצא באמת כמה פעמים בדבי ר"ע: ספרא נדבה פ"ה (ע"י לעיל). ספרא נדבה פ"ט דצו פרשה ה ה (לנו' מ"ח). מצורע פרשה ז יא אחרי פרשה א ה. פ"ז ד"י.

והנה "משום ר' ישמעאל אמרו" שבספרא (אחרי פ"ז ד) מובא בבבלי (יומא עד ב) אחרי הברייתא של הספרא (פ"א א—ג) בשם: דבי ר' ישמעאל תנא הבבלי הביא כאן אפוא, משום ר' ישמעאל אמרו שבספרא בציון "דבי ר"י תנא", ז"א "תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר"ע", אבל בירוש' (פ"ח מד ע"ד) הכל כמו בספרא.

- (53) כ"ה בס"י הראב"ד, וכצ"ל.
 (54) חולין נט א. לנו' ה"ג ד"ו קלב א ור"ב 548; חולין סט ב: יומא נט א = זבחים נג א. זבחים קט ב. (55) כ"ה בכ"י ל' ביומא, וזבחים קט ב, ע"י בסמוך.
 (56) דבי ר' ישמעאל שונים המיד: ר' שמעון בן יוחי, כרגיל במכילתא וספרי במדבר.
 (57) תוס' סוף זבחים, וכוה בספרי ראה פ"ט סו.
 (58) דאמר, מיתור בס"ס, כ"י: "אומר", וג"ז טעות. (59) = תוס' יומא פ"ג.
 (60) דומה לו הוכירו בספרי שלח פ"ט קו: אמר אחד מתלמידי ר"י וכו' רשב"י אומר וכו'.

- (61) [מור' צ"ל צ"ח כ"אן גם מדרשבי הוצ' הוספן 116=151, אבל בכ"י אין (ע"י הוצ' אפשטיין-מלמד 157 ר"21). וכן צ"ח הוצ' הוספן 134—135, אבל גם שם בכ"י (הוצ' אפשטיין-מלמד 186): ר' יוסי אומר מש' ר' ישמעאל, כמו בתוס' ב"ק פ"ו יח. ועל-פי מדרשבי הגיה רבנו במדרי' גויקין רפ"י, 260 שו" 13: כה שור האמור בשבת (במקום "בסיני" שבכל הנוס'), וע"י דבריו להלן, עמ' 551.]

וראינו כבר כי „משום ר' ישמעאל אמרו“ שבספרא נדבה פ"ה — לא ר' ישמעאל עצמו אמר כן, אלא תלמידיו אמרו כזה⁶², וא"כ גם „משום ר' ישמעאל אמרו“ זה הוא „דבי ר"י“⁶³.

ו„דבי ר"י“ מובא גם במדרשים מבית ר"י שלנו בלשון „אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל“ (א) ספרי שלח פס' קז, אחרי „ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך וכו'“: „אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל בא הכתוב ללמדך שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתן לארץ ר"ש בן יוחי אומר בא הכתוב ללמדך על הנסכים שיהו קרבים בבמה. כל זה מ„דבי ר' ישמעאל“, כעין „תנא דבי ר"י“ שביומא נט א וזכחים קיט ב (ע"י לעיל), וגם כאן „משכיה גברי (תלמידי רשב"י) לגברא“, כי בס"ז 280 נמסר בשם ר' ישמעאל כדעתו של רשב"י: אין לי אלא בית הבחירה מנין לרבות במה ת"ל בכל מושבותיכם לרבות במה אלו דברי ר' ישמעאל רע"א וכו', ובברייתא אחרת מדבי ר"ע (שבבבלי זכחים קיא א): כי תבואו להטעינה נסכים לבמה⁶⁴ גדולה הכתוב מדבר וכו' דברי ר' ישמעאל רע"א וכי תבואו להטעינה נסכים לבמה⁶⁵ קטנה וכו' (ב) המקום השני הוא במדר"י, ויקהל פ"א 346⁶⁶, וזו [לא] יאה רשאי להדליק לו נר או להטמין לו את החמין או לעשות לו מדורה ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב. שבת לשבת. דבר אחר לא תבערו אש בכל מושבותיכם לפי שנאמר אש תמיד וגו'⁶⁷ וכו' במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש. „אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל“ (הרי הוא אומר)⁶⁸ לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יהיה באיש חטא וגו' (דב' כא כב) שומע אני בין בחול בין בשבת וכו' ת"ל לא תבערו אש וגו' שריפה בכלל היתה וכו' רבי יונתן (נ"א י"ז): נתן אומר לא תבערו אש למה נאמר וכו' ועדיין אני אומר עד שיעביר על שתיים („חריש וקציר“) ואם לאו אינו חייב ת"ל לא תבערו תבערה היתה בכלל ויצאת ללמד וכו'. ר' נתן אומר לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה⁶⁹ שומע אני [לא] יהא רשאי להדליק לו את הנר ולהטמין לו את

62 ר' יצחק, ספרי, קרח קיח, 139, ועוד.

63 בספרי נשא פס' לא: משום ר' ישמעאל אמרו אף זה מעכב וכו' (כנו' כ"י ל"ר ורבה), — אינו ר' ישמעאל שלנו אלא בנו של ריב"ב, בבלי נזיר יח ב—ס א ובבבלי שם כ"ס ר' ישמעאל סתם.

64 כ"י מ' וילקוט שלח, דפי': בבמה.

65 רש"י בקידושין לז א טרח להשחת בין „דבי ר"י“ לברייתא זו אבל „תנאי נינהו“.

66 והשוה גזיקין פ"ד 263/4.

67 [כנוס' היל' „לא“ ל"י גם בכ"י].

68 ספרא צו פ"ב י: תמיד אף בשבת.

69 בגזיקין: אמר תלמיד אחד וכו', ביבכות ו ב: משום ר' ישמעאל אמר

תלמיד אחר.

70 ל"י בילקוט, במדרש חכמים לעיל: הרי נאמר.

71 כך במדרשביי משהג' וביבמות ע"א. וגם בברייתא השניה בשבת ויבמות שם: ר' נתן

אומר לחלק יצאת, והגר"א מגיה כאן: נתן, ולהלן: יונתן.

72 במכיל' דרשב"י (ממהג'): לפי שהוא איכר אך אשר יאכל לכל נפש הוא

לבדו יעשה לכם, כצ"ל.

ההמים ולעשות לו מדורה ת"ל לא תבערו אש ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב (כצ"ל לפי מה"ג)⁷³.
 "אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל" הוא כאן ציון ל"דבי ר"י" אחר, שממנו העתיק המסדר האחרון גם דברי ר' יונתן (ר' נתן). שהם באים כאן אצל נוסח אחר של דבריו (תרי תנאי אליבא דר"נ).

ג) המקום השלישי הוא במדר"י נזיקין פ"י 282 (סקול יסקל); אין לי אלא בשרו עזרו מגין היה ר' ישמעאל אומר ק"ו ומה חטאת וכו' נבלה תוכיח וכו' היא תוכיח על שור הנסקל שאע"פ שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עזרו מותר במיתתו (וא"כ נשבר ק"ו). אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל לא אם אמרת בנבילה וכו'.
 ונוכר במדרשי בית ר' ישמעאל:

ר' חייא בר נחמני⁷⁴ אמר משום ר' ישמעאל⁷⁵.
 זהו היחס שבין ר' ישמעאל ל"תנא דבי ר"י" ו"תני ר' ישמעאל" מצד אחד, ובין "תנא דבי ר"י" ל"תנא דבי ר"י", או "תנא דבי ר"י" ומדרשים שלנו מצד שני.
 ובוזו אנו באים למדרשים שלנו מבית ר' ישמעאל: מכילתא וספרי במדבר, המדרשים, או קטעי כדרשים, שהם מבית מדרשו של ר' ישמעאל, שישנם בידינו הם:

א) מכילתא (דר' ישמעאל). (ב) ספרי במדבר. (ג) ספרי דברים פס' א—גד. (ד) הקטעים מן הגניזה שבמ"ת ה' הופמן עמ' 56—62, 69—71 ובתפארת ישראל 189—192, וחלק מן הקטעים שאסף הופמן במ"ת ממדרש הגדול. (ה) ברייתא דר' ישמעאל שבתחלת הספרא. (ו) מכילתא דמילואים (צו—שמיני). (ז) מכילתא (מגילתא) דעריות שנוסף בספרא פ' אחרי מות פי"ג, וקדושים פ"ט—פי"א. (ח) הקטע שבת וספ"א שבועות פ"א ה—ז (ואולי כבר לפני ה') ופ"ג כולו. (ט) הציטטים מדבי ר' ישמעאל שבבבלי ("תנא דבי ר' ישמעאל") ושבירושלמי ("תני ר' ישמעאל").

73) ירוש' ביצה, פ"ה סג ב, וע"י שם.

74) תלמידו של ר' ישמעאל, ברכות מח ב.

75) מדר"י פסחא פט"ו 60, ומכילתא שבמ"ת 56, (במכילתא יתרו' בחדש, פ"ג 211 — ר' ישמעאל).

V. מכילתא דר' ישמעאל¹

א. שמה²

שני התלמודים אינם יודעים את השם הזה של המדרש לשמות. "מכילתא" בבבלי פירושה "משנה" "ברייטא"; פוק עיין במכילתא (גיטין מד א. "במשנה הסדורה לך"). אלא שתק ליה בברייתא ומהדר ליה במתניתין ה"ג אימור (שתיק ליה במתני' ו)אהדר³ ליה במכילתא אחריתי ובברייתא אחרת. בקובץ אחר. פסח' כח א. ר"ל מיפך אפיך והכי מותיב ממכילתא אחריתי (תמורה לג א. מברייתא אחרת). וכן בירוש' : בר נש דתני (דחכם) חדא מיכלא (מיכלה) והוא אול לאחר ואינון מוקרין ליה בגין תרתי וכו'⁴. "ברייטא" אחת (קובץ אחד). ובויק"ר פ"ג א : טוב מי ששונה ב' סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר הילכן. טיב מי ששונה הלכות ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ומדות⁵ ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמיתקרי בר מכילאן⁶. טוב מי שהוא שונה הלכות ומדות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמיתקרי בר אולפן ; "מכילתא" כאן מקבילה אל "מדות". ופירושה גם כאן "ברייטא" ("הלכות ומדות" : משניות וברייתות) וכן "והיו עסוקין במדת רשב"י"⁷. פירושו : במשנת רשב"י ("ונתקה ריב"ל בדבר הלכה"). כמו שאמר לתלמידיו : שנו מדותי וכו' (גטין סז א). וכן "למצות מדותיו של ר"א בן שמיע" (מנחות יח א). כלומר משניותיו (השוה יבמות פד א).

ובנדרים ח א : נידהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו והוא דתני הלכתא. ושאלו סי' כט⁸ מוסיף : אמר מר זוטרא והוא דגמירי אבות ומדות. משנת אבות וברייתא שלה. כמו שאמרו באסת"ר פ"א : תני בשם ר' נתן מעשרה מדות = אדרג' נר"ב פמ"ח. 131.

(1) עיי' משיכ' בס' היוכל לרמב"ם.

(2) עיי' צונץ ג"ח 50 : הוספה, 36 : מא"ש, מבוא xxx ; לויטרכן JQR xii 169.

(3) המוקף ליתא בכ"י מ', שעי' סי' קט : אפשר מילתא (ו)לא אהדר ליה ואהדר ליה יכו'.

העתים 213.

(4) שביעית פ"י לט ע"ד, מכות פ"ב לב ע"א. אבל ירוש' עיי' פ"ד כז ע"ב : אפיך רב יאשיה

מכילתא, ס"ס הוא, וצ"ל : ראשיה סג' ל"א (החלוק, דר"ד).

(5) כ"י ר' וערוך ערך מד : ומד'ה, וכן כ"י מ'.

(6) ר' : מכאלא, קה"ד ו : מרי מכילאן.

(7) מדרש תהלים ל"ו בוכר 252.

(8) ה"ג ה' נדוי ד"ו קה א ד"ב 429.

„מכילתא“ פירושה איפוא „מדה“, „ברייתא“, „מכילתא“ דואלה שמות (עי' להלן). או „מכילתא דר' ישמעאל“, פירושה ברייתא דר' ישמעאל.

וכך קראו „מכילתא“ גם למדרש במדבר ודברים. תנחומא נציבים, לא נפלאה⁹; הטיפש הזה עם שהוא בשער הוא בורח הוא אומר מה אתון יהבין לי למילף קודמיו ואינו אמרין ליה לוחא ובתר לוחא מה אתון יהבין מגילתא („מגילה לתינוק“) ובתר מגילתא מה בראשית ובתר בראשית מה כל המקרא ובתר כן מה ששה סדרים ואח"כ תורת כהנים ואח"כ מה מכילתא ואח"כ מה תוספתא ואח"כ מה תלמוד ואח"כ מה אגדתא והוא אומר מי יש בו כח כל כך. כאן בא „מכילתא“ אחר „ספרא“ ולפני „תוספתא“: „מכילתא“ מתאים אפוא כאן למדרש ש' שמות, במדבר ודברים. „מכילתא“ ו„ספרי“ שלנו.

וכך אומר גם רה"ג¹⁰: מי שהוא יודע מכילתא ודראשי דארבעה סידרי זה הוא דמתני, ברייתות ודרשות של ארבעת הספרים: ספרא ספרי ומכילתא. וכן רס"ג בתשובתו לאבן סאקויה¹¹: ולא הביא שום ראיה לדבריו לא מן המשנה ולא מן המכילתות (אלמכאלתא, מדרשי-הלכה) ולא מן התרגום.

מצד אחר יודע הבבלי רק את השם הכולל „ספרי“, הכולל גם מדרש ש' שמות וגם במדבר ודברים, שכן הוא הסדר תמיד בבבלי: הילכתא („משנה“) ספרא וספרי ותוספתא¹².

וכן בתשובת רב עמרם גאון¹³: מפני שתוספתא ותורת כהנים וספרי <ש> שמן בראיתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה, וכל מקום שחולקין בתוספתא או בסיפרא או בסיפרי וסתימ' מתנ' כחד מנהון וכו'. דברים אלה נתפרשו בסת"א¹⁴ כך¹⁵: מפני שתוספתא ותורת כהנים שהוא סיפרא דבי רב וספרי שהן חומש ואלה שמות הפקודים וחומש משנה תורה¹⁶ ששמן מדרש והללו נקראין בתלמוד ברייתא וכו'. כאן כלולים אפוא שלש הספרים ב„ספרי“.

מה"ג אי-אפשר ללמוד כלום, מפני שנוספו בו כמה דברים מן הגליון: בד"ו קמג ע"ד: ותשעה דבורים [של] תורת כהנים וארבעה מדרש סופרים סיפרא וסיפרי שהן ארבעה סיפרי ואילו הן בראשית רבא ומכילתא דואלה שמות וספר וידבר ואלה הדברים וכולהו פירושי בתורת כהנים וחיצונות וכו', אבל בה"ג ד"ב 633 (=תשר"ו 43): ותשעה דבורים של תורת כהנים וארבעה מדרש סופרים חיצונות וקטנות אין מספר. סיפרא וספרי שהן ד' סיפרי. ואילו הן בראשית רבא ומכילתא דאלה שמות וספר וידבר ואלה הדברים וכולהו פירושי בתורת כהנים וחיצונות וקטנות לעיל (כלומר: וכו' לעיל, זוהי אפוא הוספה שנכנסה בה"ג).

(9) מובא באר"ז ח"א, איב אות יס דף ד רע"ב.

(10) בתה"ג הרכבי סי' רסב.

(11) הקדס ח"א 127.

(12) חגיגה ג א, קידושין מט ב, מגילה כח ב ושביעית מא ב. בברכות מז ב אינו בכ"י, עי' ד"ס.

(13) תה"ג מה"ג 328 — 329.

(14) שה"ג ח"ב אות ס סי' כו, כ"ח ח"ד 193, יוחסין ה' פיליפובסקי, 253 ומרכס בתפארת

ישראל 160 ומח"ו 491/2.

(15) כך בכולם חוץ משה"ג.

(16) בשה"ג מעובד: וכן תורת כהנים שהוא ספרא דבי רב ולא מכילתא שהוא ספר ואלה שמות מן החורש הזה לכם עד סוף ספרא, ולא ספרי שהיא ספר במדבר מן וישלחו מן המחנה עד סוף משנה תורה ושמן וכו'; עיבוד של סיפר מאיחר.

וכן רש"ג בתשובה (תה"ג הרכבי סי' ס"ו): אין¹⁷ אנו יודעים אלא דברי רבותינו ששנו בשאר ספרי [ד] בי רב עשר שירות וכו'¹⁸). ובתשו' רה"ג (תה"ג סי' רכט): אבל עיקר הא בריתא (שבב"ק יא א) מסיפרי דבי רב היא והכין תנו כולהו תנאיי ואין ביניהן חילוף יביא עדידה לבית דין וכן הוא אומ' כאשר יציל הרועה מפי האריה וגו'¹⁹). ובמכילתא דארץ ישראל²⁰ (זה עדר דברי ר' יאשיה) ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שתי כרעים או בדל אחזן.

את "המכילתא" שלנו לשמות הוא קורא אפוא "מכילתא דא"י". מפני שהיא לא היתה מצויה כנראה בבית המדרש בבבל, ולא שנו אותה התנאים, אבל בשם הכללי "סיפרי דבי רב" כולל גם מכילתא דרשב"י וגם מכילתא דר' ישמעאל, שכן באגרת רש"ג 39 נאמר: וסיפרא וספרי דראשי דקראי וכו', ושם 41—42: וספרא וספרי גמי לאו מתחילה פשטו ברבנן (= בי רבנן) וכו' ובתר הכי איקבען תוספתא וסיפרא וספרי דגרסי להי כולהו רבנן ועד השתא הכין תקנתא. ואין זכר ל"מכילתא". "ספרי", "ספרי דבי רב", או "שאר ספרי דבי רב", זהו שם שכולל אפוא גם את ה"מכילתא".

ספרי — סנהד' פו א, ואינו בספרי שלנו פס' רעג, וע"י שם. "שאר ספרי דבי רב" נזכרו ביומא עד א (תנו רבא ורב יוסף בשאר וכו') ובבב"ב כד ב (תני ר"ג בשאר ספרי וכו') תני רמי בר חמא בשאר ספרי וכו' שתי נוסחאות בברייתא אחת²¹). הראשונה נמצאת בספרא אחרי ס"ח ג ואמור פ"ד ד, אבל נראה שנוספה בספרא, שלא נסמכה בספרא אחרי שם לשאר הדרשות של "שבתון שבות", ששם פט"ו ו: וגם באמור נראה שנוספה, והירוש' (ביומא פ"ח מ"ד ע"ד) לא ידעה. וקרוב שמקומה היה במדרש של פרשת תשא, ויקהל²²). השניה אינה בספרי תשא פס' ריו (מלמד שאין הבכיר נוטל בראוי כבמוחזק), ואפשר ש"ר"ג ורמי בר חמא שנו כן במקום הספרי שלנו.

הראשון, שמזכיר את ה"מכילתא" שלנו בשמה זה, הוא רב סעדיה בקטע שנדפס בהקדמ' 127: ועל זה מוכיחים כבר דבריהם במכילתא (פי מכאלה) ואלה שמות בפירוש דברי ה' לא תעשון אתי ר' נתן אומר לא תעשון אתי שלא תאמר הרי אני [עושה] כמין דמות ומשתחזה לו תל' לומר לא תעשון אתי ואו' ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראייתם²³) וכו' (וע"י לעיל); כלומר בברייתא של ואלה שמות. וכן ברצלוני בפ"י ס' יצירה 14: במכילתא דואלה שמות.

רב נסים מקירואן במפתח לשבת ק"ו ב' הוא הראשון שמביאה בשם "מכילתא דר' ישמעאל"; ועיקר זה הבריתא בסוף מכילתא דרבי ישמעאל. וכן ר' שמואל הגניד במבוא התלמוד, והברייתא וכו' ומכילתא דרבי ישמעאל וכו' ותורת

17 וע"י ה"ג ד"ב 617 — תשרי שם, ובמדבר פ"ח. וגם "ותשעה דיבורים של תורת כהנים" נוסף כאן בה"ג ושם, וע"י גינצבורג, OLZ 1910, 227.

18 מדרי', שירה פ"א 116 ומדרשבי הו' אפשטיין-מלמד 71.

19 רמב"ן בפירושו בשם מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי: אבא שאול אומר יביא עדים(י) שנא כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו', וכ"ה בכ"י (הוצ' אפשטיין-מלמד 206); ובעל מה"ג העתיק כאן רק המכילתא שלנו.

20 = בברייתא שהובאה מא"י, מכילתא דר"י נזיקין פט"ז 305.

21 ע"י אלבק, 88 הערה 1.

22 ע"י מכילתא דרשב"י הופמן 165 [אפשטיין-מלמד 224] כל העושה בו מלאכה, ומכילתא

דר"י תשא פ"א, כי כל העושה בו מלאכה.

23 מכיל' יתרו בחדש רפ"י 239.

כהנים הוא ספרא וכו' וספרי במדבר סיני, ואלה הדברים וכיוצא בהם = מדכר אלתלמוד לר"ש בן חפני (זכרון לא"א, 163): ואל ברייתא וכו' [ומכילתא] דר' ישמעאל ותורת כהנים [וספרי ומא שבה] דלך.

אצל ר' משה גרבוני, ביאור מו"נ הוצ' גולדנזהל מ"ב סע"א: מכילתא, ברבים²⁴, "מדות"²⁵.

השם "מכילתא" רגיל מרב שמואל בן חפני ואילך, ואעפ"כ נמצא בראשונים לפעמים גם השם הכללי "ספרי", כמו אצל ר"ג בתמורה ד' א' ובתשובה (של רש"י)²⁶.

[ב. חלוקתה²⁷]

המכילתא מתחלת בשמות פרשה י"ב וגומרת בפרשה ל"ה ג'. גבולותיה אלה נזכרו כבר בראשונים: המעבד של סתו"א שבשם הגדולים אומר: ולא מכילתא שהיא ספר ואלה שמות מן החודש הזה לכם עד סוף ספרא; ערוך ע' סמא (ממגלת סתרים של רב נסים): בריש מכילתא (= פסחא פ"ב); שכל טוב ח"ב עמ' 36; כדמפורש בתחילת מכילתא ("פתיחתא", פרשה א); ושם, לשמות סוף פי"א; וסמוך לה פרשת ראש מכילתא. רב נסים במפתח לשבת קו ב: ועיקר זו הבריתא בסוף מכילתא דר' ישמעאל (ויקהל, לא תבערו).

המכילתא נחלקת לתשע מסכות, ואלו הן:

- א. מסכתא דפסחא (שמות יב א—יג טז). ב. מסכתא דויהי בשלח (שמות יג יז — יד לא). ג. מסכתא דשירתא (טו א — טז כ). ד. מסכתא דויסע (טז כב — יז ז).
- ה. מסכתא דעמלק (יז ח — יח כז). ו. מסכתא דבחדש (יט א — כ כו). ז. מסכתא דנוזיקין (כא א — כב כג). ח. מסכתא דכספא (כב כד — כג יט). ט. מסכתא דשבתא (לא יב — יז, לה א—ג).

החלוקה הזאת העתיקה והעיקרית — אינה שמה לב כלל לחלוקת הסדרות, אלא לעניינים, והיא מחברת שתי סדרות למסכת אחת (חלקי בשלחיתרו: מסכתא דעמלק, תשא—ויקהל; מסכתא דשבתא) וחולקת סדר אחד לכמה מסכות (בשלח; מסכתא דויהי בשלח, מסכתא דשירתא, מסכתא דויסע וחלק מן מסכתא דעמלק; יתרו: חלק מן מסכתא דעמלק ומסכתא דבחדש; משפטים; מסכתא דנוזיקין ומסכתא דכספא). אבל מתוך שהיו רגילים (באירופה) בחלוקה לסדרות שיבשו בדפוסים (כבר בד"ר קושטא רע"ה) את חלוקת המסכות ע"י חלוקת הסדרות וחלקו מסכת עמלק לשתיים ומסכת שבת לשתיים לפי הסדרות, חיברו מסכת כספא עם מסכת נוזיקין, מפני ששתיהן בסדר משפטים. אבל החלוקה למסכות קדומה ועיקרית, ובכתבי"ד (כגון אוכספודר ומינכן) לא נשתבשה עדיין ע"י חלוקת הסדרות. ונתנו סימן עתיק (בד"ו ש"ה ובכ"י) למסכות הספר ולפרשיותיו: ואית בה מסכתא תשע²⁸ ואילין אינן סימניהן ואמיר פרע"ה למש"ה וגט"ל עמליק ביר"ה למיד"ן כספ"א דשבת"א ואית בה פרשיאתא²⁹ שמונים ושתיים.

²⁴ בריל יארחיכר iv, 164.

²⁵ ועי' גינצבורג OLZ 1910, 226—227.

²⁶ תשרי חצו"ל סי' כ"ה ועוד (עי' הופמן, 72 בהערה, גינצבורג גאנטיקא 307 הערה 2 ושם 423).

לייטנר 180—182).

²⁷ ספרות: הופמן, 37, חיים במבוא, פרידמן, מבוא, 78, לייטנר Annual i, 427.

²⁸ בד"ו: מסכות תשעה. ²⁹ בד"ו: פרשיות.

א. ואמר = ויאמר ה' אל משה (פסחא). ב. פרעה = ויהי בשלח פרעה. ג. למשה
 = אז ישיר משה (שירתא). ד. ונטל = ויסע. ה. עמלק = מסכתא דעמלק. ו. בירח
 = מסכתא דבחודש. ז. למידן = ואלה המשפטים (מסכתא דנויקין, "דינין").
 חגיגה פ"א מ"ח. ח. כספא = מסכתא דכספא. ט. דשבתא = מסכתא דשבתא.

גם מנין הפרשיות פ"ב נשתבש בדפוסים. מפני שמנו בשלח ו' פרשיות. ולא מנו
 את הפרשה הראשונה, שחשבוה לפתיחה³⁰, ומנו בכספא שתי פרשיות (משפטים פ"ט
 ופ"כ). אבל בכ"י יש במסכתא דויהי בשלח ד' פרשיות, ובכספא — ה' פרשיות: פרשה א'
 אם כסף. פרשה ב' ואנשי קדש. פרשה ג' לא תטה משפט (עמ' 326). פרשה ד' ובכל
 אשר אמרתי (עמ' 331). פרשה ה' ראשית בכורי אדמתך. והחשבון מדויק אפוא:
 פסחא י"ח פרשיות, בשלח ד', שירתא י', ויסע ז', עמלק ד', בחודש י"א. נזיקין י"ח. כספא
 ה'. שבתא ב' (פרשת תשא ופרשת ויקהל). ס"ה פ"ב.

הפרשיות מחולקות בכ"י, וגם בתנחומא דפוס קושטא רפ"ב, לפיסקאות קטנות.
 "הלכות"³¹.

החלוקה של המסכת "פסחא" ו"נזיקין" עתיקה מאד, שהרי אמרו בויק"ר פכ"ד ה
 ושל"נ: ר' יודן בשם ר"ש בן יוחאי אמר ג' פרשיות הכתיב לנו משה רבינו בתורה
 וכל אחת ואחת מהן יש בה מששים ששים מצות ואלו הן פרשת פסחים ופרשת
 נזיקין ופרשת קדושים, ר' לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים
 א"ר תנחומא ולא פליגי מאן דעבד פרשת פסחים ע' כלל עמה פרשת תפילין
 מאן דעביד פרשת נזיקין ע' כלל עמה פרשת שמטה. והנה המכילתא כללה
 ב"פסחא" גם פרשת תפילין, אבל לא כללה ב"נזיקין" פרשת שמטה, אלא שנתה פרשת
 שמטה ב"כספא".

המכילתא לא פירשה אפוא כלל את הפרשיות שמות וארא ותחילת בא
 תרומה תצוה ופקודי, ומפרשת תשא, ויקהל — רק את פרשת שבת.
 כי "מעשה המשכן" שבפרשיות תרומה—פקודי, היה שנוי בודאי גם בבית ר'
 ישמעאל בברייתא מיוחדת מעין ברייתא דמלאכת המשכן שלנו.
 (ואפשר — שיסודה של זו "דבי ר' ישמעאל").

ופרשת מילואים (שמות כט), היתה כלולה ב"מכילתא דמילואים" שבפרשת צו
 (ויקרא ח), שישנה בספרא צו — שמיני (דבי ר' ישמעאל).

חוץ מן הפרשיות המכילות חקים ומשפטים, נכנסו אפוא במכילתא כנראה רק
 עניינות חשובים, פרשיות שהיו נקראות בציבור: בשלח (עם השירה,
 שמות יג יז—טו כו, ז"א מסכתא דבשלח, דשירתא ודויסע פרשה א') — ביו"ט
 תאחרון של פסח (ברייתא במגילה לא א)³²; עמלק (פ"א וב') — בפורים (מגילה פ"ג
 מ"ח)³³; בחודש — בשבועות (כאחרים, בתוס' מגילה פ"ד ה ובבלי שם).
 וכך נהגה גם המכילתא דרשב"י, אלא שבה יש גם מדרש לפרשת שמות וארא.

30) וכך טעו בדפוסים במסכתא דפסחא, וחשבו את "הראשונה" לפתיחה, וחלקו את השנית
 (החדש) באמצע, אבל בכ"י "החדש" הוא פרשה ב' עד פרשה ג' שלנו.

31) ע"י לויטרכן שם, 459—460.

32) וסיפחו לה גם פרשת המן מפני חשיבותה (יומא עו א) ומפני ההלכות הגלמודות כמנה.

33) ותחילת יתרו חיברו לפרשת עמלק, מפני שהקני ישב בתוכו, וגם כדרשת ר' יהושע (פ"א):

שמע מלחמת עמלק.

[ג. סתמות במדר"י = ר' ישמעאל]

המכילתא נקראת „מכילתא דר' ישמעאל“, מפני שעיקר התחלתה (החדש הזה) מתחיל במאמר „ר' ישמעאל אומר“ (פרשה א שלנו, שהיא פרשה ב), כשם שנקראת המכילתא השנייה — „מכילתא דרשב"י“, מפני שהיא מתחלת: רשב"י אומר, (וכשם שנקרא בראשית רבא — דר' אושעיה, מפני שהוא מתחיל: ר' אושעיא פתח). אבל מכילתא שלנו — היא גם מבית מדרשו של ר' ישמעאל, „דבי ר' ישמעאל“, על זה מעידים:

(א) כמה סתמות שבה, המובאים במקורות אחרים בשם ר' ישמעאל:
 1. במכילתא דרשב"י⁽³⁴⁾: ר' ישמעאל אומר בעבד עברי הכתוב מדבר וכו' — הכל סתם במדר"י נזיקין פ"א 247: כי תקנה עבד עברי בבן ישראל הכתוב מדבר וכו'⁽³⁵⁾. (מכילתא דרשב"י הופמן 116 ושם 151: משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות וכו', — מדר"י בחדש פ"א: ר' ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות וכו', כספא פ"ט (כספא א'): ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות וכו', — שניהם ליתנייהו בכ"י ומדרשב"י.)

2. מכיל' דרשב"י לכ"א לג⁽³⁶⁾: אין לי אלא שור וחמור המיוחדין מניין לעשות שאר בהמה חיה ועוף כיוצא בשור⁽³⁷⁾ וכו', ר' יוסי אימר מש' ר' ישמעאל נאמ' כן שור וחמור ונאמ'⁽³⁸⁾ לענין שבת (כג יב) שורך וחמורך וכו', וכן בתוס' ב"ק פ"ו יח (בבלי נד ב): ר' יוסי אומ' משום ר' ישמעאל בדיברות הראשונים הוא אומר אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך בדיברות האחרונים הוא אומר אתה ובנך ובתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וכו' מה שור וחמור האמורין לענין שבת וכו'. מדר"י נזיקין פ"י 280: וכי יגח שור אין לי אלא שור מנין לעשות כל הבהמה כשור הריני דן נאמר כאן שור ונאמר להלן שור מה שור האמור בסיני⁽³⁹⁾ עשה בו כל בהמה כשור וכו'.

3. מדר"י תשא פ"א 342: [כתוב אחד אומר]⁽⁴⁰⁾ ששת ימים יעשה מלאכה⁽⁴¹⁾ וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא בזמן שישאל עושין רצונו של מקום [ששת ימים יעשה מלאכה]⁽⁴²⁾ מלאכתך נעשית ע"י אחרים וכו' — מכיל' דרשב"י (מה"ג) הופמן 161: ר' ישמעאל אומר כתוב אחד אומר וכו', וכן במכילתא ויקהל פ"א: ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד וכו' — מכיל' דרשב"י (מה"ג) הופמן 165: זו היא שר' ישמעאל אומר כתוב אחד אומר ששת וכו'⁽⁴²⁾. ובספרי עקב פ"ט מב (דבי ר' ישמעאל) נתחלפו דברי ר' ישמעאל בדברי ר' שמעון:

(34) קטע הגניזה [הוצ' אפשטיין-מלמד 159].

(35) ועי' הופמן בהערותיו בעמ' 118.

(36) קטע הגניזה [הוצ' אפשטיין-מלמד 185/6]. ועי' לעיל עמ' 542 הע' 61.

(37) כך בכ"י, מה"ג: בהן.

(38) מה"ג: ונאמר להלן.

(39) בדברות האחרונים, דבי ה יד [ועי' לעיל עמ' 542 הע' 61]. בעל לקח טוב סי' בכע"ז:

ונאמר בסיני שור, שורו וחמורו וכל אשר לרעך.

(40) כ"י, ובדפו' ויל' ל"י.

(41) שם' לא טו. נ"א: תעשה מלאכה (לה ב).

(42) [לא הכנסתי שני מאמרים אלו במדרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד, משום שלפענ"ד השתמש

כאן בעל מה"ג במדר"י. — ע"מ.]

דרך ארץ דברה תורה דברי ר' ישמעאל ר' שמעון בן יוחי אומר אין וכו' אלא כשישראל עושים רצונו וכו' (י).

5. פסחא פ"ז 66: יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד וכו' ת"ל לטוטפת לטוטפת הרי ארבע טוטפות אמורות — כר' ישמעאל בסנהדר' ד ב לטוטפת לטוטפת לטוטפות הרי כאן ארבע דברי ר' ישמעאל וכו'. וכן בספרי דברים פס' לה (דבי ר' ישמעאל 1): ת"ל והיו לטוטפות בין עיניך טטפת טטפת טוטפות הרי ארבע וכו'.

6. נזיקין פ"ב 252: אין לי אלא בזמן שיש לו אשה ובנים ולדבו אשה ובנים וכו' — כר' ישמעאל במס' עבדים ריש פ"ג: היה לו אשה ובנים ולאדוניו אין אשה [ובנים] לאדוניו אשה ובנים ולו אין אשה ובנים לא ירצע כדברי ר' ישמעאל.

7. נשא פס' ז והיא לא נתפשה (מ"ח ופ"ז) — דא"ר פ"א דו דברי ר' ישמעאל שהיה ר' ישמעאל אומר וכו' (ה"ג ה' עריות, ד"ו נב ע"א).

8. מדר"י נזיקין פ"ז 310 כל שוכב — סתם כדברי ר' ישמעאל. בספרא קדושים (מכילתא דערייות) פ"י ב ובבלי סנהדר' נד ב.

9. שם בשלח. עמלק. פ"א 180—181: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר וכי ידיו של משה וכו' כיוצא בו והיה הדם לכם לאות וגו' וכי מה הדם מהנה למלאך או מה מהנה לישראל אלא כל זמן שהיו ישראל עושין כן («כמצות הפסח») הקב"ה חס עליהם שנאמר ופסח ה' על הפתח — מדר"י פסחא פ"ז 24 (וראיתי את הדם) ופ"א 38—39 (וראה את הדם): היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי וידוע לפניו וכו' ומה ת"ל וראיתי («וראה») את הדם אלא בשכר מצוה שאתם («שהם») עושים אני («הוא») נגלה וחס עליכם («עליהם») שנאמר ופסחתי עליכם («ופסח ה' על הפתח») ואין פסיחה אלא חיים וכו' (י"א).

10. שם נזיקין פ"ח 313: אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט ד"א רבי אומר אם וכו' עד שיענה וישנה (י). כבר היה ר' ישמעאל וכו' א"ל ר' ישמעאל וכו' אמרה תורה אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. — הסתם שלמעלה הוא אפוא כר' ישמעאל.

11. שם נזיקין פ"ז 4—273: נקם ינקם מיתה וכו' — משנת ר' אליעזר 166—167: ר' ישמעאל אומ' נקם ינקם מיתה וכו', כלומר מכילתא דר' ישמעאל, כי הג"ש נאמרה במכילתא בשם ר' נתן.

12. ספרי בהעלותך פס' צב, אספה לי וכו' שבכל מקום שנאמר לי וכו' כבהנים הוא אומר וכו' — משנת ר"א 67: ר' ישמעאל אומ' שלשה עשר דברים חיבבן הקב"ה וקראם לי וכו' (י).

[ד. תנא דבי ר' ישמעאל]

ויש סתמות ומפורשות המובאים בבבלי בשם תנא דבי ר' ישמעאל. ובירושלמי ומדרשים בשם תני ר' ישמעאל:

- (43) = ת"ר בברכות לה ב.
(43) במדרשבי לייב יג [הוצ' אפשטיין מלמד 16]: ורא' את הדם ופסח' מה אני צריך וראיתי והלא הכל גלוי לפניו אלא שלא יתן אלא על מקום הניראה לכל עובר.
(44) במדרשבי [הוצ' אפשטיין מלמד 211]: לחייב על כל עינוי («עניו»).
(45) וע"י לעיל «משום ר' ישמעאל אמרו» = תדר"י!

1. מדר"י פסחא פ"א 7: החדש הזה לכם וכו' ולא דיים לישראל⁴⁶) אחת לל' יום מגביהים את עיניהם לאביהם שבשמים — סנהד' מב א (מסמך למימרא של ר' יוחנן ודרשתו על "החדש הזה"): תנא דבי ר' ישמעאל אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש (בסידורים: פעם אחת בחדש) דין.

2. שם פסחא רפ"ח 26⁴⁷): שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני כל מצות במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דבר הבא לידי מצה וחמץ ואי זה זה וכו' יצאו האירזו וכו' שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון = ספרי במדבר פס' קמו, שבעת ימים מצות יאכל. ובבבלי פסח' לה א: אמר ר"ל וכן תנא דבי ר' ישמעאל וכן תנא דבי ראביא אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ וכו'.

3. ב"מ פו ב: דא"ר חמא בר חנינא וכן תנא דבי ר' ישמעאל⁴⁸) בשכר שלשה זכו לשלשה, בשכר חמאה וחלב זכו למן בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן בשכר יוקח גא מעט מים זכו לבארה של מרים — בשלח מכיל' דויהי (פתיחה) 81: וה' הולך לפניהם יומם ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו אברהם לוה מלאכי השרת וכו' באברהם [הוא] אומר ואקחה פת לחם וכו' באברהם [הוא] אומר יוקח גא מעט מים וכו'. אבל "אברהם לוה" וכו' — מתאים לדברי רב שם, והמכילתא מסיימת: באברהם הוא אימר ואל הבקר רץ וכו' באברהם הוא אומר והשענו וכו' באברהם כתיב והוא עומד עליהם והקב"ה הגין על בתי בניו במצרים וכו', וא"כ שלא כ"תנא דבי ר"י, וכבמכילתא גם בתוס' סוטה פ"ד א—ה, בהוספות ושינויים בסדר.

4. שירה פ"ח 142: מי כמוד באלמים שומע עלבון בניך ושותק וכו' — גסין נו ב: דבי ר' ישמעאל תנא מי כמוד באלים ה' מי כמוד באלמים.

5. בחדש פ"ט 237: אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכו"א כן בנות צלפחד דוברות כן מטה בני יוסף דוברים אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכו"א סלחתי כדברך = ספרי פנחס ריש פס' קלד: אשרי וכו' כיוצא בו אתה אומר כן מטה בני יוסף דוברים כיו"ב אתה אומר ויאמר ה' סלחתי כדברך עתידין⁴⁹) אומות העולם לומר אשרי אדם שהמקום⁵⁰) מודה לדבריו — ברכות לב א: תנא דבי ר' ישמעאל כדברך, עתידים א"ה לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו.

6. משפטים, כספא פ"כ 336: ד"א⁵¹) ("מפני מה נאמר בשלשה מקומות") אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול — בבבלי⁵²): דבי ר' ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד איסור אכילה וכו' (לפניו שם: דבי

46) מא"ש השלים ע"פ הילקוט: שהם מונים ללבנה אלא, אבל בכל כ"ז ל', ואף הבבלי מוכיח, שהנכון כנוסחא, וכנוסח הסידורים בבבלי.

47) ובסוף הפרשה 29, כי כל אוכל חמץ, ובפ"ז 64 שבעת ימים.

48) ליתא בכ"י פ', ובכ"י ר' חסר רק "וכן".

49) כ"י ויל', דפו': עתידות.

50) כ"י לונדון ורומי: שהקודש.

51) [כ"ה בדפו', אבל ברוב הנוס': רש"י אומר, ע"י ח"ג בהוצ' הורוויץ. — ע"ע].

52) חולין קטו ב, קידושין נו ב.

רבי אליעזר [בן יעקב] ⁵³ תנא לא תאכלו כל נבלה וגו' אמרה תורה כשתמכרנה לא תבשלנה ותמכרנה — וזה נמצא במכילתא בסוף פיסקא הסמוכה 338: רבי אומר או מכור לנכרי לא תבשל גדי אמרה תורה וכו', וזה לקוח מדבי ראב"י — רבי).

7. משפטים, נזיקין ספ"ו 271: ד"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה רק שבתו יתן ורפא ירפא — ברכות ס"ט א: הנכנס להקין דם אומר וכו' לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא איניש הכי דתנא ⁵⁴ דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שניתנה ⁵⁵ רשות לרופא לרפאות. בניגוד למי שאמר „שאינן דרכן של בני אדם לרפאות“ הביא אפוא אביי תדר"י זה „שניתנה רשות לרופא לרפאות“; „שניתנה רשות“ זו — פירושה אפוא, שהתורה מלמדת אותנו כאן דרך ארץ, שצריכים לרפאות את החולה, ולא לסמוך על תפלות ⁵⁶ ונסים, וזהו „ללמדך דרך ארץ מן התורה“ של המכילתא. הלשון אחר, אבל הכוונה אחת ⁵⁷.
8. מכיל' דויסע פ"א (פ"ב) 160: את הקשואים שהיו ⁵⁸ קשים למעיהם — ע"ז כט א וי"א א: תנא דבי ר' ישמעאל למה נקרא שמן קישואין מפני שהן קשין לכל גופו של אדם כחברות.

9. מכיל' דשבתא. ויקהל 347: אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל (הרי הוא אומר) ⁵⁹ לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יהיה באיש חטא וגו' שומע אני בין בחול בין בשבת וכו' ת"ל לא תבערו וגו' שריפה בכלל היתה ויצאת ללמד מה שריפה וכו' אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת ⁶⁰ — סנהד' להב ויבמות וכו' דתנא דבי ר' ישמעאל לא תבערו אש מה ת"ל — מה ת"ל אי לר' יוסי ללא יצאת אי לר' נתן לחלק יצאת דתניא הבערה וכו' אלא אמר רבא ⁶¹ תנא מושבות קא קשיא ליה מושבות מה ת"ל מכדי שבת וכו' מושבות דכתב רחמנא למה לי — משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפי שנאמר וכי יהיה באיש חטא וכו' ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ולהלן הוא אומר והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מה מושבות האמור להלן בב"ד אף מושבות האמור כאן בב"ד ואמר רחמנא לא תבערו ⁶²).

אמנם התלמוד (רבא) לא ידע, שבמכילתא מפורש אחריו: ר' נתן ⁶³ אומר לא תבערו וכו' הבערה היתה בכלל ויצאת ללמד מה וכו' חייב עליה בפני עצמה, אלא שאפשר

(53) כ"י מ, כ"י א': ר' אלעזר, כ"י ב' וכ"ה: רבי.

(54) כ"י, דפ"ו: דתניא.

(55) ד' שונצ'ינו: נתנה.

(56) ע"י תורת האדם להרמב"ן שער הסכנה, חרשוי ט א, המביא את הכתוב בדה"ב סו יב:

וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברוסאים.

(57) בניגוד למא"ש בהערה, ואחריו אלבק, 127.

(58) יל' וכ"י וא"פ: שהן.

(59) ליתא בילקוט, ומושפץ ממשפטים.

(60) בקיצור גם במשפטים, נזיקין, ס"ד 264 (מעט מזבחי).

(61) ביבמות: ואמר רבא.

(62) פירושו של רבא, ורבא הוא שהביא ברייתא זו בסנהד' : כבר פסקה וכו' (כזה גם

נזיר כו א), וכבר — בפ"ר ירמיה, בירוש' נזיר פ"ו נד ע"ב.

(63) כ"ה בבבלי שבת ע"א: דתניא רנ"א וכ"ה במדרשכ"י הופמן (ממ"ג) 166 (וע"י

לעיל עמ' 550 הע' 42).

שלקוחה מפ' משפטים (ושם נתקצרה ע"י הסופרים). וכך נראה מיבמות שם ו סעיב וסנהדרין שם לה רע"ב⁶⁴).

10. מכיל' משפטים נזיקין פ"ו ושי"ג (= ספרי במדבר פ"ט ב) — ב"ק טו א ושי"ג בשם "תדרי" איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, סתם כר' יאשיה, ובמכיל' נזיקין סוף פ"ד סתם כר' יונתן. הרי עשרה מקומות, אלא שס"ו 2 וס"ו 10 נמצאו גם בספרי⁶⁵.

ציטטים שלא נתכוונו למכילתא שלנו, או מסופקים:

1. מנחות כט א: תנא דבי ר' ישמעאל שלשה דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו ואלו הן מנורה ור"ה ושרצים וכו' ויש אומרים אף הלכות שחיטה. במדרי' פסחא פ"א 6: ר' ישמעאל אומר משה הראה את החדש לישראל וכו' ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה וכו' וי"א וכו'. ובספרי בהעלותך פ"ט סא ישנם רק דברי ר"ע: רע"א זה אחד וכו', בלי "ויש אומרים". ובפסיקתא רבתי, החדש ופסיקדר"כ שם, נדב: תני ר' שמעון בן יוחי בג' דברים נתקשה משה וכו'⁶⁶.

2. יבמות יג ב, דתניא ר' נחמיה אומר וכו' ותנא דבי ר"י כגון אלים אלימה וכו' — במכילתא⁶⁷ רק דברי ר"ג⁶⁷.

3. שבת פח ב: תנא דבי ר' ישמעאל וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשונות, אבל בסנהד' לד א: דבי ר' ישמעאל תנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים.

במכיל' דבחדש פ"ו 229: זכור ושמור שניהם בדיבור אחד וכו' מה שאי אפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלקים שתיים זו שמענו (!) (תה' סב יב) ואומר הלא כה דברי כאש נאם י"י (וכפטיש יפוצץ סלע)⁶⁸ (ירמ' כג כט). ושני הלשונות, שבשבת ושבסנהד', אינם במכילתא.

4. עירובין יט א: ותנא דבי ר' ישמעאל אשר איר לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם — במכיל' בחדש פ"ט 236: רנ"א מנין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם וכו' והנה תנור [עשן] זה גיהנם שנאמר ותנור לו בירושלם⁶⁹.

64 וע"י משיכ לעיל, עמ' 543, שנכנס כאן "דבי ר' ישמעאל" בתוך "דבי ר' ישמעאל".

65 ע"י להלן הע' 69.

66 וע"י משיכ לעיל, עמ' 541, לחולין מב א.

67 פסחא פ"ד 48. 67. וע"י לעיל עמ' 552.

68 גם בירוש' שבועות פ"ג לד ע"ד (שנוספו שם כמה דברים) רק: ואומ' הלא כה דברי כאש

נאם ה'.

69 אלבק עמ' 112 מוסיף: כ"ב כה א = בא פתיחה 2, ובעמוד 128 בהערה 2 הוא אומר, שמקום זה נעלם ממא"ש והוסמן. אבל, במחילה מכבודו, תני דבי ר"י שבכ"ב אינו כלל במכילתא שם, אבל עיקר דברי ר' אושעיא שבבבלי ישנם שם: דאמר ר' אושעיא [מנין שהשכינה בכל מקום שנא'] (כ"י וראשונים) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים וגו' שלוחך לא כשלוחי בשר ודם שלוחי בשר ודם ממקום שמשלתחין לשם מחזירין שליחותן וכו' שנאמר התשלח ברוקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא וילכו ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום (= מכיל' שם, לאמר) ואף ר' ישמעאל סבר שכינה בכל מקום דתני דבי ר' ישמעאל מנין ששכינה בכ"ב

„דבי ר' ישמעאל“ במדרשים:

א. בשלח מס' דויהי פ"ב 94 (תציצבו): למה היו ישראל דומים באותה שעה ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנדיק הסלע והיה נחש נושף בה וכו' — שהש"ר פ"ב (יונתי בחגי הסלע): תני דבי רבי ישמעאל בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומים ליונה שברחה וכו'.

ב. בחדש סוף פ"ו 231: ברכו במן וקדשו במן דבי ר' ישמעאל וכו' — פסיק"ר פכ"ג: תני דבי ר' ישמעאל ברכו במן וקדשו במן וכו'.

ה. תני ר' ישמעאל (ור' ישמעאל) בירושלמי ובמדרשים:

1. מדר"י פסחא פ"ו 21 (בלילה הזה, לא תותירו): עד בקר למה נאמר לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר, ואי זה זה עמוד השחר — ירוש' ברכות פ"א ב ע"ג: תני ר' ישמעאל בבקר בבקר (שמ' טז כא; ל ז) כדי ליתן תחום לבקרו של בקר; אבל במס' דו"ס פ"ד 168: וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית בשחרית, מכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 112]; משחרית לשחרית; המכיל' בניגוד לתנא דבי חזקיה (שבת כד ב).

2. פסחא פ"ג 12: תכוסו על השם רבי יאשיה אומר לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה — ירוש' פסחים פ"ה לב טע"א: מניין שהוא צריך לשוחטו לאוכליו. רבי יוחנן בשם ר' ישמעאל איש לפי אכלו תכסו. אמר רבי יאשיה לשון סורסי הוא זה כאדם שהוא אומר וכו'.

„בשם ר' ישמעאל“ זה של ר' יוחנן הוא תנא „דבי ר' ישמעאל“: ר' יאשיה (י). ר' יאשיה לומד שצריך לשוחטו לאוכליו מן „איש לפי אכלו תכסו“. ובבבלי סאא מדבי ר"ע: דת"ר במכסת מלמד וכו' יכול וכו' הכתוב שנה עליו (לעכב"י) רבי אומר לשון סורסי הוא וכו', וזהו בודאי מדבי רבי. גם כאן קרא אפוא „ר' ישמעאל“ ל„דבי ר' ישמעאל“ (ר' יאשיה).

וכן „תני ר' ישמעאל“ שבירוש' יומא פ"ה מב ע"ד (מדם חסאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדדתיכם אחת בשנה הוא מכפר ואינו מכפר שתיים בשנה) — סתם כר' יאשיה בברייתא שבבבלי יומא נז רע"ב וכסתם של הברייתא השניה שם (תניא איך — וסתמא כרבי יאשיה), שהוא ספרא אחרי פ"ד ט (שהובא גם בירוש' שם סתם) (י).

3. פסחא פ"ו 20: ובשל מבושל במים, אין לי אלא מים שאר כל המשקין מניין היה ר' ישמעאל אומר (אמרת) ק"ו הוא אם מים שאינן מפיגין טעמן וכו' ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים וכו' — ירוש' פסח' פ"ב כט ע"ג: אין לי אלא מים וכו' ת"ל ובשל מבושל מ"מ. עד כדון כרבי עקיבה. כרבי ישמעאל. תני רבי ישמעאל קל חומר מה אם מים שאינן מפיגין טעמן וכו'.

גם בבבלי מאא סתם: ת"ר במים אין לי אלא במים שאר משקין מניין אמרת

שנאמר הנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו (זכ"ב ז) אחריו לא נאמר אלא לקראתו מלמד ששכינה בכ"מ.

(70) וע"י כיו"ב לעיל. (71) כבמדר"י שם ומדרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 10].

(72) ת"ל (מדם חסאת הכיפורים) אחת, שבספרא שלנו שם טעות, וליתא בבבלי שם, ובירוש' ספורש: ת"ל וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה.

קל וחומר ומה מים וכו' רבי אומר במים וכו'. ואצלנו נתערבו שתי נוסחאות. האחת נו' הבבלי: אמרת ק"ו, והשניה: היה ר' ישמעאל אומר ק"ו, וכ"ה בילקוט (ד"ר) וכ"י מ' ומ"ח. ולפי נוסח הבבלי והירושלמי הברייתא סתמית כר' ישמעאל (בבבלי ר' במקום ר"ע שהוא דבי ר' כמו סי' 2).

4. מכיל' פסחא פט"ו 54: תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי. ר' אליעזר אומר תושב ושכיר למה נאמר וכו' מופנה להקיש ולדון ג"ש נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה מה להלן⁷³ פוסל בו את הערל אף כאן פוסל בו את הערל — ירוש' יבמות ריש פ"ח ח ע"ג: איש איש לרבות את הערל וכו' עד כדון כרבי עקיב'. כרבי ישמעאל. תני רבי ישמעאל נאמ' תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל אף תושב ושכיר האמור בתרומה פסל בו את הערל. וזה מובא גם בספרא אמור סוף פ"ד: ר' ישמעאל אומר נאמר תושב ושכיר ונאמר תושב ושכיר בפסח מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל אף תושב ושכיר האמור כאן (י)פסל בו את הערל. ר' עקיבא אומר איש איש וכו'.

ר' ישמעאל אומר זה הוא = משום ר' ישמעאל אמרו⁷⁴. אבל בבבלי (יבמות ע"א) ברייתא מורכבת ממכילתא וספרא: תניא אמר ר' אליעזר מניין לערל שאין אוכל בתרומה נאמר תושב וכו' ר"ע א"א אינו צריך הרי הוא אומר איש וכו'. הירושלמי כיון כאן כמו תמיד ב"תני ר' ישמעאל" — לדבי ר' ישמעאל שלנו, ולא לספרא, וקראו כאן לדעת ר' אליעזר שבמכילתא "תני ר' ישמעאל" ור' ישמעאל". כשם שנהג הירוש' גם במקומות אחרים, ע' להלן.

אלא שעיקר דבי ר' ישמעאל שבמכילתא נשנה בויקרא (מה להלן — אף כאן) והועבר לכאן, כרגיל במדרשיהלכה.

5. פסחא פט"ו 60: ומנין שמברכין⁷⁵ על המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכה שניה הטובה זו [בונה]⁷⁶ ירושלם שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך שגמלנו כל טוב — ירוש' ברכות ריש פ"ז יא ע"א. המוגה ומשובש על פי הברייתא שבבבלי מח ב, אבל נעתק כולו במדרש שמואל⁷⁷ פ"ג ט בנוסח העיקרי: תיפתר כרבי ישמעאל דרבי ישמעאל אמר הטוב והמטיב דבר תורה, דכתיב ואכלת ושבעת וברכת זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכה שניה⁷⁸ הטובה זו (ברכת)⁷⁹ בונה ירושלם [דכתיב]⁸⁰ ההר הטוב הזה והלבנון, אשר נתן לך [אשר גמלנו כל טוב]⁸¹.

73) הורח"ז: כאן — להלן, ע"פ מדרש חכמים!

74) בלקח טוב בסופו: דברי ר' ישמעאל!

75) כנו' הילקוט וכ"י א"פ: שה"ג: שהן מברכין.

76) ילקוט וכ"י מ'.

77) [ע"י עכשיו גם אלבק, מונש' 1934].

78) כמדרש שמואל, אבל בירוש' כאן, כלשון הברייתא שבבבלי: זו ברכת הזימון (כנוסח התוס' מו א וכ"י מ' בגליון בבבלי שם) את ה' אלקיך זו הזון את הכל, על הארץ זו ברכת הארץ הטובה וכו'.

79) ליתא במדרש.

80) כנוסח המדרש, אבל בירוש' כבבבלי: וכן הוא אומר.

81) במדרש שמואל, אבל בירוש' כבבבלי: זה הטוב והמטיב.

אחריו בירוש' שם = מגילה פ"ד עד סע"ד: כתוב בתורה ברכה לפניו וכו' ר' יוחנן בשם ר' ישמעאל קל וחומר מה אם מזון שאין טעון ברכה לפניו וכו' עד כדון תורה. מזון. מה אם תורה שאינה טעונה ברכה לאחריה וכו' — ושני קלים וחמורים אלו שונים מאלו שנמסרו במכילתא ובברייתא שבבבלי שם בשם ר' ישמעאל (הראשון סתם בבבלי). ואחריהם דברי ר' יצחק ור' נתן שבמכילתא. ואח"כ ר' אומר⁸² מה אם בשעה שאכל ושבע וכו'. עד כדון מזון. תורה. מה אם מזון שאינו אלא חיי שעה וכו' — קלים וחמורים של ר' ישמעאל שבמכילתא!

אבל בבבלי כא א: אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מק"ו וכו' — הכל כמו בירוש' בשם ר' ישמעאל. ונראה שנחלפו בירוש' דברי ר' יוחנן עצמו בדברי ר' יוחנן בשם ר' ישמעאל (ר' אומר שבירוש').

וכל הברייתא ישנה סתם (ת"ר) בבבלי שם⁸³. אלא שסדר המאמרים שונה קצת. ויש בה גם הוספות ושינויים. ונראה שהיא ברייתא בבבלי, מעין המכילתא.

6. בשלח מסכתא דויהי פ"א 86: משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק. יצא והביא לו דג (מן השוק)⁸⁴ מבאיש וכו' — פסיקתא דר"כ. ויהי בשלח. פא ע"ב: תני ר' ישמעאל למלך שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק וכו'.

7. שירתא רפ"ז 139⁸⁵: אמר אויב, זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה — קהלת רבא פ"א ז' (אני קהלת): ודכוותיה תני ר' ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג זה היה ראוי להיות תחלת השירה ולמה נכתב כאן אלא שאין וכו'.

8. שם פ"ג 127⁸⁶: ואנוהו רבי ישמעאל אומר וכי אפשר [לבשר דם]⁸⁷ להנות קונו אלא אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נָאָה סוכה נָאָה ציצית נָאָה תפלה נָאָה אבא שאול אומר נדמה⁸⁸ לו וכו' — ירוש' פ"א טו ע"ב: תני ר' ישמעאל זה אלי ואנוהו וכי אפשר לו לאדם לנוות את בוראו אלא וכו' אבא שאול אומר אדמה לו וכו'. ברייתא שהובאה גם בבבלי (שבת קלג ב) סתם בשינויים: דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות וכו' אבא שאול אומר וכו'. וא"א כאן כלל לומר שהירוש' רומז ב"תני ר' ישמעאל ל"ר' ישמעאל אומר שבמכילתא (כמו שהוא נוהג לפעמים ב"תני ר' פלוני) מפני שהזכיר גם את דברי אבא שאול שבמכילתא. וזה מוכיח שזהו ציטט של מכילתא.

(82) במדרש שמואל: אמר רבי

(83) דברי רבי שבבבלי שם: רבי אומר ואכלת (ע"י ד"ס) ושבעת וברכת זו ברכת הזן וכו' והלבנון [אשר נתן לך זה הטוב והמטיב] (כנ"י כ"י פ' וילקוט, אבל בה"ג ד"ו י"א ב כנ"י שלנו) אין לי אלא לאחריו לפניו מניין ת"ל אשר נתן לך משנעה שנתן לך. כ"ז חסר במכילתא שלנו. וישנו בילקוט כנ"י כ"י פ'. אלא שנראה שנוסף ע"י בעל הילקוט בתוך המכילתא, שהרי עד "אין לי" וכו' — רבי כתיב שבמכילתא! בבבלי נוסף בדפוסים: ולהלן הוא אומר ואתנה וכו' בכל דין שדנך, ע"ס התוס' ריש פ"ו, וליתא בכ"י (ע"י ד"ס), וכן ליתא בכ"י בדברי ריב"ב. ה"טובה זו בנין וכו' והלבנון".

(84) [לי' כ"י א"פ, מ"ח לי' גם דג"י].

(85) [מדרשבי הוצ' אשש"ף מלמד 88].

(86) שם 78.

(87) כ"י, דפ"י חסר.

(88) נוס' הדפ"י ויל', כ"מ וא"ס: אומה.

9. מסכת ויסע פ"ד 168: וחם השמש וגמס, בארבע שעות אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר [...] (וחם השמש משמע בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום).

הברייתא חסרה אצלנו וע"פ הבבלי (ברכות כז א) והירוש' (שם פ"ד ז ע"ב) וב"ר (פמ"ח ז', תיאדור 483) צריך להשלים: כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש וגמס בד' שעות⁸⁹). ומה שכתוב אצלנו: וחם השמש משמע בשעה שהשמש חם וכו' — פירוש הוא על-פי רב אחא בר יעקב בבבלי: מאי משמע אמר רב אחא בר יעקב אמר קרא וחם השמש וגמס איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן הוי אומר בד' שעות, וכמו שפירשו גם בירוש' וב"ר: בארבע שעות שמשא חמים וטולא קריר וכו'.

והנה הברייתא מובאת בירוש' וב"ר שם בשם "תני ר' ישמעאל: דתני ר' ישמעאל וחם השמש וגמס בארבע שעות, אתה אומר וכו'.

10. בשלח מסכת עמלק, פ"א 177: ואת יואש עשו שפטים, אל תקרי⁹⁰ שפטים אלא שפוטים ומה שפוטים עשו בו אמרו⁹¹ העמידו עליו בריונות קשים וכו' כענין שנאמר (הושע ה' ה) וענה גאון ישראל וגו' 'הוי קורא בו ועינה גאון וגו' <⁹² — ירוש' קדושין פ"א סא ע"א: ואת יואש עשו שפטים תני ר' ישמעאל מלמד שהעמידו עליו בירניות קשים וכו' הדא הוא דכתיב וענה גאון ישראל בפניו. ועינה גאון ישר' בפניו.

11. יתרו עמלק פ"א 194: מכל האלהים אמרו לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא עבר⁹³ עליה ולא עבדה שנאמר מכל האלהים — קה"ר ג' י"א (את הכל עשה): דתני רבי ישמעאל לא הניח רעואל זה יתרו ע"ז בעולם שלא יחזיר עליה ועבדה. 12. יתרו עמלק ספ"א 196: ויבא אהרן וכל זקני ישראל מה ת"ל לפני האלהים אלא מלמד [שכל⁹⁴] המקבל פני חבירו⁹⁵ כאלו מקבל פני שכינה — ירוש' עירובין ריש פ"ה כב ע"ב: תני רבי ישמעאל ויבא אהרן וכו' וכי לפני האלהים אכלו. אלא מיכן שהמקבל פני חבירו כאלו מקבל פני שכינה.

13. נזיקין פ"ב 253: במרצע בכל דבר והתורה אמרה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ו[הלכה]⁹⁶ אמרה בכל דבר רבי אומר [אומר אני]⁹⁷ במין מתכת בלבד.

בירוש' קידושין פ"א נט ע"ד: במרצע, אין לי אלא במרצע. מניין אפילו בסול וכו' ת"ל ורצע. עד כדון כר"ע. כרבי ישמעאל. תני ר' ישמעאל בשלשה מקומות הלכה

(89) וכ"ה בכ"י פילדלפיה, 80, קטלוג עמ' 44. כמו במדרש ב"י [הוצ' אפשטיין] מלמד 112, ובכ"י מ: בשש שעות וגו' וגמס כיון וכו'.

(90) בתנח: אל תהי קורא.

(91) בתנח: חסר "ומה שפוטים וכו' אמרו".

(92) אות אמת, וזה מתאים לירוש', [ועי' הע' הורובין].

(93) [גו' הדפוס], שה"ג: חז"ל.

(94) כ"י א"מ, כ"י: שכל מי שיקבל.

(95) כ"ה בכ"י ובילקוט, בדפוס: חכמים.

(96) כ"י וילקוט (ושם: במרצע. התורה אמרה במרצע והלכה אמרה וכו').

(97) כ"י וילקוט.

עוקפת למקרא (ובמקום אחד למדרש)⁹⁸. התורה אמרה בספר והלכה אמרה בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה בעפר והלכה אמרה בכל דבר שהוא מגדל צמחים התורה אמרה במרצע והלכה אמרה אפילו בסול אפילו בקוץ אפילו בזכוכית.

ומכילתא שלנו נתקצרה ע"י הסופרים, וכצ"ל: במרצע בכל דבר «שהוא רושם». היה ר' ישמעאל אומר בג' מקומות הלכה עוקפת למקרא התורה אמרה בספר והלכה אמרה בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה בעפר והלכה אמרה בכל דבר שהוא מגדל צמחים» והתורה אמרה ורצע וכו'. ומדרש זה של ר' ישמעאל נכנס בכ"י גם בספרי ראיה פ"ס' קכב⁹⁹). אבל לא רק מדרש זה. אלא קטע שלם מתוך דבי ר' ישמעאל לדבריים: בכ"י רומי שם כך הוא: רבי או' מרצע מה מרצע המיוחד מן המתכת אף אין לי אלא מן המתכת. [מיכן היה ר' ישמעאל או' בשלשה מקומות הלכה עקפת על המקרא התורה אמרה ושפך את דמו וכסוהו בעפר והלכה אמרה בכל דבר שמגדיל צמחין. התורה אמרה (ושפך את דמו וכסוהו בעפר).¹⁰⁰] וכתב לה ספר כריתות והלכה אמ' בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה במרצע והל' אמ' בכל דבר רבי אומ' [...] בדלת ולא במוזזה [[א"כ למה נאמר אל הדלת או אל המוזזה מה מוזזה מעומד אף דלת]]¹⁰¹ (מעומד]. מרצע¹⁰²) זה מרצע גדול. [ולקחת את המר' שו' אני בינו לבין עצמו ת"ל והגישו אדניו אל האל' אצל הדיינין שימסור (?) במוכרין במרצע¹⁰³ (פ) בכל דבר שהו רושם] אמ' ר' אלע' וכו'.

הוספה זאת היתה גם לפני ר"ה¹⁰⁴. וזו הוספה מתוך דבי ר' ישמעאל לדבריים¹⁰⁵). כמו שמוכיחים הפסוקים «בדלת», «ולקחת את המרצע», ומכין שדברי רבי ישנם גם בספרי, קיצרם המעתיק ולא שנה אותם.

והדרשה «בדלת ולא במוזזה» וכו' — גם במכילתא שם 252; בדלת אתה נותן אבל אי אתה נותן במוזזה וכו'. והדרשה «ולקחת את המרצע שומע אני¹⁰⁶» בינו לבין עצמו וכו' אצל הדיינין שימ[לך] (כצ"ל) במוכרין — במכיל' שם; והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיינין שימלך במוכרין. — מתאים לסתם מכילתא פ"א 247; כי תקנה עבד עברי בנמכר בבית דין וכו', וס"ל שמוכר עצמו אינו נרצע¹⁰⁷; אבל רבי חולק; רבי אומר בנמכר בבית דין על גנבתו הכתוב מדבר (הכתוב הזה של והגישו אדוניו אל האלהים הוא בנמכר בבית דין) אבל כאן (בכל הפרשה שלנו, שהיא עוסקת במוכר עצמו)¹⁰⁸ אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו¹⁰⁹).

בבבלי סוטה טז א: דא"ר יוחנן בשם ר' ישמעאל בשינויים («תער» במקום

«מרצע»!).

98) נוסף כאן מלמטה, הירוש' הוכיח כן מ.תני ר' ישמעאל' דלמטה.

99) ברייתא שהובאה בלשונה בקידושין כא ב, ועי' ירוש' שם.

100) כפול בטי"ס.

101) השלמתי ע"פ פ"ח שבמ"ע שם.

102) בספרי ור"ה: המרצע.

103) ר"ה: המרצע. ולא משבועות הביאו ר"ה, כמו שחשב בעל מ"ע.

104) עי' מ"ע שם. 105) והרבה כאלה בספרי, עי' להלן עמ' 211 ואילך.

106) אגב — לשון דבי ר' ישמעאל!

107) קדושין יד ב.

108) כמדרשביי קטע גניזה [הוצ' אפשטיין-מלכד 159].

109) כירוש' קדושין שם, נט ס"ג.

14. משפטים, נזיקין פ"ו 270: על משענתו, על בוריו, זה אחד משלשה דברים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה כמין משל, כיוצא בו אם זרחה השמש עליו וכי השמש עליו בלבד.¹⁰⁹ זרחה וכו' הרי זה חייב, כיוצא בו ופרשו השמלה וכו', ושם פ"ג: אם במחתרת ימצא הגנב, (ומה) ¹¹⁰ זה שספק בא לגנוב ספק בא ¹¹¹ להרוג אתה אומר ספק (שהוא) ¹¹² בא לגנוב וספק להרוג או אינו אלא ספק לגנוב וספק שלא לגנוב אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב ק"ו זה שספק בא לגנוב ספק לא בא לגנוב ¹¹³ (זהא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג) ¹¹⁴ מכאן אתה דן על פקוח נפש [ומה] ¹¹⁵ שפיכות דמים שמטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה היא ¹¹⁶ דוחה את הספק [ק"ו לפקוח נפש שדוחה את הספק] ¹¹⁷. אם זרחה השמש עליו [ר' ישמעאל אומר] ¹¹⁸ אם זרחה השמש עליו וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם כולו זרחה אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב, כיוצא בו ופרשו השמלה וגו' מתורין הדברים כשמלה כיוצא בו על משענתו על בריו ואף כאן אתה אומר (כן) ¹¹⁹ אם זרחה השמש (ר' ישמעאל אומר) [וגו'] ¹²⁰ אתה אומר לכך בא [או לא בא אלא] ¹²¹ לחלק בין יום ללילה לומר אם הרגו ביום חייב ובלילה יהא פטור ת"ל ולנערה וכו'.

כל פיסקא זו הובאה בירוש' סנהד' פ"ח כו ע"ג בשם "תני ר' ישמעאל", אלא שנשתבש הרבה: ה"ב במחתרת וכו'. תני ר' ישמעאל זה אחד משלשה מקריות שנאמרו בתורה כמשל, אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו, אם במחתרת ימצא הגנב, אם זרחה השמש עליו דמים לו, וכי עליו לבדו (זרחה) ¹²² החמה זורחת וכו' כך כל זמן שאת ידוע שאת שלום ממנו בין ביום בין בלילה ההורג נהרג. פעמים שהוא בא לגנוב פעמים שהוא בא להרוג (אתה אומר פעמים שהוא בא לגנוב פעמים שהוא בא להרוג או אינו אלא פעמים שהוא בא לגנוב ופעמים שלא לגנוב) אמרת שאם בא לגנוב ¹²³ ודאי והרגו ההורג נהרג [ק"ו זה שפעמים שהוא בא לגנוב ופעמים שלא לגנוב, הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון פעמים שהוא בא לגנוב פעמים שהוא

109. ובדפוסים: בלבד עליו, וע"י ח"ג בהוצ' הורוביץ.

110. לי בילקוט.

111. כ"ה בד"ר [=דפוס קרשטא, ע"י ע"צ מלפד, מכילהא ד"ק וד"ו, תרביץ ש"ו].

112. ליתא בד"ר.

113. בד"ר: ספק להרוג, וחסד אפוא שם מן "שספק בא לגנוב" עד "ספק בא למנוב".

[בכ"מ וא"ם: ספק שהוא בא להרוג]

114. כתוב למטה.

115. כ"ה בד"ר; ושם: שספק דוחה את השבת ומה.

116. כ"י א"ם, כ"מ: הוא, ד"ו: היה, ד"ק לי.

117. כך הוא [בכ"מ] ובילקוט ולק"ט וירוש', אבל בד"ר: ספקו דוחה את השבת הקל דין

הוא שתהא ספק דוחה אותו ק"ו וכו' שדוחה ספקו את השבת, וצ"ל: דוחה אק"ה, שבת הקל וכו'.

שבת הקל וכו' ג"א הוא לק"ו לפקוח נפש וכו' (כמו שהעיר כבר מא"ש).

118. כ"י, דפ"ר חסד, (וע"י מ"ע).

119. לי כ"מ וא"ם.

120. כנוס' כ"ר (וע"י הע' הורוביץ).

121. כ"י וילקוט.

122. בכ"י ל': זרחה, הנמחק.

123. בכ"ל: להרוג, והנה ע"א.

בא להרוג אינו ¹²⁴) נהרג. מיכן אתה דן לפיקוח נפש לומר מה ע"ז (צ"ל: ש"ד) מיוחדת
 שהיא מטמאה וכו' ודוחין בה את הספק. כל שכן לפיקוח נפש שידחה את הספק.
 ובכי תשא שבתא פ"א 340 (בבלי יומא פה א): נענה רבי ישמעאל ואמר
 [הרי הוא אומר] ¹²⁵) אם במחתרת ימצא הגנב (ומה) זה הוא ספק שבא לגנוב ספק שבא
 להרוג והרי דברים ק"ו ומה שפיכות דמים וכו' הרי הוא ¹²⁶) דוחה (שבת) ¹²⁷) ק"ו לפקוח
 נפש שדוחה את השבת.

ובתוס' שבת פט"ו (פט"ז) י"ז דומה לו בשם "ר' אחא בשם ר' עקיבא", אבל
 בהט"ז נמסר בשם ר' עקיבא דין אחר.

ומה ששנוי במכיל' דנויקין סתם, שנוי במכילתא דשבת בשם ר' ישמעאל.
 15. נזיקין פ"ה, 267, שם פ"ג, 294; בידו אין בידו בכל מקום ¹²⁸) אלא רשותו
 ואע"פ שאין ראיה לדבר וזכר לדבר ¹²⁹) ויקח את כל ארצו מידו ¹³⁰) ואומר ויקח העבד
 עשרה גמלים וגו' הא אין בידו בכל מקום אלא רשותו, וכן בספרי מטות פ"ס קנז:
 וחצוצרות התרועה בידו, אין ידו וכו' — בירוש' גטין פ"ח מט ע"ב (עד כדון כר"ע.
 כר' ישמעאל) ¹³¹): תני ר' ישמעאל ויקח את כל ארצו מידו ועד ארנו. וכי מידו
 לקח. אלא מהו מידו מרשותו.

16. נזיקין פ"ז 308: מהור ימהרנה לו לאשה, למה נאמר לפי שנאמר ונתן האיש
 השוכב עמה שומע אני ¹³²) כשם שבתפוסה נותן מיד כך במפוחה נותן מיד ת"ל מהור
 ימהרנה לו לאשה מגיד שהוא עושה [אותן] ¹³³) עליו מהר ואין מהר אלא כתובה
 שנאמר הרבו עלי מאד מוהר ומתן ¹³⁴).

בירוש' כתובות פ"ג כו ע"ד: תני רבי ישמעאל כסף ישקול כמוהר
 הבתולות ("דכתיב מהר ימהרנה ואם מאן ימאן כסף ישקול"). מגיד שהוא עושה
 אותן עליו מוהר ואין מוהר אלא כתובה כמה דאת אמר הרבו עלי מאד מוהר ומתן.
 17. משפטים נזיקין פ"כ (כספא פרשה ד') 332: ושם אלהים אחרים לא תזכירו
 וכו' רבי נתן אומר הרי הוא אומר [ויאמרו] הבה נבנה לנו עיר ["ונעשה לנו שם"] ¹³⁵)
 (נאמר להלן שם ונאמר כאן ¹³⁶) שם מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז — ב"ר פליח ח: תני
 ר' ישמעאל אין שם אלא ע"ז ¹³⁷).

124) כ"ה ככ"ל, ונמחק, אבל פירושו: שאם הרגו אינו נהרג.

125) כ"י, דפ"ו חסר.

126) כצ"ל, וכ"ה במה"ג (והעתיקו הופמן במכיל' דרשב"י), כלומר ספק-נפשות זה.

127) במה"ג (במכיל' דרשב"י): את השבת, וצ"ל: אתה (שבת).

128) בדפ"ו אין כאן בפ"ג "בכל מקום", אבל ישנו שם בסוף הדיבור.

129) להלן נוס': שנאמר, וכ"ה בספרי.

130) בכ"י א"פ נ': עד ארנו, וכן בספרי כ"י ל': ועד ארנו, וכ"ה בירוש', "ועד" גם

בגו' השמרוני ברוב כ"י (השבעים: מערו ער עד ארנו).

131) כצ"ל, בדפ"ו: עד כדון כר"י כר"ע.

132) כ"ה בילקוט, בדפ"ו: יכול; כ"י "וא"פ לי".

133) כצ"ל, כבירוש'.

134) "ואתנה" וכו' ליתא בכ"י ובד"ר ובמ"ח ובילקוט, וליתא גם בירוש'.

135) כ"י נ': שם זה אין אנו יודעים מה הוא.

136) כך בדפ"ו, כ"י: כאן, להלן.

137) בבבלי סנהד' קס א: תניא ר"א כולם לשם ע"ז נתכחנו כתיב הכא נעשה לנו שם וכתוב
 התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן וכו'; אבל בתנחומא בוכר, נח כח: אמר ר'

וכבר ראינו¹³⁸) שגם במקום אחר מובאים דברי ר' נתן בפתחה "משום ר' ישמעאל אמרו".

וכזה אמרו בירוש' קידושין פ"א נט ע"א: בשטר מגלך וכו' מנן תיתי ר' ישמעאל. שילוח שילוח מה שילוח שנאמר להלן בשטר אף כאן בשטר, וזה נמצא במכיל' משפטים נזיקין פ"ט 279 בשם ר"א: ר' אליעזר אומר נאמר כאן שילוח ונאמר להלן שילוח מה להלן גט וכו'¹³⁹). וכן הדבר בר' אליעזר שבמכילתא פסחא פט"ו, שהובא בספרא בשם ר' ישמעאל ובירוש' בלשון "תני ר' ישמעאל"¹⁴⁰). מסופקים ואינם מתאימים לגמרי:

1. ב"ר פנ"ה ח: אמר ר' שמעון בן יוחי תבוא וכו' תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו וכו' ותעמוד על חבשה שחבש בלעם וכו' תבוא אסרה ותעמוד על אסרה. תבוא אסרה שאסר יוסף וכו'. תני ר' ישמעאל תבוא חרב יד ותעמוד על חרב יד, תבוא חרב יד שעשה אברהם אבינו שנ' וישלח אברהם את ידו וכו', ובמכיל' בשלח מסכתא דויהי פ"א 88. סתם: תבוא חר(ב)שה¹⁴¹ של אברהם וכו' תבא אסרה של יוסף וכו' ד"א (מ"ח ליתא) ר' שמעון בן יוחי אומר תבא חרב יד וכו'.

ובמכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 50—51]: ר' שמע' בן יוחי אומ' תבוא חבישה וכו', תבוא אסירה וכו', תבוא חרב יד וכו' — איכ הכל בשם רשב"י (מעין "תני רשב"י דברי ר' ישמעאל").

2. שחש"ר פ"א טו: תני ר' ישמעאל וינער ה' את מצרים בתוך הים מלמד שהסוס היה זורק רוכבו למעלה והוא יורד למטה והסוס למעלה ממנו. אמר רבי לוי כזה שמנער בקדרה תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה. אבל במכיל' בשלח מסכתא דויהי, פ"ז 111: וינער ה' את מצרים, כאדם שמנער את הקדרה התחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה — זהו כדברי ר' לוי, אבל עיקר דברי "תני ר' ישמעאל" אינם במכילתא כאן, ולהיפך שנינו במסכתא דשירתא פ"ב 124: סוס ורוכבו, מגיד שהסוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס עולים למרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה וכו'¹⁴²). (אלא שמסכתא דשירתא חולקת על מסכתא דבשלח).

ו. "תני ר' ישמעאל" ו"תדר"י בניגוד למכילתא

וישנם גם ניגודים מפורשים בין מכילתא שלנו ל"תני ר' ישמעאל":

1. ירוש' ב"ק ספ"א ב ע"ג: ונשים בכלל הנזק. לפי שלא תפש הכתוב אלא את האיש צריך לרבות את האשה. תני ר' ישמעאל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם — בבלי טו א (קידושין לה א): וכן תנא דבי ר' ישמעאל אמר קרא איש או אשה כי יעשו

שמעון בן יוחי נסלו ע"ז ונתנוהו בראש המגדל וכו' ואין הלשון הזה ונעשה לנו שם אלא לשון ע"ז וכו'.

138) ע"י לעיל 543/4. 139) ע"י לעיל עמ' 556.

140) ע"י לעיל עמ' 556.

141) כ"מ וא"פ ומ"ת.

142) "תני שמואל" שבירוש' ר"ה פ"א נו ע"א אינו מתאים למכיל' בחדש ריש פ"א.

כי העיקר שבשבילו הובא שם חסר אצלנו, וגם הלשון שונה (שלא כהופמן 41 ולא כאלבק 117). בירוש' סנהדרין פ"ז כה ע"א רק: וכו' ישמעאל דר' ישמעאל אמר וכו' — וזה מובא במכיל' נזיקין פ"ט (כספא פ"א) 317 בשם ר' ישמעאל אומר.

מכל חטאות וכו' דבי ר' אליעזר [בן יעקב] (141) תנא אלה המשפטים אשר תשים לפניהם השדה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה. ודבי ר' ישמעאל שבבבלי נמצא במכיל' נזיקין פ"ו ועוד (144), וא"כ אין זה אלא "תנא ר' ישמעאל בדבי ר' ע"י, שכן כל זה נמצא במכיל' דרשב"י, קטע קמברידג' (145). בשם ר' ישמעאל (וכצ"ל שם).

2. שם פ"א ב ע"ב, כדכתיב והמת יהיה לו וכתוב בבור והמת יהיה לו. תני ר' ישמעאל יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין, יצא אדם שאין לו הגייה במותו — ליתא במכילתא, ועי' תוס' ב"ק פ"ו יד.

3. שם פ"ו ה ע"ד, תני ר' ישמעאל יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין. יצאו עבדים שאין להן אלא תשמיש יצאו שטרות שאין להן בהן אלא ראייה.

בבבלי סב ב: דת"ר על כל דבר פשע כלל וכו' אף כל דבר המטלטל וגופו ממנו יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות שאינן מיטלטלין אין גופן ממון וכו', אבל במכיל' נזיקין פט"ו 300: על כל דבר פשע כלל וכו' מה הפרט מפורש בנכסים מטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים מטלטלין שאין להם אחריות.

ועי' מכיל' דרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד 194, 202 (קטעי הגניזה): "יצאו קרקעות שאין בהן שבר ושביה ומיתה וכו' יצאו עבדים שאין שמירתן עליך וכו' יצאו שטרות שאין להן בהן אלא ראייה", והאחרון ממש ב"תני ר' ישמעאל שבירוש' (ועי' לעיל). אלא שצריכים להעיר, שירושלמי מסכת נזיקין הוא מסידור אחר (עי' גם ב"ב פ"ח טו סע"ד, עי' לעיל). וקרוב שהשתמש בקובץ אחר.

4. ירוש' קידושין ריש פ"ב סב ע"א: ורצע אדוניו את אונן במרצע, אדוניו ולא בנו, אדוניו ולא שלוחו (146). הוינן סברין מימר ששלוחו של אדם כמותו אלא שמיעט הכתוב. אית תניי תני ורצע לרבנות את השליח עד כדון כרבי עקיבה. כרבי ישמעאל. אדוניו כל שהוא בא מחמת אדוניו (ששלוחו כמותו).

במכיל' נזיקין פ"ב 253 שנינו: ורצע אדוניו את אונן למה נאמר לפי שמצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו אבל כאן הוא ולא שלוחו.

5. (147) ירוש' שבועות פ"ח לח סע"ב, כתיב כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וגו'. שבועת י"י תהיה בין שניהם. גניבה. אם גנוב יגב מעמו. אבידה. ואם לרבנות האבידה עד כדון כרבי עקיבה. כרבי ישמעאל. תני רבי ישמעאל מה אם גניבה שקרובה לאונסין את אמר משלם. אבידה שאינה קרובה לאונסין לא כל שכן.

אבל במכיל' נזיקין פט"ו 305 שנינו: אבידה מנין הרי אתה דן הואיל וגנבה חסרון שמירה ואבידה חסרון שמירה אם למדת על גנבה שהוא חייב (עליה) (148) לשלם אף אבידה יהא חייב לשלם ("מה מצינו" 1).

(143) כ"י, ע"ד.ס.

(144) ע"י לעיל עמ' 360.

(145) [הוצ' אפשטיין-מלמד 158].

(146) = מכיל' דרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד 163, קטע הגניזה.

(147) ע"י הופמן עמ' 49, וסי' זה הביא גם אלבק, 130, וסי' 6, אלבק, 132 ושם 123.

(148) לי כ"ימ וא"פ ומ"ח ופס"י זוס'.

ובבבלי (ב"מ צד ב) אמרו: אלא למאן דאמר אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם מאי איכא למימר. אמרי במערבא ק"ו ומה גניבה שקרובה לאונס וכו'. הבבליים לא ידעו אפוא "תני ר' ישמעאל" זה.

וכך מסרו בבבלי גדרים ג כו: במערבא אמרי אית תנא דמפיק ליה לידות מן לנדור נדר ואית תנא דמפיק ליה מן כל היוצא מפיו יעשה, — מה שנמסר בירוש' גדרים פ"א לו ע"ג בשם ר"ע ור' ישמעאל, והבבליים ידעו את הברייתא שהביאו בדף ג ע"א. שהיא דומה במקצת לספרי נשא פיס' כב, שהוא במקצת כר' עקיבא שבירוש'.

6. ירוש' שם לח ע"ג: שבויה ("בשואל") מניין נאמר כאן ונשבר או מת ונאמר להלן ("בש"ש") ומת או נשבר מה להלן שבויה עמהן אף כן שבויה עמהן. עד כדון כר' עקיבה. כר' ישמעאל. ר' ישמעאל כר' נתן. ר' נתן או' או לרבות את השבויה (דברי ר"ג, בבלי שם). אבל במכיל' נזיקין פט"ז, כר' עקיבא: שבויה מנין הרי אתה דן נאמר כאן מיתה ונאמר להלן מיתה מה מיתה האמורה להלן שבויה בכלל וכו'.

וכבר העירותי (לעיל עמ' 539), ש"תנא דבי ר"י" בשבת כז א, הדורש "אזי, חולק על "תנא דבי ר"י" שבדף כו ב, וששיטתו של האחרון ("הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם וכו'") מתאימה עם המכילתא והספרי במדבר.

וכך — ובהו אנו באים ל"תנא דבי ר' ישמעאל", שאינם במכילתא או שחולקים עליה —

(א) "תנא דבי ר"י" שבכתובות לג ב, דבי ר"י תנא או' ("וטבחו או מכרו") לרבות את השליח, אינו במכילתא נזיקין פ"ב.

(ב) פסח' ה א דבי ר' ישמעאל תנא מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש — בניגוד למכיל' פסחא פ"ח (ברייתא בבבלי שם) בשם ר' ישמעאל ותנאים אחרים. אי"אפשר ע"כ לדבר¹⁴⁹) על "חסרונות" שחסרים במכילתא שלנו, שלא הכניסם המסדר מאיזה טעם שהוא.

אלא שאנו מוכרחים לומר, כמו שאמרנו כבר, שכמה ברייתות של "דבי ר' ישמעאל" היו מצויים בבית-המדרש¹⁵⁰), ולא כולם הלכו בפל' בשיטת ר' ישמעאל, ואפילו המכילתא שלנו לא תמיד היא בשיטת ר' ישמעאל (ע' לעיל), ובכל זאת היא בוודאי דבי ר' ישמעאל, ומובאה בבבלי וירושלמי ומדרשים בשם "דבי ר' ישמעאל".

אלבק המעיט את דמותה של השתמשות התלמודים במכילתא. מן הבבלי מנה שמונה או תשעה לפי דעתו (ע' לעיל), ומאלה ישנם בדיוק במכילתא רק ארבעה¹⁵¹); אבל גם באלה אין המצב ברור: בפסחים נאמר גם: וכן תנא דבי ראב"י, איכא אין הברייתא שבמכיל' מוכרחת לבוא מ"דבי ר' ישמעאל", קידושין וגטין פותחים במכיל' ע"י "ד"א, ציון שרומזו למקור אחר, ואשר ליבמות הנה גם במכילתא פותח "תנא דבי ר"י" זה ע"י "אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל", כאילו רצה המסדר לציין בזה את מקורו¹⁵²).

אבל אם המסדר מביא ציטט מאחד מתלמידי ר' ישמעאל — מה זה משנה בערכו של אותו ציטט שהובא בתלמוד בשם "תנא דבי ר' ישמעאל" מתוך מכיל' שלנו בלשונה?!

149) כדעת הוסמן, 42.

150) הרי הבבלי מקביל בפירוש שני, ושונה ממסכת למסכת, לעיל 354.

151) פסח' לה א, יבמות ו ב, קידושין נו ב וגטין נו ב.

152) אלבק עמ' 129.

וגם שאר המקומות¹⁵³) — א"א לדחותם בשתי ידיים.

ואשר ל"תני ר' ישמעאל" א"א להביא בחשבון — לפי דעתו — אותם הציטטים, שפותחים גם במכיל' ע"י ר' ישמעאל אומר, מפני ש"תני ר"י" מקביל כאן ל"ר"י אומר" שבמכילתא. ולא לקובץ של "דבי ר"י", וא"כ אין כל ראיה מירוש' פאה טו ע"ב, פסח כט ע"ג, סנהד' כה ע"א (שלא חשבתי גם אני) ושם כו ע"ג, מפני שאלה פותחים גם במכילתא ב"ר' ישמעאל אומר" (אלבק שם).

אבל בפאה טו ע"ב אין הירוש' מביא מתוך המכיל' את דברי ר' ישמעאל בלבד, אלא גם את דברי אבא שאול. "תני ר' ישמעאל" זה מציין אפוא את הקובץ ולא את "ר' ישמעאל אומר". וכך הוא הדבר גם בסנהד' כו ע"ג, שאין הירוש' מעתיק רק את דברי ר' ישמעאל שבמכיל' אלא פיסקאות שלמות. ואשר לפסח' כט ע"ג — כבר העירונו, שלפני הבבלי לא היה בברייתא שלנו "היה ר' ישמעאל אומר" אלא סתם "אמרת".

אלבק (עמ' 130) ממשיך להמעיט את ערך הציטטים שבירוש' 1) ירוש' ברכות ב ע"ג אינו מתאים למכיל', מפני שהוא מביא את הדרשה על "בבקר בבקר", אבל מכיון שלשון המדרש אחד — וודאי שאותו בית המדרש העביר אותו לפסוק אחר כרגיל.

2) ירוש' ברכות יא ע"א אינו "תני ר' ישמעאל", אלא ציון לדעתו של ר' ישמעאל ("דר' ישמעאל אומר") אבל אני הראיתי כבר (עמ' 556), שדווקא כאן ישנה פיסקא גדולה, בלשונה ממש, מתוך המכיל', שנשתבשה בירוש' שלנו, אבל ישנה בדיוק במדרש שמואל. 3) יבמות ח ע"ג — ישנה בספרא בשם "ר' ישמעאל", עי' לעיל.

וכך נשארו לו רק ג', או ה', ציטטים שבירוש' שישנם במכילתא. אבל איך אפשר שלא לחשוב אפילו את ירוש' פסח' לב ע"א (ר' יוחנן בשם ר' ישמעאל) קורשין נט ע"ד ושם נט ע"א?!

ובנוגע לציטטים שבמדרשים — מסתפק אלבק (131) בזה, שמלבד שנאמנותם של הציטטים שבמדרשים מאוחרים מסופקת מאד, — הנה אלה הם דברי אגדה, ואלה נדרז מקובץ לקובץ, כמו שישנן כמה אגדות של המכילתא גם במכיל' (דרשב"י¹⁵⁴). אבל להטיל ספק בנאמנותם של המדרשים בלי ראיה גם כן אי אפשר, ויש יסוד לעדוהם ולמסורתם. כי המכילתא הולכת בדרך בית-מדרשו של ר' ישמעאל בין בנוגע לשיטה ובין בנוגע לסרמינולוגיה המדרשית.

[ז. מדררי — בשיטת בית ר"י]

לשיטה כיצד?

א) לשונות כפולין הן (לעיל 522), והמכילתא אינה דורשת את הכפולים: מות ימות (שמות יט יב, כא יב, טו, יז, כב יח, לא יד, טו), סקול יסקל (יט יג, כא כח), ירה יירה (יט יג), נקם ינקם (כא כ), ענוש יענוש (שם כב), שלם ישלם (שם לו, כב ב, ה), המצא תמצא (כג ג), טרף יטרף (שם ה), מהר ימהרנה (שם טו), צעק יצעק (שם כב), חבל תחבל (שם כח), השב תשיבנו (כג ד), עזוב תעזב (שם ה), ורק במקומות מעטים היא מביאה

153) סנהד' מב א, ברכות לב א, ע"ז כט א ובי"ק טו א.

154) אבל המקור שלנו הוא מדרש הגדול, ולדברי אגדה שבו אין לנו קסעים. [ועי' עכשיו גם במבואו של מו"ר למדרשביי ובנוספות תלמידיו ע"ם].

מחלוקת: ובשל מבושל (פסחא פ"ו, מחלוקת ר"י ור"ע), ואם גנב יגנב (גזיקין פט"ז, מחלוקת ר' יוסי הגלילי, כנו' הילקוט, בניגוד לסתם, וכעין דרשת ר"ע בירוש' שבועות, ע"י לעיל), ואם מאן ימאן (שם פ"ז: דברי ר' יוסי הגלילי, בלי דרשה אחרת), ורפא ירפא (שם סוף פ"ו, אצל "ד"א" שהוא "תנא דבי ר"י", ע"י לעיל; אבל הלשון "וכשאמרה תורה" זר במכילתא, וע"י גם בפסוק רק שבתו), אם ענה תענה (שם פ"ח: ד"א רבי אומר אצל סתם של ר' ישמעאל, ע"י לעיל).

ורק דרשה אחת סתמית ישנה במכילתא בשיטת ר"ע: ואם אמור יאמר (שם פ"ב) (155). אמנם באגדה אנו מוצאים (156) כמה דרשות ב"כפולין": השבע השביע, פקד יפקד (בשלח, פתיחה), גאה גאה (שירתא פ"ב), שמע תשמע (ויסע פ"א), מחה אמחה (עמלק פ"ב), גבול תבול (יתרו עמלק פ"ב), שמוע תשמעו (בחדש פ"ב). אבל זאת אינה אומרת אלא שהמסדר לקח את האגדה גם ממקורות של בית ר"ע, ובכלל יש לאגדה שבמכילתא מקורות אחרים (ע"י להלן) (157).

(ב) מופנה (לעיל 522—524).

(ג) למד מן הלמד (לעיל 524). אין עיגשין מן הדין (לעיל 525).

(ד) כלל ופרט (לעיל 527).

(ה) דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש (לעיל 531), ועוד.

וישנן מידות אחדות שהן מפורשות במכילתא כמו בברייתא דר' ישמעאל ובניגוד לדברי ר"ע שבבבלי:

(א) בברייתא דר' ישמעאל, ה' מא"ש 18: מפרט וכלל כיצד. כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה פרט. וכל בהמה לשמור כלל. פרט וכלל, נעשה כלל מוסף על הפרט. ובמכיל' גזיקין ריש פט"ז 302: חמור או שור או שה, אין לי אלא חמור או שור או שה שאר כל בהמה מנין, ת"ל וכל בהמה לשמור, אקרא אני כל בהמה ומה ת"ל חמור או שור או שה, אם נאמר כך שומע אני לא יהיה חייב עד שיפקיד אצלו כל בהמה ת"ל חמור או שור או שה לחייב על זה בפ"ע ועל זה בפ"ע, ומה ת"ל כל בהמה אלא בא הכתוב ללמד שכל הכלל שהוא מוסיף על הפרט הכל בכללו. אבל בברייתא דב"מ נז"ב: כי יתן איש אל רעהו כלל. חמור וגו' פרט. וכל בהמה לשמור חזר וכלל וכו'. ור' אבהו דריש לה לר' אליעזר בניזיר לה א בפרט וכלל ופרט: לשמור חזר ופרט וכו'.

(ב) שם ע"מ 20: מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל כיצד. קדש לי כל בכור יכול אף נקבה במשמע ת"ל זכר, אי זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו ת"ל פטר רחם וכו' (בכורות יט א), ובמכיל' פסחא פט"ז 57: קדש לי כל בכור, זו (158) אחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, בכלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. קדש לי כל בכור פטר רחם וגו' כלל אחד זכרים ואחד נקבות כל הבכור אשר יולד (דב' סו יט) פרט יצאו נקבות. וכו'.

וכן הדבר גם בכמה דרשות אחרות, שהן מיוחדות לבית ר"ע ולא לבית ר' ישמעאל:

(155) = מכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין] מלמד 162, ספרי ראה פ"ס קכא וקדושין כב א.

(156) כמו שהעיר הופמן ע"מ 44.

(157) שר' ישמעאל לא דרש כפולין גם באגדה יוצא (כמו שהעיר הופמן) מתוך מחלוקת ר"י ור"ע בשמ"ר סוף פ"ה: ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי (=ממש) ר"ע אומר יורע אני שאתה עתיד להצילם (=והצל) אלא מה אכפת לך באיתן הנתונים תחת הבנין (=לא הצלת).

(158) כנוס' כ"י ויל', דפו': יהא (=היא ?).

1) „הנפש) ההיא“ „האיש) ההוא“, נדרש בדבי ר' ע' תמיד: ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. ההיא לא אנוסה ולא שוגגת וכו', רגיל בספרא¹⁵⁹ ובספרי דברים¹⁶⁰ ובספרי זוטא (260, 286: ההיא ולא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת)¹⁶¹ ובמכיל' דרשב"י (הוצ' אפשטיין-מלמד 18, 24: ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה).

מה שאין כן בדבי ר' ישמעאל, במכילתא ובספרי במדבר. במכילתא פסחא פ"ה, פ"י, כי תשא פ"א: הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא וכן בספרי במדבר פ"ס' ע, קיב (ואינה כלל בפ"ס' ככה וקכ"ט).

ובמ"ת לדברים יז ה (100): (ו)האיש ההוא זה מזיד דברי ר' עקיבא (אצל ציטט מתוך הספרי פ"ס' קמט: או את הא' הה' לא אנוסה וכו').

2) והיה — מיד, ספרא חובה פרשה י א, פרשה יג א; והיתה מיד, בהר פרשה ד ב; אין והיה אלא מיד, ספרי דברים פ"ס' נה ורצ"ז.

וכן מכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 38, 42, 212].

אבל דבי ר' ישמעאל חולקים על דרשה זאת, שבה תלויה גם הדרשה הסמוכה לה לפעמים במדרשי ר"ע: כי תבוא (כי תבואו, כי אתה בא) — עשה „קבל עליך“ מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ. ספרי דברים פ"ס' נה¹⁶¹, קנו, קע ורצ"ז; מכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 38, 42].

וכן בס"ז 280 שו' 16 (כי תבואו), 331 שו' 7 קטע הגניזה וילקוט (בבואכם); קבל עליך עד שלא תבא אל הארץ משתבא אל הארץ ל... בזכות שתקבל עליך תבוא לארץ.

וכן הם חולקים על הדרשה השלישית הסמוכה במדרשי ר"ע: אשר אתה בא שמה לרשתה „לרשת אותם“ בשכר שתבא תירש¹⁶²; וירשתם אותה וישבתם בה (וירשת וישבת בה); בשכר שתירש תשב (פ"ס' נז וקנ"ז), משתירש תכבש ותשב (פ"ס' רצז וילקוט), אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה בשביל שתירש תכבש (פ"ס' קיד), נותן לך נחלה לרשתה מה שתירש תכבש (פ"ס' רצז כ"י ר' ופס"ז), אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה משתירש תכבש, וישבת בה משתירש תשב¹⁶³ (פ"ס' רצז כ"י ר').

כי רוב המדרשים האלה של בית ר"ע באים להוציא מדעתו של ר' ישמעאל „אחר ירושה וישיבה“ (ע"י לעיל), וע"כ דרשו „והיה — מיד“, ודרשו „כי תבוא“ — קבל עליך מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ, ודרשו „וירשתם“ וכדומה; בשכר שתבוא תירש. אבל תלמידי ר' ישמעאל, שהלכו בשיטת רבם, אינם דורשים „והיה“ מיד¹⁶⁴, ודורשים כי תבואו — וירשתם „אחר ירושה וישיבה“¹⁶⁵.

והמכילתא הולכת בשיטת בית ר' ישמעאל, ולא דרשה מדרשי ר"ע לא בפסחא פ"ז ולא בפ"ח „תפלין ופטר חמור“¹, ובפסח (פסחא פ"ב) דרשה: „והיה כי תבואו אל

159) צו פ"ד ז, פס"ז, אחר פ"ס ב, קדושים פרשה י ה, יב.

160) פ"ס' קמט וקנ"ה, ושם פ"ס' פח: והנביא ההוא ולא אנוס, או חולם החלום ההוא ולא מוטעה.

161) בעמוד 286: בילקוט ולא מוכרעת, ס"ס, וצ"ל כבמה"ג — ס"ז 309 לקוח ממה"ג.

162) כ"י ר' ומ"ת 46 ומ"ת.

163) ספרי פ"ס' נה כ"י ר', פ"ס' פ כ"י ר', פ"ס' רסג.

164) בילקוט נכללו יחד: משתירש תכבש ותשב, וכוה בדפוסים.

165) רק באגדה.

166) חוץ מ„תוריי“ שבקדושין לו ב, שמתאים למכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 38, 42].

פ"ן „תוריי“ בדבי רשב"י (ע"י לעיל).

הארץ תלה הכתוב לעבודה זו מביאתן לארץ ולהלן" — מ"ביאה" ולא אחר ירושה וישיבה.

(3) המכילי אינה דורשת "מן ולא כל", בשמות יב ה' ז' מו.

(4) ואינה דורשת "פסח הוא", שמות יב יא¹⁶⁶, כמו שרגיל הספרא לדרוש "מנחה היא", "עולה היא"¹⁶⁷.

ואינה דורשת אתים וגמים, ור"ם ויתורים דומים להם.

[ת. הטרמינולוגיה במדר"י וספרי במדבר]

גם הטרמינולוגיה המדרשית של המכילתא וספרי במדבר היא זו של דבי ר' ישמעאל:

מגיד [מלמד, בספרא וספרי דברים].

למה נאמר [מה ת"ל].

אני אקרא — מה ת"ל (וע"י חולין עא א').

שומע אני, שומעני, או [יכול].

וכי מה (בא) למדנו ל- מעתה אלא הרי זה בא ללמד — ונמצא למד —¹⁶⁸.

שהיה בדין (אילו לא נכתב הייתי למד מן הדין את ההפך), עד שלא יאמר יש לי בדין (עד

שלא היה נאמר דבר זה הייתי לומד אותו מן הדין, ולמה נאמר) [והלא דין הוא].

והדין נותן: למה נאמר — לפי שנאמר — שומע אני — והדין נותן — אם למדת —

יכול אף — ת"ל¹⁶⁹; יכול — והדין נותן — ת"ל¹⁷⁰ [ודין הוא] — והדין נותן —

ת"ל¹⁷⁰; או אינו — והדין נותן (בניחותא)¹⁷⁰; שומע אני — והדין נותן — לא זכיתי

מן הדין —¹⁷¹; שומע אני — והדין נותן — (בניחותא)¹⁷².

אם זכיתי מן הדין למה נאמר (מה ת"ל) — לא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו

(ת"ל).

דנתי וחילפתי בטל החילוף ("או חילוף") זכיתי לדון כבתחילה.

אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר

אמרת הפרש

אתה דן — ואני אדון — ת"ל

אמרת ק"ו, ועוד ק"ו

אם אמרת כן ענשת מן הדין — ללמדך שאין עונשין מן הדין

מופנה להקיש ולדון ג"ש

והאיל ונאמרו — סתם ופרט הכתוב באחד מהם — אף פורט אני —

כיצד יתקיימו שני מקראות (כתובים) הללו [הא כיצד]

אינו צריך

166) כברייתא שבבבלי פסח' צו רע"א.

167) [למשל: עולה הוא, ויק' א יג — נדבה ז' ו, שם יז — נדבה ט' ז; מנחה היא — נדבה יב ו].

168) גזיקין פ"ג 293, פ"ז 309, ספרי פס' קכ, וע"י חולין כח א ופסח' כו א.

169) פסחא פ"ז 68 ב"ם (למען, מימים).

170) שם 66 (והיה).

171) שם פ"ח 70 (והעברת).

172) שם פט"ו 55.

הא אין עליך לומר (לדון) כלשון האחרון אלא כלשון הראשון⁽¹⁷³⁾.
זו מדה בתורה.

אמרת צא ולמד מי"ג מדות⁽¹⁷⁴⁾

היה בכלל ויצא לידון בדבר חדש

יהרי הכתוב מוציאו מכללו (להחמיר)

היה בכלל יצא מוצא מן הכלל ללמד («בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו»).

כלל שהוא מוסיף על הפרט

כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט — חזר וכלל — או כלל בכלל («ככלל» הראשון

אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל⁽¹⁷⁵⁾). וזה נמצא גם ב"תנא דבי ר' ישמעאל"

שבכריתות ו ב: סמים כלל נטף שחלת וחלבנה פרט סמים חזר וכלל כלל ופרט וכלל

אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר וכו' או אינו אלא כלל בכלל⁽¹⁷⁶⁾

ראשון ופרט בפרט⁽¹⁷⁷⁾ ראשון אמרת לאו הא אין (לך) עליך לדון כלשון אחרון אלא

בלשון ראשון.

והנה דוגמא לסגנונות השונים במדרש שישנו בשניהם:

מ כ י ל' (פסחא פ"ח 27 וי"ז 64):

[שבעת ימים וגו'] כתוב אחד אומר

שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד

אומר ששת ימים תאכל מצות כי צד

יתקיימו שני מקראות הללו.

השביעי הזה בכלל היה ויצא

מוצא מן הכלל ללמד על הכלל

מה שביעי רשות אף כלן רשות או מה

השביעי רשות אף לילה הראשון רשות

ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחודש

הכתוב קבעו חובה הא אין עליך

לומר כלשון האחרון אלא

כלשון הראשון השביעי היה בכלל

ויצא [מוצא] מן הכלל ללמד על הכלל מה

שביעי רשות אף כלן רשות.

ס פ ר א (אמור פ"א ג—ד):

חג המצות שבעת ימים לה' מה ת"ל

לפי שנאמר ששת ימים תאכל מצות וביום

השביעי חג לה' שביעי בכלל היה ולמה

יצא להקיש אליו (אלא)⁽¹⁷⁸⁾ מה שביעי

רשות אף כולם רשות. יכול אף לילה

הראשון רשות ת"ל עליו תאכלו מצות

הכתוב קבעו חובה. אין לי אלא בזמן

שביהמ"ק קיים וכו' א"כ למה נאמר

שבעת ימים מצות תאכלו מצה

נאכלת כל שבעה וכו' יצאו חלות תודה

וכו'.

ס פ ר א (שם פ"ב ה):

רשב"א אומר כתוב אחד אומר ששת

ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת

ימים מצות תאכלו. הא כי צד (יתקיימו

שני כתובים הללו) מצה שאי אתה יכול

לאיכלה כל שבעה [את] אוכלה ששה מן

החדש.

ד"א כתוב אחד אומר ששה («ששת

ימים») וכתוב אחד אומר שבעה («שבעת

ימים») כי צד יתקיימו שני

מקראות הללו אלא ששה מן החדש

שבעה מן הישן.

(173) פסחא פ"ב, ספרי פ"ס ז ועוד. (174) בחדש פ"ח 233 = סנהד' פ"א, ועי' חולין סג א.

(175) פסחא פ"ח 72, נויקין פ"ח 277, ופס"ו 300, ספרי פ"ס ק"ח.

(176) ילקוט וכ"מ: ככלל. (177) ילקוט: כפרט.

(178) [כך גם בכ"ר, והוגה: לו מר לך].

ובספרי דברים פיס' קלד: רש"א כתוב וכו' מצה הנאכלת כל שבעה אוכל ששה
מן החדש וכו'.

[ט. שמות החכמים בבית מדרשו של ר"י]

ובאחרונה שמות התנאים הנזכרים רק במכילתא וספרי במדבר ומכילתא דעריות.
שיש מהם שהם תלמידים מובהקים של ר' ישמעאל, וביניהם הרבה בבליים.
ואיש מהם לא נזכר אפילו פעם אחת במדרשים מבית-מדרשו של ר"ע (ספרא
וספרי דברים פיס' נד—שג).
והם:

1. ר' יאשיה, בן בבלי שלמד לפני ר' יהודה בן בתירה בנציבין (שח לי
ר' זעירא משום אנשי ירושלים וכו') וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר' יהודה
בן בתירה, ספרי תצא פיס' ריח¹⁷⁸); ירוש' סנהד' פ"ח כו ע"ב; וכשבאתי אצל
ריב"ב לנציבין¹⁷⁹) תלמיד ר' ישמעאל (מנחות נו ב). נזכר במכילתא כל"ד פעם.
ובספרי במדבר כמ"ו פעם, ושתי פעמים במכילתא דעריות שבספרא. בספרי דברים
נזכר רק בפס' ל"ג ובפיס' שנה (בשם אבינו), שאינם מדבי ר' עקיבא (ע"י להלן).
2. ר' יונתן, תלמיד ר' ישמעאל (מנחות שם; חולין ע ע"ב; אמר רבי יונתן נמתי לו
לכן עזאי וכו' נם לי ומה ישמעאל אומר בדבר זה וכו' וכלשון הזה אמר לי חבל על
בן עזאי שלא שימש את רבי ישמעאל). נזכר במכילתא כשלשים פעם ובספרי
במדבר כל"ח פעם ושתי פעמים במכילתא דעריות.
3. ר' נתן, הבבלי, נזכר במכילתא כנ"א פעם ובספרי במדבר כל"ח¹⁸⁰ פעם.
בספרי דברים נזכר רק בפס' ל"ה, מ"ב וש"ה, שאינם מדבי ר"ע.
4. ר' יצחק, חברו ובן דורו של ר' נתן (ירוש' סנהד' פ"א יט ע"א; שלח ליה
רבי¹⁸¹) ג' איגרגי ר' יצחק ור' נתן (=ע"י שני הבבלים האלה) וכו' אזל קבל
עליהן קמי ר' יהודה בן בתירה לנציבין וכו'; ר' יצחק אומר משום ר' נתן שאמר
משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן בן נורי, מנחות לח ב; ר' נתן ור' יצחק
אומרים, מכיל' פסחא פ"א 7¹⁸²). נזכר במכילתא כמ"ו פעם ובספרי במדבר כשש פעמים.
בספרי דברים נזכר רק בפס' לה, לו, לח, מג ונ', שאינם מדבי ר"ע.
5. אבא חנן (חנין), משום ר' אליעזר, נזכר במכילתא כשמונה פעמים, ובספרי
במדבר כ"ח פעם. בספרי דברים לא נזכר (ע"י להלן).
6. ר' אחי (אחא) ברבי יאשיה, בנו של ר' יאשיה הגזכר, בבלי (גטין יד א; והה
ליה איספקא דכספא בנהרדעא, ואז היה בא"י; קידושין עב א; בירתא דסטיא איכא

178. הוספה מדבי ר' ישמעאל, ע"י להלן.

179. בבבלי סוטה כה א וסנהד' פ"א נשתבש: וכשבאתי אצל חבריי שבורום, ועי'
והיר ח"ב ע"א. — אין להחליטו כלל עם ר' יאשיה דמן הוצל, שחי אחרי רבי, כמו
שאומר רש"י במדבר.

180. ר' נתן, שבפיס' כו, הוא ר' יונתן שבפיס' כה.

181. =הנשיא שבאותו זמן.

182. ע"י ויהיר שם, צ"ד ולהלן.

בבבל וכו' ושמתינהו רבי אחי ברבי יאשיה, והיה קבור בנהר דעא בשדה רב נחמן, שבת קנב ב). נזכר במכילתא כשש פעמים¹⁸³, ובספרי כשלש פעמים.

7. (איסי). איסי בן יהודה, איסי בן גוריא (גור אריה), איסי בן עקיבא (עקיבא). הוא איסי הבבלי, יוסף הבבלי, תלמידו של ר' יוסי (נדרים פא א) ושל ר' אלעזר בן שמוע (מנחות יח א) ושל ר' יהודה (שם). הבבלי אומר עליו¹⁸⁴: הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקיבא (עקביה) שמו. ובירוש'¹⁸⁵: אמרי הוא יוסי הבבלי הוא יוסי בן יהודה הוא יוסי קטנתה (שבסוף סוטה).

הוא נזכר במכילתא כעשר פעמים, ובספרי במדבר כעשר פעמים (איסי בן עקיבא). בספרי דברים רק בפס' מו, שאינה מדבי ר"ע.

שהשמות „בן יהודה“, „בן גור אריה“ (גוריא, בארמית) „בן עקיבא“ אחד הם — יוצא מתוך כמה הקבלות¹⁸⁶:

1) במכיל' נזיקין (כספא) ספ"כ 337 (לא תבשל): איסי בן גוריא¹⁸⁷ — בפסחים כד ב וחולין קטו ב: איסי בן יהודה;

2) פסחא פט"ו 53 (זאת חוקת) וספרי במדבר פס' סט: איסי בן עקיבא (עקביה) — בפסח' צה א: איסי בן יהודה;

3) ספרי נשא פס' י: איסי בן עקיבא — סוטה טו ב: איסי בן יהודה;

4) ספרי שלח פס' קיב: בן עקיבא — בכריתות ז ב: בן יהודה;

5) ב"מ צב א „מגלת סתרים“ בבית ר' חייא: איסי בן יהודה — ירוש' מעשרות

פ"ב ג ע"א: בן עקביה;

6) ירוש' מעשרות פ"א מח ע"ג: איסי בן יהודה — חלה פ"ד ס רע"ב: בן

עקביה;

[60] מכיל' נזיקין פ"ד: איסי בן עקיבא — משנת ר"א, 162: בן יהודה;

7) ב"ק לב א: איסי בן יהודה — תוס' שם פ"ב יא: איסי הבבלי, ירוש' שם

פ"ג ג ע"ד: יוסי הבבלי;

8) ברייתא דמלאכת המשכן פ"י: איסי בן עקיבא — מנחות כט א: ר' יוסי

בר' יהודה, ירוש' שקלים פ"ו ג ע"ב: רבי יוסי בי רבי יהודה¹⁸⁸.

ו„איסי בן יהודה“ נזכר גם ב„תנא דבי ר' ישמעאל“¹⁸⁹ שבשבת לה ב (כ"י

מ'): אמר ר' אסי בר יהודה שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות מדליק

183) נזיקין פט"ז 305 כנוסח כ"י ויל': ר' אחי, ולא: ר' יוחנן, כי תשא, שבתא 342 ר' אחי,

כנו' כ"י א"פ מ"ח וילקוט = בחדש פ"ז 230 (ר' אחאי).

184) פסחים קיג ב ויומא נב ב.

185) ב"ק פ"ג ג ע"ד.

186) ע"י הוספן, 39.

187) כ"ימ וא"פ ויל': גור אריה.

188) שתי פעמים נזכר במכיל': איסי בן שמאי (בר שמאי, ויטע ספ"ג 166 ושירתא ספ"ב

125, והנה הראשון נמצא בבבלי (יומא עו א) בשם: איסי בן יהודה, ובמכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין

מלמד 111] — בשם: בן עקביה, אבל במדרש תהלי פכ"ה מובא בשם „איסי בן עקיבא“: גובהו

של מן ששים אמה — הוא הסתם של ת"ק שם במכיל'. ואפשר שהוא אחר.

189) רז"ל: דבי שמואל, כבכ"י וראשונים.

וכו' אמרו לו איך נתת דבריהם לשיעורין וכו'. ובתוס' כוכה פ"ד יב: ר' יוסי אומר הרוצה, וחסר בתוס': ה ב ב ל י¹⁹⁰).

כל התנאים האלה (חוץ מהם: ר' ירמיה במכילתא ובמכיל' דעריית) נזכרים רק ב"דבי ר' ישמעאל" ולא בספרא ולא בספרי דברים פס' נה—שג: כי ר' יאשיה בספרי דברים פס' צח, (קג?), ריח, רכח ור"ל — נזכר בהוספות מדבי ר' ישמעאל, שאינם בכ"י ר', או שהם (כפס' צח) בכ"י ר' (וכן בפ' ר"ה) במקום אחר, בתחילת פס' קא (כל ההוספות של כל הפרשה במקום אחד) וניכרים כהוספה. ר' יונתן לא נזכר אלא בפס' פ' ב"מעשה" בין שאר חכמים, וגם זה לקוח ממקור אחר ("ד"א" בילקוט), בפס' ריד נזכר רק בהוספות מדבי ר' ישמעאל, שאינן בכ"י ר'.

והוא הדין בכל אלו השמות (אבא חנן, ר' יצחק, איסי בן יהודה) שנזכרו בפס' צח (קג) ופס' צד בהוצ' פרידמן, שאינם בכ"י ר' כלל או שניכרים כהוספות, כמו פס' צד, שהיא בכ"י ר' כך: את יש' הע' הה' ולא ישבי עיר אחרת. מיכן אמ' מקיימין הן את הטפלין אבה חנן או' לא יומתו אבות על בנים בעיר הנדחת הכת' מדבר. את ישבי העיר ה' ולא ישבי עיר אחרת מיכן אמרו החמרת וכו', שהדרשה כפולה כאן, מפני שנכנס באמצע מקור אחר, מכילתא דברים שבמ"ת¹⁹¹ 71).

הופמן העיר בצדק (עמ' 39), שהשינויים האלה בשמו של איסי במכילתא עצמה, מראים שמסדר המכילתא לקח ממקורות שונים. אנו מוצאים אפילו את איסי במחלוקת עם איסי בן גוריא (נזיקין ספ"כ 337)¹⁹², או איסי בן יהודה אצל איסי בן גוריה (ריש פ"כ 320, אגדה והלכה!), ונראים כשני נוסחאות. אלא שכבר העיר הראה"ו (במדות סופרים, ריש פ"כ) שהבבלי¹⁹³ מביא הברייתא ממדרש לדברים (יד כא): איסי בן יהודה אומר מנין לבשר בחלב שאסור נאמר כאן כי עם קדוש אתה ונאמר להלן (שמות כב ל) ואנשי קדש תהיו לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו מה להלן אסור אף כאן אסור, וע"כ אמרו גם במכילתא שם ושם: נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה להלן אסור וכו', וא"כ נכנסו גם בריש פ"כ וגם בסופה דברים אלה ממדרש לדברים.

והדבר כשהוא לעצמו נכון, שהמכילתא מצורפת מברייתות שונות; אלא שלא ידו של "מסדר" כאן, אלא ידו של מקבץ, מקבץ ברייתות עומדות ברשות עצמן ומצרף אותן לספר אחד.

[י. שמות החכמים בכל מסכת]

ואנחנו גם שמות התנאים (גם חוץ מאיסי) שבכל מסכת ומסכת אינם שווים, יש בזה שאין בזה ויש בזה שאין בזה:

א. פסחא

1. ר' ישמעאל, כמה פעמים (כט).

190) ואמר לומר ש"שמע" את הדברים מר' יוסי רבו, אבל "אמרו לו", שישנו גם ב"תנא רבי ר' ישמעאל", אינו מתיישב לפירושו.

191) ע"ד ההוספות בדרשים אלה אדבר עוד בזמנו [להלן עמ' 111 ואילן].

192) אלא ש"איסי אומר" נמצא רק בדפוסים, ובפ"ז: ואומר.

193) חולין קטו ב, פסח' כד ב.

2. ר' עקיבא, כ"פ (יד).
3. ר' אליעזר, כ"פ (יב).
4. ר' יהושע, ד"פ (פ"א במעשה).
5. שמעון בן עזאי, ב"פ.
6. ר' יוסי הגלילי, כ"פ (יב, פ"א בציטט).
7. ראב"ע, ב"פ (פ"א במעשה).
8. בן זומא, פ"א.
9. ר"א בן צדוק, פ"א.
10. ר' יהודה בן בתירה, כ"פ (ד).
11. ר' יוסי, פ"א.
12. ר' נהוראי, פ"א.
13. ר' אלעזר (?), פ"א.
14. ר' נחמיה, פ"א.
15. ר' יהודה, כ"פ (ו, ב"פ בציטט).
16. ר' אליעזר בן יעקב (פ"א, בילקוט חסר "בן יעקב").
17. ר' חנינא בן אחי ר' יהושע, פ"א.
18. ר' שמעון בן יוחאי, כ"פ (ז).
19. ר' נתן, כ"פ (ט).
20. ר' יונתן, כ"פ (יח).
21. ר' יאשיה, כ"פ (טו).
22. ר' אחאי בר' יאשיה, ב"פ.
23. איסי בן עקיבא, פ"א (יו א).
24. ר' יצחק, כ"פ (יא).
25. ר' ירמיה, פ"א.
26. אבא חנן משום ר"א, פ"א.
27. רבי, כ"פ (ח).
28. ר' אליעזר הקפר ברבי, פ"א.
29. אבא יוסי (החרום ? המחזוי ?), פ"א.
30. רבותינו בלוד, פ"א (54).
31. ר' מתיא בן חרש, פ"א.
32. ר' עזריה (?), פ"א.
33. וחכמים אומרים (ג"ס).
34. וי"א (ב"פ).
35. ר' חייא בר נחמני משום רבי ישמעאל (60).

ב. ויהי בשלח

1. ר' ישמעאל, פ"א.
2. ר"ע, ג"פ.
3. ר' אליעזר, ד"פ.
4. ר' יהושע, פ"א.

6. ר' יוסי הגלילי, כ"פ (ד).
7. ראב"ע, פ"א.
10. ר' יהודה בן בתירה, פ"א.
11. ר' יוסי, פ"א.
12. ר' נהוראי, פ"א.
14. ר' נחמיה, ג"פ.
15. ר' יהודה (ה"פ).
18. רשב"י, ד"פ (כ"פ בד"א, פ"א; שאל ר' נתן — יונתן בן יוסף — את רשב"י, וברמב"ן בשם מכיל' דרשב"י).
- ר' שמעון, ב"פ (מכאן אמר, במקום מס' דויהי פתיחתא 76 — בויסע פ"ב 161: מכאן אמר רשב"י¹⁹⁴).
19. ר' נתן, ד"פ (פ"א; שאל ר' נתן — יונתן).
20. ר' יונתן(ז) (נתן—יונתן, 99, 101).
21. ר' יאשיה, פ"א (=ספרי במדבר).
25. ר' ירמיה, פ"א.
27. רבי כ"פ (ה).
34. וי"א, פ"א.

ומן השמות החדשים:

- א. רבן שמעון בן גמליאל, ב"פ.
- ב. ר' מאיר, ב"פ.
- ג. ר' שמעון התימני, פ"א.
- ד. שמעיה, פ"א.
- ה. אבטליון, פ"א.
- ו. ר' אליעזר המודעי, פ"א.
- ז. ר' טרפון וזקנים, פ"א.
- ח. פפוס, פ"א.
- ט. שמעון איש קטרון, פ"א.
- י. ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא, פ"א.
- כ. ר' אבשלום הזקן, פ"א.
- ל. אבא יוסי המחוזי, פ"א. (ר' יונתן אומר משמו).
- מ. ר' חנינא בן חכינאי, פ"א.
- נ. ר' אחא, פ"א.
- ס. ר' שמעון בן יהודה, פ"א.
- ע. ר' בנאה, פ"א.
- ר' ישמעאל ותלמידיו נזכרים איפוא במסכת זו במדה ועומה מאד.

194) [ואוסיף על דברי רבי: גם בפתיחתא דויהי 76 הנוסח "ר' שמעון" הוא בדפרי בלבד, ובכל שה"ג: ר' שמעון בן יוחי. וכן להלן פ"א 89 בכ"י: רשב"י — ע"ס].

ג. שירת א

1. ר' ישמעאל, פ"א.
 2. ר' עקיבא, ב"פ.
 3. ר' אליעזר, פ"א.
 6. ר' יוסי הגלילי, ד"פ.
 14. ר' נחמיה, פ"א.
 15. ר' יהודה, ג"פ.
 27. רבי, ג"פ; רבינו הקדוש (שאל אנטונינוס אתי), ב"פ (125, 137).
 33. וחכ"א, פ"א.
 34. וי"א, ב"פ.
- (מפ"ד עד פ"י [ברפ"ד: ר' יהודה ובאמצע פ"י: ר' יוסי הגלילי] רוב השמות הם: רבי, רבינו הקדוש וי"א).
- ושמות חדשים:
- ב. ר' מאיר, פ"א.
 - a. ר' אליעזר בן תדאי, פ"א.
 - b. ר' יוסי בן דורמסקית, ב"פ.
 - c. ר' שמעון בן אלעזר, 128 * 194.
 - d. אבא שאול, 127.
 - e. איסי בן שמאי, 125.
- ## ד. ויסע
3. ר' אליעזר, כ"פ (ט).
 4. ר' יהושע, כ"פ (כד).
 5. שמעון בן עזאי, 158.
 6. ר' יוסי הגלילי, 164 * 193.
 11. ר' יוסי, ג"פ.
 13. ר' אלעזר (?), ג"פ.
 14. ר' נחמיה, פ"א.
 15. ר' יהודה בן אלעאי, 153.
 - ר' יהודה (אצל ר' נחמיה) 174.
 18. רשב"י, 155, 161, ר' שמעון (ור' יוסי), 167 * 191.
 19. ר' נחן, 156.
 21. ר' יאשיה, 164.
 24. ר' יצחק, 158.
 27. רבינו הקדוש, 154 * 197.
 34. וי"א, ד"פ.
- 194) [ונזכר כבר בפסחא פס"ו — לנוס' כ"י; בדפ"י: ר"ש. — עז"ם].
- 195) [אבל בסוף ס"ב הנוסח "ריה"ג בדפוסים בלבד, בכ"ימ וא"פ: ר' יוסי בן שמעון, מ"ח ופ"ז וש"ס: ר' יוסי. — עז"ם].
- 196) [ולפענ"ד צ"ל: ר' יוסי ברבי שמעון, הנזכר למעלה סוף ס"ב. — עז"ם].
- 197) [כך נוסח הדפוס ופ"ז, אבל שה"ג: רבינו הגדול. — עז"ם].

יחדשים:

- א. רשב"ג, כ"פ.
ו. ר' אליעזר המודעי, כ"פ (כ).
ז. ר' טרפון והוקנים, 166.
e. איסי בר שמאי, 166.

- α. דורשי רשומות, כ"פ (ה).
β. ר' אבא (דבר זה הסיח לי רבינו הקדוש) ¹⁵¹, 154.
γ. אחרים אומרים, ד"פ.
δ. ר' יהושע בן קרחה, כ"פ.
ε. ר' אלעזר (בן) חסמא פ"א.
ζ. ר' יוסי בן זימרא, 175.
η. ר' זריקא, 168.
θ. אמרו, כ"פ (ה).

ה. עמלק

1. ר' ישמעאל, פ"א (191).
3. ר' אליעזר, כ"פ (ח).
4. ר' יהושע, כ"פ (יא).
6. ר' יוסי הגלילי, 191.
7. ראב"ע, 191.
11. ר' יוסי בן חלפתא, 176, ר' יוסי, 192.
13. ר' אלעזר בן שמוע, 183.
14. ר' נחמיה, 191.
18. רשב"י, 183.
19. ר' נתן, 177, 200 (וכן מצינו כשמת ר' נתן אבדה חכמתו), 200.
21. ר' יאשיה (— ור' אלעזר (בן) חסמא), 176 ¹⁹⁸.
23*. איסי בן יהודה, 179.
27. רבי, פ"א 191 (מתוך תוס' נדרים); ר' יהודה הנשיא (במחלוקת עם ר' נתן), [176] ¹⁹⁹, 202.

יחדשים

- א. רשב"ג, 192.
ו. ר' אלעזר המודעי, כ"פ (י).
ה. ר' פפיס, 194.
γ. אחרים, 176.
δ. ר' יהושע בן קרחה, 191.
ε. ר' אלעזר (בן) חסמא, 176.
θ. אמרו, כ"פ (ו').

[198] (וכ"ה במדרשבי, הוצ' אפשטיין מלמד, 118).

[199] (בדפוסים נשכחה מלת הנשיא).

- ו. ר' חנינא (תלמיד ר' אליעזר), 177.
- ז. זקנים הראשונים, 181.
- ח. ר' חנניא בן אידי, 183.
- ט. ר' חנניה בן עקביה, 183.
- י. ר' צדוק ור"ג ("אמרו"), 195.
- יא. יהודה איש כפר עכו (שאל את ר"ג), 196.
- יב. ר' חנינא בן גמליאל, 202.

ו. בחדש

1. ר' ישמעאל כ"פ (ט, ומה שהובא ברפ"ג 211 בשמו. נמצא במכילתא דברים, מ"ת 56, בשם: ר' חייא בר נחמני אמ' משם ר' ישמעאל, זה שאמר בשמו. פסחא פט"ז).
 2. ר' עקיבא, כ"פ (ח).
 3. ר' אליעזר, כ"פ (ז).
 6. ר' יוסי הגלילי, פ"א (210).
 10. ר' יהודה בן בתירה, 231.
 11. ר' יוסי, כ"פ (ו), 214: יהודה היה דורש — ואני איני אומר כן; 242: — "אסי" בדפוי' בלבד, בכל שה"ג: יוסי).
 13. ר' אלעזר (200) משום אבא יוסי בן דורמסקית, 205.
 14. ר' נחמיה, 240.
 15. ר' יהודה, כ"פ (210=217, 211, 214) — ברבי אלעאי, 236.
 16. ר' אליעזר בן יעקב, 240, 243.
 18. רשב"י, 222, 231, 240. ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו[ס] משום ר' שמעון, 231.
 19. ר' נתן, כ"פ (ז).
 20. ר' יונתן, 240 (=ספרי דברים פיס' לבו, נתן בר יוסף).
 22. ר' אחאי בר יאשיה, 230 (=שבתא).
 23. איסי בן עקיבא, 242.
 24. ר' יצחק, ג"פ.
 27. רבי, כ"פ (יב).
 31. ר' מתיא בן חרש, 228.
 33. וחכ"א, 211, 234.
 34. וי"א, 225, ויש מחליפין בדבר, 236.
- וחדשים:
- ב. ר' מאיר 240 (כנוס' כ"י, ע"י ח"ג בהורוביץ).
 - ו. רבן גמליאל, 226.
 - ז. ר' חנינא בן גמליאל, 234.
 - ס. ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו, 231.
 - ב. אבא יוסי בן דורמסקית, 205.

(200) כז"ל, בדפוי': אליעזר; [נאכל בנוס': ר' אלעזר בר יוסי, כ"י: ר"א בר יוסי הגלילי. וגם בסמוך בנוס': כיו"ב דרש ר"א בר יוסי, וע"י ח"ג בהוצ' הורוביץ. — עז"ם].

c. ר' שמעון בן אלעזר, 221, 244.

d. אבא שאול, 205.

6. ר' יהושע בן קרחה, 217.

א. ר' אלעזר ב"ר יוסי הגלילי, ד"פ.

ב. ר' יהודה בן לקיש, 205 (ליתא בילקוט).

ג. ר' אלעזר בן פרטא, 210.

ד. ר' חנינא בן אנטיגנוס, 224.

ה. ר' אלעזר הקפר (אבי ר' אלעזר ברבי), 228.

ו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה, 229.

ז. ר' יוסי בר' יהודה, 242, 211 (כגו' כ"י ופ"ז, וכ"ה במ"ת).

ח. רבן יוחנן בן זכאי, 203, 244.

ז. נזיקין

1. ר' ישמעאל, כ"פ (כה).

2. ר' עקיבא, כ"פ (יז).

3. ר' אליעזר, כ"פ (י).

5. שמעון בן עזאי, 283.

6. ר' יוסי הגלילי, כ"פ (ז).

7. ראב"ע, 246, 297.

10. ר' יהודה בן בתירה, ג"פ.

11. ר' יוסי, ג"פ.

13. ר' אלעזר (ז), 277.

15. ר' יהודה, ד"פ.

16. ראב"י, ב"פ.

18. רשב"י, ר"פ; ר' שמעון, 297 בציטט.

19. ר' נתן, כ"פ (ט).

20. ר' יונתן, כ"פ (ט).

21. ר' יאשיה, כ"פ (י).

22. ר' אחאי בר' יאשיה, ב"פ.

23. איסי בן עקיבא, 262, 263.

24. ר' יצחק, כ"פ (ז).

26. אבא חנן משאס ר"א, ג"פ.

27. רבי, כ"פ (ט).

33. [חכמים], מהן אומרים, 253.

והחדשים:

ב. ר' מאיר, ד"פ.

c. ר' שמעון בן אלעזר משום ר"מ, 298 (כ"י וילקוט).

וו. ר' חנינא בן אידי, 268.

v. רבן גמליאל, 283.

vii. ר' חנינא בן גמליאל, 279.

- ח. ר' יוחנן בן זכאי, ג"פ.
 ט. ר' יונתן בן אבטלמוס, 257.
 ז. ר' שמעון (בן גמליאל הזקן), 313 (במעשה).
 ג. ר' שמעון בן מנסיא, 264.
 7. תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל, 264; אחד מתלמידי ר"י, 282.

ח. כספא

1. ר' ישמעאל, ו"פ.
 2. ר' עקיבא, ד"פ.
 3. ר' אליעזר, ג"פ.
 6. ר' יוסי הגלילי, 336.
 10. ר' יהודה בן בתירה, ג"פ.
 15. ר' יהודה, 316, 334.
 16. ר' אליעזר בן יעקב, 331.
 18. רשב"י, 326, 336.
 19. ר' נתן, ה"פ.
 20. ר' יונתן, ב"פ.
 21. ר' יאשיה, ה"פ.
 23. איסי בן יהודה, 320.
 - [איסי בן גוריא, 320, 337].
 24. ר' יצחק, 324.
 26. אבא חנן משאם ר"א, ד"פ.
 27. רבי, ד"פ.
- חדשים:
- ב. ר' מאיר, ב"פ.
 - ג. ר' שמעון בן אלעזר, 336.
 - A. איסי, 337.

ט. שבתא

1. ר' ישמעאל, 340.
 2. ר' עקיבא, 340, 342.
 3. ר' אליעזר, 343.
 6. ר' יוסי הגלילי, 340.
 7. ראב"ע, 340.
 10. ר' יהודה בן בתירה, 342.
 19. ר' נתן, ג"פ.
 20. ר' יונתן, 347.
 22. ר' אחי בר יאשיה, 342 (כ"י א"פ מ"ח ויל').
 27. רבי, 343, 345.
- חדשים:
- ג. ר' אלעזר בן פרטא, 343.

ג. ר' שמעון בן מנסיא, 341 ב"פ.

7. אחד מתלמידי ר' ישמעאל, 347.

[illegible]

בכספא נזכרו: ר' ישמעאל (ו) ור"ע (ד) ור' אליעזר (ג), ר' יהודה בן בתירה (ג), ר' יונתן (ב) ור' יאשיה (ה), ר' נתן (ה) ור' יצחק (א), אבא חנן משום ר"א (ד) ואיסי בן יהודה, ורשב"א, ורבי (ד).

בעמלק נזכרו: ר' ישמעאל (א), ר' אליעזר (ח), ר' אליעזר המודעי (י),
 יור' יהושע (יא), ר' יאשיה, ר' נתן (ג. כשמת רנ), ואיסי בן יהודה, ורבי (מתוך
 חוס' נדרים), ר' יהודה הנשיא, ו"אמרו" (ו).

בויה בשלח נזכרו: ר' ישמעאל ותלמידיו ר' יאשיה ור' יונתן (?) כל אחד פעם אחת.
 ר' ר' ע"ג, רבי ה"פ, ר' אל (י) עזר המודעי ור' בנאה.
 בשירתא נזכרו: ר' ישמעאל פ"א, תלמידיו לא נזכרו כלל. ר' ע"ב, ר' רבי
 ה"פ (שתים מהן "רבינו הקדוש"), ר' מאיר ורשב"א. אבא שאול ואיסי
 בן שמאי.

בוטע לא נזכר כלל ר' ישמעאל, ונזכרו ר' יאשיה. ר' יונתן ור' יצחק רק פ"א;
 ויכ"פ: ר' אליעזר (ט). ר' אליעזר המודעי (כ) ור' יהושע (כד), דורשי
 רשומות (ה) ו"אמרו" (ה). ונזכרו: רבינו הקדוש, ר' אבא (תלמידו), ר'
 יוסי בן זימרא (שהתחזן ברבי, כתובות סז ב) ואיסי בר שמאי.

בשבתא נזכרים: ר' ישמעאל (א) ורע (ב) ור' אליעזר (א) ור' יהודה בן בתירא (א).
 ר' נתן (ג) ור' יונתן (א), ר' אחי בר יאשיה (א), רבי (ב), ור' שמעון בן מנסיא,
 ואחד מתלמידי ר' ישמעאל³⁴⁷. שנוכר גם בנוזיקין (ב"פ) וגם בספרי
 במדבר פס' קז.

כספא ועמלק מזכירים שניהם את איסי בן יהודה. אלא שהראשון מזכיר גם את רשב"א ורבי (ד), והשני מזכיר: ר' יהודה הנשיא (במחלוקת עם רבי נתן) ומזכיר גם: ר' אלי (י) עזר המודעי ור' יהושע (כ"פ), ונראה שהיה קרוב לר' נתן; וכן מצינו כשמת ר' נתן אבדה חכמתו (עמלק פ"ב, 200. אצל דברי ר' נתן). ואפשר שהוא מדבי ר' נתן.

ויהי בשלח ממעט להזכיר את ר' ישמעאל ותלמידיו.
גם בשירה נזכר ר' ישמעאל רק פ"א, ותלמידיו לא נזכרו כלל, ובויסע לא נזכר
ר' ישמעאל כלל.

בשירה וביסע נזכר איסי בן שמאי, אלא שבשירה נזכרו רבי וגם רבינו הקדוש (יחד ה"פ), ר' מאיר ורשב"א ואבא שאול, וביסע: ר' אלי(עזר) המודעי ור' יהושע, רבינו הקדוש (רבי) רק בציטט (ממשנה) ור' אבא תלמידו ור' יוסי בן זימרא מחותנו.

אבא שאול נזכר רק בספרא וספרי דברים, ולא בדברי ר' ישמעאל; ר' יוסי בן יהודה רגיל בספרא וספרי דברים, אבל נזכר (ג"פ) גם בספרי במדבר וגם במכילתא דברים (מ"ת 56) = מכיל' בחדש.

ר' בנאה, שנזכר בויהי בשלח, — נזכר רק בספרי דברים פ"ס א. ב וש"ו ומכיל' דברים (מ"ת 60 סי' ג).

ר' אליעזר המודעי — רק בספרי במדבר פ"ס קלז וקנ"ז וספרי דברים פ"ס מ (כנוס' מ"ת 33) ומ"ת 178.

ר' שמעון בן אלעזר נזכר גם בספרי במדבר (פ"ס פג, פד, קיב, קטו, קלב, קלז), אבל פרשת בהעלותך יש בה הרבה מדבי רבי ועוד, בפ"ס קיב ליתא בילקוט כל המאמר, בפ"ס קלב — מקורות שונים.

ר' שמעון בן מנסיא (מכבדו של בית רבי) נזכר רק בספרי במדבר פ"ס עח ופ"ה (בהעלותך!) וספרי דברים פ"ס לב ומ"ח.

ונראה אפוא שיש במכילתא שלנו כמה ברייתות מדבי רבי, שכבר דברנו עליו (ועוד נשוב לו בספרי במדבר), וכמה מדבי רשב"י (מין "תנא ר' ישמעאל בדבי רשב"י"), ואמנם כבר העירו פרידמן (במבואי פרק י) והופמן (42), שכמה "תני ר' שמעון שבידיו" ומדרשים נמצאים במכילתא שלנו²⁰¹, אבל עוד נשוב לזה, כשנדבר על מדרשו של ר' שמעון. זאת אומרת שמסדריהם של כמה מברייתות אלה יצאו מחוגם של תלמידי ר"ש ותלמידי רבי.

והנה למעלה ראינו שסתמות של מסכת נזיקין ושבתא מובאים במכילתא דרשב"י (ובמקורות אחרים) בשם ר' ישמעאל, וסתמות של פסחא — בברייתות שבבבלי (לעיל 542 ואילך) וסתם של עמלק בפסחא בשם ר' ישמעאל.

ובשם "תני ר' ישמעאל" בירוש' ומדרשים מובאים סתמות ומפורשות (בשם ר"א ור"נ) של פסחא ד"פ, נזיקין ד"פ, עמלק ג"פ, שירה ב"פ, ויסע וכספא.

ובשם "תנא דבי ר' ישמעאל" מובאים בבבלי סתמות של פסחא ב"פ (השני = ספרי!), של נזיקין (= שבתא!), של שירה, ויסע, בחדש (= ספרי!), ושני סתמות של כספא ונזיקין, שפותחים אצלנו ד"א.

ובמדרשים בשם "תני דבי ר' ישמעאל" סתמות של בשלח ובהדש. — ויהי בשלח, ויסע ובהדש הן אפוא אלה שאין עליהן עדות ברורה! ואפילו באחרים אפשר שאותם הדברים נשנו בכל המדרשים מבית מדרשו של ר' ישמעאל.

והרי אנו מוצאים כמה התאמות והקבלות גם בין המסכות המתחלפות וחולקות, ואנו מוצאים לריבן הקבלות הרבה משאר המדרשים מדבי ר' ישמעאל: כי "המסכות" של המכילתא — ברייתות עומדות ברשות עצמן הן, שכל שייכותן אינה אלא מקומן בקובץ אחד וספר אחד, חיבורן במקום למדרש על ספר שמות: ביניהן כמה ניגודים וחילופים, והן שונות בכמה דברים.

יא. ניגודים וחילופים בין המסכות

1. פסחא — בשלח.

פסחא רפ"ד: סוכתה סוכות ממש [שנא] ויעקב נסע סוכתה דברי ר"א וחכ"א

201 ירוש' טאה פ"א טו ע"ד, סוכה פ"ה נה ע"ב, ביצה פ"א טא ע"א, הענית פ"א סו ע"א, ירוש' סוף קדושין, וכ"פ במדרשים.

אין סוכות אלא מקום שנאמר ויסעו מסכות ויחנו באיתם מה איתם מקום אף סוכות מקום רע"א אין סוכות אלא ענני כבוד וכו'.

אבל במס' דויהי פתיחתא 80: ויסעו מסכות ויחנו באיתם מה איתם מקום אף סוכות מקום רע"א אין סוכות אלא ענני כבוד וכו' (סתם ורע"א).

אגב אין בפסחא שם אחרי דברי ר' נחמיה ("לפי שצריך למ"ד וכו') דברי "תנא דבי ר"י שבבבלי: כגון אילים וכו' (עי' לעיל).

2. פסחא — ויסע

פסחא פ"ו, בלילה הזה, וכפול בלא תותירו: עד בקר למה נאמר לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר, וכן "תני ר' ישמעאל" בירוש' על "בבקר בבקר" (עי' לעיל). אבל בויסע פ"ד: בבקר בבקר בשחרית בשחרית (עי' לעיל).

3. פסחא — בחדש

פסחא. פתיחה 4: לאמר, צא ואמור להם מיד דברי ר' ישמעאל שנאמר ויצא ודבר (שמות לד לד) ר' אליעזר אומר צא ואמור להם והשיבני דבר וכו'.

אבל בחדש פ"ג, 213: וירד משה מן ההר מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו וכו' אין לי אלא דברות הר סיני וכו' ת"ל ויצא ודבר וכו'.

ושם פ"ד 219: לאמר [מלמד] שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי ר' ישמעאל רע"א על הן וכו' ד"א לאמר צא ואמור להם והשיבני את דבריהם וכו'.

4. ויהי בשלח — שירה

א) בשלח מס' דויהי פ"ו 111: וינער י"י את מצרים כאדם שמנער את הקדרה התחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה.

אבל בשירה פ"ב, 124: סוס ורכבו מגיד שהסוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס עולים למרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה וכו'.

(ובשלח אינו מתאים ל"תני ר' ישמעאל" שבשהש"ר).

ב) בשלח מס' דויהי 111: וישבו המים ויכסו את הרכב [וגו'] לא נשאר עד אחד] אף לפרעה דברי ר' יהודה שנאמר מרכבות פרעה וחילו וגו' ר' נחמיה אומר חוץ מפרעה וכו' וי"א באחרונה ירד פרעה וטבע שנאמר כי בא סוס פרעה וכו'.

אבל בשירה פ"ד 131: מרכבות פרעה וחילו במדה שאדם מודד בה מודדין לו הוא אמר 202).

וזה כר' יהודה בבשלח 203). [ואמנם גם סתם בשלח מס' דויהי פ"א ואכבדה: פרעה התחיל בעבירה וכו' (ועי' פסחא פ"ו 23)].

5. בחדש — בנזיקין

א) בחדש פ"ו 225: לא תשתחוה להם ולא תעבדם למה נאמר לפי שהוא אומר וילך ויעבוד אלהים אחרים [וישתחו] (דב' יז ג) לחייב על העבודה בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה, אתה אומר כן או אינו חייב עד שיעבוד וישתחוה ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם לחייב על כל אחד בפני עצמו. דבר אחר לא תשתחוה להם למה נאמר לפי שהוא אומר זובח לאלהים יחרם בלתי ליי לבדו (שמות כב יט) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל [לא תשתחוה] להם וכה"א [כי] לא תשתחוה לאל אחר (שם' לד יד).

אבל בנזיקין ספ"ז 310: זובח לאלהים יחרם עונש שמענו אזהרה לא שמענו

202) כצ"ל, וכיה במדרשביי [הוצ' אפשטייך מלמד 83]; כאן: הם אמרו.

203) ובעל מאיר עין נחק.

ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם. וביחה בכלל היתה ויצאת ללמד מה וביחה מיוחדת שכינצא בה עובדים לשמים וחייבין עליה בין שהוא עובדה בכך בין שאינו עובדה אף כל וכו'.

זהו "דבר אחר" שב"בחדש" (203).

(ב) בחדש פ"ח 231: דבר אחר כבד את אביך לפי שנאמר איש איש [אשר] יקלל [את] אביו ו[את] אמו (ויק' כ ט) אין לי אלא איש, אשה מנין, טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל כבד וכו' דברי ר' ישמעאל ר' יהודה בן בתירא אומר וכו'.

אבל בנזיקין פ"ה 268 (ומקלל אביו ואמו): ומה ת"ל ומקלל אביו ואמו לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו. — כר' ישמעאל, ולא נזכרה כלל המחלוקת שב"בחדש".

(ג) בחדש פ"ח 232: לא תגנוב וכו' (ו)הרי זה אזהרה לגנוב נפשות וכו' אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות וכו' (204) ועוד אמרת (203) שלש מצות נאמרו בענין זה שתיים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשת מה מפורשת מצוה שחייבין עליה מיתת ב"ד וכו'.

אבל בנזיקין פ"ה 267: עונש שמענו ("וגינוב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת") אזהרה לא שמענו ת"ל לא תגנוב: לא תגנוב הרי זו אזהרה לגנוב נפש וכו' או הרי זו אזהרה לגנוב ממון והלה (206) אזהרה לגנוב נפש אמרת שלש מצות נאמרו בענין שתיים מפורשות ואחת סתומה וכו'.

"לא תגנוב וכו'", שבנזיקין נכנס כאן ממקור אחר לפ' יתרו, מקור המקביל אל "ועוד אמרת" שב"בחדש". ובסנהדר' שם תחילה ברייתא ראשונה דבחדש, ואחריה ברייתא שניה מויקרא: תניא אידך לא תגנובו וכו' אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות וכו' — דבי ר' ישמעאל לויקרא (207).

6. נזיקין — ויסע

נזיקין פ"ד 262: איסי בן עקיבא אומר ושמתי לך מקום למה נאמר לפי שהוא אומר שבו איש תחתיו וגו' אלו אלפים אמה אתה אומר וכו' או אינו אלא ד' אמות, הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן (בפ' משפטים!) מקום מה מקום האמור להלן אלפים אמה אף מקום האמור כאן אלפים אמה.

מלשון "כאן" ו"להלן" אנו רואים, שהמדרש נעתק ממדרש לפרשת בשלח (208), אבל

(203) ועי' בברייתא שבסנהדר' ס ע"ב, שהיא מורכבת מכמה ברייתות; תחילתה במכיל' ורשב"י (הוצ' אפשטיין מלמד 210); מנין וכו' — בספרי שופטים פס' קמח; עונש וכו' — מכיל' נזיקין, וסופה: יצתה וכו' — "תני חזקיה" בירוש' נזיר פ"ו נד ע"ג. ועי' מ"ת 99: וילך ויעבד אלהים אחרים וכו' — מכיל' דבחרש, ויעבד שומע אני כל עבודה במשמע ת"ל זבח לאלהים יתרו וביחה וכו' — מכיל' דנזיקין.

(204) סנהדר' פ"א: דבר הלמד מעניינו במה הכתוב מדבר בנפשות אף כאן בנפשות.

(205) ילקוט: ועוד אמר רבי: מיח ליי.

(206) [כיה בדק וכי' א"פ ועוד, כ"מ ד"ו ודפו' ליחרנו: והלא, ועי' מכילתא ד"ק וד"ו, תרביץ

ש"ו 307.]

(207) אמנם הלשון נמצא בספרא אחרי, פרשה אה, משום ר' ישמעאל: משום ר' ישמעאל אמרו הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום וכו'; וב"דבי ר' ישמעאל, חולין קלב א: וילמד סתום מן המפורש (עי' לעיל). אבל גם בספרא חובה פרשה וס: ילמדו סתומות ממפורשות.

(208) ואם "איסי בן שמאי", הוא "בן עקיבא", הלא לא נזכר בויעס אלא "איסי בן שמאי"!

בויסע פ"ה 170: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, ולא יותר.

ושהנוסח "כאן — להלן" שבמשפטים נכון, יוצא גם מירוש' עירובין פ"ד כ"א ע"ד: מניין לד' אמות שבו איש תחתיו ומניין לאלפים אמה אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, או חלף א"ר אל(י)עזר⁽²⁰⁹⁾ ותני כן⁽²¹⁰⁾ אסא בן עקיבה אומר מקום מקום נאמר כאן מקום ונאמר להלן ושמתי לך מקום מה מקום שנאמר' להלן אלפים אמה אף וכו'. וא"כ באותו מקור היה מדרש זה בבבלי.

7. נזיקין — כספא

נזיקין פ"ה 268⁽²¹¹⁾: עונש שמענו אזהרה מניין ת"ל אלהים לא תקלל (שמ' כב כז) אם דין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל וכו' אינו לא דין ולא נשיא אלא בור הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם וכו'.

אבל בכספא פ"א (נזיקין פ"ט) 318: מכאן אמרו וכו' בן נשיא שקלל את האב חייב בארבעה דברים משום נשיא ואב ודין ומשום בעמך לא תאזר; ושם: אלהים לא תקלל אין לי אלא דין ונשיא שאר כל אדם מניין ת"ל בעמך לא תאזר מ"מ. וא"כ לא בהצד השהו אלא מן "בעמך".

8. נזיקין — שבתא

נזיקין סוף פ"ד 264: ר' שמעון בן מנסיא אומר ויהא פקוח נפש דוחה את השבת והדין נותן אם רציחה דוחה את העבודה וכו'.

אבל בשבתא (תשא) פ"א 341: ר' שמעון בן מנסיא אומר ושמרתם וכו' לכם שבת מסורה וכו', וזה כפול בשמו (להלן שם): זה הוא שהיה רשב"מ אומר וכו'⁽²¹²⁾, והק"ו שבנזיקין מובא בשבתא בשם ר' עקיבא.

9. כספא — שבתא

כספא פ"כ 332 (ובכל אשר אמרתי): ד"א... לפי שהוא אומר (שמ' כ') לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו.

אבל בשבתא (תשא) רפ"א: אך את שבתותי תשמורו למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשו כל מלאכה אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה משום שבות מניין ת"ל את שבתותי להביא דברים שהן משום שבות.

[יב. התאמות והקבלות]

(א) התאמות בין מסכת למסכת:

1. פסחא — כספא

(1) פסחא פט"ז 58 (באדם ובבהמה... ד"א) = כספא פ"א (נזיקין פ"ט) 319 (כן תעשה).

(2) פסחא פ"ח 27 (אך ביום הראשון) = כספא פ"ב (נזיקין פ"כ) 334 (לא תזבח)

(מקוטע).

(209) כצ"ל, כנוס' שרידי הירוש' 318, שם 101: לעזר.

(210) שרידי הירושלמי שם ושם, כ"ל נשתבש: ותנינן.

(211) = מכיל' דערויות, קדושים פ"ט ז, סנה' סו א.

(212) וכן דברי ר' נתן כפולים שם בסוף העמוד: זה הוא שהיה רנ"א וכו', וביומא פה א

מוחלפת השיטה.

11. בחדש — נזיקין

(1) בחדש פ"ג 213 (לא יחיה): רע"א וכו' = נזיקין פי"ז 309 (מכשפה לא תחיה) (בארוכה).

(2) בחדש פ"ח 232 (לא תרצח) = נזיקין פ"ד 262 (מות יומת). בסופו: עונש שמענו וכו'.

111. בחדש — כספא

בחדש פי"א 243 (ואם מזבח) = כספא פ"א (נזיקין פי"ט) 315 (אם כסף).

11. בחדש — שבתא

בחדש פי"ז 230 (ויום השביעי) = שבתא פ"א (תשא) 341 (מחלליה).

11. נזיקין — שבתא

נזיקין פ"ד 264 (מעם מזבחי) = שבתא פ"ב (ויקהל פ"א) 347: אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל וכו'.

(ב) הקבלות ממדרשים אחרים:

1. פסחא

(1) פ"ד 12, מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו וכו' = ספרי במדבר פ"ס' קז (עמ' 107): ומכאן אתה למד לפסח לפי שהוא אומר שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים וכו'.

(2) פ"ה 15: וע"ז שקולה כנגד כל המצות שנא' והיה אם מעיני העדה וכו' עד: שנא' אלה דברי הברית = ספרי במדבר פ"ס' קיא 116: וכי תשגו ולא תעשו בע"ז הכתוב מדבר וכו' עד: שנא' אלה דברי הברית.

(3) פ"ה 16: והיה לכם למשמרת מגיד הכתוב שהיו מבקרים אותו וכו' מכאן אתה דן על התמיד נאמרה שמירה בפסח וכו' = ספרי פ"ס' קמב 188: תשמרו נאמרה כאן שמירה וכו'.

(4) פ"ה 17: ושחטו אותו בין בחול וכו' = ספרי במדבר פ"ס' סה 61 ופ"ס' קמב 188.

(5) פי"ז 23²¹³: מאדם עד בהמה כ"י שהתחיל בעבירה וכו' = ספרי במדבר פ"ס' יח 22.

(6) ריש פ"ח 26²¹¹: שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני כל מצות וכו' = ספרי פ"ס' קמז 193 שבעת ימים²¹³. והדברים לקיחים ממדרש שמות!

(7) פי"ז 35: בגר ובאזרח הארץ לפי שהוא מעשה בישראל וכו' = ספרי פ"ס' קט 112 (ולגר הגר).

(8) רפ"ב 39—40: כאשר דבר וכו' כיוצא בדבר אתה אומר פחדכם וכו' (=ספרי דברים סוף פ"ס' נב) כיוצא בדבר אתה אומר ה' אלהיך ברכך כאשר דבר וכו' (=מכילתא שבמ"ת 81. ולא כספרי דברים פ"ס' קטז ולא כספרי דברים פ"ס' עה) כיוצא בדבר אתה אומר ולתתך עליו וכו' כיו"ב א"א ולהיותך (=מ"ת 57 ס' ר').

(9) פי"ד 51: ויהי בעצם היום הזה יצאו, וכן אתה מוצא וכו' = ספרי במדבר פ"ס' פד, 82 שו' 18: וכן אתה מוצא וכו' אתי מלבנון תבואי (ומן "וכן אתה מוצא שכל מקום שגלו וכו'" — גם בפ"ס' קסא 222 בשם ר' נתן).

(213) וכן בשלח פ"א 85: ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל וכו'.

(214) וכן להלן פי"ז 64.

(215) ובבבלי פסח בשם "תדרי".

- 10) ריש פי"ד 48 (ויסעו): ואל תתמה וכו' = מכיל' דברים שבמ"ת 57 סי' ט.
- 11) ריש פט"ו 52: יש פרשיות כולל בתחלה וכו' = ספרי במדבר ריש פ"ט קכג 151.
- 12) פט"ו 53 (זאת חוקת הפסח): איסי בן עקיבא אומר וכו' = ספרי במדבר סוף פ"ט סט 66.
- 13) שם 56: וכי יגור אתך גר שומע אני כיון שנתגייר וכו' = ספרי ריש פ"ט עא 67 (וכי יגור).
- 14) שם 57: תורה אחת יהיה לאזרח למה נאמר וכו' = ספרי שם (כחוקת הפסח).
- 15) פט"ז 58: באדם ובבהמה את שיש לו באדם וכו' ד"א הקיש וכו' (וכן כספא פי"ט 319: כן תעשה לשורך הקיש וכו') = ספרי פ"ט ק"ח 138, באדם ובבהמה.
- 16) פי"ז 66—67: והיה לך לאות על ידכה, על ידכה, והיה לך לאות, בין עיניך = הכל לספרי דברים פ"ט ז'ה, וקשרתם לאות על ירך, על ירך, וקשרתם, בין עיניך (בכ"י ר' שם: או בין עיניך כמשמעו תל' לומ' [וריוח אחריו] והדין נותן וכו' וחסרה הג"ש שבמכיל').
- 17) פי"ח 71 (וכל פטר חמור תפדה בשה): ופטר חמור תפדה בשה (שם' לד כו) למה נאמר לפי שנא' אך פדה תפדה וכו' = ספרי במדבר פ"ט ק"ח 138 אך פדה תפדה (והמכילתא נעתקה משמות לד כ — אבל בשבתא אין אצלנו כלום חוץ מהנוגע לשבת — ונוסח הילקוט במכיל' כבספרי).
- 18) שם 72: וכל בכור אדם בבניך למה נאמר לפי שהוא אומר ופדיו מן חודש תפדה כלל וכו' = ספרי שם 139: ופדיו מן חודש תפדה כלל וכו' (ושם נוסף: רבי אומר וכו').
- 19) ויהי בשלח
- 1) פתיחתא 78 (ויקח משה): ללמדך (בלי קשר!) שבמדה שאדם מודד וכו' עד: ויקבור אותו בגי' = ספרי פ"ט ק"ו 105: שבעת ימים והעם לא נסע ללמדך וכו' (והמכילתא לקוחה ממדרש לבמדבר)
- 2) שם 81: וה' הולך לפניו יומם נמצאת אומר וכו' = ספרי במדבר פ"ט פג 79.
- 3) שם 85 ואכבדה בפרעה (עי' לעיל, פסחא פי"ז).
100. שירתא
- פי"ד 134—135: וברוב גאונך תהרוס קמין וכו', עד: לעזרת יי' בגבורים = ספרי פ"ט פד 81—82 וינוסו משנאיך וכו': עד: לעזרת יי' בגבורים (82 שו" 8), ועי' לעיל פסחא פי"ד.
101. בחדש
- 1) רפ"א 203 (בחדש השלישי) דומה לספרי פ"ט סד 61: וללמדך שהיו מונים עם יציאתם ממצרים וכו' ²¹⁶.
- 2) רפ"ג 211: ויקח את ספר הברית וכו' עד: והתורות = מכילתא דברים שבמ"ת 56 סי' ב—ג, ומה שנאמר כאן: ר' ישמעאל אומר, מובא שם בשם: ר' חייא בר נח מני (כ"ה בכ"י) אמ' משם ר' ישמעאל (כמו בפסחא פט"ז) ²¹⁷.
- 216) "תני שמואל" שבידו ר"ה פ"א נו ע"ב דומה בתחילתו לגמרי למכילתא, אבל עיקרו: ואומר ויחל לבנות וכו' — ליתא במכילתא!
- 217) ובבבלי ברכות (מח ב) נוסף: תלמידו של ר' ישמעאל.

- (3) פ"ו 223—224, אלהים אחרים = ספרי דברים פ"ט' מג 96—98 ועבדתם אלהים אחרים²¹⁸.)
- (4) פ"ט 237: אשרי בני אדם וכו' = ספרי במדבר ריש פ"ט' קלד 177.
- v. נויקין
- (1) פ"ד 261: מות יומת בכ"ד וכו' = ספרי במדבר ריש פ"ט' קס 216 וקס"א 221.
- (2) פ"ה 265, 267 מות יומת (ב"פ) = מכיל' דעריות פ"ט יא.
- (3) פ"ה 267: ומקלל אביו ואמו אין לי וכו' = מכיל' דעריות שם, ה.
- שם 268: ומקלל אביו ואמו בשם וכו' = שם ו'.
- שם: מות יומת בסקילה וכו' = שם ו'.
- (4) פ"ו 269: וכי יריבון אנשים אין לי אלא אנשים וכו' (וכן בפ"ז 271, פ"ח 275 ופ"ט 278) = ספרי במדבר פ"ט' ב 5.
- (5) פ"ה 267 (וכן בפ"ג 294): בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו וכו' = ספרי פ"ט' קנז 210: וחצוצרות התרועה בידו אין ידו וכו' ("תני ר' ישמעאל").
- (6) פ"ז 303, שבועת ה' = ספרי במדבר פ"ט' יד 19 (ושם פ"ט' טו 20).
- (7) פ"ז 310, כל שוכב = מכיל' דעריות פ"י, א—ב (וכאן סתם כר' ישמעאל שם).
- (8) פ"ח 314 וחרה אפי' = ספרי דברים פ"ט' מג וחרה אף (סתם כר' ישמעאל).
- v. כס"א
- פ"ח 322 (לא תשא): אבא חנין וכו' = ספרי במדבר פ"ט' טו 20.

²¹⁸ פ"ז 229, זכור ושמו— נמצא כולו בספרי דברים פ"ט' רלג 266, אבל כל פ"ט' רל"ג וחצי פ"ט' רל"ד, עד "דבר אחר" ועד בכלל, חסר בכ"י ר'!

VI. ספרי במדבר

[א. ספרי במדבר — מבית ר"י]

מבית מדרשו של ר' ישמעאל יצא גם ספרי במדבר. והכלל "סתם סיפרי ר' שמעון"⁽¹⁾ אינו כולל את ספרי במדבר. כבר רי"פ⁽²⁾ הרגיש את ההבדל שבסגנון בין ספרי במדבר וספרי דברים. אבל לא היה יכול לפרשו. הופמן⁽³⁾ הוא שביסס את הדבר על יסוד מדעי שלא ימוט, ההבדל הוא בבתי-המדרש; כי הספרי במדבר — "דבי ר' ישמעאל" הוא. כמכילתא גם ספרי במדבר הולך בשיטתו של ר' ישמעאל ובדרך מדרשו, "לשונות כפולין הן והתורה דיברה כדרכה", כלל ופרט; "מופנה", "אין עונשין מן הדין", וכו'.⁽⁴⁾ גם הטרמינולוגיה של ספרי במדבר היא ברובה ככולה אותה הטרמינולוגיה של המכילתא:

למה נאמר, מגיד, שומע אני, או, וכו'.
וגם בתוכנו — חוזרים כמה דברים בלשונם ממש בשני הספרים האלה.⁽⁵⁾ זה מוכיח, ששניהם יצאו מבית-מדרש אחד. גם שמות התנאים הנזכרים בו הם השמות הרגילים במכילתא, ורק בה: ר' ישמעאל (כששים פעם); ר' יאשיה (מו פעם); ר' יונתן (מ); ר' נתן (מ); ר' אליעזר (יט); אבא חנן בשם ר"א (יח); איסי בן עקביא (י); ר' אחי בר' יאשיה (ג); ר' שמעון בן יוחאי (כא), ר' שמעון (פיס' פז, פח, פט, צא, צד — כ"י), סוף צה, צו? צו⁽⁶⁾, צו; וג"פ בציטט, קטו — ציטט של ברייתא, קכג — ציטט של ברייתא, קמג — ציטט של משנה⁽⁷⁾.
וגם כמה סתמות שבספרי במדבר שנויים במקום אחר בשם ר' ישמעאל:
(1) פיס' כא; או כשם שעד שלא קינא לה רשות וכו' — כר' ישמעאל בפיס'⁽⁸⁾; וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעאל.

- (1) סנהדרין פו א.
- (2) דרכי המשנה, 309.
- (3) בספרו פרק VII, 51 והלאה.
- (4) ע"ל לעיל עמ' 521 ואילך.
- (5) ע"ל לעיל עמ' 584 ואילך, הופמן, 54.
- (6) כ"ל: רשב"י.
- (7) אבל בפיס' פד בכ"י ר' ופי' : ישמעאל; פה ופי', במ"ח: ישמעאל; ק"ו, בהו' הורח"ץ: ישמעאל.
- (8) סוטה ג א.

(2) פיס' לט: ברכה לכהנים מנין ת"ל ואני אברכם — כר' ישמעאל בברייתא שבחולין (מט א): כה תברכו את בני ישראל רבי ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמן לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכין לישראל והקב"ה מברך לכהנים. וכן להלן פיס' מג: ואני אברכם למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו וכו' ברכה לכהנים מנין ת"ל ואני אברכם *.

ובזה אני בא אל:

ב. "תני ר' ישמעאל" (בירוש') ו"תנא דבי ר' ישמעאל" (בבבלי)

א. תני ר' ישמעאל

(3) ירוש' חלה ריש פ"א נז ע"א: ר' יוסי בשם ר' שמעון (כלומר: אמר לה בשם ר' שמעון) תני רבי ישמעאל כן (וכן הוא בברייתא דר' ישמעאל). ר' יונה ר' זעורא ר' שמעון בן לקיש בשם רבי ישמעאל (אמר לה בשם ר' ישמעאל). אמר ר' מנא (בנו של ר' יונה!) אזלית לקסרין ושמעית ר' אחוזה בר' (זעורא ¹⁰) אמר ("תני לה סתם ואמר") ואבא ¹⁰ הוה אמר לה בשם ר' ישמעאל ¹² נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה מה לחם שנאמר בפסח דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ אף וכו'. ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד ושאר כל הדברים אינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון = ספרי שלח פיס' קי (113): והיה באכלכם מלחם הארץ למה נאמר וכו' הרי אתה דן נאמר כאן לחם ונאמר להלן לחם מה לחם האמור להלן חמשת המינים אף וכו' ואלו הן חטים וכו' יצאו אורו ודוחן וכו' שאינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון ¹³).

אבל פיס' קמו נשנית לענין פסח: שבעת ימים מצות יאכל למה נאמר לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו (שמ' יב טו) שומעני כל מצה במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ (וגו', דב' טז ג) לא אמרתי אלא בדבר הבא לידי מצה וחמץ וכו'. והמדרש לקוח ממדרש לשמות, ושנוי במכילתא פסחא ריש פ"ח (וכפול שם ריש פ"ז), והוא מובא בבבלי (פסח' לה א) בשם "תנא דבי ר' ישמעאל": ארשב"ל וכן תנא דבי ר' ישמעאל וכן תני דבי ראב"י אמר קרא לא תאכל עליו חמץ וכו'. (4) "וכר' ישמעאל דר' ישמעאל אמר" ¹⁴: ועד אין בה אין לי אלא עד מניין וכו'. וכו' ישמעאל דר' ישמעאל אמר כל מקום שנאמר בתורה עד סתם הרי אילו ("הוא") בכלל שני עדים עד שיפרש ("שיודיעך") הכתוב שהוא עד אחד ¹⁵ אשכח תני ¹⁶ ר' ישמעאל

8. אלא שבפיס' לט אין ביטול שבבבלי (סוטה לח א) "ברכה לכהנים" וכו', ובפיס' מג חסר זה בדפוס ובמ"ת, ואמנם סמוך לו שם: ואני אברכם שלא יהיו ישראל אומרים ברכותינו תלויות בכהנים ת"ל וכו', וזה כר"ע בחולין שם: רע"א למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי גבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם וכו'. ודומה לו בס"ז 250: ואני אברכם יכול אם רצו הכהנים לברך את ישראל הרי הן מבורכין ואם לאו אינן מבורכין ת"ל ואני אברכם בין רוצים וכו'.

9) פסחים פ"ב כס רע"ב. (10) כנו' הירוש' בפסח'.

(11) ה"תנא" אהבה בנו של ר' זירא.

(12) כמו שנמסר לעיל בשם ר' יונה בשם ר' זעורא.

(13) ובקיצור שם עמ' 115.

(14) ירוש' סוטה רפ"ז כ סע"ד (סנה' פ"ג כא סע"ג, שבועות פ"ד לה ע"ב).

(15) "איך נפרנס משנתנו: אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה" ?

(16) בברייתא, שהיא חולקת בפירוש על משנתנו.

אומר שני עדים¹⁷) = ספרי נשא פיס' ז: ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בעד אחד ת"ל לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת שאין ת"ל אחד אלא זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי הוא בכלל שנים עד שיפריט לך הכתוב אחד. וכן בספרי מסעי פיס' קסא: ועד אחד זה בנה אב וכו'. וכן מ"ת 115 (דב' יט טו) ותוס' שבועות פ"ג ח (ויק' ה א, ועי' להלן). אבל ספרי שופטים פיס' קפח = משנת סוטה פ"ו מ"ג. ושני תנאים הם¹⁸). אלא שהבבלי¹⁹) נדחק לפרש את הספרי נשא ולהשלים בינו לבין המשנה (ועי' להלן).

5) תני ר' ישמעאל²⁰): טמא לנפש אין לי אלא טמא לנפש. אנוסים וכו' עד כדון כר' עקיבה. כר' ישמעאל. תני ר' ישמעאל לא טמא נפש כהרי דרך רחוקה ולא דרך רחוקה כהרי טמא נפש הצד השוה שבהן וכו' = ספרי בהעלותך פיס' סט: אין לי אלא טמא מת שאר טמאים מנין ת"ל או בדרך רחוקה הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה וכו'.

6) ר"ה פ"ג נח ע"ד: מניין שהן שלש של שלש. ת"ל יום תרועה. זכרון תרועה. שופר תרועה. עד כדון כר' עקיבה. כר' ישמעאל. תני ר' ישמעאל ותקעתם תרועה. ותקעתם תרועה שנית. תרועה יתקעו למסעיהם. אין תימר היא תקיעה היא תרועה. והכתיב ובהקהיל את העם תתקעו ולא תריעו = ספרי בהעלותך פי' עג: ותקעתם תרועה תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה וכו' או תקיעה ותרועה כאחת כשהוא אומר ובהקהיל וכו'. בבבלי ר"ה לד א: והאי תנא.

7) סוטה פ"ב יח ע"א: שלשה דברים צריכין שיהיו נראין אפר פרה ועפר סוטה ורוק יבמה. תני ר' ישמעאל אף דם צפור מצורע = ספרי נשא פיס' י: שלשה דברים וכו' ר' ישמעאל אומר אף וכו'.

8) שם יז ע"ד: ור' ישמעאל כר' לעזר (ליעזר) בכלי חרש (שצריך שיהיה חדש) אשכח תני בכלי חרש חדשה ר' ישמעאל²¹). וצ"ל: אשכח תני ר' ישמעאל בכלי חרש חדשה = ספרי נשא פיס' י: בכלי חרש [בכלי חרש חדש]²²) דברי ר' ישמעאל.

9) סנהד' פ"ג כא ע"ג²³): כרבי ישמעאל מניין (שאר קרובים). תני ר' ישמעאל ושפטו העדה בין המכה וגו'²⁴) שלא תהא העדה קרובה לא למכה ולא למוכה²⁵) = ספרי מסעי פי' קס: והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו [ושפטו העדה] לפסול את השונאים מלישב בדין. אין לי אלא שונאים קרובים מנין ת"ל בין המכה ובין גואל הדם²⁶).

17) אמרו שני עדים אנו ראינוה שנשמאת לא היתה שותה", שנאמר ועד אין בה — אם אין בה שני עדים הרי היא שותה.

18) עיי' מבוא לנוסח המשנה 655/6.

19) סוטה בב וליא ב.

20) ירוש' פסח' רפ"ט לו ע"ג.

21) "אומר" ליתא בכ"י ר'.

22) כצ"ל, עיי' הו' הורחיק וחלוס'ינוסחאות.

23) שבועות פ"ד לה ע"ב.

24) כנוי' שבועות.

25) סדר אליהו רבה פכ"ו.

26) גטין פ"ח מט ע"ב הוא ממדרש דברים, ונמצא כזה במכילתא ובספרי במדבר פיס' קנז על "וחצוצרות התרועה בידו", עיי' משיכ' לעיל (עמ' 561 587) למכילתא.

(10) ויקר ספ"ט: תני ר' ישמעאל גדול שלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום וכו' (שנוי שם למטה) = ספרי נשא פיס' מב (וישם): גדול השלום ששם²⁷ שנכתב בקדושה נמחה²⁸ על המים בשביל להטיל וכו'. ובדרך ארץ רבה פ' השלום: אמר ר' ישמעאל גדול וכו'.
(11) שהש"ר ד יג, ורבנין אמרין ממה שהיו תנרי גוים מוכרין להם לישראל. תני ר' ישמעאל עדיין לא נאסר ייגם של גוים לישראל = ספרי בלק פיס' קלא (171): ועדיין לא נאסר וכו'.

אינן מתאימים לספרי שלנו:

(א) ירוש' פסח פ"ט לו ע"ד: וכשהוא אומר ככל חוקת הפסח יעשו אותו יכול שאני מרבה לביעור חמץ ולאכילת מצה כל שבועה. ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו אין לך דבר חוץ מגופו מעכבו אלא מצות ומרורים בלבד. וכרבי ישמעאל דרבי ישמעאל אמר כלל ופרט (קרי: פרט וכלל) הכל בכלל. יכול כל הדברים מעכבין אותו ת"ל על מצות וכו' (כלעיל לר"ע).

זה אינו מתאים לספרי בהעלותך פיס' סט. אבל כבר העיר הירוש' (בספרי שם) שהלימוד משובש בירוש'. ובודאי נשתבש מלעיל, וכאן צ"ל כבספרי: ת"ל ועצם לא ישברו בו עצם היה בכלל וכו'.

(ב) ב"ב רפ"ח טו סע"ד: כתיב איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו. תני ר' ישמעאל שינה הכתוב²⁹ נחלה זאת מכל נחלות שבטורה שבכולן כתוב ונתתם וכאן כתוב והעברתם. עיבור הדין הוא שתהא הבת יורשת.

בספרי פנחס פי' קלד: [רבי אומר]³⁰ כולם הוא אומר ונתתם וכאן הוא אומר והעברתם (רבי אומר)³⁰ אין לך מעביר בנחלה אלא בת מפני שבנה ובעלה יורשים אותה, ובבבלי ב"ב קט א לכדתניא: רבי אומר בכולן וכו' שאין לך וכו'³¹.

ואפשר שהוא תני ר' ישמעאל אחר (עי' לעיל)³². והיה למסדרו של הירוש' נזיקין תני ר' ישמעאל שני, כשם שהיה תנא דבי ר' ישמעאל שני שם לבבלי (עי' להלן).

(ג) נדרים ריש פ"א לו ע"ג³³: כתיב איש כי ידור מה ת"ל נדר אלא מיכן שכינוי נדרים כנדרים וכו'. נדר נזיר מה ת"ל להזיר, אלא מיכן שכינוי נזירות כנזירות. עד כדון כר"ע. דאמר לשונות ריבויין הן. כר' ישמעאל וכו' מגלן. איש כי ידר נדר ליי או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו (במ' ל ג). מה ת"ל ככל היוצא מפיו יעשה אלא מיכן שכינוי נדרים כנדרים וכו'. מה מקיים ר' ישמעאל נדר נזיר להזיר

(27) כ"י ר': שאמר המקום שמי.

(28) כ"י ר': ימחה.

(29) כצ"ל כנוס' כ"ל (הכת), ד"ו נשתבש: הכותב.

(30) כ"י ברלין ומ'.

(31) ועי' להלן עמ' 609.

(32) והרי גם תני ר' ישמעאל שבירוש' ב"ק ספ"א ב סע"ג הוא כרבי ראב"י שבבבלי.

ב"ק טו א (עי' להלן).

(33) נזיר רפ"א נא ע"א מקוצר.

נאשכח תני ר' ישמעאל נדר נזיר להזיר³⁴) מיכן שאדם קובע עליו נזירות בתוך 'ימי' ³⁴) נזירותו.

תני ר' ישמעאל האחרון אינו בספרי שלנו, אבל ישנו בספרי זוטא 240: נזיר להזיר נדר הוא נזירות בתוך נזירותו.

ודבי ר' ישמעאל הראשון הוא לפ' מ'סות, ושם (בפיס' קנג) אינו בספרי, ולא עוד אלא שסתם ספרי ג' שא' פיס' כב חולק עליו:

אם כן למה נאמר נדר נזיר להזיר לעשות כינוי נזירות כנזירות דבר אחר נדר נזיר מקיש נדרים לנזירות ונזירות לנדרים מה בנזירות עשה כינוי נזירות כנזירות³⁵) אף בנדרים כיצא בהם וכו'.

והנה סתם הספרי שלנו כר' עקיבא, וה"ד"א כברייתא שבבבלי נדרים ג א, ושניהם חולקים על דבי ר' ישמעאל שבירוש' (ועי' להלן).

ב. תנא דבי ר' ישמעאל

(1) פסחים לה א = ספרי פינחס פיס' קמו — עי' לעיל עמ' 589 סי' 3.

(2) שם מג א³⁶): דאמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי ר' ישמעאל אמר קרא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה = ספרי פיס' בו ר' יאשיה אומר איש או אשה למה נאמר וכו'³⁷).

אבל בירוש' ב"ק סוף פ"א ב סע"ג הביא בשם תני ר' ישמעאל דרשה אחרת: ונשים בכלל הנזק. לפי שלא תפש הכתוב אלא את האיש צריך לרבות את האשה. תני ר' ישמעאל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם³⁸).

(3) יבמות סה ב: דבי ר' ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו וכו' = ספרי פ' מב (וישמ) סתם, אבל בדרך ארץ רבה פ' השלום³⁹) בשם: בר קפרא.

(4) קידושין לו א וב' = פיס' קז — עי' לעיל עמ' 540 ואילך.

(5) נדרים סח א: דבי ר' ישמעאל תנא בין איש לאשתו בין אב לבתו מכאן לנערה מאורסה שאביה ובעלה מפירין נדריה = ספרי מ'סות סוף פיס' קנו: ר' ישמעאל אומר (בנעזריה בבית אביה)⁴⁰) בנערה המאורסה הכתוב מדבר שיהיו אביה וכו'.

(6) סוטה ג סע"א וש"נ: דתנא דבי ר' ישמעאל כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה = ספרי ריש פיס' ב: זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחיסר בה דבר וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד.

(34) השלמתי ע"פ ירוש' נזיר.

(35) השלמתי ע"פ הפס"ו, והמפרשים נדחקו.

(36) ב"ק סו א ועוד.

(37) מדרי' נזיקין פ"ו ועוד.

(38) אלא שבקטע של מכל' ורשב"י כ"י [הוצ' אפסטיין מלמד, עמ' 158, ועי' שם בהע' מ"ר זצ"ל לשו" 6] שנוי כך בשם ר"ע: למי שאין מפורש בתניין [אלא איש אשה] מנ' ת"ל ואלה המשפטים ג, ואחריו בשם ר' ישמעאל דרשה המיוחדת לר"ע (תוס' ב"ק פ"ו יח) ושיטתו, ובחדאי שנחלטו סמות התנאים שבקטע, דברי ר"ע (שהוא מאוחר תמיד לר' ישמעאל) בדברי ר' ישמעאל, וזהו תני ר' ישמעאל שבירוש', כלומר תני ר' ישמעאל אומר, כרגיל בירוש', ודבי ר' ישמעאל שבבבלי, החולקים עליו, הוא ר' יאשיה, תלמידו שבספרי.

(39) וכן בביר פמ"ה, ויקר' פ"ט.

(40) לי בכיר ולונדון וילקוט.

7) סוטה יג ב: ויאמר ה' אלי רב לך וכו' וכל כך למה תנא דבי ר' ישמעאל לפום גמלא שיחנא = ספרי פיס' קלה: אמר לו משה בדבר הזה רב לך שאין מניחים את הצדיקים לבא לידי עבירה חמורה מיכן היה ר' ישמעאל אומר משל הדיוט אומר לפום גמלא שיחנא.

8) סנהדר' מא רע"א: דבי ר' ישמעאל תנא המוצאים אותו מקושש עצים שהתרו בו ועדיין הוא מקושש = ספרי פיס' קיג: ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים וכו' מגיד שהתרו בו וכו'.

9) שם צ"ב: דבי ר' ישמעאל תנא לאהרן (כאהרן) ⁽⁴¹⁾ מה אהרן חבר אף בניו חברים [מכאן אמרו שאין גותנין מתנה לכהן עם הארץ] ⁽⁴²⁾ = פיס' קכא: ונתתם וכו' לאהרן הכהן מה אהרן חבר וכו' מיכן אמרו אין וכו' אלא לחבר.

ספרי פיס' ב (שתי פעמים), מב, קז, קיג, קכא, קלה, קמו, קנו — מובאים אפוא בבבלי בפירוש ובדקדוק בשם "תנא דבי ר' ישמעאל". אבל — יש שאינם שוים לגמרי לספרי:

א) קידושין כט א: אשכחן מיד לדורות מנלן תנא דבי ר' ישמעאל כל מקום שנאמר צו אינו אלא זירון מיד ולדורות זירון דכתיב צו את יהושע וחזקה ואמצהו מיד ולדורות דכתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם — בספרי פיס' א: צו הציווי מיד בשעת מעשה ולדורות וכו' מנין לכל הצוואות שבתורה היה ד' ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם וכו' ר' יהודה בן בתירה אומר אין הציווי בכל מקום אלא זירון וכו'.

אלא שאפשר, שהתלמוד קיצר וצירף שתי הדעות החולקות יחד.

ב) כתובות עב א: דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש.

בספרי פיס' יא: כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי ר' ישמעאל ⁽⁴³⁾ ד"א ⁽⁴⁴⁾ לימד על בנית ישראל שהן מכסות ראשיהן וכו'. מה שהתלמוד מביא בשם "דבי ר"י" מובא אפוא כאן בשם "דבר אחר"! (וד"א זה הוא בשיטת ר"ע, ש"פרע" סתם פירושו ⁽⁴⁵⁾ "גלה ראש" ⁽⁴⁶⁾).

ג) קידושין כז ב: ממזנא מנלן (שמגלגלין) תנא דבי ר' ישמעאל ומה סוטה שלא ניתנה להשבע ⁽⁴⁷⁾ בעד אחד מגלגלין ממון שניתן לישבע ⁽⁴⁸⁾ בעד אחד וכו' — בספרי פיס' סז: והלא דברים ק"ו ומה סוטה שלא נתבעה מקודם (שלא קינא לה אלא עכשיו) מגלגלין עליה את הישן גזילות שנתבעו מקודם (אלא שלא היה חייב שבועה) וכו' ⁽⁴⁹⁾.

הרד"ם משער, שתנא דספרי ר' אליעזר הוא ⁽⁵⁰⁾, שהוא סובר שמשקה ע"פ עד אחד.

41) ליתא בדפו"י.

42) כ"י פ' וילקוט ואה"ת וע"י (ע"י ד"ס).

43) כ"ל: שמעון, ילקוט: יאשיהו.

44) ר': דבי אחר, ר"ה לא העתיקו, וכן ליתא כל זה (ע"י ר"י יהודה אומר) גם בפס"ו.

45) כת"ב תוריע פ"ב ומו"ק סו א.

46) ע"י ספרי נשא כה 31 (ולהלן ע"י 606 וע"י 642).

47) כ"י (ומובה: ליתבע), וכך היה בספרו של רש"י: להשבע — לישבע.

48) ע"י רד"ם, דף כז ע"ד.

49) אמנם ראיתו מן "אבא תנין אומר משום ר' אליעזר" שלפניו אינה ראייה, מפני שהוא ענין אחר.

וע"כ למד לימוד אחר: מכיון שכן — אפשר לומר שר' ישמעאל החולק על ר' יהושע בעדי טומאה⁵⁰) חולק עליו גם בעדי סתירה וס"ל בזה כר' אליעזר, ותנא דבי ר"י של הבבלי מתאים לתנא דבי ר"י שבסוטה (ג א) לענין עדי טומאה⁵¹).

ד) סנהדרין צט א: תניא (היה)⁵²) ר' מאיר אומר וכו' ר' ישמעאל אומר זה העובד ע"ז. מאי משמע דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה⁵³) זה המבזה דיבור שנאמר לו למשה מסיני אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' — בספרי פ"ט ק"ב: כי דבר ה' בזה וכו' ר' ישמעאל אומר בע"ז הכתוב מדבר שנאמר כי דבר ה' בזה שביזה על דיבור ראשון שנאמר למשה מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.

ומתוך הבבלי יוצא שתדרי זה לא היה שנוי באותה הברייתא (תניא) שבה נשנו דברי ר' ישמעאל, אלא הם לקוחים מקובץ אחר ותדרי מקובץ אחר. ואמנם בתחילת פ"ט ק"ב לומד סתם ספרי שבע"ז הכתוב מדבר ע"י במה הענין מדבר, ור' יצחק לומדו במה מצינו.

אלא שבכלל נראה שכל הברייתות (מן "ת"ר" והלאה) שבבבלי סנהדר' שם, שאינן מתאימות לגמרי עם הספרי ושהביאן הבבלי פיסקא פיסקא (תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר וכו' תניא רמ"א וכו'), אינן לקוחות מן הספרי אלא ממקורות אחרים, והספרי שלנו השתמש בברייתות אלה וצירפם יחד, והוא "דבי ר"י של הבבלי".

אבל מה שהובא בהוריות ח א: דתנא דבי ר' ישמעאל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ("שמעו") — אינו כלל באה"ת וע"י ורש"י, וסתם התלמוד אומר זה, אלא שבכ"י מ': דתניא ר' שמעון⁵⁴) אומר אנכי, ובס' הזכרון: דתניא ר' ישמעאל אומר, וא"כ אפשר שכיוונו לספרי שלנו כאן.

ובשבועות יג א מובאת ברייתא שלנו (פ"ט ק"ב) בקיצור ובשינויים בשם "דתניא", אבל מחלוקת ר"י ור"ע הובאה בלשונה (כתנאי) בסנהדר' צ ע"ב.

ה) ב"ב קכ ע"א: תנא דבי ר' ישמעאל בנות צלפחד [כולן]⁵⁵) שקולות היו שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן — בספרי פ"ט ק"ג: ואלה שמות בנותיו מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה או כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד (במ' לו יא), מלמד שכולן שקולות זו כזו.

הלימוד בספרי הוא אפוא מן הסדר המשחלף בבמ' (לו יא), ולא מן "ותהיינה": הויה אחת לכולן, וכך אמרו גם בס"ז 317: ולהלן הוא אומר ותהייך וכו' מה ראה לשחלפן כאן אלא מלמד שהיו כולן וכו'. אלא שאפשר שבתדרי של הבבלי לא שנו אלא, שנאמר ותהיינה, ופירשוהו "תנאי" בבל ע"פ שיטת ר"ע השוררת בבית המדרש, הויה אחת לכולן⁵⁶).

50) ע"י ירוש' ב"ב, ולעיל.

51) ע"י להלן בעמוד הסמוך ס"ג.

52) לי כ"י פ' ומנה"מ.

53) "כי... בזה" לי באה"ת.

54) כ"י מינכן ורומי.

55) מנחות כט א: תדרי שלשה דברים היו קשים לו למשה וכו' ויש אומרים אף הילכות שחיטה

ואינם כלל בספרי:

(1) יבמות פז א⁵⁶: אמר רבא כבר פסקה תנא דבי ר' ישמעאל דתנא דבי ר' ישמעאל⁵⁷ נדר אלמנה וגרושה [כל אשר אסרה על נפשה]⁵⁸ (במ' ל י) מה ת"ל והלא מוצאת מכלל אב ומוצאת מכלל בעל אלא הרי וכו' היאך אני קורא בה בית אביה וכו' אלא לומר לך וכו' — אינו בספרי מטות (פיס' קנר). והלשון אינו מתאים ללשון הספרי.

(2) סוטה ג א: תנא דבי ר' ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אא"כ נכנסה בו רוח שנאמר ועבר עליו רוח קנאה (וקנא את אשתו)⁵⁹ — אינו בפיס' ז.

(3) שם רע"א: תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה ועד אחד מעידה שהיא טמאה — זו אינה בספרי פיס' ה, ואי אפשר שתהיה, שסתם ספרי חולק עליה בפירוש; ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר וכו', והובאה בירוש' בשם "תני ר' ישמעאל" (עי' לעיל). אבל הבבלי (ב' א' וש"ג) הביא ברייתא זו כברייתא סתם, ונדחק לפרש אותה על פי המשנה (ואמר רחמנא תרי לית בה אלא חד והיא לא נתפשה אסור ה"י)⁶⁰. אבל לספרי ולדעתו של ר' ישמעאל היתה שותה אם עד אחד מעידה שהיא טמאה, כמו שכבר העירותי. מכאן יוצא אפוא, שהבבלי השתמש, לפרשת סוטה לפחות, גם בתנא דבי ר' ישמעאל שני החולק על ספרי שלנו.

ולמעלה ראינו שגם "תני ר' ישמעאל" שבירוש' נדירים ונזיר — אינו מתאים לפרשת נזיר שבספרי.

ואמנם ישנן בבבלי עוד כמה ברייתות מדבי ר' ישמעאל לבמדבר שאינן אצלנו⁶¹, או שאינן מתאימות לספרי שלנו:

(א) בנדר וב: עד מלאת הימים וכו' — מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן (דבי ר' ישמעאל!) אבל בספרי סוף פיס' כה: גדל פרע שער ראשו למה נאמר וכו' — סתם כר' יאשיה.

(ב) בספרי פיס' ג: וחמישיתו יוסף עליו, עד שיהיה הוא וחומשו חמשה ("חומשו מלבר") משום ר' יאשיה אמרו חומשו של סלע ("מלגיו").

אבל בב"מ נד א: כתנאי וחמישיתו יוסף עליו⁶² שיהא הוא וחומשו חמשה דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר חמישיתו חומשו של קרן.

[הברייתא מוחלפת, והנכון כבספרי מכיון שסתם ספרא חובה פרשה יג יב ובחוקותי

וכו' — אינו מכון לספרי פיס' טא אלא למדרי' פסחא פ"א (עי' לעיל). — ב"ב קיא ב אינו כלל "תנא דבי ר' ישמעאל" (דבי' ברשב"ם, סה"ד), כי הנוסח שם הוא: "והא תנא", כ"י: ותנא = ספרי פיס' קלד (על "ותנא" — להלן).

(56) = כתובות מס א.

(57) כזה עוד נזיר כה א (ועי' תמורה יז ב), ושם: יכול, לומר לך, וסנהדרין לה ב (וזה

ישנו במדרי' שבתא ויקהל פ"א), ושם: מה ת"ל.

(58) כנוס' כתובות (דפו' וכ"ימ ור').

(59) [ל"ה בכ"י מ, ועי' במדרי' הלכה של התנאים בתל' בבלי' במדבר ר' כב הע' ג].

(60) וכבר העיר ע"ז הורוויץ בהגותיו לספרי שם וכ' J. E. ערך "ספרי".

(61) עי' הופמן, מבוא 53.

(62) כן בכ"י ה' ור', וכך היה בספרו של בעל השאלות נשא שאילי קיס.

פרק יב י כסתם ספרי, אבל הרגיל הוא שר' יונתן נוטה לבית ר"ע, עי' לעילן.
הספרי נהג אפוא כאן, כמו שנהג הספרא תמיד בשעה שלקח דברי ר' ישמעאל מדבי
ר' ישמעאל, שהביא אותם בלשון משום ר' ישמעאל אמרו (עי' לעיל), ואף הוא,
שהשתמש כאן בדבי ר' ישמעאל שבבבלי ב"מ — שנה דברי ר' יאשיה בלשון משום
ר' יאשיה אמרו.

וכך נהג גם בפס' לא: והזיר לה' את ימי נזרו כל אשמות וכו' משום ר' ישמעאל
(בגו של ר' יוחנן בן ברוקה!) אמרו⁶³ אף זה מעב. ומדרש זה מובא בבבלי (נזיר יח ב—
יט א) מקובץ אחר (אפשר שהוא דבי ר"ע): דתניא והזיר לה' את ימי נזרו והביא כבש
בן שנתו לאשם מה ת"ל לפי שמצינו שכל אשמות וכו' יכול וכו' ר' ישמעאל בנו
של ריב"ב⁶⁴ אומר והזיר והביא אימתי הזיר בזמן שהביא.

בקובץ זה השתמש אפוא בעל ספרי שלנו וקיצרו והביאו בלשון: משום — אמרו.
ג) בברייתא השנויה בספרי פס' זה (וישאר שני אנשים במחנה), שהובאה בסנהד' יז
א. נוסף בבבלי עוד: אבא חנין אומר משום ר' אליעזר וכו' (ועי' להלן על
פרשת בהעלותך⁶⁵).

ד) בספרי קרח סוף פס' קטז: יומת ר' ישמעאל אומר וכו' ריב"נ אומר וכו'. אבל בבבלי
סנהד' פד סע"א מחלוקת ר' ישמעאל ור' עקיבא וריב"נ; ור"ע שבבבלי דעתו
כר' ישמעאל שבספרי, וכך הוא גם בס"ז 293 בשם ר"ע.
אלא שכאן אפשר שחסרים בספרי שלנו סוף דברי ר' ישמעאל ותחילת דבריו של ר"ע.

וישנם בספרי שלנו גם מדרשים אחרים, הלקוחים מדבי ר' ישמעאל שני,
שנכנסו לתוכו עי' הסופרים:

1) סוף פס' כד, כל ימי נזרו לעשות ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו
עד הבאת קרבן שיכול לא יהיה חייב [אלא]⁶⁶ עד שישלים נזירותו ת"ל ואחר ישתה
הנזיר יין אחר כל המעשים דברי ר' אליעזר⁶⁷.

המדרש הזה עומד כאן שלא במקומו בסוף הפיסקא, וכך גם המדרשים
השייכים לו: בסוף פס' כה (כל ימי [נדר] נזרו), גם הוא אינו במקומו, ובסוף פס'
לא (והזיר לה'), שאינו אף הוא במקומו הראוי. כל המדרשות האלה נוספו מדבי ר"י שני,
ועי' נכנסו שלא במקומם. ובבבלי (יד ב) נדרשת הדרשה של פס' ל"א לא מן והזיר
לה" אלא מן כל ימי הזיר, ואת הדרשות של פס' כד וכ"ה מביא הבבלי בלשונן וסתם
(ודוחה אותן), ואת סוף הברייתא של פס' כד מביא הבבלי (מו א) ב"מ"ר.

2) שלח ריש פס' קז נכנס תדר"י שני החולק על הראשון, זה אצל זה, ושניהם
נזכרים בקידושין לו א וב' (כמו שהזכרתי כבר).

(ואפשר שכן הדבר גם בתדר"י שבפס' קיב (עי' לעיל) = סנהד' צט א. שנכנס ממקום
אחר לספרי שלנו)⁶⁸.

63) כנר כ"י ר' ולי ורבה, דפו': ר' ישמעאל אומר.

64) בהמשך הסוגיא כ"ס ר' ישמעאל סתם.

65) הופמן שם, שכתב שישנם בברייתא זו גם דברי ר' נתן (und R. Nathan) שם; מ"ב.

נחמן אמר שאחרי הברייתא בבבלי שם הטעהו.

66) כ"י מינכן, כ"י רומי: אלא חייב.

67) רש"י ערכין (כא א) בשם ספרי דבי רב, בבלי נזיר מו א.

68) ועי' מה שכתבתי לעיל עמ' 594.

ג. פיס' עח—קו (בהעלותך), קלא (בלק).

קלד—קמא (פנחס)

האגדה שבפרשת בהעלותך היא מקור זר בספרי במדבר. המקור הזה שונה מספרי במדבר בין בטרמינולוגיה שלו ובין בשמות החכמים, בטרמינולוגיה:

(1) מלמד, פיס' עח (72 8), פב (77 19), פה (84 4, 85 1), פו (86 15), פט (89 1, 91 1, 92 10, 93 10), צב (93 8), צו (96 20), צז (96 22, 97 4), צח (97 16), צט (98 1), ק (99 13), קב (100 9), קה (103 4) וק"ו (105 10).

אבל גם מ"גיד הכתוב", פיס' פד (81 7, 81 10, 83 8, 83 11, 83 12, 83 13), צט (98 10) וק"ה (103 11).
(2) יכול, פיס' פו (86 2, 86 4, 86 12, 86 17), פט (88 22, 90 8) וצ"ח (97 12, 97 18); או יכול, פיס' פג (79 10).

אבל גם: או, או כשם, פיס' פג (79 15, 79 17, 79 20), קא (99 17, 99 19); אתה אומר—או) וק"ג (101 11); או כשם, 15; אתה אומר—או אינו—102 2; או כשם, 4; אתה אומר—או אינו—).

(3) מה ת"ל, פיס' פב (78 10);

אין ת"ל, פיס' קג (102 13) וק"ה (104 1 49), 5, 7, 10, 11).

(4) אין צריך לומר, פיס' פב (77 17).

(5) עדיין דבר תלי בדלא תלי, פיס' צא (91 13), ונמצא בספרי דברים פיס' שיב, שלג וש"ב.

אבל אצל "מה ת"ל", "אין ת"ל", נמצא גם:

"למה נאמר", צב (92 3), צג (94 4), צט (99 8) וק"ג (102 1).

וכן: "כיצד יתקיימו שני כתובים הללו", פד (80 18, 83 8 בהוספה), ואשר לשמות החכמים (70):

בפיס' עח (72 13, 72 14) ופי"ב (78 7, 78 11, 79 2); ר' שמעון בן יוחי.

מן פיס' פד והלאה: ר' שמעון (כרגיל בדברי ר' עז) פיס' פד (80 8), פה (85 1).

פו (85 14), פז (86 24), פח (87 8, ועי' שם), פט (90 12, 90 17), צא (91 18), צד (94 17, 94 17), צה (96 6, 96 13).

אבל בפיס' צב (92 22, סתם בס"ז), צה (94 20), קג (101 8, 101 13): — בן יוחי.

מן התנאים המיוחדים לדברי ר' ישמעאל נזכרים כאן:

ר' יאשיה, ריש פיס' פג (79 12) = מדר"י בשלח פ"א.

ר' אחי בר' יאשיה, ריש פיס' קו.

ר' נתן, פיס' צט (98 8), ק (99 14) וק"ד (102 20).

69) כנר כ"י ופיס' קלח.

70) עי' גם הופמן, 70 הערה ג.

71) וחטר מ"בן יוחי" במ"ח.

72) בבבלי יומא ע"א: שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי וכו'.

73) כ"י רומ"ח.

74) ודברי "אבא חנין" ש ב ב ל י סנהדרין א אינם! (ועי' בעמ' 396).

75) אלא שבמ"ח חסר מ"בן יוחי".

ר' יהודה בן בתירה, פיס' קה (103 6).
 ר' אליעזר, פיס' פד (82 23), פה (84 14) וסוף פיס' קה (שאלו תלמידיו את ר' אליעזר).

ר' אלעזר בן עזריה, קב (101 1) וק"ה (104 2).
 ומלבד אלה:

ר' יהודה, פיס' פ (76 22), פג (79 11), פד (81 15), פה (84 17) וק"ו (105 12).
 ר' יוסי, סוף פיס' קא.

ר' אליעזר בנו של ריה"ג, פיס' קג (101 19).

ר' אלעזר בר' יוסי, פיס' קג (101 19).

ר' יוסי בן (בר') אלעזר, פיס' פד (82 12).

ר' שמעון בן אלעזר, פיס' פג (80 2) ופ"ד (82 6).

ר' ישמעאל בר' יוסי, ריש פיס' עח.

ר' שמעון בן מנסיא, ריש פיס' עח, סוף פה, פו (86 7) וריש פיס' קב.

ר' יהושע בן קרח, ריש פיס' צח (כ"י ר' ועוד).

ר' דוסתאי בר' ינאי, פיס' פט (90 18).

רבי, פיס' פג (79 12), פד (83 7), פה (84 18) וצ"ח (97 10).

אמרו, ריש פיס' פא.

אחרים, פיס' עח (75 13).

כל אלה אינם רגילים בדבי ר' ישמעאל.

ויש גם ניגודים בין פרשת בהעלותך לשאר הספרי ובינה לבין עצמה:

(1) פיס' פד (83 1): וכן את מוצא שכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו' — בספרי מסעי פיס' קסא (222 20): ר' נתן אומר חביבים ישראל שכל מקום וכו'. ובירוש' תענית פ"א סד ע"א: תני רשב"י בכל מקום שגלו וכו'!

(2) פיס' פא, סתם כר' שמעון בספרי ראה פיס' סב"ז, אבל ר' יהודה חולק בספרי שם («אצל יעבץ היו» וכו'), ובפיס' עח (73 6): יושבי יעבץ שהניחו את יריחו והלכו להם אצל יעבץ וכו' — כר' יהודה, וכזה ס"ז, 263.

וישנם כמה דברים אחרים באגדת בהעלותך שהם משותפים גם לס"ז:

(א) ספרי פיס' עח, 72—73 = ס"ז 263—264.

(ב) פיס' פב = ס"ז 266.

(ג) פיס' פד = שם.

(ד) שם 81—82—83 = ס"ז 267.

(ה) פיס' פה (כמתאוננים) = ס"ז 267—268 ומוחלפת.

(ו) שם 85 (ותבער) = ס"ז 268 ומוחלפת.

(ז) שם (86 90) = ס"ז 268 26 (ומוחלפת) — 270.

(ח) 97, פיס' צז—צח = ס"ז 273.

(ט) פיס' קב, 100 (צא) = ס"ז 275 (ר' יוסי בן יהודה).

ועוד.

(76) וממש כסתם הזה במכילתא דברים שבתפארת ישראל, 191.

וישגם בפרשה זו כמה סתמות — כר' שמעון ז':

(1) פיס' פא — ריש' בספרי ראה פיס' סב (עי' לעיל).

(2) סתם בריש פיס' פד — כר'ש (ז) שלאחריו שם (עי' הוספות מדבי רבי).

(2^a) פד (83,) = תני רשב"י, בירוש' (לעיל).

(3) שם (83 10): מגיד הכתוב שאין שכינה וכו' — ר"ש בס"ז 267.

(3^a) פיס' פו (86 6): כיו"ב ויראו וכו' מה היו בני הדיינים עושים וכו' אם כך היו בני הדיינים עושים וכו' — ב"ר פכ"ו ה 247; רשב"י קרי להון בני דייניה וכו' ארשב"י כל פרצה שאינה מגדולים וכו'.

(4) פיס' פו, 86 (וישובו) — ס"ז 269 בשם ר"ש.

(5) ריש' פח: יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל — סתם כר'ש שלאחריו (אמרו לו לר"ש 1). ובבבלי יומא עה ב, ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו וכו' כשנאמרו דברים לפני ר' שמעון בן יוחי⁷⁸) אמר להם כן הדבר ומה אני מקיים ויתד תהיה לך על אוניך בדברים שבאין להם ממדינת הים אבל מן זה גבלע במאתים וארבעים ושמנה אברים שנא' לחם אבירים אכל איש (תה' עז כה) אל תקרי אבירים אלא איברים.

זו (ע"פ סגנונה: בן יוחי!) מדבי ר' ישמעאל, ואמנם כך היא גם דעתו של ר' ישמעאל בברייתא שלפניה שם, במחלוקת עם ר"ע, אבל ספרי שלנו — סגנונו (אמרו לו לר"ש) כדבי ר"ע, אבל במכילתא דר"י, ויסע סוף פ"ג 167: ר' יוסי ור' שמעון אומר' כסוסים וכו' לחם אבירים אכל איש; א"כ אין דעתו של ר"ש כמו שנמסר בשמו בספרי ובברייתא שבבבלי. ואפשר ששנו בדבי ר' ישמעאל דעתו של ר"ש כדעת רבם (משכחהו גברי לגברא?), מין 'תנא דבי רשב"י בדבי ר' ישמעאל'.

וחילוף כזה בסגנון, גם בפיס' פט (90 12): כיוצא בדבר ר' שמעון אומר מפני מה לא היה יורד מן לישראל פעם אחת בשנה וכו' משל וכו' — ביומא עו א (תיכף לברייתא דרשב"י דלעיל); שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי מפני מה וכו' אמר להם משל וכו' דבר אחר ש"י היו אוכלין אותו כשהוא חם דבר אחר מפני משאוי הדרך. זה בוודאי מדבי ר' ישמעאל, בניגוד לספרי שלנו.

(5^a) פיס' צב (מוקני); ובכ"מ שאתה מוצא זקנים וכו' — שמ"ר פ"ה; תני רשב"י בכמה מקומות שנינו (קרי: מצינו) שחלק וכו' (7^a).

(5^b) פיס' צג; וירדתי זו אחת מעשר ירדות וכו' — ב"ר פליח ט ופמ"ט ו: תני רשב"י זו אחת מעשר וכו'; סתם גם במכיל' דר"י בחדש פ"ג 212.

(5^c) פיס' צד; והיה לכם לזרא. שתהו מרחיקים אותו וכו' — ויק"ר ספ"ח: ר' שמעון בן יוחי אומר (ובלבד) שתהיו מרחקין וכו'.

(6) פיס' קב (100 14): מדת בשר ודם כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכו' — ס"ז 249 בשם ר' שמעון.

(7) פיס' קה (103 6): ויפן אהרן שנפנה מצרעתו ר"י בן בתירא אומר עתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר נתנגע אהרן וכו' ועתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר צלפחד מקושש היה וכו' ועתיד ליתן את הדין כל מי שאומר עקביה בן מהללאל נתגדה — בפיס' קיג; ומי היה זה צלפחד דברי ר"ע וכו' ריב"ב אומר עתיד וכו', ובשבת צו ב—צו א הובאה ברייתא שמזכירה שתי המחלוקות אצל מקושש: ת"ר מקושש זה צלפחד וכו'.

(77) ע"י גם הופמן, 54. (78) כנוס' כ"י (כ"מ ל"י "בן יוחאי" דפו': ר' ישמעאל.

(79) אחריי בספרי: רשב"י אומר מנין שאף לעתיד לבא כן המקום חולק כבוד לזקנים וכו'.

דברי ר"ע אמר לו ריב"ב וכו' כיוצא בדבר אתה אומר ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר"ע אמר לו ריב"ב וכו'. תניא כמאן דאמר אף אהרן נצטרע (דכתיב⁸⁰) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת תנא ש[נ]פנה⁸¹ מצרעתו. "תנא" זה שהביא התלמיד נשנה אפוא סתם בלי מחלוקת ("תניא כמ"ד"י), והוא סתם כר"ע, אלא שבספרי הוסיף דברי ריב"ב.

[אשר לעקביה — בעדיות פ"ה מ"ו שנינו כך בשם ר' יהודה: א"ר יהודה⁸²], וחילוף כזה גם בתענית פ"א מ"ב, ע"י בבלי וירוש' ובברייתא שבפסח' יב ב בהשואה למכילתא דר"י פסחא פ"ח, וע"י ירוש' פסח' פ"ב].

אלא שיש בפרשה זו גם דברים שוים לדבי ר' ישמעאל:

- (1) פיס' פג (וענן) = מכיל' דר"י בשלח פ"א (וע"י שם וס"ז).
- (2) פיס' פד, 81 (וינוסו) = מכיל' דר"י בשלח פו (וע"י ס"ז).
- (3) סוף פיס' קה: שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכו' = מכיל' דר"י ויסע פ"א 155, ויהי בשלח רפ"ג, 97.

(4) פיס' קו 105 (שבעת ימים) = מכיל' דר"י בשלח פתיחתא 78/9.

ומן "ר' יהודה אומר" ולהלן — סתם בדברים פיס' שנה.

וכבר ראינו שגם בטרמינולוגיה וגם בשמות החכמים ישנם דברים שוים לדבי ר' ישמעאל. זאת אומרת אפוא שיש בפרשה זו מקורות שונים: יש בה מדבי ר"ע ויש בה מדבי ר' ישמעאל, מין "תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר"ע" (ע"י לעיל), או "תנא דבי ר"ע בדבי ר"י".

גם פיס' קלא (בלק) — לקוחה כנראה מדבי ר"ע.

173 י: מלמד. והסתם שבתחלת הפיס' מתאים לדבי ר"ע שאחריו ושנוי לשיטתו. בס"ז אין כל מדרש לפרשה זו.

גם האגדה שבפ' פנחס, מאמצע פיס' קלד עד פיס' קמא ועד בכלל, נראה שהיא לקוחה ממקור אחר:

פיס' קלח = פיס' קה (104-13) מלה במלה (אין ת"ל ו) ובקיצור גם שם פיס' קלד (180 ז): בעת ההיא לאמר שאין ת"ל לאמר, וכו' (בקיצור בספרי דברים פיס' כו). ומן "שנאמר ואתחנן" וכו' (פיס' קלד, 180 ט) עד קרוב לסוף קלו (183 י2) הוא מדרש לפ' ואתחנן, שאינו מתאים לספרי דברים פיס' כו—ולא למכילתא דר"י, עמלק פ"ב (185—182).

ובסוף פיס' קלד רמזים דברי ר' יהודה שנשנו במקום אחר: וזו היא שר' יהודה אומר ארץ כנען היא טובה וכו' ואלו לא נשנו בשום מקום אחר, לא בספרי במדבר ולא בדברים, אבל בספרי תבא פיס' שא⁸³ שנינו בשם ר' יוסי הגלילי: אין מביאין בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש.

בסוף פיס' קלה: מגיד הכתוב וכו' — בס"ז 319: משום אבא יוסי החורוני אמרו: סוף פיס' קלו: מגיד שנתאוה וכו' — ס"ז שם בשם: אסי בן מתיא אומר.

(80) ליתא בכ"י מ, ונשלם בין השיטין. (81) אה"ת: כ"מ: הנפנה, והוגה: שנפנה.

(82) בבבלי ברכות יט א בדמיי וכו' מ' וב"ג, וע"י וא"ז ורש"ם בעדיות: ר' יוסי.

(83) = בכורים פ"א פ"י.

ונזכרו באגדה זו עוד:
 ר' יהודה בן בבא (קלד, קלו).
 ר' עקיבא (קלו).
 ר' ישמעאל (קלה), הוא המובא בתלמוד בשם "דבי ר' ישמעאל".
 ר' נתן (קלה, קמ).
 ר' אליעזר (קלו).
 ר' אלעזר המודעי (קלו).
 ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (קלט).
 ר' יהודה (קלד, קלו).
 ר' שמעון בן אלעזר (קלו).
 בטרמינולוגיה:
 אין ת"ל (לעיל).
 מגיד הכתוב (סוף פיס' קלה — ע"י לעיל, ריש פיס' קלט), מגיד (פיס' קלו, ב"פ).
 שומע אני (פיס' קמא ב"ס).
 גם במנין הברייתות שלפני אגדה זו (בכ"ר' עמ' 179 : י"ב ברייתא)
 ואחריה (בכ"ר' י"ב ברייתא) יש שריד למסורת, שקבוצה זאת היא קבוצה לעצמה,
 הלקוחה ממקור אחר.

ד. דבי רשב"י ודבי רבי בספרי

חוץ מפרשת בהעלותך השתמש הספרי במדבר במדרשו של רשב"י אך במקומות
 מעטים:
 (1) פיס' מב (48) : כתוב אחד אומר ויקח וכו' מקום הגרן בשש מאות וכו' רבי אומר
 משום אבא יוסף וכו' חמשים שקל מכל שבט וכו' ר"א בן שמוע אומר וכו' — במדרש
 שמואל ריש פל"ב: תני רשב"י כתוב אחד וכו' אלא אמור מעתה חמשים שקלים
 מכל שבט וכו' רבי אומר בשם ר' אבא וכו' אלא מקום המזבח בחמשים. הגרן בשש
 מאות שקל. אמר ר' אלעזר בן שמוע וכו'. דברי התנאים מוחלפים במדרש שמואל⁸⁴.
 אבל ברור שהוא אחד עם הספרי, אלא שכבר העיר הורוויץ שם, שכל הענין, מן 47 עד
 48¹⁷, נוסף בספרי⁸⁵.
 (2) פיס' קיט (144) : נמצאת אומר שלשה כתרים הם וכו' — קה"ר זא: תני רשב"י
 שלשה וכו'. אבל אחריו בספרי: ואם תאמר מי גדול משניהם, היה ר' שמעון בן
 אלעזר אומר מי גדול וכו' — בניגוד לדעתו של רשב"י שבה"ר שם: אמר רשב"י
 חביב שם טוב מארון הברית וכו'.
 (3) פיס' קכח⁸⁶ ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וכו' — סוטה טז ב: ותניא אמר
 ר' שמעון וכי עפר הוא וכו', תמורה יב ב: ותניא רש"א.
 אינו מתאים לספרי (בניגוד להוספן, 54):
 (א) ירוש' ר"ה ס"ב נח ע"א: תני רשב"י לפי שהרקיע של מים והיובכים של אש והן

84) ומוחלף גם בבבלי ובחים קטז ב, אלא שהנוסח שונה שם.

85) ע"י להלן בעמוד הבא.

86) = פיס' י 16 בקיצור קצת.

דרים זה עם זה ואינן מוזיקין זה את זה לפיכך עושה שלום במרומיו. אבל בספרי פיס' מב : גדול השלום שדרי עליונים צריכים שלום שנאמר המשל וכו', ולא יותר.

(ב) תענית פ"ד סח ע"ד : תני רשב"י כתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו וגו'. על שש עריות שאסר להן משה ; אבל בספרי ריש פיס' צ : היה ר' נהוראי אומר למלמד שהיו ישראל מצטערים בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות וכו' (בשם תנא אחר , ולא שש אלא שלש).

(ג) קידוש' פ"ד סו ע"א : תני בשם ר' שמעון גיורת וכו' מה טע' וכל הטף וכו' — זה אינו כלל "תני רשב"י" אלא "בשם", והכוונה לספרי שלנו פיס' קנז 212 : וכל הטף וכו' מיכן היה רשב"י אומר גיורת וכו'.

(ד) ויק'ר ספ"ח ושהש"ר פ"ד ז : תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר וכו' באותה שעה לא היה בהן לא זבין ולא מצורעין (כך גם בויק'ר בכ"י ר' ומ') וכו'. אבל בספרי פיס' א' (אשר אני שוכן) מובא זה בשם ר' יוסי הגלילי, ואחרת בשם רשב"י : ר' יוסי הגלילי אומר וכו' עד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים וכו'. רשב"י אומר וכו' שעד שלא פשטו וכו' לא יריאים ולא מזדעזעים וכו'. סוטה יט ב שונה מספרי פיס' יז, ונוסח הספרי עיקר. לכל-היותר השתמש אפוא בדבי רשב"י בשלשה מקומות ולא יותר. חוץ מדבי רשב"י השתמש המסדר האחרון גם ב"דבי רבי".

"רבי" נזכר כ"פ בספרי במדבר⁽⁸⁷⁾.

וישנם כמה דברים מדבי רבי, שנכנסו לתוך עיקר הספרי וניכרים כגוף זר בו. מפני שמפסיקים באמצע ענין, או כופלים דברים, שכבר נאמרו בעיקרם בלשון אחר :

(א) נשא פיס' מב (47 יס) : כתוב אחד אומר עושה שלום וכו' רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר וכו' (ג"פ ז) עד "שהם כוריים בביש" (48 יס). הוספה זו מפסיקה באמצע ענין, שהדברים הבאים אחריה : וכה"א בוי' צידון וכו' — נמשכים למעלה ("והרי דברים ק"ו"). וזכר לדבר יש למצוא בכ"ל⁽⁸⁸⁾. שהוא גורס גם לפני הוספה זו : וכן הוא אומר בוי' צידון, ובמדרש שמואל ריש פל"ב מובא בשם "תני רשב"י" : כתוב אחד אומר ויקן וכו' — כל דברי ת"ק ורבי ור' אלעזר בן שמוע, אלא שדברי ת"ק ורבי מוחלפים. כשם שהם מוחלפים גם בבבלי זבחים קטז ב. זאת אומרת אפוא שהקטע הזה לקוח מדבי רשב"י.

(ב) ריש פיס' פד (80 ב) : ויהי בנסוע הארון || נקוד עליו מלמעלה ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו. רבי אומר מפני שהוא ספר בעצמו מיכן אמרו⁽⁸⁹⁾ ספר וכו' מטמא את הידים. || ר' שמעון⁽⁹⁰⁾ אומר נקוד עליו מלמעלה ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו ומה היה ראוי ליכתב תחתיו וכו'.

כאן ניכר ונראה ברור שמן "נקוד עליו וכו'" (הראשון) עד "מטמא את הידים" — לקוח ממקור אחר. והראשון "דבי רבי", והובאה בבבלי (שבת קטז ב — קטז א) : ת"ר ויהי

(87) ע"ר הרשימה אצל הופמן, 89. רבי אומר וכו' שבפי' פה (84 יז) — אינם דברים פיס' כד (דברי ר"א ור' יהודה, שם סתם : ד"א) ; וכן דברי רבי, שבפי' ק"א — אינם במדרי' פסחא פ"ה (שהכל שם).

(88) ע"ר בהוצ' הורוויץ.

(89) ידים פ"ג מ"ה.

(90) כ"י רומי ומ"ה : יש מעל.

בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות (מ) למעלה 800 ולמטה לומר שאין זה מקומה רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר (חשוב) הוא בפני עצמו. ואמרו שם: מאן תנא דפליג עליה דרבי רבן שמעון בן גמליאל הוא דתניא י"ט וכו', ואת דברי ר' שמעון (ישמעאל) שבספרי לא ידעו אפוא, מפני שלא היו במקור שלהם, מה שאין כן במקור השני, שלא היו בו אלא דברי ר' שמעון (ישמעאל) בלבד.

(ג) שם פיס' פד (83): רבי אומר כאן אתה אומר קומה ה' וכאן אתה אומר שובה ה' כיצד יתקיימו שני כתובים הללו וכו' — כ"ז אין מקומו כאן, אלא לעיל סוף עמ' 80; אבל היא הוספה מוקדמת לפסוק הבא, "ובנחה יאמר שובה ה'", והדברים לקוחים מדברי רבי, וישנם סתם בס"ז 266.

כיוצא בו בספרי עקב פיס' מ: ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, רבי אומר 83 וכי אותה בלבו הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש וכו' — הוספה היא לברייתא הבאה (דורש אותה, ניתנה לדרישה וכו') והיא חולקת עליה (או יכול אף שאר ארצות נתנו לדורש וכו').

(ד) ספרי בלק פיס' קלא: ר' עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למידה הימנה. || רבי אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב. || כיוצא בו אתה אומר וכו'.

„כיוצא בו" נמשך על דברי ר' ע, כי דברי רבי נוספו 83.

(ה) פיס' קטז: עבודת מתנה, לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש וכו' || ר' אומר לעשות אכילת קדשים וכו' אי מה להלן ידיו ורגליו וכו' נמצינו למדים נטילת ידים מן התורה || — לקוח מדברי רבי, ונמצא סתם בס"ז 293: מקיש עבודת מתנה לכהונתכם מה זו בנטילת ידים וכו' או מה זו אינה אלא בקידוש ידים וכו' אמרו עליו על ר' טרפון וכו'.

ויש בספרי במדבר גם סתמות, שנכנסו בו מתוך „דבי רבי”:

(1) ספרי נשא פיס' כו: לא יטמא להם במותם אינו מטמא וכו' מה אמו האמור להלן (בנזיר) מטמא בניגעם ובזיבתם אף אמו האמור כאן (בויקרא) מטמא בניגעם ובזיבתם — מובא בבבלי נזיר מח א (מג א) מ„דבי רבי” לב מדבר („גבי נזיר”) 84. אבל בספרי לקוחים הדברים מ„דבי רבי” לויקרא („האמור להלן”).

(2) ספרי מסעי פיס' קט, ואם בכלי ברזל הכהו, או מה אבן מלא יד אף ברזל מלא יד אמרת גלוי היה לפני הקב"ה שהברזל ממית במשהו וכו' ואפילו בצינורא. — כ"ז אינו מתאים למדרש שלפניו: הא עד שלא יאמר וכו' אלא אם אמרת כן ענשת וכו'. אבל בבבלי סנהדרין עז ב מובאים הדברים בשם רבי: תנ"ה רבי אומר גלוי וכו'.

900 כצ"ל, [ול"נ לגרוס: מלמעלה תמלמטה, כנוסח כ"י א"ס ואה"ת וד"י ויל' שלוניקי. — ע"פ].

91 אור"י פ"ד.

92 כמו שהעיר הורוויץ בהקדמה עמ' 100.

93 ר' אומר, חסר בכ"י ר' וילקוט.

930 כדברי הורוויץ בהערה 6, אבל בהערה 5 נחזק.

94 מח א בדפוסים ורש"י: לכדורי דתניא רבי אומר גבי נזיר במותם וכו', אבל כ"מ: לכדורי דתניא גבי נזיר, ילקוט אמור: לכדורי במותם; אבל מדף מג א שאמרו: ולמ"ד (ת"ק דרבי) מלהחלו הכתיב במותם מיבעי ליה לכדורי דתניא רבי אומר במותם וכו' — יוצא שזהו דבי רבי ולא רבי עצמו, ובילקוט תרכ"ח: לכדורי במותם (ועי' משי"כ בכנון זה במבוא לנוסח המשנה, 48 ואילך).

ה. מקורות שונים

שני מקורות זה אצל זה נמצאים בספרי במדבר (כמו גם במכילתא) בכמה מקומות:

(1) סוף פס' עב: חצוצרות, מיעוט חצוצרות שתיים או אם רצה להוסיף מוסיף ת"ל שתי חצוצרות שלא להוסיף ולא לגרוע. || שתי חצוצרות, שיהו שוות במראה ובקומה ובנוי.

המדרש השני חולק על הראשון, והוא דבי ר"ע, שהם דורשים תמיד "שנים": "שיהו שוים" (95). וכך שנו גם כאן בס"ז בהעלותך י ב (261): ר' יהודה אומר מה אם שומע אני מיעוט חצוצרות שתיים הא מה אני מקיים שתי שיהו שתייהן שוות. וכך דרשו בירושלמי (96): שעירים מיעוט שעירים שנים, א"כ למה נאמר (97) שני שיהו שוין. וכו'. חצוצרות מיעוט חצוצרות שתיים, א"כ למה נאמר שתי שיהו שוות (98).

בדבי ר' ישמעאל אין דרשה כזאת, וע"כ ברור, שהמדרש השני לקוח כאן מדבי ר"ע.

(2) ריש פס' קז: אחר ירושה וישיבה וכו' || ללמדך שבכל מקום שנא' מושבות בארץ הכתוב מדבר ("אינו מדבר אלא בארץ") (99) — אלו הם שני "תנא דבי ר' ישמעאל" שחולקים זע"ז (100).

(3) פס' קיז, 137: ר' יוסי הגלילי אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו (ויק' כז כב) או אפילו פירש לבדק הבית ת"ל אך כל חרם (שם כח) אך חלק. ר' יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית שנא' כל חרם קודש קדשים הוא לה' (שם כט) או אפילו פירש לכהן ת"ל כשדה החרם לכהן || ר' יהודה בן בבא אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו או אפילו פירש לשם ת"ל כל חרם קודש קדשים הוא לה', ר' שמעון (101) אומר סתם חרמים לשמים שנא' כל חרם קודש קדשים הוא לה' או אפילו פירש לכהן ת"ל (כאן!) כל חרם בישראל לך יהיה.

שני זוגות של מחלוקות הם: (1) ר' יוסי הגלילי ור' יהודה בן בתירה, (2) ר' יהודה בן בבא ור"ש ("ור' ישמעאל"); ר' יוסי הגלילי כבן בבא, ובן בתירה כר"ש; ושתי המחלוקות הללו משתמשות בלשונות שונים: הראשונה — "לבדק הבית" (ב"פ), והשנייה — "לשם", "לשמים". מכאן יוצא, ששני מקורות הם: האחד דבי ר' ישמעאל, והשני דבי ר"ע, וכל אחד תפס בלשונו הוא, והמסדר האחרון העתיקם כמות שהם.

בספרא בחוקותי (פ"ב ד—ה—ו): מה יעשה לו כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו או

95) ספרא מצורע פרשה א יא, שם פ"ב ח, אחרי פרשה א א, שם פרשה ב א, אמור פ"ג ב, פ"ח ב, ס"ז במדבר כח ד (323), וליתא בספרי פס' קמא.

96) יומא ריש פ"ו מג ע"ב, סנהד' פ"ג כא ע"ג.

97) בסנהד' בכולם: מה ת"ל.

98) ועי' בבלי יומא סב ב, ע"ז על כל זה מלבי"ם בהתורה והמצוה אחרי ס"ז, ואחריו אלבק,

עמ' 14—15.

99) כנ"ר שהיה לפני כ"ל.

100) קידוש' לו ב, ע"ז לעיל עמ' 548 ואילך.

101) פ"ו: ישמעאל.

יכול אע"פ שפירש לשם ת"ל הוא ("כל חרם קודש קדשים הוא לה'") ר' יהודה בן בתירה אימר מנין שסתם חרמים לבדק הבית ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה' או יכול אע"פ שפירש לכהן ת"ל הוא ("כל חרם קדש קדשים הוא לה'"). מנין שמחרים אדם את קדשיו וכו'.

ובתוס' ערכין פ"ד לב: סתם חרמים להדיוט ומפורש לגבוה שנ' כל חרם קדש קדשים הוא לה' ר' יהודה בן בתירה אימר סתם חרמים לגבוה ומפורש להדיוט שנ' כשדה החרם. המחלוקת מתאימה אפוא בתוס' לספרא. אלא שהלימוד של ריב"ב ב"פירש" אחר הוא (הוא — כשדה החרם).

ובמשנה ערכין (פ"ח מ"ו): ר"י בן בתירה אימר סתם חרמים לבדק הבית שנא' כל חרם קדש קדשים הוא לה' וחכ"א סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו א"כ למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה' שחל על קדשי קדשים וכו'.

"חכמים" אלה הם ר' יהודה. סתם ספרא (והמשנה לא פירשה כלל "או אפילו פירש" וכו'). ועל-כן חושבני שבספרי צ"ל: ר' יהודה (בלא "בן בתירה") אימר סתם חרמים לכהנים וכו'. ועל-כן החליפנו כאן בברייתא ("בריתא איפכא תניא", ערכין כט א) ר' יהודה בר' יהודה בן בתירה. כמו שהחליפוהו בכ"מ (עי'. לעיל).

(4) פיס' קכג, 153: ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא נעשית בסגן תדע שכן הוא שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכה"ג דברי ר' מאיר ר' יוסי [ו]ר' יהודה ור' שמעון וראב"י אימר' זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכה"ג ובין בכהן הדיוט.

ברייתא זו חולקת על שלפניה⁽¹⁰²⁾. שהרי לדעת כולם שאר כל הפרות אינן בסגן. ועולא. שהביא⁽¹⁰³⁾ כל המדרשות הנוגעים לעוסקים בפרה סתם. הביא רק את הברייתא השניה בקיצור⁽¹⁰⁴⁾: ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה לאלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמר לידורות בכה"ג ואיכא דאמר לידורות בכהן הדיוט (ועי' להלן).

אלא שמשני מקורות אלה אין צורך לימר תמיד. שאחד מהם נוסף בהוספה מאוחרת: שני מקורות חולקים, זה אצל זה, רגילים גם במשנה (למשל חלה פ"א מ"ו): מי ששנה זו לא שנה זו⁽¹⁰⁵⁾.

ו. העברות והוספות ממקורות אחרים⁽¹⁰⁶⁾

העברות. דרכם של מדרשי-הלכה להעביר דרשה, ששייכת לשני פסוקים. מפסוק אחד לשני, או העברה פשוטה בלי כל שינוי בלשון. ואפי' "כאן — ולהלן" עוברים ממקום למקום כמו שהם⁽¹⁰⁷⁾, או שהמסדר מחבר איתם למקום אחר ע"י "למה נאמר לפי

(102) פ"ז ד"א ונתתם

(103) יומא מב ב—מג א (ועי' להלן עמ' 613)

(104) יומא מב ב

(105) [ועי' מה שכתב על כך מו"ר במאמרו בתרביץ שנה ז.]

(106) עי' לעיל עמ' 595 ואילך.

(107) העיר ע"ז ראשונה פ"ד מ' בהערה ה למכילתא פתיחתא, וכ"פ בהערותיו.

שהוא אומר, "לפי שנאמר" ומביא את הפסוק ההוא. מקומו העיקרי של המדרש, אבל אינו מצריך כלל את הפסוק, שהרי הוא מדבר באותו הפסוק. הסימנים האלה הם סימנים מובהקים להכיר עליידם את מקומו העיקרי של המדרש.

בספרי במדבר ישנן העברות כאלה:

(1) ממדרש-הלכה לשמות (מכילתא).

ספרי במדבר פס' קמו: שבעת ימים מצות יאכל, למה נאמר לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו (שם' יב טו) ⁽¹⁰⁸⁾ שומעני כל מצה במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני (דב' טז ג!) לא אמרתי אלא בדבר הבא לידי מצה וחמץ. כאן אין הוא לומד כלום מפסוק שלנו ו"למה נאמר" אינו אלא מליצה טכנית, וכולו לקוח משמות = מכילתא דר"י פסחא ריש פ"ח: שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני וכו' (=פ"ז).

(2) ממדרש לויקרא (דבי ר' ישמעאל):

(א) ספרי פס' כה: גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו (ויק' יד טז) אף הנזיר במשמע ומה אני מקיים גדל פרע שער ראשו (שנא' כאן) בשאר כל הנזירים חוץ מן המנוגע או אע"פ מנוגע וכו' ת"ל יגלח (שם: ואת כל שערו יגלח) אע"פ נזיר.

גדל פרע שער ראשו, למה נאמר לפי שהוא אומר והצורע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע (ויק' יג מה) פרוע יגדל פרע אתה אומר פרוע יגדל פרע או אינו אלא פרוע כמשמעו הרי אתה דן נאמר כאן (בויקרא) פרוע נאמר להלן (בנזיר) פרוע מה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער.

שני המדרשים האלה לקוחים מויקרא ⁽¹⁰⁹⁾. הראשון מקביל לספרא מצורע פ"ב ד: ראשו מה ת"ל לפי שנאמר תער וכו'. והשני לספרא תזריע פ"ב ו: וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר' אליעזר, ובמכילתא דמילואים שמיני, ברייתא מ: ראשיכם אל תפרעו, אל תגדילו פרע, יכול אל תפרעו מן הכובע (כר"ע בת"כ שם) הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה וכו'.

(ב) פס' קכ, 147: והרמותם ממנו ממין על מינו ולא ממין על שאינו מינו || והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה || והרמותם ממנו שלא יתרום מן המחובר על התלוש וכו'.

המדרש שבאמצע מפסיק באמצע דברים השייכים זה לזה (מין על מינו, מחובר ותלוש). והמדרש הזה לקוח מן דבי ר' ישמעאל (לשונו מוכיח) לויקרא, מקביל לספרא צו פרשה זא (בבלי מנחות עז ב), והקטע שבספרי הוא התחלתו של אותו מדרש, שהובא בבבלי שם: תנא דבי ר' ישמעאל דנין דבר שנאמר בו ממנו [תרומה לה'] ⁽¹¹⁰⁾ מדבר שנאמר בו [ממנו] ⁽¹¹¹⁾ תרומה לה' וכו'.

(108) הציון אצל הורוץ מוסעה.

(109) ע"י הורוץ בהערותיו.

(110) כ"י ושמ"ק, דפוס: תרומה ה'.

(111) כ"י ורש"י כ"י ויל'.

(3) ממדרש דברים

פיס' קלד: למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, ר' יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר להלן שם, מה שם האמור להלן (כאן!) נחלה אף שם האמור כאן נחלה ומה שם האמור להלן זרע אף שם האמור כאן (בדברים!) זרע. המדרש נמצא מלה במלה בספרי דברים פיס' רפט.

העברות כאלה מצויות בכל מדרשי-הלכה, כמו למשל ספרי ראה ריש פיס' נג: ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, למה נאמר לפי שנאמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה (דב' לטו) שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקב"ה לפנינו שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזה מהם שנרצה ת"ל ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך (שם!) וכו'.

מדרשי פסחא פיה 17: ושחטו אותו בין בחול בין בשבת וכו' אלא להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה כאן¹¹² (בתמיד!) דוחה שבת אף להלן (בפסח!) דוחה שבת.

הברייתא נשנית בלשונה ממש בספרי במדבר פיס' סה (בפסח) ופיס' קמב (בתמיד). ושם בפיס' קמב: מה במועדו האמור להלן דוחה את השבת אף במועדו האמור כאן דוחה את השבת. פיס' קמב לקוחה אפוא מפיס' סה (בפסח!) מה מועדו האמור להלן דוחה את השבת אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת, אלא שבדפוסים וכ"ל שם: מה מועדו האמור כאן דוחה את השבת אף מועדו האמור להלן וכו', וא"כ עיקר מקומו בפיס' קמב, וגם המכילתא לקחה אותו משם.

מדרשי פסחא פט"ו 54: ר' אליעזר אומר תושב ושכיר למה נאמר לדון מן הפסח (לתרומה¹¹³) לפסול בה את הערל וכו' ת"ל תושב ושכיר בפסח תושב ושכיר בתרומה מופנה¹¹⁴ להקיש ולדון ג"ש נאמר וכו' מה להלן¹¹⁵ (בפסח!) פוסל בו את הערל אף כאן פוסל בו את הערל.

המדרש הזה לקוח מפ' אמור, מקביל לספרא אמור ספ"ד יח: ר' ישמעאל אומר נאמר כאן תושב ושכיר ונאמר תושב ושכיר בפסח מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל אף תושב ושכיר האמור כאן וכו'. ובאלה הרבה.

וגם באותו ספר (עי' לעיל) רגילות העברות ממקום למקום, כמו בספרי פיס' יו: לפי שהוא אומר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו' (במ' יט יז) נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמור להלן¹¹⁶ עפר על פני המים אף כאן עפר על פני המים מה כאן אם הקדים עפר למים יצא אף להלן (כצ"ל) וכו' — מקורו בפ' חקת פיס' קכח¹¹⁷: נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמור להלן עפר על פני המים אף עפר האמור כאן עפר על פני המים ומה להלן (צ"ל: כאן!) אם הקדים עפר למים יצא אף כאן (צ"ל: להלן) וכו'.

112) כנ"ד וד"ה, אבל בכ"י: מה להלן — אף כאן.

113) כצ"ל, דפ"ו וכ"י: בתרומה, ג"א: על התרומה.

114) דפ"ו נשתבש: ואפנה.

115) בה"ר הורוויץ, 54: מה כאן — אף להלן, וכן במ"ה, אבל בכ"י מי כבדפוסים.

116) כנ"ד הדפ"ו וכ"י ר'.

117) וכן הובא בבבלי סוטה כז ותרומה יב ז

ספרי פיס' קמב. 189: נאמר כאן במועדו וכו' מה במועדו האמור להלן וכו' (עי' לעיל). ובפיס' סה: מה במועדו האמור להלן וכו'.

פיס' קלג. 177: אבינו מת במדבר, רע"א נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר מה מדבר האמור להלן צלפחד אף מדבר האמור כאן¹¹⁸ צלפחד. והמדרש לקוח מפיס' קיג. 122: נאמר כאן (במקושש) מדבר ונאמר להלן מדבר מה מדבר האמור להלן (בפנחס) צלפחד אף מדבר האמור כאן צלפחד.

ספרי פיס' קכד: ואחר יבוא אל המחנה, מה כאן אסור לבוא אל המחנה אף להלן אסור לבוא אל המחנה. (וטמא הכהן עד הערב) מה להלן¹¹⁹ עד הערב אף כאן עד הערב, והדברים לקוחים מספרי סוף פיס' קנח: ואחר תבאו אל המחנה, מה כאן אסור לבוא אל המחנה אף להלן אסור לבוא אל המחנה ומה להלן עד הערב (כמפורש שם 'וטמא הכהן עד הערב') אף כאן עד הערב¹²⁰.

מכילתא דר"י פסחא ריש פ"ג 43: רא"א נאמר כאן לילה ונאמר להלן (כאן!) לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות. וזה לקוח מפ"ו 19: בלילה הזה וכו' רא"א נאמר כאן (בפסח!) לילה ונאמר להלן לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות¹²¹. וכאלה הרבה.

ז. הקבלות מחלק לחלק

ענין אחר הוא ענין ההקבלות שבספר אחר מחלק לחלק. במדרש-הלכה מבית-מדרש אחד ישנם כמה וכמה מקומות שוים בין בדרשות משני מקראות (ג"ש, בנין אב), ובין בדרשות מכתוב אחד. אותה הדרשה נדרשה בכל מקום שהיא מתאימה¹²². ועל פירוב באותו הלשון¹²³.

1) ספרי פיס' ה' 8 = פיס' קיט (במקום „איסי בן עקיבא" — סתם) ופיס' קכא.
2) פיס' ז' 12 = (ועד אין בה) = פיס' קסא. 221 בקיצור, ובמלואו בדבי ר' ישמעאל לויקרא שבתוס' שבועות פ"ג ח.

3) פיס' לט (וידבר) = פיס' נט (דבר). פיס' קט (ולגר). סוף פיס' קיא (ולגר). פיס' קכד (והיתה).

4) פיס' ע (ונכרתה וכו') = פיס' קיב. 120. וכן במכילתא (עי' לעיל).

4א) פיס' עג (ותקעו) = ריש פיס' קנג בלשונו.

5) פיס' פו. 86 (כי בערה במ אש ה', על מה שאירע נקרא וכו') = פיס' צח. ויקרא שם המקום (שניהם באגדת בהעלותך, בשניהם: יכול — ת"ל).

6) פיס' קה. ויפן — עי' לעיל „פ' בהעלותך" (עמ' 599—600).

118) כנוס' כ"י ל' ור'.

119) כ"ה בדפ' ובילקוט ובכ"י ל' ור', ורק בכ"י ר"ה ובהגהות ר' סולימן: כאן — להלן, ובעל פס"ז שינה כאן הרבה ופירש.

120) ועי' הורחיק בהגותיו שם.

121) עי' מאיר עין, [ועי' גם מדות סופרים].

122) העיר ע"ז ראשונה הראב"ד בת"כ פרשה ד א: וכנהג זה הספר דורש פסוק שלא במקומו בגורא וחזר ומזכיר עליו במקומו.

123) על הקבלות סמכילתא לספרי, לעיל עמ' 585.

7) פיס' קה, 104 אל ה' לאמר (אגדת בהעלותך) = פיס' קלת. לאמר (אגדת פנחס. בלשונה ממש).

8) פיס' קי, 113 (תרימו תרומה) = פיס' קנא, 148 (מכל מתנותיכם תרימו).

8א) פיס' קיג (ומי היה זה צלפחד וכו') = פיס' קלג (אבינו מת במדבר).

8ב) פיס' קיג (134—135 ז): לפי שבא קרח וכו' = פיס' קיט (143 ז): ר' ישמעאל אומר וכו', "כתיבה לעיל".

9) סוף פיס' קיח (כל תרומת) = ריש פיס' קכג (יש פרשיות וכו'). וכן מכילתא דר"י פסחא פט"ו.

10) ריש פיס' קיט = ריש פיס' קלב.

11) פיס' קכד (ולקח, אזור) = ריש פיס' קכט (ולקח, אזור).

11א) פיס' קכו (בחלל חרב) = פיס' קנח (וכבסתם) ופיס' קל (וכל אשר יגע).

12) פיס' קמב (צו) = פיס' א ("כדאיתא בריש וידבר").

ח. התלמוד וספרי במדבר

חוץ מציטטים שבתלמוד בשם "תנא דבי ר' ישמעאל" חוץ מסתם ציטטים, מובא שתי פעמים ספרי במדבר בשם "תנא", "ותנא מייתי לה מהכא" (123א):

1) ב"ב קט א (124): ותנא (124א) מייתי לה מהכא דתניא את זו דרש ר' ישמעאל בר' יוסי איש כי ימות וכן אין לו (וגו') [והעברתם את נחלתו לבתו] (125) במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין.

בספרי פיס' קלד: מניין שהאב קודם את האחין בנחלה היה ר' ישמעאל בר' יוסי אומר הרי הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו מפני הבת מעביר אתה וכו'. אלא שאמרו בבבלי שם קט ב: ולמאן דנפקא ליה מוהעברתם האי שארו מאי עביר ליה מיבעי ליה לכדתניא שארו זו אשתו וכו' ולמאן דנפקא ליה משארו האי והעברתם מאי עביר ליה מיבעי ליה לכדתניא ר' אומר בכולן נאמר[ה] בהן נתינה וכאן נאמרה (בהן) העברה שאין לך וכו'. וזה שני שם בספרי ברישא: בכולם הוא אומר ונתתם וכאן הוא אומר והעברתם רבי אומר אין לך וכו' (126).

2) ב"ב קיא ב (127): ותנא (128) מייתי לה מהכא דתניא וירש אותה מלמד שהבעל יורש את אשתו דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר וכו' מלמד שנשא יאיר אשה ומתה וירשה.

בספרי שם: ומנין שהאיש יורש את אשתו ת"ל ממשפחתו וירש אותה דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר וכו'. ולמטה שם: וירש אותה, לענין שאמרנו. תנאי-בבלי סדרו אפוא ברייתא זו במקומה אצל "וירש אותה", אבל כולה מתאימה עם הספרי.

123א) על "ותנא כו'", ע"י לפרשעה, מא"ש מבוא למכילתא וואל, ודו"ד ח"ב, 230, ועוד אדבר עליו בע"ה בהגיע למדרשי ר"ע [להלן, עמ' 666 ואילך].

124) אחרי ברייתא דבי ר"ע, שהביא תחילה (קח ב): מלמד — יכול — ומה ראית לרבות —.

124א) "ותנא", כנר' כ"י מ' וה' וילקוט ויד רמ"ה: רשבים הגיה: והאי תנא, משום שגם לעיל תנא דברייתא הוא, אבל כן גם קרא ב, ע"י בסמוך.

125) כ"ימ ור' וגליון כ"יה ויל. (126) וע"י לעיל: תני ר' ישמעאל.

127) אחרי דבי ר"ע: שארו זו אשתו מלמד וכו'.

128) "ותנא", כנר' כ"י מ' וה' וילקוט ויד רמ"ה, ברשבים ובנוסחאות: והאי תנא.

לעומת זה „ותנא“, שבערכין יא סע"א. אינו מתאים לספרי שלנו. בערכין שם (אחרי דרשות אמוראים): ותנא מייתי לה (לעיקר שירה מן התורה) מהכא ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במ' ז ט) ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו מה ת"ל ישאו אין ישאו אלא שירה וכו' חנניה בן אחי ר' יהושע אמר⁽¹²⁹⁾ מהכא משה ידבר והאלקים יעננו בקול (שמ' יט יט) על עסקי קול ר' אסי⁽¹³⁰⁾ אמר⁽¹³¹⁾ מהכא ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד (דהי"ב ה יג) ר' יונתן אמר⁽¹³²⁾ מהכא לא ימותו גם הם גם אתם (במ' יח ג) מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח. תנ"ה לא ימותו גם הם גם אתם אתם בשלהם וכו'.

והנה בספרי פ' נשא (פיס' מו) אין כלום מענין זה; אבל בפ' קרח פיס' קטז (אך אל כלי הקדש): ר' נתן אומר מיכן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא (עו' ג י). ר' חנניה בן אחי ר' יהושע אומר אין צריך שהרי כבר נאמר משה ידבר והאלקים יעננו בקול מיכן רמז לשיר מן התורה. ודברי ת"ק ור' אסי⁽¹³³⁾ אינם. ועוד שגם „תניא נמי הכי“ (שבתלמוד⁽¹³⁴⁾) נמצא בעיקרו בספרי שם אח"כ: אין לי אלא לויים שענושים ומוזהרים על עבודת כהנים וכו' וכבר ביקש ר' יהושע בן חנניה לסייע וכו' (הברייתא שהובאה אחריו: תנאי היא דתניא מעשה ברבי יהושע וכו').

וכשנתבונן בכלל ליחסו של התלמוד לספרי במדבר הרי אנו רואים מצד אחד: (א) כמה שינויים עיקריים בנוסח „פנים אחרות“, שמשנים את המדרש ויש שמביאים את התלמוד לידי פירוש דחוק.

(ב) שבריייתות, שהן שנויות אצלנו במקום אחד, זו אצל זה, נשנו בבבלי בלשון „תניא אידך“.⁽¹³⁵⁾

(ג) שמביאים חלק מן המדרש ולא ידעו סופו, מה שנמצא אמנם גם במשניות ובבריייתות (תוספתות).

(א) שינויים כיצד:

(1) פיס' י: ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן מגיד הכתוב שאם לא היה שם עפר מביא עפר ממקום אחר ונותנו למקום (מפני⁽¹³⁶⁾) שהמקום מקדשו. איסי בן עקביה וכו' — בבבלי סוטה טו ב⁽¹³⁷⁾: תניא אידך ומן העפר אשר יהיה וגומר מלמד שהיה מתקן מבחוץ ומכניס, בקרקע המשכן. איסי בן יהודה אומר לרבות שילה נוב וגבעון⁽¹³⁸⁾ ובית העולמים וכו'. וכבר העיר רש"י (טז א): ובסיפרי

(129) כ"י מינכן: אר. (130) כ"ה בכ"י מ', במדבר ספ"ו: ר' אסא, דפו': אשי.

(131) כ"י מינכן: א.

(132) „איסי נזכר במכיל' דר"י כספא סוף פ"ב.

(133) ס"ז קרח 291—292.

(134) [עלתה על דעתו של מו"ר וצ"ל לנסח משפט זה אחרת, והעביר עליו קוי מחיקה; אך שכח לכתוב את הנוסח המתוקן. ועי' להלן].

(135) ליתא בכ"י מ'. עי' להלן.

(136) אחרי דבי ר"ע: יכול יתקין מבחוץ ויכניס וכו' = ירוש' פ"ב יח א: יכול מן

המונח (כ"ר) בקופה (קונטרס אחרון לילקוט) וכו'.

(137) כ"ה גם בכ"י מ', וכך היה גם לפני רש"י, אלא שהוא הגיהו ע"ם הספרי, אבל כ"ה גם

לא תני הכי (כרישא שלנו) ואומר אני מדרש שני הוא בפנים אחרים. ובכ"י מ' מובא נוסח הספרי בתור "ל"א, אחרי נוסח הבבלי: "ל"א. מן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן מגיד הכתוב וכו'. ובירוש' שם (כהמשך לדב"ר ר"ע) סתם: המשכן, לרבות המשכן ונוב וגבעון ושילו ובית העזלמים.

(2) פיס' יז: מה ת"ל והשקה את האשה שאם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחא דברי ר"ע. וחכ"א ואחר ישקה את האשה למה נאמר וכו' שלשה דברים מעכבים בסוטה וכו' נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכים והמנחה מתפזרת וכו' (חכמים סוברים כת"ק שבסוטה פ"ג מ"ב, שמשקה ואח"כ מקריב, ור"ע סובר כר"ש, שמקריב ואח"כ משקה); אבל בבבלי יט ב: — דברי ר"ע ר' שמעון אומר ואחר ישקה מה ת"ל וכו' אלא לאחר כל המעשים כולן האמורים למעלה מגיד ג' דברים וכו' (138); כך נשנו דברי החכמים כדעתו של ר"ש, וע"י כך נדחק הבבלי בפי' הברייתא (139).

(3) פיס' כז: ומה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא וכו' נאמר כלל בכ"ג ונאמר כלל בנוזר מה כלל האמור בכ"ג בל יטמא לקרובים אף כלל האמור בנוזר בל יטמא לקרובים וכו' ת"ל לאביו ולאמו (לאחיו ולאחותו) לא יטמא להם במותם; רע"א אינו צריך וכו'.

אבל בבבלי (מח א—ב): מה כללות האמורות בכ"ג לאביו אינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה וכו' ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא (140). ושאל התלמוד בצדק: הא מיבעי ליה לומר שאין מיטמא לאביו [ממש] (141). אלא לאביו לומר שאין מיטמא לאביו לאחיו וכו'. ודברי ר"ע (מח ב) שונים לגמרי מדבריו שבספרי, וגם מלשון הברייתא שבבבלי, או כלך לדרך זו, נראה שהושפעה הברייתא מדב"ר ר"ע.

(ב) רחוקות שנעשו קרובות כיצד:

(1) בפיס' לט דורשת הברייתא מן "כה תברכו את בני ישראל" שבע דרשות (דבר שבכלל אינו ברוחו של הספרי במדבר): כה תברכו את בני ישראל, בלשון הקודש שכל מקום שנאמר ענייה ואמירה כה וככה בלשון הקודש (= "ת"ר" בסוטה לט א) (142). כה תברכו את בני ישראל בעמידה וכו' (= "תניא אידך" שם). כה תברכו את בני ישראל, בנשיאת כפים וכו' (= "תניא אידך" שם). כה תברכו את בני ישראל, בשם המפורש וכו' (= "תניא אידך" שם) (143). כה תברכו את בני ישראל, אין לי אלא ברכה לישראל וכו' ברכה לכהנים מניין ת"ל ואני אברכם (= "תניא אידך" שם) (144). כה תברכו את בני

בירוש', ע"י להלן. ובכ"י מ' גם למטה: לא חלק הכתוב בין נוב וגבעון ושילו ובית העזלמים.

(138) ואין שם: נמחקה המגילה ואמרה וכו'.

(139) ע"י הורחץ בהערותיו. (140) הא למת מצוה מיטמא אין בכ"י מ' וילקוט ורש"י.

(141) כ"י מ' וילקוט ותוס'.

(142) אבל באריכות ובסתולות, וסתם ספרי כר' יהודה שם וברייתא דדף לג ב.

(143) ומחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן מוחלפת שם, והנכון — כמו שהעיר הורוץ — כבגמרא,

שכן דרכו של ר' יאשיה לסרס את המקרא, ע"י פיס' טח ופיס' קלח, וסתם מכילתא דר"י בחדש ס"א, כר' יאשיה שבגמרא.

(144) אבל ליתא "ברכה לכהנים" וכו', שהוא כדברי ר' ישמעאל בברייתא שבחולין מט א,

ובסוף פיס' מג שנוי ממש כמו כאן, אבל אחריו: ואני אברכם, שלא יהיו ישראל אומרים ברכותינו תלויות בכהנים וכו' — כר"ע שם.

ישראל, פנים כנגד פנים וכו' (= „תניא אידך“ שם). כה תברכו את בני ישראל שיהא כל הקהל שומע וכו' (שם „תניא אידך“, וקצת בלשון אחר).

(2) פיס' קיב: כי דבר ה' בזה זה צדוקי, ואת מצותו הפר זה אפיקורוס. ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה וכו' בשר מיכן אמר וכו' אמר כל התורה כולה אני מקבל וכו' (ד"א כי דבר ה' בזה) ⁽¹⁴⁵⁾ רמ"א זה הלמד וכו' ר' ישמעאל אומר בע"ז הכתוב מדבר שנאמר כי דבר ה' בזה שביזה על דיבור הראשון וכו'.

בסנהדר' צט א: ת"ר כי דבר ה' בזה (ומצותו הפר הכרת תכרת) זה האומר אין תורה מן השמים ד"א כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס (ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה) ⁽¹⁴⁶⁾ ואת וכו' בבשר, הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת לעולם הבא. מכאן אמר וכו' תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפי' אמר כל התורה וכו' תניא היה רמ"א וכו' ⁽¹⁴⁷⁾ (והמחלוקת מוחלפת) ר' ישמעאל אומר זה העובד ע"ז. מאי משמע (ה) דתנא דברי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דיבור וכו' ⁽¹⁴⁸⁾.

הברייתות חלוקות ונפרדות, והסתם הכרת תכרת בעוה"ז וכו' — כר"ע בספרי שם למטה ⁽¹⁴⁹⁾.

ברייתא אחרת דברי ר"ע, בשבועות יג א: דתניא כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים וכו' הכרת תכרת הכרת לפני יהי"כ וכו' יכול וכו' לא אמרתי וכו'.

(3) תענית ב ב—ג א: מאי טעמא דריב"ב („בשני בחג הוא מזכיר“) דתניא ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם וכו' מכאן רמז לניסוך המים וכו' רע"א בשש' בחג הוא מזכיר ⁽¹⁵⁰⁾ [מ"ט דר"ע] ⁽¹⁵¹⁾ נאמר בשש' ונסכיה בשני ניסוכין הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין ואימא תרווייהו דחמרא. סבר ליה כריב"ב דאמר רמיזי מיא [הכא] ⁽¹⁵²⁾ וכו' תניא ר' נתן אומר בקדש וכו' בשני ניסוכין הכתוב מדבר וכו'. בספרי פיס' קנ: מנין לניסוך המים בחג היה רע"א נאמר הביאו עומר בפסח וכו' (מה מצינו) ריב"ב אומר וכו' ר' נתן אומר בקדש וכו' למה נאמר להביא את המים (ודבריו גם בפיס' קמג).

התלמוד לא ידע דברי ר"ע שבספרי ⁽¹⁵³⁾, ואינו מביא גם דברי ר' נתן בלשונם, והוא מביא אותם בתור ברייתא נפרדת.

והירוש' ⁽¹⁵⁴⁾ הביא בשם ר"ע כלימודו של ריב"ב: דרע"א ניסוך המים דבר תורה, בשיני ונסכיהם וכו' ⁽¹⁵⁵⁾.

(145) ליתא בכ"י, ואצלנו נשתבש „ד"א“ במקום „זהו“.

(146) ליתא בד' שונצ', כ"י וראשונים |

(147) וע"י מדר"י פסחא פ"ה 15.

(148) אחריו: ר' יהושע בן קרחה אומר כל הלומד וכו' — תוס' דפריה פ"ג ואהלות פט"ו.

(149) = סנהדרין צ ע"ב.

(150) ברייתא ותענית דלעיל.

(151) כ"י מינכן ומ' ב: דסו': שנאמר.

(152) כ"י מינכן ומ' ב: ויל, ובכולם: מיא רמיזי הכא.

(153) = תוס' סוכה ספ"ג.

(154) שביעית פ"א לג ע"ב (סוכה רפ"ד נד ע"ב) וריה פ"א נז ע"ב.

(155) אלא שבר"ה הוסיפו: אמרה התורה הבא שעורים ביכורים בפסח וכו' (כדברי הספרי והתוס').

4) נדרים עז ב—עז א: דתניא זה הדבר (החכם) מתיר ואין הבעל מתיר. שיכול ומה חכם שאין מפר וכו' ת"ל זה הדבר חכם מתיר ואין בעל מתיר. תניא אידך זה הדבר בעל מפר ואין חכם מפר. נאמר (בב"ב קב ב:) דתניא נאמר) כאן זה הדבר וכו'. בספרי פיס' קנג: ד"א זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מפר ואין חכם מתיר ואין בעל מתיר והרי דברים ק"ו וכו' ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מפר ואין חכם מפר חכם מתיר וכו'.

שתי הברייתות דבי ר"ע מצורפות אפוא בספרי לאחת. אבל החלק האחרון הוא ברייתא אחרת שנצטרפה כאן בנדרים ע"י הבבלי.

ג) לא ידעו סיפא.

1) פיס' ל: וכפר עליו מאשר חטא על הנפש ר' אלעזר הקפר אומר וכי על איזו נפש חטא זה וכו' ר' ישמעאל אומר בנוזר טמא הכתוב מדבר וכו' שנטמא למתים. אבל בבבלי נדרים י ע"א לא ידעו דברי ר' ישמעאל שבספרי, ששאלו שם: והדין קרא בנוזר טמא כתיב משום דשנה בחטא הוא. וכן בנוזר יט א: והא בנוזר טמא כתיב ואנן אפילו נזיר טהור קאמרינן קסבר ר"א הקפר נזיר טהור נמי חוטא הוא והיינו טעמא דכתיב בנוזר טמא הואיל ושנה בחטא. ובנוזר ג א אמרו: דאפילו לר"א הקפר דאמר נזיר חוטא ה"מ גבי נזיר טמא וכו' אבל נזיר טהור לאו חוטא הוא.

2) פיס' קיח: ר' ישמעאל אומר וכי תודה (שאתה חפץ ללמוד הימנה בכור שיהא נאכל ליום ולילה) מאין למידה (לחזה ושוק) לא משלמים ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא וכו' אף הבכור יהא נאכל לשני ימים ולילה אחד. ד"א אין ת"ל לך יהיה אלא להביא את הבכור בעל מום וכו'. ר' אלעזר אומר לשני ימים וכו'.

אבל בבבלי זבחים נו א. אחרי שהביא הברייתא של הספרי, שאל: ור' ישמעאל האי לך יהיה מאי עביד ליה לימד (כצ"ל) על בכור בעל מום שהוא מתנה לכהן שלא מצינו בכל התורה.

אלא שד"א חסר אצל ר"ה, ובכ"י ר': ר' אומר.

ונראה שנכנס בספרי מקור אחר, שבו השתמש הבבלי.

אבל אפשר שזוהי הצעת התלמוד, מעין: "קשיא ליה לר' פלו" (156).

ממקור אחר הם גם כמה מן המדרשים שהביא עולא ביומא מב ב—מג א. המקבילים לספרי חקת פיס' קנג:

ונתתם אותה אל אלעזר הכהן איתה לאלעזר וכו' (קיצור הספרי). והוציא אותה שלא יוציא אחרת עמה כדתנן (=מיכן אמרו שבספרי) לא היתה פרה וכו', ושחט אותה שלא ישחוט אחרת עמה, לפניו וכו' שיהא זר שחט ואלעזר רואה. וכו'. וכבס בגדיו הכהן בכיהונו (בבגדים). וטמא הכהן עד הערב. כהן בכיהונו לדורות וכו'. ואסף איש טהור את אפר הפרה והניח. איש להכשיר את הזר, טהור להכשיר את האשה. והניח מי שיש בו דעת להניח יצאו חרש שוטה וקטן שאין בהן דעת להניח.

כל הדרשות האלה אינן מתאימות לא עם הספרי (ושחט אותה מיכן אמרו אין עושים שתי פרות כאחת, ושהט אותה לפניו שיהא אחר שחט ואלעזר רואה

156) בנוס' ר"ף ולי' ולהלן.

156) סוטה לח א. מנחות סח ב וגשין מה א.

ואסף איש להוציא את הקטן וכו' טהור להביא את האשה דברי ר' ישמעאל ר"ע א ואסף איש להוציא את האשה וכו') ולא עם ס"ו, ולקוחות כנראה מן "דבי ר' ע" שהובא שם מב ב ("ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב ומיעט")¹⁵⁷, ועי' לעיל.

יוצא אפוא מכלל זה, שלא תמיד השתמשו האמוראים בספרי שלנו, אלא שהיו לפניהם קבצים שונים מדבי ר"ע וקבצים שונים מדבי ר' ישמעאל ולקחו מכאן ומכאן.

וגם מסדר הספרי שלפנינו לקח מדבי ר' ישמעאל שונים וגם מדבי ר"ע, אלא שברובו של הספר יצק המסדר מרוחו, שהיה תלמיד דבי ר' ישמעאל, על המקורות השונים שהכניס, מסר אותם בלשון בית-מדרשו ובטרמינולוגיה שלו.

הוספות. ויש שנוספו בספרי שלנו פירושים על-פי התלמוד:

(1) ספרי פיס' לא (37 10): ושערו ראוי לתגלחת נזירות.

בבבלי יו ב: "לתגלחת" סתם, אבל שם יח א פירשו: תגלחת דנזירות קתני, ועל-פיה שנו בנזיר נו א, באותה הברייתא: לתגלחת נזירות, וכך שנו גם בספרי.

(2) פיס' קיב: בא ישעיה ופי' בקבלה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. תחילתו של חטא הוא דומה לחוט של כוכיא אבל סופו להיות כעבות העגלה חטאה.

כל הברייתא הובאה בבבלי סנהד' צט ב, אבל לא "תחילתו של חטא וכו'"¹⁵⁸, אבל בסוכה נב א: א"ר אסי יצה"ר בתחילה דומה לחוט של כוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנאמר וכו'.

אלא שהדרשה היא של תנאים, שכן אנו מוצאים במ"ת 131 (וכי יהיה באיש חטא משפט מות): ר' עקיבה כשהיה דורש ענינו היה אומ' הוי משכי העון בחבלי השוא (ישע' ד יח) תחילתו של חטא דומה לחוט של כוכיא וסופו להיות כעבות העגלה, מתחלת הענין מהוא אומר כי תצא למל' וראית בשב' אש' יפת תא, מהוא אומר כי תהיין לאיש שתי נשים הכניס זה שטן לתוך ביתו [מה] העמיד ממנה בן סורר ומורה ומה סופו של בן סורר ומורה להיות כי יהיה באיש חטא מש' מ' [והומת]¹⁵⁹, וכן נזכר בשם ר"ע בב"ר פכ"ב ו. משם לקחו אפוא ר' אסי.

(3) גם, שנאמר כי דבר ה' בזה שביזה על דיבור הראשון וכו', שבספרי שם (121 8), שאינו בברייתא שבבבלי (עי' לעיל), והובא שם כפירוש לברייתא מ"דבי ר' ישמעאל", אפשר (כמו שהעירותי כבר) שנוסף בספרי ע"פ הבבלי (סנה' צט א).

ממין אחר היא ההוספה שבפיס' עג (69 10-12): ר' שמואל בר נחמני אומר אחת מדברי תורה ושתיים מד"ס, שבתן זכרון תרועה מן התורה, והעברת שופר תרועה, ויום תרועה יהיה לכם לתלמודו הוא בא.

בבבלי ר"ה לד א הובאה כל הברייתא, ואחריה: רבי שמואל בר נחמני אחר¹⁶⁰ אחת מד"ת ושתיים מד"ס וכו'; כך הוא "אמר", ולא "אומר", גם בלקוט ר' תרמ"ו וגם בלקוטות

157) ע"ל א בר ישמעאל בשם ר' לעזר (ירוש' סוכה פ"ד נד ע"ג ושי"ג) = ספרי ראה פיס' קמב !

158) מאי כעבות העגלה אמר רבי אסי בתחילה וכו" שדפוסיים — ליתא בכ"י וראשונים, עי' ד"ס.

159) כ"י ירושלים.

160) ר' יונתן שדפוסיים חסר בכ"י וראשונים.

הרמב"ן, וזו מ"מ ר"א היא שהוסיף הבבלי על הברייתא שרשב"ג חולק על סוף דבריו (או על התנא השונה דבריו) של ר' ישמעאל בנו של ריב"ב ("שתים מדות ואחת מד"ס"). וכיצא בזה למשל בסנהד' יז א. אחרי ברייתא: רב נחמן אמר על עיסקי גוג וכו'. וכדאי להזכיר (אע"פ שאין זה מכריע) כי כל המאמר "ר' שמאל וכו'" — אינו במ"ח. רשב"ג לא נזכר אפוא בעיקר הספרי, ואין לנו כל יסוד לאחר מומנם של תלמידי רבי, שהרי לא נזכרו בו אלא רבי וחבריו.

ואם ישנם בספרי דברים הנאמרים לפעמים בתלמוד בשם אמוראים¹⁶¹ אין זה מוכיח כלל, שהספרי השתמש בדברי אמוראים אלה. כאלה וכאלה ישנם כמה מימרות בבבלי שדבריהם הם דברי תנאים¹⁶² בברייתות ובתוספתא. אלא שלא ידעו אותם באותה שעה ומסרום בשם אומרים, כמו שקיבלום בעל-פה סתם.

עוד פחות מזה אפשר להוכיח מן העובדא, שהתלמוד לא ידע בכמה מקומות¹⁶³ ברייתות השנויות בספרי במדבר — שלא ידע כלל את הספרי. כאלה רבים ביחס לברייתות ותוספתא, ואנו אומרים בכגון זה "ברייתא לא שמיעא ליה". ואפי' במשניות נעלמו כמה משניות מן האמוראים¹⁶⁴; וכי בשביל זה נאמר, שלא ידעו כלל את משנתנו ?!

ט. חלוקת הפרשיות (הסדרות) והפיסקאות

חלוקת הסדרות שישנה בד"ר — אינה בכ"י ר' כלל. בכ"י זה אין כל ריוח בין סדרא לסדרא ואין כל כתובת לפני כל פרשה ופרשה, חוץ מפרשת מטות, שלפניה בכ"י ר' (בשורה אחת עם הפנים): אל ראשי המטות / (בד"ר: ראשי המטות). בסוף פרשת פנחס — אין בכ"י ר' "סליק סידרא", אלא: סליק פסוקא. ט"ו ברייתא (ע"י להלן), וכן אינו בכ"י זה בסוף פרשת מטות, אלא: ס' פ'.

כי כמו מסדר המכילתא, לא שם לבו כלל גם מסדר הספרי לחלוקת הסדרות, וכך הוא מחבר חלק של פנחס לבלק (סוף פיס' קלא) לפי הענין¹⁶⁵.

לעומת זאת ישנה בספרי חלוקה של עניינות, קבוצות של פרשיות העוסקות בענין אחד, כעין המסכות של המכילתא והדיבורים של הספרא. אותן הקבוצות מתחלקות לפיסקאות פיסקאות (או פרשיות פרשיות, כבקטע של המכילתא שבמדרש תנאים 56, וכמכילתא), והפיסקאות — לברייתות. הסימן של אותן הקבוצות הוא מנין הברייתות הנמנה בסופן, שמקצתו נשאר עוד גם בדפוסים: (1) באמצע נשא סוף פיס' מד: סליק פיסקא (ר': סל' פס'). מן רישא ועד כאן (ר':

ראשיה — כן) צ"ח (כ"י ב': צ"ה) ברייתא.

(2) בסוף קרח (פיס' קכב): סליק ספר וידבר¹⁶⁶. שו"ח (= שי"ד) בריאתא

(161) ע"י אלבק 105—107.

(162) ע"י למשל סוכה פב א שהבאתי.

(163) [ע"י מ"ש מ"ר וצ"ל על "בקיאות האמוראים במשניות" בספרו "מבוא לנוסח המשנה",

771 ואילך.]

(164) בכ"י ר' אין שם כלל "בא לו שבטו של שמעון וכו' שנא" (ש" 5—8), וא"כ "פנחס בן

אלעזר" פסוק לעצמו הוא! התוס' שלנו (למהר"ם) ביומא ט א שכתבו "ובספרי ס' פנחס" שנו דברי התוס' שלפניהם, תו"י שם, שכתב "בספרי" סתם, וחשבו שהוא במקומו בפי פנחס. בעל מדרש חכמים חילק כרצונו. [וע"י ע"צ מלמד, על מנהג אחד בקריאת התורה בין יהודי פריס, תרביץ שיה

[387—388.]

(165) צריך להזכיר שבכ"י ר' בתחילת פיס' קטו: וידבר. דבר אל... אבל כאן בכתוב:

(בכ"י ברלין: שרה בריאתה, כלומר: תק"ה פסוקים). "מכילתא דוידבר" ברשימה שב- XIII JQR 53 סי' 16, מכאלה וידבר, מאן Texts and Studies 652 (ועי' בהערות).

3) בסוף חקת (פיס' קל) בכ"י ר': מן זאת (זאת התורה, פיס' קכו) ועד הבא לז' ברייתא.

4) בסוף פנחס (פיס' קלא), בכ"י ר': ח' ברייתא.

5) באמצע פנחס (אמצע פיס' קלד), בסוף פרשת נחלות, בכ"י ר': י"ב ברייתא.

6) שם בסוף פיס' קמא, בכ"י ר': י"ב ברייתא.

7) בסוף פנחס (פיס' קנב), בכ"י ר': ט"ו ברייתא.

8) באמצע מטות (סוף פיס' קנו), בסוף פרשת נדריים, בכ"י ר': כ' ברייתא.

9) בסוף מטות (פיס' קנח) בסוף פרשת מדין, בכ"י ר': ג' ברייתא.

10) ובסוף מסעי (פיס' קסא): סליק ספר וידבר¹⁶⁵), והן קל"ו ברייתא¹⁶⁶.
החלוקה הזאת היא שריד של חלוקה עתיקה שחילקה את הספרי רק לעניינות לפרשיות (לפיסקאות?) ולברייתות. קטעי המכילתא שבמ"ת מחולקים ל"פרשיות" (פרקים) ולברייתות קטנות (עי' להלן). הקטע שבתפארת ישראל מחולק רק ל"פרשיות", ולא לפיסקאות ולא לברייתות. המכילתא מחולקת (עי' לעיל) למסכות, לפרשיות (פרקים) ולברייתות.

חילוק הפיסקאות (גם בכ"י; מניין הפיסקאות אינו גם בד"ו) הוא ברובו לפי חלוקת הפסוקים¹⁶⁷. אבל יש ש"פיסקא" ("פסוק", "פ", בכ"י ר') מצטרפת משנים שלשה פסוקים ויותר, אפילו מפסוקים של שתי פרשיות, וישנן אפילו פיסקאות של "פרשה" שלמה¹⁶⁸.

יש שפסוק אחד מתחלק לשתי פיסקאות מעין "פסקא באמצע פסוק" של המסורה (בתורה שלשה: בר' לה כב¹⁶⁸), במ' כה יט¹⁶⁹), דב' ב ח¹⁷⁰). בנביאים: יהושע ד א, ח כד; שופטים ב ב; שמ"א י כב, יד יט, כא י, כג ב, יא; שמ"ב ה ב, יט, ו כ, ז ד, יב יג, טז יג, יז יד, יח ב, כד י, יא, כג; מלכים א' יג כ; ירמיה לח כח; יחז' ג טז).
ואמנם חלוקת הפסוקים אינה מסוימת ומחללת¹⁷¹.

אנו מונים בתורה ה"א תתמ"ה פסוקים, וחושבים "ויאפד לו בר" (ויק' ח ז) כחצי

ויאמר ה' אל משה לאמר (כדמוסיס), ואפשר על כן שהו ציון לספר, קובץ חדש, עי' להלן. וכן בתחילת פיס' קו בכ"י, וכן בר"ם קכ || וידבר. דבר וכו' (כ"י ברלין: וידבר י"י. דבר...).

165) כנו' כ"י ר' ולי. 166) כנו' כ"י ל' ודפו; בכ"י ר' חסר: והן וכו'.

167) פרידמן בסוף ספרי במדבר הערה כו.

167) [ואפי' שתי פרשיות (קיא, קיד, קיט, קלא, קלד) ומשלש (קנו). — עצ"ם].

168) בתרגום הע' אחרי הפסקא פסוק חרש, 22, במשיטתא מחובר לפסוק כג.

169) בספרים שלנו פסוק חרש, וגם פרשה פתוחה במקום הפיסוק, בתרגום הע' החלק שלפני הפסקא הוא פסוק א' של הפרשה הסמוכה וש אחרי הפסקא פסוק ב, אבל יש נוסחאות בע' שמתאימים לספרים שלנו, במשיטתא פסוק יט מחובר לפסוק א של כו!

170) בשבעים ומשיטתא פסוק אחד כבספרים.

171) עי' בענין זה, שירי הליכות קדם, יח; בלוח, אשתדלות עם שד"ל, ח"ב עמ' 1 והלאה;

מילר במס' סופרים עמ' 134; עהרנסרוי בס' השנה ח"ו, 61.

התורה בפסוקים. מסכת סופרים (172) מונה „וישחט“ (שם ח טו או ח כג) כחצי הפסוקים של תורה. הברייתא שבקידור (ל א „לפיכך“ בלי ציון) שונה: והתגלח (חציין) של פסוקים (ויק' יג לג, והגימל גדולה גם אצלנו, כח' של „וישחט“ לפי מ"ס הנוכח), ולפי הברייתא הסמוכה בבבלי שם „ת"ר“, שמנות אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים היו (כ"י מ') פסוקי תורה.

הנוסח „שמנות אלפים“ הוא הנוסח העתיק, שישנו בד"ו, כ"י מ' (שמני'), ע"י, מנחת שי (ויקרא ח ז), גליון הש"ס בברכות ז א, חיד' קדושין לא נודעו למי, שם (ח' אלפים ותתנ"ח), ותה"ג הרכבי סי' ג (173). וכי זהו הנוסח העיקרי יוצא (174) מתוך הברייתא השניה, שהיא מונה „והתגלח חציין של פסוקים“, שהוא הבדל של ק"ס פסוקים בין מקום-החיצוי של המסורה לזה של הברייתא. הבדל שאי-אפשר לפרשו אלא ע"י ההבדל הגדול שבחלוקת הפסוקים שבין הברייתא והמסורה, ע"י ריבוי של פסוקים קצרים (175).

אנו יודעים גם-כן, שחלוקת הפסוקים היתה שונה בא"י מבבל, וכשאמר לו אביי לרב יוסף (קידוש' שם): פסוקי מיהא ליתו למנויה, השיב לו רב יוסף: בפסוקי נמי לא בקיאנן. דכי אתא רב אדא בר אבא אמר במערבא פסקי ליה להאי קרא לתלתא פסוקי ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן (שמ' יט ט, פסוק ארוך) (176). וכך הוא גם פירוש ה„פסקא באמצע פסוק“ של המסורה, ז"א באמצע „פסוק“ שלנו ישנה „פסקא“, כלומר שכאן היה פסוק בספרים ישנים, וכך אומר גם הגאון בתה"ג שם בשם „חכמים הראשונים“ שברייתא זאת „באותו ספר שמצאו אותו בירושלים שהיה משונה בכתב ובמנין פסוקים שלו“.

חילוקים וחילופים במנין הפסוקים ובחלוקתם אפשרים אפוא, וע"י כך מתפרשים כמה חילופים שבין הספרי והמסורה.

אבל רחוק לומר שהיתה בחלוקה מן החלוקות פרשה שלמה לפסוק אחד.

נעבור נא על הפיסקאות שבספרי במדבר אחת אחת:

פיסקא א — ד' פסוקים (ה א—ד). פרשה שלמה.

ז — ג' פסוקים (ה יב—יד) (177).

יד — באמצע פסוק (ה כא)

טו — פסוק וחצי (ה כא—כב)

יז — ג' פסוקים (כד—כו) ובכ"י ר' פיסקא „סל' פס"י) לפני „ולקח הכהן“

(ה כה), והאחרונה היא אפוא של ב' פסוקים.

כא — ב' פסוקים (ל—לא).

כו — ב' פסוקים (ו—ז).

מב — בכ"י ר' הפסוק גדול לפני „וישם לך שלום“, וא"כ פסקא באמצע פסוק.

מה — ב' פסוקים (ז—בג).

(172) פ"ט ג וע"י מילר שם.

(173) בילקום שמיני ר' הקמ"ה: מ' אלפים ותתקפ"ג, צ"ל: ח' אלפים ותתפ"ג.

(174) כמו שהעיר עהרנסטרוי שם.

(175) עהרנסטרוי חושב שחלק גדול מן המספר שביניהם נופל לחלקו של ספר דברים שפסוקיו

ארוכים, וע"י כך נדחה מקום-החיצוי לצד ספר דברים.

(176) [וע"י ע"צ מלמד, פרקי מנהג והלכה, עמ' 97.]

(177) בכ"י ר' בתחילת הפיסקא: וידבר וגו', וא"כ ר' פסוקים.

מז — ד' פסוקים (ז ו—ט).
 מזמח — בכ"י ר' פיסקא אחת. וא"כ ג' פסוקים (ז י—יב). ולנר הספרים
 בפ"ס' מז — ב' פסוקים.
 מט — ב' פסוקים (יג—יד). אבל בכ"י ר' לפני "ב" אחת" (פסוק יד) : סל' פ"ס,
 וא"כ לכל אחד פסוק אחד.
 נא — ב' פסוקים (טז—יז). אבל בכ"י ר' פ"ס' ג' — נב פסוקא אחת היא.
 וא"כ — ד' פסוקים (טו—יח).
 סב — בד"ר וכ"י ר' פיסקא לפני (ו) מבין חמש [ועשר] שנה (ח כד) ואינה בסוף
 פ"ס' סב. וא"כ יש כאן פיסקא באמצע פסוק.
 סג — ב' פסוקים (כד—כו). ולכ"י ר' — ב' ו ח צ י.
 סה — ב' פסוקים (ט ב—ג).
 סח — ג' פסוקים (ו—ח).
 סט — ג' פסוקים (י—יב).
 עג — ד' פסוקים (י ג—ד). ובכ"י ר' : "ס' פ" לפני "ותקעתם תרועה" (י ה).
 וא"כ — ב' ב' פסוקים.
 פד — ב' פסוקים (י לה—לו). "פרשת ויהי בנסוע" (שהוא "ספר בפני עצמו") (יז).
 פו — ג' פסוקים (יא ב—ד).
 פח — ב' פסוקים (ו—ז).
 פט — ב' פסוקים (ח—ט). אבל בכ"י ר' אחרי ח' : ס ל' פ ס', וא"כ אחד אחד.
 צא — ד' פסוקים (יב—טו) (יז). אבל בכ"י ר' אחרי פסוק יב : ס' פ', וא"כ
 יש כאן אחד ו שלשה.
 צב—צג — פ"ס' אחת בכ"י ר', — ב' פסוקים (טז—יז).
 צד — ג' פסוקים (יח—כ).
 צה — ו' פסוקים (כא—כו). ובכ"י ר' אחרי פסוק כא : ס ל' פ ס', וא"כ מבין
 שהדרשה הבאה היא רק לפסוק כו (וישאר שני אנשים במחנה) (סו)
 ועל הפסוקים שבינתיים אין דרשות. — יש כאן רק פסוק א', פסוק א'.
 צו — ד' פסוקים (כז—ל).
 צח — ד' פסוקים (לב—לה).
 קב — ב' פסוקים (יב ד—ה).
 קג — ג' פסוקים (ו—ח).
 קה — ד' פסוקים (י—יג). אבל בכ"י ר' : ס (ליק) (פיסקא) בסוף פסוק יב.
 וא"כ — שלשה ואחד.
 קו — ג' פסוקים (יד טז). פרשה שלמה.
 קז—יג פסוקים טו א (יג—יג). אבל בכ"י ר' פיסקא בסוף פסוק ג. וא"כ
 — שלשה ועשרה.

- 178 ספרי שם ושבת קטו ב ; בויקיר מ"א ג.
 179 "ראמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך" ליתא בילקוט, וכן נכון, שהרי הוא דורש "כי
 תאמר אלי". 180 "וצא משה וידבר אל העם וידר ה' בעג" שכנוסחאות אינו נדוש כלל.
 181 בכ"י ר' בתחילת הפס': וידבר.

קט—ב' פסוקים (טז—טז), ובכ"י ר' פיס' קח—קט פיסקא אחת, וא"כ ג' פסוקים (יד—טז).

קי—ה' פסוקים (יז—כא), פרשה שלמה.

קיא—ה' פסוקים (כב—כו), פרשה שלמה, ובכ"י ר' פיס' קי—קיא פיס' אחת, וא"כ עשרה פסוקים, שתי פרשיות.

קיב—ה' פסוקים (כז—לא), פרשה שלמה.

קיג—ב' פסוקים (לב—לג).

קיד—ג' פסוקים (לד—לו), ג' פסוקים משתי פרשיות.

קטו—ה' פסוקים (לז—מא), פרשה שלמה.

קטז—ז' פסוקים (יח—ז), פרשה שלמה.

קיז—ז' פסוקים (ח—יד), ענין שלם.

קיח—ה' פסוקים (טו—יט), ענין שלם.

קיט—ה' פסוקים (כ—כד), משתי פרשיות.

קכא—ג' פסוקים (כז—כט).

קכב—ג' פסוקים (ל—לב), ובכ"י ר' פיס' קכ—קכב פיס' אחת, וא"כ ז' פסוקים (כו—לב).

קכג—ד' פסוקים (יט—א—ד).

קכד—ר' פסוקים (ה—י).

קכה—ג' פסוקים (יא—יג).

קכו—ב' פסוקים (יד—טו), אבל בכ"י ר' יש הפסק וריוח לפני ט"ו.

ואין "סליק פיסקא" בסוף קכו, וא"כ לפחות — ב' פסוקים. בסוף

קכו בכ"י ר' ז' ס' פ', כבהו' פרידמן הורחיק, ואינה בכ"י ר"ה וד"ר.

קכט—ד' פסוקים (יח—כא), ובכ"י ר' וד"ר י"ז) אין "סליק פיסקא" בסוף קכח, וא"כ — ה' פסוקים (יז—כא).

קלא—י"ג פסוקים (כה—א—יג) משתי פרשיות ושתי סדרות! אבל

בכ"י ר' לפני פסוק ד' ז' ס' פ', וא"כ — שלשה ועשרה י"ז).

קלב—ה' פסוקים (נב—נ), אבל בכ"י ר' ישו פ', לפני פסוק נה, וא"כ — ב' פסוקים וג' פסוקים.

קלג—ה' פסוקים (כו—א—ה), פרשה שלמה.

קלד—ח' פסוקים (ו—יג), משתי פרשיות. אבל בכ"י ר' אין בסוף קלג

פיסקא, וישו פ' לפני פסוק י"א, ואחרי פסוק זה: ז' ברייתא

(שהוא מקום "סל" פס"י), וא"כ פיס' קלג—קלד (עד פסוק יא)—י'

פסוקים, בסוף פיס' קלד (182) וקליה אין בכ"י ר' "סל" פס"י, והוא הנכון,

מפני שפיס' קלד—קלה הן המשך הדרשות לדברים שבפיס' קלג.

182) בכ"י ר' במקום "ויאמר ה' אל משה לאמר" — "וידבר" (ע"י לעיל), והוא ציון לספר.

183) בד"ר ישנה "סליק פיסקא" באמצע קכט, לפני "וטבל במים" ו

184) [ע"י לעיל בה"צ 163 ובמאמר המסומן שם.]

185) בכ"י ר' באמצע הפס' (180 שו"ע): פ'. אבל זהו באמצע הפסוק ואמצע הדרשה של

דברים, ובא ב"ס.

שבאו כאן דרך אגב. ובכ"י ר' ישנה: פ', לפני פסוק יב, ואין "סל'
 פס" בסוף קלו, וא"כ בפיס' זו — ב' פסוקים (יג—יד).
 קלט — ב' פסוקים (טז—יז), ולכ"י ר', שאין בו "סל' פס" בסוף קלח — ג'
 פסוקים (טז—יז).

קמ — ג' פסוקים (יח—כ), ובכ"י ר' אין גם בסוף קלט "סל' פס" (אבל
 ריוח יש!). וא"כ — ר' פסוקים (טו—כ).

קמא — ג' פסוקים (כא—כג).

קמב — ה' פסוקים (כח—ה).

קמג — ג' פסוקים (ו—ח), ובכ"י ר' קמב—קמג פיס' אחת: ח' פסוקים.

קמד — ב' פסוקים (ט—י), פרשה.

קמה — ה' פסוקים (יא—טז), פרשה שלמה.

קמו — ב' פסוקים (טז—יז).

קמז — ז' פסוקים (יח—כד), בסוף קמח אין בכ"י ר' פיסקא, אבל יש סימן
 ההפסק: "/.

קמט — ה' פסוקים (כו—לא), ואין בכ"י ר' "סל' פס" בסוף קמט.

קנ — כ"ב (?) פסוקים (עד "כמשפטם"), ולכ"י ר' — כ"ז פסוקים.

קנא — ב' פסוקים (לה—לו).

קנב — ב' פסוקים (כט—ל—א).

קנג — ח' פסוקים (ב—ט), ובכ"י ר' יש | פ' | בסוף פסוק ב, ג¹⁸⁶, ד, ה, ו.
 הפיס' האחרונה היא אפוא רק של ג' פסוקים (ז—ט).

קנד — ד' פסוקים (י—יג), ובכ"י ר' יש | פ' |, אחרי י"א ויש: / (סי' הפסק)
 אחרי י"ב, וא"כ הראשונה של ב' פסוקים (י—יא).

קנה — בכ"י ר' לפני "אישה יקימנר" (אמצע י"ד) סי' הפסק (/).

קנו — ג' פסוקים (טו—יז), ובכ"י ר' אין פיס' בסוף קנה, וא"כ — ג' וחצי.
 קנז — כ"א פסוק' (לא—כא) משלש פרשיות, ובסופה אין בכ"י ר' "סל' פס".

קנח — ג' פסוקים (כב—כד), ולכ"י ר' — כ"ד פסוקים (א—כד).

קנט — ג' פסוקים (לה—ט—יא), ובכ"י ר' אין "ס"פ בסופה.

קס — י"ז פסוקים (יב—כח), ובכ"י ר' יש: | פ' |: לפני פסוק כה (והצילו).

וא"כ — ט"ז פסוקים (ט—כד) בפיס' קנט—קס, בסוף קס אין בכ"י ר'

"ס"פ, אבל יש | פ' |: לפני פסוק ל"א (ולא תקחו), וא"כ לכ"י ר'

סוף קס ותחילת קסא — ו' פסוקים (כה — ל).

קסא — ו' פסוקים (כט—לד), ולכ"י ר' — ד' פסוקים (לא—לד), חצי פיס' קסא.

ישנם אפוא חילופים הרבה בפיסקאות: אבל בכל הנוטחאות ישנן פיסקאות של
 פרשיות קטנות, ג' ד' וה' פסוקים, ובכלל הרבה מאד פיסקאות של ב' ג' ד' פסוקים,
 וישנן פיסקאות משתי פרשיות, וגם פיסקאות באמצע פסוק: ברור אפוא שיש אמנם
 הבדל בחלוקת הפסוקים בין הספרי למסורה, אבל מצד אחר נראה ג"כ שלפעמים אין
 ה"פיסקא" "פסוק" אלא "פרשה", ואפשר שהחליפו הסופרים "פ" ב"פ" (כך "ס"פ
 לרוב בכ"י ר'), זאת אומרת פרשה בפסוק¹⁸⁷.

(186) ואשה, מקיש וכו', נמשך לפסוק ב', שהוא מסמך "לא יחל — ואשה", מקיש אשה לאיש וכו'.

(187) בספרי שופטים סוף פיס' קצ בכ"י ר': סליק פירקא (במקום "פיסקא")!

ואשר לפיסקאות הגדולות ישנן בוודאי בכמה מהן כמה השמטות של ציונים כמו בפס' קנג וק"ס (ע"י לעיל), שנשמטו ע"י הסופרים.

י. חלוקת הברייתות שבספרי ומספרן

עלייד ה"פיסקאות" היתה גם חלוקה שניה, חלוקה ל"ברייתות", "הלכות" ו"משניות" קטנות. כשם שנחלקה ה"מכילתא" ל"ברייתות" או "הלכות"¹⁸⁸, וכשם שה"פרשיות" של הספרא נחלקו ל"פרקים" וה"פרקים" — ל"הלכות", וכשם שנחלקה המכילתא לדברים¹⁸⁹. באלה נחלקו לפעמים שתי דעות חולקות של תנאים לשתי ברייתות, וכן נחלק מדרש שני ("דבר אחר") לאותו פסוק לברייתא שניה¹⁹⁰. ואפילו חלקי מדרש אחד נחלקו לפיסקאות קטנות¹⁹¹; דברים שנמצאים גם במשנה שלנו¹⁹².

מחלוקה זו ישנם כאמור שרידים בדפוסים של ספרי במדבר ובכתבי יד של ספרי דברים:

בספרי במדבר:

- (1) באמצע נשא, סוף פס' מד: מן רישא ועד כאן צ"ח¹⁹³ ברייתא.
- (2) בסוף קרה, פס' קכב: סליק פיסקא¹⁹⁴.

סליק ספר וידבר

שו"ח ברייתות¹⁹⁵

בכ"י ר' וב' הפסק אחרי "וידבר".

ובכ"י ר' עוד:

- (3) בסוף חקת, פס' קל: מן זאת (= זאת התורה, פס' ככו) ועד הכא ל"ג ברייתא.
- (4) בסוף בלק, בסוף פס' קלא: ח' ברייתא.
- (5) באמצע פנחס, אמצע פס' קלד, בסוף פרשת ג' חלות (הורוויץ 179: 18); י"ב ברייתא.
- (6) ושם בסוף פס' קמא: י"ב ברייתא.
- (7) בסוף פנחס, פס' קנב: ט"ו ברייתא (כ"י ב': סליק פרשת א).
- (8) באמצע מטות, סוף פס' קנו, בסוף פרשת גדרים: כ' ברייתא¹⁹⁶.
- (9) בסוף מטות, פס' קנח, בסוף פרשת מדין: ג"י (כ"י ב': י"ג) ברייתא.
- (10) ובסוף מסעי, פס' קסא: סליק ספר במדבר ט"ז והן קל"ו ברייתות

- (188) ילינק, בית המדרש, חדר ח', LVIII; לויטרכך, Annual, 459, ע"י לעיל.
- (189) מדרש תנאים 56—62, 69—71; והשוה "מכילתא לפרשת ראה" שפירסכתי ב"סאמרים לזכרון רצ"ם חיות ז"ל, וינא תרצ"ג, עמ' סד ואילך.
- (190) ע"י לויטרכך שם, 460; וע"י מ"ת 60 טו"ח, שם כח—כט, 59 יז, 69 יא.
- (191) כמו מ"ת 56—57 ב—ג, 58 ט—יא, יג—יד, 59 יט—כא, כד—כה, 61 כ, 61 ג, 62 ח—ט, יא—יב, ועוד; וכן בספרא.
- (192) כגון שביעית פ"א מ"ד—מ"ה בירוש' וכ"י.
- (193) כ"י ברלין: מן רישיה וסיפרא עד כאן צ"ח: כ"י ר': ראשיה, כן.
- (194) ליתא בכ"י ר'.
- (195) בכ"י ב': שרה בריאתה, כ"י: בריאתא, כ"י לונדון: ברייתא.
- (196) בכ"י ב': ס"ס ברייתות.

כ"י ר' ו': ספר וידבר, כ"י ב'ו' סליק פרשתא וסליק סיפרא: קל"ו
ברייאתה: וליתא מהן; דא שאין קל"ו ברייתא (ברייאתא בכ"ל) סיכום של כל
הספר, אלא סיכום חלקי. בכ"י ר' ליתא כלל "והן וכו'".
וידבר" שמו של הספר ¹⁹⁷).

מה טיבן של ברייתות אלו? כלום תלויה חלוקה זו בחלוקת הפסוקים ובחלקי הפסוקים.
או שיש כאן חלוקת מדרש לפי גודלו ולפי הצורך?
מתחילת נשא (במ' ה א) עד סוף פיס' מד (שם ו כז) היו אפוא צ"ח (או צ"ה) ברייתא.
אבל פסוקים ישנם רק ב' ח.

ובסוף קרח. סוף פיס' קכב, נמנים "שו"ח" (או "שרה") ברייתות של "ספר וידבר"
שעד כאן. אבל פסוקים נדרשים ישנם רק רנ"א פסוקים. כי לבהעלותך ח ה—כב,
ט טז—כג, י יא—כח, שלח יג—יד, קרח טז—יז אין דרשות, ולא נדרשו גם הפסוקים
בנשא ז כד—פג; וזא שפסוקים של התורה מנשא ה א עד סוף קרח, הן תצ"ז פחות רמ"ו
פסוקים. ובין שהנוסח הנכון הוא "שו"ח" או "שוה" (כצ"ל), ש"ד או ש"א ברייתות, הרי
מספר הברייתות הרבה יותר ממספר הפסוקים, ועוד הרבה יותר ממספר הפיסקות
של הספרי, שכמה מהן הן פיסקות של שנים ושלשה פסוקים ויותר.

מכאן שהברייתות הן חלקים קטנים יותר של פיסקות (או: מפיסקאות), דרשות
של חלקים של פסוק, או של פיסקה.

ומכאן אנו באים לציונים החלקיים של ברייתות (חוץ מתחילת חוקת, פיס'
קכג—קכה, שלא נמנו ברייתותיהן):

מחוקת פיס' קכו עד סוף פיס' קל נמנות: ל"ג ברייתא. כאן ישנן באמת ל"ג
דרשות.

בסוף בלק, סוף פיס' קלא — ח' ברייתא; אלו הן מספר הדרשות שבפיסקא זו (וכנוסח
כ"י, כי "פנחס", 173, הוא מדרש לעצמו).

הקושי הוא בשאר הציונים; כי אמצע פנחס, סוף פיס' קלד, י"ב ברייתא, ומסוף
פיס' קמא: י"ב ברייתא, ומסוף פנחס, פיס' קנב; ט"ו ברייתא, ובאמצע מטות, סוף
פיס' קנו; כ' ברייתא, ובסוף מטות, פיס' קנח; י"ג ברייתא.

כאן מספר הברייתות (הדרשות) עולה בספרי שלנו הרבה יותר מן י"ב, י"ב, ט"ו.
כ' וי"ג.

ובסוף מסעי, סוף פיס' קסא: קל"ו ברייתא; ציון זה אינו כאמור סיכום של כל הספר,
אלא סיכום חלקי. ואף נראה שמניין כולל זה, שכולל בתוכו את הציונים החלקיים (ל"ג, ח',
י"ב, י"ב, ט"ו, כ', י"ג = קי"ג), כולל גם את הדרשות של פיס' קכג—קכה, שאין בסופן
ציון, והן בקירוב כחמשים דרשות. ואמנם נראה שסיכום זה של "ספר וידבר" זה
מונה מתחילת פ' חוקת, שתחילתו "וידבר ה'", והוא ספר "וידבר" השני, שאף לבר
קפרא נחלק ס' במדבר לשלשה ספרים ¹⁹⁸). אבל איכ' יהיה מספרם קס"ו ברייתות, ולא
קל"ו. ומצד אחר הרי מספר הפסוקים של דרשות הפיסקות מפ' חוקת ואילך הם ר"א
פסוקים בקירוב ¹⁹⁹). שהם הרבה יותר ממספר הברייתות. ברור אפוא שאף כאן חסרים
ציונים חלקיים באמצע, שנשמטו אף בכ"י, כשם שנשמטו בדפוסים לגמרי.

197) ויקיר פ"א ג, ב"ר פס"ד ח; היג ד"ו קמג סע"ד; וספר וידבר, וברשימה שב"QJR, 53 ס"ה
16: מכללת וידבר, וברשימה אחרת (מאן, Texts and Studies 652 ש"ר 16): מכללת וידבר.
198) ב"ר פס"ד, ויקיר פ"א, ע"ל לעיל. 199) ולא קל"ו, כדברי רמ"ש בספרי סוף במדבר.

ציונים כאלו ישנם גם בספרי דברים כי"ר:

- (1) באמצע עקב, סוף פיס' מ' (בדפוסים: סליק); מראשיה ועד הכא צ"א בריאתא.
 - (2) בסוף שופטים, פיס' ר"י (בדפוס: סליק סידרא, כ"י ב'; סליק סיפרא); ס"ג בריאתא.
 - (3) בסוף תבוא, פיס' ש"ג (בדפוס: סליק סידרא); סליק פסו'. ט' בריאתא.
- אף כאן אין המספרים מתאימים: עד סוף פיס' מ' ישנן אצלנו קצו דרשות בקירוב. יאף ב' תבוא לבד אין החשבון מתאים, שכן יש בה הרבה יותר מן תשע ברייתות. ומוכרחים אנו אף כאן לומר שחסרים גם בכ"ר כמה ציונים שבינתיים.
- בכ"י ב' נמצא "סליק סיפרא" חוץ מפיס' ר"י (ע"י לעיל) גם בסוף ראה, פיס' קמג. וכל ציון הפסקאות ("סיפ" בכ"י ב' ור') אינו כלל בכ"י ב' עד סוף פיס' נ'. ומסוף פיס' מב. מג (פינק' 97 11), סוף מה. סוף מו. אמצע מח (פינק' 111 16) לא נמצא אלא סי' פיס' (כלומר: פסוק). ואולם לפניו נמצא בכ"י ב' סימן אחר וחלוקה אחרת. הוא מתחיל בריש פיס' ג': י"ב 200, ריש פיס' ד': י"ג, אמצע פיס' ד' (12 14): י"ד, ריש פיס' ה': ט"ו, אמצע פיס' ו' (15 2): י"ו, ריש פיס' ז': י"ז, ריש פיס' ט': י"ח, ריש פיס' י': י"ט, אמצע פיס' י': כ' (18 8), וחסר בהו' פינק', ריש פיס' יא': כ"א, ריש פיס' יב': כ"ב, ריש פיס' יג': כ"ג, סוף פיס' יג': כ"ד, ריש פיס' טו': כ"ה, ריש פיס' טז': כ"ו, אמצע פיס' טז' (25 12): כ"ז, שם (26 8): כ"ח, שם (27 10): כ"ט, (קרי: כ"ט, וליתא כלל פינק' שם), שם ריש פיס' יז': ל' (וחסר אצל פינק' שם), אמצע יז' (29 6): ל"א, ריש פיס' יח': ל"ב, אמצע פיס' יח' (30 10): ל"ג, (ריש פיס' יט חסר בכ"י ב' "ל"ד), ריש פיס' כ': ל"ה, ריש פיס' כא': ל"ו, אמצע כא' (33 2): ל"ז, ריש פיס' כב': ל"ח, ריש פיס' כג': ל"ט, ריש פיס' כד': מ', ריש פיס' כה': מ"א, אמצע פיס' כה' (35 6): ל"ב (ולדרש שאחריו שייך הסימן!). ומתחילה אחריו ספירה שניה ב' ואתחנן-עקב (עד אמצע מ"א, 86 4): אמצע פיס' כו' (38 11): ב' (סי' א' כרגיל אינו צריך לציון), שם (39 3): ג', שם (40 3): ד', שם (40 8): ה', (וחסר סי' מ"א, 41 8, "ז" בפיס' כז, 41 6), אמצע כז' (42 5): ח', (וחסר סי' מ"ט, 43 13), ריש כח': י', שם (44 13): י"א, ריש פיס' כט': י"ב, שם (47 1): י"ג, שם (48 1): י"ד, שם (48 6): ט"ו, ריש פיס' ל': י"ו, ריש פיס' לא': י"ז, אמצע פיס' לא' (50 6): י"ח, שם (51 13): י"ט, (וחסר סי' כ"ב, 53 10: שמע, ריש פיס' לב': כ"א, 55 1: כ"ב, שם 55 6: כ"ג, 56 4: "אנשי דור המבול", כ"ד, 57 2: רבי שמעון, כ"ה), שם 57 2: כ"ו, וכבר (וחסר אצל פינק'), שם 58 12: כ"ז, (קרי: כ"ז), ריש פיס' לג', 59 4: כ"ח, ריש פיס' לד', 60 8: כ"ט, שם 60 14: ל'. ד"א ושננתם (וחסר אצל פינק'), שם 61 5: ל"א. ושננתם לבניך, שם 62 6: ל"ב, בשכבך (בטעות אצל פינק'), שם 62 8: ל"ג, וכבר, ריש פיס' לה' (63 3): ל"ד, שם (63 12): ל"ה, וקשרתם, שם 65 1: ל"ו, וקשרתם, ריש פיס' לו': ל"ו (קרי: ל"ז), וכתבתם, שם 66 3: ל"ח, וכתבתם, שם 66 14: ל"ט, על מזוזות, שם 67 12: מ. חביבין ישראל, ריש פיס' לו', נ"א. כי הארץ אשר אתה בא שמה. סדר והיה עקב. הרי זו פרשה נאמרה לישראל (וכאן רואים כי "סדר והיה עקב" נכנס אח"כ בספרי), שם 70 13: מ"ב, ד"א ארץ, שם 71 1: מ"ג, וכן את מוצא, שם 72 12: מ"ד, כיוצא בו אתה או' ואתן, שם 72 17: מ"ה, נחלת צבי, שם 73 5: מ"ו, וכן הוא או' אשירה, ריש פיס' לח' (73 14): מ"ז, שם 74 10: מ"ח.

(200) וכל הסימנים שייכים לה בא

וכבר היו, שם 75 : 13 מ"ט. וכן אתה מוצא, שם 76 : 5 נ'. וכן את מוצא, שם 76 : 15 :
 נ"א. וכן אתה מוצא, שם 77 : 5 נ"ב. אתה או' לכך בא הכתו', (וחסר בריש פיס' לט :
 [נ"ג] הארץ אשר אתם עוברים), שם 78 : 5 נ"ד. ד"א ארץ הרים, שם 79 : 2 נ"ה.
 ר' יוסי בן המשולם או', שם 79 : 14 נ"ו. או לפי ששונה מי גשמים, (וחסר ריש פיס' מ',
 80 : 7 נ"ז), שם 81 : 1 נ"ח. דרש אותה, שם 81 : 7 נ"ט. תמיד עיני, שם 82 : 4 ס'.
 מראשית השנה, שם 82 : 17 ס"א. או לפי שמדת טובה מרובה (וחסר אצל פינק'), שם
 83 : 10 ס"ב. ר' שמעון בן יוחאי או', ריש פיס' מא : ס"ג. והיה אם שמע, שם 85 : 1
 ס"ד. וכן מצאנו שענש על התלמוד, שם 85 : 13 ס"ה. וכבר היו, שם 86 : 4 ס"ו.
 אשר אנכי מצוה.

הרי לנו כאן ספירה אחרת של „ברייתות“ במקום ה„פיסקאות“, וכך יש לנו מתחילת
 דברים עד אמצע עקב סוף פיס' מ' : מ"ב (דברים) + ס"ב, ז"א ק"ד ברייתות, בניגוד
 ל„צ"א“ שבכ"ר. אלא שישנם בכ"ר ב' כמה טעויות וחסרונות במספרים אלו, ואפשר
 שברייתות אחדות בואתחנן-עקב היו גדולות יותר, ומכאן העודף של י"ג ברייתות
 שבכ"ר. ואף אפשר שציונים אלו שבכ"ר קדומים לנו כ"י ב', ושבינתיים נוספו
 „תוספות“ כמה „ברייתות“ לתוך הגוסס הישן עד שאין חשבון זה עולה יפה.

VII. דבי ר' ישמעאל לדברים]

א. ספרי דברים פס' א—נד

א. ספרי דברים פס' א—נד, הוא כמו שהכיר הופמן¹) מבית מדרשו של ר' ישמעאל: שונה הוא בכמה דברים מספרי דברים:

א) פס' יא: ויברך אתכם כאשר דבר לכם, כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים = ספרי בהעלותך סוף פס' פד = מכילתא דברים שבמית 71 (אבל ע"פ כה"י !): כאשר נשבע לאבותיך [כד]גי [הים] וכחול [הים] וככוכבי השמים וכצמחי האד[מה]. אבל לא כן בספרי ראה פס' צו.

ב) פס' ו: אמר להם כשאתם נכנסים לארץ צריכים אתם להעמיד עליכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה²) — כר' [יונתן במכיל' דברים, תפארת ישראל 192: המלך קודם לבית הבחירה ובית הבחירה קודם להאבדת עמלק, בניגוד לספרי ראה פס' סז בשם ר' יהודה.

ג) פס' מד ושמתם³), בניגוד לפס' נט אלה החוקים⁴).

וכבר תחילת פס' נה: והיה כי יביאך אין והיה אלא מיד היא בשיטתו של ר"ע ובית מדרשו ("בכניסתן לארץ הכתוב מדבר") בניגוד לר' ישמעאל ("אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר").

ואמנם כן קטע המכילתא של הגניזה (T—S. 88, 16) שנדפס ראשונה ע"י שכטר (JQR XVI 695) ואחריו במית 65 והלאה⁵), שהוא בוודאי מבית מדרשו של ר' ישמעאל (ע"י להלן), מתאים בתחילתו (עד פרש' כג) לפס' נד שלנו, אבל משם והלאה הוא מדרש אחר לגמרי, כאן בתחילת פס' נה הוא אפוא מקום-התפר; מכאן ולהלן אצלנו דבי ר' ע, ובקטע — דבי ר' ישמעאל.

והטרמינולוגיה של פס' א—נד היא ברובה (ע"י להלן) הטרמינולוגיה של ספרי במדבר, וגם שמות התנאים הם אותם הרגילים במדרשי ר' ישמעאל.

וישנם גם ציטטים אחדים בתלמוד בשם "תנא דבי ר' ישמעאל", הנמצאים כאן:

1) פס' ו: משל הריט אומר עבד מלך מלך הרבק לשחון וישתחון לך = שבועות מז ב: דבי ר' ישמעאל תנא עבד מלך (כמלך).

2) פס' מז שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאוי מעשים שעשיתם עמ(ד)י

1) בספרו עמ' 66, יאהרבוך ח"ו 314.

2) ואין לבנון וכו' שבספרי כאן, ממש כמו במס' כח; ד"א ליתא כאן במית, ואין מקומו כאן.

3) מובא בלשוננו בירוש' קדושין פ"א סא ע"ג.

4) בבלי קדושין לו ע"ג.

5) [ומיר' מירסמו מחדש ב"מאמרים לזכרון ר' צבי פרץ חיות ז"ל].

בימות החמה שלא הפרשתם תרומות ומעשרות [מנעו] מכם את הגשמים = שבת לב ב (תענית ז ב): תנא דבי ר' ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים⁵).

(3) פיס' כד: אפשר וכו' משל הדיוט הוא מה דבלבך על רחמך וכו' = תנחומא בובר שלח. הוספה עמוד 84: (אמר) ר' יוסי בר' חנינה שונה אותה בשם ר' ישמעאל משל ההדיוט אומר מה בלבך וכו'.

וישנם כאן גם סתמות כר' ישמעאל:

(א) פיס' כ': בערבוביא וכו' — במ"ת 11 (ממכילתא אחרת. עי' להלן): ר' ישמעאל אומר למה נאמר לפי שנאמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם לשעבר וכו'.

(ב) פיס' מג: נאמר כאן אף וכו' — במכיל' גזיקין סוף פ"ח. וחרה אפי: ר' ישמעאל אומר נאמר כאן וכו'.

(ג) פיס' לה. וקשרתם וכו' הרי ארבע⁶ — כר' ישמעאל בסנהד' ד ב (עי' לעיל מכילתא).

אלא (א) שאין כל החלקים שבפיס' א—נד ממקור אחד ומעור אחד. (ב) ואין הם מתאימים בכמה מקומות לקטעים הנמצאים במדרש-הגדול (וממנו במ"ת).
ההתאמה למ"ת כיצד?

(1) גם פיס' נד אינה דומה לגמרי לקטע המכילתא. שבו הדברים מפורשים יותר וארוכים יותר, וגם הלשון שונה קצת.

(2) במ"ת 1: (המאמר הראשון, שהוא כנראה „מדרש-תנאים"!) : אלה הדברים. אמר הקב"ה חביבה עלי תוכחת משה לישראל כעשרת הדברים, שנמצא שם במה"ג (מ"ת) למטה בציטט של מדרש-אגדה („מהו אלה הדברים") בשם ר' ישמעאל: אמר ר' ישמעאל דברים הללו שקולים כנגד עשרת הדברים וכו' — אינו בספרי. אבל נרמז כנראה⁷ בסוף פיס' ב': דבר משה אל כל ישראל וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות וכו' (במ"ת 4: אלא אלה הדברים בלבד).

(3) בפיס' ד: בעבר הירדן. יש כאן במה"ג (כ"י ירושלים) חוץ מדברי ר' יהודה (שהם סתם בפיס' כז) — דברי ר' נחמיה: ר' נחמיה אומר אין הואלה אלא לינה שג' הואל נא ולין וייטב לבך. ואחרי דברי חכמים — דברי ר' יהושע: ר' יהושע אומר אין הואלה אלא תוכחת שג' ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. ובמ"ת 4 ע"פ כ"י ברלין⁸ חסר כאן.

וכעין זה במ"ת 11 ויחפרה שאינו בספרי.

(4) בפיס' כ: ותקרבון אלי כולכם. בערבוביא. ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם (דב' ה כ) ילדים מכבדים וכו', אבל במ"ת 11 כב (כמו שהעירתי כבר): ותקרבון אלי כולכם. ר' ישמעאל אומר למה נאמר לפי שהוא אומר (דב' לא כח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם לשעבר הילדים וכו'.

כאן ודאי לפנינו מכילתא אחרת. שמביאה מעין דברים אלה בשם ר' ישמעאל. (5) מ"ת 13 (שיש שם בכלל מדרשים שאינם בספרי). מבי' ויאמר ה' אלי לא תעלו (ולא תלחמן) לפי שהוא אומר להלן למה זה אתם עוברים את פי ה' ג... אל

(5) אין בספרי כאן תורני שבתענית ר' אי ותורני שבדף ז ס"ב, ואולי נשנו במקום אחר.

(6) = מכיל' דר"י פסחא פ"ז 66. (7) ע"י הופמן, יאזרובוך, פפרד, עמ' 311 הערה 1.

(8) ע"י הופמן 258 הערה א'.

תעלו (במ' יד מא—מב) שומע אני משה אמר להן מפי עצמו ת"ל כאן ויאמר ה' אלי אמר להם לא תעלו לימד שעל פי שכינה אמר להן נמצאת אומר דברים סתומין להלן ומפורשין כאן. כל זה אין אצלנו בספרי כאן; לעומת זאת רגיל בספרי כמה פעמים; לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקודש⁹. ואע"פ שהדברים שוים בתכנם אין סגנונם שווה¹⁰).

זאת אומרת אפוא ששני דבי ר' ישמעאל הם: ספרי שלנו פיס' א—גד מצד אחד, וקטע הגניזה וקטעי בעל מה"ג מצד שני.

ואמנם גם הדרשות לדברי ר' ש, שנאמרו דרך אגב בספרי פנחס פיס' קלד—קלי: — אינן מתאימות לספרי פיס' כז—כט¹¹ ולא למכילתא דעמלק פ"ב.

וסתם שבפיס' כד: ותרנגו וכו' מלמד וכו' — הוא ר"א (בן יעקב, בס"ז) בספרי בהעלותך פיס' פה, וד"א ותרנגו (שם) — ר' יהודה שם.

ומקורות החלקים שבפיס' א—גד כיצד?

ו. פיס' א—כה הוא קובץ אחר.

הטרמינולוגיה שלו שונה במקצת. רגיל בו "מלמד", אצל "מגיד" (פיס' כב). "מגיד" הכתוב (פיס' כא, כב, כג); "יכול" (פיס' יג); "שאין ת"ל — ומה ת"ל" (פיס' א, ח).

ואצל תנאים המצויים בדבי ר' ישמעאל: רשב"י¹², ר' בנאה¹³, אבא יוסי בן חנני [איש ינח] משום אבא כהן ברדלא (פיס' ב)¹⁴ — אנו מוצאים: ר' שמעון¹⁵.

ופיס' א: אל כל ישראל אלו הוכיח מקצתם וכו' — מובא בדברים זוטא בובר 13¹⁶ בשם "תני רשב"י".

ורגיל בו (ע' לעיל): לא מעצמי אני אומר וכו'; איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה (פיס' ז ופיס' יט).

אע"פ שמצד אחר מובאים פיס' ו וכ"ד בשם דבי ר' ישמעאל, ובפיס' טז (שמוע): כך היה מדתו של ר' ישמעאל¹⁷.

ו. פיס' כז—ל — גם הוא מקור אחר.

פיס' כז מתחילה: זה שאמר הכתוב — ממש כסגנון מדרשי-אגדה שלנו! באותו ענין להלן: ר' שמעון אומר: ולהלן: לאמר וכו' — כעין ספרי במדבר פיס' קה—קלח ופיס' קלד (ע' שם).

סוף פיס' כח: ולמה נקרא שמו וכו' — תני רשב"י (ע' לעיל).

לעומת זאת יש בפיס' כז—כח כמה דברים שווים לספרי במדבר פיס' קלד—קלה ומכיל' דעמלק פ"ב.

9) פיס' ה, ט, יב, יט וכ"ה.

10) בספרא שמתי פ"א ח: ולא מעצמי אני אומר לכם, ובבלי יומא ה ע"ב הובא: ולא מאלי (תוי, וריסכ"א ואה"ת ומ: מלבי) אני אומר, וע' להלן.

11) סוף פיס' כח: ולמה נקרא שמו לבנון וכו' = תני רשב"י, ויק"ר פ"א, מיטרא דר' יצחק בן טבלאי, יומא לה ב, וע' לעיל עמ' 625 הע' ב.

12) פיס' א ור' זהב, פיס' ג והנבם.

13) פיס' א ור' זהב, ב' אחו עשר, ויהי בארבעים.

14) ע"ד ר' יוסי בר' חנינה, ע' להלן עמ' 630.

15) פיס' כ [ספרי במדבר פיס' פב: רשב"י] ופיס' כב.

16) בית תלמוד ח"ד 249.

17) וע' לעיל עמ' 626 סתמות.

ישנם אפוא בשני אלה גם דברים ממקורות שאינם דבי ר"י, אבל הם בכללם דבי ר"י¹⁸).

111. פיס' לא—נד הוא דבי ר"י אופיי:

יש לו כל סימני דבי ר"י, למה נאמר לפי שנאמר, לפי שהוא אומר, אתה אומר — או אינו (או יכול, פיס' מ', יכול, פיס' לד), שומע אני, מגיד הכתוב ועוד.

ויש בו כמה דברים דומים למכילתא דר"י:

(א) פיס' לב ובכל נפשך = מכיל' דר"י בחדש פ"י.

(ב) פיס' לה וקשרתם לאות וכו' (כל הפיסקא) = מכיל' דר"י פסחא פ"ז 66 ואילך.

(ג) פיס' לו על מזוזות — כמחלוקת שבספרי חקת פיס' קכד ומ"ת 93 ט, 163 ג.

ואע"פ שיש בהם גם דברים שהובאו בשם "תני רשב"י" (י) — הנה פיס' מ הובאה בבבלי בשם "תנא דבי ר' ישמעאל", פיס' לה ומ"ג — סתם כר' ישמעאל (ע"י לעיל); וכמה דברים נמצאים, כמו שאמרתי, בלשונם במכילתא דר"י (חוץ מאלה שהזכרתי עוד): פיס' מג ועבדתם אלהים אחרים — מכיל' דר"י בחדש פ"ז 223; סוף פיס' נב כאשר דבר = מכיל' דר"י פסחא ריש פ"ב, 39—40; אבל בפיס' עה כאשר דבר — שלא כמכיל' שם 40, וכן פיס' קטז; כאשר דבר לך — שלא כמכיל' שם, אבל מ"ת שם, 81 שוה למכיל' שם.

גם שמות התנאים הם לגמרי הרגילים בדבי ר' ישמעאל²⁰).

ב. ספרי דברים פיס' שד—שנו

פיס' מג ואכלת ושבעת וכו' — נמצא בפיס' שיח (ושם מקוצר ומצוין: כולה ברייתא באלה הדברים).

כי גם פיס' שד—שנו אינו דבי ר"ע.

אמנם הופמן בספרו חושב פיס' שד—שנו כעיקר ספרי (עמ' 67); אבל חזר בו במאמרו שבס' השנה VI 307 (ושם 312 למ"ת), ואומר שודאי גם חלק זה כחלק האגדי הראשון (א—נד) מדבי ר' ישמעאל הוא (שיח = פיס' מג; כולה ברייתא באלה הדברים, כולה ברייתא).

התנאים שנזכרו כאן הם:

ר' בנאה, פיס' שו (ב-פ).

אבא דורש, שח, שנב.

דורשי רשומות, שלח (מ"ת).

ר' דוסתאי בריהודה, שו, שט, שיח, שכ (אבל כאן ע"י מ"ת).

ר' יאשיה (משום אביו), שנה.

18) והלשון "ולא מעצמי אני אומר לכם" שנמצא בספרא פעם אחת, אין בכחו להכריע בדברים כאלה (בניגוד לאלבק עמ' 84, ע"י שם הערה 1).

19) פיס' לו מזוזות = תני רשב"י בשהשיר בו; פיס' לו: שכל מלך ושלטון וכו' = תני רשב"י בביר ס"פ סה, מכיל' דרשב"י 168 [הוצ' אפשטיין מלמד 249] בשמו, ארשב"י בקטע מדרש, גזי שכתר, כרך א, 101, אבל ע"י פיס' שג (יחדיו).

20) חוץ מר' נתן בן יוסף, לעומת ר' יונתן שבמכיל' (ע"י לעיל); היה ר' שמעון אומר בפיס' מח, ס"פ, ובמ"ת: ר' ישמעאל.

ר' יהודה, רגיל בהאינו וברכה.
 ר' יהודה בן חנניה, פיס' שו.
 ר' יעקב ב"ר חנינה לרבי (לרבינו), פיס' שו.
 רבינו, גם שליה (ראב"ש [מ"ת 205] ור' יוסי בר' יהודה, חבריו).
 רבי, רגיל.
 ר' נחמיה, פיס' שו, ורגיל האינו וברכה. (ר' יהודה ור' נחמיה).
 ר' נתן, פיס' שו.
 ר' סימאי, שו, ד"פ במדרש, גם שבת פח א, מגילה ח א וסנהד' קא א.
 ר' שמעון בן אלעזר, רצב, שו, שנג (מ"ת 218).
 ר' שמעון בן חלפתא, פיס' שט.
 ר' שמעון בן יוחאי, ריש פיס' שד, שו (כי שם), שיח (מ"ת), שמו, שנג
 (מ"ת, רש"א).

והטרמינולוגיה:

שומע אני (שמה, שנב) ⁽²¹⁾.
 אצלו יכול (שמג — באמצע ענין).
 מגיד הכתוב (שמג ויאמר, שם אש דת, שנג — במ"ת 216 ב"פ — אצל "מלמד").
 אצלו: מלמד (שמח ג"פ, שנא ב"פ, שנב; שנג, שנד, שנה, שנו ושנ"ז כ"פ).
 למה נאמר לפי שנאמר (שנד, שנה, ד"פ, שנו) ⁽²²⁾.
 ועדין תלי בדלא תלי (שיב, שלג [ב"פ], שמב).
 נמצינו למדים (שו, שמב).
 הטרמינולוגיה מעורבת אפוא, מפני שהמסדר השתמש כאן במקורות שונים (עי' פיס' שו יערף, כונס דברי תורה כללים בשני "ד"א" רחוקים). ביחוד השתמש הרבה בדברי רשב"י.
 ריש פיס' שד מתחיל כבר, ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות, רבי שמעון בן יוחי אומר ברוך דין האמת אדון כל המעשים (כ"י ר' ומ"ת) שאין עולה ומשא פנים בפניו וכו' (פתיחת רשב"י במדרשו!) משיב משה לפני הקב"ה וכו' משיב הקב"ה ואומר (כ"י ר') למשה וכו' — דיאלוג מעין זה שבמכיל' דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 3] ⁽²³⁾.
 וכמה מדרשים סתמיים הובאו במק"א בלשון "תני (אמר) רשב"י":
 פיס' שו (רשב"י אומר) = תני רשב"י, ב"ר פ"א.
 פיס' שיג (אלא אף נפשו וכו') = תנחומא בובר שלח כז: אמר ר' שמעון בן יוחי.
 פיס' שלו: תדע שכן וכו' = ב"ר פפ"ב יד: תני רשב"י.
 פיס' שנב הסתמות מובאים בשם ר"ש, אבל בית הגדול וכו' ומסורס = מ"ת 216:
 ר' שמעון אומר: וכן אתה מוצא כשחלק וכו' = פיס' פב ומ"ת בשם ר' שמעון:
 ואי אפשר לומר חמשים וכו' = מדרש שמואל פל"ב: תני רשב"י.

(21) כבר פצ"ס: יכול.

(22) ריש פיס' שטט משובש, והנכון כבפס"ז ומ"ת.

(23) ע"י משיכ בזה הופמן שם 312 למ"ת.

פיס' שמג (מימינו) = שהש"ר פ"א (ישקני) בשם רשב"י.

פיס' שמו (יחד) = עיקרו במ"ת 213 בשם רשב"י (אצל סתם שלנו), ועי' גם הסתם שבריש פיס' שמג.

פיס' שנה: אמרו לא הניח וכו' — במ"ת: אמר רשב"י מעיד אני עלי שמים וארץ שלא הניח וכו'.

המדרש לפרשיות אלה של ספרי דברים (פיס' א—ג, שד ואילך). לא נסדר בימי ר' יוחנן שישיבתו היתה בטבריא, כמו שרצה הופמן⁽²⁴⁾ להוציא מתוך מ"ת: ד"א ומלא ברכת ה' זה ביהמ"ד הגדול של טבריה, ובספרי פיס' שנה (כנו' בן ז"א): ד"א, זה ב"ד של טבריא, שהרי ביהכ"נ וביהמ"ד שבטבריא נזכר כבר בזמן חברי ר"ע ותלמידיו⁽²⁵⁾, ור' יוסי בר' חנינא, שנזכר בפיס' א' (ודי זהב, וחסר אצלנו, עי' מ"ת 2: ר' יוסי בן חנינא אומר הרי הוא אומר ועשית כפרת זהב טהור יבא זהבה של כפרת ויכפר על זהבו של עגל ר' יהודה אומר הרי הוא אומר) הנה בירוש' שקלים רפ"א מה ע"ד: תנא רבי יוסה בן חנינא הדא מתניתא ועשית כפרת וכו', ריב"ח שנה אפוא ברייתא זו "דבי ר"י" כמו ששנה⁽²⁶⁾ ברייתא אחרת דספרי דברים פיס' כד⁽²⁷⁾, ונוסף בספרי, ואין כל יסוד לומר⁽²⁸⁾ שנסדר בבית מדרש של תלמידי ר' יוחנן⁽²⁹⁾.

וכן הנמצא בספרא קדושים פ"א: ור' יוסי בר חנינא אמר אזהרה וכו', בבבלי סנהד' סג א⁽³⁰⁾: ואמר ר' יוסי בר חנינא אזהרה וכו', וא"כ מימרא היא שנוספה בספרא⁽³¹⁾, וליתא בכ"י ר'.

וחוץ מזה נראה שהיה גם ריב"ח תנא⁽³²⁾.

אבל נראה שנתחבר בימי תלמידי "רבי" ("רבינו", לעיל).

ג. תדרי' לדברים שבתלמוד⁽³³⁾

בתלמוד ישנם כמה ציטטים מדבי ר"י (תני ר"י) לדברים, והם מצוינים אצל הופמן 18 (פרידמן 64), ו"תני ר"י" שבירוש' גטין רפ"ח מט ע"א מוקבל שם לברייתא דבי ר"ע דספרי תצא פיס' רסט (בידה). אבל גם כמה ברייתות סתמיות שבבבלי ניכרות כלקוחות מ"תני דבי ר"י" ע"פ שמות התנאים (ר' יאשיה ור' יונתן, איסי, איסי בן יהודה) — בן עקביא, אבא חנן, ר' נתן, ר' אחי בר יאשיה) וע"פ סגנונם. יוצא אפוא שהיה תנא דבי ר"י לדברים כלשמות ולבמדבר.

ואמנם נמצאים חלקים ממנו בקטעי המכילתא לדברים של הגניזה ושל מה"ג.

(24) מ"ת 220 בהערה ד'.

(25) ריה"ג, ס"ז חקת 302; ראב"י, ס"ז 305; ר"א ור' יוסי, יבמות צו ב.

(26) תנחומא בוכר 84: ר' יוסי בר' חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל.

(27) עי' לעיל עמ' 626 פרט 3. (28) כדברי הופמן במ"ת שם הערה ג'.

(29) עי' גם איינליטונג 24, 71, אבל עי' להלן. (30) כ"י וק' ויד רמיה.

(31) בילקוט: ד"א אזהרה לבן סורר ומורה, אבל הילקוט מקצר, ובלק"ט ליתא.

(32) תוס' ערכין פ"ה ט = סוכה מ"ב וקידושין כ"א, ועי' נזיר כ"ט א בתוס' ד"ה היג ובגליון שם.

ועי' תמורה ג ס"א: איך יצחק א"ר יוחנן ר' יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי וכו' משום ר' יוסי בר חנינא אמרו וכו' (ומשם ד"א יוצא שהוא האמורא בר פלוגתיה דר' אלעזר).

(33) עי' הופמן, 77.

ד. מכילתא לדברים ומדרש-תנאים³⁴

[מכילתא לדברים נשרדו לנו שלשה קטעים:]

(1) קטע קמברידג' (T. S. 88 16) — פירסמו תחילה שכטר ב־ JQR חט"ז (1904), עמ' 695, ואחריו — הופמן במדרש תנאים שלו (עמ' 56—58 ועמ' 71—72³⁵).

(2) קטע א"פ (heb. c. 18) פירסמו שכטר ב־ JQR שם עמ' 446; ואחריו — הופמן במ"ת 58—62.

(3) קטע קמברידג' — פירסמו שכטר בתפארת ישראל, 189—192.

שלשת הקטעים נכנסים זה בתוך זה ומשלימים זה את זה: אחרי דף א' של קטע א' בא דף א' של קטע ג'³⁶, ואחריו — דף א' של קטע ב', ואחריו — דף ב' של קטע ג', ואחריו — דף ב' של קטע ב', ואחריהם — דף ב' של קטע א'.

חשיבותו הגדולה של קטע א' ניכרת גם בזה, שהוא מראה לנו בדיוק את מקום התפר של ספרי דברים דבי ר' ישמעאל (פיס' א—ג) עם ספרי דברים דבי ר' עקיבא (פיס' גה—שג)³⁷.

כי קטע זה הוא בוודאי דבי ר' ישמעאל³⁸, שכן אנו מוצאים בו כמה דברים, שנשנו בשיטת ר' ישמעאל ודבי ר' י:

(1) פרשה כג הלכה א' (מ"ת 56): שלש בריתות וכו' — כעין דברי ר' ישמעאל במדריי כספא פ"כ: ר' ישמעאל אומר³⁹ מפני מה נאמר לא תבשל וכו' כנגד ג' בריתות וכו'.

(2) ה"ב—ה"ג = מדר"י בחדש פ"ג.

(3) הלכה ה' (מ"ת 57): ר' ישמעאל אומר וכו' = תני ר' ישמעאל בויק"ר פ"ו ה"ה⁴⁰.

(4) ו' = מכיל' דר"י פסחא פ"ב.

(5) ט' = מכיל' שם רפי"ד סתם.

(6) י"ד (מ"ת 58) אחר ירושה וכו' דברי ר' ישמעאל וכו' = ירוש' סוטה פ"ז כא ע"ג: וכו' ישמעאל. וכך שנוי סתם בהמשך שבקטע ג' (189 ט'): משתכבש ותירש ותשב מנה את המברכים וכו', בניגוד לספרי פיס' גה (תחילתו של דבי ר"ע ז'): אין והיה אלא מ"ד.

(7) ההמשך בקטע ג' (191): [כתוב אחד אומר מכל] שבטיכם וכו' = ספרי במדבר פיס' פא.

(8) שם 13: לשכנו תדרשו אחר ירושה וישיבה וכו' — כדבי ר' ישמעאל.

(9) שם: בית הבחירה קידם למלך וכו' — בניגוד לספרי פיס' סז.

(34) [השלמתי את דברי מור' זצ"ל בסעיף זה ע"פ הקומתו ל"מכילתא לפרשת ראה".]

(35) אבל הופמן לא ראה את גוף כה"י, אלא סמך על שכטר, שלא דקדק כאן בקריאתו, וביחוד יצא הדף השני משובש; והופמן שסרח לתקנו — השלימו והגיהו בכמה מקומות בניגוד לכתבה"ד.

[ומור"ר זצ"ל הוציא שנית את הקטע ע"פ צילומים ב"מאמרים לזכרון רצ"פ חיות ז"ל, עמ' ס—עא.].

(36) שבסופו שייך כנראה מדר' ה"ל מדבי ר"י (ר' יאשיהו ז') — "תניא" שבסוטה לו א.

(37) ע"י הופמן בספרו, 66 ואילך וביאורבון ח"ה 314.

(38) ע"י הופמן, מ"ת IV Vorwort וביאורבון ח"ה עמ' 308 ואילך.

(39) ככל הנוסחאות, רק בדפו': ר' שמעון.

(40) אלא שמכיון שזה מובא בקטע בשם "ר' ישמעאל אומר", אין "תני ר' ישמעאל" זה מוכרח להיות "דבי ר' ישמעאל".

10) פרשה כ"ז (כצ"ל) והבאתם שמה וכו', עי' ספרי במדבר פיס' קנב ועי' ספרי ראה כאן.

11) קטע ב' בברייתא י"ג (58) אחר ירושה וישיבה וכו'.

12) ברייתא כ"ט (60) = מכיל' דר"י נזיקין ספ"ז.

13) שם פרשה כו ב' כלה והשחת וכו' = מכילתא קדושים פ"י ר'.

14) פרשה ל ברייתא י"ז: ר' יהושע אומר וכו' — עי' ירוש' פסח' פ"ז לד רע"ג: ר' יוחנן ר' ישמעאל בשם ר' יהושע.

15) ברייתא י"ח: ר' נתן אומר וכו' — עי' ת"כ ויקרא נדבה פ"כ ה: משם רבי ישמעאל אמרו. ועי' ספרי קרח פיס' קיח (ר' יאשיה ור' יצחק) וחבחים לז א (עי' לעיל).

16) פליא ברייתא ב' (61): נמצינו למדין שהקרקעות נקנין בחוקה = תנא דבי ר"י בקידושין כו א.

בכל הקטעים האלה גם הטרימינולוגיה היא של בית ר' ישמעאל:

אתה אומר — או (57, ז', 58, י"ד, שם בקטע ב' י"ג, קטע א' 69 י', תפארת 189 ב"פ, 190 ב"פ, 191 ב"פ).

שומע אני (קטע ב' 59 כ"ב, כ"ד, 60 ב', ט"ו, י"ו, קטע א' 69 ט', 70 י"ז, י"ח, כ"ג, כ"ד).

מגיד (61 כ"ד, תפארת 100 ו' ולמטה 24, 191 ז', 192 ז').

מלמד (56 והקללה = ספרי).

למה נאמר לפי שהוא אומר (שנאמר) 61 י"ט, שם ד', 69 ט', 70 י"ז, י"ח, תפארת

192 ז' 22.

משמע מביא — ומביא — (70 י"ג).

אני אקרא — ומה ת"ל (61 ד' ומ"ח 112, תפארת 192 ז').

אלו היה בבלל ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל (59 י"ח).

גם השמות הם. דבי ר"י: ר' חייא בר נח מני משם ר' ישמעאל. ר' ישמעאל, ר' נתן, ר' יצחק, אבא חנין (משום ר' ליעזר), ר' יאשיה ור' יונתן (69), ר' בניה (60 ג'), ר' יוסה בן יוסי (תפארת 189), רשב"י רגיל (חוץ מן 59 כ"א: שמעון, סוף של "מיכן אמרו" ו תפארת 189 ז' — 14 ג"כ ציטט).

והנה ספרי שלנו פיס' נד מתאים⁴¹) ברובו בתחילת קטע א' (עד סוף "פרשה כ"ב"); אבל מתחילת "פרשה כ"ג" ולהלן שונה המדרש לגמרי, שונה וחולק, כאן, בתחילת פיס' נה, הוא אפוא מקום התפר שבין ספרי דבי ר"י לספרי דבי ר"ע.

בעל מדרש הגדול לא השתמש⁴²) לא בדף א' של קטע א' ולא בקטע ב' ולא בקטע ג'. אבל השתמש בדף ב' של קטע א'. וז"א שהספר שלפניו היה חסר דפים אלו. ומשימשו בדף ב' של קטע א' אנו למדים לדעת בדיוק את ערכם של הציטטים שבמדרש הגדול ואת דרך השתמשותו במכילתא: הוא משנה את הציטטים לפי הברייתא שבבבלי ולפי מסקנת הבבלי, משלים ספרי במכילתא ומכילתא בספרי או בברייתא שבתלמוד או ברמב"ם, ומעתיק בכלל הרבה מן התלמוד והרמב"ם, עד שבברייתא שישנה בתלמוד או בלשון שישינו ברמב"ם ואין לנו עדות נאמנה אחרת — אין הציטט שבמה"ג מספיק כלל

41) אע"פ שישינם שינויים קטנים בלשון ובסגנון.

42) כמו שהעיד כבר הופמן ביאורבוך שם 313.

כדי לומר עליו, שהוא „מכילתא“⁴³; מערבב הוא מקורות במקורות⁴⁴; בוחר הוא לפעמים בזה ולפעמים בזה — הכל לפי טעמו; ומעביר גם ממקום למקום.

זאת אומרת אפוא א) שבדברים שישנם או בספרי או בתלמוד צריכים אנו לזהירות יתירה בשימושם. ב) שלא כל דבר שאינו בספרי לקחו בעל מהג ממכילתא. ג) ושלא כל דבר שאינו במהג לא היה גם במכילתא. בכל דבר צריכים אפוא להכריע סימנים פנימיים: השיטה, שמות התנאים והטרמינולוגיה. אם נביא את כל אלה בחשבון בנוגע לציטטים שבמית — תקטן כמותם בהרבה ותועמד על החצי, אבל בכל זאת נשארים לנו הרבה מאד קטעים מדברי ר״י שנשרדו לנו ע״י בעל מדרש הגדול.

אחרי חלק א' ⁴⁵ מתחילים הקטעים בעיקר מדברים יג ז (64) ⁴⁶ והלכים ונמשכים עד פ' וילך (=פס' שד) אצל ציטטים מספרי ומברייתות שבתלמוד; משם והלאה הם שוים לגמרי לספרי.

כמה דברים ממכילתא נכנסו אח״כ לספרי שלנו ע״י סופרים ומעתיקים; הרבה מהם ישנם גם בדפוסים שלנו, ויותר — בכ״ר ר' ועוד, ויש מהם שישנם גם במית; אלה נתקצרו ע״י סופרים ונכנסו שלא במקומם, עד שאפשר להכירם ע״י מקומם. הטרמינולוגיה שלהם ושמות תנאיהם ⁴⁷.

43) [פרטים על כך ימצא הלומד בהערות מו״ר וצ״ל לקטע א', שמירסם במאמרים לזכר רצ״ח ז״ל. ועי' גם דברי ע״צ מלמד במבוא למדרש״י, הוצ' אפשטיין-מלמד, עמ' מו-נח].

44) למשל מית עמ' 100 (לדב' יז ה): והאיש ההוא זה מו״ר דברי ר״ע || או את הא' הה' לא אנוסה וכו' !

45) המקביל לפס' א—גד (ע״י לעיל).

46) ע״י יאהרבוך, 312. מן דברים יב א עד יג ו אין לו למהג אלא ספרי ותלמוד, אבל לא מכילתא. המכילתא שלו חסרה אפוא. אבל הדרשות שבמכיל' פליא א—ד העתיק בעל מהג בדברים יט א (112) מפני שנשנו שם במכיל'.

47) ונשוב אליהם להלן (עמ' 111 ואילך) בספרי דבי ר״ע.

VIII. שרידים מדבי ר' ל' ויקרא

א. תדר' ל' ויקרא

ממדרשי הלכה של בית ר' ישמעאל ישנם בידינו רק מדרשיהם לספר שמות (מכילתא), במדבר (ספרי במדבר) וחלקים מספר דברים; ספרי דברים פס' א—נז, וש"ד ואילך, קטעים אחדים מ"מכילתא" דברים וליקוטים שבמדרש הגדול, שאספם רד"צ הופמן במדרש תנאים שלו. אבל מספר ויקרא לא נשאר לנו במקורו אלא "מכילתא דעריזת" (2), שנכנסה בכמה כ"י ובדפוסים בספרא שלנו (דבי ר' עקיבא) בפרשת אחרי וקדושים.

אלא שבבבלי וירושלמי מובאים כמה מדרשות לספר ויקרא מתוך דבי ר' ישמעאל לויקרא: "תנא דבי ר' ישמעאל" בבבלי, "תני ר' ישמעאל" בירושלמי (3); וכמה מהם מוקבלים בבבלי לדבי ר' עקיבא ("ספרא", "תני דבי רב"), חולין סה א—סו א, זבחים מא ב ושבת קה א (דבי רב תנא כ"מ וא"פ, ועי' ד"ס) (4), ויש שלא הובאו בבבלי בפירוש בשם "תדר", אבל ע"י הטרמינולוגיה שלהם ושמות התנאים הנזכרים בהם, ניכרים הם ומוצאם שהם דבי ר' ישמעאל (5); ויש מהם שמובאים בבבלי סתם ונזכרים בירוש' בשם "תני ר' ישמעאל" (6), או שבהמשך הסוגיא מעיר הבבלי עצמו, שהביריתא היא דבי ר' ישמעאל, סוטה טז א: דתניא וכו' הא מתניתא ר' ישמעאל היא וכו', וכך היא מובאה בירוש' (קידושין פ"א נט ע"ד) בשם "תני ר' ישמעאל" (7).

גם מסדר הספרא עצמו השתמש בדבי ר' ישמעאל ומביאו כמה פעמים בלשון "משום ר' ישמעאל אמרו", נדבה פי"ד, פ"כ ה, צו פרשה ה (כנו' כ"י), מצורע פי"א, אחרי פרשה אה ופרק ז ד, חה האחרון מובא בבבלי, יומא עד ב, אחרי הציטט של ת"כ שם הלכה א—ג, בשם "תנא דבי ר' ישמעאל", אבל לעומת זה מובא הכל בירוש', יומא ריש פ"ח מד רע"ד, בלשון הספרא ממש (8).

וגם "ר' ישמעאל אומר", שבת"כ אמור פ"ד יח, הוא דבי ר' ישמעאל, ר' אליעזר במכילתא פסחא פט"ו, "תני ר' ישמעאל" בירוש' יבמות ריש פ"ח ח ע"ג.

(1) [הסעיפים א' ב', ג' ו'— מתוך מאמרו בסי' היובל לפרופ' שמואל קרויס, ירושלים, תרצ"ז].

(2) עי' רמא"ש מבוא למכילתא, LXV; הופמן, איינלייטונג, עמ' 29—30.

(3) רמא"ש שם עמ' XLIV, הופמן, עמ' 18—19 ושם 73, וקאניגסברג, Quellen עמ' 42—51.

(4) הופמן שם, עמ' 15.

(5) הופמן שם, 73.

(6) עי' רמא"ש שם; עירובין כו ב ור"ה שם (ברייתא ד"ג מדות), "תני ר' ישמעאל" בירוש'.

עירובין שם כ ע"ג.

(7) ועי' ת"כ מצורע גע"ב, פ"ב ב—ג, ושם פרשה ב, ז—ח וראב"ד שם.

(8) "משום ר' ישמעאל אמרו" גם במגדל דבי ר' ב, סנהד גז ב.

חוץ מאלה ישנם סתמות אחדים בספרא, שהובאו בבבלי בשם „תנא דבי ר' ישמעאל" ⁹. והם: עירובין נא א ושי"נ = ספרא מצורע פרשה זו, ירוש' יומא פ"ה מב ע"ד: תני ר' ישמעאל = ספרא אחרי פ"ד ט, תניא אידך ביומא נח א. (השאר ¹⁰) או שאינם מתאימים לספרא, או שהן הוספות מאוחרות בו מתוך מקורות אחרים; והן:

(א) חולין מב א (שתפס הקב"ה), אינם אלא דברי ר"ע שבמכילתא פסחא ריש פ"א וספרי בהעלותך פיס' סא (והראה לו הקב"ה באצבע), ולא ספרא שמיני פרשה ב ב (שהיה משה אחוז), וכן זבחים קז א אינו שוה לתיכ אחרי פ"א. וכן גיטין מג ב (בשפחה כנענית המאורסת לעבד עברי) אינו תיכ קדושים פ"ה ב (המאורסת לבן חורים) ¹¹, אלא הספרא דעתו כדעת „אחרים" בתוס' כריתות פ"א יז: ר' ישמעאל אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר נשואה לעבד כנעני אחרים אומרים משמו נשואה לבן חורין ¹², ובקידושין כט א כווננו לספרי נשא פיס' א ולא לספרא צו פ"א ואמור פ"ג א ¹³. (ב) חולין לע"ב (אין ושחט אלא ומשך) אינו לקוח מספרא צו פרשה ד ג (אין לשון שחיטה אלא משיכה שנאמר זהב שחוט וכו'), כי תנא דבי ר"י דורש „ושחט" של ויקרא ולא „ושחטו" של צו, ועוד שפיסקא זו נכנסה כאן בתיכ שלא במקומה, בין דברי ת"ק לדברי ר"א שאחריהם ומפסיקה את הענין ואינה שייכת לכאן, ודאי שנוספה כאן מדבי ר"י לויקרא.

ובחולין סה א—ב: ת"ר וכו' (תיכ שמיני פ"א ט) דבי ר' ישמעאל תנא וכו', סובר הראב"ד שהלכות ז—ח שם, החולקות על ה"ט, הן דבי ר' ישמעאל ¹⁴, אבל לאמיתו של דבר שונה מדרש זה לגמרי מדבי ר' ישמעאל שבבבלי, והרמב"ן בחידושו לחולין שם, שהכיר בחילופי המקורות כאן, אינו אומר אלא: איכא למימר תברא מי ששנה זו לא שנה זו, וב' ברייתות הן בודאי ודין א' („אחר") והא אע"פ שתוספות (צ"ל שתוכפות) זו לזו ויש כיוצא בהן שם בספרא ¹⁵, אלא שכל הסוגיא של חולין סוגיא סבוראית היא (פריך רב אחאי ¹⁶), ודאמרין נמי בעלמא, שהוא לשון סבוראים) ¹⁷, ודבי רב דורשים ריב"ה ומיעט ולא כלל ופרט (ע"י תוס'), ודבי ר"י דורשים כאן „בנין אב": לא ראי וכו', ואמנם בה"ג סוף ה' טרפות ¹⁸ אינו מביא כלל לשון הבבלי שלנו אלא במקומו הוא אומר ¹⁹: ובחגבים כל שיש בו וכו' ר' יוסי אומר ושמו תגב, וכו', כמאן אזלא מתניתין דקתני ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין וכנפיו חופין את רובו כי הא דתני בספרא דבי רב דהוא תורת כהנים וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם יכול הכל בכלל... אף כל שכיוצא בו טהור ר' אומר

(9) ע"י הופמן, 27 ואילך, ואלבק, 113 ואילך.

(10) כנוי דפוירי וכ"י וראב"ד.

(11) וע"י ירוש' קידושין פ"א נט ע"א.

(12) הספרא שם הוא דבי רש"י: אמר ר' שמעון, מוסיף.

(13) וכך רשמו אחריו הופמן ואלבק.

(14) ע"י להלן סעיף ב, על הוספות אחרות שברוב נוסחאות הספרא התשודות גם ע"פ הסמנטיולוגיה שלהן ושיטתן, אדבר אי"ה במקום אחר [להלן עמ' 639].

(15) שהיה כתוב לפני רש"י, וכ"ה בכ"י מ, בסוף הסוגיא.

(16) דה"ר ח"ג, דף יט ע"א, לוי, ג"ק ח"ד, 57.

(17) ד"ו קלא ע"ב, ד"ב 544, בה' חגבים.

(18) וכל ההלכה לקוחה בודאי משאילתא שאבדה.

כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם הא אם יש לו חמש טהור ואיזהו זה הוא קרסולין. שקץ הוא פרט לעירובין וכו' (כבספרא).
 בציטט שלו מספרא — אין אפוא חצי הלכה ח' וכל הלכה ט' (מן 'ר' יוסי אומר ושמו חגבי, עד: 'ואת הארזובנית'); זאת אומרת דווקא כל שהובא בגמרא שלנו בשם 'ת'ר'.
 'תנא דבי רב' של חולין אינו אפוא מעיקר הספרא, אלא שהסוגיא הסבוראית השתמשה כבר בספרא עם הוספות, אחרי שנוספה בו הלכה ט'!
 אבל חוץ מאלו ישנם עוד קטעים גדולים מדבי ר' לויקרא שנשרדו בתוס', בספרא שמיני בכי, וקטעים אחדים שהועברו מויקרא למכילתא ולספרי במדבר.

[ב. תוספתא שבועות]

התוספתא משתמשת בכלל הרבה במדרשי-הלכה מבית ר' ישמעאל: תוס' ברכות פ"א י"ג — מכילתא פסחא פט"ז; שם פ"ד טז—יח — מכילתא בשלח מסכתא דויהי פ"ה; פ"ה פ"ג ח — מ"ת 161; יומא פ"ה ו—ט — מכיל' יתרו, בחודש פ"ז; סוטה פ"ג ו—טז¹⁹) — מכיל' שירה פ"ב (וספרי דברים פ"ס מג); שם פ"ד א—ז — מכילתא בשלח, פתיחה; שם פ"ו ו—יא — ספרי בהעלותך פ"ס צה וספרי דברים פ"ס לא²⁰); שם פ"ט ב ואילך — ספרי בהעלותך פ"ס פח; ב"ק פ"ז ו—ז — מכילתא בחודש פ"א ומכיל' שבספרא קדושים פ"י ח; שם הלכה ח—ג — מכיל' נזיקין פ"ג (רמ"א וכו', שם פ"ב); חולין פ"ט יב — מ"ת 107 ובבלי חולין קלד ב²¹).

ועקבותיהם של דבי ר' ישמעאל נראות בתוס' בכמה מקומות על-ידי השיטה של המדרש, הטרימינולוגיה, ושמות התנאים; חגיגה פ"א ז—ח (=משנה פ"א מ"ז); ר' שמעון בן מנסיא — ר' שמעון בן יוחאי (וכן במשנה שלנו)²²); סוטה פ"ז כ—כב, שאינו מתאים לספרי שופטים פ"ס קצד²³), ויש בו: אף זה היה בכלל ולמה יצא להקיש אליו וכו', שהיא מידת ר' ישמעאל ודבי ריי; סנהד' פ"ד ו (לא בחיצין וכו') — ט — מכיל' ראה שבמ"ת 70—71 (בהוצאתי עמ' סט—צא); עדיות פ"ג ד; חנניה בן עדי (=אידי) אומר וכו' (לויקרא ו); והוא תנא שנזכר רק בדבי ריי, מכיל' עמלק פ"ב, 183, מכיל' דעריות קדושים פ"ט ו²⁴), יד; דרך ארץ רבא, פרק עדיות ד, כנו' הספרים והלכות גדולות ריש ה' קידושין; ר' חנניא בן אידי²⁵), ודא"ר השתמש בדבי ריי²⁶), תוס' מנחות פ"ז ז; הרי הוא אומר

19) ר' יהודה הנשיא, במקום 'רבי' שבירוש' נזיר פ"א גא ע"ב ובבלי ד ע"ב, במכיל' שם: יהודה סתם, אבל במכיל' דרשב"י כ"י [הוצ' אפשטיין מלמז, 75]: יהודה הנשיא, וזה מיוחד לדבי ר' ישמעאל.

20) גם ה"ח—ה"ט היא מדבי ריי, ור'בן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא מוכיח (ע' הערה 19).

21) גם הברייתא שבבבלי גם התוס' מקוטעת, והעיקר כבמ"ת.

22) גם המשנה לקוחה כאן מן דבי ריי, שאינה ענין כלל לחגיגה, ובכל המשנה הוא קרוי 'ר' שמעון' סתם.

23) חוץ מן 'יכול דודו ובן דודו וכו'', שהוא מדרש ישן נושן, מדרש 'זקנים הראשונים' (ע' לעיל, 506 ואילך), ע' סנהד' פ"ג מ"ד: אבל משנה ראשונה דודו ובן דודו.

24) מכיל' נזיקין פ"ה, 268, בבלי שבועות לה ב.

25) ולא כה' היגר 267.

26) גם ה"ב היא מדבי ריי, ע' ספרי נשא פ"ס ז וכנו' כ"י ר' ופ"ז שם, וע' יבמות נו ב וק' ע"ב.

וירא משה את המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה יי' וגו' היכן צוהו וכו' היכן צוהו וכו' (שורה שלמה של "והיכן דבר" — "והיכן אמר"); ספרי דברים פס' נב; ספרי נשא סוף פס' מו (והיכן צוהו). מ"ת 81 ו': ואיכן דבר, אבל בהקבלה שבספרי (דבי ר"ע) שם, ראה פס' קטז: ומה דבר²⁷).

וגם האגדה כולה שבתוס' סיכה פ"ג ג—יג וסוטה פ"ט—פ"ב היא כנראה מדבי ר"י. וכך נשרדו בתוס' שבועות פ"א ופ"ג שתי פרשיות מן דבי ר"י לויקרא: (א) בפ"א הלכה ה' באמצע עד סוף ה"ז.

בתוס' כאן נכנס קטע גדול של מכילתא לויקרא, שאינו מתאים עם הספרא, וניכר ע"פ הסרמינולוגיה ושמות התנאים שבו כדבי ר' ישמעאל.

מתחיל הוא (אמצע ה"ה): או נפש (ויק' ה ב) למה נאמר לפי ששלוש מצות האמורות בפרשה שתיים מפורשות ואחת סתומה וכו' או אפילו וכו' (יכול) יהו חייבין וכו' השיאו הכתוב מכלל הטומאות ובא לו לכלל השבועות. 6. או נפש לרבות (!) כל הנפשות וכו' ר' ירמיה אמר דבר מלמד מעניינו וכו'. 7. בכל טמא. מה ת"ל דבר ר' עקיבא אומר להביא וכו' שר"ע לא היה דורש כלל ופרט וכלל והיה דורש ריבויין ומיעוטין שכך למד מנחום איש גמזו ר' נתן אומר להביא וכו' שר' ישמעאל [לא] היה דורש ריבויין ומיעוטין והיה דורש כלל ופרט וכלל, או נפש אשר תגע בכל דבר טמא כלל וכו' או כלל כלל הראשון אמרת לאו וכו', ר' נתן אומ' וכו', אין לי אלא וכו' ת"ל בנבלת שרק אמר ר' יאשיה (מפרש) ואין לי אלא בכלול בכזית מהם מגין ת"ל וכו' להביא את כזית אמ' ר' שמעון (!) מה ראו לומר וכו'²⁸).

כל הקטע הזה, שאינו שייך כאן כלל, הובא כאן רק דרך אגב להלכה ה' כל הטמאים שבתורה וכו' חייבין על טומאת מקדש וקדשיו שנ' בכל דבר טמא לרבות כל הטמאים שבתורה, שהיא תוספתא לפ"א מ"ד, והיא בעצמה תמציתו של מדרש הלכה דבי ר' ישמעאל²⁹).

וכך הדבר בפרק ג', שכולו דבי ר"י לויקרא ה א: ר' ישמעאל אומר וכו' ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר כאן ונשא עונו וכו' מלמד שבכלל נשיאות עון קרבן ר' יהושע אומר ארבעה וכו'. 4. אין לי אלא עדות ממון וכו' יכול (!) יהו חייבין וכו' אמר בן דמא לפני ר' ישמע' משמע מוציא עדות ממון יהא מביא וכו' ר' אלעזר בן מתיה אומר וכו'. 5. ת"ל כי תחטא לרבות (!) וכו' דברי ר' שמעון (!) ר' יהודה בן בתירה אומר אינו צריך ק"ו הוא וכו' אמ' ר' ירמיה נמתי לפני ר' יהודה בן בתירה וכי (יש) עונשין מן הדין

27 גם ה"ח—ה"ט בתוס' שם, הוא מדבי ר"י; לה"ט ע"י מכיל' פסחא פס"ז (מ"ת 87). ספרי פנחס פס' קמב.

28 ירוש' גיזר פיז' נו ע"ב: תני רשב"י אומר.

29 הלכה זו מקוצרת ומסוגגנת מתוך מדרש, שנדרש אל "בכל דבר טמא", אבל נסדרה ראשונה מפני הקשר למשנה, וסתם זה ר' ישמעאל הוא (להלן בה"ז), ומפני שהובא כאן לא נסדר שם. ועי' ספרי חקת סוף פס' ככה: אין לי אלא טמא מת, שאר טמאים מגין ת"ל טמא יהיה לרבות שאר טמאים דברי ר' יאשיה. ועי' ספרי נשא פס' א וישלחו (השליש).

[אמר 'לוי' בתחילה אין עונשין] ³⁰ אלא כל מקום שתפש הכתוב מן [ציא] ³⁰ את עונש מן הדין ר' או' ממשמע שנ' וכו' מגיד וכו' חנניא בן חנניא אומר וכו' פעם אחת שבת ר' ראובן בטבריא וכו'. 7. קול אלה ר' יהודה אומר וכו' ר' שמעון ³¹ אומר וכו'. 8. והוא עד וכו'. והוא עד בשני עדים הכתוב מדבר אתה אומר בשני עדים הכתוב מדבר וכו' ³² ושמה להוציא את החרש, או ראה להוציא וכו' או ידע להוציא וכו' אם לא יגיד וגשא עונו להוציא את האילם אילו דברי [זקנים] הראשונים רע"א וכו' או מה דיני נפשות וכו' או מה וכו' או מה דיני נפשות בכ"ג וכו' ³² וכו' ת"ל וכו' ריבה הכתוב דין אחד וכו' ריבה לו הכתוב שני דיינין אשר ירשיעון אלהים, ריבה לו הכתוב שלשה דיינין (כר' יאשיה במכיל' נזיקין פט"ז) מיכן אמרו וכו' יכול ³³ אין לי וכו' מנין לרבות וכו'.

גם כאן היא המשביע את העדים וכו' שנ' ונשא עונו, היא תמציתו של מדרש דבי ר' בצורת הלכה, והיא תוספתא לפ"ד מ"א—מ"ז ³⁴). ואגבה נכנס כאן כל מדרשה של פרשה זו מדבי ר' ישמעאל. וגם כאן אין מדרש זה מתאים כלל לספרא שם, והטרמינולוגיה והתנאים הם אלו של דבי ר' ישמעאל.

הטרמינולוגיה: להביא ³⁴). להוציא, יצא; משמע מביא — יהא מביא; אתה אומר — או אינו; למה נאמר; שלש מצות אמורות כאן שתיים מפורשות ואחת סתומה תלמוד סתומה מפורשה; השיאו הכתוב מכלל — ובא לו לכלל —.

ושמות התנאים: ר' ישמעאל, בן דמא לפני ר' ישמעאל; ר' יהודה בן בתירה; ר' ירמיה (בפ"א, ובפ"ג; לפני ר' יהודה בן בתירה); ר' נתן; ר' יאשיה, וסתם כר' יאשיה (סוף פ"ג) ³⁵ וסתם כר' ישמעאל (פ"א ה) ³⁶.

ואשר לשיטת מדרש זה, מספיק להזכיר ס"ג ה"ז; והוא עד בשני עדים הכתוב מדבר וכו', שהיא שיטת דבי ר' ישמעאל, ספרי נשא פס' ז ופס' קסא, מ"ת 115; ירוש' סוטה פ"ו כ סע"ד ³⁷; ורבי ישמעאל דרבי ישמעאל

30) ע"פ כריתות, ל"ל ס"י קיג ושם בטעות "יהודה" במקום "ירמיה", וע"י ספרי חקת פס' כג ותצא פס' ריח.

31) = ספרי נשא פס' ז ופס' קסא ומ"ת, 115 ! 32) ע"י ספרי מסעי פס' קט.

33) וכו' בן קדם לה בסוף פ"ב — תוס' למ"ח [ה"ג], למ"ג [ה"ט] ולמ"ז [ה"ט] !

34) אבל גם "לרבות", פ"ג ד, סוף פ"ג, פ"א ה; אבל כיו"ב אנו מוצאים לפעמים גם בדבי ר"י, כמו בענין שלנו ממש בספרי חוקת פס' קכה (ע"י לעיל ה"ע 29). ובכלל נראה שכשם שנתחלפו בבבלי בציטטים מדבי ר"י כ"ס "לרבות" במקום "להביא", מפני שהם היו רגילים יותר בדבי ר"ע ובשיטתו, כך נתחלפו גם למסדרה האחרון של התוס' או לסופרים הראשונים שלה.

35) [ע"י בה"ע לטכסט, בס' היובל לקרויס עמ' 30].

36) ע"י בה"ע לטכסט בס' היובל לקרויס שם. כנגד אלו נזכר "ר' שמעון", בפ"ג ה, ו, וסוף פ"א, ולא כמו שנהוג בדבי ר' ישמעאל בצורת "ר' שמעון בן יוחאי"; אלא ש"ר' שמעון" בפ"ג ה, סעות'סופרים במקום "ר' ישמעאל" (שר"ש דורש תחטא תחטא, ת"כ פ"א ג). אבל קרוב שמסדר התוס', שהיה רגיל בסגנון המשנה ומשפטע ממנה, לא שמר כאן על סגנון המדרש. ועוד שגם בין דבי ר' ישמעאל נמצאו כאלה שהשתמשו בצורת "ר' שמעון", כספרי דברים פס' א, פינלקשטין עמ' 6, פס' כ (ספרי במדבר סוף פס' פב; רשב"י פס' כג, פס' כו, עמ' 37, על יד "רשב"י" בפס' י, וספרי דברים פס' א—ל הוא גם הוא דבי ר' ישמעאל, אע"פ שאינו מאותו סידור של המסדר של ספרי במדבר ולא מאותו של המכילתא (ע"י לעיל עמ' 625 ואילך).

37) שבועות פ"ה לה סע"ב.

אמר כל מקום שנאמר בתורה עד סתם הרי אלו בכלל שני עדים עד שיפריש הכתוב שהוא אחד? אשכח תני רבי ישמעאל אומר שני עדים, כלומר: אבל „אמר עד אחד אני ראיתיה שננטמאת“ היתה שותה, וחולק על סתם משנת סוטה פ"ו מ"ב —מ"ג, שהיא בשיטת ר' עקיבא (ירוש', שם); וכמשנתנו שנינו בספרי שופטים פ"ס קפח: ת"ל ועד אין בה כל שיש בה לא היתה שותה. אלא שהבבלי³⁸ השתמש בברייתא זו שבספרי נשא (שהוא מביאה כ"תנו רבנן, ולא ידע שהיא דבי ר' ישמעאל, וגם לא ידע את הברייתא המפורשת השניה שבירושלמי) — לפרש שיטתו של ר"ע, שהיא שיטת סתם משנתנו, ונדחק בפירוש הברייתא³⁹.

ברור אפוא, ששני הקטעים שבתוס' שבועות הם מדרשם של דבי ר' ישמעאל.

ג. הקטע שבספרא שמיני

בספרא שמיני פ"ה ריש הלכה ד', נוספה בכ"י רומי (Vat. XXXI) פסקא שלמה: איסי בן יהודה או' מאה עיפות טמאין... וחלק ממנה, מן „ואת בת היענה זו נעמית“ ואילך הוסיף גם בעל הגהות ספרא⁴⁰ שבתומת ישרים בין הלכה זו וה"ו, וגם הוספה זו, כהוספות הרבה שבדפוסים וכ"י של הספרי, שדמיתי עליהן במאמרי שבקובץ „מאמרים לזכרון רצפ"ח“, עמ' סא—סג, והדחב לדבר בהן באותו הזמן גם א. ל. פינקלשטיין במאמרו „Prolegomena to the Sifre“⁴¹ ב"Proceedings, כרך III (1932), עמ' 26 ואילך — לקוחה מדבי ר' ישמעאל לויקרא.

על זה מראים כבר הטרימינולוגיה ושמות התנאים. הטרימינולוגיה: להביא; אתה אומר — או אינו —; צא ולמד באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מעניינו, שהיא מדה י"ב ב"ג מדות דר' ישמעאל, וכיו"ב במכילתא בחודש פ"ה⁴². ושמות התנאים: איסי בן יהודה, ר' אליעזר.

38) סוטה ב ע"א ול"א ע"א.

39) ע"י הערתו של הורוויץ בספרי נשא שם. הבבלי, ג ע"א, ידע גם „תנא דבי ר' ישמעאל“ אחר, שחולק על דבי ר' ישמעאל שלנו, והולך בשיטת ר"ע: תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים לדבר שהרי קנא לה ונסתרה. ודבי ר' ישמעאל שונים וחולקים נמצאו גם במקומות אחרים, ע"י להלן.

40) „מספ' חסיד ורב מחכמי א"י“.

41) ע"י גם במאמרו האחרון, „Studies in the Tannaitic Midrashim“, ב"Proceedings, כרך VI (1935), 189 ואילך, ועכשיו בספרי דברים, ה' א. ל. פינקלשטיין, ברסלוי, 1935—1936, פ"ס סא, 126, (וע"י שכטר XVI JQR, 449 הערה 3), פ"ס ט, 146 והוא ממכילתא שבמ"ה 58 (כדברי הופמן ביאהרבוך ספר"מ VI, 313 וע"י פינקלשטיין שם). ואמנם הדבר ברור עוד יותר ע"פ הצילום של אותו הקטע (Ms. heb. c. 18), כי הוא מתחיל: [...] וקראו את המקרא הזה וירשתם אותה] וישבתם בה ושמרתם לעשות אמרו ישיבת ארץ יש' שקולה כנגד כל מצות שבתורה אמ' ר' יונתן נודר אני מחוצה לארץ לעולם ט', וכבר היה ר' לעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר הולכין אצל ר' יהודה בן בתירה לנציבין ללמד ממנו הגיעו לצידון וקפסו את עיניהם וג' (כלומר: וכר' כלעיל, ע"י) שבתורה חזרו ובאו להן לארץ. ולפי' היה כתוב בסכ"ל גם המעשה הראשון כולו, והם מסודרים שם במקומם, בדברים יא לא ולא ב"ב כט כבספרי; ספרי פינקלשטיין פ"ס צד, 155, פ"ס צח (ע"י להלן); פ"ס קטז, 175; פ"ס קכב, 180; פ"ס קכג, 181, ועוד.

42) בבלי סנהדרין פו א.

ולא עוד אלא שפיסקא אחת הובאה בירוש' במפורש בשם „תני ר' ישמעאל“⁴³. ואעפ' שכנגד זה אין המדרש „ואת בת היענה זו נעמית“, מתאים לגמרי ל„תני ר' ישמעאל“ שבירוש' שבת פ"א ג ע"ד: זו ביצת הנעמית, — אין זה סותר דעתי; שהרי כמה וכמה קבצים של דבי ר' ישמעאל היו מצויים באותו זמן, וביניהם קבצים של תלמידים שונים שחלקו זה על זה, כמו שאמר אביי⁴⁴: „האי תנא דבי ר' ישמעאל מפיך מאידך תנא דבי ר' ישמעאל“, וכשם ש„דבי ר' ישמעאל“ שבסוטה (ג ע"א) חולק על דבי ר' ישמעאל שבספרי נשא ועוד (עי' לעיל)⁴⁵, ואפשר גם אפשר שנוסח כ"י רומי אינו עיקר בזה.

ההוספה היא קדומה מאד, שהרי היא היתה כבר משובשה וקטועה⁴⁶ לפני סופר כ"י רומי שכתבו בשנת ד"א תתל"ג ונכנסה בוודאי מגליון, וכדרך ההוספות שבספרי בדפוס וכ"י, שהן מקוצרות ומקוטעות, כך נהג הסופר-המוסיף הראשון בהוספה זו שבספרא. מכתביד אחר השלים הוספה זו המגיה בהגהות ספרא שבתומת ישרים. ובאותו כתביד היתה, כאמור, הוספה זו בחלקה במקום אחר, בין ה"ו וה"ז, אלא שגם בכ"י ר' נמצא גם בסוף ה"ו: עורב זה עורב גדול. הוספה זו או חלק ממנה, היתה כתובה אפוא לפניו גם כן. וזה אחד הסימנים המובהקים של ההוספות ממין זה, שהן משנות את מקומן מכ"י לכ"י (כך גם בספרי), ומפסיקות לרוב באמצע ענין. בהוספה זו ישנם גם דברים שנוספו מדבי ר' ישמעאל בספרי ראה פיס' צח⁴⁷.

ד. מכילתא דעריות⁴⁸

הפרשיות שבספרא שלנו אחרי פ"ג ג—טו, וקדושים פ"ט א—ז, יא, פ"א יד, אינן בד"ר, ונוספו ע"י בעל קרבן אהרן מן הילקוט. וכן השלימם בהגהת ספרא שבתומת ישרים (כ"י אחר ובסדר אחר). הסגנון הוא סגנון דבי ר"י, והתנאים הם הרגילים רק בו. דבי ר"ע לא שנו פרשת עריות כלל, אבל דבי ר"י שנוה, שכך אמרו בירוש' חגיגה ריש פ"ב („אין דורשין בעריות“): ר' בא בשם רב יהודה דר' עקיבה היא. ברם כר' ישמעאל [דורשין] דר' ישמעאל תני אזהרות („אזהרות שבאחרי מות“)⁴⁹. ואמנם קדושים פ"א י (מה אחות אשתו ערוה וכו') מובא בירוש' יבמות פ"א ב סע"ב בשם „תני ר' ישמעאל“⁵⁰.

ויש בה כמה דברים שוים לדבי ר' ישמעאל, למכילתא ועוד:

אחרי פ"ג ג = מכיל' בחדש ריש פ"ו; אחרי פ"ג יב וקדושים פ"ט ג = מ"ת 69 ושם 81; קדושים פ"ט ה—ז = מכיל' נזיקין פ"ה 268; קדושים פ"ט יא = מכיל' שם 267;

43 ירוש' שבת פ"ב ד ע"ג: תני ר' ישמעאל ואת הקאת זה קיק; חולין סג א: אמר רב יהודה קאת זה קוק, כ"י וערוך ויל': קיק, ת"י: קקא.

44 שבת כז א וקידושין לו ב.

45 וע"י גם מה שכתבתי בתרביץ, ש"ג, 235.

46 [ע"י בהערות לסכסס שבס' היובל לקרויס].

46a [ע"י להלן עמ' 712].

47 ע"י הופמן, 29—30.

48 ע"י דרכי המשנה עמ' קמו, ופרידמן מבוא LXV.

48a ע"ד בבלי סנהדר נד א ורש"י, ע"י הופמן שם, 30 הערה 2.

קדושים פ"א א—ב = מכיל' גזיקין פ"ז 310 ; קדושים פ"י ח—ט = מכיל' בחדש סוף פ"א ועוד.

ה. מכילתא דמילואים

(סוף צו — תחלת שמיני)

גם „אגדת מילואים“ (ראב"ד אחרי פ"א יג) אינה מעיקר הספרא. וע"פ הטרימינולוגיה שלה [מדבי ר' ישמעאל היא] : הריני דן, בטל החילוף וחזרנו לדין (שמיני ל), למה נאמר (צו יט, כנו' הראב"ד), הוא הדין (צו כט), אתה אומר — (שמיני כט), או (שם ל), והרי דברים ק"ו (רגיל), הרי אתה דן (שמיני מא) ; אצל „יכול“ (שמיני מ, מב, מג), או יכול (שמיני יד), מה ת"ל (שמיני טו, מג, צו א ב) מלמד (צו ה, שמיני יב, יד).

שמיני יז — כח ושמיני כט — מג הם דרשות על אותם הכתובים ממש⁴⁹. הפנים השני ע"פ סגנונו והתנאים שנוכרו בו (רבי — ב"פ, ר' אליעזר — ב"פ, ר' ישמעאל, ר"ע, אבא יוסי בן דוסתאי ; שמיני כט : מה שירות בעמידה וכו' — כר' נתן בספרי נשא פיס' לט, בצו נזכר רק : ר' יהודה, ר' יוסי בר' יהודה, שמיני מ' = ספרי נשא פיס' כה, שהוא דבי ר"י לתוריע וכר"א בספרא תוריע פ"ב ו) קרוב יותר לדבי ר' ישמעאל מן הראשון, שכולו אגדה, וסגנונו מאוחר יותר.

צו פיס' לז : כאשר עשה ביום הזה צוה ה' מיכן אמרו שבעת ימים קודם יוה"כ וכו', צוה ה' לעשות לכפר עליכם אמר להם כפרה זו וכו' — בבבלי יומא ג ב : דכי אתא רבין אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל לעשות אלו מעשה פרה לכפר אלו מעשה יוה"כ, ורב דימי אמר בשם ר' יוחנן : לעשות לכפר אלו מעשי יוה"כ, ומשני : היא דרביה (ר' ישמעאל), ועי' הברייתא יומא ד א, שהיא בוודאי דבי ר"י לאחריו, והובאה קצת בירוש' שם לח ע"ב בשם „תני ר' ישמעאל“.

ו. ברייתא דר' ישמעאל

(י"ג מדות)

„ברייטא דר' ישמעאל“ שבתחלת הספרא, היא כשמה — דבי ר' ישמעאל ; הברייתא „מכלל ופרט וכלל כיצד“ הובאה בירוש' ריש פ"ג דעירובין בשם „תני ר' ישמעאל“⁵⁰, „תניא אידך“ שבבבלי עירובין כו ב (ר"ח שם)⁵¹, ויש בה כמה דברים שונים למדרשי ר' ישמעאל, מקל וחומר = ספרי בהעלותך פיס' קו בשם ר' אחי בר' יאשיה ; מג"ש = מכיל' גזיקין פט"ז ; מפרט וכלל = מכיל' גזיקין פט"ז ; מכלל שהוא צריך לפרט = מכיל' פסחא פט"ז.

ובשני כתובים המכחישים זה את זה הנוסח הנכון⁵² כנו' כ"י ר' וברסלוי והראב"ד בפירושו ; כיצד כתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר (שם' יט כ) וכתוב אחר אומר כי מן השמים דברתי עמכם (שם' כא כב) הכריע השלישי מן השמים השמייעך את קולו ליסרך (דב' ד לו) מלמד שהרכין הקב"ה שמי שמים העליונים על ראש

49) הראב"ד בשמיני כט : „זה המדרש פנים אחרים הוא והוא שלם יותר מהראשון“.

50) בניגוד לספרי ראה פיס' קו, שהוא דבי ר"ע.

51) גם כל דבר שהיה בכלל — בבבלי סתם (יבמות ז א וש"נ).

52) עי' פורדמן 24—25.

ההר ודבר עמם וכו' — סתם כר' ישמעאל במכיל' יתרו בחדש סוף פ"ט וכתתם פ"ד שם 53).

ז. דבי ר"י לויקרא בדבי ר"י לספרים אחרים]

פיסקאות אחדות של דבי ר' ישמעאל לויקרא. הוצברו ונכנסו במדרשים של דבי ר' ישמעאל לספרים אחרים במכילתא ובספרי במדבר:
בספרי נשא פס' כה, 31—32. מסודרות הבריות לבמדבר ו ה שלא כסדר הכתוב: קדוש יהיה — גדל פרע, גדל פרע — כל ימי [גדר] נזרו — גדל פרע. והנה שתי הבריות הראשונות על „גדל פרע“ אינן שייכות כלל לכאן, אלא „עיקרן בפרשת תזריע ומצורע והוצתקו משם לכאן“, כדברי הדרוויץ שם:
גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו (ויק' יד ט) אף הנזיר במשמע ומה אני מקיים גדל פרע שער ראשו בשאר כל הנזירים חוץ מן המנוגע וכו' ת"ל יגלח (שם) אע"פ נזיר 54).

גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר והצורע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע (ויק' יג מה) פרוע יגדל פרע, אתה אומר פרוע יגדל פרע או אינו אלא פרוע כמשמעו („מגולה“) הרי אתה דן נאמר כאן (בויקרא שם 5) פרע 55) ונאמר להלן פרע 55) מה פרע 55) האמור להלן גידול שער אף פרע 55) האמור כאן גידול שער.

בתיכ תזריע פ"ב ו: וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר' אליעזר רע"א 56) וכו', ובמכילתא דמלאים, שמיני מ: ראשיכם אל תפרעו, אל תגדילו פרע, יכול אל תפריעו מן הכובע הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה מה פריעה האמורה להלן גידול שער וכו'.

ו:למה נאמר לפי שהוא אמר אינו כאן אלא פתיחה של העברה כמו למשל במכיל' פסחא פ"ח, וכל בכור אדם, שעיקרו בספרי קרח פס' קח.
בספרי נשא פס' כו: לא יטמא להם במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא בניגעם ובזיבתם אין לי אלא בנזיר בכ"ג מנין ת"ל לאמו וכו' נאמר כאן (בויקרא ו) אמו ונאמר להלן אמו מה אמו האמור להלן (בבמדבר ו) מטמא בניגעם ובזיבתם אף אמו האמור כאן מטמא בניגעם ובזיבתם; בבבלי נזיר מח א: לכדרכי דתניא רבי אומר גבי נזיר וכו' (ועי' שם מג א); אבל בכ"י מ: דתניא גבי נזיר, אבל בדין הג"ש כבכל הנסוחאית: נאמר אמו בנזיר ונאמר אמו בכ"ג מה אמו האמור בנזיר וכו' אף אמו האמור בכ"ג וכו'.

במכילתא נזיקין פ"א 248, אחרי „שש שנים יעבוד שומע אני כל עבודה במשמע ת"ל לא תעבוד בו עבודת עבד“ וכו' י: שש שנים יעבוד שומע אני בין עבודה

(53) ולא כמ"ע בספרא.

(54) המדרש שונה בספרא מצורע, נגעים פ"ב ה, בבלי נזיר מא א.

(55) פרע, כנר כ"ל.

(56) עי' סוטה ח' סע"א: ופרע, שהוא כשיטת ר"ע, ועי' ספרי נשא פס' יא וכתובות עב א.

(57) מ"ת 85 ולקוח מכאן, אלא שהוא העביר המדרש מן „עבוד“ של המכילתא אל „עבוד“ שבדברים סו יב.

שיש בה בזיון בין עבודה שאין בה בזיון ת"ל [לא תעבוד בו עבודת עבד] ⁵⁸. כשכיר
 כתושב (ויק' כה מו) מה שכיר אי את רשאי לשנותו מאומנתו ⁵⁹ אף עבד עברי וכו'.
 [יעבד עמך (ויקרא שם)] ⁶⁰ מכאן אמרו לא יושיבנו רבו באומנות שהיא משמשת
 לרבים וכו' [ד"א] ⁶¹ כשכיר כתושב, מה שכיר עובד ביום ואינו עובד בלילה אף
 עבד עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה וכו' (בניגוד לספרי ראה פיס' קכג).
 כל זה לקוח בודאי ממכילתא לפרשת בהר, וכך בערך היה שנוי שם:
 [לא תעבוד בו עבודת עבד, למה נאמר לפי שנאמר] שש שנים יעבוד שומע
 אני וכו'.

במכילתא נזיקין פ"ד 261 ז: ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד יז)
 שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל מכה איש וכו' (ע"י בוז'ני); וכיריב בפ"ה 266 ז:
 כי ימצא איש גונב נפש מאחיו (דב' כד ז) שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל
 וגונב איש וכו', וכאן הועבר המדרש ממכילתא דברים.
 ועוד כיוצא באלו.

(58) מ"ת שם, הורחץ במכיל' שם.

(59) תוס' בי"ט פ"ז ה"ו.

(60) ת"כ בהר פ"ג הורחץ שם.

(61) כ"ה בילקוט מוצרי כ"י, בהר, עמ' רעו.

דבי ר' עקיבא

אנו באים עכשיו לאותה שיטת המדרש, שהכתה שרשים בבתי-מדרש הבבליים והלכה ונגלה, נתפשטה ונסתעפה עד שעברה כמעט כל גבולות והיתה לשיטה השלטת — אני מכון לשיטת המדרש של בית ר' עקיבא.

ר"ע ובית מדרשו שונים י' בשיטת מדרשם מר' ישמעאל ובית מדרשו: הם דורשים ריבויים ומיעוטים, אתים וגמים, אכים ורקים, ווי"ם וממ"ם, כפילות של שמות ופעלים, וכל יתור-לשון בכלל. ע"פ שיטה זו נשתנה בבית מדרשם כל אופי המדרש ונשתנתה כל הטרכמנולוגיה המדרשית (אחר שריבה הכתוב מיעוט, לרבות, ריבה, מה ת"ל, מלמד, יכול וכו'). ומובן מאליו שגם רוב התנאים שנזכרו במדרשיהם מחכמי בית-מדרשם הם: מתלמידי ר"ע ותלמידיהם.

אלה, השיטה, התנאים והטרכמנולוגיה, הם הם (חוץ מציטטים מפורשים בשמם שבשני התלמודים) גם הסימנים המובהקים כדי להכיר על ידם את המדרשים של דבי ר"ע.

ממדרשי-הלכה שבידינו שייכים לבית ר"ע:

(א) מדרש של ספר ויקרא (תורת כהנים), "ספרא".

(ב) "ספרי" דברים פ"ס' גה—שג.

(ג) "מכילתא דרשב"י, שחידשה הופמן מתוך ציטטים סתמיים שבמדרש-הגדול וקטעים אחדים של הגניזה שבאיכספורד וקמברידג' (שזכיתי למצוא ממנה חמשים [עכשיו "כתשים" דף], שהם רובו של הספר) [והשלימו וערכו תלמידו עצ"ם, ויצא לאור אשתקד בהוצאת חברת "מקצי נרדמים"].

(ד) "ספרי זוטא" (לבמדבר), שאסף באחרונה הורוויץ מתוך ציטטים מפורשים שבילקוט וציטטים סתמיים שבמה"ג וקטע אחד קטן של הגניזה (גם ממנו מצאתי קטע של שמנה דפים, פ' חקת [תרביץ ש"א]).

הצד השווה שבכולם, שכולם הולכים בשיטת ר"ע ומדרשו, אלא שלא כולם שווים בכל-דבר, ולא כולם מידי מסדר אחד יצאו, והריני דן עליהם אחד אחד.

(1) כמי שהארכנו בזה בספר III של מבואנו זה, [לעיל עמ' 521 ואילך].

IX. ספרא — תורת־כהנים

[א. שמו]

המדרש של ספר ויקרא. "שהוא מלא הלכות" (נקרא בפי בני א"י פספר עצמו "תורת כהנים"³), אבל בפי הבבלים ובבבלי נקרא "ספר" סתם. "ספרא"⁴, או "ספרא דבי רבי"⁵.

בתור "ספר" (תורת כהנים) נזכר ראשונה בפי ר' שמעון ברבי⁶:
 "ותו בר קפרא (ואמרי לה ר' ישמעאל בר' יוסי. כ"י מ': [ואמרי לה ר' שמ' בר']⁷)
 הוה יתיב בי מסחותא על ואזיל ר' שמעון ברבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא ואיל לאבזה
 שני שלישי שלישי שניתי לו בתורת כהנים ולא עמד מפני ואמר לו שמא
 בהן יושב ומהרהר. שני שלישי שלישי. שתי תשיעיות של הספר. שהיה מחולק
 לתשעה דיבורים (עי' להלן). שנה לו ר"ש ברבי לבר קפרא, זאת אומרת שני
 הדיבורים הראשונים, דיבורא דנדבא ודיבורא דחובה. ואמנם אנו יודעים
 ממקום אחר, שברקפרא היה בקי בספרא.

בתמורה זו (פסח' מב א) הביאו ברייתא של ספרא אמור פ"ז ז—ח: אין לי אלא
 בעשה בלא תעשה מנין ת"ל וידבר ה' אל משה לאמר לימד על כל הפרשה כולה שהיא"
 בלא תעשה דברי ר' יהודה, ועליה אמרו שם: א"ל רבי לבר קפרא מאי משמע
 א"ל דכתיב לאמר לא יומרו דברים⁸ בי רבי אמרי לא אמור (ס"א: לא ימיר)¹⁰.
 ובירוש' נזיר פ"ה נג סע"ד¹¹: ... מניין בלא תעשה ת"ל וידבר י"י אל משה לאמר¹².
 דברי ר' יהודה. רבי¹²) הוה יתיב מתניי בפרשת¹³ אין ממירין בבכור¹⁴ וחלין אפוי¹⁵

(2) בראשית רבא פ"ג ה' 21.

(3) קידוש' לג א; יבמות עב ב; שהש"ר ו ח, תנחומא נציבים שבאוי' ח"א, אלפא ביתא אות יט, דף ד ע"ב.

(4) סנהד' פו א — בפי ר' יוחנן, אבל בלשון הבבלים; עירובין צו ע"ב וש"נ.

(5) ברכות יא ב' וי"ח ב; ה"ג ה' טרפות בסופו, קלא ע"ב: דהוא ת"כ, ה' טומאה, מד רע"ג, סתויא בשה"ג, ורגיל בראשונים. (6) קידושין לג א.

(7) שיף למעשה א', אחרי ר' שמעון ברבי, ועי' זבחים נט א, ר"ש ברבי. מ"שום ר' ישמעאל בר' יוסי — "ישמעאל" כצ"ל. [ועי' מבוא ל"מדרשי הלכה של התנאים בתלמוד בבלי" עמ' 20 הע' 5].

(8) כנוסי כ"מ ומ"ב ור"ח ותמו', דפו' כאן: שהיא.

(9) כנירסת כ"י מ', מ"ב, א"פ ור"ח; בתה"ג קהלת שלמה סי' מ"ה בתשובה: לא הו"מרו הדברים. ובשאלה: לא יאמרו דברים, וכן הביא רב"א בשמ"ק בתמורה בשם ס"א.

(10) כ"י תה"ג שם. (11) פסיקת' פ"ד, דף סב ב, ופסדריכ פרה, לו ב, קה"ר פ"ח.

(12) בדין נוסף עוד: לאו אמור, אבל בכ"י לידן זהו גליון ע"א, ונוסף ע"ם הבבלי.

(11a) בקה"ר: ר' חייא. (13) בפסיקת', פסדריכ וקה"ר: מנין שאין.

(14) ת"כ בחקותי פ"ט י"א.

(15) כצ"ל, ד"ו וכ"י ל': וחולין אבוי, בפסדריכ: ותלין, ערוך וקה"ר: זחלין, פסיקת':

כהלין; אפוי' בכל הנוסחאות

דבר פדיה חמתיה רבי אמר <הדין>¹⁶ ידע מה אנא אמר כדון אנא מימר וידבר יי אל משה לאמר לא יימר (ימיר?) דברי ר' יהודה.
 רבי פירש כדברי רבי: לאמר לא ימיר¹⁷, ובר קפרא שפירש בבבלי: לא יומר, פירש אפוא מעין פירושו של רבי, וע"כ אמר עליו בירוש': הדין ידע מה אנא אמר¹⁸).
 ובדרכנו למדנו, שרבי כבר שנה את ה"ספרא" של ר' יהודה (דברי ר' יהודה, בפרשת), ועי' להלן.
 בימי האמוראים הראשונים ידעו אותו רשב"ל ור' אלעזר בן פדת בתור ספר השתמשו בו בשמו וסתם (עי' להלן).
 יבמות עב ב: ואיתיביה ר' אלעזר לר' יוחנן אין לי וכו'¹⁹ א"ל ר' יוחנן לר"ל ראיתי לכן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה א"ל ר"ל ידיה היא — מתניא היא, היכא תנא ליה בתורת כהנים, נפק תנייה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי.
 ומבאן והלאה ידע גם ר' יוחנן את הספרא (שבת עד א: איתיביה ר"ל לר"ל, מת"כ צו פרשה יד) ופירש הו (נדה עב ב, לת"כ צו פ"א ו: ויק"ר פ"ג, לנדבה פ"ט יא²⁰); ויק"ר פ"ו, לבחוקתי פ"ו א)²¹.
 ע"ד יחסו של רב לספרא, עי' בסמוך.

[ב. עורכו]

מי היה מסדרו של ה"ספרא"?

ו. רב

בברכות יח ב דרשו, בסיומם של דברי ר' חייא לד' יונתן: והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג וכו' — דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא (הארי" — ספרו של ר' יהודה, "גור אריה יהודה"²²), ושם יא ב: אמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנאי (פרקין)²³ בספרא ("ספרא") דבי רב וכו', ומתני לן (פרקין)²⁴, וכאן הוסיף רב עמרם בסידורו²⁵: [ד]הוא תורת כהנים (עי' לעיל).

גם הרבים "ספרי", נמצא בקשר עם "דבי רב", בשאר סיפרי דבי רב²⁶.
 בקשר עם "דבי רב" נזכרת גם "אגדתא" (סנהד' נז ב): אשכח רבי יעקב בר אחא²⁷ דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג בדין אחד וכו' משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין, ובב"ר פליד יד, תיאודור 325, הכל בשם "רבי חנינה".

- 16) כ"ה בפסד"ר וקה"ר, בירוש' בסעות: אנא. 17) כנוסח תה"ג.
- 18) "ברקפרא" נחלק גם במק"א בירוש' ל"ברפדיה", עי' מבוא לרו"ט, b 70.
- 19) =ספרא תוריע פ"א א'. 20) פירושו נבנס לת"כ שלנו.
- 21) נבנס לתוך ת"כ, אלא שבויק"ר כ"י רומי ובריס' מו"י חסר "ר' עזריה ור' אחא בש"ר יוחנן אמרי".
- 22) בספרא סוף כ"י רומי, קובץ 31: סליקו תשע מגולי (קרי: מגיל) הארי.
- 23) ליתא בה"ג וסדרע, כ"י מ' ופ' (ובה"ג ור"ע ליתא אף "פרקין" הב'), עי' ד"ס: ועי' להלן.
- 24) שחרית ד' וורשוי ב ע"א. 25) יומא עד א, ב"ב קכד ב.
- 26) כ"י ק: רב אחא בר יעקב.

וכן „כתובות דבית רב“²⁷, וכאן בחדאי אין הכוונה אלא בברייתא של כתובות שנשנית בבית מדרשו של רב (שהרי אין בירוש' „בי רב“ במובן של „בית המדרש“)²⁸. ובירוש' נדרים ריש פ"ב (לו ע"ב) נזכר „תני דבית רב“ לבמדבר: תני (תניי) דבית רב פליג מנין לנדרים שהן מותרין לך מן השמים וכו' (כו'²⁹) רב כדעתיה תניי דבית רב פליג מנין לנדרים וכו'. כאן ברור ש„תניי דבית רב“ פירושו של מדרש-הלכה שנערך ונסדר בבית מדרשו של רב, וכאן מסכים הוא לדעתו של רב עצמו („כדעתיה“). ו„תנא דבי רב“ נמצא בבבלי אצל ברייתות של ספרא³⁰, בניגוד ל„תנא דבי ר' ישמעאל“³¹. וכן „דבי רב תנא“³² בניגוד ל„דבי ר' ישמעאל תנא“. כל זה מוכיח שפירוש „ספרא דבי רב“, „ספר של בית רב“, מדרש-הלכה שנסנה בבית מדרשו³³ (כמו „כל מתניתא דלא מתניא בי רבי חיאי ובי ר' אושעיא“).

ועל יסוד השם הזה „ספרא“ (ספריי) דבי רב, כתב אפוא הרמב"ם בהקדמתו למשנה תורה: רב חיבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה („כיצד הם תליין במקרא“)³⁴, ובהקדמת פ' המשניות³⁵: וגם רב חבר ברייתא והיא ספרא וספרי, ואחריו נמשכו רוב האחרונים³⁶.

אחריהם נמשך הרא"ה ווייס (במבואו לספרא) והשתדל להביא ראיות לדבר מתוך התלמוד (זבחים סט ב וש"ג, קב ב³⁷), ע' להלן), שנדחו כולם ע"י פרידמן (מאיר איש שלום) במבואו למכילתא (פרק ב ופ"ג), ולעומתם הביא פרידמן (שם) ראיות שכנגדן, המוכיחות שאין רב מסדר הספרא. נביא נא את העדים ונחקור אותם:

א) מימרות של רב ששנויות בספרא (בהן גם מראיותיו של ווייס):
1. זבחים קב ב: אמר רב³⁸ האי דינא מרבי אלעזר ברבי שמעון גמירנא [ליה]³⁹ דאמר בבית הכסא דנתה: בא טבול יום וכו' = ספרא צו פי"ז א—ד: ר' אלעזר בר' שמעון אומר בא טבול יום וכו'. „יוצא מזה—אומר ווייס—שעיקר ברייתא זו רב שמעה מראב"ש והביאה לביה"מ ושנאה בלשון ששמעה והכניסה לספרא“⁴⁰.

27 ירוש' כתובות פ"ב כו ע"ג.

28 אבל במקום „תקיעתא דבי רב“, ירוש' ע"ז פ"א ל"ט ע"ג. — בירוש' ר"ה פ"א נז ע"א: דרב, וכן בויק' ריש פכ"ט ובפסקד"כ פ"ט כ"ג, והוא העיקר, וע"י ר"י לוי Ein Wort, 2 בהערה.

29 תוס' נדרים פ"ד ו, בבלי פא ב. 30 זבחים לט א—מא ב, ת"כ חובה פ"ו ה.

31 שם; על חולין ס"א, ע"י להלן.

32 שבת קה א כ"י—נדבה פרשה יג ח. אבל בבכורות כז ב צ"ל: דבי רבי תנא, כנו' כ"י

מ' שמ"ק וילקוט ראה ר' חת"ק (ספרי פ"ט קכה).

33 הופמן, 35, וע"י ר"י לוי שם, בניגוד לרמא"ש שם. אבל יש להעיר על יבמות צב ב (בפי

זעירי): ליתא למתניתין מדתני בי מדרשא דתני בי מדרשא וכו' (תוס' הוריות פ"א ו),

ומ"י מדרשא" בפי בני איי מקביל למ"י רב" בפי בני בבלי, יבמות מב ב (עירובין מז א), קידושין מד א,

ע"ז ע ע"ב, לד א (ר"ע), שבת סה א, חולין פו ב, נדה מב א, ועוד. ז"א בברייתא „סנכנסה לחבורה“

בירוש' (וע"י חולין קמא א—ב), „תנו רבנן“ בבבלי. 34 ר' מאיר אבן אלדבי, שבילי אמונה נתיב ח.

35 ה' המבורגר, פפד"מ תרס"ג, 43. 36 פרידמן, כבוא, פ"ד.

37 הראיה מזבחים סב ב, מימרא דרב הונא שישנה בת"כ, נדבה פ"ה—אינה ראיה

כלל (ע"י פרידמן). 38 ע"י ד"ס.

39 ע"י ירוש' קידושין פ"א סוף היא נט ע"א: כך פירשה ר' לעזר בי רבי שמעון לפני חכמים והיא שפחה נחרפת לאיש בכחושה לפני איש וכו', ובספרא קדושים פ"ה ב אין שום מדרש ל„נחרפת“.

אלא שאין זו הוכחה, שרב חבר התו"כ, וכי בשביל שנתוסף מאמר בתו"כ מתנא מאוחר, ורב ידע מזה המאמר הוא הוכחה ברורה שרב חבר כל התו"כ (פרידמן). ואמנם נראה שהתלמוד הביא הספרא כאן בשם רב, מפני שבשמו נמסר "דאמר בבית הכסא דנתה", כמו שאמרו סתם בירוש' ברכות פ"ג ו' ע"ג: "א"ר אלעזר בר שמעון כל ההוא סברא קשיא דטבול יום תמן סבירתיה", והביאו מימרא זו של רב כדי לתלות בה הפירכא; והיכי עבד הכי והאמר רבביח א"ר יונתן בכל מקום מותר להרתר וכו', ואח"כ שב הבבלי לעיקר לשון הספרא והעתיקו משם, כדרכו הרגילה של הבבלי. 2. חולין עד א' (40): והתניא (= ת"כ שמיני פרשה י' ג) בן שמנה חי יוכיח שאע"פ שיש במינו שחיטה אין שחיטתו מטהרתו ("אף טרפה אע"פ שיש במינה שחיטה לא תטהרנה שחיטתה ומתני' קתני בן ח' אין במינו שחיטה") וכו'. ולהאי תנא ("תנא דת"כ") דפריך, טרפה דשחיטתה מטהרתה מנא ליה, נפקא ליה מדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא אמר קרא וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה וכו' = ספרא שם פרשה י' א.

והנה התוס' כבר תמחו "דכולה חדא ברייתא היא בת"כ וידע רישא ולא ידע סיפא", והרמב"ן בחידושי מוסיף (11): ומכאן יש ללמוד שאין בעלי הגמ' שונים ספרא ושמע השומע מקצתה של ברייתא ולא שמע סופה כמה שאמרו ביבמות היכא תני לה בת"כ וכו' והיינו דאמרין ואמרי לה במתנית' שיש מן התלמידים ששנאו והזכירה בבית המדרש וכו'. ואמנם נראה שהמסדרים האחרונים של הבבלי לא ידעו ברייתא זו ("והתניא"), איפה היא שנויה, וידעו רק חלקה שהובא בבית המדרש והיה סדור בתלמודם, אבל ידעו את הלימוד מן "וכי ימות מן הבהמה", שזכר בשם "רב ואמרי לה במתניתא" בכמה מקומות בתלמוד (גם בחולין ב"פ), ומשם הביאיהו.

ושדברי ברייתות מובאות בתלמוד בשם האמוראים הראשונים רב ושמואל ועוד — רגיל הוא בתלמוד בכמה מקומות (42).

3. זבחים מו ב: א"ר יהודה אמר רב עולה לשם עולה — אשה לשם אשה — ריח לשם ריח = ספרא נדבה ספ"ו ט, ספ"ז ט, ספ"ט ז.

4. כתובות מג ב: אמר רבי זירא אמר רב מתנא אמר רב בת הניזונת מן האחין מעשי ידיה לעצמה דכתיב (מ': שנא') והתנחלתם איתם לבניכם אחרים אותם לבניכם ולא בנותיכם לבניכם מגיד (מ': הכתוב) שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו = ת"כ בהר פרשה ו' ה: והתנחלתם אותם לבניכם וכו' מלמד שאין וכו'.

כאן מסרו בעיקר בשם רב את המימרא "בת הניזונת מן האחין מעשי ידיה לעצמה", שאינו מפורש בספרא, והביאו אח"כ את הדרשה מן הספרא. ואמנם בקידושין טז ב שהביאו רק את המדרש אמרו: דתניא והתנחלתם אותם וכו' מיכן שאין וכו'.

ב) נגד בעלותו של רב בסידור הספרא (אני מביא רוב 43) ראיותיו של פרידמן, מתקן אותן ומוסיף עליהן):

1. יומא סז א—ב: אותן איברים (של שעיר המשתלח) מה הן בהנאה רב ושמואל

40) שם קכח ב, זבחים סט ב ועוד.
 41) דברי הרמב"ן נעלמו מפרידמן. הרמב"ן מוסיף שם (ממש כדברי פרידמן): או שמא במקום אחר היא שנויה ולא מסיים בה מן הבהמה מקצת בהמה אינה מטמאה וכו' והך דספרא לא שמיע ליה.
 42) ע"י בכר, Tradition, 280 ור"פ מבוא, כו א, וכ"ד א—ב.
 43) ע"י להלן הע' 45.

חד אמר מותרין וחד אמר אסורין. מאן דאמר מותרין דכתיב («ושלח את השעיר») במדבר («הפקד כמדבר») ומאן דאמר אסורין דכתיב גזירה. ומאן דאמר אסורין האי מדבר מאי עבד ליה. מבעי ליה לכדתניא (ת"כ אחרי ריש פ"ו) המדברה וכו'. ואם רב סידר את הספרא. היה לו לתלמוד לומר 'תסתיים דרב הוא דאמר אסורין דתניא בספרא דבי רב המדברה וכו'.

2. קידושין נג א: אמר ר' יוחנן נמנו וגמרו המקדש בחלקו בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים לא קידש ורב אמר עדיין היא מחלוקת («לא עמדו למנין ולא חזר בו ר' יהודה») אמר אביי כוותיה דר' יוחנן מסתברא דתניא (ת"כ צו פ"י ג—ט) מנין שאין חולקין וכו' סתם ספרא מני ר' יהודה והוא קאמר דלית בה דין חלוקה כלל («ושמעין מינה דלאו ממונו הוא»).

ואם ידע רב את הספרא. כיצד הוא אומר «עדיין היא מחלוקת»?

3. זבחים נג ב: ודמה טעון שתי מתנות. היכי עבדי. אמר רב נותן וחוזר ונותן ושמואל אמר מתנה אחת כמין גמא נותן כתנאי (ת"כ נדבה פרשה ד ט—י) יכול יזרקנו זריקה אחת וכו' ר' ישמעאל אומר וכו' (ורב כר' ישמעאל).

ואם רב חיבר ת"כ איך סתם כשמואל שלא כדעתו? ואמנם זו אינה ראייה כל-כך גדולה. שהרי גם במשנתנו אנו מוצאים כמה סתמות שלא כרבי. ואנו מוצאים כמה פעמים אצל שמואל ורב: מתניתא דשמואל (דרב) פליגא עלוי⁴⁴.

4. סנהדרין נד סע"ב: ת"ר (ת"כ חובה פרשה א ח) זכור וכו'. מאי לא עשה בו קטן כגדול. אמר רב וכו' ושמואל אמר וכו' תניא כוותיה דרב וכו'.

5. מנחות ה ב: ת"ר (ת"כ ויקרא נדבה פרשה ב י) וכו': מה «אם הישבתה». אמר רב משום דאיכא למימר וכו' ר"ל אמר משום וכו' מר בריה דרבנא אמר משום וכו' רב אדא בר אבא אמר משום וכו' רב שישא בריה דרב אידי אמר משום וכו' אלא אמר רב אשי משום וכו'.

והדבר רחוק שרב שסידרה לא ידע פירושה! (אבל השוה כזה בנוגע למשנתנו בכורות נז ב: אמר רבי נתגלה טעמה של משנתנו).

6. חולין קלא ב («מספקא ליה לרב אי אקרו [«לויים»] עם [«מאת העם»] אי לא אקרו עם») ועוד הא תניא השוחט לכהן ולנכרי פטור מן המתנות ללוי ולישראל חייב תיובתא דרב אמר לך רב תנאי היא דתניא (ת"כ אחרי פ"ח ח) וכפר וכו' עם הקהל אלו ישראל יכפר אלו הלויים ותניא אידך יכפר אלו עבדים, מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר (ברייטא בתרייתא) איקרו עם ומר סבר לא איקרו עם. ורב אי סבירא ליה כהאי תנא לימא ואי סבירא ליה כהאי תנא לימא. מספקא ליה אי כהאי תנא אי כהאי תנא.

ואם רב סידר את הספרא. איך סתם כדעה אחת. ולא הזכיר כלל את השניה. בה בשעה שהוא מסופק בדבר?

7. ובכמה מקומות מקשה התלמוד לרב מברייטא דספרא ומתרץ לה: לדוגמא פסחים טז ב (נדבה פ"ד ט). יבמות פד ב (אמור פ"א יב). יבמות פה ב (אמור פ"א יג). סנהדרין סג סע"ב (בחקותי פ"ד).

«ואפשר רב חיברו וסדרו ולא אישתמיט בשום מקום בגמרא לומר מכדי מאן סדרה לספרא רב? י? י»⁴⁵.

44 ע"י מ"ש במבוא לנוסח המשנה ח"א עמ' 213.

45 אין כל ראייה משבת כ"א. שהתלמוד הביא ראייה ממנורה לשבת נגד דעת רב. — בב"ק

וישנם מקומות שרבו חולק בפירוש על ספרא שלנו:

8. חולין קכב ב: ת"ר (ת"כ שמיני פ"א) הטמאים וכו' ת"ל אלה. והא אלה אכולהו כתיב (כצ"ל) אמר רב למינהו הפסיק הענין⁴⁶. וליחשוב נמי תנשמת (בין אלה שעורותיהן כבשרן) אמר רב שמואל בר יצחק רב תנא הוא ותני⁴⁷ תנשמת⁴⁸. והא תנא דידן לא תני תנשמת. אמר וכו'.

ובספרא שם מפורש כבמשנתנו: אילו עורות הטמאים עור האנקה הכח והלטאה והחומט. ולא שנה "תנשמת".

רב שנה אפוא לפי רב שמואל בר יצחק אחרת מתנא של הספרא (ואפשר שלא אמר את דבריו כלל כפירוש לספרא, אלא שהתלמוד חיבר אותם לספרא).

9. נדה כד ב: תנא תנא קמיה דרב המפלת בריית גוף שאינו חתוך ובריית ראש שאינו חתוך יכול תהא אמו טמאה לידה ת"ל וכו' א"ל רב וסיים בה הכי ושיש לו ב' גבין ושתי שדראות.

אבל בספרא ריש תוריע ח שנינו: יכול המפלת בריית ראש שאינה חתוכה בריית הגוף שאינו חתוך הואיל ויש בהם מצורת אדם תנא⁴⁹ טמאה ת"ל וכו', ואין בספרא בכ"י רומי ובד"ר "וישיש לו שני גבין ושני שדראות", אלא שבעל קרבן אהרן הוסיפו בשתיקה ע"פ הילקוט⁵⁰ והתלמוד.

אבל זו היא הוספת רב המתנגדת ל"תנא" (=תנא דבי רב!) ששנה לפניו את הספרא⁵¹.

וכאן אנו צריכים לבאר גם את הדברים שבברכות יא ב (יד ב). שנתחבטו בהם חכמים⁵² והוציאו מהם מסקנות שאינן נכונות.

ברכות יא ב: אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך ר' אלעזר אמר אף למשנה צריך לברך לתלמוד א"צ לברך ר' יוחנן אמר אף לתלמוד צריך לברך. אמר רב חייא בר אשי זימנין סגינן הוה קאימנא קמיה דרב לתנא (פרקין)⁵³ (ב) ספרא⁵⁴ דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה וברך ומתני לן פרקין⁵⁵. זהו נוסח הגאונים (סר"ע), כ"י פריז וגליון כ"י מ'. והוא הנוסח העיקרי, אבל בספרים שלנו הנוסח משובש, ומקצתו משובש גם בכ"י וראשונים.

ובדף יד ב נוסח הדפוסים וכ"י א"פ פי' רה"ג (ג"ק ח"א 49). והוא הנכון: היה קאימנא

מ ע"ב דוחה התלמוד רק שהספרא אינו עוסק בקרבן, אבל אין ממנו גם קושיא לרב. — על זבחים מו ב, ע"י לעיל ב"מימרות".

46 "ולא קאי האי אלה אלא אקרא בתרא האנקה והכח והלטאה והחומט והתנשמת אלה הטמאים וגו' ולא אקרא קמא, דלמינהו האמור בסוף פסוק ראשון הפסיק", רש"י

47 ס"א: רב תנא ותני תנשמת, ס"א: רב תני תנשמת.

48 "רב דמשני למינהו הפסיק, אלמא הטמאים אכל הני דקרא בתרא קאי, תנא הוא ותני תנשמת בעורותיהן כבשרן", רש"י.

49 כצ"ל כנוסח כ"י, דפו': הא.

50 ושם: מי שיש:

51 השוה חולין סו א, תמורה כה א.

52 פרידמן (מבוא xvi) ואלבק אחריו (עמ' 87).

53 "פרקין" ליתא בכ"י מ' ופריז, סר"ע וה"ג.

54 כ"י מ' וה"ג וסר"ע.

55 "פרקין" חסר בה"ג וסר"ע ורש"י.

קמיה דרב ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פרקין וכו' לאפוקי ממאן דאמר למשנה איצ לברך קמ'ל דאף למשנה נמי צריך לברך, ומסיים רה"ג: דקאמ' מברך ומתני לן פירקין.

(אלא שבכ"י מ' ופ' הנוסח גם כאן: לתנויי בסיפרא ("ספרא") דבי רב).
 "ספרא דבי רב" שנוכר בדף יא ב בכל הנוסחאות שלנו ושל הגאונים והראשונים, ושהוסיף עליו רב עמרם "דהוא תורת כהנים", — מקביל אפוא למשנה, שהרי הוא "משנה", וכך הוא נקרא ביבמות עב ב (ועוד): מתניתא⁵⁶.
 ובירוש' ברכות פ"ג ע"ג: ר' חונא אמר נראין הדברים מדרש (= "מקרא") צריך לברך הלכות (= "משנה") איצ לברך. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי בין מדרש בין הלכות צריך לברך (כר' אלעזר). אמר רב חייא בר אשי נהגין הוינן ויתבין קומי רב בין מדרש בין הלכות וזקינן למיברכה⁵⁷. לפי הירושלמי מוסיף ר' חייא בר אשי "הלכות" ("משנה"). אבל לפי הבבלי (בנוסחאות שהבאתי) לא נזכר בדברי ר"ה כלל "מדרש"⁵⁸. והיא נכלל אפוא ב"מקרא", מעין שאמרו בקידושין מט ב: מאי תורה מדרש תורה⁵⁹. ו"ספרא דבי רב" נכלל ב"משנה".

אלא שנראה שיש כאן שתי נוסחאות שנתערבבו יחד, באחת: "לתנויי פרקין", ובשניה: לתנויי ספרא דבי רב⁶⁰. ו"פרקין" הוא "משנה" כמו "ופרקין המפקיד" (ב"מ לה ב).

ובכל-אופן אי-אפשר להוציא כלל מכאן ש"ספרא דבי רב" אינו "מדרש" ואינו "ספרא" שלנו⁶¹. ובדף יח ב הלא הוא בוודאי "ספרא", "סתם ספרא" (עי' לעיל)! לא ל"ספרא" אלא ל"מכילתא דעריות", שייך:

שבת נה ב: גופא אמר רב פנחס לא חטא שנאמר ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' וגומר אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו והלא כבר נאמר יכרת ה' לאיש... ער וכו' אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה. ספרא אחרי פי'ג ד (מכילתא דעריות): וכן מצינו שניתקו בעריות שנא' וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו וגו' וכן מלאכי אומר להם וזאת שנית תעשו וכו' ענו כולם ואמרו יכרת ה' וכו' לא יהיה לו לא ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם היה כהן ומגיש מנחה לה' וכן הוא אומר ומבני יודיע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני [ואבריחהו מעלי]⁶².
 כאן עיקר המאמר "פנחס לא חטא" אינו בספרא; ומן "והלא כבר נאמר וכו'" — הוא מדרש שהשתמש בו רב. ואמנם בסנהד' פב א קורא למדרש של פסוק זה, שהוא כולל שם כל הפסוק: "גמריה" (דרב), "אינשיה רב לגמריה", אקרייה לרב כהנא בחלמיה

56 ועי' קדושין מט א!

57 ועי' ירוש' הוריות פ"ג מח ע"ג: רשב"ג אמר משנה קודם לתלמוד וכו' ר' יוחנן אמר

תלמוד קודם למשנה.

58 רק בגליון כ"י מ' — וקצתו גם בדפו"י — למקרא ולמדרש צריך לברך.

59 מדרש תורה גם יבמות קיז רע"א.

60 וזו כבר היתה לפני כמה מן הגאונים, או שכל "לתנויי ספרי דבי רב" נוסף ע"י הגאונים

והתרכיצי'.

61 כמו שהחליט פרידמן ואחריו אלבק.

62 ראב"ד.

בגדה יהודה וכו' אדכריה רב לגמריה בגדה יהודה זו ע"ז וכו' ובעל בת אל נכר זה הבא על הנכרית וכת"ב בתריה יכרת ה' וכו' אם ת"ח הוא וכו'.

„תנא דבי רב“ שנה אפוא את הספרא לפני רב, ורב ידע אותו ושנה אותו לתלמידיו, וידע דברים שנאמרו בו בשם תנאים אחרונים — גם מפי השמועה. אבל הוא לא סידר ולא חיבר אותו.

11. ר' חייא

המלבי"ם היה הראשון⁽⁶³⁾, שייחס חיבורו של הספרא לר' חייא, על יסוד הציטטים שבשם ר' חייא בירושלמי ומדרשים. אחריו החזיק בזה הופמן⁽⁶⁴⁾, והשתדל להוכיח שר' חייא הוא מסדרו האחרון של הספרא;

א) בעד סידורו של ר"ח — „תני ר' חייא“ שישנו בספרא:

1. „ירושלמי ברכות פ"י ע"א: תני רבי חייא קודש הילולים מלמד וכו' = ספרא קדושים פרשה ג ט, תנחומא בומר מקץ יד: שנה ר' חייא משום ר' עקיבא.

2. „יבמות פ"י ע"ד⁽⁶⁵⁾: דתני ר' חייא מטמא הוא אדם לאשתו כשירה ואינו מטמא לאשתו פסולה = אמור פרשה א טו.

3. „ירוש' יומא פ"ח מה ע"א: תני ר' חייא לא יאמר עונש במלאכה וכו' = ספרא אמור פי"ד ט⁽⁶⁶⁾.

4. „ירוש' סוכה פ"ג נג ע"ג⁽⁶⁷⁾: תני ר' חייא ולקחתם לכם משלכם ולא הגזול = אמור פט"ז ב.

5. כתובות פ"ד כח רע"ד = אמור פי"ט א: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה מלמד שב"ד מבפנים ובית הסקילה מבחוץ.

6. „ירוש' קידושין פ"ב סב ע"ד: תני ר"ח אם יש לו יין = ת"כ בהר פרשה ה' סוף ה"ב⁽⁶⁸⁾.

7. שבת פ"ב יז ע"ד: תני ר"ח הדין דין לעני = ת"כ נדבה פרשה ו'⁽⁶⁹⁾.

8. בבלי שבת כ א: תני ר' ר' (70) חייא לסיועיה לשמואל [להעלות נר תמיד] (71) כדי שתהא שלהבת עולה מאליה וכו' = אמור פי"ג ז.

9. חולין מו א⁽⁷²⁾: והתניא⁽⁷³⁾ ניטל הכבד ונשתיר הימנה כזית כשרה וכו' הא ר' חייא הא ר' שמעון ברבי וכו'. וספרא שמיני כר' חייא.

ורגיל הרבה (כ"ח פעמים) „תני ר' חייא“ („שנה ר' חייא“) במדרשים של א"י, ומהם הרבה בויקרא, ע"י הופמן 22—23, והוסף עליהם: א) תנחומא תולדות א': כך שנה רבי חייא (בר אבא) בשם ר' יהודה = ויקרא נדבה פט"ז א: ר' יהודה אימר כל המביא

(63) בהקדמתו לפירושו לספרא.

(64) בספרו 22—25, וע"י הוספתיו של ר' ישראל לוי, Ein Wort עם 1 בהערה; וע"י

גניצבורג, גזי שכטר, 213.

(65) = כתובות פ"א לד ג (66) וע"י בבלי סא א.

(67) ויקרא פ"ל, פסיקדרי, קפב א, תנחומא בומר אמור כו.

(68) ליברמן, על הירושלמי, 32.

(69) ליברמן, הירושלמי כפשוטו, 216.

(70) כצ"ל, כנוסח כ"י מ' ורש"י ור"ף.

(71) כנוסח הרי"ף.

(72) ע"י משי"כ במבוא לנוסח המשנה, ח"א 25, ח"ב 861.

(73) כנו' כ"י ה' ורמב"ן.

שלמים וכו' יז). ב) ברייתא דישועה, גינצבורג גנוי שכטר 214: תאני ר' חייא כאדם שקנוס מזונו = קדושים פייא טז: כאדם שהוא קץ ממזונו.

גם בברייתא דליכ מדות מדה ח' מובאים דברי אגדה של הספרא בשם ר' חייא: אמר ר' חייא על כל דבור ודבור היה קורא משה משה ומשה אמר הנני בנין אב לכולן וכו' = ספרא נדבה פרשה א י—א.

ב) נגד סידורו של ר' חייא:

1. ירוש' שבת פ"א ב סע"ד: כרמלית תני ר' חייא כרמל רך מלא יז) אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני והכא אינה לא רה"ר ולא רה"י אלא כרמלית — ספרא נדבה פרשה יג ח: כרמל רך מל, וכה"א ואיש וכו' (= מנחות סו ב).
"תני ר"ח" ארוך אפוא יותר. (אבל אפשר כי "אינו לא לח וכו'" פירוש הירוש' הוא וכך נראה קצת מן "הכא").

2. בהוריות (פ"א מו ע"א) הביא הירוש' תחילה בלי ציון את הברייתא של הספרא חובה פ"ו ג: ידיהם ידי כל יחיד ויחיד, ידיהם על ראש הפר פר טעון סמיכה אין שעירי ע"ז טעונים סמיכה דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר פר טעון סמיכה בזקנים אין שעירי ע"ז טעונים סמיכה בזקנים שרשיא וכו', וע"ז אמרו: ר' ירמיה לא מר יז) כן אלא פר טעון סמיכה בזקנים אין שעירי ע"ז טעונים סמיכה בזקנים. אלא במי ר' ירמיה סבר מימר באהרן ובניו. אמר ליה ר' יוסי והתני ר' חייא וסמך וסמכו (מריבוי הרבים) לרבות שעירי ע"ז בסמיכה. ולא בזקנים (כלומר: הלא נאמר שם וסמכו זקני העדה!) ר' יוסי לא מר כן אלא חי טעון סמיכה באהרן וכו' יז).

כאן אנו רואים בפירוש שאין "תני ר' חייא" ספרא שלנו יז).

3. ירוש' יומא פ"ז מד ע"ב: תני ר' חייא ולבשם (ויק' טז ד) ובלו שם. שם היו גנוזין שם היו מרקיבין ולא היו כשרים ליוה"כ הבא. תני יז) (= ספרא אחרי פ"ו ז!) ר' דוסא אומר כשרים הם לכהן הדיוט יז). תני (שם צו פ"ב א!) רבי אומר שתי תשובות בדבר וכו'.

אבל בספרא אחרי שם: והניחם שם. מלמד שהם טעונים גניזה וכו' ר' דוסא אומר כשרים וכו' = בבלי יומא כד א וש"נ: ויק"ר ספכ"א ופסידר"כ סוף פי' כו. קעז ב: תני ר"ח, בלשון הספרא.

כאן מובא משם "תני ר"ח" דרשה אחרת, שאינה בספרא; ועל ידו "תני" סתם, שנמצא בספרא!

וא"כ "תני ר"ח" אינו ספרא שלנו.

4. יבמות סוף פ"ט י ע"ב: רב אמר ("בת כהן שחוזרת לבית אביה") אוכלת בתרומה ואינה אוכלת בחזה ושוק ר' יוחנן אמר אוכלת בחזה ושוק. תני ר' חייא מסייע לרב

74) טעות כזו "ר' חייא בר אבא" גם כתנחומא בוכר אמור לב = ספרא אמור פרשה יד א.

ובויק"ר פליב: תני ר' חייא.

75) "מלא" ("ומלא") גם בראשונים, תוס' ומאור ומאירי וס' התרומה וסמ"ג (כר ומלא), חוץ

מנוסח הערוך בע' כרמלית ומ"מ שבת פ"ד ה: רך מל.

76) הגהות מהר"מ ליונזו בכרך לאדן: בהוצ' שבבבלי: לא אמר.

77) ע"י בבלי מנחות צב ב.

78) וע"י גם ספרא חובה פרשה ו ח: וסמך ידו על ראש השעיר וכו' דברי ר"י רש"א לרבות שעיר

ע"ז לסמיכה.

79) נשלם בגליון כ"י ל' ע"א.

מלחם לא כל (ה) לחם — בספרא אמור פ"ו א: מלחם אביה תאכל הא אינו מדבר אלא בקדשי הגבול; הספרא דרש פשוט "לחם ולא בשר" (80) ורומז כנראה ב"הא" (81) שלו לפ"ד ט"ז (82): קודש מה קודש האמור להלן ("ביערת הקדש מן הבית") בקדשי הגבול הכתוב מדבר אף קודש האמור כאן בקדשי הגבול הכתוב מדבר (83). ואע"פ שאפשר לו מד (כמו ששיער הופמן). שחסר בספרא: מלחם אביה תאכל "מלחם ולא כל לחם" הא וכו'. אבל מכיון שאינו בכל הנוסחאות ומכיון שהבבלי (פו א) הביא דרשה זאת בשם "רב נחמן אמר רבה בר אבוא" (שהיה אמנם שונה ברייתות, "תנא"). הרי זה קצת רחוק, שהיה לפניו דבר זה בספרא שידע אותו. דרשה דומה לזו "מלחם ולא כל לחם" ישנה בס"ז 283, 18, 20 (לענין חלה) (84).

5. סנהד' פ"ה כב ע"ד: ר' חיה בר גמדא שאל מקושש במה היא מיתתו בסקילה. נישמענה מהדא (ספרא אמור פרשה יד ה) יודעין היו שמקושש חייב מיתה ולא היו יודעין במה היתה מיתתו: אשכח תני ר' חיה (הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה) במה היתה מיתתו בסקילה.

הירוש' הזה כולו מוקשה. ואין נגר ובן-נגר שיתרץ אותו (85); אבל זה ברור שהוא מביא אצל "הדא" סתם, שהוא ספרא. את "תני ר"ח" שאינו בספרא; [כי "תני ר' חיה", שהביא הירוש' בכתובית פ"ד כח רע"ד: והתני ר' חיה הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה מלמד שב"ד מבפנים ובית הסקילה מבחוץ (=ספרא אמור פ"ט א') — אינו מתאים בסנהד' כלל]. ונראה שיש כאן ט"ס (ע"פ ירוש' כתובות) וצריך למחוק "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה", ולהשלים ע"פ ס"ז 288: גר' אלעזר ב"ר שמעון אימר לא היה משה יודע וכו' חייב הוא מיתה.

6. וגם במדרשים ישנם דברים בשם "תני ר' חיה", שאינם בספרא: (א) ויקר' פ"ה ו: ד"א אם הכהן המשיח יחטא כהן משיח מכפר וצריך כפרה תני ר' חיה הואיל ומשיח מכפר וציבור מתכפר מוטב שיקדים מכפר למתכפר (86) — ליתא בספרא חובה פרשה ד' א' ופ"ו ח', ובבבלי הוריות יג א מובא ראשונה ברייתא דספרא הנזכרת, ואחריה: ת"ר פר וכו' הואיל ומשיח מכפר וכו' = תוס' הוריות פ"ג. אלא שאפשר שר"ח שנה זו במשנתו להוריות.

(ב) קה"ר אב (87) ופסיקדר"כ פיס' ח. סט ע"ב ופסיק"ר פיס' יח: תני ר' חיה שבע שבתות תמימות תהינה אימתי הן תמימות וכו' — ליתא בספרא אמור. (ג) וגם בבבלי ישנן ברייתות של ר"ח, שהן מדרשי הלכה לויקרא. ואינו בספרא:

(1) יומא ד א: אמר ליה ר' יוחנן לר"ל בשלמא לדידי דילפינא ממלואים היינו דתניא אחד זה ואחד זה (88) מזין עליו כל שבעה מכל חטאות שהיו שם וכו' א"ל וכו' [אמר ליה] (89)

(80) כרב ספרא ביבמות פו א.

(81) בילקוט: [מ]למד שאינו.

(82) ועי' יבמות עד רע"ב.

(83) ועי' פרשה ו א.

(84) וס"ז מובא לפעמים בשם ר' חיה, עי' להלן [אבל עי' בעמ' 746 הע' 31].

(85) כל המפרשים מניחים ונדחקים.

(86) ירוש' הוריות פ"ג מח ע"א סתם.

(87) הנוסח שבויק"ר פכ"ח מוסעה.

(88) כ"ה בכ"י, עי' ד"ס, ועי' ילקוט.

«ר' יוחנן»!) הא לא קשיא דתני ר' חייא [אמרת] (88) נכנסו מים («מי חטאת») תחת דם, ואחריו שם; תניא כוותיה דר' יוחנן בזאת יבא אהרן אל הקדש במה שאמור בענין, איזה ענין בענין המילואים (88) ומה אמור בענין המילואים (88) אהרן פירש שבעה ושמם יום אחד ומשה רבינו (89) מסר לו כל שבעה וכו' מכאן אמרו שבעת ימים קודם יה"כ וכו' ואחד זה ואחד זה מזין עליו (90) מכל חטאת («פרה אדומה») שהיו שם (90) אמרת נכנסו מים תחת דם ואומר כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם לעשות אלו מעשה פרה. לכפר אלו מעשה יה"כ. וברייאא כזו האחרונה ישנה בירוש' יומא פ"א לח רע"ב בשם «תני ר' ישמעאל», כהדא דתני ר' ישמעאל בזאת יבא אהרן אל הקדש באמור בענין וכו', וסופה של הברייאא שבבבלי «לעשות אלו מעשה פרה» וכו' — הביא רבין בשם ר' יוחנן «משום ר' ישמעאל» (ג ע"ב); והנה בספרא ריש אחרי אין כלל ברייתא כזאת, אבל קצת מזו יש בברייאא דמילואים, סוף צו לז (91), ונראה אפוא, שר' חייא שנה כאן כעין תנא דבי ר' ישמעאל (92).

(2) יומא כדא: דתני ר' חייא נאמר כאן והרים (ויק' ו ג) ונאמר להלן והרים (שם ו ח) מה להלן בקומצו וכו' — ליתא בספרא צו פ"ב ד כלל.

ויש להביא בחשבון גם ראייתו של אלבק, שבה בשעה, ששני התלמודים רגילים כ"כ להשתמש בספרא סתם «ת"ר», «תניא», «תני», וגם בלי ציון. — קשה להאמין שיביאו דווקא מקומות ספורים בשם «תני ר' חייא» (93).

ואנו מוכרחים אפוא לומר שכספרא חיבר גם ר' חייא מדרש לויקרא, שהיה שוה בכמה דברים ודרשות למדרש שלנו (כשם ש«תני ר"ח» שבבבלי וירוש', שוה לפעמים לתוספתא שלנו) (94).

על-ידי כך אנו מוצאים, שכמה דרשות שמובאים בירוש' ומדרשים [בשם ר' חייא] ישנם בספרא שלנו.

זהו הדרך היחידה האפשרית, כי להתייחס באי-אומון לירושלמי (שהרי גם בירושלמי ישנם ציטטים בשם «תני ר"ח» שישנם בספרא), לויק"ר ולמדרשים וגם לבבלי (ציטט אחד) (95), וכל אלה אינם כלל «מדרשים מאוחרים», — אי-אפשר, אי-אפשר פשוט, מפני שזה מתנגד לכל חוקי הבקורת המדעית.

(89) «כל שבעה» ליתא בכ"י ל'.

(90) «ואת' במילואים דם הכא מים» ליתא בכ"י וילקוט.

(91) ועי' נוסח הראב"ד שם.

(92) ועל קרבתו של ר' חייא לדבי ר' ישמעאל רומז גם «מגלת סהרים» שמצא רב ב«ביתו» («בי ר"ח»), שכל הציטטים שלה הם מימרות של איסי בן יהודה הבבלי, שדרשותיו מצויות בדבי ר' ישמעאל, ולא בדבי ר"ע (עי' לעיל).

(93) אע"פ שזו אינה ראייה כ"כ, שהרי אין לנו בתלמודים אלה מקור של מחבר אחד, אלא מגלות מגלות מומנים שונים ומחכמים שונים, וכשם שבהוריות הדבר מפורש בשם ר' יוסי (יסי הב') ובבבלי יומא בשם ר' יוחנן, כך יכול להיות שגם במקומות אחרים — חכמים שונים הם האומרים ומביאים «תני ר"ח» זה.

(94) עי' לעיל עמ' 242. ואפשר שמסדרו האחרון של הספרא שלנו השתמש בו, שהרי הוא משתמש בכל אופן בדברי ר' חייא בפירושו (נדבה פ"ה ה, פ"ו ג, מצורע פרשה ב יא, ואולי גם בשאר מקומות, בשם «ר' אחיאי», עי' הופמן 24—25).

(95) כמו שעשה אלבק (עמ' 119).

ג. סתם ספרא

א) ר' יהודה. ר' יוחנן אומר⁹⁶: סתם סיפרא ר' יהודה, ז"א שרובו של הספרא הסתמי — מדרשו של ר' יהודה הוא. וגם בברכות יח ב דרשו: והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג וכו' דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא, ספרו של "הארי", של גור אריה יהודה⁹⁷. וכך אמרו בכל מקום שהביאו את הספרא להוכיח ממנו את דעתו של ר' יהודה (עירובין שם וש"נ), סתם סיפרא מני ר' יהודה⁹⁸.

1) ואמרו בהוריות ב ב: מאי רבי יהודה דתניא (חובה פרשה ז א) אם נפש אחת תחטא בשגגה בעשותה הרי אלו ג' מיעוטים העושה מפי עצמו חייב בהוראת בית דין פטור. מאי רבנן דתניא (שם ה) עדין אני אומר מיעוט קהל שחטאו חייבין שאין ב"ד מביאין על ידיהן פר רוב קהל שחטאו יהו פטורין שהרי ב"ד מביאין על ידיהם פר ת"ל מעם הארץ אפילו רובה וכו'. מכדי תרוייהו סתמי תנן ממאי דקמייא ר' יהודה ובתרייתא רבנן אימא איפכא מאן שמעת ליה דדריש מיעוטי כי האי גוונא ר' יהודה דתניא (צו פ"א ז) ר' יהודה אומר זאת תורת העולה היא [העולה] הרי אלו שלשה מיעוטים ואיבעית אימא עדין אני אומר לא מצית מוקמת לה כר' יהודה וכו'. וסתם כזה גם חובה פכ"ב י, אחת בה ובהנה או [מכל] הרי אילו מיעוטים. ושמיני פרשה ג יב: אלה הם ומן הרי אילו מיעוטים.

2) ובשבועות יג א: דתניא יכול יהא יוה"כ מכפר וכו' סתם סיפרא מני ר' יהודה וקאמר שבים אין לא שבים לא ורמי סתם סיפרא אסתם סיפרא דתניא יכול לא יהא יוה"כ מכפר וכו' אמר אביי לא קשיא הא רבי והא ר' יהודה.

3) וכן בכריתות ז ע"א: ותרוייהו סתם סיפרא הוא קשיין אהדי אמר אביי ל"ק הא רבי אליבא דר' יהודה הא ("בתרייתא") אליבא דידיה וכו' — ושתיהן בת"כ, הראשונה אמור פ"ד א—ב, והשניה שם א"א.

ואמנם ישנם כמה סתמות בספרא שהם כדעתו של ר' יהודה, ויש שיוצא מתוך המשך הדברים שבספרא בשם ר' יהודה (אמר ר' יהודה, ר' יהודה אומר), שהסתם שלפניו — ר' יהודה הוא:

א) נדבה פט"ז ח—י: זכר לרבות את הולד ונקבה לרבות את התמורה וכו' ר' יהודה אומר (=אמר ר' יהודה) הרי הוא אומר גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אין לי אלא ארי דוב ומגין לרבות את הארי עם הדוב ואת הדוב עם הארי ("בפעם אחת") ת"ל גם את הארי גם הדוב הכה עבדך, ז"א שסתם ספרא דורש ריבוי אחר ריבוי לרבות, ומוסיף שכיצא כזה — דרש ר' יהודה — באגדה¹⁰⁰. וכיוצא בו בסתם ספרא נדבה פ"ג א—ד: תקריבו וכו' קרבנכם וכו' (עי' לעיל).

96) סנהד' פו א, ועי' עירובין צו ב וש"נ.

97) הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גור אריה, פסח' קיג ב, ר' ליאונסי בירוש', "ליאון", "ליאונסין" בימי הביניים.

98) עי' להלן עמ' 663.

99) ועי' משיב בשרידי שאלות, תרביץ שנה י', 290, לענין הברייתא יומא פ"א א' וב' — ת"כ.

אמור ס"ד ה—ח.

100) וכן בליב מדות, ג': מריבוי אחר ריבוי וכו'.

ב) שמיני פ"ב יב: וישמע משה וייטב בעיניו הודה מיד ולא בוש לומר לא שמעתי. אמר ר' יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. אחר מיתתו הריני כמשיב על דבריו ומי גרם לו שהקפיד אלא שטעה — כולה ר' יהודה.

ב*) נדבה פ"ח ח: אמר ר' יהודה.

ג) בהר פ"ב ב: אמר ר' יהודה (הופמן 27 בהערה).

ד) אחרי פ"א ח: מה ת"ל טריפה אמר ר' יהודה אם טריפה חיה וכו'.

ה) נדבה פ"ז ג: קרבנו לא קרבן אביה. קרבנו לא קרבן אחר וכו' שר' יהודה אומר אין הירוש סומך. וכבר העיר פרידמן בפירושו (עמ' 133): «דתם ספרא לא קרבן אביו ר' יהודה היא ונכתבה שלא במקומה בהפסק קרבן אחר וקרבן הגר»⁽¹⁰¹⁾.

ו) חובה פ"א ד—ה: ועשה אחת יכול עד שיכתוב את כל השם וכו' הכיחד עד שיכתוב שם קטן משם גדול, שם משמעון ומשמואל ונת מנחור ודן מדניאל וגד מגדיאל. ר' יהודה אומר (משום רבן גמליאל⁽¹⁰²⁾) אפילו כתב שתי אותיות והן שם אחד חייב כגון שש תת רר גג חח. אמר ר' יוסי וכו'. והסתם ר' יהודה הוא. שבת פ"ב מ"ג: אמר ר' יהודה מצינו שם קטן משם גדול וכו'. «ורישא ר' יהודה משמא דנפשיה הוא וסיפא משמא דרביה»⁽¹⁰³⁾.

ז) חובה פ"כ ד—ה: יכול אפילו וכו' אילן ואח"כ נשא פירות. שדה ואח"כ נתמלא עשבים וכו' ת"ל מקדשי ה' מיעט (ר' יוסי אומר המקדיש את השדה וכו') — ת"ק ר' יהודה הוא מעילה פ"ג מ"ו (מהרי"ד בהגהות). ועי' תוס' שם ובבלי יג א.

ח) שמיני פרשה ג ב: ימים זה ים הגדול שנאמר ולמקוה המים קרא ימים — סתם כר' יהודה. פרה פ"ח מ"ח ומקואות פ"ה מ"ד.

ט) שמיני פרשה ו ד: מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם ומוציא את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש משמשי האדם [ואת הקולב ואת הנחותה ואת המנורה שהן משמשים משמשי האדם]⁽¹⁰⁴⁾ ואינן משמשים את האדם. וזה מובא בתוס' כלים ב"מ פ"ו ז בשם ר' יהודה: ר' יהודה אומר בהן שלש מדות [משום] ר' עקיבא העשוי לשמש את האדם כגון הסולם את הכלים (ו) כגון הקולב מנורה ואנחותא טהורה העשוי לשמש את האדם ואת משמשי אדם כגון השלחן והטבלא והדולפקי טמאין.

י) שמיני פרשה ו יא: יצאי רצועות סנדלים שאינן כלי — כר' יהודה בכלים פכ"ו מ"ט: עיר שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות (ו) לסנדלין (כנוסחאות כ"י) כיון

101) אבל ספרא בחקותי פ"ט ו: ואם המר ימיר לרבות את האשה ואם המר ימיר לרבות את הירוש — כר"מ, הריבוי לאשה הוא לפי הבבלי תמורה ב ב לשיטת ר' יהודה. ומעין דרשה זו גם בפרשה ד ז (ואם גאל יגאלנה), פ"י יא (כנ"ל), פ"ב י (ואם גאל יגאל איש ממעשרו), וזו כרשב"א בשם ר"מ בתוס' מע"ש פ"ד (וחסר שם), וירוש' שם פ"ד נה ע"א וש"ג, וברייתא שבבבלי קידושין כד א משובשת.

102) בבלי קג ב, וכיוצא בו ר' יהודה בכלים פ"ח מ"ט — משום רבן גמליאל הוא, תוס' שם (עי' לעיל עמ' 107).

103) הראב"ד ע"פ הבבלי בשבת קג ב.

104) כ"י ר' והגהות תומת ישרים ותה"ג הרכבי סי' שכח ור"מ דרנבורג כלים פס"ו ור"ש פכ"ב מ"א.

שנתן בו את האזמל טהור דברי ר' יהודה, וכן בכלים פכ"ד (שכולו ר' יהודה) ¹⁰⁵ מי"ב :
ושל רצועות (ושל) סנדלים טהורה מכלום.

(יא) שמיני פ"י ט : מיכן אמרו האבן שהיה שופת עליה ועל וכו' (כלים פ"ו מ"ב),
עליה ועל זיו רואים שאם ינטל הכותל והוא עומד בפני עצמו טמא וכו' — סיפא ר' יהודה
בתוס' כלים ב"ק פ"ה ג ¹⁰⁶).

(יב) תוריע, נגעים פ"ב א : בעור הבשר הבינוני — ר' יהודה בנגעים פ"ב מ"א ובספרא
שם פ"א ה.

(יג) מצורע, זבים פרשה ב ד : במשכבו ולא בנימין היוצאים מן הקשר חוץ משלש
אצבעות — סתם כר' יהודה בכלים פ"ט מ"א : נימי הקשר וכו' ר' יהודה אומר
שלש אצבעות.

(יד) אחרי פרשה ד ג : והקריב את השעיר החי עד כאן הוא זקוק לו להיות חי — סתם
כר' יהודה לעיל פ"ב ז (יומא מ"ב, תוס' פ"ג).

(טו) אחרי פ"א י : אל פני הכפורת במיתה ושאר כל הבית באזהרה — כר' יהודה
בברייתא מנחות כז ב ¹⁰⁷).

(טז) אחרי פ"ב ז : שאם נשפך הדם וכו' = יומא סב א : ועוד אמר ר' יהודה.
(יז) קדושים פ"ח א : בא ואמר (לו) גר אני וכו' בארץ צריך להביא ראיה ובחוצה לארץ
אין צריך להביא ראיה — בברייתא שבבבלי יבמות מז א ("ת"ר") מסיים : דברי
ר' יהודה וחכ"א בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה ¹⁰⁸).

(יח) אמור פ"א יג : לה יטמא אינו מטמא על איבריה — ר' יהודה היא (בבלי נזיר מג
ב, וסופה משובשת) ¹⁰⁹.

(יט) קדושים פ"ט ח : אביו ודאי ולא הספק אמו ודאית ולא הספק — ירוש' יבמות ספ"א
יב ע"ב, קרי דרש רבי יודה, אביו ודאי וכו'.

(כ) אמור פט"ז ה : וכפות תמרים. ר' טרפון אומר כפות ואם פרוד יכפתינו — סוכה לב א
(תנא) : ר' יהודה אומר משום ר' טרפון וכו', ואפשר שגם זכרוננו בשאר
מקומות בספרא ¹¹⁰ מסתמו של ר' יהודה תלמידו הוא.

(כא) תוס' ר"ה פ"ד ד : ר' יהודה או' ר' אליעזר אומר שבתון וכו' — סתם ספרא
אמור פרשה יא א : ר' אליעזר או' שבתון וכו'.

וכן גם כמה וכמה דברים שנזכרו בספרא בשם ר' אליעזר (עי' שם). שהרי ר' יהודה
היה רגיל לשנות משנתו של ר' אליעזר אפי' סתם (מנחות יח א), וכך שנה סתם בספרא
נדבה פרשה ד יב (דבר אחר) : ועשית עולותיך הבשר והדם הקיש הדם לבשר וכו' — כר'
אליעזר (ספרי ראה פס' עח, זבחים קד א וש"נ) ¹¹¹.

ועי' מצורע, זבים פרשה ה, ה — ח : ימים שנים יכול לימים הרבה אר"ע וכו' רבי
מונא אומר ¹¹² משום ר' יהודה ימים שנים יכול לימים הרבה אם מרובים הם וכו'.

105 ע"י לעיל במבוא למשנה, עמ' 108 ואילך.

106 הראהו בהגותיו.

107 הופמן, 26.

108 ע"י ראשונים בנזיר וראב"ה, ושמחות פ"ד כז וירוש' נזיר פ"ז נה ע"ג.

109 ע"י הרשימה אצל הופמן, 85.

110 וע"י מלבי"ם והופמן 26.

111 רי"ף נדה : אמר ר' מונא

ואפשר שר' מונא תלמידו היה המאסף לכל המחנות של דעות חבריו של ר' יהודה ותלמידיו ר' יהודה וחבריהם.

„וכלוהו אליבא דר"ע", אמרו בסנהדר' שם, ואמנם ישנם בספרא כמה דברים שמקורם בחזאי משנת ר"ע:

חוץ משמיני פרשה ו', שהובא בתוס' בשם ר"ע (לעיל), צריך להזכיר עוד: נדבה פרשה ז' ג: „איר עקיבא וכי עלת על לב שהור קרב וכו' ר' עקיבא קתני לה לכולה מילתא ואיהו מפרש מאי תלמודא קאמר (וכו') וכו'... (ראב"ד). שמיני פ"ב ו: יכול וכו', ראב"ד: ר"ע קתני לה וכו'. אמור פ"א סז: מ"מ — כר"ע בסנהדר' נא ב¹¹²).

ב) ר' שמעון. עלייד מדרשו של ר' יהודה השתמש המאסף האחרון של הספרא הרבה במדרשו של ר' שמעון. מדרש זה נזכר בבבלי בשמו „דבי ר' שמעון בן יוחאי, רק מעט: כתובות מו א: תני רב יוסף צידוני¹¹³) בי ר' שמעון בן יוחאי (לדברים). נדה נא ב"פ (כ"מ): דתני ר' יצחק בר ביסנא בדבי ר' שמעון בן יוחאי¹¹⁴) (לויקרא). מכות יט ב, תנא להו ההוא סבא בדבי ר' שמעון בן יוחאי (לדברים). ברכות ה ב — כ"י פ': תנא ליה ההוא סבא בר' שמעון בן יוחאי (מ: מדבי). וד' פעמים: תנא דבי ר' ישמעאל בדבי רשב"י¹¹⁵). ז"א: „משום ר' ישמעאל אמרו" בדבי רשב"י. אבל בירוש' ומדרשים רגיל הרבה (לשמות, ויקרא, במדבר ודברים) תני ר' שמעון בן יוחאי¹¹⁶). אבל גם בא"י לא נחשב המדרש הזה לבן-סמך, שאמרו בסוטה פ"ט כג ע"ג¹¹⁷): תני ר' שמעון בן יוחאי וכו', דהדא (=והדא) דרשב"י מן אילין דהכין הכין (מדברים של כך וכך, דברים מסופקים). יחידין אינון ולא סמכין עליהון. והנה בספרא נמצאים כמה דברים ממדרשו של ר' שמעון:

1) נדבה פרשה א יב: משה משה וכו' לשון חבה וכו' — בשמיר ספ"ב: תני רשב"י מהו משה וכו'.

2) נדבה פרשה ב ד: אמר ר' שמעון מניין וכו' (=ספרי פ"ט שו) — בב"ר פ"א יב: תני רשב"י מניין וכו'.

3) נדבה פרשה ו ד: אמר ר' שמעון מה אם המוקדשים וכו' (=סתם ספרי פ"ט רסא וסתם משנת תמורה פ"ו מ"ד).

4) קדושים פרשה א ד—ז: נאמר איש אמו וכו' — פסיקתא רבתי, עשרת הדברות ד': תני ר' שבי שהשוה הקב"ה וכו' (הלכה ח—ט הוא ציטט ממשנת כריתות בסופה).

5) אמור פט"ז ד: פרי עץ את שטעם עצו דומה לפיריו וכו' — ירוש' סוכה פ"ג נג ע"ד: תני רשב"י ולקחתם לכם פרי עץ הדר עץ שפריו הדר ועצו הדר, טעם פריו כטעם עצו וכו'.

112) ועי' תוס' שם נ ע"ב ד"ה ת"ל.

113) = ר' יוסף צידוני, בירוש'.

114) המדרש, עד מהא כי צד, נמצא בספרא שמיני פ"ו ו, אבל סופו שונה, והספרא הובא סתם (דנתיא) בתגייה יא א.

115) ויקרא, יומא נט א; דברים, זכחים ק"ט ב, חולין ס"ב וחולין נט א לנוסח ה"ג ה' חלב: תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר' שמעון בן יוחאי ואת תגמל, ויקרא.

116) עי' מא"ש, מכילתא LXV—LXVI, הופמן 42, 48, 51—50, 54, 68, בבר Tradition 212, 229.

117) וכן בע"ד בשיבושים.

וכמה דברים נמצאים בספרא בשם ר"ש¹¹⁸), ומהם הרבה בלשון „אמר ר"ש" (בלי חולק), ולפעמים עומד „אמר ר"ש" באמצע המשפט, כמאמר מוסגר; ומנהג זה מראה שכל הענין שם לקוח ממדרשו של ר"ש:

חוץ מנדבה פרשה ב'ד, שהבאתי, המובא בבר"ש בשם „תני רשב"י, חוץ מנדבה פרשה ו'ד שהבאתי, שהיא משנת ר"ש — חוץ מאלו נמצאים:

נדבה פ"א ג: מליקותיהן מנין אמר ר' שמעון קורא אני וכו'; שם ד: מליקות כהנים מנין אר"ש ודין הוא וכו'.

צו פרשה א'א (אחרי סת"ם): אר"ש ביותר וכו', צו פט"ז ט"י ב"פ: אמר ר' שמעון וכו' אמר ר"ש לא זו בלבד וכו' וכן היה ר"ש אומר (אגדה) וכו' (מפני שהכל ממדרשו)¹¹⁹; שם פ"ח א: אר"ש יכול וכו' (ר' יהודה אומר יכול וכו'); שם ב: אר"ש מנין וכו'.

אמור פרשה ה'ו: מנין לבן שיאכיל את אמו וכו' אר"ש ת"ל ויליד וכו'; פ"ג ז: אר"ש על מה וכו'.

ומספרא לספרי דברים, שסתמו ר' שמעון (עי' להלן). — ישנן התאמות והקבלות רבות מאד¹²⁰, שרובן נאמרו כאן ושם באותו לשון ממש:

נדבה פרשה ד'ב (דבר אחר) = ספרי פ"ס עח; נדבה פ"ו ט = ספרי שם;

נדבה פרשה ו'ד = סתם ספרי (עי' לעיל);

נדבה פ"ז ז — ספרי פ"ס עה;

נדבה פ"ח ז = ספרי פ"ס עא;

חובה פרשה יב'ג = ספרי פ"ס רפג (בקיצור);

צו פרשה ה'יא = ספרי פ"ס קכט;

שמיני פרשה ב'ח = ספרי פ"ס ק;

שם פ"ג א — ספרי פ"ס קא;

שם פ"ה ב — ספרי פ"ס קג (ה"ד נוספה בספרי);

נגעים פ"א ט"י (דבר אחר) = ספרי פ"ס רח;

מצורע פרשה ה', סוף ז — ספרי פ"ס רעה.

קדושים פ"ג ד — ספרי פ"ס קי; [פ"ד ט = ספרי פ"ס א, ד"א]; פ"ד יח = ספרי

פ"ס רלב; פ"ו ב: לא תעוננו וכו' = ספרי פ"ס קעא (המדרש והוא לפסוק אחר); פ"ח ה:

לא תעשו עול קרוי עול וכו' (עי' פ"ד א) = ספרי סוף פ"ס רצד (כל עושה עול, ועי' פ"ס

קמח ורכ"ו); פ"ח ח = ספרי סוף פ"ס רצד (אותו הדרש לאותו פסוק בדברים);

פרשה י'ג, ו = ספרי פ"ס קעא.

אמור פ"א ב — ספרי פ"ס צו; פ"א טו = ספרי פ"ס רמ; פ"ב א ו = ספרי קלו;

פ"ב ה (רשב"א) = ספרי פ"ס קלד (ר"ש); פרשה יב'י — פט"ו ג = ספרי פ"ס סג (דברי

ר"ש שאחריהם בספרא אינם שם).

[בהר פרשה ג ט¹²¹): אין לי אלא איש וכו' = ספרי סוף פ"ס טז].

בהר פ"ג ו = ספרי פ"ס קיב; פ"ו א: ומנין כשיהא נמכר וכו' = ספרי פ"ס קיח.

118 עי' הרשימה אצל הופמן בסופו.

119 ותיכף אחריו, פ"ז א: ראב"ש אומר בא טבול יום וכו'.

120 עי' הופמן 27 ואלבק 23—24.

121 ועי' פרשה ו'ו וקדושים פרשה ב'ד.

[בחקותי פ"ב ט = ספרי פס' קה; שם פ"ג ה—ו; ומנין שמעשר בהמה בעמוד ועשר ת"ל יהיה קודש וכו' ר"ה"ג אומר והעברת וכו' (ו) ר"ע א' עשר תעשר מלמד וכו' — ספרי שם פס' קה; ר"ש בן יהודה אומר משום ר' שמעון מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר ת"ל עשר תעשר וכו' (מוכלהו אליבא דר"ע)].

ג) ר' אלעזר בר"ש. ובוהו אנו באים לחלקו של בנו. ר' אלעזר בר' שמעון. בספרא.

הופמן (עמ' 51) מעיר, שבבבלי מובאים דברים בשם ראב"ש — שהובאו במקום אחר בשם ר' שמעון:

ירוש' ר"ה פ"ב נח ע"א: תני רשב"י וקדשתם וכו' — בבבלי ר"ה כד א: ראב"ש אומר בין כך ובין כך אין מקדשין אותו שנאמר וקדשתם את שנת וכו' (אבל בכ"י מ' ולי' — ושם הוגה: בר' שמעון —: ר' אלעזר, וכ"ה בתנ"ך סי' צד, וכן בסנהד' י' ע"ב בדפוסים וכ"י וראשונים, אלא שרש"י גורס שם: ראב"ש, וכ"ה כאן בכ"י מ' ב' (123), ואפשר עליכן שר' אלעזר בר"ש הזכיר במדרשו דברי אביו, ואנו יודעים שראב"ש סדר מדרש "תני דבי ראב"ש" (123), והיה "קריי ותניי ופייתן ודרשן" (124).

ואמנם בספרא שלנו נזכר כמה פעמים: נדבה פ"ו ה (דברי), פ"ז ב (מוסיף), חובה פ"ו (אומר), חובה פ"ח י (אומר), פכ"א ב (ראב"ש ור"ש בן יהודה אמרו משום ר"ש), צו פ"א י (אומר), פ"ז א (אומר), בלי מחלוקת, "האי דינא", ונסמך למדרשו של ר' שמעון (125), שמיני פרשה י"ה (ר' יוסי בר' יהודה וראב"ש אמרו), מצורע פ"ה ב (אומר, מוסיף על ר"ע), אחרי פ"ב א (אומר), פ"ז ז (אומר), אמור פ"ז ז (אומר).

ושתי פעמים בלשון "אמר ראב"ש", אחרי פ"ו (מפרש ומוסיף), אחרי פרשה ח ב: איכ' למה נאמר איש אהרן ראב"ש להביא וולד ישראל וכו', וזה מגיד שהסתמות שלפניהם ממנו הם.

ודומה לו בספרי עקב פס' לח — סתם, ואחריו רשב"י אומר וכו' אמר ר' אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי ר' יוסי (הסתם!) מדברי אבא וכו', ושם פס' רד: יכול וכו' וכדברי ראב"ש ת"ל וכו'.

ונראה שדבי ר"ע השתמשו הרבה ב"דבי ראב"ש", מה שאין כן דבי ר' ישמעאל (רק ספרי פס' לח), שכן הוא מובא הרבה גם בספרי זוטא, 229, 232, 238, 245, 247, 258, 259, 275, 277, 288, 317, 329 (126).

ועי' ירוש' קידושין פ"א סה"א, נט א: כן פירשה ר' לעזר בי רבי שמעון לפני חכמים והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש וכו' (והוא שתירגם עקילס לפני ר"ע, שם).

ואפשר שסידר מדרשו זה "לפני" אביו ר' שמעון, והוא דבי ראב"ש הוא דבי ר"ש, ובחולין כט ב אמר רב יוסף: דתנינא תובת שלא יהו שנים שוחטין זבח אחד, תנבחהו שלא יהא אחד שוחט שני זבחים, וא"ל אב"י: לאו איתמר עלה אמר רבבי' אמר ר'

(122) ביומא סח ב הנוסח בכ"י: ר' שמעון, וכ"ה בזבחים קו א בדפוסים וכ"י, כמו בספרא

אחרי פרשה ה ת.

(123) סוטה י' ע"א = שמ"ר פ"א י.

(124) ויקר פ"ל, ערוך: קרוב ופיטס.

(125) ע"י לעיל הע' 119. (126) ועי' מ"ש להלן עמ' 744—745.

יחנן זו דברי ר' אלעזר בר' שמעון סת' מתאה אבל חכ"א שנים שוחטין
זבח אחד.

כאן יש לנו אפוא מדרש-הלכה שסתמו ראב"ש⁽¹²⁷⁾. אבל בספרא קדושים פ"א ג אין ממנו
אלא החצי: תזבח⁽¹²⁸⁾ תזבחהו אין שוחטין שני ראשים בבת אחת. וסתם כחכמים.
והשמיט הרישא!

(ד) רבי. "זו ששנה רבי" ויחסה לספרא.

בפי ר' חנינא:

"וכי כעורה היא זו ששנה רבי כל חלב לה' לרבות אימורי קדשים קלים למעילה"
(חולין ק"ז א) נמצא בספרא נדבה פ"ד: כל חלב לה' לחייב על חלב מעילה; תמורה
לב ב⁽¹²⁹⁾: דתניא רבי אומר כל חלב לה' לרבות וכו'. ובפי ר' יוחנן, ירוש'
פאה ספ"ד יח ע"ג: ומה⁽¹³⁰⁾ זכה היא⁽¹³¹⁾ מה ששנה לנו ר' תעזוב הנח לפניהן
משלך = ספרא אמור פ"ג ז סתם.

ולברייתא של ספרא צו פ"ג ד—ה אומר רב יוסף (זבחים מד א): הא מני רבי היא.
וספרא חובה פרשה יא ח: תאמר במעילה שהיא בעון מיתה — רבי היא בפסח' לג א,
הויד במעילה רבי אומר במיתה⁽¹³²⁾; חובה פכ"ב ה: וכחש בעמיתו יכול בדברים ת"ל
בפקדון וכו' — רבי הוא בהלכה ב' ⁽¹³²⁾; וספרא⁽¹³³⁾ אחרי פרשה ה ז: נאמר כאן עור ובשר
ופרש וכו' — כיומא סז סע"ב (זבחים נ סע"א): דתניא רבי אומר נאמר כאן וכו' ⁽¹³⁴⁾.
ובקדושים פרשה א ד—: נאמר איש אמו ואביו תיראו וכו' נאמר כבוד וכו' נאמר
מקלל וכו' הקיש וכו' — במכילתא בחדש פ"ח: רבי אומר חביב כבוד אב וכו' ששקל
כבודו ככבודו וכו' כתיב כבוד וכו', והוא דבי רבי, ועיקרו דבי ר' שמעון, כי ב"מכילתא
דרשב"י, הופמ' 110: ר' שמעון בן יוחאי אומר "גדול כבוד אב וכו'", וכן
בפסיקתא, עשרת הדברות ד' (פכ"ג) בשם "תני רשב"י"⁽¹³⁵⁾.

ובקדושים סוף פרשה י יד: והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנאמר ובמשפחתו יכול תהא
משפחתו בהכרת וכו' — שבעות לט סע"א: כדתניא רבי אומר והכרתי אותו מה
ת"ל וכו'.

ובירוש' נזיר פ"ה נג ע"ד שהזכרתי: רבי היה יתיב מתני בפרשת אין ממירין
בבכור (ת"כ בחקותי פ"ט י—יא) וחלין אפוי דבר פדיה (קפרא) וכו', זאת אומרת
שרבי שנה הברייתא של ספרא אמור פ"ז ז—ח, שהובאה שם בירושלמי, — אגב דרשת
"לאמר": לא ימיר, — בפרשת "אין ממירין בבכור", בפרשת בחקותי ופירש אותה,
וכזה פירשה בר' קפרא תלמידו לפניו.

וכבר הזכרתי את הבבלי כריתות ז ע"א: ותרתייהו סתם ספרא נינהו וכו' הא
רבי אליבא דר' יהודה הא רבי אליבא דידיה.

- (127) רש"י: שיש משנה וברייתא הרבה שאמר ראב"ש ורגילין התנאים לסדרן במשנה כלשון סתם.
(128) כ"י ר': תזבחה, ועי' ויקרא כב כט: לרצונכם תזבח ו.
(129) מעילה טו א וכריתות כג ב.
(130) "ומה", כנ"י הילקוט בק"א (מנצבורג 326) ורש"י (ע"י לונץ שם) ור"ש שם; דפ"ר: וכה.
(131) "היא", כנכון אצל ר"ש ורש"י; דפ"ר: הוא.
(132) ע"י ראב"ד, וצ"ל בראב"ד: האי תנא רבי הוא וכו'. (133) ע"י אלבק, 124.
(134) בכ"י מי כאן בטעות: ר' נתן, אבל בזבחים גם כ"י מי כדפוס.
(135) [אבל בכ"י ליתא, ועי' במדרשביי הוצ' אפשטיין מלמד, עמ' 152. — ע"צ"מ]

ובירוש' ר"ה פ"א נו ע"ג: לא תאחר לשלמו ולא את חליפיו (= ספרי תצא פיס' רסד) כהדא דתני ואל פתח אהל מועד לא הביאו ולא את חליפיו (ואינו בת"כ אחרי). אמר ר' יונה פירשה לוי בן סיסי קומי רבי (לברייתא דספרי) באומר הרי עלי עולה וכו' לפום כן צרך מימר לא תאחר לשלמו ולא חליפיו.

ואמנם גם סתמות אחרים של ספרי דברים מובאים במק"א בשם רבי: וכי כעורה זו ששנה רבי, קידושין ט ב — ספרי תצא פיס' רסח; וכי כעורה וכו', חולין קטו ב — ספרי ראה פיס' עז; סנהד' מא ב; דבי רבי תנא — ספרי תצא פיס' רמב; בכורות כז ב¹³⁶; דבי רבי תנא (בתמורה כא ב; דתניא) — ספרי ראה פיס' קכה (בניגוד לספרי קרח פיס' קיח). ועי' סנהד' עג א¹³⁷; דבי רבי תנא, ותחת זה שם עד א¹³⁸; כדרבי דתניא רבי אומר¹³⁹. יבמות ח א; ת"ש רבי אומר ולקח ולקחה וכו' — ספרי תצא פיס' רפח סתם.

אבל ב"ק פד א (כ"י מ'): דבי רבי תנא — אינו שזה לספרי ראה פיס' קץ. וכן הוריות ח א; דבי¹⁴⁰ רבי תנא (ואינו שזה לרבי, שבספרי שלח פיס' קיא). אנו רואים אפוא שזו ששנה רבי, "דבי רבי", שנויה כ"פ סתם בדבי ר"ע. ספרא וספרי, ז"א ספרא וספרי בסידורם האחרון השתמשו בדבי רבי. ואמנם, רבי נזכר הרבה מאד בספרא¹⁴¹.

ד. התלמוד והספרא

I. ציטטים מפורשים

התלמוד¹⁴² מביא את "סתם ספרא" בכ"מ, מאלה ישנם בספרא¹⁴³:
 (1) עירובין צו ב, ולא ר' יהודה סבר לה כר' יוסי דתניא (ת"כ נדבה פרשה ב ב) דבר אל ב"י וסמך ב"י סומכין ואין בנות ישראל סומכות וכו' (חולין פה א) וסתם ספרא מני ר' יהודה, ובר"ה לג א סימיו בה כבר: דברי ר' יהודה, בניגוד לעירובין (תוס' שם).

(2) קידושין נג א: דתניא (צו פ"י ג—ט) מניין וכו' סתם ספרא מני ר' יהודה.
 (3) שבועות יג א¹⁴⁴: רבי יהודה לא סבר לה כרבי דתניא (אמור פ"ד א—ב) יכול יהא יה"כ מכפר וכו' סתם ספרא מני ר' יהודה וקאמר וכו' ורמי סתם ספרא אסתם ספרא דתניא (שם א) יכול וכו' (בכריתות: ותרוייהו סתם ספרא גינהו)¹⁴⁵.
 (4) בכורות סא א: ועוד דתניא (נדבה פט"ז ד) אם מן הבקר וכו' סתם ספרא מני ר' יהודה וקתני וכו'. אבל יומא מ' ע"ב—מא ע"א: ת"ש ועשהו חטאת הגורל וכו' (סתם

136 כ"י מ' ושמ"ק וילקוט ר' תת"ק.

137 עי' מדרי' גניקין פ"ח.

138 פסחים לה א ויומא פב א.

139 אבל בכ"י ק' בסנהד': כדתני דבי רבי.

140 מפתח לשבת סא א: דבית ר'.

141 עי' הרשימה, הופמן 89.

142 רשימת כל המקומות — בהגות מהרי"ד שבתחילת ספרא עם הר"ש.

143 עי' הופמן, 26 וראה"י, מבוא vi והערה ג' וצלבק, 88.

144 ועי' כריתות ז א.

145 מ': (דסתם ספרא) גינהו.

סיפרא מני ר' יהודה וקא תני הגורל עושה חטאת ואין השם עושה חטאת אלמא הגרלה מעכבא) תיובתא דמאן דאמר הגרלה לא מעכבא — ליתא בספרא אחרי (פ"ב ה); אבל כל המוקף אינו מעיקר הגמרא וחסר בכ"י א"פ ובילקוט, ולשון פירוש הוא. ועי' רש"י (והא בת"כ היא דהא קרא בספר ויקרא כתיב) ור"ח¹⁴⁶.

(5) וכן בשבת קלו ב—קלו א: לא לכל אמר ר' יהודה אנדרוגינוס זכר הוא שאם אתה אומר כן בערכין יערך, ומנלן דלא מעריך דתניא (בחקותי פרשה ג ט) הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס וכו' (וסתם סיפרא ר' יהודה) — ליתא בכ"י מ', ולא היה לפני רש"י (ולא לפני התוס' בבכורות מא ב ונדה כח ב), שהוסיף מעצמו: והא סתם סיפרא הוא דבתורת כהנים תניא לה וסתם סיפרא ר' יהודה. ואם היו רוצים להביא כאן דעתו של ר' יהודה, היו מביאים דבריו המפורשים שבפרשה ג ב (= ערכין ה ב): אמר ר' יהודה אחר שכתוב אחד מרבה וכו' מפני מה אני אומר מעריכים אבל לא נערכים וכו' שהרי טומטום ואנדרוגינוס מעריכים אבל לא נערכים, אלא שזהו פירוש, שנכנס בעיקר התלמוד. ויש פירושים כאלה שלא נכנסו לגמרא:

(1) בסנהד' נד א: תניא כוותיה דרבא איש פרט לקטן וכו' — ת"כ קדושים פ"ט יב (מכילתא דעריות!). וכתב רש"י: תניא כוותיה. בת"כ דסתם ספרא ר' יהודה, אבל זו דבי ר' ישמעאל היא, אלא שהראיה היא מסיפא: אמך היא משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אב, וזו דעתו של ר' יהודה במשנתנו (נג א): אינו חייב אלא משום אם בלבד¹⁴⁷).

(2) וכן בתמורה לב ב—לג א: תניא כוותיה דר' יוחנן (אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בה"ב היו בכלל העמדה והערכה) אם בהמה אשר לא יקריבו ממנה בבעלי מומין שנפדו הכתוב מדבר וכו' ואמר רחמנא עבד לה העמדה והערכה, וכתב רש"י (וכן תוס'): דהא ברייתא רבנן היא דהא סתם סיפרא היא וסתם סיפרא ר' יהודה בר פלוגתא דר"ש. אבל הברייתא שבבבלי (כאן ובהקבלות) היא דבי ר' ישמעאל (אתה אומר — או אינו), ואינה כלל ספרא שלנו (בחקותי פרשה ד א).

ונשאר לנו רק מקום אחד, כריתות כב א, שצריך בירור: (דם התמצית אין חייבין עליה) ר' יהודה מחייב בדם התמצית א"ר אלעזר מודה ר' יהודה לענין כפרה (שאינו מכפר) שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר דם שהנפש יוצאה בו מכפר ושאינו הנפש יוצאה בו אינו מכפר אמר רנב"י אף אנן נמי תנינא (דתניא) דם מה ת"ל כל דם לפי¹⁴⁸ שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר (כ"מ: הוא הנפש!)¹⁴⁹ אין לי אלא דם קדשים שהנפש יוצאה בו (שהוא מכפר) דם חולין ודם התמצית מניין ת"ל כל דם, סתם סיפרא מני ר' יהודה היא.

ולעיל שם ד ב: דתניא רבי יהודה אומר דם מה ת"ל כל דם אין לי אלא דם קדשים שהנפש יוצאה בו¹⁵⁰ דם חולין וכו'.

146) וכבר תמהו התוס' מקידושין יד א וחולין כד א (וכל היכא דאיכא עיכובא לא דרשי ק"ו והא יתיב דכתיב גורל וחוקה ותניא ועשהו וכו'), שהרי לר' יהודה (יומא ס א—ב) לא נאמרה חוקה אלא בדברים הנעשים בבגדי לבן בפנים.

147) כמו שפירשהו הופמן 30, הערה 2.

148) בקונטרסים שכטר השמים הסופר מן "ת"ל כל דם" עד "ת"ל כל דם".

149) עי' גם זבחים לה א.

150) כ"מ ושם"ק וקונטרסים: [שמכפר].

והנה בספרא שלנו, אחרי פרשה ח ג שנינו: אשר יאכל כל דם מה ת"ל לפי שנאמר כי נפש הבשר בדם [היא ואני נתתיו לכם על המזבח] ⁽¹⁵¹⁾ (וסיפיה: כי הדם הוא בנפש יכפר) שיכול אין לי חייבים אלא על דם הנפש במוקדשים מנין על דם הנפש בחולין ועל דם התמצית בחולין ⁽¹⁵²⁾ ועל דם התמצית במוקדשים ת"ל אשר יאכל כל דם דברי ר' יהודה וחכ"א על כולם אינן חייבים אלא על דם הנפש בלבד. (ושם הלכה ה: כי הדם הוא בנפש יכפר ואם נתן מדם התמצית לא עשה כלום. ועי' חובה פרשה ג ז: מדם הפר מדם הנפש לא מדם הבשר ולא מדם התמצית).

כאן הוסיפו בספרא "דברי ר' יהודה" ⁽¹⁵³⁾, כמו שהוסיפו בברייתא דספרא בריה לגא. וכמו שהוסיפו בברייתא שלנו גם בבבלי בדף ד א: ר' יהודה אומר, וכמו שהוסיפו בברייתא אחרי פ"א ח: "אמר ר' יהודה" ע"פ זבחים סט ב: ור' יהודה מ"ט קרא אשכח וקדריש נבילה וטריפה אמר ר' יהודה טריפה למה נאמרה אם וכו' וליתא בירוש' נזיר פ"ו נד ע"ד. וכך הוסיפו גם בברייתא שבת"כ אחרי פ"א ז "דברי ר' יהודה", שאינו בנדה מב ב. ולהיפך הוסיפו באותה ברייתא בזבחים סט סע"ב וחולין ק ב. ר' יהודה אומר, כמו שהוסיפו "ר' יהודה אומר" גם בסוכה לב א (עי' לעיל). הוסיפה שרגילה גם במשניות.

וכן "שהוא מכפר" שבבבלי, הוא פירוש ה"תנאים", או הבבלי ⁽¹⁵⁴⁾, שאם היה מלשון הברייתא היה אומר: שהנפש יוצאה בו ומכפר, אלא שפירוש הוא. והרבה כאלה בברייתות שבבבלי, שכבר העירו עליהם הראשונים. ויוצא לנו, שדברי הספרא והברייתא שבבבלי אחד הם ⁽¹⁵⁵⁾.

ואמנם רנב"י אומר בכ"מ "אף אנן נמי תנינא" לספרא: יומא יב ב, זבחים כז ב ועוד. ואיך אפשר לומר שהתלמוד לא ידע את ספר הספרא שלנו, הרי גם מה שהביא הבבלי בשם "תורת כהנים" ביבמות עב ב: ואיתיביה ר' אלעזר לר' יוחנן אין לי אלא נימול לשמיני שאין נימול אלא ביום וכו' — היא ברייתא בת"כ תזריע פ"א א ועליה אמרו שם: א"ל ר' יוחנן לר"ל ראיתי לכן פדת שיושב דורש כמשה מפי הגבורה א"ל ר"ל ידידיה היא מתנית' היא. היכא תנא ליה בתורת כהנים. נפק תנייה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי (עי' לעיל). ובירוש' (שבת פ"ב ד ע"ג) שנה אותה ר' יסא תלמידו לפניו (עי' להלן).

וכך מה שמובא בתלמוד בשם "תנא דבי רבי" (ת"ר"), זבחים לט א — מא ב נמצא בספרא (עי' לעיל, ע"ד חולין נדבר עוד). וכן "דבי רב תנא" שבשבת קה א (עי' לעיל, 638), ו"ת"ר" שבזבחים לט א — ישנם בתלמוד כמאתים וחמשים "ת"ר", שהם נמצאים (ברובם בלשונם) בספרא ⁽¹⁵⁶⁾, חוץ מכמה מאות ברייתות (יותר מארבע מאות) שהובאו בבבלי ב"תנא" "ורמינהי" וכדומה ⁽¹⁵⁷⁾. ומהם פרקים שלמים:

(151) תומת ישרים ומה"ג וילקוט, ובכ"י ר' רק: [הוא].

(152) "בחולין ועל דם התמצית" ליתא בילקוט.

(153) ומתוך דברי פס"ז (אשר יאכל כל דם, להביא דם התמצית בחולין) נראה שלא היה לפניו

אפילו "וחכ"א" וכו'.

(154) וליתא בדפוטים ד ב, ואיתא שם בכ"י.

(155) ואיני רואה כאן כל יסוד לדברי אלבק, 89.

(156) ע"י הרשימה בהנהגות מהר"ד לספרא ד' ורשו', ז ע"ג — ט ע"ד.

(157) ע"י שם א ע"ג — ה ע"ג.

זבחים סה א—ת"כ נדבה כל פרשה ז'; מנחות כא א—ב—ת"כ נדבה כל פרק יד; מנחות ס ע"א וב' — שני פרקים: ת"כ נדבה פרשה יא ופרק יג (158).
וכן מובאים בבבלי כמה ציטטים מספרא בלשון "ותנא" ("תנא דבי רב"), ותנא מיתתי לה מהכא (159);

יומא פא א = ספרא אמור פי"ד ז—ט (160)

חגיגה ט א = אמור פי"ז א—ג

זבחים סב ב = נדבה סוף פ"ה

זבחים לח א = חובה פי"א ה—ז

חולין כז א = נדבה פי"ג

חולין קלד ב = צו פס"ו ו (161)

ועי' זבחים כח א (עי' למטה).

וכן "ותנא תונא" (162). ב"ק כה ב = ת"כ קדושים פרשה ב ג. קידושין כד ב וש"נ = ת"כ נדבה פרשה ו ג ואמור פרשה ז ב.
וא"א על-כן לומר שהתלמוד לא ידע "ספרא" שלנו.

II. ציטטים בשם "תנא"; יחס התלמוד לספרא

כמה ברייתות של ספרא מובאות בבבלי בשם שונה (תנא) אחד ששנה אותן, או מפני שאותו אמורא ששנו אותה לפניו לא ידעה (מעטים), או מפני ששנה אותן לפני אחד האמוראים, והלה תוסיף בה דברים, תיקנה והגיתה, או מפני שהנוסח של אותו שונה משונה היה מן הנוסח הרגיל המקובל בישיבה (163):

א) ירוש' שבת פ"ב ד ע"ג: תני רבי יוסי (שרידי ירוש': יס א) קומי רבי יוחנן מניין לכל הנימולים וכו' = תוריע פ"א א (ומקוצר), והיא הברייתא ששנאה ר' אלעזר סתם (יבמות עב ב), ולא ידע ר' יוחנן שהיא ברייתא בספרא עד שאמר לו ר"ל.
כריתות ה א: דאמר ר' יוחנן תני זבדי בן לוי נאמר להלן וכו' — צו סוף פי"ג ט.
וזו אמר ר' יוחנן בשם זבדי מפני שלא ידע עדיין את הספרא עד שנתעורר על-ידי ר"ל לשנותו.

ב) נדה כד ב (עי' לעיל "רב"). ברייתא דספרא שרב הגיתה והוסיף בה דברים.
ג) ב"מ נד בו: תני תנא קמיה דר' אלעזר ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך (ויק' כז כז) מה בהמה טמאה מיוחדת שתחילתה הקדש וכולה לשמים (שסתם בהמה טמאה לבדק הבית) ומועלין בה אף כל שתחילתה הקדש וכולה לשמים מועלין בה א"ל ר' אלעזר לתנא בשלמא כולה לשמים למעוטי קדשים קלים ("לא מסיק אדעתיה מסוף הברייתא

(158) ע"צ מלמד בספרו "מדרשי הלכה של התנאים בתלמוד בבלי", מבוא עמ' 18.

(159) עי' רמ"ש במכילתא XLII.

(160) ובספרא ליתא "מופנה להקיש ולדון הימנו ג"ש", שאינו לשון ספרא, וכן בירוש' יומא פ"ח מה ע"א: תני ר"ח לא יאמר עונש במלאכה וכו' (כבספרא הי"ט) א"ר זעורה הדא אמרה למדין ג"ש אפי' מופנה מצד אחד וכו'.

(161) לפניה בבבלי ב"ת"ר ברייתא דספרי שופטים קסה.

(162) עי' משי"כ בס' היובל שורץ, 320.

(163) עי' רשימת השונים בבר, Tradition, 243 והלאה, ואחריו אלבק, 115 וכו'. [ועי' ע"צ מלמד, מבוא ל"מדרשי הלכה של התנאים בתל' בבלי" עמ' 23.]

דמרבה אף קדשים קלים" (תוס') אלא תחילת הקדש למעוטי מאי וכו' דילמא לענין חומש קאמרת וכריב"ל א"ל אין הכי קא אמינא.

ועל-פי זה שנה איתה ר' אלעזר בירוש' מע"ש פ"ג נד ע"א: ריב"ל אמר אין מוסיפין חומש אלא על תחילת הקדשות. א"ר לעזר ו ת נ י כן (= ותניא נמי הכי) אם בבהמה הטמאה ופדה בערכך מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחילת הקדש מוסיף חומש אף כל שהיא תחילת הקדש מוסיף חומש.

אבל בספרא שלנו היא שנויה לויקרא כו יא (ורישא שלה לענין פדיון פסולי המוקדשים שנויה). בחקותי פרשה ד א¹⁶⁴ — ד: (1) ואם כל בהמה, יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר כשהוא אומר אם בבהמה הטמאה ופדה הרי בהמה טמאה אמורה הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו, יכול וכו' ¹⁶⁵). (2) טמאה לרבות את המתה וכו'. (3) מה ראייתה ¹⁶⁶ לרבות וכו' הרי אנו למידים אותה מבהמה טמאה וכו' ¹⁶⁷). (4) או דבר שאת למידו בדרך אחד את למידו בכל הדרכים שיש בו מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחילת הקדש ומועלים בה וכולה לשמים אף אני ארבה את כיוצא בו ¹⁶⁸). וכי מה יש לנו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של ציבור ושל יחיד ת"ל בהמה ואם בהמה ואם כל בהמה. וכבר כתב הראב"ד שם: "וכאן הוא דורש מן הפסוק הראשון ודורש אותו לענין פדיון וכו'. ומן הפסוק האחר אנו דורשין לענין חומש והיא הברייתא השנויה בב"מ והיא קטועה ושמא במקומו הוא מסיים כמו שמסיים כאן וכו' וכששנה התנא הברייתא הזו לפני ר' אלעזר שנה אותה מקוטעת ומשובשת והיה מראה בה דלענין מעילה היא מדברת ור' אלעזר תירץ אותה שלא דבר בה לענין מעילה כלל אלא לענין חומש והמעילה שהיא שנויה שם על דרך המעילה השנויה כאן וכשהיא מסויימת במקומה כמו שהיא מסויימת כאן".

אבל ברור שהתנא שנה כאן לפני ר' אלעזר קטע של ברייתא. וטעה בה ר' אלעזר ¹⁶⁹). וחזק מכל אלה — ספרא בחקותי אינו סתם ספרא שלנו ¹⁷⁰).

וכזה בשם ר' אלעזר גם במקום אחר. בבבלי שבועות לה א: ת"ר שילח ביד עבדו או שאמר להן הנתבע משביעני עליכם שאם אתם יודעין לו עדות שתבואו ותעידוהו יכול יהו חייבין ת"ל אם לא יגיד ונשא עונו. מאי תלמודא אמר ר' אלעזר אם לוא יגיד כתיב, אם לו לא יגיד ונשא עונו ואם לא יגיד פטור. ובספרא חובה פרשה ח ד: ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד [וגו'] עד שישמעו מפי התובע. והירוש' ¹⁷¹ מביאה בלשון ר' אלעזר ובשמו: אמר ר' לעזר מה "תלמוד לומר אם לא יגיד ונשא עונו". לן[א] מפי התובע. מתניתא צריכה למה דאמר ר' לעזר ומה דמר רבי לעזר צריכה למתניתין. אילו תנינן ולא תנא רבי לעזר וכו' אילו תנא רבי לעזר ולא תנינן וכו'. ר' אלעזר שנה את הספרא סתם (כביבמות) ופירשהו ("הוא תני לה והוא אמר לה").

164) = מנחות קא א I

165) תדרי, מנחות קא א.

166) כך בכ"ר, דפו: מניין.

167) ירוש' מע"ש פ"ג נד ע"ג.

168) [בכ"ר: אף איני מרבה אלא כיוצא בה].

169) ואשר להלכה א, ע"י להלן, הוספות שבספרא, עמ' 676.

170) ע"י להלן עמ' 691 ואילך.

171) שבועות ספ"ד לה ע"ד.

וכן בירוש' יומא פ"ב לט ע"ד: ר' לא בשם ר' לעזר אל מקום טהור שיהא מקומו
טהור = חובה פ"ה ה.

ובבבלי מנחות צג ב: ובשתי ידיים. מנה"מ אמר ר"ל דאמר קרא וסמך אהרן את שתי
ידו כתיב ידו ("חסר") וכתוב שתי זה בנה אב כל מקום שנא' ידו הרי כאן שתיים עד
שיפרט לך הכתוב אחת (המימרא נמסרה בלשוננו של ר"א), אזל ר' אלעזר אמרה להא
שמעתא בי מדרשא ולא אמרה משמיה דר"ל שמע ריש לקיש ואיקפד. א"ל ("הקשה לו")
אי ס"ד כל היכא דכתיב ידו תרתי נינהו למה לי למכתב ידיו ידיו ("מלא") וכו', אישתיק.
לבתר דנח דעתיה א"ל מאי טעמא לא תימא לי ידיו דסמיכה קאמרי.

ואמנם בספרא אחרי פרשה ד: ד: וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר מלמד
שהסמיכה בשתי ידיו. בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידיים.

אלא שהמימרא של ר"ל, שהיה בקי בספרא (יבמות עב ב), אינו שלו. אלא ברייתא
דספרא היא, ועל-כן לא אמרה ר"א בשמו. ומ"מ הקפיד ר"ל ורצה לקפחו בשאלות.
כדי להראות לו, שלא ירד לדעת המדרש ושאינו שלו. ור"א אמרה סתם, כמו שהיה רגיל
לומר "ברייתות של ספרא סתם" (172).

(ד) מגילה ח ב: דתני רב שמואל בר יצחק קמיה דרב הונא וכו' טהור מפריעה
ופרימה — תוריע נגעים פ"ב י.

עירובין קה א: אמר רב הונא רב כהנא מסייע כהני דתני ר"כ (מתוך שנאמר) (173)
אך אל הפרוכת לא יבוא יכול וכו' ת"ל אך חלק — ברייתא דת"כ אמור פ"ג יא בהרחבת
דברים ופירוש.

(ה) סנהד' עח א: תני תנא קמיה דרב ששת ואיש כי יכה כל גפס אדם להביא את המכה
את חברו ואין בו כדי להמית ובא אחר והמיתו שהוא חייב, אין בו כדי להמית פשיטא
אלא יש בו וכו' (174) = אמור פ"כ א כתיקונו של התלמוד.

כריתות ט ע"ב (נדה מ ע"א): דתנא תנא קמיה דרב ששת זאת תורת היולדת (לזכר
ולנקבה) (175) מלמד וכו', יכול אף על הלידה ועל הזיבה (בגדה: יכול תביא וכו'
כאחת) ת"ל זאת (176) אלא מעתה וכו' אימא הכי יכול על הלידה של פני מלאות ועל
הלידה שלאחר מלאות וכו' (177) = תוריע פ"ג ו—פ"ד א: תורת היולדת, האשה שילדה
וולדות הרבה וכו' (משנת כריתות) יכול אף ללידה אף לזיבה תביא קנ אחד ת"ל
זאת, שלא כהגהת רב ששת: ובהגהות ד"ת הוסיף בה"ו (ע"פ הגמרא?): מלמד שהיא וכו'.
פסח' כ א: תני תנא קמיה דרב ששת שרץ מטמא את המשקין ומשקין מטמאין
את הכלי וכלי מטמא את האוכלין והאוכלין מטמאין את המשקין ולמדנו
שלש טומאות בשרץ, הני (177) ארבע הן, גוז משקין דרישא ("ומשקין מטמאין את הכלי"),
אדרבה גוז משקין דסיפא ("והאוכלין מטמאין את המשקין"), לא אשכחן תנא דאמר משקין
מטמאין כלי אלא ר' יהודה והדר ביה.

אבל בספרא שמיני פרשה ח ה: ר' עקיבא אומר השרץ מטמא את המשקים

(172) ע"ד ברייתא דמילואים ור' אלעזר, ע"י להלן.

(173) ליתא בכ"י א"פ ור"ש וילקוט, ונכון.

(174) מדברי רב ששת הוא, ואלבק, 118, סעה.

(175) ליתא בכ"י מ' ובגדה.

(176) "קתני וכו' אלא קרבן אחד" ליתא בכ"י מ' ובגדה.

(177) דברי רב ששת, וגם בזה סעה אלבק.

והמשקים מטמאים את הכלים והכלים את האוכלים, וא למדנו ששלשה טמאים בשרץ. וחסרים אפוא משקים דסיפא, והתנא ששנה לפני רב ששת טעה, וקושיא „לא אשכחן וכו' אינה קושיא, שהרי באותה הלכה אומר ר' יהודה „שהמשקים מטמאים את הכלים“, ושם השיבו עליו, ור' יהודה שנה משנת ר"ע כדעתו.

(ו) רב יוסף, שונה הברייתות, מביא ברייתא של הספרא ב„תנינא“: קדושין יב א: אי הכי היינו דתנינא (חובה פרשה יב ט) צא וחשוב וכו' ⁽¹⁷⁸⁾.

(ז) זבחים כח א: אלא אמר אביי כי אתא רב יצחק בר אבדימי סמך ⁽¹⁷⁹⁾ אד תני תנא כשהוא אומר שלישי וכו' = צו פי"ג ב.

(ח) ב"מ נח סע"א: תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבא ⁽¹⁸⁰⁾ קדשים שחייב באחריותו חייב שאני קורא בהן בה' וכחש, ושאני חייב באחריותו פטור שאני קורא בהן בעמיתו וכחש, א"ל כלפי לייא איפכא מסתברא, א"ל איסמיה א"ל לא הכי קאמר וכו'.

ואמנם התנא שלו ⁽¹⁸¹⁾ טעה והחליף, ובספרא חובה פכ"ב ג: שחייב באחריותו קורא אני בהם וכחש בעמיתו ושאני חייב באחריותו קורא אני בהם כה' וכחש.

(ט) בשם ה„תנא“ רבה בר שמואל ⁽¹⁸²⁾ מובאת ב"ה כ א ברייתא, שתחילתה דומה לספרא אמור פ"ה, אבל לא סופה, וגם אינה מדויקה בלשונה, והתני רבה בר שמואל יכול כשם שמעברין את השנה לצורך כך מעברין את החדש לצורך ת"ל החדש הזה לכם כזה ראה וקדש, ורבא מתרץ אותה („כך מקדשין“), אבל בספרא שם: כך יקדשו את החדש מפני הצורך ת"ל החדש (הראב"ד: ת"ל בחדש, פ"י אשר תקראו אותם במועדם וכו' וסמך ליה בחדש הראשון וכו') אחר החדש הם הולכים, וכך היא בירוש' ר"ה רפ"ו נח ע"ג. זאת אומרת שהתנא שנה אותה שלא בדיוק ⁽¹⁸³⁾, וגם עירבב אותה עם המדרש שבמכילתא פסחא פ"א ועוד.

(י) סנהד' מז א: א"ל אביי וכו' דתני רב שמעיה יכול אפילו פירשו אבותיו מדרכי ציבור יטמא ת"ל בעמיו וכו' — ספרא אמור ספ"א טז: בעמיו בזמן שעושים כמעשה עמיו לא בזמן שפירשו מדרכי ציבור להחלו וכו' יכול וכו'. הענין אחד, אבל התנא שנה ברייתא זו בסגנון אחר, וזו מביא אביי.

(יא) ובגדה מג ב: כתנאי מנין לרבות נוגע בש"ז ת"ל או איש. וכו'. א"ל רב הונא בריה דר' נתן לרב פפא ממאי דמאן איש דשרץ קמרי ליה דלמא מאן איש אשר תצא ממנו ש"ז וכו', שילינהו לתנאי, איכא דתני כרב פפא (או איש דשרץ) ואיכא דתני כרב הונא בריה דרב נתן.

ואמנם בספרא אמור פ"ד ג היא שניה בין הפרקים, בין או איש הראשון לאו איש השני: אשר תצא ממנו ש"ז זה בעל קרי. מנין לרבות את הנוגע בש"ז ת"ל או איש. (ד) אשר יגע בשרץ אין לי וכו', ומובן שכפשוטו — שיד המדרש לאו איש הראשון, אבל אפשר למושכו גם לשני.

(178) ועי' לעיל לרי"א בר שמעון, עמ' 661.

(179) שמיך: אמר רבה סמך.

(180) כ"י מ' ליתא „בר אבא“.

(181) שטעה גם במק"א, מנחות י א: תני תנא קמיה וכו' תנא דיה אתגיה פיגול בפסול מילחף

ליה וכו'.

(182) „תנא“ בימי רב חסדא ורב ששת.

(183) ואולי בהשפעת משנת סנהד' „ציבור החדש“, עי' שם י ע"ב.

כי אמנם כך היא. שאע"פ שהאמוראים בכלל היו שונים את הספרא¹⁸⁴ — השונים לפניהם היו ה"תנאים", ועליהם הם נסמכים, כמו שנשמכו עליהם גם במשניות. וכשם שלא תמיד היו בקיאים במשניות זרעים וטהרות כך נשמט מהם לפעמים¹⁸⁵ גם ברייתא שבספרא (ברייתא לא שמיצא להו"), או שידעו רק רישא או סיפא: אותו הקטע שהובא בבית המדרש (מה שקרה אפילו במשנה)¹⁸⁶. והשונים האלה היו לפעמים גם מקצרים ומוסיפים ומשנים: חולין עד א'¹⁸⁷.

בכורות לט א בעי אם יש מחוסר אבר מבפנים ופושט: ת"ש (נדבה פרשה יד ז) ואת שתי הכליות ולא בעל כוליא אחת וכו' ותניא אידך (שם טו) יסירנה לרבות (בעל¹⁸⁸) כוליא אחת. סברו דכ"ע אין ברייה באחת וכו' דמר סבר חסרון מבפנים שמיא חסרון ומר סבר חסרון מבפנים לא שמיא חסרון אמר ר"ח בר יוסף דכ"ע וכו' ולא קשיא כאן כשנבראה בשתים וחסרו כאן כשנבראה באחת מעיקרא והא דומיא דשלש קתני מה שלש מעיקרא וכו'. ור' יוחנן אמר דכ"ע אין בריה באחת וחסרון מבפנים שמיא חסרון ול"ק כאן שחסרה קודם שחיטה וכו'.

והנה בספרא שנינו: יסיר יותרת אע"פ שאין כליות (ש"אבדר) יסיר כליות אע"פ שאין יותרת (ש"אבדר) יסירנה אפילו כוליא אחת (אע"פ שאבדה האחרת, ראב"ד). ר' יוחנן (בר פלוגתיה דרב חיאי בר יוסף תמיד) פירשה כפשוטה (וכמו שיוצא מן הספרא). אבל סתם התלמוד לא ידע כבר שהם ממקור אחד והציגם בתור חולקים (ותניא אידך¹⁸⁹) "דכולי עלמא" "דמר סבר —" "ומר סבר"¹⁹⁰!

כריתות כב ב: ת"ר ואם נפש לחייב על ספק מעילות אשם תלוי דברי ר"ע וחכמים פוטרים. לימא בהא קמיפלגי דר"ע סבר למדין עליון (מעילות) מתחתון (אשם תלוי) ורבנן סברי אין למדין עליון מתחתון אר"פ דכ"ע למדין עליון מתחתון וכו' אלא ה"ט דר"ע דאמר קרא ואם נפש וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון וכו'.

ובספרא שנינו (חובה פרשה יב א): ואם הרי [זה]¹⁹¹ מוסיף על ענין ראשון מלמד¹⁹² שספק מעילות באשם תלוי דברי ר"ע אמר לו ר"ט מה לזה וכו' (בבבבב פ"ה).

התלמוד קיצר דברי ר"ט שישנם במשנה והציע והוסיף, "וחכמים פוטרם" (וקרוב שהמשנה כולה, עד "אר"ט" היתה כולה בת"כ). אבל גם לא שנה "הרי זה מוסיף על ענין ראשון", ומעצמו הוא שפירש כך. אלא שאפשר, שבספרא הוסיפה אח"כ ע"פ הבבלי, כשם שהוסיפו בו כמה דברים.

184) שבועות מא ב. רש"י עמ' 42: ובתר הכין איקבעא תוספתא וספרא וספרי דגרסי להו כולהו רבנן ועד השתא הכין תקנתא.

185) ע"י אלבק, 109 למעלה.

186) ע"י משי"כ במק"א [מבוא לנוסח המשנה, עמ' 177 ואילך].

187) ע"י לעיל עמ' 648.

188) "בעל" ליתא בכ"י מ, ועיקר, וליתא גם בילקוט.

189) אע"פ שיש "ותניא אידך" גם מאותו ספר.

190) אבל ע"י הוריות ב ע"ב (לעיל עמ' 656); וע"י משי"כ ליומא פא ב.

191) פ"ז וכ"י רומי.

192) כנוס' פ"ז וכ"י רומי, דפרי: לומר.

חולין קלז א: דתניא לקט קצירך ולא לקט קיטוף ר' יוסי אומר אין לקט אלא הבא מחמת קציר. ר' יוסי היינו ת"ק כולה ר' יוסי היא והכי קתני שר' יוסי אומר אין לקט אלא הבא מחמת קציר. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מודי ר' יוסי במידי דאורחיה וכו'.

אבל בספרא קדושים פ"ב ה שנינו: ולקט קצירך לא לקט קיטוף. ולקט קצירך אין לקט אלא [הבא] ⁽¹⁹³⁾ מחמת קציר. מיכן אמרו היה קוצר וכו' (פאה פ"ד מ"י). כלומר ולא לקט שנושר אחר הקציר. וכבר העיר הראב"ד: "כתבתי הנסחא כמו שמצאתיה כאן והיא מוחלפת מן הגירסא שהביאו במסכת חולין וכו' אלמא הכי קאמר אין לקט אלא הבא מחמת קציר ולא מחמת קיטוף וכו' והכא משמע דלמעטי אחר הקציר אתא כדמפרש ואזיל מכאן אמרו וכו' ותנא גופיה קתני לה ור' יוסי ליכא הכא. ואני תמה מאד על חילוף הגירסות מהו. ומי שסדר הגמרא במסכת חולין אם ראה הנסחא הזאת מה ראה להקשות ר' יוסי היינו ת"ק ותירוך שר' יוסי אומר וכו' אדרבה פלוגתא איכא בינייהו דת"ק דריש ליה למעוטי קיטוף ור' יוסי דריש ליה למעוטי אחר הקציר אבל לקט קיטוף לקט הוי. ואיפכא הויא פלוגתיהו ממאי דאמרינן בגמרא דילן ומאין היה לו לבעל הגמרא לסדר הענין והמחלוקת כך וכו'.

אבל גם בתוס' פאה פ"ב יד שנינו: איזהו לקט זה הנושר בשעת הקציר ובשעת התלישה ר' יוסי אומר אין לקט אלא הנושר בשעת הקצירה בלבד שנאמר ולקט קצירך לא תלקט. ואנו רואים אפוא שחסרים בספרא שלנו דברי ר' יוסי: "גר' יוסי אומר" ולקט וכו'. "ומיכן אמרו" א"תלש מלא קומצו" קאי. ותנא דפ"א ז מרבה "תולש" בתבואה. ובירוש' פאה פ"ג יז ע"ג לא שנינו אלא רישא (לא לקט קיטוף). ובפ"ד יח ע"ג. ברייתא אחרת: תני לקט קצירך לא כל הקוצר בידו.

תמורה ז סע"א: תניא כוותיה דרבא (שאפי' מקדיש בעל מום לדמי נסכים לוקה) נדבה תעשה אותו זה קדשי בדק הבית ואין לי אלא נדבה ("הרי זו") נדר ("הרי עלי") מניין ת"ל ולגדר. יכול אפי' קדשי מזבח ת"ל ולגדר לא ירצה. זה קדשי מזבח ואין לי אלא נדר נדבה מניין ת"ל נדבה. רבי אומר לא ירצה בהרצאת גופו הכתוב מדבר ("שלא יקריבנו"). היינו ת"ק מאי לאו בהא קמיפלגי דת"ק סבר אפי' אקדשיה לדמי נסכים וכו'. אבל בספרא אמור פ"ז ו שנינו: רבי אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר ולגדר לא ירצה ואיזה (ה)קודש מרצה זה קודש מזבח. ת"ל ונרצה לו: ואין ביניהם אלא משמעות דורשין. והאי לישנא דהכא לא מסתגי בהאי פירושא (ראב"ד).

אלא ש"תנא" דבירב קיצר והציע הדברים בלשונו הוא. וע"י כך טעו בפירושו. בבכורות לח א מביא רב תחליפא בר אבדימי ברייתא: דתנן זו עדות העיד חזקיה וכו' כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים לחלוקה ("שאין אחוריו חלוקים מתוכו — אלא אם נטמא גבו נטמא תוכו") נטמא תוכו נטמא גבו נטמא תוכו. כלי חרס בתוכו תלה רחמנא וכו' א"ר יצחק בר אבין ה"ק כל שאין לו תוך בכלי חרס כנגדו בכלי שטף אין לו אחוריים לחלוקה וכו'.

אבל בספרא שמיני פרשה ז ד שנינו: אל תוכו את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור פרט למיטה ולכסא ולספסל ולשולחן ולספינה ומנורה של חרס (=כלים פ"ב מ"ג ופכ"ז מ"א!) זאת עדות העיד וכו' כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים. אל תוכו מתוכו הוא מטמא ואינו מיטמא מאחוריו וכו'.

(193) ראב"ד.

אלא שהתנאים פירשו עדות זו לענין „חלוקה“, כלים פכיה מיו, והוסיפו פירוש. מנחות צב ב—צג א: תנו רבנן קרבנו ולא הבכור וכו' קרבנו ולא מעשר וכו', ומה שלמים שאין מקדשין לפניהם ולא אחריהם טעונין סמיכה מעשר שמקדש לפניו ולא אחרייו¹⁹⁴) אינו דין שטעון סמיכה תלמוד לומר קרבנו ולא מעשר. קרבנו ולא פסח וכו' ומה שלמים שאינן בעמוד והבא טעונין סמיכה פסח שהוא בעמוד והבא אינו דין שטעון סמיכה תל קרבנו ולא פסח. איכא לימפרך מה לשלמים שכן טעונים נסכים ותנופה וחזה ושוק. קראי אסמכתא בעלמא אלא קראי למה לי: קרבנו ולא קרבן חבירו קרבנו ולא קרבן גוי קרבנו לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה. ושם צד א: תר קרבנו לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה וכו' (=ספרא צו פי"ז ב). ובדף צג א¹⁹⁵) אמרו: מאי טעמא דר' יהודה („האומר יורש אינו סומך“) קרבנו ולא קרבן אביו וכו' ורבנן האי קרבנו מאי עבדי ליה קרבנו ולא קרבן גוי קרבנו ולא קרבן חבירו קרבנו לרבות כל בעלי קרבן („חובריק“) לסמיכה וכו'.

והנה בספרא נדבה פי"ז ב—ו שנינו: קרבנו קרבנו קרבנו לרבות כל בעלי קרבן וכו' (כבבבלי) קרבנו לא קרבן אביו קרבנו לא קרבן אחר (=„הגוי“) קרבנו לא קרבן הגר (=„גוי שמת ואין לו יורשיק“, וי"ג: הגוי) שר' יהודה אומר אין היורש סומך. קרבנו לא הבכור וכו' קרבנו לא המעשר הלא דין הוא ומה אם שלמים שאינן בעמוד והבא טעונין סמיכה המעשר שהוא בעמוד והבא (ר"ע בסוף בחקותי) אינו דין שיטען סמיכה תל קרבנו לא המעשר. קרבנו לא הפסח הלא דין הוא מה אם שלמים שלא ריבה בהן הכתוב מצות יתירות טעונות סמיכה הפסח שריבה בו הכתוב מצות יתירות אינו דין וכו'.

והנה לא רק שהדין במעשר ופסח שונה בספרא מבתלמוד, אלא שמתוכו נראה קצת שלא ידע שהברייתא של דף צד ע"א (קרבנו לרבות כל בעלי קרבן) נשנית באותו מקום ראשונה אצל ברייתא שלנו, ושגם קרבן חבירו („אחר“) או קרבן גוי („אחר“, עי' פרידמן בפירושו) שני שם.

והדרשות שנדרשו בבבלי צג א לרבנן ישנן בספרא אצל „קרבנו ולא קרבן אביו“ שהוא לר' יהודה, ואמרו שם תחילה: ור' יהודה לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה לית ליה (בה בשעה שהיא שנויה אצל דרשתו בספרא) ואי נמי אית ליה גוי וחברו מחד קרא נפקא („אחר“) איתרו ליה תרי קראי חד קרבנו ולא קרבן אביו ואידך לרבות כל בעלי קרבן לסמיכה. אבל בספרא דורש עוד „ולא קרבן הגר“, ואם אנו גורסים „הגוי“ איך דורש הוא חברו וגוי מתרי קראי.

נראה אפוא שהברייתות שבתלמוד כאן אינן הברייתות של ספרא כאן, אלא מדרש אחר השונה קצת משלנו היה להם כאן (אולי מדרשו של ר' חייא).

ולעומתו ברייתא א' שבספרא שם שנה תנא אחד בקיצור.

מנחות צג ב: תנו רבנן ידו על הראש ולא ידו על הצואר, ידו על הראש ולא ידו על הגביים (גב), ידו על הראש ולא ידו על החזה, כל הגי למה לי צריכי וכו' ואי אשמעינן הני תרי משום דלא איתרבו לתנופה אבל חזה דאיתרבי לתנופה אימא לא צריכא.

אבל בספרא שם, נדבה פ"ד ב (וכן פי"ז א) מפורש: על ראש לא על הגביק. אוציא

194) קרא להשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין.

195) וכן בערכין ב א. ותמורה ב א.

את כולם ולא אוציא את החזה. ודין הוא מה אם הראש שאין טעון תנופה טעון סמיכה החזה וכו'.

הברייתא נשנית אפוא ע"י "תנא" אחד בקיצור: ידו על הראש ולא ידו על החזה בלי הדין, ופירשו הצריכותא בתלמוד. אלא שאפשר שהיא רק פרפרזה תלמודית.

וצריכותא בתלמוד במקום שישנה כזו בספרא גם בנויר מא. א. אחרי שהביאו בתלמוד ברייתא דת"כ מצורע פ"ד (זקנו מה ת"ל וכו') לרבנן וברייתא השניה בת"כ שם (ראשו מה ת"ל) לר' אליעזר שאלו: ורבנן האי ראשו מאי דרשי ביה מיבעי להו למידחי לאו דהקפה ("במצורע") דתניא¹⁹⁶) לא תקיפו פאת ראשכם יכול (ביבמות: שומע אני, והוא העיקר, שהיא דבי ר' ישמעאל) אף מצורע כן וכו' ותיפוק ליה מזקנו דתניא זקנו מה ת"ל וכו' (ברייתא דספרא דלעיל) צריכי וכו' (ועי' גם נח א.).

והנה עשו כאן צריכותא משתי ברייתות של שני בתי מדרשות. ולא הוזכרו את הצריכותא שבת"כ מצורע שם: מה ת"ל ראשו ומה ת"ל זקנו לפי שיש בראש מה שאין בוקן ובזקן מה שאין בראש, הראש אסור במספרים ובתער ("בנויר") והזקן ("השחחת הזקן") אינו אסור במספרים ובתער וכו'.

וכזה גם בנויר מט א: לאביו ולאמו למה לי צריכי דאי כתב אביו ה"א היינו טעמא דלא מיטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו וכו'.

כי צריכותא כזאת ישנה בת"כ אמור פרשה א ד—ה: אילו כן הייתי אומר מה אמו בידוע אף אביו בידוע. אביו חזקה מנין וכו' אילו כן הייתי אומר מה אביו מתחלל וכו'. אלא שכאן אפשר, שהיא פרפרזה של דברי הספרא.

מנחות נ ב—נא א: תנן התם חביתי כ"ג לישתן ועדיכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת מנא ה"מ אמר רב הונא וכו' דבי ר' ישמעאל תנא ("תנא לה אליבא דחכמי"ם) (תעשה [תעשה]¹⁹⁷) ואפילו בשבת תעשה ואפילו בטומאה, אביי אמר אמר קרא סלת מנחה תמיד הרי היא כמנחת תמידין¹⁹⁸) רבא אמר על מחבת מלמד שטעונה כלי. ואי אפי לה מאתמול איפסילא לה¹⁹⁹) (כצ"ל) בלינה. תניא כוותיה דרבא על מחבת מלמד שטעונה כלי בשמן להוסיף לה שמן וכו' (=ספרא צו פ"ד א.).

ואע"פ שהביאו כאן ברייתא דספרא לסייע לעיקר דינו של רבא — לא הביאו את הספרא שם באותו ענין. פרשה ג ה: תמיד אף בטומאה תמיד אף בשבת²⁰⁰). מפני שהביאו ברייתא דבי ר' ישמעאל, שהיא מעין דרשה זו (הר"ש בפי' כתב: ובפ' התכלת מייתי מהאי ברייתא דדוחה את השבת). ואפשר שדעתם (כדעת רבי)²⁰¹). שגם בתמיד לומדים אנו שבת מן "במועדו", ועזלת שבת בשבתו (פסח' סו א.).

זבחים מו א: חוץ מן הדם ("שאיין חייבין עליו משום נותר ומשום סמא") מנא ה"מ אמר עזרא אמר קרא ואני נתתיו לכם שלכם יהא דבי ר' ישמעאל תנא אמר קרא לכפר לכפרה נתתיו ולא למעילה. ר' יוחנן אמר אמר קרא הוא ("דמו בנפשו הוא") הוא לפני כפרה כלאחר כפרה מה אחר כפרה אין בו מעילה אף לפני כפרה אין בו מעילה וכו' וכו' ותלתא

196) = "האי תנא", שביבמות ה' רע"א, ות"ר, שבנויר נז סע"ב, וכאן קיצורה!

197) כ"י מ' ור' ויל'.

198) בדף נב א משתמש רבא בדרשה זאת לענין אחר!

199) איפסילא — כ"י וק', דפר': ואיפסל. לה — כ"י ור', דפו': ליה.

200) דרשה הרגילה בספרא, ע"י אלבק, 19.

201) בספרא אמור פ"ז יג, מנחות עב ב ופסח' עז א וירוש' פסח' לד ב.

קראי בדם למה לי למעוטי ממעילה מנותר ומטמא. וכן בחולין קיז א (שהחלב מועילין בו וחיבין עליו משום פגול ונותר וטמא מ"א כ"ב ד"ס): מנה"מ אמר עולא וכו'. והנה בספרא צו פט"ו ו: אחר שריבינו דברים שהן כשלמים ודברים שאינם כשלמים (ל"טומאה") למה נאמרו שלמים מעתה פ"ט ל"ד. ותחילתה של אותה ברייתא, הלכה ג—ה, הובאה בבבלי וזכרים מה ב, לאותה משנה (וכן מעילה י ב).

אבל עיקרה של הסוגיא — אינה בזבחים מו א, אלא במעילה יא א—ב לענין מעילה כמו שהיטיב לראות רש"י (בזבחים שם): הא דעולא לאו הכא איתמר אלא גבי מעילה איתמר במסכת מעילה דקתני אין מועלין בדמים והכא ה"ק מנה"מ דמתני' אמר עולא גבי מעילה אמר קרא לכם ותנא דבי ר' ישמעאל לכפר וכו' ור' יוחנן אמר הוא ומס קנא תלתא קראי חד למעוטי מנותר וכו'.

ואמנם כך, שאותה הסוגיא של מעילה העבירה ראשונה לחולין, שגם דין מעילה נשנה שם, ושם הוסיפו רבנן בתראי: ותלתא קראי למה לי בדם חד למעוטי מנותר וכו', ומשם העבירה לזבחים, שאין שם אלא דין נותר וטומאה.

וכן בירוש' יומא פ"ה מג ע"א נאמרו הדברים רק לענין מעילה.

חולין קכח ב: אבר מן החי דמטמא מאי קרא[ה] אמר רב יהודה אמר רב וכי ימות מן הבהמה, והאי מיבעי ליה לכאידך דרב יהודה אמר רב וכו' (ע"י לעיל) אי"כ לכתוב רחמנא מבהמה מאי מן הבהמה שמע מינה תרתי. אי הכי אפילו בשר נמי לא ס"ד דתניא יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה וכו' = ספרא שמיני פרשה ד' ו (ת"ל נבילה, מה נבילה וכו', ראב"ד: ת"ל בנבלתם יטמא, סיפיה דוכי ימות הוא).

אבל ברייתא זו היא סיפא של הלכה א—ה, ואבר מן החי נלמד שם מלימוד אחר. והיו יכולים אפוא לסיים כדרכם, ותנא מייתי לה מהכא, אלא שלא ידעו רישא ואמנם יודאי, שיש ברייתות בספרא, שנעלמו מחכמי התלמוד הבבלי ולא ידעום; אבל דבר זה רגיל, כמו שאמרתי, בכמה ברייתות (ברייתא לא שמיעא ליה), ואפילו במשניות, כמו שהארכתי בזה במק"א (201), וכשם שא"א להוציא מעובדא זו במשניות, שהאמוראים וסתם התלמוד לא ידעו את ספר המשנה, כך אי אפשר להוציא מעובדות אלו בנוגע לספרא, שהאמוראים והתלמוד לא ידעו את ספר הספרא. ואמנם בנוגע לברייתות התירו ה"תנאים" השונים לעצמם לפעמים יותר מדאי לשנות את הלשון, להציעו, לקצרו ולהרחיבו (ושינויים כאלה ישנם ממסכת למסכת), וגם לשבשו, והציטטים שבתלמוד — מפי התנאים הובאו, ויש ש"קבעו" התנאים הגהות אמוראים ופירושיהם בספרא, כשם ש"קבעו" הגהות והוספות במשנה:

ה. הגהות והוספות

הספר ("ספרא") של ה"תנאים" לא תמיד היה מוגה ומתוקן, ויש שטעו התנאים בגירסתם, ויש שקבעו הגהות אמוראים בגוף הספרא: 1) ספרא נדבה פרשה יב ב: אין לי (בלא תעשה חמץ) אלא מנחות ששיריהן נאכלין מנחות שאין שיריהן נאכלין מנין ת"ל וכל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ ר' יוסי הגלילי אומר להביא את לחם הפנים רע"א להביא מנחת נסכים. אבל התנא ששנה את הספרא בבי רב, מנחות נז סע"א (לכדתניא), שנה: אשר תקריבו

(201.) [מבוא לנוסח המשנה, עמ' 171 ואילך].

לרבות מנחת נסכים לחימוץ דברי ר' יוסי הגלילי רע"א לרבות לחם הפנים לחימוץ, ושלח רבין משמיה דר' יוחנן (שם ע"ב): כך היא הצעה של משנה 202 אשר תקריבו לרבות לחם הפנים לחימוץ דברי ריה"ג רע"א לרבות מנחת נסכים לחימוץ, וספרא שלנו כהגהת ר' יוחנן.

(2) נדבה פרשה יד ו: את כל החלב אשר על הקרב ר' ישמעאל אומר להביא את החלב שעל הקיבה רע"א להביא את החלב שעל הדקים, אבל ה"תנא' (חולין מט א—ב) שנה (דתניא): את כל החלב אשר על הקרב וגו' להביא חלב שעל גבי הדקין דברי ר' ישמעאל רע"א להביא חלב שע"ג קיבה, ושאלו מסיפא דת"כ (שם ז): ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף [אף] אין לי אלא קרום ונקלף (והיינו חלב שע"ג הקיבה) רע"א מה חלב המכסה את הקרב תותב וקרום ונקלף אף אין לי אלא תותב וקרום ונקלף (אבל חלב הקיבה אינו תותב אלא חתיכות חתיכות הוא אדוק). שלח רבין משמיה דר' יוחנן כך היא הצעה של משנה ואיפוך קמיתא, והאי גירסא דהכא מתרצא כדמתרץ לה במסכת חולין (ראב"ד). אבל ר' אושעיא מעיד (שם ע"א): חלב שע"ג קיבה כהנים נהגו בו היתר כר' ישמעאל שאמר משום אבותיו, ועל כן שאלו כאן בע"ב: אי הכי כר' ישמעאל — כר' עקיבא היא? ארנב"י: שאמר משום אבותיו, וליה לא ס"ל.

אבל אם כן הדבר נראה, שר' אושעיא שנה מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע בהיפוך, ושנה גם סיפא בהיפוך, ואמנם בתוס' חולין ספ"ט יד שנינו:

ואת כל החלב אשר על הקרב זה חלב שעל הדקין דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר חלב שעל הקיבה וחכמים לא הודו לו. שעל הכסלים זה חלב שבין פקוקות וכו' דברי ריה"ג ר' עקיבא אר' להביא חלב שעל העוקץ (203) ר' ישמעאל אומר חלב (204) תותב קרום ונקלף רע"א קרום ונקלף (205).

כאן מתאימה הסיפא לרישא שבבבלי, אבל הרישא מוגהת והפוכה כבר, וראיה שר"ע קודם כאן לר' ישמעאל, שלא כרגיל. ואין אפוא כל ספק, שהעיקר כאן: דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר וכו', ותנא דתוספתא פוסק אפוא כר' ישמעאל, כר' אושעיא שבבבלי, וא"כ היתה הסיפא של הבבלי ושלנו משובשת.

(3) אומר פרשה ז ב: אין לי אלא (שגוי מביא) עולה מנין לרבות את השלמים וכו' מנין לרבות את התודה וכו' מנין לרבות את העופות והמנחות וכו' איכא למה נאמר אשר יקריבו לה' לעולה פרט לנזירות (שאינן הגויים נודרין בנזירות) דברי ר"ע א"ל ר' יוסי הגלילי אפי' אתה מרבה כל היום אין כאן אלא עולה בלבד.

וכך הוא גם בתוס' שקלים פ"א ז צוק: דברי ר"ע א"ל ר' יוסי הגלילי אפי' אתה דורש כל היום אין מקבלין מהן אלא עולות ושלמים בלבד.

אבל במנחות עג ב: דברי ר' יוסי הגלילי רע"א אשר יקריבו לה' לעולה אין לי אלא עולה בלבד, וע"פ התלמוד הפכו בתוס' בדפוסים וכ"י ו'.

אבל הנכון כבתי"כ, שהדרשות מתאימות לדרכו של ר"ע, וכך אומר לו ריה"ג גם בצו

(202) כלומר: ודאי כן הצעת המשנה כדאמרן אבל איפוך, רש"י.

(203) בתוס' שלנו חסר והשלמתיה ע"פ ציטט בקסע אחד ערכי שבמ"ע JQR חס"ו 110, והוא

כנוסח הילקוט וראב"ד בספרא.

(204) שעל הקבה ליתא שם ובכ"י וינא.

(205) אסורין לי בקסע הנ"ל.

פ"ח א (זבחים פב א): עקיבא אפילו אתה מרבה כל היום אין כח אלא חטאת (ועי' גם דברי ראב"ע צו פ"א ו).

(4) וברייתא שבת"כ נדבה פרשה ד א מובאה בתלמוד זבחים לב א כלשונה: וסמך ושחט מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים, אבל "רב חסדא מתני איפכא": וסמך ושחט מה שחיטה בטהורים וכו'.

(5) וכך בברייתא דחובה פרשה יג ו מובא בב"ק קד ב: ת"ל גזילה ועושק אבידה ופקדון יש תלמוד ויתב רב הונא וקאמר להא שמעתא א"ל רבה בריה יש תלמוד קאמר מר ("מדכתיב כל הני ריבויא הוא שהבן חייב לשלם") או יש תלמוד (כ"י ה': יש תלמוד) קאמר מר א"ל יש תלמוד קאמינא ומריבויא דקראי אמרי.

אבל בספרא שם: ת"ל והגזילה והעושק והפקדון והאבידה יש תלמוד מכל מקום. ואמנם רבה בריה דרב הונא ידע כנראה נוסח שלנו.

(6) ויש שהשמיטו ה"תנאים" ע"י הומיטילויטון [=שוין-הסופות] קטעים ומשפטים שלמים, עד שלפעמים מלאו אמוראים את החלל, או שהעירו על החסרון:

בתמורה כח א—ב הביאו ברייתא של נדבה פרשה ב ז—ט: אמר ר' ישמעאל²⁰⁶ אני דן (שרובע ונרבע אפילו בעד אחד פסול למזבח) ומה בעל מום שאין התראת²⁰⁷ שני עדים פוסלתו מאכילה הודאת ("ידיעת") עד אחד פוסלתו מהקרבה רובע ונרבע שהודאת ("שיעידת") שני עדים פוסלתו מאכילה ("שהרי בסקילה הוא") אינו דין שהודאת ("שתהא יעידת") עד אחד פוסלתו ("פוסלתן") מהקרבה ת"ל מן הבהמה להוציא רובע ונרבע. ושואל התלמוד: והא אתיא מדינא (ולמה לי ת"ל?). אמר רב אשי משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פירכא מה לבעל מום שכן מומו ניכר תאמר ברובע ונרבע שאין מומו ניכר הואיל ואין מומו ניכר יהא כשר לגבי מזבח ת"ל מן הבהמה להוציא רובע ונרבע.

אבל בספרא אחרי "אינו דין שתהא יעידת עד אחד פוסלתן מן ההקרבה": אמר לו ר' עקיבא לא אם אמרת בבעל מום שמומו בגלוי תאמר ברובע ונרבע שאין מומו בגלוי הואיל ואין מומו בגלוי לא יפסל מעל גבי המזבח ת"ל מן הבהמה וכו' (כמו שהעירו התוס' שם).

התנא השמיט אפוא מן "אמר ר"ע" עד "לא יפסל מע"ג המזבח", ופירשו רב אשי²⁰⁸. (7) ולהיפך בקידוש' ד ע"ב (ספרי תצא פ"ס' רסח) נוספו ב' דינים אלו: מה ליבמה וכו', מה לאמה העבריה וכו', שאינן גם בברייתא שבירוש' כאן. ועליה שאלו: הא למה לי קרא הא אתיא לה אמר רב אשי משום וכו'.

(8) ובסנהדרין סד ב הביאו ספרא קדושים פרשה י ו—ז (דתניא) בחסרון: בעי רב אשי וכו' בן בנו ובן בתו מהו תיפשוט מיהא חדא דתניא כי מזרעו נתן למולך מה ת"ל לפי שנאמר וכו' אין לי אלא בנו ובתו בן בנו ובן בתו מנין ת"ל בתו מזרעו. ומעיר התלמוד: תנא פתח בכי מזרעו וסליק בתו מזרעו. ודרשא אחרינא הוא זרעו אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ת"ל בתו מזרעו.

206 כן בב"י מ' ופ' רש"מ ויל', דפו': שמעון.

207 (כ"י מ' ופ' בכל הסוגיא: הוראת, בפ"א — כ"י מ' רש"מ: הודאת.)

208 כיוצא בו אומר רב אשי במנחות ו א להלכה י שבספרא: משום דאיכא למימר מעיקרא דדינא פירכא וכו'.

ואמנם בספרא שלנו: כן בנו וכן בתו מנין ת"ל כי מזרעו נתן למולך.
אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ת"ל בתו מזרעו למולך כל זרע
שיש בו.

והחסיר אפוא ה"תנאי" מן "ת"ל" עד "ת"ל".

9) וכמה פירושים של אמוראים קבעו התנאים בספרא שלנו. כמו קדושים
פ"ו ה: שנאמר זימה זה מה הוא, והוא פירוש של רבא ביבמות לו ב: אמנם
לברייתא אחרת, שמתאימה יותר לתוס' קידושין פ"א ד, אלא שגם שם הוסיפו כבר
בכ"י ארפורט (צוק): "זה מה הוא אינו לא כהן ולא לוי ולא ישראל", הוספה שכתובה
בדפוסים ובכ"י ר' שלא במקומה, בדברי ר' יהודה²⁰⁹.

10) וכן נדבה פרשה ט א: אל בני אהרן אפילו הן רבואות. וכך הוא אומר ברוב
עם הדרת מלך, שהוא פירוש של ר' יוחנן, ויק"ר פ"ג: תני ר' חייא
ואפילו [הן]²¹⁰ ריבואות. אמר ר' יוחנן ברוב עם הדרת מלך.

11) וכן בחקותי פ"ו א: נקם בברית ונקם שאין בברית. איזה הוא נקם שאינו
בברית כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו מלך יהודה.
ובויק"ר פ"ו מובא הפירוש "איזה הוא" וכו' בשם ר' יוחנן: תני ר' חייא נקם
בברית וכו' אי זה נקם שאינו בברית. רבי עזריה ור' אחא בשם ר' יוחנן
אמר זה סימוי עינים וכו'.

אלא שבשני כ"י של ויק"ר, מינכן ובריס' מוז', אין כאן "ר' עזריה ור' אחא בשם
ר' יוחנן", ולמטה בכ"י אלה: ר' הונא ור' אחא בשם ר' יוחנן אמרין
זה סימוי עינים שתלוי בראש (במקום "ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן"
שבדפוסים)²¹¹.

12) ויש גם שה"תנאים" דבי רב שמרו לנו את הנוסח העיקרי של הספרא,
צו פרשה ג ג (וייט, לב ב): מכלל שנאמר ודם זבחך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר
תאכל שומע אני חטאת שניתן דמה למטה כשירה והא מה אני
מקיים על קרנות המזבח מצוה יכול כשם שטעון ארבע מתנות (ו)אם נתן
מתנה אחת כיפר כך תהא טעונה דמים למעלה (ו)אם נתנה למטה כשרה וכו'.
שומע אני, שחשוד כבר מטעם הטרימינולוגיה של הספרא. מפסיק ומפריע כאן;
אבל בבבלי זכ' נב בא במקומו לשון הספרא העיקרי: למדנו לניתנין במתן
ארבע שאם נתנן במתנה אחת כיפר יכול וכו'²¹².

ו. הירושלמי והבבלי [והספרא]

בכלל ישנה לפנינו בבבלי מסורת הבבלים בספרא וקבלת "תנאים" שלהם. שאינה
מתאימה לגמרי ללשון הספרא שלנו, אבל המסורת שלנו ארץ-ישראלית היא
ומתאימה תמיד ללשון הספרא שבירושלים²¹³:

209) התוס' השתמשה כאן בספרא שהיא מביאה אותו בשם "חכמים": הכריעו חכמים
לסייע דברי ר' יהודה וכו' = ספרא ה"ד.

210) כ"ה בכ"י ר' ובריס' מוז'.

211) ובנוגע לבחקותי, ע"י להלן.

212) וע"י זכחים לו ב וספרי ראה פ"ט עח.

213) ע"י וייט, מבוא, ו' והוספן, 34.

כמו 1) ספרא נדבה פ"ב ג' = ירוש' שקלים פ"א מו ע"ב (ותני כן). אבל שונה בחולין ה א.
2) שם פ"ד ב: יד לא יד בנו וכו' = ירוש' קדושין ריש פ"ב סב ע"א סתם. אבל שונה במנחות צג ב.

3) שם פ"ה ח וצו פ"ב ז (בשינויים) = ירוש' יומא פ"ב לט ע"ג (תני — התיבון והא כתי' והאש וכו' [= צו שם]). אבל שונה ביומא מה א.

4) שם פ"ו א: וערכו בני אהרן יכול אפילו מאה וכו'; עד: דברי ר' יהודה = סתם בירוש' יומא ספ"ב מ ע"א, ולפניו שם: וערכו יכול מאה יכול מאתים. (והפסיק בזה, והתחיל בברייתא דמצורע ובים פרשה ה ה—! ובספרא שם מתחיל: ימים שנים יכול לימים הרבה) א"ר עקיבה כל ששמועו מרובה וכו' תני ר' יהודה בן בתירה אומר וכו' אמר ר' נחמיה²¹⁴ וכו' ר' מנא אוןמר משום ר' יהודה וכו' רבים שלשה וכו' יכול שנים ושלשה וכו' הוי אומר שלשה.

אבל בבבלי יומא כז סע"א הובאו דברי ר"ע שבנדבה סתם ובלי ציון של ברייתא.
5) שם פרשה יב ו: ומנין המעלה וכו' (הקטירים)²¹⁵ מן השאור ומן הדבש עובר בל"ת וכו'. — ירוש' שבת פ"ז ט ע"ג (נשמעינה מן הדא)²¹⁶: המעלה מבשר חטאת וכו' משאור ומדבש עובר בל"ת וכו'.

אבל בבבלי מנחות נז ב (ת"ר) אין מן השאור ומן הדבש, ואעפ"כ פירשה הרמב"ם (באיסורי מזבח פ"ה ד) במקריב כל אלה "בחמץ או בדבש", מדקבעה התלמוד אצל משנתנו העוסקת בחמץ (ע"י כ"מ). ונסתייע מספרא וירוש' (ע"י לח"מ). אבל הראב"ד חולק עליו. ומפרש הברייתא במעלה בשר חטאת וכו' בשאינם ראויים להקטרה, בלי חמץ ודבש (וע"י הופמן שם). ואמנם משאלת רמי בר חמא (שם נח א): המעלה מבשר חטאת העוף ע"ג המזבח מהו וכו' — נראה כפ"י הראב"ד, שבמעלה מדברים שאינם ראויים להקטרה עסיקינן בבבלי.

6) שם סוף פרשה יב ט בסופו: המזבח, אין לי וכו' = ירוש' שם (ר' אלעזר שאל לר' יוחנן וכו' א"ל כהדא דתני) מלה במלה.

אבל בבבלי מנחות נז סע"ב (ר' יוחנן אמר חייב דתניא) מביא רק רישא. אבל לא "יכול לעבודה ושלא לעבודה" וכו', ושם קובש ושיג מביא כעין מדרש זה בשם ר' אליעזר: דתניא רא"א לריח ניחוח אי אתה מעלה אבל אתה מעלה לשום עצים. 7) שם פרשה יג ד: ואם תקריב מנחת בכורים לה' זו מנחת העומר. מנין היא באה מן השעורין או יכול מן החטין. אמר ר' אליעזר נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים וכו' רע"א נאמר לצבור הבא בכורים בפסח והבא בכורים בעצרת אם²¹⁷ מצינו שממין שהיחיד מביא חובתו וכו' אף ציבור לא יביא אלא מן השעורין אם תאמר מן החטין אין שתי הלחם בכורים. = ירוש' סוטה פ"ב יז ע"ד סתם (אחרי ר' יוחנן בשם ר' ישמעאל מנחת מנחת וכו'; אמר ר' ליעזר וכו')²¹⁸.

אבל בבבלי מנחות סח ב (פד א): אתה אומר מן השעורין או אינו אלא מן

214) אמר ר' נחמיה, כנוסח הרי"ף בה' נדה גם בספרא.

215) ליתא בכ"י רומי.

216) תוס' מנחות פ"ו ז-ה, (מכות פ"ד ב, צוקי' ומשאור).

217) כ"י, ראב"ד: מה, דפו': כמה.

218) וירוש' כ"י ישנו אפילו הסעות שבספרא: בפסח — בעצרת.

החטין ר"א אומר נאמר אביב במצרים ונאמר אביב לדורות וכו' רע"א מצינו יחיד שמביא וכו' (ומסיים): ואם אתה אומר בא מן החטין לא מצינו ציבור שמביא חובתו מן השעורין דבר אחר אם אתה אומר עומר בא מן החטין אין שתי הלחם ביכורים.

כאן יש לנו בבבלי דבי ר' ישמעאל (אתה אומר—או אינו) שהביא את הספרא כדבר אחר!

(8) שם פט"ז ד: בקר לרבות את אחד עשר וכו' = ירוש' גזיר פ"ה נד ע"א (ולפניו סמוך לו, ברייתא של בחקותי: יהיה קודש מלמד שהקדושה חלה על התשיעי ועל אחד עשר יכול יקרבו שניהן ת"ל בקר, שאינו בלשון זה בבחקותי פ"ג ב).

אבל בבבלי בכורות סא א מקוצרת: ועוד דתניא אם מן הבקר לרבות אחד עשר לשלמים יכול שאני מרבה אף התשיעי אמרת וכי הקדש וכו' סתם ספרא מני ר' יהודה⁽²¹⁹⁾.

(9) חובה פרשה ט ב, יכול המהרהר בלב יהא חייב ת"ל בשפתים לא בלב או יכול שאני מוציא את הגומר בלב ת"ל לבטא = ירוש' גזיר רפ"ה נג ע"ד: בשפתים לא בלב יכול שאני וכו'. שמאל אמר הגומר בלב אינו חייב וכו'.

אבל בשבועות כו ב נשנית בלשון אחר, וע"י כך נדחקו בפירושה: אמר שמאל וכו' מיתיבי בשפתים ולא בלב, גמר בלבו מניין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשבועה, ושאלו: הא גופא קשיא אמרת בשפתים ולא בלב והדר אמרת גמר בלבו מנין, ותירצה רב ששת בדוחק, אבל מתוך הירוש' יוצא שהקבילו את הספרא לדברי שמאל החולקים.

(10) אחרי פרשה ג ג—ג = ירוש' יומא פ"ה מב ע"ג (וסמוך לו: הקודש. צריך לכיון כנגד הקדש. א"ר נחמיה וכו', כמו בפ"ד ז—ח).

אבל הברייתא שבבבלי זה א שונה בלשונה קצת, ויש בה ספרה: אדרבה דנין גופי מגופו ואין דנין גופו מעלמא (ב"ס). במקום: או כלך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר וכו', דנים דם הפר מדם הפר וכו'.

(11) שם פ"ד ח—ט: ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן⁽²²⁰⁾ מעורבים יכול מה בפני עצמו ומה בפני עצמו⁽²²¹⁾ ת"ל מדם חטאת הכפורים אחת (שמ' ל"י) והא מה אני מקיים ולקח וכו'.

בירוש' יומא פ"ה מב ע"ד⁽²²²⁾: מניין שהוא זקוק להערות (מלשון הירוש') ת"ל ו[לקח] מדם הפר ומדם השעיר בזמן וכו' ת"ל (וכפר אהרן על קרנותיו) [מדם חטאת הכפורים] אחת בשנה [יכפר עליו לדורותיכם] (רישא דקרא), אחת (פי' הירוש') בשנה הוא מכפר ואינו מכפר שתיים בשנה. או נימר דם הפר אחת בשנה לא שתיים בשנה. תני ר' ישמעאל (מדם חטאת הכפורים) [וכפר אהרן על קרנותיו] אחת בשנה [יכפר עליו לדורותיכם] אחת בשנה וכו'.

ובבבלי נה א הביא אחרי מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן (שהיא בודאי מדבי ר' ישמעאל): תניא אידך ולקח מדם הפר ומדם השעיר שיהיו מעורבין זה בזה אתה אומר

(219) וע"י מאיר איש שלום 128.

(220) כנוסח כ"ר, דס"ר: שהיה.

(221) כ"ר: מה בעצמו ומה בעצמו.

(222) המפרשים נדחקו בפירושו.

שיהיו מעורבין זה בזה או אינו אלא מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו ת"ל אחת, וסתמא כר' יאשיה.

ו"תניא אידך" זה הוא דב"ר ר"י (אתה אומר — או אינו), וזהו "תני ר' ישמעאל" שבירושלמי.

(12) אחרי פ"ו ג— מובא בבבלי יומא לב א, אבל בפרפרזה ולשון אחר; ובירוש' יומא פ"ג מ ע"ד מובאה ה"ו סתם בלשונה.

(13) בהר פ"ב ד = מלה במלה בירוש' ר"ה פ"ג נח סע"ד. אבל שונה בלשונו בבבלי ר"ה ט ב.

(14) קדושים פרשה י ג = ירוש' סנהד' פ"ז כה סע"ב; יכול אפילו מסר וכו', אבל בבבלי סנהד' סד ב בלשון אחר.

ואמנם כמו בכל הברייתות שבבבלי, שהתנאים הוסיפו בהם בכמה מקומות פירוש והצעת דברים, כך הוא גם בברייתות של ספרא שבבבלי. כזו כבר ראינו בתמורה ז ב (אמור פ"ו ו).

וכזה הכניסו פלוגתא והוספת דברים בברייתא אחרת, נדבה פרשה ד ט— (פריד' 62); וזרקו יכול זריקה אחת ת"ל סביב, אי סביב יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו הא כיצד הפסק ("הפסיק") (223) ד' מתנות (224) ר' ישמעאל אומר נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה סביב האמור להלן הפסיק ("הפסק") (225) ארבע מתנות אף סביב האמור כאן הפסיק ("הפסק") ארבע מתנות, ולפי נוסח זה אין אפוא בין ר' ישמעאל לר"ע (=סתם) אלא משמעות דורשין. אבל בבבלי זבחים נג ב הביאו: כתנאי יכול יזרקנו וכו' הא כיצד דמה ט ע"ו (226) שתי מתנות שהן ארבע ר' ישמעאל אומר וכו' מה להלן פסוק ארבע מתנות אף כאן פסוק ארבע (227) מתנות. אי מה להלן ארבע מתנות על ארבע קדנות אף כאן ארבע מתנות על ארבע קדנות אמרת עולה טעונה יסוד (חובה פ"ט ב) וקרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד.

כאן שני התנאים בלשון המשנה (שם) "דמה טעון שתי מתנות שהן ארבע" (והוסיפו בסיפא: אי מה וכו', ו"אמרת" אינו לשון הספרא, אלא שאפשר שזו הוספת הבבלי), וע"י כך פירשו בבבלי ת"ק כשמואל ור' ישמעאל כרב, אבל לפי הפשט שניהם כרב.

ובזבחים קח ב: ת"ר וכו' (אחרי פ"י ב בשינוי לשון), ונוסף: אם כן מה ת"ל איש איש דברה תורה כלשון בני אדם, שאינו בספרא כאן ולקוח מדברי ר' יוסי בקדושים פרשה י א (דברה תורה לשונות הרבה).

ולפעמים חיברו שתי ברייתות משני מקומות (שוב כמו במשניות) לאחת: מנחות סג א—ב: ת"ר וכי תקריב וכו' (נדבה פרשה י א—ב) ור' יוסי בר' יהודה אומר וכו' (צו פ"י א); פסח' צו ב וש"נ: כדתניא כשם וכו' (נדבה פ"ח ד) וכשהוא אומר ואם עז וכו' (שם פ"כ א); יומא כג סע"ב—כד א; גימא כתנאי על בשרו וכו' (צו פ"ב ו) והניחם שם וכו' (אחרי פ"ו ז). וזה גם בירוש' פסחים פ"ב כח ע"ג—ע"ד.

(223) נוסח כ"ר (וע"י ה"י מא"ש). (224) כנוסח כל כ"ר וראשונים.
(225) בד"ו כאן "הפסק", ובאחרי פ"ד יא: הפסיק, בלקוט (בהשפעת הבבלי): פסוק הפסיק = הפסק (כתיב מלא), וכן "הפסיד", רגל בכ"י.
(226) כ"י מ וש"מ.
(227) כ"י ורש"י.

שחיברו מכילתא פסחא פ"ה — ספרא תוריע פ"א ה — ספרא אמור פ"ז ו ומכילתא שם
לבריייתא אחת סתמית²²⁸). בירוש' נזיר פ"ה נד ע"א (ע"י לעיל). יומא ספ"ב מא א
(ע"י לעיל).

ולפעמים קיצרו והשמיטו מה שאינו צריך להם באותה שעה (ממש כמו במשניות).
כמו תמורה ו ב = ת"כ אמור פ"ז א וד' ; מנחות עה א ; ת"ר פתות וכו' (פ"יב ה רישא)
ויצקת וכו' (שם ו').

אננם פרידמן²²⁹) מחליט, שהיה לבבלים מין "ת"כ זוטא".

אבל נעביר נא את ראיותיו אחת אחת :

(1) במנחות ה ב מובאה רק ברייתא דת"כ נדבה פרשה ב יו ת"ר כשהוא אומר וכו'
(מפני שלא היה צריך אלא לפירוש "אם הישבתה", שאנו עוסקים בו בענין במנחת
העומר). ובתמורה כח א — ב הובאו הבריות ז — ט, יא ; ורובע ונרבע מנלן דאסירי
לגבוה דת"ר מן הבהמה וכו' בחסרון תשובת ר"ע בה"ח (ע"י לעיל) ובהסרון "יש ברובע
מה שאין בנעבד וכו' [לפיכך צריך הכתוב לומר את כולם, ובמקומו; הוצרך
לומר רובע והוצרך לומר נוגח] בה"א. ושם כט א — התחלתה של ברייתא י'
(עד "והלל דין הוא"); דתניא כשהוא²³⁰) וכו'. וכאן הנוסח בכ"י מ' : דתניא מן הבקר
להוציא את הנעבד אתה אומר להוציא את הנעבד או אינו אלא להוציא את
הטריפה²³¹) כשהוא אומר וכו', וכזה הגיה בעל שמ"ק.

ובבכורות מא א הובאה ברייתא קטועה : מן הבהמה להוציא רובע ונרבע מן הבקר
להוציא את הנעבד מן הצאן להוציא את המוקצה ומן הצאן להוציא את הנוגח = נדה מא א
סתם. וביק מ ע"ב בהוספת : אמר ר"ש אם נאמר רובע וכו' (=היא ! כבתמורה).

ומכל זה הוציא פרידמן, שהיה לפניו ת"כ זוטא, ואותו ת"כ זוטא היה מסיים "כשהוא
אומר מן הבקר למטה" כמו שהיא בתמורה וכו'. אבל ברור שבתמורה כט א השתמשו בסוף
הבריייתא שהביאו בדף כח, אלא שלא הביאו את הדין, שלא היה צריך להם כאן, שבוודאי
ידעוהו, שהרי עסקו בו כל אמוראי בבל (מנח' ה ב), ובבכורות קיצרו ולא הביאו את הדינים.

ונוסח שמ"ק וכיום אראפער הוא, שהרי אי"כ היה צריך לסיים : שאין ת"ל אלא (כ"י: הוי א')
להוציא את הנעבד (כלומר "מן הבקר" הא' !), ואתה אומר — או אינו? אינו כלל לשון ספרא.

(2) בבכורות מא ב (מב א) הובאה ברייתא דנדבה פרשה ג ז. אבל רק תחילתה : ת"ש זכר
זכר ולא נקיבה אומר למטה זכר שאין ת"ל (מה ת"ל)²³²) להוציא טומטום
ואנדרוגינוס, ולא הביא את הדין שבה"ח — הי"א, והנה מעיר כאן פרידמן : "וזה מחזיקתני
ג"כ שהיה ת"כ דבי רב ספרא זוטא". אבל זהו קיצור רגיל, שמביאים רק את סך-הכל
הצריך להם ולא את המשא והמתן, והרי אין המצטט מחייב להביא ברייתא ארוכה במקום
שהוא צריך רק לתחילתה, שהיא גם סופה.

(3) בבכורות מב א הובאה ברייתא דנדבה פ"ה ב בקיצור : ת"ש אם זכר אם נקיבה זכר
ודאי נקיבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגינוס, בהשמטת הדין שבה"ב — ה"ג, וגם כאן

228) בבבלי בפסחים כז ב וסוכה לו ב.

229) בהערותיו לספרא 47, 50, 142, 143.

230) גליון כ"י מ"ל: וכשהוא.

231) ע"כ גם בכ"י מ"ל, והנה בגליון כלפינו.

232) מיותר בסיס.

מעיר פרידמן (142): „וגם זה מחזיקני שהשתמשו בבי מדרשא בת”כ זוטא והיה נוטה בנוסחאותיו מת”כ שלנו”.

אבל גם כאן הלא רק השמיטו את הדין. והסתפקו בתחילתה, שהיא גם סופה. (4 בפסח’ צו ב ושי”נ הביאו ברייתא דנדבה פי”ח ד. והשמיטו את הדין. והסמיכו לה פ”כ א: כדתניא כשם וכו’ (פי”ח ד) (ו) כש הוא אומר ואם עז הפסיק הענין וכו’ (שם פ”כ א). וגם בזה מצא פרידמן חיזוק להשערותיו (עמ’ 143). אבל גם כאן אין לנו אלא קיצור הדין וצירוף דברים, השייכים באמת זה לזה, לשם הצורך. ואין אפוא כל יסוד להשערה זו של פרידמן.

ז. [הוספות בספרא]

שאלה אחרת היא: מה נכנס בת”כ שלנו מדבי ר’ ישמעאל ומה טיבן של הוספות אלה⁽²³³⁾.

המסדר עצמו מביא מדבי ר’ ישמעאל כ”פ בלשון „מ ש ו ם ר’ ישמעאל א מ ר ו”⁽²³⁴⁾, וגם „ר’ ישמעאל אומר”⁽²³⁵⁾.

וחוץ מזה אנו מוצאים „תנא דבי ר”י” שבבבלי בספרא:

(1) עירובין נא א ושי”נ = מצורע פרשה ז ז.

(2) אבל הברייתא שבחולין ל ע”ב: תני דבי ר’ ישמעאל אין ושחט אלא ומשך וכה”א זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר. שנמצאת בספרא צו פרשה ד ג „אין”⁽²³⁶⁾ לשון שחיטה אלא משיכה שנאמר זהב שחוט”. נכנסה שם שלא במקומה בין דברי ת”ק („ישחטו ריבה כאן שוחטים הרבה אף הגרים אף הנשים ואף העבדים”) לבין דברי ר”א שאחריהם, ומפסיקה את הענין ואינה שייכת לכאן, ותדר”י דורש „ושחט” של ויקרא ולא „ישחטו” של צו, אלא שנוספה כאן מדבי ר”י לויקרא.

(3) וכן חולין מב א („מלמד שתפס הקב”ה מכל מין וכו’”) אינו שווה לספרא שמיני פרשה בב („מלמד שהיה משה אוחז החיה ומראה להם לישראל וכו’”). והן דברי ר”ע שבמכילתא פסחא רפ”א וספרי בהעלותך פיס’ סא.

(4) וזבחים קז א („ואליהם תאמר לערב פרשיות”) אינו שווה לת”כ אחרי פ”א א („ואליהם תאמר ככל האומר בענין”).

(5) וגטין מג ב: ולתנא דבי ר”י דאמר בשפחה כנענית המאורסת לעבד עברי⁽²³⁷⁾ אינו שווה לספרא קדושים פ”ה ב: ר’ ישמעאל אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר המאורסת לבן חורים⁽²³⁸⁾ וכתוס’ כריתות פ”א יז: ר’ ישמעאל אומר וכו’ נשואה לעבד כנעני אחרים אומרים משמו נשואה לבן חורים וכו’.

(6) ובקידושין כט א: תנא דבי ר”י כל מקום שנאמר צו וכו’, כווננו לספרי נשא פיס’ א ולא לספרא צו פ”א א ואומר פי”ג א (והספרא שם הוא דבי רשב”י: „אמר ר’ שמעון מוסיף).

233 ע”י הופמ’ 27 ואלבק 113. וע”י מ”ש ב”שרידים מדבי ר”י לס’ ויקרא, ספר היובל קרויס, 19 ואילך.

234 נדבה פ”ט ד, פ”כ ה, צו פרשה ה ה — כ”י, מצורע פ”ז יא, אחרי פרשה א ה, ואחרי פ”ז ד = תור”י בבבלי יומא עד ב.

235 אמור פ”ד יח = דבי ר”י, ר”א במכיל’ פסחא פט”ו, „תני ר’ ישמעאל” בירוש’ יבמות

רפ”ח ח ע”ג ע”י לעיל. (236 כ”י ר’: ואין.

237 „כלך אצל ר’ ישמעאל” בדברי רבה בר רב הונא שם בע”א. (238 כנו” הדפוסים וראב”ד.

(7) אבל תני ר' ישמעאל שבירוש' יומא פ"ה מב ע"ד = ספרא אחרי פ"ד ט (או יכול — הא מה אני מקיים) = "תניא אידך" ביומא נח א (אתה אומר — או אינו) (239)

(8) ונשאר לנו עוד חולין סה א ושמיני פ"ה ח:

חולין סה א—סו א: ת"ר את אלה מהם תאכלו את הארבה וגומר ארבה זה גובאי וכו' מה ת"ל למינו למינהו למינהו ד' פעמים להביא ציפורת כרמים (מין ארבה שאין לו גבחת) וכו' דבי ר' ישמעאל תנא אלו כללי כללות ואלו פרטי פרטות (240) ארבה זה גובאי למינו להביא ציפורת כרמים אין לי אלא הבא ואין לו גבחת ("שאיין ראשו מרוט") הבא ויש לו גבחת מניין ("שאינו דומה לארבה אלא בארבעה סימנים האמורים במשנתנו") ת"ל סלעם וכו' הבא וראשו ארוך ("ובלבד שידמה בארבעה סימנים") מניין אמרת הרי אתה דן בנין אב משלשחן לא ראי ארבה כראי חרגל ולא ראי חרגל כראי ארבה ולא ראי שניהם כראי סלעם ולא ראי סלעם כראי שניהם הצד השוה שבהן שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופין את רובו והלא הצרצור הזה יש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופין את רובו יכול יהא מותר ת"ל חגב [כל] ששמו חגב. אי שמו חגב יכול [אפי'] אין בו כל הסימנים הללו ת"ל למינהו עד שיהא בו כל הסימנים הללו וכו' במאי קמיפלגי תנא דבי רב (241) ותנא דבי ר' ישמעאל. בראשו ארוך קמיפלגי תנא דבי רב סבר אשר לו כרעים כלל. ארבה סלעם חרגול חגב למינהו פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכו' תדרשי סבר אשר לו כרעים כלל. ארבה וכו' פרט. למינהו חזר וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט וכו'. ובתוס' פ"ג כה שנינו: ר' יוסי אומר ושמו חגב ולא כנצריין (242) שיש בהם סימנים הללו. — ומשמע דתנא דבי ר' יוסי ס"ל כר' יוסי דאמר שמו חגב" (הרמב"ן).

והנה בספרא שמיני פ"ה ז—י שנינו: כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא לכם. יכול הכל יהא אסור ת"ל (אך) את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע. יכול הכל יהא מותר ת"ל ארבה וסלעם חרגול וחגב. אין לי אלא אילו בלבד מניין לרבות שאר המינים ת"ל למינהו למינהו ריבה הא כיצד הריני למד מן המפורש. מה ארבה מפורש יש לו ארבע רגליים וארבע כנפיים וקרסולין וכנפיו חופים את רובו אף כל כיוצא בו מותר. ר' יוסי אומר (243) ושמו חגב (244). ר' אלעזר בר' יוסי אומר אשר לו כרעים אעפ"י שאין לו עכשיו ועתיד [הוא] לגדל לאחר זמן (245). ארבה זה גובאי. סלעם זה הרשון וכו' מה ת"ל למינהו למינהו ארבע פעמים וכו'. רבי אומר כל

(239) ובוהו צדקו הופמן ואלבק שם. ועי' "שריידים מדבי ר"י לס' ויקרא".

(240) "כללות הבאים אחר כללות ופרטים הבאים שלא לצורך". "ולקמן מפרש להו ואזיל וסלעם

וחגב הן הפרטות שלא הוצרכו ולמינהו הכתובין עמהם הם הכללות שלא הוצרכו".

(241) "קרי לבריהא קמיתא ששניה בתי"ב דמקרי ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בבית המדרש

בפי כולם".

(242) "נצר כצרצר" ויקר ספ"ג.

(243) ראב"ד: אמר ר' יוסי.

(244) = משנת חולין פ"ג מ"ג.

(245) תוס' חולין פ"ג כה, בבלי סה א.

שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים טמא הוא לכם. אם יש לו חמש (ואיזהו זה קרסוליו, ה"ג) הרי זה טהור («אעפ"י שאין בו כל ארבעה סימנים הללו»).

המדרש הראשון (ז—ח) שונה מן המדרש הסתמי השני (ט), «ת"ר» שבבבלי, ודברי רבי שבה"י נמשכים בוודאי למדרש הראשון.

ואמנם כבר ראה זה הראב"ד («והכא נמי תרי תנאי») בפירושו; והרמב"ן בחידושו לחולין, והכי תני לה בספרא אין לי אלו בלבד וכו' ואע"ג דתניא התם נמי ארבה זה גובי (כצ"ל) וכו' איכא למימר תברא מי ששנה זו לא שנה זו וב' ברייתות הן בודאי ודין (=לימוד) א' (=אחר) הוא אע"פ שתוספות (צ"ל: שתוכפות) זו לזו ויש כיוצא בהן שם בספרא (עי' להלן) ⁽²⁴⁶⁾.

אלא שבכלל כל הסוגיא שם סוגיית סבוראים היא ⁽²⁴⁷⁾, ודבי ר"י דורשים כאן «בנין אב»: לא ראי וכו' ומיעט ולא כלל ופרט (עי' תוס').

ואמנם בה"ג סוף ה' טרפות ⁽²⁴⁸⁾ לא הובא כלל הבבלי שלנו, אבל במקומו נאמר שם: ובחגבים כל שיש בו וכו' ר' יוסי אומר ושמו חגב וכו'. כמאן אולא מתניתין דקתני ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין וכנפיו חופין את רובו כי הא דתני בספרא דבי רב דהוא תורת כהנים ⁽²⁴⁹⁾ וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם יכול הכל בכלל וכו' עד: אף כל שכיוצא בו טהור. ר' אומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם הא אם יש לו חמש טהור ואיזהו זה הוא קרסוליו («אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהם על הארץ») שקץ הוא פרט לעירוביו וכו' (כבספרא).

כל דברי ה"ג אלה לקוחים בוודאי מאיזו שאלתא ⁽²⁵⁰⁾ שאבדה ⁽²⁵¹⁾. ולא רק, שהשאלתא הביאה לנו כאן פיסקא של גמרא שאינה מתאימה כלל לגמרא שלנו, אלא שבציטט שלה מספרא — אין חצי הלכה ח' וכל ה"ט (מן «ר' יוסי אומר ושמו חגב» עד «ואת הארזובנית» ⁽²⁵²⁾)! זאת אימרת דווקא זו שהובאה בגמרא ב«ת"ר» ו«תנא דבי רב» אינה מעיקר הספרא, ו«תנא דבי רב» של חולין שם אינו ספרא שלנו (או שהוא הספרא אחרי שכבר נוספה בו ה"ט)!

ולבסוף אני מעיר עוד על נוסח המאירי במבואו לאבות, יד ב: תנא דבי רבינו (=רבי)!

ואמנם ההוספה הזאת אינה יחידה, לא בפרשה זו ולא בשאר הספרא,

(1) בפרשה זו, פ"ה, ישנה בכ"י הוספה גדולה בה"ד ממקור אחר:

(ב) בשמיני פ"ה א אחרי «הא מה אני מקיים לא יאכלו לחיב את המאכיל כאוכל»

(246) הראב"ד סובר שהראשון דבי ר' ישמעאל (יהרי הוא לומד זה «מבנין אב»! ושונה בכלל) והשני «דבי רב», וכך רשמו אחריו הופמן ואלבק.

(247) «פרץ רב אחאי», שהיה כתוב בסוף הסוגיא לפני כ"י מ' ורש"י, «ודאמרינן נמי בעלמא», בחולין סו א, שהוא לשון סבוראים, «הרי ח"ג יס א, לוי' בגי' ד', 57.

(248) ד"ו קלא ב, ד"ב 544 בה' חגבים.

(249) ע"י לעיל עמ' 646.

(250) שאין זה כלל דרכו של בעל ה"ג לומר «כמאן אולא מתניתין» וכו'.

(251) והרי באמת חסרים בשאלתות דיני דגים וחגבים, והערוך הלא הביא בע' בניתא הפסק על «בניתא דבי כרבא» מן השאלתות גדולות.

(252) גם בילקוט העתיק רק: מה ארבה שיש לו ארבע רגלים וכו' ר' אומר... אבל אפשר שהשכים כאן (במקום «וכו'») את הברייתות שכבר הביאן מן הבבלי (כדרכו).

(עי' להלן) נוסף בכ"י ר': את אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו הרי זה בא לעינין איסור אכילה ולא לעינין התיר אכילה מכלל שנ' כירק עשב נתתי לכם את כל הכל היה בחזקת (!) התר עד שלא נתנה תורה ליש' אבל משנתנה תורה ליש' בא הכתוב להבדיל.

וזהו דבי ר' ישמעאל, מ"ת 74: זאת הבהמה אשר תאכלו למה נאמר לפי שהוא אומר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול הכל יהיה בכלל היתר ת"ל זאת הבהמה וגו' איל וצבי ויחמור הכל היה בכלל התר עד שלא נתנה התורה ומשנתנה תורה נאמר בתורה והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה (ויק' כ כה). ובת"כ שמיני פרשה ב ג: זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה משמע מוציא מיד²⁵³ משמע מכלל²⁵⁴ שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול²⁵⁵ הכל היה בכלל היתר ת"ל זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' (דברים יד ד—ה ו) וכו' (ה"ג—ה"ח) ומקומה כאן בספרא. אחרי "לא יאכלו", מוכיח שנוספה כאן ממקור אחר.

3) ולפני ה"ד יש בכ"י ר' קטע גדול שנוסף (אבל רק בראשי דברים כדרכו של המוסיף גם בספרי)²⁵⁶:

ד איסי בן יהודה או' מאה עופות טמאין כול' (חולין סג ב: יש במזרח וכולן מין איה הן) ויש 'אומרים? מאה עופות טמאין' יש במערב וכולם מין איה הן וכולן) כדי ליתן פתח כול' (חולין שם: כדתניא רבי אומר אקרא אני איה דיה למה נאמרה כדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא תהא אתה קורא איה והוא קורא דיה וכו'). עורב זה עורב גדול²⁵⁷ למיניהו להביא עורב העמקי ועורב הבא בין היונים ר' אליעזר או' להביא סנונית לבנה. אמרו לו והלא אנשי שוק העליון שבירוש' היו אוכלים סנונית לבנה מפני שקורקבנו ניקלף. אמ' להן אף הן עתידים ליתן את הדין. למיניהו להביא את הזוריר. אנשי כפר תמרתא היו או' (!) (חולין סב א: והתניא עורב זה עורב למיניהו²⁵⁸ ר' אליעזר או' להביא את הזוריר אמרו לו לר' אליעזר והלא אנשי כפר תמרתא שביהודה (היו)²⁵⁹ אוכלים אותן מפני שיש להן זפק אמר להן אף הן עתידין ליתן את הדין דבר אחר למיניהו ר' אליעזר אומר להביא סנונית לבנה²⁶⁰ אמרו לו והלא אנשי גליל העליון איכלי' איתה מפני שקרקבנה²⁶¹ נקלף וכו')²⁶². בת היענה זו נעמית²⁶³ תחמס זה התפית (צ"ל: ההטפית, ד"ת ות"י) שחף

(253) כ"י ר': משמע מפני משמע, ועי' יומא.

(254) כ"י ר': לפי.

(255) כ"י ר' לוי, והשלם.

(256) עי' להלן עמ' 711 ואילך.

(257) "גדול" גם בהוספה שבספרי שם.

(258) כל כ"י וד"י, ד"ח: למינו.

(259) כ"י, ובהם ל"י גם "שביהודה".

(260) כנוסח כ"י מ' ויל', דפו': להביא סנונית לבנה דברי ר"א.

(261) כ"י, דפו': אותה, שקרקבנו.

(262) תוס' פ"ג כג: אנשי איש (כך גם בה' צוק, ומיותר) כפר תמרתא שביהודה היו אוכלין את הזורירין מפני שיש להן זפק אנשי שוק העליון שבירושלים היו אוכלין את סנונית לבנה מפני שקרקבנה נקלף, כנוסח הכ"י.

(263) תרגומים: בת נעמיתא, ירוש' שבת פ"א ג ע"ד: תני ר' ישמעאל ואת בת היענה

זו ביצת הנעמית (עי' כלים פ"ז מ"ד: ביצת הנעמית הכצופה) ועי' בבלי חולין סד ב.

כמשמעו⁽²⁶⁴⁾. נץ [נץ] ⁽²⁶⁵⁾ ממש⁽²⁶⁶⁾ כשהוא או' למינ' להביא (! בהוספה שבכ"י ר' בספרי ראה פיס' קג. מדבי ר"י: כשהוא אומר למינהו להביא את בן חוריה. ככתוב בספרא עצמו למטה⁽²⁶⁷⁾. ועי' השמיטו כאן) הכוס זה הקאת (!) והשלך (!) ואת הינשוף (!) (והדוכיפת) והתנשמת זה בעופות זאת או אינו או' זה בלא בתנשמת' שבעופות או אינו אלא תנשמת' שבשרצים צא ולמד כולה (חול' סג א: ת"ר תנשמת באות⁽²⁶⁸⁾ שבעופות אתה אומר באות שבעופות או אינו אלא באית שבשרצים אמרת צא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מעניינו במה הכתוב מדבר בעופות אף כאן בעופות תניא נמי גבי שרצים כה"ג תנשמת באות שבשרצים וכו'. ועי' להלן) החסידה זה דאה לבנה זה אנפה זו היא דוכיפת (!) וכולם מין דאה הן דוכיפת זה חורשת שבשים (!) || עורב זה עורב כל עורב וכו' — כבספרא!

והנה גם תם י' יחיא בהגהות ספרא שב"תומת ישרים" הוסיף כאן בין ה"ו וה"ז: ואת בת היענה זו הנעמית ואת התחמס זו החטפות. ואת השחף זה השחף. ואת הנץ זה הנץ. למינהו זה בר הדיא. ואת הכיס זה הקדיאת⁽²⁶⁹⁾. ואת השלך זה השולה דגים מן הים⁽²⁷⁰⁾ ואת הינשוף זה הקיפוף⁽²⁷¹⁾. ואת התנשמת זה תנשמת שבועופות אתה אומר זה תנשמת בעופות או אינו אלא תנשמת שבשרצי' אמרת בא (!) ולמד באחד משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר כפופות (!) הוו תישמת (!) שבועופות לא תנשמת שבשרצים. הקאת זה הקיק⁽²⁷²⁾ הרחם זה השרקרק⁽²⁷³⁾ החסידה זו דיה לבנה האנפה זו דיה רגזנית⁽²⁷⁴⁾. הדוכיפת זו חורשת שבשדות⁽²⁷⁵⁾. ואת העטלף זה ערפד⁽²⁷⁶⁾. כל שרץ העוף וכו' (=וגו') כלל הכתוב כל שרץ שבועופות (פירוש שלא התיר הכתוב אלא אלו, הארבה ומיניהם והשאר כלם אסורים) ולא ריבה מהם התר לאכילה⁽²⁷⁷⁾. || כל שרץ וכו'.

בכ"י שלו היתה אפוא ההוספה לפני ה"ז, ולא לפני ה"ד, ואמנם גם בכ"י ר' יש שוב בסוף ה"ז: עורב זה עורב גדול! וההוספה הזאת היא מדבי ר"י (אתה אומר — או אינו, איסי בן יהודה), וחולקת בכמה דברים על הספרא. וחלק מהוספה זו נוסף גם בספרי ראה. ולהוספה זו הוא שכיון הרמב"ן בדבריו שהבאתי למעלה.

(264) ות"א ות"י: צפר שחפא.

(265) „נץ” פ"ב נוספה בין השיטין.

(266) ת"א: ונצא, ת"י: בר נצא.

(267) בכ"י ר': למינהו להביא את בר חוריה, וכזה בחולין סג א.

(268) אונק': ובותא, ת"י: ומותיא.

(269) „קדיא וקיפופא” ת"י: וקריא.

(270) רב יהודה בחולין סג א, תרגומים: שלרנונא.

(271) כתרגומו, ועי' חולין סג א ותוס' שם.

(272) ת"י: קקא, ירוש' שבת פ"ב ד ע"ג: תני ר' ישמעאל ואת הקאת זה קיק.

(273) רב יהודה שם ותרגומים.

(274) רב יהודה שם ותרגום יונתן.

(275) בתרג': נגר טורא.

(276) ת"י: טרפדי.

(277) עי' בהוספה שבה"א.

2) מצורע פרשה ב ז אינה חולקת על פ"ב ב—ג (כדעת הראב"ד שם), אלא שלא פירש כאן מהו "בית הסתרים" וסמך על פ"ב שפירשהו שם²⁷⁸).

3) צו פרשה ג גו שומע אני וכו', כבר העירונו שזו הוספה מדבי ר' ישמעאל שדחקה רגלי הספרא העיקרי כאן (ובחים נב א).

4) שמיני פרשה ה א—ז: וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד העכבר והצב למינהו והאנקה והכח והלטאה והחומט והתנשמת אלה הטמאים לכם בכל השרץ מה תלמוד לומר לפי שנא מר לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (יא מג) שומע אני טומאות הגויות (אכל אוכלין טמאין, כר"פ ביומא פ ע"ב [כפי' זיר], ובפי"ב ג: יכול לא יהו פוסלים את הגוף ת"ל ונטמאתם בהם) טומאת²⁷⁹ הקדושות (המעלות שעשו בקודש) ת"ל החולד והעכבר והצב (למינהו) טמאים (כלומר: פרט) יכול יהו אילו²⁸⁰ מטמאים אדם וכלים ואילו יהו מטמאים אדם ולא כלים או כלים ולא אדם ת"ל אלה אין לך אלא אילו או אינו מוציא אלא כל שאינו טעון כעין הפרט²⁸¹ מה הפרט מפורש בעל עצמות ופרה ורבה אף אין לי אלא²⁸² בעל עצמות ופרה ורבה, מנין בעל עצמות ואינו פרה ורבה או אינו בעל עצמות ופרה ורבה עד שאתה מרבה [להביא] (כ"ר) את [כל] (כ"ר) בעלי עצמות ופרים ורבים²⁸³ ת"ל אלה הטמאים לכם בכל השרץ אין לך מטמא בשרץ אלא אילו בלבד. (ב) זה לכם הטמא להביא את דמו שיטמא כבשרו²⁸⁴ והלא דין הוא וכו' ת"ל זה טמא וכו'. (ג) יכול יכשיר הזרעים ודין הוא וכו' ת"ל לכם וכו'. (ד) מתוך (כ"ר: בתוך) שנאמר עכבר יכול (חולין קכו ב: שומע אני) אף עכבר של ים יטמא. (והלא) דין²⁸⁵ הוא טמא בחולדה וטימא בעכבר וכו' או מה חולדה כמשמעה אף עכבר כמשמעו אף אני אביא עכבר שבים ששמו עכבר ת"ל על הארץ להוציא את שבים. (ה) או אינו אומר [אלא]²⁸⁶ על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא ת"ל השרץ וכו'. (ו) או אינו [או'] (כ"ר) אלא השורץ יטמא וכו' ודין הוא טמא חולדה וכו' ת"ל בשרץ להביא את העכבר שחציו בשר וכו'. (ז) צב זה הצב למינהו לרבות (חולין קכו א: להביא) מינים של צב וכו'. ואחריו דורש בפ"ז א—ג "הטמאים" ²⁸⁷.

והנה כל הטרמינולוגיה שבפרשה ה' חשודה כדבי ר' ישמעאל. ולא עוד אלא שאין אנו מוצאים בכל הספרא שימוש ב"כלל ופרט וכלל" ומה הפרט מפורש המיוחד לדבי ר' ישמעאל, ואמנם גם עיקר הדין כאן נמצא בדבי ר' ישמעאל שבתוס' שבועות פ"א ז: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא כלל או בגבלת חיה טמאה וגו' פרט או כי יגע בטומאת אדם וגו' ("לכל טומאתו אשר יטמא בה") כלל כלל ופרט וכלל אי

278) ופי"ב ג מכוון כלפי דבי ר' סבירוש' קידוש' פ"א נט ע"ד = "תניא" בוסטה טז א.

279) כ"ר: ולא טומאת, כבתוס'.

280) כ"ר: שיכול אילו יהו.

281) כ"ר, וכזה ילקוט וד"ת: שאינו כעין.

282) כ"ר ויל', דפו': אף אינו מוציא.

283) כ"ר (ושם נוסף: מנ'), דפו': שהם פרים ורבים.

284) ב"ר פרשה ס ח 650: רשב"י אמר טמא הטמא ר' לעזר בר' יוסי אמר זה וזה, ועי'

מעילה יז א.

285) כ"ר ובבלי.

286) כ"ר וד"ת.

287) ברייתות שהובאו בבבלי קכב ב, קכו ב ומעילה יז א.

אתה דן אלא כעין הפרט וכו' לומר לך מה הפרט מפורש טמאות מפורשות מן התורה יצא עדר גמלים וכו' ר' נתן אומר טומאת גויות ולא טומאת קדושות²⁸⁸) יצא השורף את הפרה ופרים והמשלה את השעיר שהן טומאת קדושות. ואפשר ע"כ שכל הפרשה מדבי ר' ישמעאל, ואנו רואים שהטרמינולוגיה בה"ד (יכול) וה"ז (לרבות) נשתנתה בספרא ע"י המאסף, ואפשר שגם בה"א וג' (יכול) נשתנתה. ואותו הדין של ה"א: מנין בעל עצמות ואינו פרה ורבה וכו' — אנו מוצאים גם

(5) בפרשה ג ד: אתה אומר [לכך] נאמר במים, במים שהתרתי באותן מים²⁸⁹) אסרתי או אינו אומר אלא במין שהתרתי בו באותו המין אסרתי ואי זה מין התרתי בעל עצמות ופרה ורבה אף לא אסרתי אלא בעל עצמות ופרה ורבה ומנין בעל עצמות ואין פרה ורבה ואין בעל עצמות ופרה ורבה עד שאתה מרבה לה ב"א וכו'.

והלכה זו נמשכת לברייתא א': הואיל והתיר במפורש וכו' ולא לג"ש שבה"ג²⁹⁰). וכבר נדחקו בזה. והטרמינולוגיה של הלכה א' (שומע אני וכו') היא כולה דבי ר' ישמעאל. ונראה אפוא שה"ג מדבי ר"ע, והשאר מדבי ר' ישמעאל.

והברייתא ששנה מתתיה בר יהודה (חולין סז א) בענין זה היא כולה דבי ר"ע לפי הטרמינולוגיה שלה ואינה בספרא.

(6) שם פ"ב א—ב: וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את היתושים וכו' (חולין סז ב) לא יאכלו ("אכלו") לחייב את המאכל כאוכל או לא יאכלו לאוסרם בהנאה ת"ל לא תאכלום (פסוק מב) הא כיצד באכילה הם אסורים בהנאה הם מותרים הא מה אני מקיים לא יאכלו ("אכלו") לחייב את המאכל כאוכל (=פרק ה א ושם כתוב "לא יאכלו", ומשם הוצרך לכאן?). (ב) הולך על גחון זה נחש כל הולך על גחון להביא וכו' להביא וכו' להביא וכו'. לא תאכלום יכול יאכלום לקטנים ת"ל לא יאכלו (כ"י: תאכלום). הברייתא האחרונה היא שהובאה ביבמות קיד א: לא תאכלום להזהיר גדולים על הקטנים. והיא דבי ר"ע ומתנגדת לברייתא א', שלפיה אין ב"לא תאכלום" אלא איסור אכילתו שלו. וברייתא א' מתאימה לדברי ר' יצחק במכילתא פסחא פט"ז (ומה אם שרצים קלים עשה בהם את המאכל כאוכל, וא"כ נשנית הדרשה במדרשו של ר' ישמעאל גם בשרצים). ירוש' פסחים פ"ב כח ע"ג. ולענין חלב שנינו בפ' צו פרשה יז, לא תאכלוהו יכול לא יאכלנו לאחרים ("לגוים") תלמוד לומר ואכל מאכלו אתה לאחרים (וגם כאן אלמלא "ואכל", היו למדים מן לא תאכלוהו שלא יאכלנו לאחרים). [כשהביאו בפסחים כג א ברייתא הסמוכה בספרא. מחלוקת ר' יוסי הגלילי ור"ע, לא הביאו זו שלפניה, אע"פ שיש בה דברים מפורשים לענין הגידון]. ואמנם נראה שכל ה"א וה"ב (ע"ד "לא תאכלום") — מדבי ר' ישמעאל היא, וכן

פרק ה א.

(7) באותה פרשה ישנה עוד הוספה, בה"ז—ה"ח: וכל נפש תחיה הרומשת במים להביא את הדגים, וכל נפש השורצת על הארץ להביא את החגבים ולמה בא להבדיל לא בשביל²⁹¹) השונה אלא לידע²⁹²) אי זה טמא ואי זה טהור. (ז) ולהבדיל בין הטמא ובין

288 רנ"ג בערוך ע' טמא פ"י: גזיות השרץ והנבלה והמת יזב וזבה ונדה וכיוצא בהן וטומאת קדושות השורף את הפרה וכו' והביא ראיה מן התוס', והאחרונים דחו פירושו.

289 כ"י ר', דפו': בהם במים.

290 ובחולין סז ב מסיים בה: היכן התיר בכלים וכתוב את זה תאכלו מכל אשר במים וגו' וכו'.

291 כ"י ר', דפו': בלבד. 292 כ"י ר', דפו': הידוע.

הטהור צריך לומר בין פרה לחמור והלא כבר הם מפורשים אם כן למה נאמר ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור בין טמא לך לטהור לך בין שנשחט רובו של קנה לנשחט חציו וכו'. (ח) בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר הם²⁹³ מפורשים איך למה נאמר בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בין טרפה כשירה לטרפה פסולה. אחרים אומרים בין החיה אשר לא תאכל בא ליתן אזהרה לחיה ("טמאה"). והנה ה"ז היא תדר"י שבחולין מב"א: בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל אלו שמנה עשרה טרפות שנאמרו למשה מסיני. אבל הספרא בשמיני פ"ג ה' דורש זה (בראב"ד: ד"א) מן אך את זה לא תאכלו ומעלי הגרה וכו' יש לך במעלי הגרה ובמפרסי הפרסה שאי אתה אוכל ואילו הן הטרפות. וה"ג ריש ה' טרפות (ד"ו קכז ג) מביא תחילה ברייתא דספרא פ"ג: תניא אך וכו' ואיזה זה אילו טרפות דבי ר' ישמעאל תנא בין החיה וכו' (וממשיך דברי הספרא בה"ו). (8) גם בספרא צו פרשה י' ישנה הוספה מדבי ר"י: כל דם לא תאכלו יכול (בכריתות כא א: שומע אני!) אף דם מהלכי שטים, דם שרצים וכו'.

הברייתא הזאת הובאה בכריתות כ"ב—כא א (ת"ר) ונתפרשה שם, ואמר עלה: האי²⁹⁴ תנא דבי ר' ישמעאל בכללי ופרטי דרשינן כי הדין (כך!) גוונא, שמ"ק: דבי ר' דכללי ופרטי דריש כהדין גוונא. ויוצא מזה, שברייתא זו דבי ר"י היא!

והדין שישנן עוד כמה וכמה ברייתות כאלה, שנשתקעו ע"י סופרים ומעתיקים בספרא שלנו, וברור שמקומות שיש בהם טרמינולוגיה של דבי ר"י חשובים, וכאלה ישנם הרבה והרבה, וכמה מהם קיבלו כבר אצלנו טרמינולוגיה של דבי ר"ע, בשעה שבבבלי יש להם עוד זו של דבי ר"י:

נדבה פרשה יב ב (להביא, מנחות גז ב: לרבות, ומחלפת); שם פרשה יד ו—(ע' לעיל); צו א ב—ג (שומע אני); שם יד (אתה אומר—או אינו); שם פ"ב ב (שומעני); שם פרשה י' ה: יכול בנבלת בהמה טמאה במשמע ודין הוא, בבבלי זבחים ע א: אתה אומר בחלב בהמה טהורה הכתוב מדבר, או אינו—אמרת; שמיני פרשה ב' (אתה אומר—או); שם ג' (משמע מוציא מיד משמע לפי—כ"י ר'—שנאמר, וע' לעיל); שם פרשה ג' ו' (להביא); פ"ה ד—ה (להביא, וע' לעיל); פ"ו א, ד—ה (להביא); פרשה י' ד—ה (להביא); פ"ב ג' ו' (להביא); תזריע א א (לפי שנאמר—שומע אני); ה (שומע אני); פ"א ב (שומעני); ז (להביא); פרשה ג ב (להביא, ב"פ); פ"ד ה (להביא); פרשה ה א (להביא); אחר פ"א ה (להביא); ועוד (על צו פרשה ג, ע' לעיל).

ודבר זה צריך בדיקה.

אתה אומד ב' וכו'—נוסף בכמה נוסחאות של הבבלי בהשפעת דבי ר' ישמעאל: כך (1) זבחים יג א, כ"י ותוס', וליתא בד"י (ת"כ נדבה פרשה ד).

(2) יומא סח א (ת"כ חובה פ"ה ד) ליתא בכ"י ביומא ובכ"י ר' ב' בסנהד' מב ב ובזבחים קה ב בילקוט.

(3) יומא נט א (זבחים נג א) (ת"כ חובה פ"ט ב)—ליתא ביומא בכ"י מ' ולונדון.

293 כ"י ר', דפ"ו: הם כבר.

294 כ"י מ' ושכטר: ה א.

(4) זבחים סד ב (ת"כ חובה פי"ח ח) — ליתא בדפוסים. ואיתא בכ"י.

(5) חולין כא א (ת"כ חובה פי"ח י) — ליתא בילקוט.

(6) מנחות עג ב (ת"כ חובה סוף פי"ט) — לי' כ"י מ'.

(7) פסח' עא א (ת"כ צו פי"ב ז) — ליתא בדפוסים וישנו בכ"י.

(8) זבח' מג ב (ת"כ צו פי"ד ג) — ליתא בילקוט.

(9) זבח' ע' ע"א (ת"כ צו פי"ה ה) — ליתא בכ"י ק' וילקוט.

גם מן. שאר סיפורי דבי רב' של הבבלי נכנס בספרא שלנו:

ספרא אחרי פ"ח ג: ומניין שיום הכיפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה ת"ל שבתון (טז לא) שבות. יכול תהא שבת בראשית (שכתוב בה "שבתוך", שמות לה ב) אסורה בכולם ת"ל הוא הוא אסור בכולם ואין שבת בראשית אסורה בכולם. וכן באמר פי"ד ד באמצע: ומניין וכו' (שבת שבתון, שם כג לב). והנה ברייתא זו מובאה בתלמוד (יומא עד א) בשם "שאר סיפורי דבי רב": דתנו רבנן ורב יוסף בשאר סיפורי דבי רב מניין וכו' ת"ל שבתון שבות.

אבל הברייתא הזאת עומדת בספרא שלא במקומה. שאע"פ שהכתוב נאמר כאן. היה צריך לחבר אותה לפי סוף ה"ט: ת"ל שבתון שבות²⁹⁵, ולא להפסיק באמצע בדרשות אחרות. ולהתחיל אח"כ שלא כרגיל²⁹⁶. בלא ציון של הכתוב: ומניין וכו'. וגם בפ"ד מתחיל בלא כתוב: ומניין וכו'.

ועל-כן אין-ספק שזהו הוספה בספרא ממקום אחר ומדרש אחר. אולי ממכילתא דרשב"י בתשא או בויקהל²⁹⁷, ואינה מעיקר ספרא. וישנן הוספות מאחרות ע"פ הבבלי:

א. תזריע פרשה א ח: וישש לו שני גבין ושני שדראות. שאינו בד"ר ובכ"י ר'. והיא הוספת רב בגדה כס ב (ע"י לעיל). ועל פיו הוסיפו בנוסח שהיה לפני הילקוט. ועל פיו הכניסוה בדפוסים בספרא.

ב. קדשים פ"א א: ר' דוסא אומר מנין שאין מברין על הרוגי ב"ד ת"ל לא תאכלו על הדם רע"א מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום אותו היום ת"ל לא תאכלו וגומר ור' יוסי בר' חנינא אמר אזהרה לבן סורר ומורה מנין ת"ל לא תאכלו על הדם. כ"ז אינו בדין. ובכ"י ר' הנוסח ר' דוסא אומר לא תאכלו על הדם אין מברין על הרוגי ב"ד. והשאר ליתא (וע"י להלן).

וכל הוספה זו היא ע"פ הבבלי סנה' סג א. שהסמיך לברייתא דספרא שם בתחילת הלכה א' דברי ר' דוסא ור"ע. ועליהם: וא"ר יוסי בר' חנינא²⁹⁸ אזהרה וכו'. והנה בבבלי יש כאן צירוף של שתי ברייתות (כמו בפסחים כח ב ועוד). ועליהם דברי ריב"ח האמורא. ואין זה כלל ספרא. ובעל ד"ת הוסיף רק: ר' דוסא אומר לא תאכלו על הדם שאין מברין על הרוגי ב"ד. בכ"י ר'. אבל מתוך הלשון רואים, שזו היא הצעה של מדרש ולא לשונו.

ובדפוסים הוסיפו הכל ע"פ הבבלי! (חוץ מכמה וכמה הגהות על פי הבבלי). על ההוספות הגדולות שבספרא מ"דבי ר' ישמעאל". והן "מכילתא דעריות" (אחרי

(295) = מכיל' דרשב"י, הוצ' אפשטיין מלמד 20.

(296) היוצאים מן הכלל מעטים הם, וצריך לבדוק אחריהם.

(297) ע"י מדרשב"י הוצ' הופמן 166, [הוצ' אפשטיין מלמד 222 ר' 224].

(298) כנר כ"י מ' וק' ורמיה, ורש"ל הגיה: וריב"ח א"מ ר', וכך הרפ"טו אחריו בדפוס קראקא

פ"ג ג—טו, וקדושים פ"ט א—ג, יז—פ"א יד). שאינה בכ"י ר' ואינה בד"ה, והוסיפה בעל "קרבן אהרן" מן הילקוט, וכן הוסיפם בעל ההגהות שבת"י מכ"י אחר, — ע"י לעיל (אצל "דבי ר' ישמעאל"), וכן על "מכילתא דמילואים" (סוף צו — תחילת שמיני), שאינה בכ"י ר'. נשאר לנו לדבר על ספרא פרשת בחוקות, המתיוחד בין באגדה שלו ובין בהלכה, ובדל משאר הספרא.

ח. ספרא פרשת בחוקות

ספרא פרשת בחוקות אינו תני ר' חייא, אבל השתמש הרבה ב"תני ר"ח": הדברים שישנם בה "תני ר' חייא" הם:

(1) פרשה א ה: הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא = תני ר' חייא בויק"ר פל"ה, סתם בירוש' ²⁹⁹: ולית ליה לרשב"י הלמד על מנת לעשות וכו'!

(2) ספ"ג ז: ואולך אתכם קוממיות, ר' שמעון אומר מאתים אמה (דורש: קוממיות — קומה של מאות) ר' יהודה אומר מאה אמה כאדם הראשון אין לי אלא אנשים גשמים מניין ת"ל בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל וכמה היא תבנית היכל מאה אמה דבר אחר ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה.

והנה בב"ר פ"ב ו (תיאודור 104—105): תני ר' חייא בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה, ר' יודן אמר מאה אמה, ר' שמעון אמר מאתים, ר' אלעזר בר' שמעון אמר שלש מאות אמה (מנ' קוממיות), קומה מאה אמה מיות מאתים אמה, וכוה בבמ"ר פ"ג (ר' שמעון אומר מאתים אמה קוממיות קומה של מיות ר' יהודה אומר ק' אמה כאדם הראשון).

והנה "ד"א" שלנו הוא "תני ר' חייא" שבמדרש, ואח"כ הביא דברי ר' יהודה ור"ש ודברי ראב"ש שאינם בספרא; ונראה אפוא שהמדרש השתמש כאן גם ב"דברי ראב"ש", אבל לא הספרא.

ובבבלי ³⁰⁰ הברייתא בסגנון אחר: ואולך אתכם קוממיות ר' מאיר אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון ר' יהודה אומר מאה אמה כנגד היכל וכתליו שנאמר אשר בנינו וכו' מחוטבות תבנית היכל.

וגם זו אינה מתאימה עם הספרא.

(3) פ"ד ג: חרעתם לריק זרעכם וכו' זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת ושניה והיא ³⁰¹ מצמחת ואיביים באים ואוכלים אותה [ד"א] ³⁰² זרעתם לריק זרעכם ואכלוהו ואיביכם כנגד הבנים והאבות הכתוב מדבר שתהא עמל בהם ומגדלן והתטא בא ומכלן וכה"א אשר טיפחתי וגר'.

ו"ד"א" זה מובא גם באיכ"ר ספ"ב: תני ר"ח כנגד בנים ובנות וכו'.

(4) פ"ו א: והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם בריתי. נקם בברית וכו' — ויק"ר פ"ו, תני ר"ח.

(5) פ"ח י: לא מאסתי ולא געלתי לכלותם וכי מה נשתייד להם שלא נגעלו ושלא נמאסו, והלא כל מתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם ואילולי ספר תורה שנשתייד

²⁹⁹ ברכות פ"א ג ע"ב (שבת פ"א ג ע"ב).

³⁰⁰ כ"ב ע"א וסנהדר ק ע"א.

³⁰¹ כ"ר, דפו': ובשניה.

³⁰² כנ"ר הילקוט ולק"ס (ושם הסדר הפוך).

להם לא היו משונים מאומות העולם כלום (אלא) לא מאסתים בימי אספסיונוס. ולא געלתי בימי יון, לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן. כי אני ה' אלהיהם בימי גוג. בכ"י ר' אין "אלא" (ושם "ולא"), וגם הילקוט אינו מביא מ"אלא" והלאה כלום. אלא מביא לשון הגמרא במגילה יא א בתור "ד"א. ושם: נטלו מהם [מה נשתייר להם זה ס"ת] שאם לא וכו' (וצ"ל: שאילולא ס"ת). — מתאים לנוסח כ"י ר', שלפיו "לא מאסתים בימי אספסיונוס" וכו' "ד"א" הוא ובאסתר רפ"א ד"ר: תני ר' חייא לא מאסתים בימי אספסיונוס ולא געלתי בימי סרנכיס (= טרכינס, אנטיכוס ?) ⁽³⁰³⁾ לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן ⁽³⁰⁴⁾ כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג. וזה מתאים בעיקרו ל"ד"א" שבספרא ⁽³⁰⁵⁾.

ויש בו גם הרבה מדבי ר' ישמעאל: בפ"א: ונתתי גשמיכם בעתם ברביעיות אתה אומר ברביעיות או אינו אלא בערבי שבתות אמרו אפי' שנים כשני אליהו וכו' הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם ברביעיות. [ונתתי גשמיכם בעתם בלילות] ⁽³⁰⁶⁾ מעשה בימי הורודוס שהיו גשמים יורדים בלילות וכו'. ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי ⁽³⁰⁷⁾ שבתות. מעשה בימי שמעון בן שטח [ובימי] ⁽³⁰⁸⁾ שלמצו המלכה שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת וכו'.

המדרשים חולקים זה על זה, וכ"ה בויק"ר פליה ה: ד"א ונתתי — ד"א ונתתי. הראשון הוא דבי ר' : אתה אומר — או אינו, ו"אמרו" הוא "א"ר יצחק" שבבבלי תענית ח ע"ב, כלומר ר' יצחק תלמידו של ר' ישמעאל ⁽³⁰⁹⁾. המדרש השני חולק: בעתם בלילות, והשלישי חולק על הראשון ועל השני: בעתם בלילי (= ערבי) שבתות. בספרי עקב פס' מב 89 (שהוא דבי ר' : ר' נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת כדרך שירדו בימי שלמצו ⁽³¹⁰⁾ המלכה, וזו כמדרש השלישי.

ובברייתא שבבבלי תענית כג א: ונתתי גשמים בעתם לא שכורה ולא צמאה וכו' דבר אחר בעתם בלילי רביעית ובלילי שבתות שכן מצינו בימי שמעון בן שטח וכו' וכן מצינו בימי הורודוס וכו'. ברייתא זו צירפה אפוא כל המדרשים לאחד, אע"פ שהם חולקים (מין "מנקיט ותני חומרי מתנייתא" שבבבלי) ⁽³¹¹⁾. גם המדרש הסמוך, פ"א ב, ונתתי גשמיכם בעתם לא גשמי כל הארצות וכו' — כיוצא בו בספרי עקב שם ⁽³¹²⁾ : מטר ארצכם ולא מטר כל הארצות וכה"א הנותן מטר על פני ארץ וכו'.

(303) ברפוסים: טרכינינוס.

(304) בד"ח הגיהו והוסיפו ע"פ הגמרא: לכלותם בימי המן להפר בריתי אתם בימי

רומאים.

(305) ודומה לו במגילה בד"ו וכ"ה בשם שמואל, אבל באסתר שונה.

(306) ד"ת וכ"י ר' וילקוט (ושם חסר).

(307) כ"י ר', דפרי: בלילות.

(308) כ"י ר', ובילקוט חסר "בימי שלמצו המלכה", ונראה שלקוט מספרי.

(309) וכך למשל חולין קלס ב וספרי ראה פס' קג, זבחים סט א: א"ר יצחק וכו', ועוד, ע"י

הלוי, דורות הראשונים ח"ב, 186—187, ואלבק 108.

(310) כ"י ר' וקטע כ"י ר' ומה"ג, דפרי: הלני.

(311) שבת קלח א (אביי), ע"ז מב ב (רב ששת).

(312) ע"י תענית י ע"א.

ובפס"ה ד: ולא תתן ארצך יבולה, מה שאת מוביל לה = ספרי עקב פס' מג: והאדמה לא תתן את יבולה, אף לא מה שאתה מוביל לה.

והאגדה שבבבחותי חולקת על שאר הספרא:

פ"א ז: ואכלתם לחמכם לשובע אין צ"ל שיהא אדם אוכל הרבה ושבע אלא אוכל קימעא וכו' — בניגוד לבהר פ"ד ד: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע שיהא אדם אוכל הרבה ושבע דברי ר' יהודה. רשב"ג אומר אף [היא] (כ"ר) אינה סימן ברכה, אי"כ למה נאמר ואכלתם לשובע, אוכל ולא גוסי («מקיא»). ד"א ואכלתם לשובע שלא יהא דבר חסר משולחנו וכו': כולם שלא בבחותי.

ושם: וישבתם לבטח בארצכם, בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לה. אבל בבהר שם: וישבתם לבטח ולא מפורים ולא מפחדים, עליה ולא גולים, וכן שם ג: וישבתם על הארץ ולא גולים, לבטח ולא מפורים⁽³¹³⁾.

וגם דרך מדרשו שונה:

כשהוא דורש בפרשה א ב יתור-לשון של «ואת מצותי תשמרו», הוא מביא כמה דרשות כאלה של יתור-לשון (הלכה ב—ד), כאילו היה זה דבר חדש, בה בשעה שכל הספרא מלא מדרשות כאלה.

וגם דרך-מדרש מיוחד לו:

בפס"ה ז דורש: ונשמו דרכיכם, דרך דרכי דרכיכם לרבות שבילים גדולים [ושבילים] קטנים (כ"ר). וכן ספ"ו ד: ונתתי את עריכם חרבה עיר [ערי] עריכם [לרבות כרכין ומחוזות, והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכם]⁽³¹⁴⁾ לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ודרך זו אנו מוצאים לר' נתן (השייך לחוגם של דבי ר"י) במכילי פסחא פ"ז 24⁽³¹⁵⁾: ר' נתן אומר שפטים, שפט שפטי שפטים נרקבים וכו', ובמכילי יתרו בחדש פ"ט, הורוויץ 235: וכל העם רואין את הקולות קול קולי קולות ולפי ד לפידי לפידיים וכו', וכן שם פ"ג: ויהי קולות, [קול] קולי קולות, מיני קולות משונים זה מזה, וברקים, [ברק] ברקי ברקים, מיני ברקים משונים זה מזה, וכיוצא בו בס"ז (שאנו מוצאים בו כמה סתמות כר' נתן)⁽³¹⁶⁾, 258: ככל חוקותיו וככל משפטיו חוקת (כנו' הילקוט) כחקתי חקתיו וככל חקותיו משפט (כנו' הילקוט) כמשפטי משפטיו וככל משפטיו ליתן בפסח דורות מה שלימד בפסח מצרים.

דרך-מדרש זו אין אנו מוצאים בשאר מדרשי-הלכה, וכלל כלל לא בספרא.

וגם בדרך, אלתיקרי' שלו שונה הוא בסגנינו מכל שאר מדרשי-הלכה:

בפ"ג: והבאתי מורך בלבבם, אינו אומר והבאתי מורך בלבבם אלא והבאתי מרוך⁽³¹⁷⁾ בלבבם ואיזו זו זו אימה ופחד וכו'⁽³¹⁸⁾, ושם ה: וכשלו איש באחיו אינו אומר איש באחיו אלא איש בעון אחיו, ופ"ח ב: אינו אומר ימיו «בעונם» אלא ימיו בעונם, וכן בפרשה

(313) כ"י ר': מפחדים.

(314) כ"י ר' וילקוט וד"ת (ונשמט בדפו' ע"י הדומות).

(315) כנו' הילקוט ומדרש חכמים (ועי' ח"ג בהוצ' הורוויץ).

(316) עי' הורוויץ בהקדמתו עמ' xviii. (317) ד"ו וראב"ד ור"ש.

(318) «משמע ליה מרוך יותר לשון קשה מן המורכ», «פי' הריש»; כ"י ר': אלא והבאתי

מולך, ופירושו מן «מלך בדעתו», «מולכנא» בארמית.

ב ג, או יש לך שאינו למד ואינו עושה ומאס באחרים אבל אינו שונא את דחכמים ת"ל
ואם את משפטי תגעל נפשכם אינו אומר ואם את משפטי תגעל נפשכם
אלא ואם את משפטי (=משפטי) תגעל נפשכם⁽³¹⁹⁾.
וכן ב"תני ר' חייא" שבאיכר ספ"ב (=בחקותי פ"ד ג, ע"י לעיל) מסיים באיכר שם:
אשר טפחתי ורבתי (כ"ה בד"ר) אין כתיב כאן אלא אשר טפחתי ורבתי אויבי כלם
(ונראה שיש לסרס: ורבתי אין כתיב כאן אלא ורבתי). וברור שגם כאן ישנו
לפנינו: אינו אומר אשר טפחתי וכו'⁽³²⁰⁾.

וגם בחלק ההלכה שונה פרשת בחקותי משאר הספרא:
בפ"ט שנינו: ואם המר ימיר לרבות את האשה. ואם המר ימיר לרבות את היורש
— בניגוד לספרא נדבה פ"ג: קרבנו לא קרבן אביו וכו' שר' יהודה אומר אין
היורש סומך (ואין היורש מימר)⁽³²¹⁾, וכסתם משנה⁽³²²⁾, ור"מ (בתוס' מנחות
פ"י ה"א).

וגם את האשה מרבה ר' יהודה (בבלי שם ושם) מן המר ימיר, אבל לשון מדרשו
שונה: "לפי שכל הענין אינו מדבר אלא בלשון זכר מה סופינו לרבות את האשה ת"ל
ואם המר ימיר", וזה בוודאי סתמו של ר' יהודה, שאינו בספרא שלנו כאן.
והמדרש הזה כפול בפ"ג ד: אם המר ימירנו לרבות את האשה, ואם המר ימירנו
לרבות את היורש.

ואמנם הסתם שלנו בספרא בחקותי כאן מתאים עם סתמותיו בפרשה ד ז: ואם
גאל יגאלנה לרבות את האשה, ואם גאל יגאלנה לרבות את היורש, וכן בפ"י
ב: ואם המקדיש יגאל לרבות את האשה, ואם המקדיש יגאל לרבות את היורש,
וכן בפ"י יא: ואם גאל יגאל לרבות את האשה, ואם גאל יגאל לרבות את היורש.
וכן בפ"י י: ואם גאל יגאל ("איש ממעשרו") לרבות את האשה, ואם גאל יגאל
לרבות את היורש, וזה סתם כר' שמעון בן אלעזר בשם ר' מאיר בירוש' מעשר שני
פ"ד נה ע"א⁽³²³⁾: אשתו אינה פודה לו מעשר שני רשב"א אומר משום ר"מ
אשתו פודה לו מעשר שני, וברייתא שבבבלי קדושין כד א משובשת (שהוסיפו
בדברי ת"ק ורשב"א "בלא חומש", ואביי מפיך לה).
וא"כ סתם שלנו — רשב"א אליבא דר' מאיר.

ויש לנו בפרשה זו סתם שני כרשב"א, פ"ט יב: ואם משנתנו ("לבכור")
לכהן זה וזה אין עושים תמורה, וזהו כרשב"א בתוס' תמורה פ"א ב ובבלי ח ב.
ויש לשים לב לעובדא, שרשב"א מובא אך מעט בספרא — כששה מקומות: חובה
פרשה ד יז "משמו" (של ר"מ), תזריע פ"א ו, מצורע פרשה ה ט, קדושים פ"ד יח, פרשה ג ד
"משמו" (של ר' יהודה), פ"ז טו⁽³²⁴⁾.

(319) בילקוט וכ"י ר' ליתא, וע"פ הילקוט מחקהו, אבל בטעות.

(320) ואמנם גם בס"ז (ע"י לעיל) יש לו, לכל הפחות חלק לר' חייא, ועל קרבנו של ר"ח
לדבי ר' ישמעאל כבר דברנו.

(321) מנחות צג א, ערכין ב א ותמורה ב א. (322) מנחות פ"ט (פ"י) מ"ז (צב א).

(323) עירובין פ"ז כד ע"ג וקידושין פ"א ס ע"א ותוס' מע"ש פ"ד ד, אלא שבהרצ' צוק' היא

משובשת.

(324) אמור פ"ב ה מסופק, מפני שבספרי ראה פ"ט קלד: ר' שמעון: וקדושים פ"י ח — הוא

מכיל' דע"ר יות.

ויש בו דברים, שאינם מתאימים כלל לשיטת מדרשו של ר"ע ותלמידו ר' יהודה:
פיי"ב ט: יכול בשני מעשרות הכתוב מדבר («מעשר ראשון ומעשר שני») ת"ל הוא,
הוא האמור כאן והוא האמור להלן («בפרשת עשר תעשר, שאינו מדבר אלא במעשר שני»)
דברים מחוסרים כאן אמרן הכתוב להלן.

והנה ר"ע דורש מן «עשר תעשר» «שני מעשרות», «אחד מעשר דגן ואחד מעשר
בהמה» (ספרי ראה פיס' סב), ולהלן הי"ב: ת"ל עשר תעשר שני מעשרות וכו' דברי
ר"ע (עי' ראב"ד), אבל דבי ר' ישמעאל לא דרשוהו כך, והם אמרו (מ"ת 76):
עשר תעשר את כל תבואת זרעך במעשר שני הכתוב מדבר אתה אומר במעשר שני
הכת' מדבר או אינו מדבר אלא במעשר ראשון ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך
תירושך ויצהרך מעשר שהוא טעון הבאת מקום אמרתי וכו'.

ודרך-מדרש זה, «דברים המחוסרים כאן» וכו' — מתנגד לגמרי לשיטת ר"ע, אבל
הוא שיטת ר' ישמעאל: כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחסר בה דבר אחד
וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחסר בה דבר אחד (ספרי נשא
פיס' ב), «כל פרשה שנאמרה ונשנית» וכו' (סוטה ג א—ב: תנא דבי ר' ישמעאל),
«למה נאמרה פרשה זו וכו' בא הכתוב ללמד דברים המחוסרים בו» (מכיל'
נזיקין פ"ו 323).

ובספרא נמצא רק בפ"ר שמעון (שעל קרבנו לדבי ר' ישמעאל כבר דברנו לעיל):
נדבה פט"ו ב (אמור פיי"ג ג): ר' שמעון אומר נאמר כאן בכורים לה' ונאמר להלן
(«בשתי הלחם») וכו' דברים מחוסרים כאן אמרן הכתוב להלן («דברים
מחוסרים להלן אמרן הכתוב כאן»).

ואמנם אנו מוצאים בבחקותי עוד דברים אחרים שהם שייכים לר' שמעון, פרשה
ג ג—ד: כי יפליא [נדר] 326 נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר (דב' כג כב) מה נדר האמור
כאן כי יפליא אף נדר האמור להלן כי יפליא ומה נדר האמור להלן בל תאחר לשלמו אף
נדר האמור כאן בל תאחר לשלמו. נדר בערכך הקיש נדרים לערכין מה נדרים בל תאחר
לשלמו אף ערכין בל תאחר לשלמו.

לפי נוסח זה חולקת ה"ד על ה"ג, שלפיה אנו לומדים בל תאחר בערכין מהקש ולא
מג"ש, ואמנם נוסח הילקוט כאן: ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן נדר ונדבה
אף נדר האמור כאן נדר ונדבה = ספרי תצא פיס' רסד 327, ובציטט שבבבלי אין
שם: ומה נדר האמור כאן לא תאחר לשלמו אף נדר האמור להלן לא תאחר לשלמו 328,
וכן לא בפס"ז שם. וא"כ זה מתאים לספרי נשא פיס' כב: נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן
הפלאה מה הפלאה האמורה להלן (ויקרא כב כא) בנדר ונדבה אף הפלאה האמורה כאן
בנדר ונדבה וכו'.

והנה ההיקש ערכין לנדרים — הוא מדרשו של ר' שמעון, ויקר' פל"ז: א"ר
שמעון בן יוחי כשם שבנדרים בל יחל ובל תאחר כך בערכין בל יחל ובל תאחר.
ובפיי"ג ו: ר' עקיבא אומר עשר תעשר מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר

(325) ועי' לעיל עמ' 673—674.

(326) כ"י ר' וילקוט.

(327) ר"ה ב, ושם בכ"י מ' ב' וא"פ ו': ונאמר להלן נדר, כלומר: כאשר נדרת, נדבה,

דברים כג כד, ע"י תוס'.

(328) = ספרי מסות פיס' קנ"ג ומ"ת 151.

(שבשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה, עי' לעיל). וזו מובאה בספרי ראה פיס' קה, ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון (אחרי הסתם של "שני מעשרין משנה לחברתה" = "דברי ר"ע" שבפרק יב יג, לעיל), וודאי בשם ר"ע. וגם אותו הסתם של פיי"ב ט (עד "ולא כל פירות האילן") = ספרי שם סתם ("סתם ספרי ר' שמעון"), ולו נסמך אצלנו: יכול בשני מעשרות וכו' (עי' לעיל).

וזו שבפיי"ב יא—יג: מנין שאין מעשרין מן הבקר על הצאן וכו', יכול לא יעשר מן הכבשים על העצים וכו' (329), ק"ו לחדש ולישן שיתעשרו מזה על זה ומה אם הכבשים והעצים וכו' ת"ל עשר תעשר שני מעשרות [שנה] (כ"ד) שנה אין מעשרין משנה לחברתה (330) דברי ר"ע. והנה בברייתא הסתמית שבבבלי בכורות נגב מסיים: ת"ל עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן ומקיש מעשר בהמה למעשר דגן וכו'.

אבל במ"ת 76—77: אני אקרא עשר תעשר שנה שנה ומה ת"ל היצא השדון שאם אני קורא עשר תעשר שנה שנה שומע אני אחד חדש ואחד ישן במשמע ת"ל היצא השדה החדש ולא הישן. ומנ' שלא יעשרו ממין על שאינו מינו אמרת ק"ו מה אם חדש וישן וכו' ("שנה שנה מלמד" וכו') — ספרי הוא, ולא מכילתא).

ואנו רואים שדבי ר' ישמעאל אינם דורשים מ"שנה שנה" שאין מעשרין משנה לחברתה. אלא מן "היוצא השדה"; על-כן סיימו בספרא כאן: דברי ר"ע (שאינו נהוג בספרא על סתם של ר"ע, שאין עליו מחלוקת), וכרגיל במדרשי ר' ישמעאל כשהם מביאים "דברי ר"ע" שחולקים עליהם בלי להביא את דברי החולק.

גם פיי"א א: והיה השדה בצאתו ביוכל מגיד שהשדה קרוי לשון זכר (331) — אינו מתאים לרוחו של הספרא, וכבר הוציאוה ממשמעה, שיבשוה והגיהוה (332).

ואפילו פרשה ג ט: זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס, ג"ל שהוא ר"ש, בכורות כב א: וכל מקום שנא' זכר אינו אלא טומטום וכו', ואע"פ שהוכיחו ממנו בשבת קל"ב לר' יהודה — סמכו על ה"ב (333).

מסתמותיו של ר' יהודה אנו מוצאים כאן: סוף פרשה ג: יעריכנו הכהן בנין אב לכל הנערכים שיהו בכהן, כר' יהודה בסנהדר"ב א: ואחד מהן כהן.

פיי"ג ד: הא אם המיר סופג את הארבעים, כמשנתנו ריש תמורה, וכו' יהודה בשם ר' יוסי הגלילי (תמורה ג א).

אבל פרשה ד ב: יכול אפי' אמר הרי זה הקדש (סתם, ואפי' הקדש בדק הבית) ומתה תפדה וכו', וזה דלא כר' יהודה (תמורה לב א), שקדשי בה"ב אם מתו יפדו.

ובאגדה פ"ד — לא נזכרו כלל דברי ר' יהודה שבמגילה פ"ג מ"ג (334).

והנה בירוש' נזיר פ"ה נג ע"ד (335): רבי הוה יתיב מתני בפרשת אין ממירין

(329) = בכורות פ"ט מ"א.

(330) = ספרי ראה פיס' קה סתם.

(331) = לשום גזבר, "על שם הגזבר", "ע"ש", ילקוט ומה"ג וערוך.

(332) עי' בס"פ הר"ש.

(333) ועי' תוס' בכורות שם ונדה כח ב ושבת שם ועי' נדבה פרשה ג ו—יא.

(334) עי' גינצבורג, סי' היובל לר"י לוי, 413 בהערה.

(335) שהזכרתי כבר, לעיל עמ' 645.

בבכור³³⁶), זחלין אפוי דבר פדיה ("קפרא") חמתיה רבי אמר [הדין] ידע מה אנא אמר כדון אנא מימר וידבר יי אל משה לאמר לא יימר דברי ר' יהודה (כבי רבי שאומרים: לא ימיר, תמורה זו ב' עי' לעיל).

ואפשר ש"רבי" שנה ברייתא של ספרא אמור פ"ז ז—ח (שהובאה שם בירושלמי) ב"פרשת אין ממירין בבכור" ז"א בפרשת בחקותי (או ראה) ופירשה מעין שפירש אותה בר קפרא. ואמנם כך הוא גם בפסיק"ר פרשה יד (פרה): רבי היה יתיב מתני מנין שאין ממירין בבכור וכו', ובפסידר"כ פיס' פרה (לו ע"ב)³³⁷). אבל קרוב הדבר ששנו בספרא שלהם דין "אין ממירין בבכור" במקום אחר ולא כאן, והסמיכו לו דין "מקדיש תמימים לבדק הבית" (אמור פ"ז ח), שהסמיכוהו כאן גם בתוס' תמורה פ"א!

ובירוש' נזיר פ"ה נד ע"א נסמכה לברייתא של נדבה פט"ז ד' לפני ה': יהיה קודש מלמד שהקדושה חלה על התשיעי ועל אחד עשר, יכול יקרבו שניהן ת"ל בקר, וזו אינה בספרא שלנו בפ"ג ב—ג, ולפי דרך הירוש' להרכיב ברייתות של הספרא שבשני מקומות יחד — נראה שגם זו ספרא היא.

ולעומת זה לברייתא ב', שהובאה בבכורות ס ע"ב, אמרו: תאני תנא קמיה דר' יוחנן הא חני ר' אלעזר בר' שמעון היא דתניא ראב"ש אומר לעולם וכו'. אפשר אפוא שפרשת בחקותי היא דבי ראב"ש, ששנה הרבה ממשנת ר"ש, וע"כ יש בה דברים הרבה גם מדבי ר' ישמעאל. ובאחרונה אני מזכיר שבכ"ר ר' נגמרת מנחתא ט' (סיני) בסוף פרשת בהר: סליק פרשת סיני (עי' להלן). זאת אומרת שתשעת הדיבורים (מגילות) של הספרא נגמרו עם גמר בהר!

דברים דומים לספרא בפרשת בחקותי:

פרשה ג' ג' אי בני ישראל וכו' = מצורע זבים ריש פרשה א'.

שם ט: זכר ולא טומטום וכו' = נדבה פרשה ג' ז.

פי"ב ב' ושם י: שיהא הוא וחומשו חמשה = חובה פ"כ ח' שם פרשה יג יב, ספרי נשא ג סתם, בניגוד לר' יאשיה, ומחלפת בב"מ נד א³³⁸).

ט. חלוקת הספרא³³⁹

לפני הראשונים היה הספרא מחולק ל"תשעה דבורים": ותשעה דבורים תורת כהנים³⁴⁰; או "מגילתא" (מכילתא), ככתוב בסוף כ"ר: סליק תשע מגילי (כך!) הארי³⁴¹, או "פרקים": וששה סדרים וט' פרקים דתורת כהנים³⁴²). וחלוקה זו מתאימה לדברי ר"ש בברי (בקידושין לג א): "שני שלישי שלישי (=שתי תשיעיות) שניתי לו בתכ"י".

³³⁶ ת"כ בחקתי פ"ט י—יא, מ"ח לדברים טו יט, 87—88.

³³⁷ = אבל בכ"י א"פ שם: ר' חייא, וכו' בקה"ר פ"ח ובתנחומא בוכר חקת יט, וכן בילקוט

קהלת תתקע"ח מפסיקתא ("חמתיה רבי" ליתא בכולם), ונוסח זה נראה עיקר ונכון.

³³⁸ ודלא כראב"ש, בתוס' מע"ש פ"ד ב.

³³⁹ ספרות: הופמן, עמ' 21. ³⁴⁰ ה"ג ד"ו קמג סע"ד.

³⁴¹ = "תורת כהנים", סתמו של ר' יהודה.

³⁴² במדבר רבה ט"ח.

אבל אצלנו ערבוביה בחלוקת הדיבורים.

בד"ו: 1) אחרי נדבה (ט ע"א): סליק דבורא.

2) אחרי חובה (יו א): סליק דבורא.

3) בסוף צו (כב א): סליק דיבורא.

4) בסוף פרשת מילואים (תחילת שמיני), שהיא דבי ר' ישמעאל ואינה ספרא

(כד א): סליק דיבורא.

5) בסוף שמיני (כט א): סליק פרשת שרצים.

6) אחרי תזריע פ"ד (ל ע"א) כתובת: פרשת נגעים, ובכותרת של העמוד (עד

סוף תזריע): פרשת מצורע.

7) בתחלת מצורע (לג א): מגלת מצורע. ובסוף פ"ה (לו א): חסילו פירקי

נגעים.

ואחרי: 8) פרק זבים.

9) אחרי מות (לט ב).

10) פרשת קדושים (מד א).

11) מגלת א אמור (מו ב), ובסוף אמור (נג ב): סליק דבורא.

12) פרשת בהר סיני (נג ב), ובסופה (נו א): סליק סידרא.

13) פרשת אם בחקותי (נו א).

ואפילו אם ננכה "פרשת מילואים", שאינה ספרא. ופרשת בחקותי, נשארים לנו

עדין י"א.

בכ"י ר':

1) בסוף נדבה: סליק דיבריתא.

(ואחריה) מגילתא נפש.

2) ובסוף חובה: סליק דבירא נפש.

פרשיתה י"ג. ופרקין כ.

3) ואחריה: מגילתא ג' דצו.

ואחרי פ"ח (פ"ד בכ"י): פרשת מילואים. אבל העתיק ממנה רק חמשת

הפרקים שבפרשת צו (והעתיק ממנה ה' פרשיות), ורשם בסופה: פרשתה ו'. ולא

העתיק יותר, והניח חלק 41^ב—42^א. וכך עשה גם במכילתא דעריות, מפני שידע שאינו

ספרא. ותחילת פרשת שמיני (מילואים) חסר שם.

4) ומתחיל בפרשה א' שלנו:

מגילתא רביעיתא

שרצים.

ותחילת "פרשת תזריע", ה' פרקים, מחוברת לשמיני, ורשום עליה: פרשתה. י"א.

ובסופה רשום: סליק מכילתא.

5) (ואחריה) חמישה. ס (במקום "פרשת נגעים").

ובסופה. אחרי פ"ו (פ"ד בכ"י): חסלת מגילתא

נגעין. ואחריה.

6) מגילתא מצורע. ואית בה

פרשיתה. י"א.

ופרקים. כ"ה.

ואחריה (בסוף פ"ה = ב) :

(7) מגילתא זבין

פרשתה. ז'.

ז"א. שהוא ממשיך את מספר הפרשיות מ"מגילתא מצורע", עד סוף זבים, סוף פרשת

מצורע, ופרשה ד' שלנו — היא אצלו : פרשתה. י"א.

ובסופה : סליק.

חסלת מגילתא

מצורע. !!

(ואחריו) בשמך רחמנא. (פתיחה לאחרי ו)

בתחילת פי"ג (פ"ב בכ"י) : פרק. ב'.

עריית.

ובסופו : פרשתה. ט. אבל הוא לא העתיק יותר מעריות, אלא הניח חלק כמו דף.

(8) ובתחילת קדושים : בשמך רחמנא.

(9) ובתחילת אמור : פרשתה. (ובגליון :) פרש'

מגילא

. ח' 343.

(10) ובסוף אמור : חסלת מגילתא

אמר אל.

בשם אֵל אתחיל

מגילתא סיני

ט'.

ובסופה : סליק פרשת סיני.

אבל אחרי בחקותי אין כל סיום !

ברור אפוא. כי "מגילתא זבין", אינה עיקרית בציונים, ומתחילה נחשבו מגילתא זבין

ומצורע לאחת, וע"כ נמנו פרשיותיהן באחת, ובסופם רשום : חסלת מגילתא מצורע.

תשע המגילות, או הדיבורים, הן אפוא :

(1) נדבה

(2) חובה, "מגילתא (דבירא) נפש"

(3) מגילתא דצו

(4) מגילתא דשרצים

(5) מגילתא דנגעין

(6) מגילתא דמצורע

(7) מגילתא דקדושים

(8) מגילתא דאמור

(9) מגילתא דסיני

המגילות נחלקו לפרשיות, ור' יצחק האמורא מוסר, ששמונים פרשיות

היו בספרא : ששים המה מלכות אלו ששים מסכתיות של הלכות ושמונים פלגשים אלו

שמונים פרשיות שבתורת כהנים, ועלמות אין מספר אין קץ לתוספות (שהשר

ו ח). וכי מה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה

ובין ענין לענין וכו' (ת"כ נדבה א ט).

(343) ועל האות ח העבירו קו מחיקה בטעות.

פרשיות אלו הקבילו בודאי, אם מעט ואם הרבה, לפרשיות של המסורה (פתוחות וסתומות). בויקרא ישנן לפי המסורה צ"ח פרשיות ואם ננכה פרשת מילואים (ויקרא ח וט' וי"א—ז), שהיא ג' פרשיות, ופרשת עריות (ויקרא יח וכו'), שהיא י"ד פרשיות, ואגדת בחקותי, שהיא ג' פרשיות, ישארו אפוא: ע"ח פרשיות, ואם ננכה כל בחקותי, ישארו: ע"ו פרשיות.

אבל בספרים שלנו ישנה ערבוביה גדולה בפרשיות. בד"ו טעו תחילה במובנם כל ה"פרקים", ולא הבינו שהפרקים הם חלקים של הפרשה (ורובם ב' או ג' פרקים), כמו שהם בכ"י ובקטעי הגניזה. וע"י כך השתמשו בהם ברוב הספר כמנין לעצמו, וכך למשל מנו בנדבה פרשה ג' את הפ"ב לפ"ג (בתור המשך של פ"ב שבפרשה ב'), פ"ב שבפרשה ד'—לפ"ד. פ"ב וג' שבפרשה ה'—לפרק ה' ופרק ו', וכך הלאה עד שהגיעו בסוף נדבה לפ"כ!

בכ"י ר' יש: א) בנדבה, שהיא מחוברת שם עם ברייתא דר' ישמעאל הנחשבת לפרשה א': ט"ז פרשיות (בד"ו אינן מנויות במספרים).

ב) בחובה: י"ג פרשיות (כבד"ו, אלא שפכ"ב בכ"י: פרשתה "י" ג" ו"פרשה י"ג—
— "פרק ב'", והוא הנכון, ע"י להלן).

ג) בצו: י"א פרשיות (אלא שהחלוקה משובשה שם, וחלוקת ד"ו נכונה יותר, ע"י להלן).

ד) בשמיני: י' פרשיות, ופרשה י"א של תזריע.

ה) בנגעים: ח' פרשיות.

ו) במצורע (ביחד עם זבים): י"א פרשיות.

ז) באחרי: ח' פרשיות.

ח) בקדושים: ה' פרשיות (בפרשה ג' חסר המספר, ואחריה שוב: פרשתה ג'!).

ט) באמור: י"ג פרשיות (בד"ו: י"ד, אבל בכ"י במקום "פרשה ו'" — "פרק ב'", ו"פרק ה'" ליתא. אבל המספרים משובשים בכ"י: אחרי "פרשתה ז'" הוא מתחיל שוב, ופרשתה ה' — כנראה ע"י חילוף של ח' בה' — וחסרות אפוא ג' פרשיות).

י) בבכור: ה' פרשיות ("פרשה ו'" שבד"ו הוא בכ"י: פרק ג', והוא הנכון).

י"א) בבחקותי: ה' פרשיות.

ואם ננכה פרשה א' של נדבה (שהיא ברייתא דר"י) וכל פרשת בחקותי — יש לנו

אפוא: ק' פרשיות, ואין תחלוקה מתאימה אפוא לחלוקת המסורה.

ואמנם כשאנו בודקים ומשווים את פרשיות הספרא לפרשיות המסורה אנו רואים, שאע"פ שבהרבה מהן מתאימות פרשיות הספרא לפרשיות המסורה — ישנן גם הרבה פרשיות, שאינן מתאימות כלל למסורה: יש בספרא פרשיות של פסוק אחד, פרשיות של "עניינים", שהם רק חלק מפרשת המסורה, ואפילו פרשיות של פסוק וחצי, ולעומת זה ישנן כמה וכמה פרשיות, שהן פרשה וחצי (או: פרשה ופרשה) ושתי פרשיות, ואפילו ג' פרשיות. ומכיון שאי אפשר להרבות בפרשיות הספרא מפני שהמספרים שלנו עולים על המספר המסור במדרש — מוכרחים אנו לומר להיפך, שכשם שכ"פ נשתבש בדפוסים מפרשה לפרק ומפרק לפרשה, כך ישנן כמה פרשיות שאינן פרשיות אלא פרקים של פרשה. וצריכים אמנם להביא בחשבון גם את ההוספות, שהרי אין יודע כמה מן הפרשיות הן הוספות ממקור אחר, שאינו כלל ספרא, אבל נכנס כבר בכל הספרים.

וחשוב מאד לעבור על חלוקת הפרשיות, בין למסורה ובין להבנת סדרו של הספרא.

זוהי למשל הרשימה של ההתאמות והניגודים:

נדבה פרשתא ב' (א') — פסוק א 1	
ג' — " 2	
ד' — " 4—3	
ה' — " 9—5	
ו' — " 13—10, פרשה	
ז' — " 14	
ח' — " 17—15 עד סוף הפרשה	
ט' — " ב' 1	
י' — " 3—2, ס"פ	
יא' — " 7—4, ב' פרשיות ופסוק	
יב' — " 10—8, ענין	
יג' — " 13—11, ענין, ס"פ	
יד' — " 16—14, פרשה	
ט"ו (כ"י ר' = פ"י) ג 1—2!	
ט"ז — פסוק 3—17, ב' פרשיות וחצי, ס"פ	
א' — " ד 2!	חובה
ב' — " 2—13	
ג' — " 12—6, ס"פ	
ד' — " 21—13, פרשה	
ה' — " 22—23, פסוק וחצי!	
ו' — " 26—23b, ס"פ!	
ז' — " 35—27, ב' פרשיות	
ח' — " ה 3—1, ענין	
ט' — " 4, פסוק!	
י' — " 13—5, פרשה וחצי, ס"פ	
יא' — " 16—14, פרשה	
יב' — " 19—17, פרשה	
יג' — " 26—21, פרשה	

(במקום "פרק כ"ב" שבדפו' פ"ב — בכ"ר: פרשתה יג, ובמקום

"פרשה יג" שבדפו' — בכ"ר: פרק ב', ובמקום "פרק כ"ג" —

בכ"ר: פרק ג').

וכך ישנה ערבוביה גם מפרשת צו ולהלן:

צו פרשה א' — פסוק 2—6, פרשה אחת (בכ"ר במקום "פרק ב'" — פרשתה ב').

ובמקום "פרשה ב" שאחריו — "פרק ג' (ו)" (פסוק 9—3).

" ב' — " 11—7, פרשה אחת (במקום "פרק ג' (ו)" — בכ"ר: "פרשתה ג'").

ז"א פסוק 10—16, שתי פרשיות, שכן במקום

"פרשה ג" שאחריו שבדפו' — בכ"ר: פרק ב').

" ג' — " 16—13, פרשה אחת (אבל בכ"ר כתוב כאן: פרק ב',

כלעיל, ואחריו במקום "פרק ד" שבדפו' — "פרשתה ד'").

ואחריו: פרק ב', במקום ה, ז"א פסוק 14—16).

פרשה ג' — פסוק 18—23, פרשה אחת

“ ד' (ה' בכי"ר) — פסוק ז' 1—10, פרשה

“ ה' (ו' בכי"ר) — פסוק 11—13, ענין

“ ז' (גם בדפוסים!) — פסוק 14—17, ענין

“ ח' — פסוק 18—20, ענין

“ ח' (בכי"ר : ט') — פסוק 21, פסוק, ענין

“ ט"ו (בכי"ר : פרשתה י') — פסוק 23—27, ענין, ס"פ.

“ י"ו (בכי"ר : פרשתה י"א) — פסוק 29—38, פרשה

אחרי דיבור צו (ליתא בכי"ר „סליק דיבורא“) בכי"ר : פרשת מילואים, אלא
ש„פרשה“ זו שבדפוסים (א—לח) מחולקת בכי"ר לחמש פרשיות (והששית
מצויינת, והשאיך ריק ולא העתיק), ותחילת מילואים של שמיני, עד „פרשה א“, ליתא בכי"ר.

אחריה : מגילתא רביעיתא

שרצים

פרשה א' — י' 9—20, שתי פרשיות

פרשה ב' — י"א 1—8, ענין, *

(*) [עד כאן מצאתי בכי"ר מורד וציל, וחבל !]

X. ספרי דברים

אנו באים עכשיו לאותו החלק של ספרי שלנו, שהוא דבי ר' עקיבא, זאת אומרת ספרי ראה פיס' נ"ה — תבוא פיס' שג (על השאר דיברנו כבר בחלק של דבי ר' ישמעאל⁽¹⁾).

הוא נקרא בשם "ספרי"; סתם ספרי ר"ש⁽²⁾, תני רב חמא בשאר סיפרי דבי רב⁽³⁾, ויש שהוא כולל גם ספרא; דתנו רבה ורב יוסף בשאר ספרי דבי רב⁽⁴⁾.

[א. ספרי דברים — דבי ר"ע]

המדרש הזה הוא בוודאי דבי ר"ע⁽⁵⁾, כי גם הסרמיטולוגיה שלו היא של דבי ר"ע; יכול, מה ת"ל, אחר שריבה הכתוב מיעט, וכו', וגם שמות החכמים שנזכרו בו הם דבי ר"ע. וגם דרך המדרש שלו ושיטתו היא של דבי ר"ע:

פיס' פו, קמט וקנ"ה: ההוא ולא אנוס וכו' — כשיטת ר"ע, הנזכרת בדבי ר"י בשמו: דברי ר"ע⁽⁶⁾.

בשיטת ר"ע הוא דורש "לשונות כפולים": פיס' צד — הכה תכה באחת מכל מיתות האמורות בתורה, פיס' קטז — פתוח תפתח אפילו מאה פעמים, פיס' קיז — נתן נתן אפילו מאה פעמים, וכן פיס' קיט — העניק תעניק, פיס' רכב — השב תשיבם אפילו ד' וה' פעמים, פיס' רכה — הקם תקים אפי' ד' וה' פעמים, פיס' רכח — שלח תשלח אפי' ד' וה' פעמים⁽⁷⁾; פיס' ס' — אבד תאבדון אפי' עשר פעמים (מ"ת 58: כדברי ר"ע⁽⁸⁾), פיס' קה — עשר תעשר (ועי' להלן), פיס' קכא — אמר יאמר, פיס' ריד — ומכור לא תמכרנה.

אבל המכילתא אינה דורשת כל אלה (עי' מ"ת), והיא דורשת בהתאם לשיטתה בכל מקום; ובערת הרע (מקרבך, מישאל) בכל המיתות ("בערה בכל מיתתה"), מ"ת 101, 117, 131, 142, 143 ("כראשון", כלומר: כלעיל בפסוק שלפניו) — בניגוד לספרי שדורש בכל מקום; ובערת הרע מקרבך ("מישראל"), בער עושה הרעות מישאל, פיס' קנא (מקרבך), קנה, קפז (דם הנקי!)⁽⁹⁾, רכ, רמא ורע"ג⁽¹⁰⁾, מפני שהוא דורש "בכל המיתות", מן "הכה תכה" (לעיל).

(1) לעיל עמ' 617 ואילך.

(2) סנהדרין פו רע"א.

(3) בבא בתרא קכד ב.

(4) יומא עד א, ועי' לעיל עמ' 638.

(5) עי' הופמן 67 ולהלן.

(6) מכיל' פסחא פ"ח, ספרי בעלותך פיס' ע ועוד.

(7) ב"מ לא ב וחוס' שם ד"ה דברה תורה.

(8) מ"ת 115 אינו דורש ובערת דם הנקי.

(9) מ"ת 157: בער עושי וכו' — לקוח מספרי פיס' רענ.

ובפיס' רסט: אין לי אלא בידה מנין לרבות גגה וכו' ת"ל ונתן מ"מ (גטין עז א) — כדבי ר"ע ¹⁰, אבל דבי ר' ישמעאל דורשים ידה — רשותה ¹¹).

וכבר הזכרתי (לעיל עמ' 567), שכל הדרשות בפיס' נה, נו, עה, קנו, קעד, רסג ורצ"ז: אין והיה אלא מיד, בשכר שתבוא תירש, משתירש תכבוש, הן כולן בשיטת ר"ע ¹² ולהוציא משיטת ר' ישמעאל, שהיה אומר: אחר ירושה וישיבה הכתיב מדבר, ובשיטתי שנוי במכילתא דבריים, מ"ת 56, 58, 103 ועוד.

וכך ישנם עוד בספרי כמה סתמות אליבא דר"ע:

פיס' צה ¹³: אין לה רחוב עושין לה רחוב — כר"ע בסנהדרין קיב א; פיס' רע: ומנין לנותן גט ליבמתו שאסורה לחזור לו וכו' — כר"ע ביבמות נב ב: והתניא ר"ע אומר מנין וכו'; פיס' קה: מנין למעשר בהמה שאין מעשרים אותו משנה לחברתה וכו' — כר"ע בת"כ בחקתי פ"ב יג (ותנחומא ראה יז): ת"ל עשר תעשר וכו' [שנה] שנה אין מעשרין משנה לחברתה דברי ר"ע; פיס' רפ: כשהוא אומר בנינים לרבות את הקרובים — ירוש' סנה' פ"ג כא ע"ג וש"נ: ובנינים לרבות שאר קרובין עד כדון כר"ע וכו'; פיס' קז: אין לי אלא אכילה ושתייה מנין אף משביחי אכילה ושתייה כגון הקושט וכו' ת"ל בכל אשר תשאלך נפשך יכול אף מים ומלח ת"ל בבקר ובצאן בין ובשכר מה אלו מיוחדים שהם פרי מפרי וגידולו מן הארץ אף אין לי אלא פרי מפרי וגידולו מן הארץ — כר"ע בירוש' ¹⁴: והכל נלקח בכסף מע"ש חוץ מן המים ומן המלח כר' עקיבה. ברם כר' ישמעאל. תני ר' ישמעאל ¹⁵ ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך הרי זה כלל וכו' לומר לך מה הפרט מפורש דבר שהוא וולד וולדות הארץ, אף אין לי אלא דבר שהוא וולד וולדות הארץ. ר"ע מפרש: מה הפרט מפורש שהוא פרי, וולד פרי, ומכשירי פרי אף אין לי וכו'. והספרי הובא בבבלי עירובין כז ב (בעיבורם של הבבלים), ואחריו ב"תניא אידך כ"תני ר' ישמעאל" (וכמו שפי' כבר ר"ח) ¹⁶).

וספרי פיס' קפח: ת"ל ועד אין בה כל שיש בה (אפילו עד אחד) לא היתה שותה, כמשנת סוטה פ"ו מ"ב—מ"ג, ובניגוד לדבי ר' ישמעאל שבספרי נשא פיס' ז' ומסעי פיס' קסא ומ"ת 115 ¹⁷).

וכן דורש הספרי: מ' ולא כל, פיס' עה — מבקרך, מצאנך; קה — מזרע, רצו — מראשית. וכמה וכמה מדרשים שונים ישנם בספרי וספרא והרבה מהם שונים לגמרי בלשונם ¹⁸ ולעומת זה המדרשים שבספרי ושבמכילתא דבריים (שבמ"ת) שונים ברובם.

ברור אפוא שספרי דבריים הוא דבי ר"ע.

(10) ירוש' גטין ריש פ"ח כט ע"ב.

(11) ירוש' שם, מכילתא, וספרי במדבר, ע"י לעיל עמ' 567.

(12) ספרי שלח פ"ס קז ועוד.

(13) [= משנת סנהדרין פ"י מ"ו].

(14) עירובין רפ"ג כ ע"ג—ע"ד, מע"ש פ"א נב סע"ד.

(15) = ברייתא דר' ישמעאל, מכלל ופרט וכלל, וכנוי כ"י בה' פרידמן.

(16) ואיני מבין מה שאלבק רוצה בציונו בעמ' 114.

(17) וירוש' סוטה פ"ו כ ע"ד—כ"א ע"א כ"ס ר' ישמעאל (ע"י לעיל).

(18) ע"י הרשימה אצל אלבק, 23—24.

[ב. סתם ספרי ר' שמעון]

בבבלי סנהד' פה ב—פו א הביאו ב"ת"ר: כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב אשה מניין וכו', שנמצא בעיקרו במכיל' נזיקין פ"ה 266 ומדרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 172], ב"תניא אידך" (ת"ס' ב"ק ריש פ"ח) (י): כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אחד הגונב את האיש וכו' מכרו ועדיין ישנו ברשותו פטור מכרו לאביו או לאחיו או לאחד מן הקרובים חייב וכו'. תני תנא קמיה דרב ששת (ברייתא זו) א"ל אני שונה ר' שמעון אומר מאחיו עד שיוציאו מרשות אחיו (י) ואת אמרת חייב תני פטור. מאי קושיא דילמא הא ר"ש הא רבנן, לא ס"ד דאמר רבי יוחנן סתם מתני' וכו' סתם סיפרא ר' יהודה סתם סיפרי ר' ש"י (י) וכולהו אליבא דר"ע.

מכאן יוצא אפוא שברייתא זו היתה לפניו — ולפחות לפני סתם התלמוד — ב"ספרי", ושהתנגדה לדעת ר"ש.

והנה בספרי שלנו, פיס' רעג, דרשות אחרות: גונב נפש מאחיו ולא מאחרים. מבני ישראל להביא את הגונב בנו ומכרו וכו'. והתעמר בו מגיד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו וכו' — ודרשות הברייתא שבתלמוד אינן.

אבל בספרי כאן נכנס מקור זר, והטרמינולוגיה שלו מוכיחה (להביא, מגיד). ואמנם במ"ת 156—157 שנינו: ד"א מאחיו מב' יש' ר' ישמעאל אומ' והלא בירוע שאחיו בן ישראל ומה ת"ל מאחיו מ' ישראל אלא מגיד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ר' יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו (י) וישתמש בו וכו'.

וא"כ הסתם "מגיד וכו'" לקוח אפוא מדבי ר' ישמעאל, ובוודאי שממש לקוחה גם הדרשה: להביא את הגונב בנו וכו'.

דרשות אלה נכנסו אפוא בספרי במקום הספרי העיקרי, כהרבה הוספות כאלה מדבי ר"י, שנכנסו בו ודחו את המקור העיקרי (עי' להלן). זו אינה מכריעה אפוא נגד בעלותו של ר"ש בספרי שלנו.

כי אמנם סתם ספרי שלנו — ר' שמעון:

(1) פיס' עב—עג—עד: ותרומת ידך — (ו)גדריך, הכל במכות יז א בשם ר"ש: אמר ר' שמעון מה בא זה ללמדינו, ה' פעמים.

(2) פיס' קכא: מכלל שנאמר אהבתי את אדוני מכאן אתה אומר היה הוא אהב את רבו ורבו אינו אהבו וכו' — מכילתא דרשב"י [הוצ' אפשטיין מלמד 163]: אמר ר' שמעון וכו' מיכן אתה אומ' היה הוא אהב וכו'.

(3) פיס' רכא: מניין למלין את מתו שעובר בל"ת וכו' — סנהד' מו ב, א"ר יונתן משום רשב"י.

(4) פיס' רמט: וחכ"א על דבר וכו' מי דרכו לקדם אנשים ולא נשים — יבמות עז א, רש"א, מפני שספרי סתם (וחכ"א) כר"ש, וכיוצא בו:

(19) ושם: הגונב נפש מאחיו בני ישראל, אבל בהוצ' צוקרמנדל: גונב, ולשון הכתוב הוא.

(20) מכילתא דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 172]: יכול מכרו לאחד מקרוביו והא חייב ת"ל גנב נפש מאחיו עד שיפרישנו מאחיו.

(21) רש"י: והאי סהמא דכי ימצא איש במשנה תורה הוא.

(22) כ"ה בכה"ג כ"י ירוש', ובמ"ת חסר.

5) פיס' קטז: וחכ"א אומרים לו הבא משכון וכו' — ר' שמעון אומר, בתוס' פאה פ"ד יב.

6) פיס' שג: ולא בערתי ממנו בטמא בין שהוא טמא וכו' — ביבמות עג ב ומכות יט ב מובא זה בתוך דברי ר' שמעון שבספרי פיס' עב.

ושם: בערתי הקדש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי, ולא שנה „ביכורים“ כר"ש, ירוש' מע"ש פ"ה נו ע"ג: תני והביכורים. מאן תנא ביכורין רבנין, מאן לא תנא ביכורין ר"ש. דתנינן (בכורים פ"ב מ"ב) וחייבין בביעור ור"ש פוטר. והברייתא היא במ"ת 175.

7) פיס' רסא: לכל נדר לרבות את העוף וכו' — ספרא נדבה פרשה ו ד: אמר ר' שמעון מה אם המוקדשים וכו', סתם בתמורה פ"ו מ"ד (כהרבה סתמות של ר"ש בתמורה) ²³ ועי' מ"ת 150 ²⁴.

8) ואף פיס' נט: כך כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובחול ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה ומן הכלאים ראיא אף החדש, כמשנת קידושין סוף פ"א ומשנת ערלה סוף פ"ג — ר' אליעזר היא (ירוש' שם). ובת"כ אמור סוף פרשה י: אמר ר' שמעון שלשה דברים תלוי' בארץ ונוהגים בארץ ובחול החדש והערלה והכלאים החדש אסור מן התורה וכו' (=ערלה), ועי' קידושין לח סע"א.

סתם ספרי שלנו הוא אפוא ר"ש ²⁵, והוא דבי ר' ע.

אבל יש לבעל-דין להשיב על זה ²⁶.

א) שכמה סתמות של ספרי מובאים בשם „תני ר' ישמעאל“, „תנא דבי ר' ישמעאל“. (ב) שגם בטרמינולוגיה וגם בשמות התנאים אנו מוצאים בספרי דברים מיוחדים לדבי ר' ישמעאל.

נבדוק נא אותם אחד אחד ²⁷.

א) תני דבי ר'.

1) פיס' קעא: ד"א מעביר בנו ובתו באש זה וכו', והוא „תנא דבי ר' במגילה כא א. „תני ר' ישמעאל“, ירוש' שם פ"ד עה ע"ג.

אבל בכ"י ר' (ובכל כ"י, עי' פינק') חסר מן „ד"א שועל“ וכו' עד „בין בתריו“, וכן מחקו מהר"ם, והוא שייך להוספות מדבי ר' (עי' להלן), מ"ת 109.

2) בפס' רלו אין בכ"י ר' כל פיס' רלו עד „דבר אחר“ ופרשו השמלה, והוא בכלל, ואין כאן אפוא „תני ר'“ שבירוש' כתובות פ"ד כח ע"ג.

3) פיס' ריח: כי יהיה לאיש בן ולא כשיהיה לבן בן (בכ"י: בן לאיש, ס"א: בן לאשה) זה מתאים למימרא של רב חסדא בסנהד' סח ב: קטן שהוליד אין בנו נעשה בן סורר וכו' לאיש בן ולא לבן בן. אבל תדר"י (שם סט א): בן ולא אב, פירשוהו במערכא בן ולא הראוי לקרותו אב („שעברו עליו ג' חדשים אחר שהביא

23) [עי' במבוא לתמורה (לעיל עמ' 457)].

24) שלא כר"ש, פיס' קי סתם: בין ענייה ובין עשירה, (וכן בפס' רפא), סתם כר' יהודה ב"מ קטז א; אבל לשון „ואל תתמה“ וכו' שבפס' קי רגיל בדבי ר' ישמעאל, ספרי סוף פיס' רל, שהעיר עליו הופמן 68 בהערה, — אינו ספרי ואינו בכ"י ר'. ואולם גם הספרי שכתבלי סנהד' התנגד לר"ש! ²⁵ עד שמשנת ר"א חשבה אף ספרי במדבר לסתם ור"ש, פיס' קטו, וכן סתם דברים פיס' ב, משנת ר"א 80, 268.

26) עי' הופמן 67, אלבק 114.

27) עי' גם קאניגסברגר, Quellen, עמ' 82 ואילך, ועי' עכשיו פינקלשטיין, פרוליגומינא.

שתי (שערות). מה שהובא בירוש' פ"ח כו ע"א בשם "תני ר' שילא בר' בינא", ואינו ענין לספרי⁽²⁸⁾.

(4) פיס' עא: טמא יאכלנו אין לי אלא טמא טהור מנין ת"ל [והטהור]⁽²⁹⁾ יאכלנו || הטמא והטהור יחדיו [יאכלנו]⁽²⁹⁾ מגיד הכתוב ששניהם אוכלים בקערה אחת יכול אף תרומה נאכלת בקערה אחת ת"ל יחדיו יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת ולא תרומה נאכלת מתוך קערה אחת.

כך הוא "יחדיו" גם בכ"י ר' ובמ"ת 51, ובפעם ב' ישנו גם בילקוט, והמדרש עיקרו בפסוק כב (פיס' עה), וגם "ת"ל אך" שלהלן, שישנו גם בכ"י ר', מוכיח ששם עיקר מקומו. וכן בפס' עה.

ובבימות עג ב (ומכות יט ב), בפירוש הספרי פיס' עב: ולהלן (טו כב) הוא אומר בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדיו כצבי וכאיל ותנא דבי ר' ישמעאל אפילו טמא וטהור אוכלין על שולחן אחד בקערה אחת ואין חוששין. אבל "תדר"י של הבבלי לקוח מן המכילתא לדברים טו כב, מ"ת 89: הטמא והטהור שומע אני הטמא בפני עצמו והטהור בפני עצמו ת"ל יחדיו בקערה אחת! ומכיון שהטרמינולוגיה בספרי היא דבי ר"י ("מגיד")—אין לי כל ספק, שזהו מן ההוספות הלקוחות מדבי ר"י.

(5) פיס' רכט: כי יפול הנופל ממנו ראוי [היה]⁽³⁰⁾ זה ליפול אלא שמגלגלים זכות וכו' — שבת לב א: תדר"י כי יפול הנופל (ממנו)⁽³¹⁾ ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין וכו', ועי' מ"ת 137⁽³²⁾.

אבל מכיון שפרשה זו מרובה בהוספות מדבי ר"י הרי זה חשוד כהוספה.

ב) כל השמות של דבי ר"י שזכרו בפס' צד וק"ב (אבא חנן), קג (איסי בן יהודה, ר' יאשיה ור' יצחק), ריד (ר' יונתן, ב"פ), ריח ורכ"ח ור"ל (ר' יאשיה) — כולם שייכים להוספות מדבי ר"י, שאינן בכ"י ר' ושאר כ"י (עי' להלן).

וכך הוא הדבר גם במקומות שיש בהם טרמינולוגיה של דבי ר"י, פיס' רמט: מופנה להקיש וכו' — כי מן "ואם נאמר" וכו' עד סוף הפיסקא שייך לסוף פיס' רמת, ונוסף כאן מדבי ר"י מ"ת 145, פיס' קעא: עונש שמענו אזהרה לא שמענו — שכולה הוספה שאינה בכ"י ר' (לעיל).

פיס' ריו: הא אין עליך לדון כדין האחרון אלא כדין הראשון, שנמצא כמותו גם בפס' רצו, ואינו רגיל בדבי ר"ע אלא בדבי ר"י (בב"ב קכב ב: כלשון — כלשון) — הוא ה"ד"א שבמ"ת 129, ואמנם כאן חסר בספרי מה שישנו "בשאר ספרי דבי רב", ב"ב קכד ב בשתי נוסחאות⁽³³⁾.

פיס' קיח: כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו, — ליתא בהקבלה שבפיס' קיד. ועי' עוד להלן.

(28) גם כאן איני מבין את אלבק, שם.

(29) עי' פינק' בש"ג 1

(30) כ"י אוכספורד.

(31) [לי] כ"י מ' ויל, וכן "ממנו" פ"ב שבדפו' לי כ"י מ' אה"ת ויל' כ"י.

(32) "ד"א האחרון לי בכ"י.

(33) רב נחמן: פרס לשבח שהשיבחו יורשין, רמי בר חמא: פרס לשבח ששבחו נכסיהם

= מ"ת 129.

ג. דבי רבי [בספרי דברים]

חוץ ממדרשו של ר' שמעון השתמש המסדר גם במדרשו של רבי. "דבי רבי", "זו ששנה רבי".

קידוש' ט ב (ר"ל לר' יוחנן): וכי כעורה זו ששנה רבי ובעלה וכו'! — ספרי פיס' רסח סתם; חולין קטו ב (ר' יוחנן לר"ל): לא תאכלנו בבשר בחלב הכתוב מדבר אתה אומר וכו' (בטרמינולוגיה של דבי ר' ישמעאל) — ספרי פיס' עו: לא תאכלנו לרבות בשר בחלב והרי דין הוא ומה נבילה וכו' (מעין מכילתא כספא פ"כ בשם ר' עקיבא, ולעומת זה הובא שם בשם "רבי אומר", מה שהבבלי מביא בשם "דבי ראבי"א; יבמות ח א: ת"ש רבי אומר ולקח ולקחה וכו' — סתם ספרי פיס' רפח; בכורות כז ב: דבי רבי תנא (כ"י מ' וש"מ"ק וילקוט) שנה שנה יום אחד בשנה זו וכו' = ספרי פיס' קכה סתם (בניגוד לספרי קרח פיס' קיח), סנהד' מא א: דבי רבי תנא על דבר אשר ענה וכו' — ספרי פיס' רמב סתם, בלשון אחר; ב"ק פד א (כ"י מ' וילקוט): דבי רבי תנא אמר קרא יד ביד דבר הניתן מיד ליד וכו' — בספרי פיס' קץ בשם ר' יהודה: נאמר כאן יד ורגל וכו'. ובקטע כ"י א"פ (d. 63) ליתא כלל רישא "נאמר כאן לא תחוס וכו' ר' יהודה אומר", שהובא בפיס' רצג בשם ר' יהודה!

ד. תנא דבי חזקיה וספרי דברים]

ישנם בספרי דברים דברים המובאים בירוש' בשם "תני חזקיה" (תנא דבי חזקיה) בשינויים בטרמינולוגיה ובתוכן:

ירוש' קידושין פ"א נח ע"ב: אמר רבי אבין ותני חזקיה וכי יקח מגיד שהיא נקנית בכסף, ודין הוא מה אם עבריה וכו', ובעלה מגיד שהיא נקנית בביאה, ודין הוא וכו' ת"ל כי יקח מגיד שהיא נקנית בכסף, ובעלה מגיד שהיא נקנית בביאה, בשטר (בספרי: ומנין אף בשטר ודין הוא ומה וכו') מה אם הכסף וכו' = ספרי פיס' רסח כולה (בשינויים בטרמינולוגיה), קידושין ד ב—ה א: ותנא מייתי לה מהכא (בהוספות של "התנאים"); אבל שם ט ב בשם "זו ששנה רבי ובעלה וכו'" (ע' לעיל).

בירוש' ע"ז פ"ד מד ע"א: חזקיה אמר מצבה כיון שפגמה ביטלה מזבח צריך לפגם כל אבן ואבן. מתניתא דחזקיה פליגא עלוי (על חזקיה) נתצת את המזבח הנח לו שברת את המצבה הנח לה — ספרי פיס' סא: נתצת וכו' (בבלי מה ב: תני רב יוסף), בניגוד למכילתא. מ"ת 60 (פרשה כו ב).

אבל "תני חזקיה" שבירוש' יבמות פ"ד, דף ו ע"ד: ותני חזקיה מניין לנותן גט ליבמתו שהיא אסורה עליו ועל אחיו. אצלו אני קורא אשר שילח אצל האחין אני קורא אשר שילחה וכו', ליתא בספרי פיס' ר"ע בלשון זה: מניין וכו' שאסורה לחזור לו ת"ל לא יוכל בעלה [לא יוכל] (כ"ר) הראשון, אלא כברייתא שביבמות נב ב: והתניא ר"ע א מניין לנותן גט ליבמתו שנאסרה עליו עולמית שנאמר לא וכו' אשר שילחה אחר שילוח (וע' לעיל).

ולא נמצא כלל בספרי "תני חזקיה" שבתרומות פ"א מ ע"ד: ולא יראה כך ערות

דבר. ערות ליבור. תני חזקיה בין לקרות בין לברך (עי' ספרי סוף פס' רנח) ³⁴).
ונראה אפוא ש"מתניתא דחזקיה" אינה ספרי שלנו, אלא שחזקיה השתמש בספרי דר'
שמעון. הרחיבו והוסיף עליו.

[ה. ר' יוחנן וספרי דברים]

הופמן ³⁴) מחליט שספרי שלנו מבית מדרשו של ר' יוחנן יצא ³⁵). מפני
שהספרי רגיל אצל ר' יוחנן (begegnen dem Sifre oft bei R. Jochanan, 71)
אבל דווקא מתוך ההקבלות האלה יוצא, ש"ספרי" קדם לו לר' יוחנן:

שלושה מקומות ישנם בספרי דברים (דבי ר"ע) שהובאו בירוש' בשם ר' יוחנן:
(1) ירוש' קידושין פ"ג סד ע"ג: דא"ר חייא (בר אבא) בשם ר' יוחנן המחזיר גרושתו
משניצאת בתה כשירה לכהונה, מה טעמא היא תועבה ואין בניה תועיבין = ספרי פס'
רע, כי תועבה היא לפני ה' ר' יהודה אומר היא תועבה ואין הולד תועבה, ודברי רחביא
בשם ר' יוחנן נמסרו אחרת בבבלי יבמות יא ב.

(2) ירוש' נויר רפ"ו נד ע"ג: טריפה מנין אמר ר' יוחנן נבילה וכל נבילה לרבות
הטריפה — פס' קד: לא תאכלו כל נבילה אין לי אלא נבלה טרפה מנין ת"ל נבלה
כל נבלה.

(3) סנהד' פ"ז כה ע"ג: ר' חיה בשם ר' יוחנן ראה לשון שלימדך התורה מולך כל
שתמליכהו עליך אפילו קיסם אפילו צרור — ספרי פס' מג: ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר
צא וראה לשון שתפסה תורה מולך וכו', בבלי סנהד' סד א.

א"כ שנים מהם מפורשים בספרי בשם תנאים, וא"כ לא דברי ר' יוחנן הם, אלא שיש
כאן עיבדא רגילה של דברים שנמסרו בתלמוד על ידי אמוראים והם דברי תנאים.
ובתירת ברייתא:

חגיגה ח א: תניא כוותיה דר' יוחנן (טופלין מעות למעות) מסת מלמד וכו' ומנין
שאם רצה לערב מערב וכו' = ספרי פס' קלו: ומנין שאם רצה להביא ממעשר
יביא וכו' (וא"כ אין ראיה לר' יוחנן, כי אפשר לפרשה גם לחזקיה, כדברי ב"ה אף
מן המעשר, חגיגה שם).

ירוש' קידושין פ"ד סה ע"ד: תני ר' אבהו קומי ר' יוחנן א"ר יהודה בנימין
וכו' אמר לו ר"ע לא בני וכו' — ספרי פס' רנג. כבבלי יבמות עו ב. אבל דברי
ר"ע שבברייתא שבירוש' אינם בספרי ³⁷). ובבבלי יבמות עח א מגיה ר' יוחנן את
הברייתא: אמר ליה ר' יוחנן לתנא תני ראשונה.

ובירוש' קידושין שם סו ע"א: דילמא על ר' יהודה איתאמרת דר' יהודה אומר נאמנין
(על "ממור הוא"). עליה רבי אבהו בש"ר יוחנן לתת לו אבל לא ליקח ממנו. אמר ר'
חזקיה עוד היא מתניתא כי את הבכור בן השנואה יכיר, — ברייתא דספרי פס'
ריו: ר' יהודה אומר כשם שנאמן וכו'; בבלי קידושין עח ב: כדתניא יכיר יכירנו לאחרים
מכאן אמר ר' יהודה נאמן אדם לומר זה בני בכור וכשם וכו'.

34) ועי' להלן מירוש' קידוש' סו א.

35) עמ' 70—71, וכן קאניגסברגר, Quellen.

36) אלא שחשב גם פס' א—ג, וש"ד והלאה לספרי! אבל עי' לעיל עמ' 625 ואילך.

37) ועי' תוס' קידושין פ"ה ד, דברי ר"ע.

אנו רואים אפוא, שדווקא הקבלות אלה מוכיחות, שהברייתא היתה כבר שנויה לפני ר' יוחנן.
ואם חזקיה כבר השתמש בה והרחיבה — א"א כלל שנסדרה בבית-מדרשו של ר' יוחנן תלמידו.

[ו. הספרי שלנו — נוסח ארץ ישראל]

אמנם בזה צדק הופמן (69—70). שנוסח הספרי שלנו, כנוסח כל מדרשי-הלכה שלנו, — נוסח ארץ-ישראל הוא:
כך ראינו, שהברייתא בחגיגה ח א, שהובאה כראיה לר' יוחנן — אינה ראיה לפי נוסח שלנו.

וכך אנו מוצאים בפסח' סח א: תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבדימי ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה שכינה לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה שכינה אמר ליה אכתי לא אפיקתיה עייליתיה אלא אימא ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה שכינה לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה לוי³⁸. מתקיף לה רבינא אימא אידי ואידי למחנה שכינה ולעבור עליו בעשה ולא תעשה, איכ לימא קרא וכו'.

אבל אצלנו בספרי פיס' רנה, ויצא אל מחוץ למחנה זו מצות עשה לא יבא אל תוך המחנה זו מצות לא תעשה ר' שמעון התימני³⁹ אומר ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה לוי לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה שכינה.

ואיכ הסתם שהביא ה"תנא" הוא דברי ר' שמעון (התימני). אבל סתם ספרי אומר כדברי רבינא, וזהו באמת דרכו של הספרי תמיד למצוא עשה ול"ת⁴⁰, והברייתא ששנה התנא היתה גם משובשת. אלא שאפשר שרבינא, לא ידע רישא, כרגיל.

ובפסח' עא א (סוכה מח א): לימא מסייע ליה (לעולא בשם ר' אלעזר: שלמים ששחטן מעו"ט אינו יוצא בהן לא משום שמחה ולא משום חגיגה) והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה (אתה אומר לילי יו"ט האחרון)⁴¹ או אינו אלא לילי יו"ט הראשון ת"ל אך חלק (התם כדקתני טעמא) מה ראית לרבות לילי יו"ט האחרון וכו' כי אתא רבין איר אלעזר שלמים וכו' יוצא בהן משום שמחה ואין יוצא וכו' מיתיבי והיית וכו'. אבל ספרי שלנו פיס' קמב חולק: והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט הראשון (פס' ז: האחרון) לשמחה יכול שאני מרבה לילי (כ"ד) יו"ט האחרון לשמחה ת"ל אך. מכאן אמרו ישראל יוצאים ידי חובתם בנדרים ובנדבות [כול' מתני'] (כ"ד) יכול אף בעופות ובמנחות ת"ל אך. וסיף הברייתא שבבבלי: מה ראית וכו' — ליתא כלל.

וגם הסיפא היא שלא כברייתא שבבבלי חגיגה ח א, שהיא מסמיכה "מכאן אמרו" זה אל "ושמחת בחגך": ת"ר ושמחת בחגך לרבות כל מיני שמחות לשמחה מכאן אמרו וכו'.

38 כך הוא נוסח כ"י מ' ב' ור"ח ורמב"ם בסה"מ ל"ת עז ועוד, ע"י ד"ס, ואצלנו מונה ע"ס הגהת רש"י.

39 בלקוט ליתא "התימני", לק"ט: רבי ישמעאל! כ"ר: ר' שמ' ואין "התימני" אומר.

40 ע"י הופמן, עמ' 65.

41 בסוכה ליתא, אבל איתא גם שם בכ"י מ"ב וד"ס, אלא שאין זה לשון דבי ר"ע.

יכול אף בעופות ובמנחות ת"ל ושמחת בחגך וכו' — מה שישנו אצלנו בספרי פיס' קמא בלי „מכאן אמרו“ : ושמחת בחגך בכל מיני שמחות יכול אף בעופות וכו'.

אבל בירוש' חגיגה פ"א עו ע"ב וסוכה פ"ד נד ע"ג (בשיבוש) : אמר ר' זעירה עד דאנא תמן שמעתנה עולא בר ישמעאל בשם ר' לעזר (המימרא הראשונה) כד סלקינן הכא שמעתנה רבי חיה בשם ר' לעזר והיית אך שמח לרבות לילי יו"ט האחרון (בסוכה : הראשון) לשמחה או יכול אף לילי יו"ט הראשון (בסוכה : האחרון) ת"ל אך. או חלק⁴². רבי חיה בשם ר' לעזר ושמחת בחגך משאת מתחייב בחגיגה את מתחייב בשמחה (להוציא לילי יו"ט הראשון). הירוש' ידע אפוא שיש מדרש הדורש ב„חילוף“ (או חלק⁴³) שנרמז גם בברייתא הבבלי (מה ראית⁴⁴). הוא הספרי שלנו⁴⁵). ואת הדרשה שבברייתא שבבבלי מסר בשם ר' אלעזר, אלא שנראה שר"א הבבלי הגיה את הספרי ודרשו סתם כשיטתו תמיד (עי' שבועות ומע"ש).

[ז. הוספות בספרי דברים]

אלא שכמו שהזכרתי כבר ישנן בנוסחאות הספרי שלנו כמה וכמה הוספות מדברי ר' ישמעאל, שאינן בכ"ר ר', ולהפך כמה וכמה הוספות אחרות בכ"ר ר' שאינן אצלנו. סימניהם : שאינם במקומם, שהם כפולים, וכתובים בלשון קיצורים ורמזים. ויש בהוספות טרמינולוגיה של בית ר"י : מגיד, שומע אני, למה נאמר :

א. הוספות שישנן אצלנו ואינם בכ"ר, או שהם בכ"ר במקום אחר :

א) ראה פיס' סא : (ונתצתם וכו' ד"א) ונתצתם וכו' — אין בכ"ר ר' כאן, אבל כתוב שם להלן באמצע „מיכן אמרו“ (וכן בפ' ר"ה). לפני „שלש[ה] בתים הם“ בלשון זה : ונתצתם את מזב' זו אבן שחצבה מתחילה. ושברתם את מצב' זו שחצב חציבה (י) ועבדה. ואשריהם תשרפון באש זו אשירה שנעשית תחילה לעבודה. ופסיל' תשרפ' באש (י) זו שהיתה נטועה ועבדה. אבידת כלאה כלה שרוף שבור גדוע.

וכל זה לקוח ממכילתא שבמ"מ 60, פרשה כו א—ב, ושם הסדר בא', אחרי פסקא זו : מיכן אמרו שלשה בתין הן שלשה (אבנים הן שלש אשרות הן, וע"כ הכניסו הסופר בספרי לפני „שלש[ה] בתים הם“⁴⁶).

והסוף „אבידת כלאה וכו'“ הוא כולו דבי ר"י שם : ונתצתם את מזבחותם שומע אני יתצם ויניחם תל' לו' [ושברתם את מצבותם שומעני ישברם ויניחם תל' לו']⁴⁷ ואשריהם תשרפון באש שומע אני ישרפם ויניחם תל' לו' ופסילי אלהיהם תגדעון שומע אני יגדעם ויניחם תל' לו' ואבדתם את שמם מן המקום ההוא אבידת כלאה. כלה והשחת ושרוף ואבד והעביר מן העולם וכו'. ושיטה זו שנויה (כמו שהעיר הופמן) גם במכילתא דעריות שבספרא קדושים פ"ו : השחת שרוף וכלה והעבר מן העולם. אבל ספרי שלנו, דבי ר"ע, חולק ושונה : נתצתה את המזבח הנח לו שברתה את המצבה הנח לה, כמתניתא דחזקיה בירושלמי (ע"ז פ"ד ה"ד מד ע"א) וכמתני רב יוסף בבבלי (מה ב)⁴⁸.

42) בסוכה בסעות : אך חלק.

43) דברי הופמן, שסמך על ירוש' סוכה, אינם מדויקים.

44) א"ע שם. מיכן אמרו של הספרי הסדר : שלש אשרות — שלשה בתים, ושלש אבנים — ליתא שם.

45) כ"ה בקטע א"פ. 46) אלא שהבבלי פירש ברייתא זו דרב יוסף לענין אחר.

(ב) פיס' סה: (לא תעשון וכו' ד"א) לא תעשון וכו' — אין בכ"י ר' כאן, אלא למטה. לפני "כל הישר בעיניו: ד"א לא תעש' ככ' אש' אנח' עו' פה ה' חובה בבית העולמים ורשות בבמה ד"א לא תע' צאו ועשו מיכן אמרו עד וכו' מיכן ואילך לא הותרו. איש וכו'.

וכ"ז נכנס כאן מן הגליון, וליתא במ"ת 49 המעתיק מספרי 46.

(ג) פיס' צו: לא תבנה וכו' כדברי ר"ע — ליתא בכ"י ר', והוספה היא ממכילתא. מ"ת 70, כ"ה. ובכ"י שם גם בסי' "כ"א: ... עו[ד] לא תעשה אפילו גנות ופ[ר]דסי[ן] ... [ר'] עקיבא אומ' לא [תבנה] עוד למה [שהיתה א]ינה נבנית אבל נעשית ...". ואין דרכם של דבי ר"ע להביא את דעתו של ר"ע בלשון "כדברי ר"ע".

(ד) פיס' צח כולה (אבא חנן וכו' א"ר יאשיה וכו' א"ר יצחק וכו') אינה כאן בכ"י ר', אלא כתובה שם בתחילת פיס' קא: כל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסות ומעלת גרה עד שיהיו בה ג' סימנין הללו אינה מותרת באכילה. אבא חנן משום ר' אליעזר אומ' השסועה מין חיה. א' ר' יושיה כל מקום [שנא'] ציפור בטהורה הכת' מדבר א' ר' יצחק עוף טהור נקרא עוף וניקרא ציפור והטמא לא נקרא אלא עוף בלבד. והראה זו דיה (וכולן מין דיה). איסי בן יהודה אומ' יש (לו) מאה מיני עופות במזרח וגו' (=וכו') איה דיה והראה והראה "אחת הן" למה נשנו במשנה תורה בבהמה "מפני השסועה" ובעוף מ"פ"ני הדיה. ד' אחר.

ואלה הם ליקוטים מתוך דבי ר' ישמעאל. שהוכנסו כולם כאן, וכן הם כאן בכ"י ר"ה (ע' מ"ע), אלא שבילקוט כתוב "והראה" וכו' למטה במקומו (קצת מדבי ר"י זה נוסף גם בספרי שמיני בכ"י ר' והגהות תומת ישרים).

וישנם בענין זה עוד הוספות מדבי ר"י, שאינם בדפוס, ע' להלן.

(ה) פיס' קד: ד"א לא תבשל גדי בחלב אמו למה נא' ג' פעמים וכו' ובהר עיבל — ליתא כאן בכ"י ר', אלא ששם בתחילת הפסוק: לא תבשל גדי בחלב אמו ל'ח' נא' ג' פע' כנגד וכו' ובהר עיבל. ר' עקי' או' חיה ועוף אינן מן התורה שנ' לא תבשל גדי בחלב אמו' שלש פעמים פרט...

וכ"ז לקוח מדבי ר"י, מכיל' כספא פ"כ 335 46). והסתם שבכ"י ר' הוא ר' ישמעאל. ובנוסח שלנו זה בסוף הענין בלשון "ד"א". כרגיל. והדבר ברור שדבי ר"ע סתמו כר"ע. (ו) פיס' קז: ד"א שמור את חרש האביב (וליתא בילקוט) בג' מקומות וכו' דודרשין בו — כל זה כתוב בכ"י ר' (כלי "ד"א"!) בין הדרש אל "ועשית פסח" ובין "לה". ובחזאי שזו היא הוספה מדבי ר"י, ובמ"ת 89 סתם ורק זה, ואחריו "ד"א" מספרי בהעלותך פיס' סו. והסתם הזה, בניגוד לדבי ר"ע, ספרא אמור פ"ז יב ותוס' מגילה פ"ד ובבלי פסחים ו' א ושי"נ.

(ז) פיס' קמד כי השוחד: ד"א לא תטה משפט בממון ולא תכיר פנים בדין — ליתא כאן בכ"י ר', אלא למעלה בפסוק "לא תטה": לא [תטה] משפט בממון לא תכיר פנים בדין. ד"א לא תטה וכו' איש פלוני עני ולא (בכ"י ר"ה: ד"א לא) תכיר פנים בכבוד שלא תושיב את הראוי למעלן למטן ואת הראוי למטן

(46) במקום ד"א פה היום היום, שלמטה — בכ"י ר' ובמ"ת ובילקוט: ר' שמעון אומר היום.

(47) ע' משיכ' במאמרי שבס' היוכל לחיות.

(47a) וכנו' כל כ"י וילקוט שם (בדפוס: ר' שמעון), וכן מ"ת 75: ר' ישמעאל.

למעלה. וכך הגיה פרידמן ע"פ כ"י ר"ה. אבל בילקוט למטה. אחרי "כי השוחד": ד"א לא תטה וכו' בדין (כבדפוסים) ד"א לא תכיר פנים בכבוד שלא תושיב הראוי למטה למעלה. וכאן ליתא. ובמ"ת כאן הסדר הפוך: לא תטה משפט שלא תאמר וכו' ד"א לא תטה משפט בממון וכו' (והאחרון בודאי מדבי ר"י). ובתנחומא שופטים ו' בובר הביא רק דבי ר"י.

(ח) פיס' קצא: דבר אחר שועל בימינו ומשמאלו ד"א מעביר בנו וכו' בין בתריו — ליתא בכ"י ר' ובכ"י בן ז"א (מהר"ס) והוא דבי ר"י (ע"י לעיל). ובארוכה ובשם ר' ישמעאל במ"ת 109!

(ט) פיס' קצב: (ואמר אליהם וכו' למה נאמרו וכו' כדברי רבן יוחנן בן זכאי בוא וראה וכו' בין ברכיו ד"א) ואמר וכו' — כ"ז ליתא בכ"י ר', וגם מהר"ס כתב ש"אינו כתוב בנוסחאות ישנות", וגם במ"ת ליתא. והוא מדבי ר"י.

(י) פיס' רג: ד"א כי תצור אל עיר מגיד שתובע שלום וכו' מפליגים אותה — כ"ז ליתא בכ"י ר', וכן ליתא בכ"י ר"ה, והכל בארוכה במ"ת 122, ו"אין צריך" וכו' כבר נאמר בפסוק "ימים רבים"⁴⁸).

(יא) פיס' רז: ד"א עגלת בקר שיהא בה שני דרכים וכו' (=מ"ת 124, ושם: הא כיצד בת שתיים) ד"א רחיצה בזקנים וכו' (=מ"ת 125 בארוכה: למה נאמר שהיה בדין וכו' רחיצה בזקנים וכפרה בכהנים).

הכל מדבי ר"י.

(יב) פיס' ריב: (דבר אחר עד די שעריה כנשרין רבא וטופרהי כציפרין) — ליתא בכ"י ר' וליתא ביבמות מח א. ובמ"ת 127 זוהי ראייה לדברי ר"ע, וכן בשמחות פ"ז.

(יג) פיס' ריג: ירח ימים שלשים יום (דבר אחר ירח אחד ימים שנים וכו' זנות) — ליתא בכ"י ר', ובבבלי שם בשם רשב"א כד"א. וע"י תוס' שם פ"ו. וליתא גם במ"ת 128 (רק "כל כך למה וכו', ואחר כן תב' אליה ובעלתה הא אפי' וכו'! וע"י למטה).

(יד) פיס' ריד: (ושלחתה בגט כדברי ר' יונתן וכו' וטהורות) — ליתא בכ"י ר', וכן למטה: (דבר אחר לא תתעמר בה כדברי ר' יונתן ד"א הרי זו אזהרה לבית דין) — ליתא בכ"י ר'. במ"ת שם: ד"א ושלחתה לנפשה שאם היתה חולה וכו' הקדושות. ולמטה: לא תתעמר בה אחר כל המעשים הכתוב מדבר וכו' דברי ר' יאשיהו ר' יונתן אומר אחר הבעילה וכו' ד"א לא תתעמר בה הרי זו אזהרה לבית דין.

וה"ז אזהרה לבית דין לשון מכילתא וספרי במדבר הוא י"י.

(טו) ריש פיס' רטו: (כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהם הזויה וכו' ר' שמעון אומר וכו' מכל מקום. ד"א) וכו' — ליתא בכ"י ר', ומן "שתי כמשמעו" וכו' — מוחק גם בכ"י בן ז"א (מהר"מ). ובכ"י ר"ה ליתא כאן כלל. אבל למטה לפני הפסוק "וילדו לו בנים": משמע מוציא את אלו — מכל מקום. וכן במ"ת שם בכ"י ר', אבל בסופו: וילדו לו. מי שהולדות שלו יצאו אלו שאין ולדות שלו. ר' ישמעאל אומר וכו' וילדו לו להוציא את מי שהוא ספק וכו' וילדו לו פרט ליוצא דופן וכו' (כבכורות מז ב. וספרי כר"ש) בנים הבנים בתורה הזאת וכו' ("ד"א" שבסוף הפסוק).

(טז) פיס' ריח: ד"א בשביל שאכל וכו' ד"א סורר וכו' א"ר יאשיהו וכו' מחלוקת בישראל — ליתא בכ"י ר'. "ד"א" השני נמצא במ"ת 130 (בלי א"ר יאשיהו וכו').

48 וע"י תוס' עירובין פ"ג ושבת י"א א וירוש' שם פ"א ד סע"א.

49 ע"י אלבק 8.

(יז) פיס' רכב: כי תראה יכול אפילו הוא רחוק וכו' אי כי תפגע שומע אני וכו' דברי ר' יהודה בן בתירה — ליתא בכ"י ר', והכל ממ"ת 132: לא תראה את שור אחיך למה נאמר לפי שהוא אומר כי תפגע שומע אני כמשמעו ת"ל כי תראה וכו', מכיל' כספא פ"כ, וכבר כתב ר"ה (מ"ע): ואע"ג דהנהו קראי לאי הכא איתנהו אנב גררא נסבינהו.

אבל הכל הוספה מדבי ר"י. ואצל ר"ה כתוב זה אחר י. "כי תפגע מצות עשה". (יח) פיס' רכח: האזנים ותרנגולים שמרדו וכו' בטהורה הכתוב מדבר כדברי ר' יאשיה. שלח תשלח בנקיבות וכו' ולא בזכרים — הכל אין בכ"י ר', וכן מהר"ס אומר ש"אינו כתוב בנוסחאות ישנות", והמדרש האחרון באורך במ"ת 135—136: בנקיבות הכתוב מדבר או אחד זכרים וכו' אמרת ק"ו וכו' דברי ר' אליעזר וכו'.

(יט) פיס' רכט: דבר אחר כי תבנה. ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך וכו' מערכי המלחמה — ליתא בכ"י ר', מ"ת 136.

(כ) פיס' רל: המותח (ר"ה: מכאן אמרו המותח) זמורה וכו' ד"א כלאים לחייב משום כרם ומשום שדה. ד"א פן תוקדש וכו' כדברי ר' יהודה (ר"ה: יאשיה) אשר תזרע אין לי אלא שזרע וכו' מ"מ — כ"ז ליתא בכ"י ר', מ"ת 137: ד"א אף הכרם בכלל (שנ') שדך לא תזרע כלאים היה והרי הכתוב מוציא מכללו וכו'. כלאים בשני מינין הכתוב מדבר אתה אומר וכו' (מדרשו של ר' יאשיה, ובספרי חסר לפני "כדברי ר' יאשיה") הזרע אשר תזרע אין לי אלא שזרע הוא וכו' או אפילו וכו'.

(כא) פיס' רלב—רלד: (צמר ופשתים יחדיו אבל זה בפני עצמו וכו' גדילים תעשה לך, אמור מעתה שניהם נאמרו בדבור אחד וכו' גדילים תעשה לך למה נאמרו וכו' ד"א) גדילים תעשה לך וכו' — הכל ליתא בכ"י ר', והכל במ"ת 138—139: יחדיו יכול וכו' שניהם בדבור אחד וכו' (=מכיל' בחדש פ"ז) גדילים תע' לך למה נאמר וכו' (=ספרי במדבר פיס' קטו).

(כב) פיס' רלה: איש (או) אשה למה נאמר לפי שהוא אומר איש אשר ינאף וכו' והרי הכתוב מוציא וכו' לכך נאמר כי יקח איש אשה. ר' ישמעאל אומר בוא וראה מה שנאה גורמת שהיא מביאה לידי לשון הרע — הכל ליתא בכ"י ר', וכולו במ"ת 139 בלשוננו, ודברי ר' ישמעאל נאמרו כבר בספרי סתם בראש הפיסקא: עבר אדם על ואהבת לרעך וכו'.

(כג) פיס' רלו—רלז: (ר') יהודה אומר אינו חייב וכו' ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על היבמה וכו'. ופרשו השמלה וכו' יחזור הדברים כשמלה וזה אחד מן הדברים שהיה ר' ישמעאל דורש וכו' רע"א הרי הוא אומר וכו' ד"א) ופרשו השמלה וכו' — ליתא בכ"י ר' כאן, וזה שבפיס' רלז כתוב שם להלן בסוף פיס' רלז (בלי "ד"א"): ופרשו השמלה יחזור דברים וכו' נמצאו עידי הבעל וזממין, ובמ"ת אחרי "הרי עדים להזים עדין של זה" שבתחילת הפיסקא: ופרשו השם' לפ' זק' הע': יחזור וכו' כשמלה. ד"א ופרשו השמלה לשון כבוד וכו' (דברי בעל מה"ג) ראב"י³⁰ אומר וכו'. ר' עקיבא א' וכו' (כבספרי לעיל), ובלי-ספק כל מה שליתא כאן בכ"י ר' הוספה היא מדבי ר"י, ומלמד שתובע מתחיל' וכו', שבפיס' רלו — במ"ת שם: ואמר אבי הנ' אל הזק' מגיד שהתובע פותח בדבריו תחילה (ואח"כ) ואמר אבי הנ' אל הזק' מגיד שאין רשות לאשה וכו' (סתם ספרי שבפיס' רלה:).

(50) ראב"י, גם בבלי כחובות מו א.

כד) דברי ר' ישמעאל, שאין מקומם כאן, ישנם בספרי גם בפס' רמא: ד"א בעולת בעל ר' ישמעאל אומ' בא הכתוב וכו' שתבעל — וליתא גם שם בכ"י ר', ונמצא במ"ת 142: ר' ישמעאל אר' לא בא הכתוב אלא וכו' או אינו מדבר אלא בארוסה וכו'. וישנן עוד כמה וכמה הוספות, שכבר ישנן גם בכ"י ר' (ע"י גם לעיל את' ו' ז' וי"א). ואעפ"כ כשאנו משווים אותו המדרש לזה שבמ"ת אנו רואים תיכף ששלנו מקוצר מתוך דבי ר' ישמעאל ולקוח ממנו:

כה) כך המדרש שבפס' רמח: גם דור עשירי נאמר כאן דור עשירי ונאמר למטן דור עשירי, מה דור עשירי האמור למטן עד עולם אף דור עשירי האמור כאן עד עולם. וההוספה שנכנסה שלא במקומה בסוף פס' רמט (ע"י לעיל), ושייכת לכאן, ואם (כ"י ר') אם נאמר דור עשירי [עד עולם] למה נאמר עד עולם [דור עשירי] אלא מופנה להקיש וכו' אף דור עשירי האמור למטן [למעלן] עד עולם — הכל במ"ת 144—145 באור'ו, גם דור עשירי אין לי אלא דור עשירי מעשירי ולהלן מנ' הרי אתה דן נאמר כאן עשירי ונאמר עשירי בעמון ומזאב וכו' לא אם אמ' בעמון וכו' אמרת שאין ת"ל עשירי בעמון ומזאב שכבר נאמר בהן עד עולם אלא מופנה וכו'.

כו) ובפס' פ: אשר אתה בא שמה לרשת (ה) או' מפ' (יב כט) בשכר שתבוא תירש וירשתה אותם וישבת בארצם מכלל שנא' וירשתם ויש' בער'י' ובב'ת' (דב' יט א) יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין תלמוד לומר וישבת באר'י' כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה. וירשת (יל' ד"א וירשת) אותם מעשה בר' יהודה בן בתירה וכו' ורבי יונתן שהיו יוצאים חוצה לארץ וכו' וקראו המקרא הזה (שבתחילת ראה, יא לא—לב) וירשתם [אותה] וישב' בה ושמרת' לעשות את⁵² (חזרו ובאו למקומם (כ"י ר') אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. ומעשה (כ"י ר': מעשה) בר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבין (כ"י ר') וכו' וקראו המקרא הזה וירשתם או' וישבתם בה ושמרתם [ם] לעש' את החק' הא'⁵³ ואת המש'⁵⁴ חזרו ובאו להם למקומם (כ"י ר') אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה (כ"י ר' כאן: חזרו ובאו להן לארץ יש').

כל המדרש הזה שמן "וירשת אותם" ולהלן אינו במקומו כאן, שהרי "המקרא הזה" הוא לעיל יא לא—לב⁵⁵, אלא שהכל הוספה⁵⁶, ולקוח מדבי ר"י, מכילתא לדברים, מ"ת 58, שנדפסה ראשונה ע"י שכטר⁵⁷, אלא שהשמיט את השורות הראשונות של כ"י זה, וז"ל בכ"י: [וקראו המקרא הזה וירשתם אותה] וישבתם בה ושמרתם לעשות אמרו ישיבת ארץ יש' שקולה כנגד כל מצות שבתורה אמ' ר' יונתן נחר אני מחוצה לארץ לעולם.

ט. וכבר היה ר' לעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר הולכין אצל ר' יהודה בן בתירה לנציבין ללמד ממנו הגיעו לצידון וזקפו את עיניהם וג' (כלומר: וכו' כלעיל, במעשה של ר' יונתן, עד) שבתורה⁵⁸ חזרו ובאו להן לארץ.

(52) כ"ה בכ"י ר' וכ"י בן ז"א.

(54) כ"ה בכ"י ר', וכוה בכ"י בן ז"א.

(56) וליתא בכ"י ברלין ובמ"ח.

(57) JQR חס"ו (1904) 446 בכ"י א"ש (ms. heb. c. 10).

(51) כ"ה בכ"י ר'.

(53) במקרא: את כל החקים.

(55) כמו שהעיר כבר ר"ה, ע"י מ"ע.

(58) כ"ה בכ"י !

כאן המדרש במקומו. דברים יא לא. ומכאן לקחוהו המעתיקים. אולם להלן בספרי פיס' קעט (דב' יט א) רק עד „בכל מקום שאתה רוצה לבנות בנה“... (כו פיס' עה ⁶⁰): רבי אלעזר הקפר [ברבי] ⁶⁰ אומר וכי מה בא ללמדנו בין צבי לאיל (וכו' דבר אחר ⁶¹) כאשר צויתך למלך וכו'.

ר' אלעזר הקפר אינו נזכר כלל בדבי ר"ע. אבל נזכר בדבי ר"י ⁶², ואין ספק שגם זה נוסף כאן מדבי ר"י ⁶³.

(כח פיס' ק: זאת הבהמה וכו' מלמד שחיה בכלל בהמה מנין שאף בהמה בכלל חיה ת"ל זאת החיה (ויק' יא ב) מלמד שחיה קרויה בהמה ובהמה קרויה חיה [ו] מלמ' ⁶⁴ שבהמה טמאה מרובה מטהורה בכ"מ הכתוב פורט את המועט ת"ל (=לכך נאמר) זאת הבהמה איל וצבי ויחמור.

שני מדרשים ישנם כאן: הראשון — אמנם נמצא גם בספרא שמיני פרשה ב ח (אבל אינו שם בילקוט) — הוא מדרשם של בית ר' ישמעאל, חולין ע ע"ב: תניא אמר ר' יונתן נמתי לו לבן עזאי וכו' וגם לי ומה ישמעאל אומר בדבר זה נמתי לו וכי ימות מן הבהמה (זו בהמה טמאה) ⁶⁵ אשר היא לכם לאכלה זו בהמה טהורה למדנו (כ"מ: ולמדנו) חיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה וכו'.

והשני הוא דבי רבי (חולין סג ב): תניא רבי אומר גלוי וידוע וכו' שבהמה טמאה מרובה מן הטהורות וכו'. ובספרי מקוצר, ונראה ששניהם נוספו כאן מדבי ר"י. שהשתמש הרבה בדבי רבי.

(כט פיס' קפט: ואין סרה אלא עבירה שנאמר וכו' מגיד שאינו חייב עד שיכחיש את עצמו מכאן אמרו אין העדים זוממים עד שיוזמו את עצמם. כיצד מעידני את איש פלוני שהרג את הנפש.

„מגיד“ זה אינו מקושר עם הדרשה שלפניה. וכבר נדחקו בו המפרשים, ובאמת אינו במ"ת 116. ואחרי דרשה זו כתוב בכ"י ר' בסוף הפסקא (במקום „סליק פסקא“) כעין מה שכתוב בכ"י ריה אח"כ בתחילת פיס' קץ (ע"י מ"ע): הדיינין יושבין ובעלי דינין עומדין. פ' (=פסקא) ד"א אזהרה לבית (צ"ל: לבעל) דין שלא ישמע דבריו לדיאן קודם שיבוא בעל דין חברו.

וזה לקוח מדבי ר"י, מ"ת 116: ד"א ⁶⁶ ועמדו שני האנ' הדיינין יושבין ובעלי דינין עומדין אתה אומר הדיינין וכו' או אלו ואלו עומדין ת"ל ועמדו שני האנשים מכלל קימה את למד לשיבה. ד"א ועמדו שני האנ' הרי זו אזהרה לבעלי דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו ⁶⁷. מכאן קיצרו והוסיפו (בלי ציון הכתוב!) בספרי. ואם כך ברור שגם „מגיד“ וכו' — נוסף מדבי ר"י. והוא דבי ר"י שבמכות ה' א: דבי ר"י תנא לענות בו סרה עד שתסרה („שתוסר“) גופה של עדות.

(59) ע"י לעיל על ההוספה מדבי ר"י שבפיס' זו.

(60) כ"י ויל' ומ"ת. (61) יל': רבי אומר, וכן במ"ת [וע"י הוצ' פתק].

(62) מכיל' בחדש פ"ז, ספרי במדבר פיס' כג, מב, קטז, קיט, י"א בן ר"א הקפר, מכיל' בחדש פ"ה.

(63) ע"י מ"ת 53, חולין כח א.

(64) ריה ויל' וכ"י. (65) בילקוט שמיני תקל"ו ליתא.

(66) לפניו הברייתא שבבבלי שבועות ל א. ואחריה: מאי ואם נפשך לומר וכו' — כל הסוגיא של שבועות, וא"כ הברייתא לקוחה מן הבבלי, ולא ממכילתא.

(67) „ד"א זו אזהרה“ וכו', הב', אינו בכ"י ירושלים, והוא רק ס"א.

חשודים ב"מגיד", פיס' קיד, מ"ת 81, קנה וקס"ז = מ"ת 103, 108 ושם: מצוה. יכול אם שירת וכו' ת"ל ככל וכו' שנה עליו הכתוב לפסול, כלשון דבי ר' ישמעאל (מכילתא פסחא פ"ג ופי"א. ספרי במדבר פיס' סא), ובמ"ת 109; ושרת ככל אחיו הלויים העמ' זה הוא שאמרנו שאם שירת מיושב פסל, וזה אינו בספרי.

(ל) ועי' פיס' רח: לשרתו ולברך בשם ה' מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה, וזה סתם כמכילתא דמילואים (שמיני א כט) ור' נתן (בספרי נשא פיס' לט), ובמ"ת 125 נוסף שם: מה ברכה בשם (ספרי שם) אף שירות בשם ("בעבודת יהו"כ"). ונראה שכל אלו מדבי ר"י לוקחה, וגם "כי בם בחר ה' אלקיך מגיד שברכת כהנים כשרה בבעלי מומים", שבפיס' רח שם לפני המדרש שהזכרנו, — מקורו מדבי ר"י, שאחרי שדרשו "בני לוי" בין תמימים בין בעלי מומין⁶⁸) הוסיפו לדרוש מן "לשרתו ולברך בשם ה'", שכשרה בבעלי מומים.

(לא) פיס' רע: ויצאה מביתו מלמד (כ"י: מגיד) שהאשה יוצאה מלפני (=מפני) האיש, מ"ת 155: ד"א ושלחה מביתו שלא תנשא עמו בשכונתו (ספרי, אח"כ: והלכה והיתה לאיש אחר שלא וכו') ואם היתה עיר קטנה וכו'⁶⁹) אמרת מי מפנה מפני מי האשה מפנה מפני האיש⁷⁰), וזו בוודאי ממכילתא, אלא שקיצרה בעל מה"ג והוסיף בה דברים, ומשם לקוח בספרי⁷¹).

(לב) וחשודים ב"שומע אני": פיס' ר': שומע אני אף הקטנים וכו' או אינו אלא טף של נקבות אמרת ומה מדין וכו' הא אינו אומר (כאן) טף אלא טף של זכרים, מ"ת 121.

(לג) פיס' רנד: ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה ("ולא יראה בך ערות דבר"), אין לי אלא ערוה מניין לרבות ע"ז ושפיכות דמים וקיללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע [או ונשמרת מכל דבר רע]⁷²) יכול בטמאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנענים ומסלק (בה) שכינה כך כל מעשה וכו' כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע. למרית "או (אי) ונשמרת" וכו', שישנו בכ"י, המקשר את הדרשות, חשודים בעיני כאן הלשונות, ול"ג ששני מקורות כאן: הראשון דבי ר"י והשני ("יכול") דבי ר"ע (והקישור "או ונשמרת" וכו' מאוחר), ובכ"י ר' נוסף אח"כ: ד"א ונשמרת הזהיר שלא תהרהר בעבירה ותבא וכו'⁷³), והנה במ"ת 147: ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם וכו' (ע"ז כ ע"ב) ד"א ונשמרת מכל דבר רע מכל דבר שגלו עליו כנענים שהוא מסלק את השכינה ואף מלשון הרע (=ספרי שלנו), ושם מ"ת 148: ולא יראה בך ערות דבר ר' ישמעאל אומר נאמר כאן ערות דבר ונאמר להלן (בגט) ערות דבר מה ערות דבר שנאמר להלן בהרהור וע"ז הכתוב מדבר אף ערות דבר שנא' כאן בהרהור וע"ז הכתוב

68) מ"ת שם 125, ספרי כאן לקוח מפיס' קסג:

69) ע"פ הבבלי כתובות כח א, והוספת מה"ג היא.

70) אפילו בת (כצ"ל) גדולים וכו', שבמה"ג — הוספה היא.

71) ובה"ג סוף גטין, ד"ו סא ע"א, הביא את הספרי כולו מן "ושנאה האיש האחרון" ואילך.

י"אח"כ — הברייתא של שמחות פ"ב ואח"כ — הבבלי כתובות כח א, ולא הביא זה כלל מספרי.

72) כ"י וילקוט וכ"י ר"ה.

73) בעין שהכנים מ"ע מפ"י ר"ה בתחילת פיס' רנה, שאין מקומו שם.

מדבר. ר' ב' אומר נאמר כאן ערות דבר ונאמר להלן ערות דבר מה ערות דבר שנאמר להלן משום בזיון אף ערות דבר שנ' כאן משום בזיון.

והמדרש הראשון ב"שומע אני" — דברי ר' ישמעאל הם.

(לד) פיס' רנו: וחפרת בה שומע אני יהיה חופר באחת ומכסה באחת [ת"ל וחפרת בה] ⁽⁷⁴⁾ ר' ישמעאל אומר מנין שלא יהא אדם הופך מתניו וכו'.

גם זה כנראה דבי ר' ישמעאל, וגם "ר' ישמעאל אומר" מוכיח (וכך הוא בילקוט, אבל בכי"ר ר' ולי' ש"מ ע').

ואמנם כבר ראינו למעלה (עמ' 707, 711 ולהלן) שהרבה "מגיד" ו"שומע אני" ו"למה נאמר", שישנם אצלנו בספרי, אינם באמת בכ"ר ר', והם לקוחים באמת מדבי ר"י: פיס' עא וע"ה (מגיד הכתוב), רג (מגיד), רטו (מגיד), רלד (למה נאמר, שומע אני), רלה (למה נאמר, והרי הכתוב מוציא, ר' ישמעאל), קפט (מגיד), רעג (מגיד, עי' לעיל).

ג. וישנן בכ"ר ר' כמה וכמה הוספות, שאינן בדפוס, ולקוחות ברובן מדבי ר' ישמעאל (קצת מהם היו גם לפני ר"ה):

1. פיס' ס, לפני "א"ר עקיבא": מפני מה אשרה פסולה. מ"ת 47 (משנת ע"ז פ"ג מ"ה), ועי' מכילתא דברים 59 כו.

2. פיס' סא — עי' לעיל עמ' 711.

3 ⁽⁷⁵⁾, פיס' צג: יצאו אנשים ולא נשים אנשים ולא קטנים אנשים אין פחות משנים. "אנשים ולא נשים" — כר' ישמעאל במכילתא שבמ"ת 69: אנשים להוציא את הנשים דברי ר' ישמעאל ⁽⁷⁶⁾, אבל בדבי ר"ע שנינו (בברייתא שבסנה' ק"א ב): יצאו הן ולא שלוחן, אנשים אין אנשים פחות משנים ד"א אנשים ולא נשים אנשים ולא קטנים.

דבדי ר"ע שבבבלי (ספרי דבי רב) היבא אפוא המדרש "אנשים ולא נשים אנשים ולא קטנים" כ"ד"א, זאת אומרת מדרש ממקור אחר (דבי ר' ישמעאל ⁽⁷⁷⁾), אבל בספרי שלנו נכנס דבי ר' ישמעאל זה בלא כל ציון מיוחד.

4. פיס' צד: הכה תכה את יושבי העיר מכאן אמרו אין מקיימין את הטפלין אבא חנין אומר לא יומתו אבות על בנים וגו' בעיר הנדחת הכתוב מדבר. כך אצלנו. אבל בכ"ר ר': את יש' הע' הה' ולא יושבי עיר אחרת. מיכן אמ' מקיימין הן את הטפלין וכו' הכתוב מדבר. את יושבי העיר ה' ולא יושבי עיר אחרת מיכן אמרו החמרת וכו'. וכזה גם נוסח כ"ר ר"ה ומהר"ס אוחנה, אלא שהילקוט גורסה למטה לפני "שללה ולא שלל שמים": מכאן אמרו ⁽⁷⁸⁾ מקיימין וכו' מדבר שללה ולא וכו'.

אלא שחכמי לונגל בתשובתם הביאו הנוסח: הכה תכה את יושבי העיר מכאן אמרו חכמים אין מקיימין וכו' ⁽⁷⁹⁾; אבל הר"ש משנץ בתשובתו ⁽⁸⁰⁾ אומר: ומה שכתוב בספרי דבי רב הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב מכאן אמרו חכמים אין מקיימין את הטפלים [ואית דגרסי מקיימין את הטפלים] בכל מלכותנו אין כתוב לא זה

74) כ"ר וב' ומדרש חכמים, ועי' הוצ' פינקלשטיין.

75) [שלושת הסימנים הללו — ממבואו ל"ממכילתא לפרשת ראה", מאמרים לזכרון רצ"ח, סא — סג].

76) "ויציל כאן הציון" "ספרי" מפני שעד כאן מן המשנה!

77) מגדל עוז בפ"ד דה' ע"ז, כתאב אלרסאיל עמ' מו: "ואע"פ שיש ספרים שכתוב בהן מכאן

אמרו מקיימין את הטפלים, הרמיה (עמ' פב) מחזיק בנוסח "מקיימין". 76) שם עמ' קכו.

ולא זה ואין ראוי לגורסו כלל. דמאן דגריס מקיימים הא בתוספתא (סנה' פי"ד) דריש לה מדכתיב ונתן לך רחמים ורחמך, ומאן דגריס אין מקיימין אם כן הוא דלא כר' עקיבא וכו'.

ואמנם כן, בקטע המכילתא (עי' להלן) דריש לה מן "ונתן לך רחמים ורחמך" כמו בתוס'. ובספרי שלנו נכנס המדרש הזה מדבי ר' ישמעאל, וכפילות המדרש "ולא יושבי עיר אחרת" שבכ"י ר' ושינוי מקומו של המדרש מכ"י לכ"י ושמו של "אבא חנין", שאינו נזכר בספרי, מוכיחים שכל זה תוספתא, שנוספה בספרי ⁷⁶.

5. וכך נכנס בספרי שלנו בפס' צה: ואת כל שללה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה [ד"א ואת כל שללה תקבץ ולא שלל שמים מכאן אמרו אילנות המחוברין וכו' וכתבי הקודש מותרין], כך הוסיף פרידמן ע"פ פי' ר"ה.

אבל בכ"י ר' כתוב למטה: ואת כל שללה ולא שלל שמים [מיכן אמ' אילנות המחוברין מותרין והתלושין אסורין בורות שיחין ומערות וכתבי הקודש מות' שנ' שללה ולא שלל שמים. ד"א שללה ולא שלל שמים] מיכן אמרו הקדשות שבתוכה וכו', וכעין הנוסח הזה בילקוט, שללה ולא שלל שמים מכאן אמרו אילנות וכו' שנאמר שללה וכו' ד"א שללה ולא שלל שמים [מיכן אמרו ההקדשות וכו'] ⁷⁶ וכתבי הקדש יגנוזו.

"ד"א אצל רבי' הלל או הדרשה הראשונה בכ"י ר' וילקוט לקוחה אפוא ממכילתא, שם היא נסמכת לפסוק "לא תבנה עודי", ועל כן מובן יפה הסיום "שאמרה תורה שללה ולא שלל שלמים", אבל בספרי שהסמיכה ל"שללה ולא שלל שמים" לא היה כל צורך בדבר לסיים "שאמרה תורה שללה וכו'".

6. פיס' קא — עי' לעיל עמ' 712.

7. פיס' קג (אחרי "מין איה"): עורב זה עורב הגדול ואת כל עורב להביא עורב עמקי ועורב הבא בראש יונים, למינו להביא את הזוריר כשהוא אומר למינהו להביא את בן חוריה. ואת בת היענה מלמד ש'עוף טהור מרובה בכל מקום פורט את המועט. סימני בהמה וחיה נאמרו וכו' ⁷⁷ כך כל שכינצא בו אסור כל שאין כיוצא בו מותר. פ' (=פיסקא). כל עוף טהור וכו' (כמו אצל פרידמן).

וכל הדרש על "עורב" וכו' — נוסף בכ"י ר' גם בספרא פ' שמיני פ"ה בין ג—ד — מדבי ר"י, וגם "מלמד ש'עוף טהור מרובה" וכו' — הוא דבי רבי שבחולין סג ב, שהוכנס בדבי ר"י ⁷⁸.

8. בסוף פיס' קו נוסף בכ"י ר': למען תל' ליראה את י"י אליך מגיד שהמעשר מביא את האדם לידי תלמוד תו', כל הימים בין בארץ בין בחוצה לארץ ⁷⁹. וכל זה לקוח מדבי ר"י, מ"ת 77—78: מגיד שהמעשרות מביאין את האדם לידי יראת חטא ר' אליעזר אומר נדרים ונדבות שאדם מביא לבית הבחירה לבו מנדבו לתלמוד תורה. ר' ישמעאל אומר מעשר שני שאדם מביא לבית הבחירה נכנס ללשכת הגזית ורואה חכמים ותלמידיהן יושבין ועוסקין בתלמוד תורה לבו מנדבו לתלמוד תורה, ושם למטה: כל הימים בין בארץ וכו' יכול אין אדם מחויב בת"ת אלא משום הבאת מעשר וכו'. ההוספה מקוצרת אפוא מדבי ר"י.

⁷⁶ עי' גם הופמן, יאהרבוך שם עמ' 315.

^{76b} הילקוט קיצר את הספרי מפני שכבר העתיק את המדרש מן המשנה.

⁷⁷ כמו בילקוט ובפי' ר"ה ומ"ע. ⁷⁸ עי' מש"כ בפ"ס ק.

⁷⁹ וכ"ה בילקוט, וכן הגיה הוסיף מהר"ס, עי' רד"פ.

9. בתחילת פיס' קיב נוסף בכ"י ר': וזה דבר השמיטה זה דבר לשמיטה שאם יאמרו לו עמוד קרא דרוש ותרגום)ם אומר להן משמיט אני שאם דחקוהו ולא קיבל עליו ת"ל וזה דבר השמיטה — פעם א' הוא משמיט ואינו משמיט פעמיים. ומהר"ם בהגהותיו הוסיף בשם „נוסחא ישנה“, אחרי הדרשה הראשונה של הפיסקא: ד"א וזה דבר השמיטה זה דבר וכו', והגיה: יכול שאם דחקוהו (דחקוהו) לא יקבל עליו, וכן הגיה המגיה בפ' ר"ה, שכך היתה נוסחתו (עי' מ"ע). וכל זה בודאי מדבי ר"י.

10. פיס' קטז: והעבט תעביטנו נותנים לו וכו' — בכ"י ר': והעבט תעביטנו פתוח תפתח פתח לו בדברים שאם היה בוישן אמור לו את צריך ללות מיכן אמ' צדקה ניתנת כמלוח. העבט תעביטנו וכו' ⁽⁸⁰⁾, אבל במ"ת 81 כבספרי, ושם 82: ד"א כי פתח תפתח ר' ישמעאל אומר אם היה בן טובים ובוש פתח לו בדברים ואמור לו בני שמא את צריך ללות מיכן אמרו צדקה ניתנת כמלוח.

11. ריש פיס' קיז, בכ"י ר': השמר לך הוי זהיר שלא תמנע רחמים שכל המונע רחמים מוקש לעוברי עבירות ופורק עול שמים מעליו שנ' בליעל בליעל ד"א השמר לך בלא תעשה וכו' — במ"ת 82. אחרי „פן בלא תעשה“: פן יהיה דבר עם לבבך הזה זהיר וכו' בליעל בלי עול, ומשם לקוח בספרי, ובמ"ת 85: פתח תפתח את ירך הוי זהיר שלא תמנע רחמים שכדרך שאתה מונע רחמים כך מונעין ממך רחמים. לאחריך לענייך לאביונך למה נאמרו כולן הראוי וכו' (כבספרי פיס' קיח). ובספרי שלנו שם: פתח תפתח (נתן תתן) ⁽⁸¹⁾ למה נאמרו כולם (מגיד הכתוב) ⁽⁸²⁾ הראוי וכו'. וא"ס שהכל לקוח מדבי ר"י. ונתקצר בספרי כרגיל בהוספות אלה. ועי' מ"ת 71 ורחמך וספרי פיס' צו.

12. פיס' קכב, לפני „המרצע זה מרצע גדול“, בכ"י ר' ⁽⁸³⁾: מיכן היה ר' ישמעאל א' בשלשה מקומות הלכה עקפת על המקרא התורה אמרה ושפך את דמו וכסוהו בעפר והלכה אמרה בכל דבר שמגדיל צמחין, התורה אמרה (ושפך את דמו וכסוהו בעפר). וכתב לה ספר כריתות והלכה אמ' בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה במרצע והל' אמ' בכל דבר רבי אומ' [...] בדלת ולא (בילק': או) במוזה מעומד ⁽⁸⁴⁾. מרצע זה מרצע גדול ⁽⁸⁵⁾. ולקחת את המר' שו' אני בינו לבין עצמו ת"ל והגישו אדניו אל הא' אצל הדיינין שימסור ⁽⁸⁶⁾ (במוכרין ⁽⁸⁷⁾). במרצע ⁽⁸⁸⁾ בכל דבר שהו רשם ⁽⁸⁹⁾ אמ' ר' אלע' וכו'.

וכל ההוספות האלה הן — דבי ר' ישמעאל (ועי' גם קדושין טו א).

13. סוף פיס' קכג, בכ"י ר' ⁽⁹⁰⁾: וברכך י"י אליך כל מקום שהכתוב עונש ממון כתוב ברכה וביותר מקום שיש בו חיסרון כיס.

(80) וכך היה בפ' ר"ה (עי' מ"ע אות ט).

(81) כך בדפוס, ולי' בכ"י ויעוד (עי' הוצ' פינקלשטיין).

(82) וישנו גם בילקוס ר' תציה—תצ"ט: והיה לפני ר"ה בפירושו.

(83) וכך היה אצל ר"ה, ועי' ככילתא נזיקין פ"ב, והגישו אל הדלת, במרצע, וירוש' קידושין פ"א נט ע"ד וסוטה טז ע"א.

(84) כבספרי: ובילקוס ליתא זה כאן.

(85) = מ"ת 86: מכיל' שם, והגישו אדוניו: בילק': למוכרין.

(86) כ"ה „במרצע“ בבית, ותוקנה הבית לה"א: המרצע.

(87) וכך היה נוסח ר"ה (עי' מ"ע אות ג') המרצע בכל דבר שהוא רשם, ונשתבש בו פרידמן שם.

(88) וקצת ממנו אצל ר"ה, וכן הוסיף מהר"ם בשם „כך מצאתי בקצת נוסחאות“.

והוא דבי ר' ישמעאל, מ"ת 87: אבא חנון אומר משום ר' אליעזר כל מקום שהכת' עונש הפסד ממון וחסרון כיס הרי הוא קובע ברכה לכך נאמר וברכך וכו'. וכן במ"ת 180

14. בסוף פיס' קנו כתוב בכ"י ר': רק הדם לא תאכל שתייה בכלל אכילה רק זו התריית עדים שהייתו בו בשעת הניתו רק ליתן שיעור כזית שאמרה תו' על הארץ לא על העוקה ולא על הגומא לא על הימים והנהרות המהלכין אלא נכנס לתוך הכלי שלא יטנף את כל הבית ובשוק לא יעשה כין שלא יחקה את המינין תשפכנו אין [שפיכה] אלא מן הצואר. ר' אליעזר אומ' על הא' תשפכנו כמים מה מים מכשירין את הזרעים אף דם שחיטה מכשיר את הזרעים או דם נחירה דם עיקור קילוף הקיז הסחול השליל והתמצית הכבד הלב והמיתה במשמע ת"ל תשפכנו כמים יצאו אילו שאינן מכשירין.

כ"ז היה נמצא בספרי גם לפני ר"ה, וכולו במ"ת 89, ושם: ר' אליעזר בן יעקב. 15. פיס' קכט: צאן ובקר, והלא אין הפסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים אי"כ למה נאמר צאן ובקר (צאן לפסח ובקר לחגיגה) להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח וכו' — בילקוט לא היה המוקף, שהרי הוא מקצר ומרמז למשנת מנחות פ"ו (פ"ו) מ"י, שהביא לפני הספרי: והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים וגו' קדלעיל עד אינו בא אלא מן החולין. הספרי התאים אפוא לגמרי למשנת חולין. "צאן לפסח ובקר לחגיגה" לקוח אפוא ממקור אחר, מכילתא פסחא פ"ד 13 (ר' יאשיה ור' יונתן ור"א), מ"ת 90 (ר' יאשיה).

ואמנם בכ"י ר' ישנם עוד כמה מדרשים כאן, שקיצורם מוכיח עליהם, שהם הוספה ממקום אחר: אם כן למה נאמר צאן ובקר צאן לפסח לא בקר לפסח. צאן לפסח ובקר לחגיגה. צאן לפסח צאן ובקר לחגיגה להקיש וכו'. והמדרש הראשון כאן הוא של ר"ע במכילתא ומ"ת, השני — של ר"א ותלמידיו ר' ישמעאל, שם, והשלישי — של הלל בירוש' פסח' רפ"ו לג ע"א, שהיא כדעת ר' ישמעאל במכיל' ומ"ת. והכל לקוח מדבי ר"י.

16. פיס' קלג בסופה, בכ"י ר' נוסף: ד"א מועד צאתך ממצ' לשחיטתו כבא השמש לצלייתו בערב לאכילתו, מ"ת 92 (=מכיל' פסחא ספ"ה 18): ובשלת ואכלת משחשיכה ר' שמעון בן יוחאי אומר בא הכת' לעשות ראשון אחרון (מה שנזכר ראשון הוא אחרון וכו') ואחרון ראשון, מועד צאתך לשחיטתו וכו'.

17. פיס' קמה בסופה, בכ"י ר' נוסף⁸⁹: לא תטע לך אשירה אמר' תור' ואשיר' תגדעון קל וחומר שלא תטע מנ' שלא יקיים ת"ל לא תטע לך מכל מקום ד"א אפילו בית אפילו סוכה, וכ"ה בילקוט, אבל — בתחילת הפיסקא! ובמ"ת 98 כבספרי שלנו. והכל בוודאי ממכילתא.

18. בסוף פיס' קמו כתוב בכ"י ר': וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמידי המלך אשר לא צויתו על יפתח ולא דברתי למישע ול' על' על לבי שיקריב אברהם את בנו על גבי מזבח, וכ"ז הוספה לסוף פיס' קמה, "וזה אחד מן הדברים" וכו' (מגילה ט ב), שיד לפני דברי ר' יוסי שם, "ואשר לא צויתו" וכו' (תענית ד א) שזה לדברי "אחרים" המשובשים, ומתוקנים בספרי שלנו ע"פ פי' ר"ה.

(89) וכ"ה בפ"י ר"ה.

19. סוף פיס' קמט בכ"י ר"ה: שתהא סקילה מיתתן. ובמ"ת 101: וסקלתם באבנים ומתו שתהא וכו', ובפי' ר"ה: ומתו שתהא וכו' מנין לרבות שאר המומתין בסקילה ת"ל יומת המת. אבל לעיל פיס' צ ליתא. ונראה שנוסף מדבי ר"י.

20. פיס' קנב. אחרי "דבר זו הלכה" נוסף בכ"י ר"י⁹⁰: ד"א כי יפלא ממך דבר מקצתו ולא כולו וכו' ה' או' ונעלם דבר מעיני הקהל מקצתו ולא כולו. (ע"י ת"כ חובה פרשה ד' ז: הוריות ד' א: מאי משמע אמר עזלא קרי ביה ונעלם מדבר. כשיטת דבי ר"ע: רב אשי אמר יליף דבר דבר מזקן ממרא דכתיב ביה בזקן ממרא כי יפלא ממך דבר. לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל מה ממרא מן הדבר ולא כל דבר וכו'; אבל דבי ר"י דרשו פשוט "דבר": דבר אחד).

21. ושם אחרי "לדם יולדת" נוסף בכ"י ר"י⁹¹: ד"א בין דם אילו דיני הרוגים (ו) דיני גלות מנ' ת' ל' בין דין לדין דבר ג' אחר בין דם לדם ולא כל דם⁹² שהזק בגופו (ת"ל⁹³) בין דם לדם ול' כל הדם בין נגע לנגע ולא כל נגע⁹⁴ דברי ג' רבי אומר כי יפלא ממך דבר למשפט כלל בין דם לדם ובין דין לדין ובין נגע לנגע פרט דברי ריבות חזר וכלל כלל ופרט וכלל ואין אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת אף כל דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת⁹⁵ כלשון ראשון לא כלשון האחרון. ודאי שסיימו דבי ר"י כדרכם: גאו כלל כלל הראשון וכו' אין עליך לומר אלא כלשון ראשון וכו'.

אבל הברייתא כבספרים שלנו גם בסנה' פזא ובקצת שינויים בירוש' פ"א ל ע"א. 22. בסוף פיס' קנב נוסף בכ"י ר"י: ד"א לא ירבה לו סוסי' מרבה הוא כדי מרכבה. וכן עשה דויד כע' שנ' ויעקר דויד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב. הכל במ"ת 104. ומוסיף: שלמה לא עשה כן אלא ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים ר' נתן אומר לא ירבה לו סוסים שומע אני מיעוט סוסים שניים ת"ל רק מרבה ואינו מרבה אלא כדי מרכבו. ועיקר המדרש כבר נאמר בספרי עצמו: יכול לא ירבה למרכבתו וכו'. 23. סוף פיס' קנט בכ"י: אבל מרבה הוא כדי שיתן לאפסונית ד"א כדי שיתן אפסוניות וכן עשה דויד והנה בעיניי⁹⁶ (י) הכינת' לבית אלהי אבל שלמה שינה כעני' שנ' וישלך (י) את הכסף בירושלים כאבנים = מ"ת 105 (שלמה לא עשה כן).

24. בסוף פיס' קס בכ"י ר"י: על ספר על גבי עור בהמה טהורה ומגיהין לו מספר עזרה על פי בית דין של שבעים ואחד מיכן דרש ר' אלעזר בן ערך שסוף תורה עתידה להשתכח⁹⁷ = מ"ת שם (בהוספות מדברי הרמב"ם).

25. בפיס' קסא. לפני "מי חייו הימים". נוסף בכ"י ר"י: ד"א והיתה עמו כשהוא פנוי וקרא בו שיהיו עיניו בו בשעה שהו קורא בו כל ימי חייו בשעה שהוא פנוי. כל ימי

90) וכן בכ"י פי' ר"ה. ע"י מ"ע.

91) ומקצתו גם בפי' ר"ה. ומקצתו במ"ת 102.

92) השלמתי ע"פ פי' ר"ה. ע"י מ"ע.

93) ע"כ גם בפי' ר"ה.

94) השלמתי ע"פ מ"ת שם.

95) וכן היה לפני ר"ה ומהר"ם.

96) "גשחכחה מישאל ונכתבה מלפני הנהגים הלויים והיו מספר עזרה", ר"ה. וע"י תוס'

סנה' פי'.

חיי וכו' = מ"ת שם, ושם משא ומתן מדרשי: אתה אומר בשעה שהוא פנוי או כל ימי חייו כשמועו אמרת וכו'.

26. סוף פיס' קעג בכי"ר: תמים תה' עם י"י אליך אם עשית כל האמור בעיניי הרי את תמים ל"י אליך, ע"י מ"ת 110.

27. פיס' קפט — ע"י לעיל עמ' 716.

28. פיס' רנד — ע"י לעיל עמ' 717.

29. סוף פיס' רנט בכי"ר: ד"א לא תסגיר עבד בגוי שניצול מעב' זר' הכתוב מד' (יכזה בר"ה) = מ"ת 149: לא תסגיר עבד אל אדוניו למה נאמ' לפי שהוא אומ' לא ישבו באר' פן יח' אתך (שמ' כג לג) או אפילו קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז ת"ל לא תסג' עב' אל אד' בגוי שניצול מע"ז שלו הכת' מדבר אתה אומר לכך בא או לא תס' עבד אל אד' כמ שמעו (ירוש': כשמועו) ת"ל אשר ינצל אליך מעם אד' אמרת וכי אפשר לו (ירוש': לעבד) להנצל מרבו (בלי שחרור רבו) הא מה ת"ל לא וכו' על ירושלם, והבבלי בגטין מה א הביא ברייתא דומה לה משמות: לא ישבו בארצך פן יחטאו אותך לי וגו' יכול בגוי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז וכו', ושם היתה שנויה גם מחלוקת ר' יאשיה ור' אחי בנו.

30. סוף פיס' רס בכי"ר: זו אזהרה למופנה שנ' לא היתה בזה קדשה, ונרמז גם בפי' ר"ה, ומובא בזהר הרקיע חרוז צ"א בשם "ספרי", לא תהיה קדשה אזהרה למופנה (כצ"ל שם, וכיה שם בחרח צ"ד) כענין שנ' לא היתה בזה קדשה, ול"ספרי" זה רמז במ"מ פ"א מה' אישות ה"ד (מ"ת 149, ע"פ לשון הרמב"ם).

31. סוף פיס' רעח בכי"ר: בשעריך ולא בירושלם אין לי אלא שכר אדם שכר בהמה שכר כלים מנ' ת"ל אשר בארצך כל שבארצך מל' שעו' עליו בשני לוי' כר' יוסי בר' יהודה משם בל תעשק (וכ"ז כבר שנוי לעיל ו), ואצל ר"ה, וגרר זה גר אוכל נבילות בשעריך ולא בירושלים.

זו כנראה בניגוד לברייתא שבב"מ ק"א רע"ב וספרי שלנו.

אבל "דבי ר' ישמעאל" שם טעות היא במקום "דבי שמואל", כנוסח רוב כ"י וילקוט ד"ר (וע"י תוס' סוף פ"י).

32. בפיס' רפת, לפני "לא תהיה אשת המת החוצה", בכי"ר: ובן אין לו אין לי אלא בן בן הבן ובת הבן ובן הבת ובת בת (מ"ת: ובת) הבת מנ' ת"ל ובן אין לו מכל מקום אם כן למ' נא' ובן אין לו פרט לשיש לו מן השפחה ומן הנכרית פרט לשיש לו מכל מק' = מ"ת 165 (בהוספת "טומטום ואנדרוגינס"), וכן הוסיף מהר"ם (בלי "פרט" האחרון). הפרט האחרון בניגוד למשנה ומדרשו של רב יהודה, שם כב ב, וע"י המדרש הדומה לו בבב"ב קטו א, ירוש' ב"ב פ"ח טז ע"א.

אבל חוץ מן ההוספות — יש לנו בספרי דברים (פיס' נה—שג) ספר אחדותי מבית מדרשו של ר"ע.

על אחדותו של ספרי דברים מעידים גם הציונים שבתוכו מפרשה לפרשה: זו היא שאמרנו, וכדומה:

פיס' ע': זו היא שר' יהודה אומר כסף וכו' — לעיל פיס' סב.

פיס' צו: זו שאמר ר' ישמעאל הישר וכו' — לעיל פיס' עט.

פיס' קיז: זו היא שאמר ר' יוסי הגלילי וכו' — לעיל פיס' קיא.

פיס' קנה: זהו שאמרנו אע"פ וכו' — לעיל פיס' קנג.
 פיס' קפג: זו שר' יהודה אומר תמול וכו' — לעיל פיס' קפא.
 פיס' קץ: זהו שאמר ר' יוסי הגלילי וכי עלתה וכו' — לעיל פיס' קנד. וכן בפיס'
 רצח: זו היא שאמר ר' יוסי הגלילי וכי עלתה וכו'.
 פיס' רמב: זו היא שאמרנו שער וכו' — לעיל פיס' קמח. קמט.
 פיס' רפח: לפי שאמרנו להלן אשת אחד וכו' — לעיל בפסוק שלפניו. וכן פיס' רפ"ט:
 לפי שאמרנו (כ"י ר') להלן אשת אחד וכו' — שם.
 ובפיס' רט: לפי שאמרנו להלן שלשה וחמשה — לעיל פיס' רה. שלשה לר'
 שמעון וחמשה לר' יהודה. ואלה הם איכ דברי המסדר!

XI. מכילתא דרשב"י⁽¹⁾

הראשון היה פרידמן, שאסף⁽²⁾ את כל הציטטים ממכילתא זו, שהיו ידועים בימיו, וביררם, והניח את היסוד לחקירה הבאה; (הופמן שבא אחריו הראה⁽³⁾), שאמנם היה „ספרי דבי רב“ לשמות ושונה מכילתא דרשב"י הנזכרת בראשונים).
אחריו בא ר' ישראל לוי⁽⁴⁾ וגילה, שרובה של מכילתא זו נשרדה עוד בליקוטים של בעל „מדרש הגדול“ (=מה"ג), שרובם של הציטטים בראשונים נמצאים סתם במה"ג (2—16), שהרבה ברייתות סתמיות שבבבלי ישנן כאן (16—21), שרוב הדברים שהובא בתלמודים ובמדרשים בשם חזקיה ותני דבי חזקיה — ישנם במה"ג (21—30), שאינה מתאימה עם „תני רשב"י“ שבירוש' ומדרשים ושאיין בה ממדרש זה (30—31), שהיא מתאימה לספרא וספרי דברים ותוספתא (32—34), ושכיון שהרבה „תנא דבי חזקיה“ אינם במה"ג, ומצד אחר אי אפשר ש„ספרי דבי רב“ יובא בתלמוד בשם „חזקיה“, — שבריתא שלנו היא ספרי דבי רב, אבל מכיון ששניהם שאבו ממקור אחד היו אצלם הרבה דברים שזים (35).
גינצבורג⁽⁵⁾ חלק עליו ומשתדל להוכיח, שכמה „תני רשב"י“ (אחרי הגהה ופרישה) נמצאים בו ושכמה סתמות הן כרשב"י, אבל הורוביץ⁽⁶⁾ השיב עליו ומראה שדגהותיו ופירושו דחוקים ושגם הסתמות כר"ש אינם רבים.
ועכשיו נשוב לבירור הדברים:

[א. שמו והבאות ממנו]

בראשונים⁽⁷⁾ נקרא הספר „מכילתא דר' שמעון בן יוחאי“ או „דר' שמעון“ („מכילתין דר' ע"י“⁽⁸⁾), וציטט אחד שהביא הרמב"ן (שם' כב יב) בשם „מכילתא דרשב"י“ נמצא בתה"ג הרבני סי' רכט בשם „ספרי דבי רב“:

(1) [נרפס גם כמבוא למדרשב"י, הוצאת אמשטיין מלמו, שי"ל ע"י חברת „מקצי נודמים, ירושלים, תשס"ו].

(2) מדר"י, מבוא עם, ו.ל. הוספה שניה קיס ע"ב ואלף.

(3) Zur Einleitung in die Mechilta usw., פפד"מ 1906 (הוצ' מיוחדת מס' השנה

הפרנקפורט).

(4) Ein Wort über die Mechilta des R. S., ברסלוי 1889 (יאהרעסבעריכט).

(5) Der Anteil R. S.'s in d. Mechilta usw., סי' היוכל לכבוד ריי לוי, 403 ואלף.

(6) Beiträge, ברסלוי 1919 (יאהרעסבעריכט).

(7) רמב"ן, ר' סודרוס הלוי ב„אוצר הכבוד“ ו„סי' הרזים“, ר' יוסף בן יהודה ב„סי' מוסרי ועיד.

[ועי' הופמן, מבוא, עמ' vi-vii].

(8) ריטב"א בפירוש ההגדה, בעשר מכות.

וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדירה שנא' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו'.

אבל עיקר הא בריתא⁹ מסיפרי דבי רב היא והכין תנו כולהו תנאי ואין ביניהון חילוף יביא עדידה לבית דין וכן הוא אומ' כאשר יציל הרועה מפי האריה וגו'. ובמכילתא דארץ ישראל¹⁰ ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שתי כרעים או בדל און.

ונמצא בכ"י פירקוביץ¹¹ כלשון הרמב"ן (יביא עדידה שנא' כה אמר ה' כאשר וכו')¹². והיא הברייתא, שהובאה בבבלי¹³ ב"דתיא". "מכילתא דרשב"י" היא היא אפוא "ספרי דבי רב" של הגאונים¹⁴ וברייתא סתמית בתלמוד, כהרבה ברייתות סתמיות שבתלמוד שישנן במכילתא דרשב"י¹⁵.

ר' שלמה בן היתום בפי' משקין שלו 31, מביא על-יד מכילתא דר' ישמעאל: מכילתא דסניא, "ומה משכן כול' דאין קדושתו קדושת עולם שנגנו כשבנה שלמה הבית נגנו מלפניו דכת' קטן מהכיל נפסל כדאיתא במכילתא דסניא ומכילתא דר' ישמעאל¹⁶. וכן באשכול הכפר להדסי (לו ע"א); וכן כת' במכיל' דסניא (קרי: דסניא) החדש הזה לכם וגו' מלמד ש'ה' הראהו לבנה באצבעו וכו'¹⁷. עכשיו נמצא גם במלחמות'ה' לסלמון בן ירוחם (עמ' 75): כיוצא בו כתוב במכילתא החדש הזה לכם מלמד שהראהו למשה כזה ראה וקדש הלבנת. כיו"ב אתה אמר וזה מעשה המנורה וכו'. והיא "מכילתא דרשב"י", שמתחילה במעשה הסנה¹⁸ כמו שהיטיב לראות רצ"פ חיות¹⁹.

והנה כבר ראה פרידמן²⁰ שאותו המדרש שנדפס במכילתא עם פי' ברורי המדות²¹ (לר' יצחק אליה לנדא) מכתב-יד ר' אברהם הלחמי (מהעתקה שנמצאה בין כתבי הגאון מו"ל נא) — הוא מכילתא דרשב"י. ואמנם הציטטים של ר' סודרוס הלוי²² ישנם בקטע זה בפרשת שמות²³. הקטע הזה נדפס שנית ע"י ר' שלמה וורטהיימר מכ"י

(9) כלומר: של ב"ס יא א.

(10) = מדר"י נזיקין פט"ז, 305. כיוצא בו "אמר ר' במעריב א" (ב"מ צד ב) = תני ר' ישמעאל (ירוש' שבועות פ"ח לה ע"ב), מדר"י נזיקין פט"ז (ע"י שם).

(11) [מדרשב"י הוצ' אפשטיין מלמד, 206].

(12) ובעל מדרש הגדול (ומשם הופמן 147) העתיק לשון מדר"י:

(13) בבא קמא י סע"ב—יא א.

(14) ושלא כדעת הופמן במבואו עמ' v—iv (וע"י להלן עמ' 728).

(15) ר' ישראל לוי, שם, עמ' 16—20.

(16) מדר"י יתרו בחדש ס"א 242, ואינו במה"ג, אבל דומה לו במ"ת 54, ע"י הופמן שם. ר-Hebraische Bibliographie ש"א עמ' ח.

(17) הוצ' אפשטיין מלמד עמ' 8, וליתא במדרשב"י הופמן 7; והוא כדעת ר' עקיבא במדר"י פסחא פ"א 6. אבל לא כלשונה, והשוה גם "תני רשב"י" בפסיקתא דרב כהנא, החודש, נד ב.

(18) "סניא" בארמית = "סנה" בעברית.

(19) במבואו עמ' xxix [וע"י מ"ש ב"מכילתא דסניא, סניא", תרביץ ש"ג, 377—379].

(20) הוספה שניה קיס ע"ב.

(21) חילגא תר"ד.

(22) פרידמן במבואו עמ' לו ס"ד, ל"ו ס"ד.

(23) הקטע השני מקוטע בכתב-יד ר' אברהם הלחמי ושלם במדרש הגדול [הוצ' אפשטיין מלמד, 1—7].

ר"א הלחמי²⁴). כ"י זה של ר"א הלחמי, שהיה בידי וורטהיימר, כלל הגהות על המכילתא וספרא וספרי, מכיל ס"ה דפים, ובתוך ההגהות נמצא כמה פעמים "אמר אברהם הלחמי", וורטהיימר אימר (שם), "שכל ההגהות שנדפסו בהספרי ווילנא תרכ"ו ע"י הר"ש לוריא בשם "הגהות ובאורים כת"י חכם קדמון ספרדי" נמצאים שם. ואמנם הר"ש לוריא מצא את הקונטרס ההוא "בין העתקות כ"ק הגר"א", ואין ספק שמאותו קונטרס עצמו נלקחה ההוספה למכילתא²⁵).

המגיה הזה, שהוסיף הוספה זו, אומר: "בתחלת המכילתא חסר לשון הרבה וכך צריך להיות²⁶ ומשה היה רועה וכו'" (עד הסוף)²⁷.

במכילתא לפרשיות אלה השתמש בעל מדרש הגדול²⁸, אבל הוסיף בהם כמה דברים ממדרשים אחרים, כדרכו, ושינה את סידרם²⁹.

זהו אפוא הקטע הראשון של המכילתא, והוא מתחיל באמת בפרשת סנה ומתחיל גם "רשב"י אומר", ועל שם כך נקראת "מכילתא דסניא" וגם "מכילתא דרשב"י"³⁰. ושווה היא התחלתה של מכיל' דרשב"י נתברר מתוך הרשימה שהדפיס מאן³¹ וכתב אבתדאה ומשה היה רועה וג' וירא מלאך י"י אליו בלבת אש רב' (קרי: רבי) שמעון.

[ב. קטעים ושרידים]

מכאן והלאה עמדו ברשותו של הופמן רק שלשה קטעים: האחד — דף אחד (א"פ C.55)³², השני — שני דפים (כ"י קמברידג', שא"א למצוא אותו עכשיו)³³; והשלישי — ארבעה דפים מכ"י א"פ d. 63³⁴. מכל אלו הדפים אין אף ציטט אחד בראשונים בשם "מכילתא דרשב"י" (אבל אחד בשם "סניא" מן הקטע האחרון)³⁵, אלא שהם נמצאים בעיקרם סתם במה"ג בערבוביה עם מקורות אחרים, כדרכו של בעל מה"ג. בקיץ תרפ"ח מצאתי בצילומים מלנינגרד שני קטעים גדולים ממכילתא זו, האחד [אנטונין 236] — ארבעה דפים המכילים מכילתא דרשב"י בהשמטות רבות (מידו הסופר)³⁶ והשני [פירקוביץ 268] — כחמישים דף המכילים מכילתא זו³⁷ בחסרונות של כמה דפים באמצע.

24) אוצר מדרשים כתבי יד עמ' נח—סג, וע"י שם עמ' 9—10.

25) וורטהיימר מחליט שכל ההגהות האלה, לרבות הגהות ספרי, הם לר"א הלחמי; אבל ר"א הלחמי אינו מחבר ההגהות (שכן ז"א מצא אותם בגליון ד"ו, ע"י בן ז"א בהקדמתו) אלא מעתיקם, והמחבר הוא כהדאי מחבר ההגהות לספרי, הר"ר סולימן אוחנא.

26) לשונו הרגיל של מהר"ם אוחנא.

27) ע"י בחילופי גרסאות שם, וע"י במבוא שם עמ' מט.

28) [הוצ' אפשטיין מלמד 1—7].

29) ע"י בחילופי גרסאות שם, וע"י במבוא שם עמ' מט.

30) כהשערותו של פרידמן L. IV, שהסכימו לה גם ר' ישראל לוי, 31 הערה 3, וגם הופמן.

31) Texts and Studies כרך א' עמ' 646 שו' 52.

32) שהשתמש בו בעמ' 12—14 (בהוצ' אפשטיין מלמד עמ' 14—17).

33) פירסמו שכתב ב-JQR 1904, עמ' 443—445; והשתמש בו הופמן בעמ' 118—122 (בהוצאתו

עמ' 158—159 ובח"ג לעמ' 163—165).

34) השתמש בו הופמן בעמ' 137—145 (בהוצאתו בח"ג לעמ' 191—20—203¹⁶).

35) ע"י תרביץ ש"ג עמ' 377—379.

36) הופמן 8—24 (בהוצאתו 10—30), ונדפס שוב ברציפות בנספחות (בהוצאתו 227—231).

37) הופמן 18—151 (בהוצאתו 23—212).

ובקטעים אלה ישנם כל הציטטים שבראשונים. שהובאו מכאן בשם „מכילתא דרשב״י: רמב״ן ויק' כג כד 41, רמב״ן שמ' יד יט 31, רמב״ן שמ' כב יב 40, ר' טודרוס הלוי 41) ור' יוסף בן יהודה תלמיד הרמב״ם ב„ס' מוסר״ 149 42, ומכיון שבעמ' 14—17 [בהוצאתו] מקביל כ״י א״פ עם הקטע הראשון (אנטונין 236) ובעמ' 26—30. מקביל הקטע הראשון לקטע השני הגדול (פירקוביץ 268) — הרי לנו אפוא עדות משולשת, שלפנינו באמת מכילתא דרשב״י, וכך יש לנו יסוד מוצק לבטח עליו.

בתשרי תרצ״א מצאתי בקמברידג' עוד ארבעה קטעים (בס״ה אחד עשר דפים) המשלימים בכמה מקומות את החסר (ומהם אחד, בכתב של קטע א, וממנו הביא ר״ש בן היתום: מכיל' דסניא).

בשנת תרצ״ה נמצאו ע״י ד״ר ב״מ לוין ז״ל עוד שני קטעים, האחד בפריז והשני בניוירוק, הראשון שמונה דפים, והשני שבעה דפים, שנמסרו לפרופ' א. ל. פינקלשטיין [יבלחא], והוא מסרם לי.

יש לנו אפוא שמונים דף חדשים (ובס״ה כתשעים דף!) של עיקר המכילתא!

[ג. מחברו]

ר' ישראל לוי הוכיח מכמה בריתות סתמיות של מכילתא דרשב״י, שהובאו בתלמוד ב„תיר״ ותניא״ (שם 16—21) וכדומה, ולבסוף מן הציטט שבתה״ג בשם „ספרי דבי רב״ 41) והשני שבתה״ג הרכבי סי' ס״ו בשם „שאר ספרי דבי רב״ 42) — שמכילתא דרשב״י היא „ספרי דבי רב״ לשמות. אבל הופמן 43) חלק עליו ואומר ש„ספרי דבי רב לספר שמות שנשתמשו בהן האמוראים בש״ס בבלי היה משונה ממכילתא דרשב״י שלפנינו, שמצאתי הרבה מדרשי הלכה בתלמוד, אשר בלתי ספק מספרי דבי רב לשמות לוקחו, שאינם נמצאים במכ' דרשב״י שלפנינו״.

ועיקר ראיותיו הן:

א) בגיטין (עז א) מובא אחרי מדרש הספרי דברים (פיס' קסט) ונתן בידה אין לי אלא ידה וכו', שהוא דבי ר״ע (ירוש' שם ריש פ״ח) וחולק על דבי ר' ישמעאל (ירוש' שם ומכילתא נזיקין פי״ג): ותניא „מי הכי גבי גב ידו אין לי אלא ידו גגו חצירו וקרפיו מניין תל המצא תמצא מכל מקום 44), ובבבלינו ב, והתניא אם המצא תמצא בידו אין לי וכו' ותו תניא ונתן בידה וכו'.

והמדרש הזה אינו בהוצאתו עמ' 138, וגם בכ״י שלי חסר. אבל אפשר וקרוב שמדרש זה נדרש במשפטים כא טז (ונמצא בידו), שהרי גם המכילתא דר״י (נזיקין פ״ה) דורשת

38) בהוצאתו 19 (הופמן 16) 39) בהוצאתו 60 (הופמן 49)

40) בהוצאתו 206 (הופמן 147), ועי' לעיל עמ' 726.

41) בהוצאתו 58 (הופמן 43) 117 (הופמן 80)

42) בהוצאתו 59 (הופמן 48)

43) עי' לעיל עמ' 726.

44) בהוצאתו עמ' 71 (הופמן 56).

45) ב„פתח דברי למדרש״ עמ' v—vi, ובפג עמ' א ואילך.

46) וכן ביק סד ב וב״מ י ע״ב.

גם שם: בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו וכו', ושם חסרים דפים בכ"י שבידי, ובעל מה"ג העתיק שם לשון הרמב"ם הל' גנבה פ"ט ה"ה:

(ב) ב"מ צד ב: דתניא אם גנב יגנב אין לי אלא גניבה אבידה מניין ת"ל אם גנב יגנב מ"מ, הניחא למאן דאמר לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם וכו', והו' מדרשו של ר"ע וביתו⁴⁷). אבל ר' ישמעאל חולק⁴⁸. וגם מדרש זה אינו במדרשביי (הופמן 146), ואדרבה המדרש שיה למכילתא דר"י.

אבל בכ"י שלנו (בהוצאתנו 206): ואם גנב יגנב אין לי אלא גניבה (ל)אבידה⁴⁹ מניין ודין הוא וכו' ועוד ק"ו וכו' ת"ל אם גנב יגנב וגומ'.

(ג) פסח' סא ב: דתניא יכול יפסול ("ערל") בני חבורה הבאין עמו ודין הוא וכו' או כלך לדרך זו וכו' ת"ל זאת, ובמכילתא דרשב"י [הופמן 30] שלפנינו ליתא.

אבל "ת"ל זאת" מוכיח שמקומו בפרשת בא (יב מג), ושם דווקא נפסק כ"י שבידי במדרש⁵⁰ "יכול אף אגודת ארוב ומשקוף ושתי מזוזות ("יהו נהגים בפסח דירות") ת"ל זאת". אבל גם במה"ג נמצא באותו פסוק: יכול יפסול את החבורה הבאה עמו ת"ל זאת אין פוסל את החבורה הבאה עמו, והו' המדרש שבתלמוד שנתקצר במה"ג ונסדר שלא במקומו, אחרי "כל בן נכר"!

(ד) ב"ק מב ב: תניא כותיה דרבא בעל השור נקי רע"א נקי מדמי עבד והלא דין הוא וכו' ועוד ק"ו וכו' ת"ל ובעל השור נקי נקי מדמי עבד, ובמדרשביי (הופמן 132) ליתא, והמדרש הסמוך שם: "ת"ר והמית איש או אשה אמר ר"ע נמצא במכיל' דרשב"י, אך לא בשם ר"ע.

אבל בכ"י שבידי (בהוצאתנו עמ' 179) ישנה הברייתא דתניא כותיה דרבא: רע"א וכו' מסני שהייתי אומר חייב בעבד וכו' ועוד ק"ו וכו' נקי מדמי עבד, והמדרש הסמוך בכ"י כמו בדרשב"י, אלא ששם (שם עמ' 181): ת"ל והמית איש או אשה מגיד שאינו חייב עד שימית מה האיש וכו' (ודורש אפוא שניהם מן הפסוק המיותר, הברייתא בבבלי מקוצרת).

(ה) בסנהדרין טז א מביא התלמוד שתי ברייתות בפירוש "כל הדבר הגדול" (שם' יח כב), הראשונה מתאימה עם מכילתא דר"י⁵¹, והשניה — ברוחן של דבי ר"ע (אע"פ שהסרמינולוגיה היא של דבי ר"י), ובמכיל' דרשב"י⁵² כמו במכילתא.

אבל בכ"י ק' חסר פסוק כ"ג שביתרו י"ח, ובעל מה"ג העתיק כאן את המכילתא דר"י, (בפסחים כב ב⁵³) מקשה התלמוד מברייתא אחת על חזקיה האומר ש"לא יאכלי משמעו גם איסור הנאה: והרי שור הנסקל דרחמנא אמר לא יאכל את בשדו ותניא ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבילה אסורה באכילה ומה ת"ל לא יאכל מגיד לך הכתוב שאם שחטו וכו' בהנאה מניין ת"ל ובעל השור נקי וכו' טעמא

47 במדריי נויקן פס"ז: ר"י הגלילי אומר ואם גנב יגנב להביא את האבידה (ע"י הוצ' הורוביץ), ירוש' שבעות רפיח לח ע"ב: ואם לרבות אבידה.

48 ירוש' שם ומכיל' שם, במערבא אמרי, בבבלי.

49 [כך נ"ל להגיה. — ע"מ].

50 בהוצאתנו עמ' 35 (הופמן 28).

51 עמלק יתרו פ"ב 199.

52 הופמן 90 (וע"י בהוצאתנו עמ' 133).

53 וע"י ב"ק מא א וקידו' נו ב.

דכתב ובעל השור נקי דאי מלא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע וכו'. אבל במדרשבי שלפנינו⁵⁴ לומד באמת איסור הנאה בשור הנסקל מן לא יאכל: ולא יאכל את בשרו ואפילו לכלבים הרי זה בא לאוסרו בהנאה. וכיוצא בו אצל חמץ⁵⁵: ולא יאכל חמץ (היום) ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה. והיא הברייתא הסתמית שהובאה בירוש' פסח' פ"ב כח רע"ג (ולא הובאה למטה שם במחלוקת חזקיה ור' אלעזר).

ואם — אומר הופמן — מכילתא שלנו לספרי דבי רב תחשב, עד שהוא מקשה על חזקיה מברייתא אחרת יביא ראייה לדבריו מספרי דבי רב שלפנינו. אלא ברור שמכילתא דרשב"י שלנו איננה חלק מספרי דבי רב, כי אם תנא דבי חזקיה היא. והנה בכ"י שבידי⁵⁶: ולא יאכל את בשרו מה אני צריך וכי אין אנו יודעין שהיא נבילה וכו'. אסור באכילה⁵⁷. יכול אם שחטו וכו'. ולא יאכל את בשרו אין לי אלא בשרו מנין לרבות גידים ועצמות וכו'. ולא יאכל את בשרו אפילו לכלבים הרי זה בא לאוסרו בהנאה. ובעל השור נקי בן עזאי אומר נקי מדמי (שלו) כולו כאדם שאומר וכו'.

ואנו רואים קודם כל כי "מאי משמע שמעון בן זומא (= עזאי⁵⁸) אומר כאדם" וכו' — הוספת הבבלי היא מברייתא הסמוכה במכילתא. והדברים לא נאמרו כלל לענין שלנו. אלא במחלוקת עם ראב"ע ור"ע ור"א, הסמוכה שם (ובבבלי מא ב וכו'). ונראה אפוא שהברייתא הבבלי קטועה היתה⁵⁹: אין לי אלא באכילה בהנאה מניין ת"ל "ולא יאכל את בשרו אפילו לכלבים וכו'". ובעל השור נקי שמעון בן עזאי אומר וכו', וחיברו את הדרשות יחד.

ומכיון שברייתא משובשת היתה לפניהם אי"א ללמוד ממקום זה כלום.

אבל הברייתא שבפסחים מא א היא דבי ר"י (= מדר"י פסחא פ"ו) ודברי רבי שברייתא מובאים בירוש' (שם פ"ב כט ע"ג) בשם דבי ר"ע בניגוד לדבי ר"י (סתם המכיל' ור' ישמעאל שברייתא), ובעל מה"ג⁶⁰ העתיק מן הבבלי והמכילתא, ואינו כלל בכ"י שבידי.

ובזה באנו לחלקו של חזקיה במכילתא דרשב"י.

כמו שהוכיח ראשונה ר' ישראל לוי (21—30) ישנם במדרשבי שלנו כמה וכמה סתמות המתאימים עם "תני (הנא דבי) חזקיה" ו"אמר חזקיה" שבתלמודים ומדרשים: דרשב"י⁶¹ = שבת כד ב (סתם בירוש' שבת פ"ב ד ע"ג, 41⁶²) = מדרש תהלי' קה (חזקיה אמר, 75⁶³) = תנחו' בובר בשלח כד (חזקיה בר חיאי), 94 (מה"ג 12) = מדרש תהלי' פא (חזקיה בר חיאי) 44, 95 (להלן 139, מה"ג 12) = ויק"ר פ"ד ו⁶⁴, 113 (מה"ג 66)

54) בהוצאתנו עמ' 179 (הופמן 132).

55) בהוצאתנו עמ' 38 (הופמן 32).

56) בהוצאתנו עמ' 178—179 (הופמן 131—132).

57) ואין שם "אין לי אלא באכילה בהנאה מניין ת"ל ובעל השור נקי"!

58) וע"י מדר"י נזיקין פ"י מדרש אחר בשמו.

59) וע"י ב"ק מא א וקידושין נו ב. מדרשבי, הופמן 12.

60) בהוצאתנו עמ' 14, בשני הקטעים! 62) בהוצאתנו עמ' 47—48, מה"ג 1!

61) גם בכ"י, בהוצאתנו עמ' 107.

62) וליתא בכ"י ק', ע"י בהוצאתנו עמ' 138.

63) וליתא בכ"י ק'. [אבל כ"י ק' השמיט כאן, כדרכו, דרשות של כמה פסוקים. — עצימן].

64) ליתא בכ"י ק', בהוצאתנו עמ' 154.

= פסיק"ר פכ"א. 123⁶⁷) = קידוש' מז א (אמר חזקיה). 135 פסוק לה⁶⁸) = ירוש' ב"ק
 פ"ד ד ע"ב (חזקיה אמר). 139⁶⁹) = ב"ק סג ב, 154⁷⁰) = ירוש' סנהד' פ"א יח ע"א⁷¹).

ועל פי כ"י שבידי (עד כמה שהספקתי לבדוק אותו עד עכשיו) יש להוסיף:

(א) משפטים כא יד (בהוצאתנו עמ' 170—171): כי יויד איש פרט לקטן ר' יהו' אמ' מה האיש מיוחד שהוא מיויד וכו' = סנהדר' סט א: דבי חזקיה תנא וכי יויד איש איש מזיד וכו' (אבל אלה הם כבר דברי ר' יהוד'הו).

(ב) משפטים כא כט ¹²): ועד אן אני אומ' ימותו בעלין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרצח רוצח מת בעלים אינן ¹³) מתים ועד אן אני אומ' ימותו בעלין ת"ל כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח ואומ' ולא תקחו כופר לנפש רוצח וגומ' רוצח מת ואין בעלין מתין ומה ת"ל השור וכו' (והשאר שבפסוק כט ¹⁴) אין בכ"י!) = אמר חזקיה וכן תנא דבי חזקיה, סנהדר' טו ב.

(ג) משפטים כא לד (בהוצאתנו עמ' 186): והמת יהיה לו לניזק יכול אף למזיק אמרת לא כך היה וכו' ⁽⁷⁵⁾ = ב"ק י ע"ב: חזקיה אמר וכו' וכן תנא דבי חזקיה והמת וכו' (ובלשוננו אף במכיל' דר"י כא!).

(ד) משפטים כב יט^א): יכול אף המגפף וכו'. לפי שמצינו בוביחה שחייבין עליה משום השוחט קרשין בחוץ יכול וכו' יצאת השתחואה ללמד על עצמת ווביחה ללמד על כולן (ומתחיל תיכף, יכול העובד ע"ז וכו') = ירוש' שבת פ"ז ט ע"ג: דתני חזקיה (נזיר פ"ו נד ע"ג), וכל הברייתא — ס ת ס (תנו רבנן) בסנהד' ס ע"ב י"י.

(ה) משפטים כא ז¹⁸: [לאמה] לאמה בלבד (אין לי)¹⁹ את קוצץ עמו אף על פי שלא ליעד דברי ר' מאיר וזכ' אומ' אין יכול לקוץ = קידוש' יט ב: תניא אידך המוכר את בבתו וכו' אמר חזקיה וכו' לאמה פעמים שאינו מוכרה אלא לאמה בלבד; ירוש' קידושין פ"א נט ע"ג: לאמה וכו'.

אבל יש גם הרבה "תני חזקיה" ו"דבי חזקיה", שאינם במדרשבי, אף שחולקים עליו בפירושו.

שאינם במכילתא דרשב"י

(1) ירוש' שבת פ"ז י ע"ב⁸⁰: תני חזקיה ופליג אד הוא לבדו הרי אילו מעו טין
של א י ק צ ו ר ולא יטחון ולא ירקין⁸¹ ביום טוב.

(67) גם כ"י, בהוצאתנו עמ' 166 ! (68) גם כ"י, בהוצאתנו עמ' 187.

(69) גם כ"י, בהוצאתנו עמ' 193. (70) מה"ג, בהוצאתנו עמ' 214.

71 169 בהוצאתנו (ממה"ג) = שמות רבה ס"ד (בנו של ר' חייא הגדול אמר, 173 (מה"ג)

= במדבר ריש פ"א, שמ"ר פי"ד ומדרש תהל' קה (חזקיה ב"ר חייא).

72) בהוצאתנו עמ' 181 שו' 21, אחרי 'ואין בעליו נסקליו', הוסמן 132.

(73) כצ"ל, כ"י נשתבש: עמו.

(74) א"ד... א"ד... א"ד, הוסיפו שם.

(75) וכל הדרשות על מהמת יהיה לו שבהוצ' הופמן 135 אינם כלל בכ"י !

76) בהוצאתנו עם' 210 י"ו' 18, אחרי מלשם המיוחד, בכ"י.

(77) חוץ מן .עונש שמענו אזהרה מניין" וכו' = מדד"י נזיקין פ"א.

(78) בהוצאתנו עמ' 164 שו' 9 בכ"י.

79 מיותר בט"ס וועי' בח"ג שם.

(80) ביצה ס"א ס ע"ד.

(81) [שרידי ירושלמי עמ' 302].

אבל במכילתא דרשב"י שמות יב טז (כ"י, בהוצאתנו 20) : אילו אומר לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הייתי אר את שהוא אוכל נפש יעשה בהם ואת שאינו אוכל נפש לא יעשה בהם ת"ל לבדו שאין בורדין ואין טחנין ואין מרקדין, והסוף גם במה"ג, וא"א להגיה כמו שהגיה הופמן (17), והנה חזקיה שנה בלשון הספר אר' יהודה "הרי אילו מיעוטים" (הוריות ב סע"ב), אבל המכיל' שלנו לא שנתה כך ולא הזכירה כלל "קצירה"⁽⁸²⁾.

(2) במה"ג בראשית (שכטר) בתחילתו, מדה ל"ב, תני חזקיה וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית (במ' ט א) זה היה ראוי להיות תחילת הספר וידבר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכן במה"ג⁽⁸³⁾ בפ' בהעלותך⁽⁸⁴⁾ : בשנה השנית לצאתם מארץ מצר' בחדש הראשון תני חזקיה זה היה ראוי להיות תחלת ספר במדבר סיני אלא וכו'. הופמן מעיר (שם) שגבלתי ספק היה כתוב כאן במכילתא דרשב"י אלא שבעל מה"ג השמיטו⁽⁸⁵⁾.

אבל גם בכ"י (בהוצאתנו עמ' 88) אין מדרש זה כאן, ואע"פ שיש כאן (שר' 18 ואילך) קרע, אחרי "כיוצא [בו אתה אים']" הראשון, אבל אין בקרע זה מקום אלא לשתיים שלש מלים, ומכיוצא בר' הסמוך לו הוא "הלך וקראת באזני ירושלם", וחסרים אפוא מן הפסוקים שישנם במה"ג "ויהי ביום השמיני" ובשנת מות המלך עזיהו⁽⁸⁶⁾, והנה "ויהי ביום השמיני" חסר גם במכילתא בדפוסים, אבל ישנו בכ"י וגם ב"תני ר' ישמעאל" שבקה"ר א יב, ואפשר שבעל מה"ג השלים את שאינו (ולא היה!) במדרשב"י — מתוך מכיל' דר' ישמעאל, אבל אי אפשר כלל שהיה משמיט דווקא פסוק שאינו במכיל' דר"י, והוא העתיק כאן בכל אופן מדרשב"י, מפני שהסדר בדר' ישמעאל שונה קצת, וקרוב יותר שיש להשלים בכ"י פירקוביץ [ע"פ כ"י קמברידג'] : ויהי ביום השמיני, ואת "בשנת מות" וגו' השלים בעל מה"ג מתוך המכיל' דר"י. ו"תני חזקיה", שבעל מה"ג העתיקו בוודאי מאיזה מדרש לקהלת, לא היה במכיל' דרשב"י.

(3) שמות כא טו⁽⁸⁷⁾ : יכול אם הכה אותן (אביו ואמ"י!) שוגג יהא חייב בתשלומין ת"ל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה לא חלק בה בין שוגג למזיד לחייבו בתשלומין אף מכה אביו ואמו לא חלק בהן בין שוגג למזיד לפטרו מן התשלומין. אבל "תנא דבי חזקיה" שונה⁽⁸⁸⁾ : מכה אדם ומכה בהמה (ויק' כד כא)⁽⁸⁹⁾ מה מכה בהמה לא חלקת בו בין שוגג למזיד בין מתכוין לשאין מתכוין בין דרך ירידה לדרך עלייה לפטרו ממון אלא לחייבו ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין שוגג למזיד בין מתכוין לשאין מתכוין בין דרך ירידה לדרך עלייה לחייבו מכון אלא לפטרו ממון.

אבל בסנהד' פד ב אמרו : אלמה תנן המכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהן חבורה, אמר קרא מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה עד דעביד בה חבורה וכו' אף מכה אדם

(82) ועי' ר' ישראל לוי, 22.

(83) כ"י ירוש' דף כו רע"ב.

(84) העיר עליו הופמן בעמ' 64 הע' י.

(85) בהוצאתנו עמ' 172 (הופמן 126) — ממדרש הגדול, כ"י פירקוביץ חסר דפים אלו.

(86) כתובות לה א, ב"ק לה א, סנה' ע"ב.

(87) ועי' תוס' סנה' שם ולהלן במדשמי.

עד דעביד חבורה⁸⁸) מתקיף לה ר' ירמיה וכו' אלא הקישא למה לי לכדתנא דבי חזקיה.

ואיכ לא שנה חזקיה משנתו כלל לענין מכה אביו, לא בויקרא ולא במקום אחר. ובירוש' כתובות פ"ג כו ע"ג⁸⁹ : אמר חזקיה עוד תני מתניתא⁹⁰) מכה בהמה ישלמה ומכה אדם יומת מה מכה בהמה לא חלקתה בו בין שוגג בין מזיד לחייב ממון אף מכה אדם לא תחלוק בו בין שוגג למזיד לפטור ממון.

ובבבלי סנהד' עט רע"ב אמרו : אמר רבא האי תנא דבי חזקיה מפקא מדרכי ומפקא מדרבנן ("דרבנן מחייבי ליה מיתה לנתכוין להרוג את זה והרג את זה ורבי מחייב ליה ממון ואילו לתנא דבי חזקיה לא מחייב ממון ולא מיתה", רש"י).

אבל במשפטים כא כב⁹¹) שנינו : וכי ינצו אנשים לעשות את שאין מתכוין כמתכוין, ולפחות פירושו לתשלומין⁹²).

(4 משפטים כא לו⁹³) : אין לי אלא טבחיו ומכרו מנין אפי' אמר לאחרים [לטיבחו] ואפי' אמר לאחרים [למכרו]⁹⁴) ת"ל וטבחיו או מכרו. אבל בבבלי כתובות לג ב' דבי ר' ישמעאל תנא או לרבות את השליח דבי חזקיה תנא תחת לרבות את השליח.

ומכיון שכה"ג גם בקידושין (מג א) ובב"ק (עא א) בדפוסים וכי"י, ומכיון שמצינו גם במק"א⁹⁵) שתנא דבי ר' דורש "אוי" — שלא כשיטת ר' ישמעאל — אין כל יסוד להגות ר"י לוי (28)⁹⁶) בבבלי, ואיכ חזקיה דלא כמכילתא דרשב"י.

(5 המדרש של חזקיה⁹⁷) : "דבי חזקיה ודבי ר' יוסי יוסי הגלילי תנא אמר קרא להמית איש או אשה השוה הכתוב אשה לאיש לכל מיתות שכתורה"⁹⁸) אינו מתאים למכיל' דרשב"י תחילת משפטים¹⁰⁰). שמביאה את דעת ר' עקיבא¹⁰¹) ודעת ר' ישמעאל ודעת ריה"ג¹⁰²). ודרשב"י¹⁰³) ("מה אני צריך והלא כבר נאמר סקול יסקל וכו')¹⁰⁴) חולק על דבי חזקיה של ב"ק טו א.

(6 משפטים כב טז¹⁰⁵) : יכול אף על פי שאינה ראויה לו לאישות ת"ל מהר ימהרנה לו

(88) ספרא אמור סי' ח I

(89) שם ע"ב, שבת סי' ה ע"א, תרומות רפ"ו מד ע"ג.

(90) = מתניתא תני כן, "מן הוא" בירוש' שם ע"ב ובשבת.

(91) בהוצאתנו בראש עמ' 176 (הוספן 129).

(92) הברייתא הובאה בירושלמי נויר ספ"ט נח ע"א, סנה' פ"ט כו ע"א ועי' גינצבורג 418.

(93) בהוצאתנו עמ' 190 (הוספן 137).

(94) [כך בכ"י, מה"ג קיצר : אין לי אלא היא שלוחו מנין].

(95) שבת כז א וירוש' שבועות פ"ח לח רע"ג.

(96) שקיבלה הופמן, שם הע"ס.

(97) ב"ק טו א וקידושין לה א.

(98) עי' דקדוקי סופרים.

(99) עי' הוספן עמ' 132 הע"ח.

(100) קסע קמברידג', בהוצאתנו עמ' 158.

(101) בירושלמי: תני ר' ישמעאל, בבבלי: דבי ראב"י.

(102) תור"י שבבבלי, ספרי נשא פ"ט ב 5 ומד"י גזיקין רפ"ו 269 בשם ר' יאשיה.

(103) בהוצאתנו עמ' 180—181 (הוספן 132).

(104) ב"ק מב ב — בשם ר"ע : והמית איש או אשה אר"ע וכי מה בא זה ללמדנו אם לחייב ער

האשה כאיש הרי כבר נאמר כי יצח שור את איש או את אשה וכו'.

(105) בהוצאתנו עמ' 208 — כתב יד.

לאשה את שראויה לו לאישות מוציא אני העריות שחייבין עליהן מיתת בית דין וכו' יכול הואיל ו'אינה' ראויה¹⁰⁶) לו לאישות לא יהא חייב בקנסה ת"ל אם מאן ימאן אביה לתתה לו את שמאן בה קדשה (=הקדש) הרי הוא חייב בקנסה וכו'. ואם מאן ימאן אביה מלמד שהרשות ביד האב למאן אין לי אלא ביד אביה בידה מנין ת"ל אם מאן ימאן — בירוש' כתובות רפ"ג כז ע"א: ויידא אמרה הדא (שפסולות יש להן קנס) דתני חזקיה אם מאן ימאן אביה אין לי אלא שמיאן אביה. מנין שאם ימאנו אפילו מהשמים ת"ל מאן ימאן מ"מ מעתה הבא על השפחה (לא) יהא לו קנס. לית יכול דתני יכול הבא על השפחה ארמית יהא חייב ת"ל מהר ימהרנה לו לאשה את שיש לו הוייה בה וכו'.

הברייתא הסתמית ("דתני") אינה לקוחה אפוא ממדרשו של חזקיה. ובברייתא הסתמית הזאת לא היה שנוי מדרשו של חזקיה.

מה-שאין-כן מכיל' שלנו. מתאימה בתוכנה לברייתא זו וגם מתאימה בתוכנה לחזקיה. כי יש לקרוא כאן¹⁰⁷): יכול הואיל ו'אינה' ראויה כ"ר את שמאן בה קדשה ("הקב"ה") הרי הוא חייב כו'. אי"כ שתיהן אינן למעשה מדרשב"י עצמה.

(7) משפטים כב ל¹⁰⁸): לכלב תשליכון מלמד שהיא מותרת בהנאה. אותו אותו אתה משליך לכלב ואין אתה משליך בהמת קדשים שמתה לכלב. דלא כתני חזקיה. בירוש' פסח' פ"ב כח ע"ג (לויקרא?): ממשמע שנאמר ובשר בשדה טריפה לא תאכלו. מה תלמוד לומר לכלב תשליכון אותו. אותו את משליך לכלב ואין את משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה¹⁰⁹).

(8) כי תשא לדכה (ועי' משפטים כג יח)¹¹⁰) אין כאן "תני חזקיה" שבירוש' פסח' פ"ה לב ע"ב: לא תשחט על חמץ דם זבחי התורה קראת אותו זבחי ("שכשר").

(9) ויקהל לה ג (הופמן סוף 166)¹¹¹) — זו בניגוד לחזקיה. ירוש' ביצה פ"ה סג ע"ב: מהו להדליק נר של אבטלה. חזקיה אמ' אסור. מתניתא פליגא על חזקיה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת בשבת אין את מבעיר מבעיר את ביר"ט. ואולם להלן (בוא יב טז) שנינו (בהוצאתנו עמ' 21): ומנין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה וכו' ת"ל לכם לכל שהוא צרככם.

(10) ב"ק כו ב (פצע תחת פצע לחייב על השוגג וכו') אין במכילתא¹¹²).
(11) סנהדר' מא רע"א: דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש על רעהו (להרגו בערמה) שהתרו בו ועדיין הוא מויד — (בהוצאתנו עמ' 170): וכי יזיד איש על [רעהו עד שיזיד עליו] אחרים בשעת הריגתו להרגו בערמה [עד שיעדימו עליו אחרים בשעת הריגתו] (וכפול למטה שם). ועי' ירוש' סנהדר' פ"ה כב סע"ג: תני ר' יודה בי רבי אלעאי אומר וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה שיעדימוהו באיזו מיתה מת¹¹³). הדרשה של דבי חזקיה אחרת. שהם דורשים את העתיד-ההוה ("ואם הויד לא נאמר

106) כך צריך להגיה. 107) עי' גם ישראל לוי 29.

108) בהוצאתנו עמ' 214 (הופמן 154).

109) בבלי פסח' כג ב: אותו למעוסי חולין וכו'. ועי' שם כא ב — כב א וספרא ויקרא נובה

פ"ז י. קידושין נח א.

110) בהוצאתנו עמ' 223 (הופמן 164) ור"ת 219 (159).

111) ומה"ג כאן העתיק ממדר"י, [ולפיכך לא הובא בהוצאתנו עמ' 224].

112) בהוצאתנו עמ' 176—177 (בכ"י פירקוביץ יש כאן חסרון של כמה דפים). הופמן 130.

113) ועי' לעיל עמ' 731.

אלא וכי יזיד משמע תמיד הוא בודונו, רש"י, והמכיל' דורשת את ההפעיל.
 (12) פסיק'ר פי' ה': חזקיה בי רבי חייא ויזבחו זבחי שלמים (שמות כד ה)
 בעזרותיהן הקריבו את העולות וכו' — אינו במה"ג.

(13) משפטים כא כג¹¹⁴ (מה"ג): ואם אסון יהיה ונתת נפש יכול הרג אדם ובהמה כאחד
 וקטע ראשו של זה ואצבעו של זה כאחד יכול יהא חייב מיתה ותשלומין ת"ל "נפש תחת
 נפש" ולא "נפש תחת נפש" ובהמה ולא "נפש תחת נפש" ועין, אבל הרג אדם ואח"כ הרג
 בהמה קטע ראשו של זה ואח"כ קטע אצבעו של זה חייב שני' נפש תחת נפש
 ובהמה¹¹⁵ נפש תחת נפש ועין זה הכלל כל שיש בו עון מיתה ותשלומין כאחד נידון
 במיתה ופטור מן התשלומין.

ור' ישראל לוי (23) מגיה במקום "ולא נפש תחת נפש ובהמה ולא נפש תחת נפש ועין":
 "ולא נפש ובהמה תחת נפש ולא נפש ועין תחת נפש". וכן למטה, אבל זה "נפש
 תחת נפש" של ויקרא כד יזיח הוא, שכתוב אצל "ומכה נפש בהמה ישלמה נפש תחת
 נפש". ובבלי כתובות לח א: אבל היכא דסימא את עינו והרגו בדבר אחר אימא נשקול
 ממונא מניה [ונקטליה]¹¹⁶ א"ל רבא הא נמי מאידך תנא דבי חזקיה נפקא דתנא דבי חזקיה
 עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין, ובב"ק פד א מביא התלמוד לענין עין תחת עין
 ממונא: דתנא דבי חזקיה עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין¹¹⁷.

ואמר ר"י לוי (23), שהביאו בכתובות הדרשה הידועה בבית המדרש במקום הדרש
 על "נפש תחת נפש ולא נפש ועין תחת נפש" (עי' תוס' ושמ"ק), הקדומה לזו (וזו לא כיוונה
 כלל לדרשת "עין תחת עין ממונא").

ובתוס' בב"ק פ"ט יז שנינו: הרגו והרג את בהמתי כאחד הרגו וקטע את ידו כאחד הרגו
 וסימא את עינו כאחד פטור שנאמר ולא יהיה אסון ענוש יענוש הא אם יש אסון אין
 נענש אבל הרג את בהמתי ואח"כ הרגו קטע את ידו ואח"כ הרגו וכו' חייב שנאמר דמים
 לו שלם ישלם.

ישנם אפוא כמה ציטטים במה"ג וכמה מקומות בכ"י שמתנגדים לחזקיה
 ו"דבי חזקיה" או שונים ממנו, ויש "דבי חזקיה" שאינם במכילתא דרשב"י ויש גם
 מסופקים, ואפילו השוים אינם שוים תמיד לגמרי בלשונם וסגנונם.

ואותן הברייתות, שהובאו במקום אחד בשם חזקיה, מובאות במק"א (בירוש' או בבבלי)
 סתם, וכמה וכמה ברייתות הובאו בתלמודים סתם (הרבה יותר ממה שציין ר"י לוי).
 כ"ז מחזק את דעתו של ר"י לוי, שאין לפנינו כאן במכיל' דרשב"י, "תני דבי חזקיה"
 אלא "ספרי דבי רבי", אלא שתנא דבי חזקיה השתמש בספרי דבי רבי לשמות,
 כמו שהשתמש בספרי דבי רבי לדברים (עי' לעיל).

נשאר לנו להעיר על דברי גינצבורג, החושב שמכיל' שלנו נקראת "דרשב"י מפני
 שסתמתייהם דר"ש.

כבר העיר רי"ל שכמה "תני ר' שמעון" אינם במכיל' דרשב"י; אמנם אנו צריכים
 לנכות מהם את אלה שאינם במה"ג, שהרי בעל מה"ג לא העתיק את כל המכיל'.
 אבל ישנם גם כאלה שאינם בכ"י:

(114) בהוצאתנו עמ' 176 (הופמן 130).

(115) בהעתיקה של ר' ישראל לוי ליתא "נפש — ובהמה".

(116) רבינו חננאל. (117) כ"ה בכל כ"י ובילקוט וכמה"ג.

(א) פסיק'ר פיס' יז (פו ב): תני ר' שמעון בן יוחי משה לא היה יודע וכו' — שאינו בשמות יב כט בשני כה"י (בהוצאתנו עמ' 27), ובמה"ג (כ"י לזין וכ"י ירוש' ועוד): תני ר' שמעון בן יוחאי משה וכו', אלא שבכ"י ברלין חסר "תני" ונוסף "אומר" והכניסו הופמן בפנים, אבל כמו שאמרתי אינו גם בכ"י.

וישנם גם החולקים:

(ב) בא יב מז¹¹⁸): או אשר יאכל לכל נפש שומע אני אף נפשות בהמה וכו' ת"ל לכם וכו' לכם ולא לכלבים מעשה בשמעון התימני וכו' שהרי אמרו אין עושין בירט לא לאכילת גוים ולא לאכילת כלבים. (רע"א¹¹⁹) אך אשר יאכל לכל נפש להביא נפשות בהמה כו'.

הסתם הוא שלא כרע' (אלא כריה"ג בבבלי שם), אבל ר"ש סובר כרע' (ירוש' ביצה ספ"א סא ע"א).

(ג) משפטים כב א¹²⁰): יצא זוזין למחירת דמים לו — כר' חייא בירוש' סנהד' פ"ח כו ע"ג, ושלא כ"תני ר' שמעון בן יוחי" שם: אפילו חוץ למחירת אין לו דמים.

(ד) בא יב ז¹²²): מכלל¹²³ שנאמר בבית אחד יאכל מלמד שאין פסח מצרים¹²⁴ נאכל אלא בבית אחד מניין אף בשני מקומות ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם הא למדת שפסח מצרים נאכל בשני מקומות אבל האוכלו אין אוכלו אלא במקום אחד.

ולהלן יב מז¹²⁴): בבית אחד אין לי אלא בית מנין לרבות חצר גנה וסוכה ת"ל באחד יאכל איכ למה נאמר בבית אחד יאכל בחבורה אחת.

וזהו כר' יהודה ולא כר' שמעון, האומר שאף האוכלו אוכל אותו בשני מקומות¹²⁵: בבית אחד יאכל בחבורה אחת וכו' כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם הא למדנו שהוא נאכל בבתי הרבה הא מה ת"ל בבית אחד יאכל בחבורה אחת [הכתוב מדבר] מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות¹²⁶, רבי שמעון בן יוחאי אומר בשני מקומות (כלומר: אף אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות) כיצד היו בתוך הבית ובקעה עליהם הקורה ויוצאין לחוץ, היו בחצר וירדו גשמים עליהם ונכנסו בתוך הבית נמצאו אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות.

ופשוט לפי המקורות האלה, שחבורה אחת נחלקת ואוכלת בשני מקומות, אבל אותם האוכלים אינם אוכלים לת"ק בשני מקומות, ור"ש חולק.

וכך אמרו בירוש' פסח' פ"ז לה ע"ב ע"ג: דתני על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שהפסח נאכל בשני מקומות יכול אף אוכליו יהו אוכלין אותו בשני מקומות ת"ל בבית אחד יאכל הא כיצד פסח נאכל בשני מקומות ואין אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות ר' שמעון אומר אף אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות. מה מקיים ר' שמעון בבית א'

118) בהוצאתנו עמ' 21 — גם כתב יד (הופמן 17), ביצה כא א.

119) מכאן ואילך רק בכתב-יד.

120) בהוצאתנו סוף עמ' 191 (הופמן 137) — גם בכ"י.

121) ע"י גינצבורג, 423 ולהלן.

122) בהוצאתנו עמ' 12 (הופמן 11).

123) כל כ"י מה"ג, שהיו לפני.

124) בהוצאתנו עמ' 36 (הופמן 29).

125) מדריי פסחא פט"ו 54.

126) כנוסח כ"י מ' וא"פ.

יאכל שלא תהא חבורה מקצתה אוכלת בפנים ומקצתה אוכלת בחוץ. וכו'. שמש שאכל כזית והוא בצד התנור וכו' באין ואוכלין עמו בצד התנור ואם לאו נותנין לו חלקו ואוכל במקומו. תמן אמר («אמרין») דרבי שמעון היא («באין ואוכלין עמו») ולא שמייעין דאמר וכו' בשם ר' הושעיא הכל מודין בתחילה שהן חולקין בסוף שאינן חולקין. מה פליגין בשהיו יושבין ואוכלין ופקעה עליהן הקורה. ר' שמעון א' עוקרין הן חלקן ואוכלין במקום אחר ורבנן אמרין אינן עוקרין את חלקן ואוכלין במקום אחר¹²⁷. ודומה לו בתוס' סוף פ"ו: אף על פי שנאמר בבית אחד יאכל אוכלין איתו בחצרותיהן ובגנותיהן הא מה ת"ל בבית אחד יאכל בחבורה אחת¹²⁸ ר' שמעון אמר הרי שהיו יושבין ואוכלין וראו נחש או עקרב הרי אלו עוקרין את פסחיהן ואוכלין אותו במקום אחר שנאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהן איכ למא נאמר¹²⁹ בבית אחד יאכל שלא יהו שתי חבורות¹³⁰).

ונוסח התוס' מתקרב כבר אל נוסח הבבלי פו א. שלר' יהודה הפסח נאכל בשתי חבורות ולא בשני מקומות. ולר"ש — בשני מקומות ולא בשתי חבורות. אבל ברור שמכיל' דרשב"י כאן כר' יהודה. וכל הטורח של גינצבורג (416-417) לא הועיל הרבה.

(ה בא יב ד¹³¹) עד שישחוט — דלא כר' שמעון (פסחים פ"ח מ"ג וירוש' שם לו ע"א). (ו משפטים כב ה¹³²) יוכל עיברה נחל וכו' — דלא כר"ש (ב"ק פ"ו מ"ד) הכל לפי הדליקה.

נשאר אפוא

— סתמות שהם כר"ש (גינצ' 419—422)

(1) שם כא לא (בהוצאתנו עמ' 182) או בן יגח וכו' — מדר"י נזיקין פ"י 281 בשנינויים גדולים¹³³). בשם רשב"י.

(2) שם כב יט¹³⁴) להביא את המשתף (יותר אין בכ"י!) — מדר"י נזיקין פ"י 310 וסנהד' סג א בשם רשב"י, ספרי דברים פ"ט מ"ג: רשב"ג, מ"ח 38: רשב"א.

(3) שם כג יט (הופמן 159)¹³⁵): נאמר כן לא תבשל וכו' — מכיל' כספא פ"כ 336: ר' שמעון בן יוחי אומר¹³⁶). בחולין קטוב והקבלות: דבי ר' ישמעאל: ור' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון אמר: בשר בחלב אסור באכילה ומותר בהנאה (חולין קטז א וש"ג).

השאר, או שהם מיוסדים על הנוסח של בעל מה"ג, ולפי כה"י אין כל יסוד לראיה. או שהראיה דחוקה ורחוקה על פי הפשט.

(127) במכיל' דר"י ובבלי נשנה מכאן אמרו בדברי ר' יהודה.

(128) סתם מדרשב"י (בהוצאתנו עמ' 36, הופמן 29).

(129) צוקי: ומה ת"ל.

(130) המלים «שתי חבורות» נכתבו רק ס"א בדרך הפלוגרפיה, וצ"ל: «שתי חבורות» איכלות זו כנגד זו כשהשמש וכו'.

(131) בהוצאתנו עמ' 11 (הופמן 9).

(132) בהוצאתנו עמ' 197 (הופמן 141) — כתבירד.

(133) שם הלימוד הוא בג"ש ולפסוק כת, וכאן בכ"ח אינו, וכאן אין ג"ש, ותשובת הדין אחרת.

(134) בהוצאתנו עמ' 210.

(135) [ומור"ד צ"ל מחקו בטופס שלו, וצ"ח דבי ר"י, ולפיכך לא הבאתיו בהוצאתנו עמ' 219].

(136) כך בכ"מ וא"פ ויל' ומד' חכ', דפוי: דא [וע"י מ"ש בהערות בהוצאתנו עמ' 219].

חוץ מאלה העיר גינצבורג (428 ולהלן) על דברי רשב"י במדרשי הנמצאים ברובם
(ב ש מ ו) במדרשב"י:

(א) יב ד (בהוצאתנו עמ' 10, הופמן 9) = מדרשי פסחא פ"ג 11.
(ב) בשלח יג יז (בהוצאתנו עמ' 45, הופמן 38, מה"ג): רשב"י — מכיל' בשלח.
פתיחה, 76.

(ג) שם יד א (הופמן 41, מה"ג): רשב"י — בשלח פ"א 83 (137).
(ד) שם יד ה (138): ר' שמעון מושלו — בשלח פ"א 88.
(ה) שם יד ו (138): רשב"י — מדרשי שם: ד"א רשב"י אומר.
(ו) שם יד ז (139): [מכאן אמ' ר' שמע'] — מדרשי שם 89: רשב"י.
(ז) שם יד יט (140): שאל ר' נתן את רשב"י — מדרשי בשלח פ"ד 101.
(ח) שם טו כה (הופמן 73, מה"ג): רשב"י אומר — מדרשי רפ"א 244—246 (141).
זוה הכל. השאר אינו במדרשב"י, או שהנכון כנו' כי"י במדרשי: ישמעאל.
ומן "תני רשב"י" נמצא רק שהש"ר ד' י"ב (=לעיל ד): תני ר' שמעון בן יוחי לאחד
וכו' — בהוצאתנו עמ' 50: היה ר' שמעון מושלו וכו', מדרשי בשלח פ"א 88: רשב"י
אומר משל וכו'. וזהו ("תני") במקום: רשב"י אומר, כרגיל במדרשים וירושלמי.
חוץ מאלה שחולקים ושונים (142).
וכל זה מוכיח שאין דרשב"י "תני רשב"י" ומדרשו של ר' שמעון כלל, אלא ככל
מדרשי-הלכה השתמש לפעמים בדבריו, ויש שגם סתם לפעמים כמותו: זהו הכל.
האגדה שזה ברובה למכיל' דר' ישמעאל.

מן הטרימינולוגיה המיוחדת למדרשב"י יש להזכיר:

לתוך (מתוך) שנאמר

מכלל שנאמר

יאמר — אילו כן הייתי אומר

וודאי = ממש

גזירה = חובה (גם בספרא)

[ועי' במפתח הלשונות שבמדרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד]

המכילתא דרשב"י היא דבי ר"ע מאוחר לכולם (השתמש הרבה בספרא וספרי
ותוס' בלשונם), הלשון רחבה, והלכות רבות מקושרות במדרש דרך אגב. כל זה סימן
לאיחור זמן.

זה כל מה שאנו יכולים לומר עליו לפי-שעה.

(137) [ומכאן העתיקו בעל מה"ג, ואינו ממדרשב"י (ומיר זצ"ל מחקו בטופס שלו)].

(138) בהוצאתנו עמ' 50 — כ"י (הופמן 44).

(139) בהוצאתנו עמ' 51 — כ"י (אבל ע"י הנוסח שם והע' מיר בח"ג, הופמן 44).

(140) בהוצאתנו עמ' 60 — כ"י (הופמן 49).

(141) [ומשם העתיקו בעל מה"ג, ובכ"י ק' (בהוצאתנו עמ' 104) לי ו].

(142) ע"י לוי, וגינצ' 405 ולהלן, ועמ' 435 ולהלן.

[אמר עצים: מכיון שפרק זה על מדרשב"י — כתבו מו"ר זצ"ל "לפי שעה", ולא זכינו למחקרו היסודי על ספר זה על פי החומר שבא לידו לאחר כתיבת הדברים; ראיתי להוסיף כאן כמה דברים שלמדתי עם השלמת מדרשב"י ועריכתה¹⁴³):

(א) למונחים. לכמה מן המונחים יש במדרשב"י גם הוראות משניות. למשל: אם כן מה הוא אומר = א"כ מה ת"ל, תלמוד לומר (לא אחרי "מנין") = שנאמר, מכאן אתה אומר = מכאן אתה למד, דבר אחר = או כלך לדרך זו.

(ב) לאוצר הלשון. במדרשב"י נשתמרו כמה ביטויים¹⁴⁴ ושמשו לשון קדומים. למשל: יושבין ומהרהרין הרהורים רעים = יושבים ודואגים; שלא נשבור לב טף שעמנו = שלא נמס את לב הטף שעמנו; שלשה מועדות חג של ניסן וחג של עצרת וחג של תשרי = פסח ועצרת וסוכות; היציע העליון = שמים שעל-גבי הר סיני; תחת כנפי השמים: "מחת פורענותן" מקביל ל"מתן שכרן"; גידול ירך = חניכך; פט = בזה; מפרפר באש; קהל קדשים = ישראל; קרובת בשר = חיי אישות; מברכן = מיטיב לברך; נכנס לדברי = האמין. וכן יש בה ביטויים מקראיים, שכנראה היו בשימוש: שכני עפר, ערלים וטמאים.

מרובים ומגוונים כנ"י ה' במדרש זה. מלבד השמות הרגילים (גבורה, מקום, מי שאמר היה העולם ועוד) תמצא: אלוה השמים ב"ה, בית דין הגדול ב"ה, קיים עולמים ב"ה ועוד, רומי אינה נזכרת במדרשנו בפירוש אלא בכינוי: מלכות זו, מלכות חייבת זו, מלכות עליזה זו.

יש בו צורות של חיזוק והדגשה ע"י הכפלה: אני נביא בן נביא מספק ספיקות נכנסתי לדברריך פרעה רשע בן רשע ומצרים מרודים בני מרודים¹⁴⁵ היאך יכנסו לדברי; קולות וקולי קולות ברקים וברקי ברקים, ע"י הוספת בינוני של פעל: עתידין היו ומעותדין היו זרזים היו ומזורזין היו; כפולה ומכופלת. ע"י שלילה התוכפת לחיוב: מתה ואינה מתה, מה ליטול ומה לא ליטול, מה לוכל ומה לא לוכל.

(ג) לשמות החכמים. החכמים הנזכרים במדרשב"י הם המצויים בבית מדרשו של ר"ע; אבל נזכרים בו גם חכמים משל בית ר' ישמעאל (כר' ירמיה ועוד). בכמה מקומות באגדה נזכרים תלמידי ר"ע אף בשמות אבותיהם (ר' יהודה בר' אלעאי, ר' יוסי בן חלפתא). שכן "האגדה שוה ברובה למדר"י"¹⁴⁶. ושתיהן, מדר"י ומדרשב"י, שאבו ממקור אחד. גם ר"ש נזכר בכמה מקומות בשם אביו.

(ד) לציטטים מן המשנה. כבר עמד מו"ר זצ"ל במק"א¹⁴⁷ בקצרה על הציטטים שבמדרשב"י. מן הפרטים שבדקתי¹⁴⁸ אנו לומדים, שעל-פירוב מביאה מדרשב"י ממשנתו, משנת רבי, בלשונה, וכן — מן התוספתא שלפנינו בלשונה. כמו כן העתיקה גם מקבצי-בריות אחרים, וכמה מהן נמצאות אף בבבלי. לשונות הפתיחה הם: מכאן אמרו, מיכן ש", מכאן אתה אומר, מכאן היה ר' פלוני אומר, שהרי אמרו, זה הוא

143 [אני נותן כאן עיקרם של דברים, ואת פרטיהם וציוני המקומות ימצא הלומד במבוא למדרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד (עמ' כו-נח) ובמפתחות המפורטים].

144 כמה מהם חדשים, שלא נזכרו במקום אחר בספרות התלמוד.

145 בינוני סעול (בהוראת פוקל) מש' "מרד", ולא מלשון "עניים מרודים".

146 לשון מו"ר זצ"ל (לעיל עמ' 738).

147 מבוא לנוסח המשנה ח"ב 746-747, וע"י שם ח"א עמ' 177.

148 רשימתם תמצא במבוא למדרשב"י, עמ' כח-לא.

שאמרו; מלמד או נמצינו למדין; זה הוא ש', זו היא ש'; מנין; לפי, כיצד ועוד. ויש גם ציטטים בלא כל פתיחה. ככל מדרש-הלכה דרכה של מדרשבי לחזור על הדרשה בכל מקום, שאותו לשון או אותה תבה, נזכר בכתוב. למשל: אין ימצא בכל מקום אלא בעדים; רעדו — פרט לאחרים, פרט לגר תושב.

ה) לדרכי המדרש. נשתמרו בה במדרשבי דרשות, שהן פשוטו של כתוב¹⁴⁹. אף היא דורשת אתרין וגמירין רבויין. ולבסוף יש לציין את מיעוט מספרם של השמות הטופוגראפיים במדרשבי. ובמקום אחד נראה, שהשמות שמות-מקומות במתכונן; במעשה של לוליגוס ופפוס.

ו) לכתבי-היד. בהוצאת מדרשבי היו לפנינו 13 כתבי-יד, שהם עשרה. כ"י פירקוביץ וחבריו מהוים את רוב בניינו של הספר. בין כה"י יש אחד שאינו אלא עיבוד נוסח מדרשבי שהיה לפניו; ואחד שהוא לקוטים.

ז) לחלוקה. המדרש נחלק לפרשיות. בכ"י פירקוביץ נשמר רק במקום אחד (סוף פרשת בא, עמ' 44 בהוצאתנו); סליק פרש'. ובהגהות ר"א הלחמי: חסלת פרשתא (עמ' 6). הפרשה נחלקת לפסקאות. ו"סל' פסקא" נמצא בכ"י פ' ב-7 מקומות — כולם לפני פרשה (פתוחה או סתומה); לפני יד כו (עמ' 66) — פתוחה, לפני טו כ (100) — פתוחה, לפני יז א (117) — פתוחה, לפני יז ח (119) — פתוחה, לפני כב ד (195) — סתומה, לפני כב טו (207) — סתומה, לפני כב כד (211) — פתוחה. בכ"י קמברידג' נמצא ציון "פרק" לפני "כי תקנה עבד עברי" (עמ' 159).

כ"י פ' נהג לשים ריוח בין פסוק לפסוק ולציין "סל' פסו"י¹⁵⁰. בהרבה מקרים (כ"י ח פעמים) בא "סל' פסו"י רק אחרי שני פסוקים. ויש גם אחרי 3 פסוקים י"ו ואחרי 4 פסוקים (יב כא—כד). ציון "פסר" או "פסוק" נמצא גם בכ"י א"פ (עמ' 14 ו-16). ציון "פס" נמצא גם פ"א בכ"י קמברידג'.

בכ"י א"פ, שהוא קדום לכ"י פ', נמצא גם מנין ברייתות (עמ' 3). מנין ברייתות נמצא גם בהגהות ר"א הלחמי (עמ' 4 ו-6).]

149) דוגמאות אחדות תמצא במבוא למדרשבי, עמ' לא—לב.

150) פ"א (עמ' 97): סל' פסוק, ופ"א (עמ' 39) נכתב הציון שלא במקומו.

151) יב כה—כו, סו יז—כ (לפסוק יח אין דרשה), כב—כד, ככ—כז.

XII. ספרי זוטא'

על יד מדרשו של ר' ישמעאל ("דבי ר' ישמעאל") לבמדבר היה נמצא גם מדרש לספר זה מבית ר' עקיבא י).

אבל "דבי ר"ע" לבמדבר מבית מדרשו של הספרי דברים וספרא — אבד לנו, אלא שנשארו לנו שרידים מענף אחר של דבי ר"ע, הוא "ספרי זוטא".

ספרות:

צונץ, גד"ס ה' ב' 151

רצה"ח, אגרת בקרת, פרסבורג תר"ג, כו—כו ;

פרידמן, בהוספה שניה, קכא ע"א—קכב ע"ב ;

בריל, יובלשיפט גרץ, 179 ואילך ;

קאניגסברגר, ספרי זוטא, Quellen, 111 ואילך ;

ר' ישראל לוי, Ein Wort, 12 ;

הופמן, 59 ואילך ;

הורוויץ, ספרי זוטא, במבואו הגרמני עמ' XXI—XV וב' 333 b. XI JE

בניגוד ל"ספרי" סתם שלנו לבמדבר, שנקרא גם "ספרי רבתי" (או"ז ח"א סי' רכז), נקרא המדרש השני לבמדבר "ספרי זוטא" (אצל הר"ש ושלחוריו), — "זוסי" (ילקוט) "ספרי של פנים אחרים" (הראב"ד בפ' ת"כ), — "של פנים שני" (רש"י ויק' י יט), "בריתא דספרי" (רש"י סנהד' כט א), "מדרש פנים אחרים של וישלחו" וכדומה (ערוך). אבל גם "ספרי" סתם², או "ספרי ירושלמי" י, על-יד זה הוא נקרא גם בשם הירושלמי הכולל לקובץ של מדרשי הלכה: מכילתא, כך ברשימה ישנה של הגניזה³; כתאב מכאלה ואבתדאה לפי שנאמר בכל קודש לא תגע יכול אף במעשר, וכן תמיד בס' המצות להרמב"ם, ובמקום אחד — אפילו "מכילתא דר' ישמעאל" י).

ציטטים ממנו נמצאים בעיקר בילקוט ובמדרש הגדול, ומהם בצירוף ציטטים אצל שאר ראשונים נאספו לאספה ראשונה ע"י קאניגסברגר, ואח"כ ע"י הורוויץ, בצירוף הקטע שפירסם שכטר ב' VI JQR, 657 ואילך⁴) מתוך קטע א"פ 18 heb. c. ומתוך קטע פירקיביץ II פירסמתי (תרביץ ש"א ס"א) ס"ז של פרשת חוקת כולה.

י) [רוב הדברים בפרק זה לקוח מן המבוא ל"ספרי זוטא פרשת פרה", שנחפרס בתרכיץ ש"א. כמה טרשים נתבררו יותר בדברי מו"ר זצ"ל במעין תשובה בתרכיץ ש"ג]

(1) ירוש' ספחים ריש פ"ט הופמן, 56 ואילך.

(2) הרמב"ם בפיה"מ ובס' המצות, המפרש לחמ"ד כו א, עיטור וסמ"ג.

(3) המיוחס לרש"י לדה"א ה לו.

(4) מאן, Texts and Studies, I, 645.

(5) שורש יא, אבל בעשין י"ד: ספרי.

(6) ממשות לא כג עד מסעי לה כב, עמ' 330—334 שר' 11: יכול אם היתה.

ס"ז אינו דומה למדרש-הלכה של „דבי ר"ע" סתם, כך אין בס"ז 259 מה שנזכר בירוש' פסח' ריש פ"ט; הברייתא שבבבלי סנהד' מה ב, שהיא כלשון ספרי דברים פיס' צד, אינה שוה בסגנונה ובלשונה לס"ז 334; „ת"ר" שבב"ב קיא א אינו דומה בסגנונו לס"ז 318, וחציו השני של המדרש: יכול אף תירשנו וכו' — ליתא שם; „ת"ר" בעירובין פג סע"א אינו ס"ז 283 שהוא מדרש אחר (מלחם — ולא כל לחם, חמשת רבעים משלו, במקום „של ציפורי" שבת"ר, ע"י להלן).

אמנם שיטת מדרשו היא שיטת דבי ר"ע; לומד ג"ש אע"פ שאינה „מופנה" (235), 240, 250, ועוד), דורש כפילות, וי"ו, את (234), או (239), מ" מן (283).

אבל הוא אינו שייך לחוג זה של תלמידי ר"ע, שהלכותיו נשתקצו במשנתו, שהיא בעיקרה משנת תלמידי ר"ע; הוא שייך לענף אחר של האילן הגדול הזה, ענף השונה גם בכמה וכמה מהלכותיו, גם בשמות החכמים שנזכרו בו וגם בטרמינולוגיה שלו ממשנת בית ר"ע ומדרשם. גם בלשונו ובסגנונו מתייחד ונבדל מכל שאר מדרשי ההלכה ומכל ספרות התנאים שבידינו.

המדרש הזה הוא בעיקרו — דבי ר' אליעזר בן יעקב (י), שכן „תני ראב"י" ו„דבי ראב"י" לספר במדבר הנמצאים בתלמוד ישנם כאן:

(א) „תני ראב"י" שבירוש' מכות פ"ב לא רע"ד: תני ר' אליעזר בן יעקב כלפי (=לפי) שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח הרי מי שהכה את בנו בנו השני נעשה גואל הדם וכו'. ומניין אפי' אמר שאיני יכול להקבילו ת"ל בפגעו וכו' — ס"ז 334¹⁵, ושם 333¹³.

(ב) „תני [דבי] ראב"י" שבבבלי ב"ב קיט ב: תני ראב"י (אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה = ס"ז 287 ו-317: אמר ר' אליעזר בן יעקב נאמר כאן וכו' אף מדבר האמור כאן צלפחד. אמר לו ר' שמעון אי אפשר לומר מקוש היה צלפחד מפני שהיה מקוש בשנה הראשונה וכו' וכי אפשר שיהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות הקטנה שבהן היתה יושבת ארבעים שנה עד שלא נשאת. כאן קיצר הבבלי והביא תמציתו של דבי ראב"י, שהרי לפי דעתו של ראב"י ודאי שכן היה, שאף הקטנה שבהן היתה כבר בת ארבעים בשעה שנשאת).

וכמה וכמה סתמות שבס"ז הם כראב"י:

(א) ס"ז 237: ולקח הכהן מיד האשה נאמר כאן מיד ונאמר להלן (ב„ביכורים") הטנא מידך מה מיד שנאמר להלן (כלומר: כאן) תנופה (שהרי תנופה מפורשת כאן) אף מיד שנאמר כאן (להלן) תנופה (ומכאן לביכורים שצריכים תנופה) — סתם כראב"י, ספרי תבוא פיס' ש: מידך מלמד שטעונים תנופה דברי (י) ר' אליעזר בן יעקב, מנחות סא א וירוש' ביכורים פ"ב סה ע"א.

(ב) ס"ז 297: לפה שנאמר מקצה שלש שנים (דב' יד כח) אבל אין אתה יודע חילופים למה (מעשר זה במקום מה בא') חילופים לשני או לראשון ת"ל לנחלה מה נחלה אינה פוסקת אף מעשר אינו פוסק וכו' — סתם כראב"י, ספרי ראה פיס' קט: ראב"י אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה מה נחלה אינה זזה אף מעשר ראשון אינו זו, ר"ה יב ב (מה נחלה אין לה הפסק).

(7) הורחץ בהקדמתו עמ' xvii.

(8) כ"י מ': תניא אמ' ר' אליעזר, כ"י ה' ור': תניא ראב"י אומר, אבל הנכון כלפינו, וצ"ל: תני (תנא) דבי ראב"י.

(9) כ"י ר' ופס"ז. בעל מה"ג בלבל ס"ז עם דברי הגמרא, אבל כאן תנופה מפורשת.

ג) ס"ז 245: ורקימי מצות משוחים יכול כדרך המושחין אמרת בשמן כדי קיום שמן כיצד הוא עושה טובל אצבעו ונותן אחת על זו ואחת על זו כמין כי — סתם כראב"י. ספרא נדבה פרשה י ו: סלת חלות מצות בלולות בשמן ורקימי מצות משוחים בשמן וכו' ראב"י אומר מושח את הרקימין כמין כי וכו'.

ד) ס"ז 282—283: ועשה אשה ריח נוחה לה' מלמד שאינו רשאי לאכול בזבחים עד שיביא לאישים (קרבן) — סתם כראב"י. כריתות פ"ב מ"א: ראב"י אומר גר מחוסר כפרה עד שזורק עליו הדם¹⁰).

ה) ס"ז 318: נתן נתן להן זה חלק אביהן. בתיך אחי אביהן זה חלק אחי אביהן — סתם כראב"י. ספרי פס' קלד: ראב"י אומר אף חלק אחי אביהם נטלה ב"ב קיח ב: תוס' פ"ז. ו) ס"ז 303: כשאמר דמה שלא יצא דמה חוץ לגת שאם יצא דמה חוץ לגת פסולה — סתם כראב"י. תוס' פרה פ"ג י: נתן בידו כשהוא מזה בין חוץ לגיתה ובין חוץ למערכה פסול. ר"א בן יעקב אומ' חוץ לגיתה פסולה חוץ למערכתה לא יחזור וכו'.

ז) ס"ז 329: וטהרתם אתם ושביתם יכול יהוא מקבלין היתה עד שלא נכנסו לברית ת"ל אתם ושביתם מה אתם בני ברית וכו' — סתם כראב"י בס"ז 305: אמר ראב"י לכן נאמר והיתה לבני ישראל בני ישראל מקבלין היתה אין הגוים מקבלין היתה. א"ל ר"א וכו' א"ל וכו' אתם ושביתם מה אתם וכו'.

ח) ס"ז 263 (ממדרש הגדול): וכן את מוצא ברחב הזונה שהטמינה את מרגלי יהושע וכו' ועליה הוא אומר ומשפחת בית עבודת הבוץ שהיתה עסוקה בבזיץ ד"א שהטמינה את המרגלים בבזיץ. ספרי פס' עה: עבודת הבוץ שהטמינה את המרגלים («בפסתי העץ») ר' אליעזר בן יעקב. בבזיץ לבית אשבע שנשבעו לה המרגלים ר' אליעזר אומר שהיתה עסוקה בביסין¹¹]. אוי זו רחב הזונה שהיתה עסוקה בכסני¹²].

אף זה סתם כראב"י. כי כאן הוסיף בעל מדרש הגדול לעיקר ס"ז («שהיתה עסוקה בבזיץ») עוד «דבר אחר» מתוך ספרי פס' עה, שהקבלתו למעלה, כי הנכון בספרי: בביסין. $\beta\upsilon\sigma\sigma\iota\upsilon\alpha, \beta\upsilon\sigma\sigma\iota\upsilon\upsilon\upsilon\alpha$ «בגדי בוך»¹³). ור' אליעזר שבספרי מקוטע במקום «ר' אליעזר בן יעקב»¹⁴). ואין «ד"א» מעיקר ס"ז, כי בעל ס"ז אינו משהתבסס כלל ב«ד"א», אלא במקום «ד"א» רגיל אצלו: ובצד השני אתה אומר¹⁵).

וכל מקום שאתה מוצא ב«ציטטים» שבמה"ג «דבר אחר» הרי זה חשוד בתחילתו שהוא לקוח ממקור אחר ושהוא לשון בעל מה"ג. והם: ס"ז 234¹⁶, 235¹⁷ (שאינו בילקוט), 247¹⁸ ואילך — 248¹⁹ (שהכל ממדרש רבא. ועי' להלן), 264²⁰, 270²¹, 269²², 271²³, 272²⁴, 273²⁵, 274²⁶ (ומכאן עד 273 הכל מספרי!), 269²⁷, 270²⁸, 271²⁹, 272³⁰, 273³¹, 274³², 275³³, 276³⁴ (שאינו בילקוט), 277³⁵ (שאינו בילקוט), 277³⁶ (= ספרי), 278³⁷, 279³⁸ (בחי"ג ואינו בילקוט), 319³⁹.

10) עי' בכ"ז הופמן 65 בערה. והורחיק שם הערה 29.
11) ר"ר פרוו מהגהות פה"ס: וי"ג בכסנין (ובד' חילנא שיבשו דבריו, ונמשך אחריו הורחיק, ואני — אחריו במאמרי הגוי' להלן) כמו פת הבאה בכסנין; דפי': באכנאני, כ"י ל': באכנאני, ר': באכננין.

12) כמו שביררתי בכאמרי «ביסיון» בהשלח כרך מד (הרפ"ה), 399 ואילך.
13) חילופים כאלה נפוצים עוד בספרי פס' עד ופי"ה. שישנם בס"ז 267 בשם ראב"י.
14) «לצד שני» גם בברייתא שבכ"מ עי' להלן.
15) ועי' הורחיק עמ' אא.

וכך הדבר אפילו בציטוט שיטתו גם בילקוט: ס"ז 317 = (=ספרי פס' קלג, סתם).
 שאמנם אפשר שנשתנה מן "ובצד אחר אתה אומר", כשם שבוחאי נשתנה "ד"א" מן
 "ובצד אחר" בציטוטים שישנם גם בילקוט, שבס"ז 249 שו' 3 ושו' 1627: "ד"א אתה
 אומר (10: ד"א היה ר' שמעון אומר), כשם ששינו הסופרים בב"מ קטו א' (17)
 "דבר אחר" במקום "לצד אחר" (18).

ומכיון שכך וודאי ש"ד"א שבכאן הוא הוספת בעל מה"ג אל עיקר ס"ז.
 וסתם ס"ז הוא אפוא ראב"י.

ואף ס"ז 305 (19: הוא דב"י ראב"י: והיתה לעדת בני ישראל למשמרת אמרו פעם
 אחת שאלו למר הרי פרה ששתת מי חטאת ונשחטה על אתר מה ה[י]ן[א] והיו מבקשים
 להטאת (לסמא) את בשרה א' (20) ר' ליעזר בן יעקב לכך נא והיתה לעדת בני
 ישראל למשמרת כשהן שמורים הן מי נדה ואם אינן שמורין אינן מי נדה.

כי דברים אלו, שנאמרו כאן בשם ראב"י, אינם דברי ראב"י, אלא סיפור מדרשו,
 אבל הדברים הם דברי החכמים שלפניו. דברי ר' יוסי הגלילי לפני הוקנים
 (וביניהם ר"ט ור"ע) ביכנה או בלח, ספרי פס' קכד ותוס' מקואות ספ"ז.

ואף בס"ז 282: הא כיצד ראב"י אומר הצבור מביא ששים ואחד והיחיד מביא
 ששים—אין "ראב"י אומר" אלא מאמר מיסגר של המסדר האחרון, וכולה ראב"י היא (21).
 גם הרגילות של שם ראב"י בס"ז והמעשים הרבים שבשמו שזכרו כאן (ס"ז 258, 263,
 267 ב"פ, 282, 287, 289 בהעדה, 305 ב"פ, 315, 327—328, 328) מוכיחים שלפנינו
 דב"י ראב"י.

וכך גם הסרמינולוגיה שלי המיוחדת, ומתוכה: אין במשמע אלא, במקום "אין
 לי אלא"; אמרת, אמר (הכתוב), כשאמר, במקום "תל". הא מה הדבר, במקום
 "הא כיצד"—אני מוצאים בפי ראב"י ודב"י ראב"י (22), ספרי שופטים פס' קצה (אין לי
 במשמע אלא), זבחים צאב (דב"י 23) ראב"י (אמרת) (24); מח"ו 634=ס"ז 289 בהערה
 (הא מה הדבר) (25). ובצד השני (אתה אומר) במקום "ד"א" (לעיל); "מכל צד"
 במקום "מכל מקום"; "והלא אומר וכי דין הוא" במקום "והלא דין הוא".

אבל המסדר האחרון של ס"ז לקח גם ממקורות אחרים, וביחוד השתמש הרבה בדב"י
 ר' שמעון ודב"י ר' אלעזר ב"ר שמעון (26), שהם גם נזכרים הרבה מאד בס"ז
 (ר' י' 238, 239, 243, 248, 249, 251, 253, 254, 259, 263, 266, 267, 268, 269, 272, 287

(16) בשו" 3 חסד בילקוט, ד"א אתה אומר, ובשו" 27 חסד בילקוט, אתה אומר.

(17) כ"י ר' א' ובי, ילקוט, שאלות וה"ג (בה"ג כ"י פריז: צו שני) ר"ף ורא"ש, צד"ג גם
 בב"י פלו' (ד"ס).

(18) ע"י הורוויץ עמ' xvi.

(19) כ"י שלי דף א' ע"ב שו" 5. (20) "להם" אין גם בילקוט.

(21) גם ס"ז 302 שו" 1 ואילך מתאים לדעת ראב"י בספרי ותוס' פרה.

(22) ע"י הורוויץ שם וב"י JE בערכו. אבל "אמרת, לא אמרת", שבמח"ו שלהלן אינו מדברי
 ראב"י אלא סתם המדרש.

(24) "אמר" נבצא גם בכרייתא שבב"מ קטו א שהוכרחי: אמר מאומה ואמר כל מאומה,
 כנ"י ה' ושאלו כ"י הנצי"ב (בהשמטות), ובה"ג כ"י פריז: אמר מאומה כל מאומה, וע"י בהעמק
 סאלה. ובכ"י מי וילקוט: (ג) אמר כשאת (ג) אפר מאומה.

(25) במח"ו צריך להשלים ע"פ ספרי שלח פס' קטו, ולהגיה: ראב"י אומר מניין שלא יתני
 באמצע בגד תל על ארבע כנפות (יכול יתן על הקרן אמרת על ארבע כנפות) הא (ב) מה
 הוכי' מן דבר תוך שלש אצבעות מן השפה וכו', הכיפרים שלא ידעו פירושם של "הא מה הדבר"
 שיבטיהו.

[—אמר לו] = 317, 292, 303, 304, 311 [משנה], 313, 315, 322, 333; ראב"ש, 229, 232, 238, 245, 247, 258, 259, 275, 277, 288, 317, 329].

והתבונן בס"ז 258, ד"ו ויעשו את הפסח בראשון ראב"י אומר אם לימד ("ללמד") שהפסח בראשון כבר לימד וכו' אלא מלמד שלא עשו ישראל פסח כל ארבעים שנה וכו'. כיוצא בו ר' אליעזר ביר' שמעון אימר וישבתי העם ביום השביעי מלמד שלא עשו ישראל שבת כל ארבעים שנה וכו'.

כאן השלים המסדר את "דבי ראב"י" ע"י "דבי ראב"ש".

המשנה שלו אינה מתאימה כלל למשנתנו²⁷, היא לפעמים משנת ר' נתן (ס"ז 284: ומטמא טומאת אוכלין, בניגוד לחלה פ"א מ"ה, אבל כר"נ פסח' מה ב ותוס' נדה פ"ו יא, שאם נפסל מאוכל-אדם אינו מטמא) אי משנת ר' יוסי (ס"ז 228: וכלים פ"א מ"ט, שאינו מבדיל בין ההיכל לבין האולם ולמזבח)²⁸, או משנת ר' יהודה (ס"ז שלי: חוקת 17: 13: 26: 30: 27: 12: 28: 29: 32: 22).

גם נזכרו בס"ז כמה וכמה תנאים, שאינם שכיחים בכלל בשאר מדרשי הלכה כר' יונתן בן המשוולם, ור' חנינא (חנניה), אלעזר בן מתאי ושמעון בן פנחס, ור' שמעון בן חנינא ור' נהוראי ואיס' בן מתאי, אבל רבי לא נזכר בכל המדרש הזה: כל אלה מראים על חוג אחר ובית-מדרש אחר של תלמידי ר"ע, וגם על מסדר אחר, שלא היה מתלמידי רבי המובהקים, ושמדרש-הלכה זה לא נשנה ולא נסדר בבית-מדרשם של שאר מדרשי הלכה מבית ר"ע.

את מקומו של המסדר האחרון אנו למדים מתוך ס"ז 283: שבעת רבנים מדבריים וקב וחצי ירושלמים שהן חמשת רבנים משלנו, בהשוואה לרבי ר"ע (ת"כ) שבעירובין פג ע"ב שהזכרתי: שהן ה' של ציפורי.

המסדר הוא אפיא בן ציפורי, וסבריה (דרשות שנדרשו שם!) נזכרת בס"ז עמ' 305: 13: (ס"ז שלי 15: 20) ועמ' 302: 14: (ס"ז שלי 10), ולעומתה בס"ז 313: 12: (ס"ז שלי 30: 24): מעשה בבית דגן סביהודה: 314: 22: (ס"ז שלי 33): משום חמשה זקנים שבאו מיהודה: 281: 11: פפייס איש אונן: גם מכל אלה יוצא שהמסדר חי בגליל ולא ביהודה.

והנה בציפורי ישב—לפחות זמן רב—בר קפרא²⁹, תנא ופייטן, שהתבדל מבית מדרשו של רבי, כעלה מיהודה והתיישב בגליל, ואמנם אנו מוצאים את דרשת ב"ק שבברכות סג א—סתם בס"ז 317: 1: זלת (כצ"ל) קפיץ קני באתר דלית גוברין השתדל להיות גבר.

ואע"פ שאין אנו מוצאים כאן בס"ז סוף מסות, 330: 12-13: את "תני ב"ק" שבע"ז עה ב³⁰), אין זאת אומרת עדיין, שאין הוא המסדר: שכן אפשר ש"תני ב"ק" זה לקוח ממקום אחר במדרשו, או מ"משנת" ב"ק, ולא ממדרשו.³¹

26) ע"י הופמן, 64—65 והורוץ שם xvii. 27) ע"י הורוביץ בפתיחתו.

28) ע"י מ"ש לעיל עמ' 127—128. 29) כנהדרין צג א ועוד.

30) אבל "ריא הקפרי", ס"ז 240 — אינו ס"ז, אלא לקוח ככפרי.

31) [לא הבאתי כאן את דברי מור זצ"ל על יחסו של ר' חייא לספרי זוטא, שבהם הסיק, שר"ח הוא מסדר הסי', משום שחזר בו, שכן הוא מעיר ב"מציעין השובה": התחלתי לפקפק בדעתי זו — מפני שכודש זה, ס"ז, מצטיין ומתבדל מכל מדרש-הלכה בסגנון דרשותיו, וביתוד בהלכותיו, ובשניתי אינה מתאימה כלל למשנתנו, משנת רבי, כה שלא יצויר אצל הלמיד רבי כר' חייא, התלוי בו ינכשך אחריו...].

יש בקטע שפרסמתי כמה דברים החשובים לכירורגי הלכות ומשניות, ועליהם העירותי במקומם. כאן אני רוצה להעיר על נקודה אחת היסטורית שזכינו בה בקטע זה בהיסח הדעת. באמצע היכוח של הלכה מסופר כאן לתומו (ד ע"א של הקטע, עמ' 17 בהוצאתי): אמרו היו תלמידים אדומים לבית שמאי באותה שעה אמרו להן (אתם התלמידים לב"ש) צאו וראו מי שיש לו טומאה ייפה כוחו להציל וכו'.

„אדומים אלו הם „דרומיים“, שהרי בלשון המשנה „אדום“ הוא „דרום“: חומץ האדומי (פסח' פ"ג מ"א) — „בסימה דרומיה“ (ירוש' שם רפ"ג כס ע"ד); ר' ישמעאל שהיה סמוך לאדום (כתובות פ"ה מ"ח) — „לדרומה“ (ירוש' שם ל סע"ב) ⁽³²⁾. ור' ישמעאל ישב בכפר עוזיז (כלאים פ"ו מ"ד, דרומית ליוטא, אבל אצל אבסכיוס באונומאסטיקון נזכרות כערי הדרום „Δρωμαῖ“ יוטא דומא וכרמל ⁽³³⁾), והירוגנימוס בפירושו לישעיה כא יד אימר: *Duma non tota Idumaea provincia, sed quaedam eius regio*; דומא ויוטא הן אפוא מגבול „אדום“ ו„דרום“.

מצד אחר נחשבות בחשמונאים א' בית צור ⁽³⁴⁾ ומראשה, דרומית-מערבית לחברון, „לאדום“, ובית-צור כעיר העומדת על הגבול ⁽³⁵⁾. ואצל יוסף בן מתתיהו נחשבות אפילו היותר צפוניות, תקוע והירודיון, „לאדום“ ⁽³⁷⁾.

והנה גם ה„אדומים“ שנקראו ע"י הקנאים לעזרת ירושלים ⁽³⁶⁾ אינם אלא (כ„אדומים“ שבפ"ט שם) יהודי „דרום“ זה ⁽³⁸⁾.

ומכיון שאני יודעים ⁽⁴⁰⁾, שבית שמאי היו קרובים ברוחם אל הקנאים — הרי ניתן לנו ברמז זה שבקטע שלנו החוט המקשר את הקנאים עם ה„אדומים“: הם תלמידי בית-שמאי שביניהם.

ולשון „באותה שעה“ מוכיח שהם רומזים לשעה קדומה, לשעה ידועה וקבועה, וז"א לזמן שלפני החורבן בשעה שבי"ש ובי"ה דנו ונהרגו (בי"ח דבר) על כמה מהלכות טומאה. ועלינו לזכור שגם אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון, שנתמנה מטעם הממשלה הלאומית לסר צבא בארץ „אדום“ ⁽⁴¹⁾ — אחד מהלמידי בית-שמאי היה ⁽⁴²⁾.

ותשובתם של „האדומים“: מי שיש לו טומאה יפה כוחו להציל — אנו מוצאים אחר כך בפי ר' יהודה (לענין אחר) ⁽⁴³⁾. וידוע שר' יהודה היה שונה משנת ר' אליעזר השמותי ⁽⁴⁴⁾.

(32) ע"י גם ערך מלין לשריר ע' לוד את ב' ורז"ם מבוא הירושלמי ו ע"א.
(33) וע"י גוסי, ביבלהאגרבריו בערכו, [וע"י האונומאסטיקון של אבסכיוס בתרגומו של ע"צ מלמד בס' 383, 545 ו' 611].

(34) תוס' ס' 56 וקליסטרמן 79.

(35) בימי נחמיה נחשבה עיר בית-צור כעיר יהודית (נחמיה ג' מז), וע"י Hölischer, Palästina etc. 22.

(36) חשמונאים א' ד כז, סא; ה סה—סי, וע"י קרובניות סי"ב פ"ח ו.

(37) מלחמות ס"ד פ"ט ה, וע"י שם ז. (38) מלחמות ס"ד פ"ד, ב—ד.

(39) ש"ר בערך מלין, ע' אדום בסוף, קלוג'ר, היסטוריה ישראלית ח"ה, 173 ואילך.

(40) גרץ, Geschichte, II 3, נוטא 24. (41) מלחמות סי"ב, פ"כ ו.

(42) בבבלי יתרו בחדש ס"ד: אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון = בית שמאי, בבבבא סז א, גרץ

שם נוטא 26, ה"י חמישית עמ' 810 הערה ז.

(43) ה"י ננצ"ס פ"ז ט, ספרא כצורע פ"ה יג. (44) מנחית יח א.

מפתחות

א. המקרא ותרגומיו

ב יב"ג 375	ב יח 383	כב ה 506	בראשית
זכריה	ז ו 349	כב יא 516	א יד 367 הע' 35
יד טז ואילך 346	שמאל ב'	מ 347	ב יח 491
קהלת	כא טז 494	במדבר	ז ט 319
ב ח 482	כג טז 349	ה יג 394	מס י 503 הע' 17
עזרא	מלכים א'	ו יח 384 הע' 5	שמות
ז י 502	יח לד 349	טז יט 269	יב יד 373
נחמיה	מלכים ב'	לב 276	טו 324
ח ז 502	יב ה ואילך 337	יח טז 447	טז 518
י 354	ישעיה	לא כ 472	יג יג 446, 447
יג 502	יח ב 473	דברים	כא כח 516
טו 346	לד טז 502	ז ט 518	כט 516
יז לב 505	נח יג 278 הע' 13	יד ח 491	לה 516
לגלד 337	ירמיה	טז כ 447	כז 516
לז 446	לה יט 384	טז ב 518	כג טז 363
לח 269	יחזקאל	ז 330	יט 518
יג טז 277	מ א 364	כד 324	ל יא ואילך 337
דה"א	מד ל 269	כה 518	לד כ 446, 447
ט כז 340	עמוס	כז 518	כב 363
כז לב 502	ח ה 277	כה ה 516	לה בדר 276
דה"ב	חגי	לג כא 503 הע' 17	כדכט 276
יב כב 501	ב יא 501	שופטים	ויקרא
ל טו"ז 329	ה' 503 הע' 26	יג ד ואילך 383	ה ג 506

ב. גנזים

מס יב 331	צוואת דוד	חשמ"ב	חשמ"א
יז 323	ט יג 274	י יז 348	ב לה 278
טז 330	ס' היובלים	בן-סירא	ג בשנ 384
יט 323	ב כטל 277	ג יטכ 50	ז יב 503
נ ח 277	טז כא 346	לח כד 503	ס נז 504 הע' 37
עזרא ד'	לילא 347	לס א"נ 503	י לרילה 299
יד כא ואילך 16'15	לב ח 447		יג נא 348
	מס ו 331		

ג. אונגליונים

מעשי השליחים

א יב 299
יח יח 385
כא כד 384

לוקס

יג א'טז 280
יד ב'ו 280
כב ב 331
יוחגן
ז כב 281

יז כד 338
כב ב 503 הע' 17
— ט'יח 377
כו קז 331
מרקוס
ז יא'יב 377

מתיא

ה ל'רלו 377
יב א 280
יב ט'יג 280
טו א 376
304 הע' 31

ד. משנה

ג א 107, 287
— ד 297, 357
— ד'ה 283
— ו 287
— ט'ד 144
ד ב 144, 287
ה א 287
ב 287
— ד 287
— טס"ה 358
ו א 287, 468
— ב 299
— ג 288
— ד 288
ה 194
ח 110
117, 131
145, 288
464, 465
ו ח'ט 299
ט 58
— י 146, 247
ז א'ד 289
— ב 146
178, 220
ח ב 481
— ה 289
— ז 289
ט א'ד 85
289, 290
— ה 290
— י א 290
— ג 290
— ד 107
— ה 291
ו 283 הע' 67
291
— יא א 292
— ו 201, 292
יב א'ג 292
— ב 276
ג 123, 145
— יא א 292
— ג 358
— ג'ו 292-3
— יא א 292
— א'ג 293

ב ב 123
— ד 271
— ז 270
ח 272, 268
ג ב 273
— ד 273
— ו 269, 272
ד א 270
— א'ב 273
— ב 271
— ג 270
— ד 271
— ו 273, 275
— ט'א 273, 275
— י 270
— יא 449

ערלה

ב יד 175
ג ה 202
ג ט 504
טס"ג 179

בכורים

ב ב 214, 483
— ט"ג 44
ג ו 514 הע' 139
— י 149

שבת

ט"א 57
א א 285
— ג 285
— ד 282
— ד 423
— ה'ו 285
— ה'ח 283
— ז 145
— ו'ד 286
— ט 166
— יא 299
— ב 146
טס"ה 83
ב ד 283
— ה 287
— ו 287

תרומות

ד 436
— ז 107
ב ו 107, 239
ג א 201
ד ה'ט 107
ח 92
— ה'י 212 הע' 79
— ט'י 133 הע' 50
— י 238
ה ד 61 הע' 20
י ט 428, 439
יא ג 192, 273

מעשרות

ג א 201
— ז 170
ד ב 104
ה ה 166, 195

מעשר שני

א ב 433, 448
ב ד 73
ב ו'ז 177
— ז 79
ח 216
— ח'ט 76
ג ט 66
ד ז 203
טס"ד 202
ה ג 103
ח 75
— יב 68

חלה

חלה 239
א א 271
ב 324
— ד 272
— ו 67, 99
— ו'י 212 הע' 79
— יא 271, 436
— ז 275 הע' 60
ח 275
— ט 306, 272
ט"ב—ט"ג 272
ב א 272, 99

ברכות

א א 65, 330
ב ג 97
ג ה 201
ד א 439
ו א 248
ט'ח 105
ט ג 99
— ה 58, 99
טס"ט 170

פאה

ו א'ב 102
— ב'ג 61
ז ו 103
ח ו 162

דמאי

ה ג 149
ג ו 107, 123
ו א 167
ז ח 238

כלאים

טס"ב 193
ג א 290
ד ט 107
ו ד 746
ט ג 114
— ו 236
— ט 487 הע' 123

שביעית

א א 228
— ה 166
ב א 158, 228
— ו 201
— ט 158
— ב 94, 436
— ג 158
— ד 229
— ה'י 158
טס"ו 274
ח ו 228
— יא 209
— ז 99

334 ג'ד —
 514, 334 ד —
 92 ה 334 הע' —
 331 ו —
שקלים
 27'25 שקלים —
 120 א איה —
 341 ג'ד —
 513, 429 ד —
 339 ה —
 341'340 —
 341 א ר"ו —
 34 ז —
 153'151 ס"ב —
 152 ב א —
 342'3 אד —
 151 ב א —
 152 ג'ד —
 343 ה — 120, 170
 סס"ב —
 450 ב א —
 338 ד —
 344 ד א —
 99 ב 290 הע' —
 345 ב"ו —
 344 זח —
 344 ח —
 152 ט —
 344, 342 —
 339 ה א —
 ו ג 33 ואילך —
 352 —
 344, 239 ו ה —
 6 ו 501 הע' —
 153 ס"ו —
 344 ז א —
 23 ה —
 345 ס"ח —
 329 ח א —
 235 ב 162 —
 73 ו ז —
 449 ח —
יומא
 37'36 יומא —
 235 א א —
 20 ג —
 139 514 הע' —
 514 ו —
 236 ח —
 87 ג ב —
 29 ג'ד —
 399 ג י —
 36 יא —
 290 ד ב —
 68 ה ה —
 236 ו —
 290 ו ו —

240 א ג —
 104 336 הע' —
 335 דה —
 123 ה — 107, 332
 א ו —
 61 ז —
 104 336 הע' —
 334 ס"ב—ס"ד —
 107, 74 ב א —
 332, 324 —
 104 336 הע' —
 334 ה —
 336 ז ואילך —
 335 ח — 219, 334
 ג א — 324, 746
 336 ב — 218, 336
 325 ה —
 97 ו —
 336, 332 —
 147 ז —
 334 זח —
 334 ס"ד —
 99 א א —
 334'5 —
 125 ג ד —
 236 ד — 146, 336
 הע' 104 —
 172 ו —
 334 ח —
 104 336 הע' —
 333 ס"ה — ס"ו —
 332 א ה —
 335 ב —
 332 ג —
 329 ו —
 124 ז —
 303 ח —
 336 ט —
 97 י 335 הע' —
 ו א 336, 298 —
 361 ב —
 333 ג —
 82 ג'ד 333 הע' —
 335 ה"ו —
 333 ז ב —
 331, 330 ז —
 335 ז יג —
 333 ס"ח—ס"ט —
 ח א 335 הע' 97 —
 333, 170 ב —
 147 ח —
 147 ט ב —
 336 ה —
 333 ס"י —
 י א 24 —
 335, 333 —
 330 ג יג —

ב ה 66 —
 300 הע' ד —
 300, 187 ו —
 ג א 120 —
 302, 300 —
 316 ב —
 202, 66 ג —
 300 הע' 7 —
 190 זח —
 303, 301 ו"ס —
 302, 120 זח —
 90 ז"ס —
 123 ח —
 367 ד ג —
 300 הע' 7 —
 301 ו —
 124 ט —
 303 הע' 25 —
 66 יא —
 300 הע' 7 —
 ה א—ו 301 הע' 8 —
 ו א 124, 96 —
 303 הע' 25 —
 120 ב —
 302, 279 —
 ד 300, 279 —
 ז א"ה 303 —
 ג 137, 303 —
 ו"ס 303 —
 ט 303 הע' 25 —
 י 300 —
 יא 120, 302 —
 ז ו—ח ב 301 —
 ח ב 406 —
 ו 166 —
 ו"ו 279 —
 ז 123 —
 ח 303 הע' 25 —
 ט ד 120 —
 י א 120, 302 —
 א"ב 300 —
 ב"ב 301 —
 יג 150 —
 ד"ח 301 —
 ד"י 150 —
 ה"ו 99 —
 303 הע' 25 —
 ס"י 301 —
 י 300 הע' 7 —
 477 —
 יסו 58 —
 יא"סו 150 —
 301 —
 יג 120, 298 —
 336, 302 —
 סו 301 —
פסחים
 א א 236, 24 —
 331, 257 —

יר ג 75 —
 טו א 284 הע' 68 —
 א"ב 220 —
 293'4 —
 223 ר —
 טז א 125, 294 —
 ב 297 —
 ג 125, 298 —
 דה 295 —
 ו 279 —
 זח 295 —
 ח 239 —
 כ 474 —
 ד 145 —
 295, 247 —
 יח 295, 239 —
 יח א"ג 295 —
 יט א 66, 68 —
 302, 295'6 —
 ב"ד 296 —
 ג 290 —
 ד 297 —
 ו 296, 223 —
 כ א—ג 296 —
 145 ג —
 כא ב"ג 297 —
 ג 107 —
 279, 247 —
 כב א 297 —
 ג 295 —
 ב"ו 297 —
 ד 283 —
 ה 238 הע' 20 —
 298 —
 ט"ז—סכ"ד 57 —
 כב א 360 —
 כב א"ב 299 —
 א"ג 298 —
 237 ב —
 ג'ד 162 —
 ג"ה 300 —
 טס"ג 281 —
 כד א"ה 298 —
 ח 299 —

עירובין
 עירובין 159 —
 ב כ 119, 79 א —
 43 301', 451 הע' —
 ר 303 הע' 25 —
 302 ה"י —
 ו"ו 119 —
 ח"י 119 —
 י 172 —
 300 הע' 3 —
 א 279 —
 ד 307 הע' 17 —
 דה 302 —
 ב ד"ו 120'119 —
 302 —

כתובות

א ה 107
ב ד 194
ה 433
ג א 99
ב 433
ד ו 502, 426
ה ג 21
ז 22
ח 746
ט 280
י ז 173, 99
כ ב 149
כ ג 99
ה 166
ז 99
ח 136
י ד 170
יא ב 149
ד 167
ו 87
ספ"א 410
ספ"ב 20
יב ב 369
ג 426, 229

נדרים
א א 380, 378
א-ג 379
ג 378-377
ב א 377 הע' 9
ג 379
ד 378
ג א-ה 382
ב 379
ג ד 378, 75
ו-יא 379
ט 141 הע' 85
י 380
יא 382, 140
ב 380
ד 380, 99
ו 380
ז 379
ח 382, 141
ט 380
ה 378
ו 382, 141
ז א-ו 379
380
ז ח-ז 380
ח ה"ז 380
ו 162
ספ"ס-ספ"י 141
ט א 377
א"ב 302
ט א-ה 381-380
ג 141
ב ד 302
ו 379, 75

מועד קטן

א ב 339 הע' 10
ר 209
ה 210
י 476
ז 492

חגיגה
חגיגה 20-19
52-46
א ב 430
א ב"ד 375
ז 183, 48
ה 636 והע' 22
ח 46, 18
א 514, 506, 149
א ח-ב א 50-49
ספ"א 377
ב א"ב 48
ב 99, 50
ב"ד 51, 50
ה 52, 48
306, 433
ז 114
ג א 466
ג ב"ד 51
ד 239
ו 329

יבמות
יבמות 87
א ד 159
ב ד 503
ג א 437
ח 101, 217
ט 175
ד ח 217
ט 451
י 97
יב 218
יג 407
ו 229
ז 181
ח ג 304 הע' 30
ז 429
ו 190
ט ד 99
י ג 99
יא ה 107
יב א 193
יב ב 99
ד 99
ו 106
יג א 439 הע' 114
יב 99
יד ב 440
טז ד 99
ז 442

ה ד 39

352-351
353-352
ה דה 39, 212
ה"ח 352
ו 40
ז 333

ביצה
ס"א-ס"ב 354
א א"ב 102
355, 354
434
ג 355, 32
ד 202
356, 355
ה"ח 356
ח 492
ט 354
ב א 357, 356
ג 167
202, 201
ב"ח 357
ר"ח 434
ד"י 358
י 111
ג א 293
359, 358
ג 236
ג ד 281, 362
ה 359
ח 161
ז א-ג 359
ב 308
ב"ב 354
ג 173
ה 177 הע' 34
359
ו 360, 359
ז 302, 93
360, 355
ה ב 360

תענית
א ב 600
י 99
ב ח 97
ס"ג-ס"ה 46, 45
ג 303
ד ה 363, 221
ז 303
ספ"ד 166

מגילה
א ג 123, 222
ה 361
ב ו 174
ט 202
ג א 177
ו 107

ספ"ו 290

ז ב 87, 66
ס"ה 87-86
ח א 466, 290
ו"ז 281
ח 236

ראש השנה
א א 96, 202
א"ב 366
ב"ד 365, 364
ז"ח 366
ט 365
ב א 366, 363
א"ד 366
ב 365
ה 366 הע' 26
371
ז 366
ב ה-ג א 366
ג א 366
ב"ח 366
ו 366
ז 366
ד א"ב 159
א"ד 366
ב 366
ג 366
ה 366 הע' 25
ד"ס 366
ח 163

סוכה
א א 350
ז 301
ט"א 350
יא 170, 66
ב א 123
א"ד 350
ו 212 הע' 79
350, 302
ז 353, 213
ג א 106
ה 350, 309
ט 79
יא 350
יג 224 הע' 148
351, 350
יד 356
יז"ט 351
טו 350
ד א 351
ט"ז-ס"ה 40-37
353-350
ד ג 349
ד 40, 224
351, 350
405, 353
ח 405
י 238

ט א 191
 ה 143
 ט יאיב 175
 י ד 237-238
בבא מציעא
 ב א 97
 יא 99
 ג ב 143
 דה 143
 ז 143
 יב 77
 ד א 176
 ד ד 201
 ז 53
 ה ז 143
 ייא 93
 ח 99
 ז א 167
 ג 172
 סס"ח 363 הע' 6
 י ב 143
 סס"י 91, 149
בבא בתרא
 א א 305
 ב 143
 ג 143
 ג ב 95
 ד 144
 ד 239
 ה 479
 ס 144
 ה ב 91
 ג 170
 ה זח 238
 י 165
 ו ד 167
 ו 144
 ז ב 167
 ח ד 179
 ס ו 236
 ז 236, 66
 ס"י 79
 י ז 303 הע' 21
 ח 144
סנהדרין
 סנהדרין 55-57
 א א 201
 ב 451
 ג 19 הע' 27
 ו 210, 153
 ז 418, 202
 ב א 418
 ב ב 418, 55
 ד 153, 55
 ד 418
 ב דה 419, 418

ד ד-ה 54
 ו 166
 ה ד 162, 93
 ה 440
 ו 21
 ו א 201
 ו 168
 ז ג 201
 ה 164, 168
 ו 167 הע' 55
 ז ו 231
 ס"ח 100-99
 ח ו 230
 ס ד 216, 100
קידושין
 קידושין 52-54
 259-258
 ס"א 414
 א א 104, 24
 ג"ה 54-53
 ד-ה 414
 ס 178
 סס"א 53
 ב א 416, 107
 ר 416
 ח 210, 99
 ח"י 416
 ב יא - ג יא
 415-414
 ג א 415
 ה 415
 ה"ו 416
 ח 416
 ינ 503 הע' 18
 ג יב - ד יד
 414, 54
 ד א 416, 162
 ג"ד 99
 ד 416
 ה 415
 ס 54 הע' 192
 414
בבא קמא
 א א-ג 55
 ב ד 229
 ג א 237
 ג 167
 ה 237-238
 ד ד 193
 ד ח 192
 ה ב-ג 196
 ד 167
 ז 142
 ו ג 197
 ז א 470 הע' 3
 ב 99
 ג 143
 ח ה 292

ג 406
 א ד"ו 399
 ז ואילך 407
 ב א 404
 ה 407
 ג א"ד 399
 ג ג 408, 407
 ד 408-407
 ה 196
 ו 174, 406
 ר"ו 408-9
 דח 408
 ד א"ב 410-409
 ב 406 והע' 74
 ג 410
 ה א 413, 196
 א"ב 424
 ב 375, 81
 512
 א"ג 410
 ס"ו 406
 ו א 411
 ב 410
 411-412
 ו ב"ג 639
 ד 410, 412
 ס"ו-ס"ט 399
 ז א 201, 405
 ב-ח 404
 ג 43-44
 ג"ד 404, 224
 ה 43-42
 ה"ח 404
 ח 40
 335 הע' 97
 399
 ס"ח-ס"ט 403
 ח א 43
 ג 406
 ה 406, 401
 ו 406, 124
 ס א 43
 404-403
 413, 406
 ס ב 406, 173
 ה"ו 404-403
 דח 413
 ס 42-41
 399, 400
 503 הע' 18
 ס"ט 406-405
 יב 400 הע' 41
 יר 402, 231
 סו 503
בטין
 א ו 159
 ב ד 159
 ג-ג-ח 159
 ד 429

ט ר"ו 141
 ז 381
 ס 141
 יא א-ב 140, 381
 א-ו 381
 ח 380
 ח-יא 381
 יא-יב 171
 יב 140, 381
גזיר
 א א 121, 385
 א-ב 387
 ב 120, 386
 ר 196
 ז 120, 386
 ב א-ג 121, 387
 ג 384
 ה 121
 ב ה-ו 384
 ח 387
 ס"ב 444
 ג ב 66
 ג"ד 68
 ג"ה 121
 ג"ו 387-388
 ו 99, 104
 121, 384-5
 ד א 121, 381
 388
 ג 124, 388
 ג-ד 121
 ד"ו 388-390
 ה א"ג 390
 ג 151
 ר 385
 ה 106
 151, 390
 ה"ו 384
 ס"ו 158
 ו א 21, 80
 390
 ד 390, 391
 ח 390
 יא 66, 384
 391, 387
 ס"ו 159
 ז ב"ג 385, 391
 ר 81
 ה"ע 504
 508
 א-ב 392-393
 ב 92
 ב"ד 85-84
 ג"ד 392 והע' 60
 ה 393
סוטה
 סוטה 40-44
 א ב 399

י ט 174
יא ה 161
ו 202
יג א"ב 197
ג 197
ג ו"ח 197'8
ח"ט 198

חולין

א א 228
ב ז 142
יא 461
ספ"ב 341
ג א 193, 471
ב 166
ד 198
ו 168
ה ג 123, 142
ו א—ב 142
ב 99
ו ז 167, 476
ז א 97, 99
ח א 142
א 203, 436
ב 210
ה 142
יא ב 433

בכורות

א ב 432
י 439
ז 22, 453
ב א 453
ב—ג 452, 453
ד 452
ו 99
ה' 212, 79
452, 453
יב 83
ג א 82, 453
ג 183, 453
ד 438
ד ב 454
ד 420
ו 454
י 22, 454
ה א"ב 454
ב 78, 448
455
ד 22
ד"ו 455
ה 99
ו ב"ב 455
ג 107
ה 183
ו 455
ח 107
183, 455
ו ט 164
י 303, 455

ט 441
פ"ח 441
ח א 435
א"ב 441
ב 439 ה' 113
440
ג 423
441, 442
ח ד 505, 506
ד—ו 442
ה 59, 423
ז 50

עבודה זרה

א ט 167
ב ו 230
ד 191
ה 194
ה ג 239
יא 194

אבות

א ד 509 ה' 83
ב י 67
ג י"ח 65
ה יט 53
ו ח 182
ט 503 ה' 17

הוריות

א ב 80 ה' 67
ד 202

זבחים

א א 424
ג 303
ב ב 107
ה 227
ג 189
ו 67, 189
א 172
ח א 155
ס"י 157
י ו—ז 226
טז ב—ג 453

מנחות

א ב 124
פ"ג—פ"ד 156'7
ב א 190
ד 175
ה ז 149
ו ג 157, 195
ח ו 195
ט ב 95
ז 95
י ה 287, 371
ח 123

עדרות

א א"ב 430
ג 234, 423
ג"ד 185
ד"ו 430
א ה 105, 185
ו 117
ז 117
ז"ד 430
ח 118
ט 119
ס"י 76
י 119
יא 118
יב 60
יד 60, 466
ב א"ב 84, 431
א"ד 105
ד 426
431—432
ד"ח 432
ה 431 ה' 43
492
ז 433
ה' 451, 43
ז"ח 288
ב ח 90, 105
110, 131
432, 463
ג א"י 433
ז"ב 434
ח 465
יב 287
פ"ד 53
101—102
434: ח"ל
ד א—ב 102
ג—ד 102
ו 474
ז—י 103—104
ז 438
ח 104
ס"י 104
ה א 94, 271
435—436
466
א"ב 438
ה א"ה 435
ב 94, 142
ב"ב 436
ד 436, 437
ו 423, 600
ו"ו 438
ז א"ב 439
א"ד 439
ב 428
ה—ט 440
ז 466, 434
481, 466
ח 465

ג א 97, 419
ג 68, 123
153, 149
41 369, 312 ה' ע'
ד 21, 80
ח 99, 167
ד ב 56, 418
ד ה 56, 418
ה ב 55
417—418
ג 96—97
ד 424 ה' 31
פ"ו—פ"ז 56
ו ג 67, 190
ד"ה 155, 418
ז א 154, 418
ד 418
ז 156, 376
ח 177
י 155
ז יא 69
ח א 418
ד 419
ה 418
ט א 85
ב 154
ג 154, 503
ה 229, 418
ה—ו 56
ו 418
ספ"ט 17
יא 161
א"ב 56, 418
ב 418 ה' 8
ד 403, 419
ספ"א 57'56
יא ב 403, 418
419

מכות

א ח"ט 197
ט 172
כס"א 417
ב א 194
ג 149, 172
ז 201
ג 155
ה 163 ה' 28
167
ו 156

שבועות

א א 202
ב ה 528'9
ו ה 149
ז ה 188
ז 167
ח 93
פ"ח 106

יח ג 132, 133
 — ד 131 הע' 43
 133
 — ה 462
 — ז 232
 יס ג—ד 133
 — ט 111
 — י 113
 כ א 112 הע' 36
 — ב 112, 130
 462
 — י 24, 77
 128, 112
 — ז 129, 134
 כב א 124
 — ב 111, 133
 462
 — ג 111
 — ד 118, 128
 134
 — ז 118
 463 הע' א 22
 כב ט 132
 — י 116 הע' 65
 כב ב 133
 — ד 128
 פכ"ד 108 ואילך
 כד ב 111, 358
 465 והע' 35
 — ג 112
 — ד 111
 — ה 115
 129 הע' א 24
 — ז 112
 — ח 108, 237
 464
 — ט 112
 — יא 112
 — יב 113
 — יג 112
 — יד 114
 — טו 108
 — טז 109
 464, 236
 כד יז 114
 כה א 125
 222, 223
 — ז 133
 — ט 466
 כו א 133
 — ב 114, 436
 — ג 109, 131
 — ד 133, 466
 — ה 113
 — ו 113, 133
 — ח 93
 — ט 113
 כז ט—י 99
 128
 כח ב 92, 107

ז ב 133
 — ה 133
 — ו 166
 — יא 124
 ח א 212, 462
 — ב 482
 — ד 466
 ח 133, 134
 — ט 99, 107
 130, 234
 236, 319
 — י 133, 134
 466
 ט ב 466
 — ד 133, 183
 — ה 462
 י א 112, 466
 — ב 462
 — ד 115
 — ו 104
 יא ג 130, 179
 — ד 107, 135
 321, 466
 — ו 130
 — ח 288
 — יב ג 494
 — ג—ה 465
 — ג—ו 134, 434
 — ו 467
 — יג ד 134
 — ו 466
 — יז 132
 — יד ה 90, 463
 — ו 134, 288
 480
 — ח 131, 168
 — ט א 23, 111
 112, 133
 462
 טו ב 46, 434
 440, 466
 468, 483
 — ו 117, 132
 465
 טז א 110
 — ג 492
 — ז 111, 114
 117, 129
 466
 — ב 215
 — יא 133
 — יא"ב 466
 — יב 128, 132
 139, 215
 — יג 112
 — טד 132, 236
 401
 — יז 112, 129
 יח א 133
 — ב 247, 297

א א 32 והע' 42
 — ג 34, 35
 92
 — ה 336
 — ז 92
 — ח 30
 62 הע' 27
 — ד ג 236
 ז ב 28, 339
 — ד 30
 מדות
 מדות 31—36
 א ב 32
 — ג 32
 — ד 33 ואילך
 240
 — ז 35, 92
 — ט 32
 ב ג 33 ואילך
 — ה 31, 162
 — ו 32—33
 239
 — ג ד 199
 — ד ב 92
 — ג 34
 — ה ד 31
 קנים
 א ב 155
 — ג—ד 62—63
 — ג ו 62—63
 סט"ב 63
 כלים
 א ו—ט 127'8
 — ז 178, 461
 — ט 133
 — יד 60
 — ב 401
 — ג 129, 289
 — ה 133 הע' 51
 — ו 133
 — ז 115, 130
 — ג ב 133
 — ה 134
 — ז 134, 239
 ח 133 הע' 51
 ד א 134
 — ב 216, 483
 — ה 134
 — ה א 134, 463
 — ג 133
 — ה 440
 — ו 134
 — ה ז 135
 — ח 465
 — ט 401
 — י 132, 466
 — ו ב 132

ז ב—ג 455
 — ה 516
 — ה—ו 455
 — ז 195
 ח ג—ו 456
 — ח 456
 — ט 201
 — ט"ס 449
 ט א 83, 449
 — ד"ה 83
 — ד"ו 450
 — ה 367
 — ח 202
 451—450

ערכין

א ג 99
 ב ג 237
 ד ב 198
 ה א 239
 ח ה 211
 ח ו 605
 ט ח 195

תמורה

א א 448
 א ג 151, 458
 — ו 151, 457
 ב א 107, 193
 ב ב 151, 203
 457
 ג א 151, 440
 457
 — ה 151, 457
 סט"ב 449
 ד ד 177
 — א 457
 — ו ב 173, 195
 458
 — ד 151, 457
 706

כריתות

ו ב 107
 — ג 341

מעילה

א א 64
 — ב 457 הע' 2
 ב ו 107
 ג א 457
 — ו 210
 — ז 238
 — ט"ד 64
 ד ד 457 הע' 2
 — ו 457 הע' 2
 — ה ג 198

תמיד

תמיד 27—31

י ו 23
 — ו-1 63
מכשירין
 א ג 61
 א ד 78
 ד י 183
 ה ב 99
 — ג 195
 ו ב 99
 — ג 107
 — ד 24
 — ו 209
 — ח 158, 88
 סס"ו 148
זבים
 א ב 79
 — 302 הע' 16
 — 304
 ס"ה 64
 ה יא 470
טבול יום
 א ה 436
 ב ב-ג 272
 ס"ד 63-64
 ד ב 63
 — ו 466, 401
 — 504 והע' 38
ידים
 א א 99
 ב ב 504
 ד 108
 — ה 125, 436
 סס"ב 424
 ד א"ב 424
 — א"ד 125
 — ג"ד 425
עוקצין
 ב ג 239
 ג ב 81
 ח 78
 — י 99

ז ו 99
 ח ו 466, 275
 ח 433
 — ס 107
 ס א 225
 — ה 493, 103
 י ח 167
מקראות
 ב ב 97
 — ו 147
 ד א 147, 24
 — ג 289
 ה ה 440
 — 147
 ו ס 173, 94
 ז א 83
 ח א 107
 — ג 290
 ס א 287
 — ג 173, 201
 — ד 494
 — ו 99
 — ז 109 הע' 18
 י ב 485
 י ג-ד 221, 294
 י ה 106, 97
 — 147
 ח — 201
נדה
 ב ו 439
 ד א 470
 ג ב 436
 — ה 106
 ה ד 470
 — ו 201
 ו ב-ג 454
 — יא 80, 99
 ז ו 507
 ח א 179
 ב ב 168
 ס ח 229
 — י 168, 229

יח ז 68
 — ס 230
 — ט 139
 סס"ח 201
נבעים
 א ד-י 210
 ב ר 210
 ה ג 80 הע' 67
 — 438
 ו א 466
 יא ח 97
 — יא 433, 113
 — 464 הע' 29
 יב ב 177
 יג א 173, 67
 יד ח 490
 — י 193
 סס"ד 59
סרה
 א א 317
 ב א 68
 — ה 235
 סס"ב 183
 ס"ב 44-45
 ה א 22
 ו ד 440
 ז י 68
 ח ו 466
 י ב 440
 יא א 69
 — כ 235
 — ז 234
 יב ר 436
 — יב 436
טהרות
 א א 97
 — ס 202
 ד ו 85, 92
 — ז 392
 ח 149
 — ס 99
 ו ב 434

כח ג 465
 — ד 114, 131
 — ה 462
 — ז 124, 133
 — ס 109
 כח ס-י 464, 132
 — י 467 הע' 29
 כט א 236
 — ב 133
 — ס 236
 ל ג 130
 — ו 460
אהלות
 ב א 118 הע' 77
 — 138
 — ג 139, 23
 — ד 140, 168
 ג ב 138
 — ו 488
 ד ב 139
 ה א 139
 — א"ב 77
 — ג 466
 — ג"ד 60
 — ו 483, 493
 ז ב 23
 ז ה 139
 ח א, ג 481
 — ד 113, 139
 י ב 140
 יא א 23
 — א"ב 139
 יב ח 191
 יג א 466, 139
 יד א 173
 טו ב 140
 טו ו"ז 137, 8
 — ח 139, 134
 — 210
 — ס 174, 466
 טו א 80
 — ד 73
 — יג 139
 — ה 67

ה. תוספתא

— כו 169 הע' 68
 ב ג 454
 — ה 504
 — כו 171 הע' 77
 ג א 184
 — יר 164
 ו ז 184
כלאים
 א ב 165, 72
 — ח 251

— סס"ז 17
פאה
 א ו 252
 — י 149
 ב א 252
 — יד 671
 ג ב 102
דמאי
 א ס 208

— סז 261
 ה א 107, 258
 — ב 163, 460
 — כב"ב 248
 — כד 58
 ו ה-י 105
 — י 122, 248
 — ח 258
 ז א 260, 261
 ז ס-טו 122
 — טו 248, 258

ברכות
 א א 252
 — י 261
 ב ו 260
 — ט 258
 ג כו 258
 ד א 122, 247
 — ד 122, 248
 — ו"ז 122, 248
 — טו ואילך 122
 — 248

ב יז 34	ב ב 306	כב — 286	ד י 161
ג א—ח 122	ג ז—ח 308	ב ג 146	ה יז 114
ג טז 66, 74	— יב 309	ז—ח 283	— כב 487
345 הע' 58	— כז 309	ג ג 279	
והע' 60	ספ"ג 311	ה ה 146	שביעית
	רפ"ד 310	— יג 283	א א 228, 242
יומא	ד ב 301	— כא 251	— ח 251
א א 161, 235	— ה—יז 301	ד א 287	ח ג 209
ג— 162	ספ"ד 313	ו 8' 287	— י 251
— יב 375	רפ"ה 313	ס — 281	
— יג 29	ה א 301	— יא 288	תרומות
ב ג 249	ספ"ה 315	ה א 110, 464	א יב 183 הע' 40
ד — 33	ספ"ו 318	288	ב י 488
ז — 36	ט י"ג 150	ה א—ב 117, 283	ג יח 272
ד ב 236	ט יג—ס"י 301	ב — 465	ד ד 239
— ט 122	ט יג — יא א 150	ס"י—ס"ז 146, 247	ה ח 253
ספ"ד 252, 254	ס כג 320	ז כא 247	— י 484
	ספ"ט 318	— כב 146, 281	— יג 175
סוכה	י ז 150	ספ"ז 247	ז טז 182
ס"א 350	יא א 88, 149	ח א—ד 292	ט א 182
א ח 258	ה—יא 301	ד—ה 209	— ט 192
— י 129	ז — 239	— כ 289, 209	
ספ"א 347	יד—יז 150	— כג—ל 257, 290	מעשרות
ב ב 164	— יח 321	ס ה—ט 89	ג יד 196
ס"ג—ס"ד 257	ספ"א 300	— י 291	
ג א 349		יא—יט 291	מעשר שני
— ג 352	פסחים	— יג 361 הע' 64	ב א 73, 90
— י 38, 212	א ב 242	טז—טז 292	303
352	ד — 253, 324	ה ה 292	ז — 177
— יב 572	335	ו—י 146	— י 77
	ז — 332	יב ז—ח 284	— יב 78
ביצה	ז — 47, 208	— יד 258	— טז 66, 74
א ג 310	332, 286	טו — 221	ז ו—ז 126, 206
ז— 243, 251	ב א 218	יג ב 294	— יד 204
— ח 335	ה — 335	יג ח—ט 146	ה יא 253
— טז 358	ז — 219	ט — 295	
— כא 356	יד — 257	— י 278	ערלה
ב ז 357	ג ט 211	— יא 239	סוף 69, 178
— יב 357	ספ"ג 335 הע' 97	— יב—יג 278	
ג א 358	ספ"ד 333	— יז 247, 146	חלה
— ב 281	ה ג 374	יד א 145, 236	חלה 259, 272
— יא— 359	ו יא 335	295, 279	א ה 275
— יב 239	ספ"ו 737	281 ג —	— י 69, 378
— יח 360—360	ז א"ב 332	ד — 295	ספ"א 270, 273
ד ד 361	ח י 274	טז — 356	ב ד 271 הע' 20
	יד—כב 147	טז א 23	
ראש השנה	ט ב 242	ד — 223, 296	בכורים
ס"א—ס"ג 364	— י 91	ח 169 הע' 65	א ב 461
ב ה 163	י יא 253	טז — 382	— ז 214
ד ד 658		— טז—יז 561	ב ט 222
	שקלים	טז א—ג 296	ג טז 79
תענית	א ז 675	— ה—ו 297	ד ה 293
תענית 257	— י 343	ז — 145, 247	
ב ו 222	ב ב"ד 339	— כא 279	שבת
	ד — 338	יז ד 237	שבת 247
מגילה	ט — 340	יז יג 298	285—284
א ח—כא 257	— י 344	יח א 298	א יב 252
ב ח 107	— יא—יז 339		— יד 507
ד לח 503 הע' 18	— יד 26	עירובין	— כ 278
ספ"ד 199	טו 34—33	עירובין 258	

מועד קטן

א ג 209
ח 210
ט 253
ב ב 122, 208
יא 293
ג א-ב 208

חגיגה

חגיגה 257
א א 211
ג 252
א ו'ח 636
ט 19
ב ט 422
יא 19, 48
ג ב' 51
יא 252, 254
ל-לב 239

יבמות

ספיה 253
ו 426
יא 89, 110
117, 461
464

כתובות

א א 280
ד 161 הע' 9
ג ה 143
ה א 22
290 הע' 102
ז 22
ט 253
ו ג 251
ז 242
ספיו 89, 163
252, 165
461 הע' 16
ז יא 173
ט ג 258

נדרים

א א 376 הע' 8
385
ב 384
ג 378
ד ב 140, 379
ז 382
ספיו 380
ז ג 381
ז'ח 170

נזיר

א ג-ה 120, 386
ז 196
ז 379
ג יח 389
ד ב 390

ד ו 391
ה א 89
392-391
507
ו א 91

סוטה

א א'ב 406
ב 293
יב 400
ב א 404, 399
514
ג 408
ו 174
ז-ט 257
ג א ואלך 407
ד 398
ד א-ו 552
ה ח 412, 406
ה יג-ג 406
ה יג-ו 410
ספיה 410
ספיו 261
רפיו 376 הע' 8
ו 261
ז 423
ז א'ב 405
ט-ב 426
טי 399
זו 335 הע' 97
כ-כב 636
כב 401
פ"ח 404
ט ג 261
ספיו-ספיו 42
402
יד א 41, 400
ט 400
טא 208
ט 91
טי 405

בטין

א ה 89
ה א 230
ז יא 231
ח א 217
ו-י 100
ט 100, 216

קידושין

קידושין 258
ספיו 257
א ד 677
ספיו-ספיו 415
ב ח 203
ד ד 254 הע' 58

בבא קמא

ספיו 257

א א 242
ד 471
י' 461
ב ד 238
יא 571
ד ד 182
ה ד 191
ח 196
ו יח 550
ז 261
ח 261
י 261
רפיו 705
ט א 242
זו 735
י ג'ד 191
זו"ח 175
כה 238

בבא מציעא

ג ב 243
יג 243 הע' 10
זו 342 הע' 41
ד יח 122
ג 143
זו 143
י ה 483
יא ג 129
ט 122

בבא בתרא

ב ה 258
י 144
ג א 251
ד י 462
יא 93
ז 254 הע' 58
ז 513
ח יב 162
יג 93
יא א 211

סנהדרין

ספיו-ספיו 256
א ב 153, 258
ב א 153
ז 253
ג ד 413
ה א 122, 378
ב 153
ז 184
ז 126, 205
420-421
ז 421
ח א 421
י ב 172
יא א 197
יב א 155
ד 154

יב י 161
יד ו-ט 636

מכות

א א 252
ב א 194
ד י 163

שבועות

ספיו 261
א ה-ז 637
ז 527, 687
ב א 251
ספיו 378
ספיו 261
637-639
ג ד 638 הע' 36
ג ו 526
ז 507
ד 188 הע' 3

עדות

א א 425, 428
ד 68
י 288
יג 90, 110
131, 463
ספיו 435
ב א 434, 440
474, 466
481
ב 101
ה-ט 437
י 439
ג א 424, 434
466, 440
481
ב 440
442, 441
ג ד 261, 442
636

ע"ז

ספיו 399
ד יא 231
ג 242
ז 182

ס' קדשים

זבחים

א ה 148
ב טז-ז 189
ז 68
ה ו 89
י א-כ 157
יא ו 252

מנחות

ד ה 126

ד א 149
 ה ג 212
 ו 507
 ז 139 הע' 81
 ח 194
 ט 77
 י י"ב 60
 י"ג ספ"ו 161
 י"ד ח 89
 ט"ו ח 89
 ט"ז ס"ד 212
 ט"ח 137
 ט"ט ח 210
 כ 466
 כ"א יח 139
 כ"ב יד 139

 נגעים
 א ח 210
 ה ג 149
 ח ב 427
 ט 243
 ט"ו 191

 פרה
 ספ"א 183
 ב ז 235
 ג ו 513
 ח 400
 י 743
 ד 22
 ספ"ד 126
 ס"ח 257
 ט ו 131
 יא א 235
 ב 69
 ה 124
 ו"ז 234

 נדה
 א ג 209
 ג ד 209
 ד ח 254
 ה ה-י 436
 ו ו 148, 80
 ז 429
 יא 745, 275
 ז א 179
 ג 165
 ז ה 89
 ט יא 194
 יח 64

 מקואות
 ג ד 461, 89
 יד 211
 ה ד 503
 ו ב 164
 י' יו 492
 ז ב 294, 221

ה ט 136
 י 117
 י"ב 289, 129
 י"ג יא 173
 י"ד יב 358, 110
 י"ה הע' 34
 ספ"ה 483
 ו ו 215, 113
 ז 115 הע' 61
 ח 216 הע' 114
 ט ד 112
 יא 129
 ח ה 462, 232
 ט א 109 הע' 21
 י 110
 י"ב הע' 30
 י"ג א 462
 י"ד ג 172, 94
 י"ה 462, 436
 י"ז 77
 ח 129 הע' 24
 י 462
 י"ב
 י"ג א יב 115, 118
 י"ד 111
 כ א-ב 132
 כ"א ה 485
 ח 128
 ט 358
 ט"י 464
 ט"י"א 108, 9
 ט"י"ב 136
 יא 463, 90
 ספ"ב 115 הע' 57
 ג ג 115
 ד 107
 ט 252
 יב ג 136
 י"ג 466, 223
 ד ב 114
 ה 110, 90
 י 463, 131
 ט 113
 י 182
 ספ"ד 433
 ה ו 136
 ט 114
 ו א 89
 ו י 462
 ט 131, 116
 י 465
 יח 462
 דה 134
 ה 136, 89
 י 461
 ט 163

 אהלרות
 ב ו 183
 ג ד 118

תמורה
 א ח 211
 יו 193
 ספ"ב 457
 ד ו 173

 מעילה
 א ה 148
 כ 89, 211

 כריתות
 א יו 635

 כלים
 כלים 246, 7
 ב"ק
 א ג 471
 ד 170
 ו 127
 ז 161
 י 110
 י"א 253
 י"ב-י"ג 471
 ספ"א 128
 ב ג 289, 129
 ז 115
 ג ב 239
 יא 169
 יד 492
 ד א 463, 90
 111 הע' 28
 הע' 464, 32
 ח 135, 467
 ה ד 163
 ו ג-ד 212
 ד 135
 י 467, 462
 יב 215
 יז 234
 יח 183
 יט 133
 ז ד 136

 ב"ח
 א א 130
 ב 179
 ח 130
 ו 135
 י 463, הע' 27
 י"א 112
 ב א-ב 288
 יב-י"ג 434
 יג 135
 ג יא 166
 ד ה 301
 יב 480
 טו 163, 94
 ה ה 483
 ז 442, 289
 ז-ט 114, הע' 55
 122, 116

י י"ב 257
 ז ה-ה 157
 ז ו 636, 261
 ח-ט 637 הע' 27
 ט 242 הע' 7
 ט א 197 הע' 56
 י 95
 י"ב 95
 י"א 451
 י"ג ח-ט 90
 י"ד 197
 י"ה-ט 198-197
 י"ז 198

 חולין
 ספ"א 257
 א 253
 ב א 253
 ה 208
 יא 88
 י"ב 142
 ג 193
 ב 471
 יח 198
 כ 685 הע' 262
 כה 683
 ו א-כ 142
 ז ג 251
 ה ג 142
 ו 210
 י"ג 142
 ט י"ד 303, 91
 675

 בכורות
 בבירות 456
 ספ"א 453
 א ב 89
 יד 447
 ט"ב 453 הע' 55
 ב יא-י"ב 453
 יז-י"ט 453, 4
 ג י"ב 454
 יד 448
 ד ו 183
 יא 183, 455
 ה ה 166
 ח 455
 ו א 449, 83
 י 450, 83
 ט 450

 ערכין
 א י"ג 237
 ג ב 239
 ד ב 258
 ל"ב 605
 ל"ג 211
 ה ט 630 הע' 32

עוקצין

א ח 239
ג יב 107

אדר"ב

רפ"ב 506
פ"ח 426, 72
פכ"ה 70, 69

ב יד 182
— טז 507 הע' 65

טבול יום

א ח 252
— י 504 הע' 31
ב ז 272
— ט 431
— יב 209
— יד 466, 63

ג ח 163
— יד 209
ד ג"ד 510

זבים

א ד 73
— ה 118, 211
— ח 79

ידיים

ב יב 116

טהרות

ב א 254
ה ו 392, 86
— י 117
א 103, 225

מכשירין

א ג"ד 78
ב ט 72
— י 183

ו. מדרשי הלכה

ספ"א 196, 558
ב 196, 502
514

בחדש

רפ"א 562 הע' 142
א 205, 577 הע' 200
רפ"ב 577

ג 693

ב 212, 599

ג 213, 582

ד 219, 582

ו 225, 582

ז 229, 513

554

ספ"ו 553

ח 231, 583

ח 232, 583

ח 662

ט 236, 554

ט 237, 552

ט 693

יא 242, 577

נזיקין

א 247, 550

559

א 248, 642

א 249, 534

ב 252, 551

559

ב 253, 558

563

ב 566

ד 261, 643

ד 262, 583

ספ"ד 584

ה 267, 561

583

ה 268, 583

584

רפ"ו 533

ו 554

ו 270, 560

ז 273, 551

טו 427
טז 566
טז 60, 556
רפ"ז 471
יו 66, 559
יח 446
יח 70, 538
יח 71, 586

ויהי .

פתיח' 574 הע' 194

פתי' 80, 582

פתי' 81, 552

א 86, 557

א 88, 562

ב 94, 555

ה 248

ו 111, 562

582

שירה

ב 124, 562

582

ג 127, 557

ד 131, 582

רפ"ז 139, 557

ח 142, 552

ויוטע

א 154, 251

575 הע' 197

א 160, 553

ב 161, 574

ספ"ב 575 הע' 195

ג 166, 571 הע' 188

ג 167, 599

575 הע' 196

ד 168, 555

558

בשלח עמלק

א 177, 558

א 180, 551

ב 181, 507

יתרו עמלק

א 194, 558

190, 733
191, 736
194, 563
197, 737
199, 112
206, 547 הע' 19
729
208, 733
210, 731
737
211, 551 הע' 44
212, 535
214, 734
223, 734

מדר"י

פסחא

פתי' 554 הע' 69

פתי' 4, 582

א 6, 541

554

א 7, 363

552

ג 12, 555

ד 13, 513

ה 602 הע' 87

ה' 17, 607

ספ"ה 328

ו 608

ו 20, 555

ו 21, 555

ז 24, 551

693

רפ"ח 552

ח 564

ח 27, 569

י 35, 219

יא 37, 533

יא 38, 551

רפ"ב 540

רפ"ג 608

רפ"ד 581

טו 53, 571

טו 53—54, 518

טו 54, 556

607

736

מדרשב"י

8, 363
726
11, 737
12, 328
332
736
16, 551 הע' 43a
20, 360
732
21, 734
736
24—25, 219 הע' 133
35, 729
36, 736
38, 541
43, 447
50, 738
50—51, 562
75, 636 הע' 19
88, 732
112, 555
148, 512
149, 278
282
158, 563
592 הע' 38
733
159, 550
163, 705
164, 731
170—171, 731
172
705 הע' 20
176, 733
735
177, 524
178—179, 730
179, 729
180—181, 733
181, 729
731
182, 737
185, 550
186, 542 הע' 61
731

נגעים	יא ד 536	— יב 658	ס"ז 275 553
ב א 658	— ד-ו 529-530	ו א 678	ס 279 524
יב ו 397	י ז 688	ה ד 343	562
606	— יא 689	ו ר 458	רס"ז 542 הע' 61
642	טו ו 674	659	י 280 550
יג ב 522	טז ט-י 660	ז ג 659	י 281 737
יג יא 113	יז א-ד 647	ז ז 530	י 282 544
מצורק	שמיני	ט א 677	י 284 532
א ד 398	מלואים מ 397	י ו 530	יג 560
ב ז 687	606	— י 743	ס"ז 289 112 הע' 37
ב ב-ג 536	א ח 627 הע' 10	יב ב 674	ס"י 360 563
687	א ח 628 הע' 18	— ה ס 678	רס"ז 566
— ד 606	ב ו 659	יג ד 678	טז 564
673	ב ו 659	טו ב 695	טז 305 563
ד ב-ג 199	— יב 657	טז ד 679	יז 208 561
זבים	ב ב 541	— ח 530	יז 310 551
ב ב 468	635	יז ב-ו 672	737
— ג-ה 408	682	— ג 657	סס"ז 582
ב ד 468	ג ג 685	694	יח 313 551
658	ג ה 716	יד ו 675	סס"ח 626
ג יא 468	ג ה 542	— ז 670	סספא
ז ג-ד 470	ג ג 657	יח ב 681	יט 316 534'5
ה ה-ח 658	ד 688	— ד 682	יט 317 562 הע' 142
ה-י 678	ה א 684	יט ד 532	יט 318 584
ס יב 506	— ד 639	כ ה 543	כ 274
אחרי	686-685	חובה	631
א ה 583 הע' 207	— ז 683	א ד-ה 657	כ 232 561
א ה 533	ה א-ו 687	— י 292	584
— י 658	ו ד 657	ד ח-ט 679	כ 336 539
ב ו 658	— ה 481	ס ב 538'9	כ 336 552
ד ט 535 והע' 72	ו יא 113	ז א 531	כ 337 571
683	657	ח ד 667	כ 338 553
ד ג 658	ח ח 442	יב א 506	טבתא כי תשא
— ד 668	ז ב 467	ט ב 679	רס"א 584
ו ג-ו 680	— ג 250	י א 567	א 340 561
— ז 653	ד 467	יא ח 662	א 341 584
ה ז 662	671	כ ד-ה 657	א 342 550
ז א 489	— י-יא 250	יב א 670	א 571 הע' 183
— ד 542	467	כא ו 344	ויקהל
634	— יא 462 הע' 20	512	א 346 543'4
— ס 360	ח ח 668'9	יג ו 676	א 347 553
ח ג 547	י ב 479 הע' 68	כב ד 518	תורת כהנים
690	— ב-ד 467	— ה 662	כ"י דר"י 18 566
י א 682	ו 467	ו 531	566 20
יא ז 665	ז 474	צו	531 23
— ח 665	— ז-ט 467	א ז 531	נדבה
ח ג 665	ס 658	ב ד 516	א יב 659
ט ט 502	— י 467	ג ג 677	א ד 512 הע' 105
קדושים	י ב-ג 250	687	— ט 699
א ד-י 662	— ס 250	— ה 673	ב ר 659
א ג 662	יב א-ב 688	ד ג 635	— ז-ט 676
— ד-ו 659	— ו-ח 688'9	682	— י 681
ב ה 671	טוף 542	ח א 675	ג א-ד 530
ה ב 635	תזריע	— ו 66	ג ז 681
682	א ח 650	ו-ז 74	ד ב 672
ה ג 524	690	ה ה 424 הע' 43	ד א 676
	ג ו-ד א 668	532	— ט-י 680

קכד 330, 608
 קכה 637 הע' 29
 קכו 468, 601
 קכז 527 הע' 75
 קכח 538 הע' 22
 קכט 601, 607
 קלא 591, 600
 קלב 603
 קלג 615 הע' 163
 פנחס
 קלב 594, 608
 קלד 514 הע' 141
 קלה 552, 517
 קלז 538, 591
 קלח 607, 609
 קמב 534, 607
 קמג 608
 קמו 585, 589
 קנ 606
 קנז 612
 מנחם
 קנג 376 הע' 8
 קנד 534, 613
 קנו 592
 קנז 561, 602
 קנח 608
 חסעי
 קנס 540
 קס 590, 603
 קסא 598
 ספרי זוטא
 128 228
 462—461
 468
 471
 745
 161 229
 176 232
 409 233
 397 235
 409
 408 236
 742 237
 409 238
 407 239
 592 240
 745 הע' 30
 388 241
 508 245

לו 532
 למ 589, 611
 מב 591, 601
 602
 מג 589
 611 הע' 144
 בהעלתך
 סא 541, 554
 סב 607
 סט 591
 עב 604
 עג 590, 614
 עה 507 הע' 105
 עז 598, 743
 סא 598
 סד 598, 602
 603
 סה 602 הע' 87
 סו 599
 סח 599
 סט 599
 צ 602
 צא 618
 צב 551, 599
 צג—צד 599
 צה 596, 618
 קב 599
 קה 438 הע' 111
 599
 שלח
 קו 533
 541—540
 596, 543
 604
 קי 113, 274
 קי 114, 274
 קי 115, 275
 קי 116, 275
 קיא 602 הע' 87
 קיב 594, 571
 612, 614
 קיג 276, 593
 608, 599
 קרח
 קסו 596, 603
 604, 610
 קיז 604
 קיח 426
 525—524
 586, 538
 613
 קיס 601
 קכ 593, 606
 חזקת
 קכב 534, 605
 613

סוף ג 696
 ס ג—ד 151
 457
 — ו 657 הע' 101
 694
 — יב 694
 ד א—ד 667
 — ב 696
 — ז 694
 — י 694
 — ה 342
 — יא 694
 — יא א 696
 — יב ד—ו 604
 — ט 695
 696
 — י 694
 — יא—יב 696
 — יב 695
 — יג ב 679
 — ג 227
 431
 — ד 694
 696
 — ה—ו 661
 — ו 695
 ספרי במדבר
 נשא
 א 539, 527
 602, 593
 ב 592, 532
 ג 595
 ד 175
 ז 538, 409
 590, 551
 ז—ח 196
 ח 407, 389
 503 הע' 17
 י 398, 571
 607, 590
 610
 יא 395, 397
 593
 יד 533
 טו 407, 593
 יז 408, 611
 יט 411
 כא 588
 כב 592
 כג 385, 538
 כד 596
 כה 397, 595
 606, 596
 כז—כו 642
 כז 603, 611
 ל 613
 לא 432
 543 הע' 63
 596, 614

א 630
 690
 ז ה 677
 ח א 658
 (י) [ד] ו—ז 676—7
 — ו 711
 — יד 662
 ט ח 658
 י, יב 526
 אמור
 א ד—ה 673
 א יב 658
 טו 659
 669
 ג טו 516
 ד ג 669
 — טו 654
 — יח 556
 607
 634
 ו א 654
 ז ב 675
 ז ו 671
 — ז—ח 697
 יא א 327
 — ג—ד 569
 י יא 179
 סוף י 706
 יב ה 513
 569
 יג א 682
 יד ד 547
 690
 טו ד 659
 — ה 658
 ברה
 ד ד 693
 ה ג 76
 ו ה 648
 בחקותי
 א 691
 א א—ב 692
 — ז 691
 693
 ב ג 694
 ד ג 691
 ה ד 693
 — ז 693
 ו א 677
 691
 — ד 693
 696
 ז ג 693
 ח י 691
 ג ג—ד 693
 — ט 696

706, 570 ריח	קו 527, 704	ספרי דברים	743 245
713	קט 742	דברים	599 249
ריס 419	קי 706 הע' 24	א 627, 630	744
רכא 155, 529	קיב 720	א—כה 627	589 250
705	קטז 706	א—ל 638 הע' 36	298 251
רכב 714	קטז—קיו 720	ב 626	336
רכח 53	קיה 707	ד 626	327 253
רכח—רל 714	קכא 705	ו 625	693
רכס 707	קכב 559	יא 625	745
רלב—רלו 714	קכב—קכג 720	יב 420	604 261
רלג—ד 587 הע' 218	קכה 708, 663	כ 626	743 263
רלו 706	קכו 721	כד 602 הע' 87	543 280
רמא 715	קכו 712	כז 627, 626	744 232
רמב 663, 708	קכס 513, 518	ואתחנן	743 283—282
רמג 517	721	כז—ל 627	269 285
רמח 715	קלא 325	כח 626 הע' 11	270
רמט 705, 707	קלב 331 הע' 66	לה 626	275
רנג 709	721	לו 530	531 הע' 123
רנד 717	קלד 513	עקב	742
רנה 710	קלו 709	לח 661	745
רנז 718	קלח 374	מ 603, 625	171 284
רנס—רס 723	קמב 710	מא 540	275
רסא 706	קמב 373	מב 550, 692	745
רסו, רסז 518	שופטים	מג 626, 628	742 287
רסח 663, 676	קמד 712	מז 693, 709	744 289
708	קמה 721	מז 625	603 295
רסט 704	קמו 721	ראה	742 297
רע 704, 709	קמט 722	נג 607	743 305
717	קנב 419, 722	נה 540, 567	743 305
רעג 705	קנו 419	625	744 305
רעח 723	קנח 722	נט 502, 706	594 317
רפ 704	קנט—קסא 722	ס 703	744
רסג 103	קסא 419	ס—סא 718	745
רפח 517, 663	קסח 67	סא 708, 711	742 318
723, 708	קעא 706, 713	סב 598	743
רצא 44 הע' 114	קעב 723	סג 83 הע' 92	113 הע' 439 324
רצז 513	קעט 716	סה 712	115 הע' 512 326
חבוא	קסח 406, 590	עא 707	743 329
רצו 274	404, 639	עב—עז 705	468 330
ש 742	קסט 716	עה 717	567 331
שא 514 הע' 133	קצ 708	עז 663, 708	18 הע' 503 335
שב 103, 706	קצב 43 הע' 111	עח 539	ס"ז חקת (אש"ש)
שד 629	401 הע' 48	ס 639 הע' 41	183 7
האזינו	713	572, 715	466 16
סו 446	קצב—קצא 403	צג—צה 718—719	746 17
ברכה	קצד 636	צד 572	508 18
שמז 630	קצה 744	צד—צה 419	118 22
שנה 630	קצו 401	צה 704	139
מדרש תנאים	ר 717	צו 712	113 24
626 1	רג 278, 512	צח 572, 712	468 25
626 11	713	ק 716	493
626 13	רה 413	קב 719	273 27
631 56	רה—רי 403, 4	קד 709, 712	275
540—539 58	רו 713	קה 60, 513	468
631	רח 717	661, 696	745 30
	חצא	704	745 35
	ריב—רסו 713	קו 449, 719	
	ריו 707, 709		

177 148—147
723 149
717 155
705 157—156
540—539 170
514 175
75 176
540 259
625 192 ת"י
ברי ופלהמ"ש 571

94 115
716 116
401 120
278 123
413
717 125
713 128
614 131
37 155 132 הע' ק'
714

696 77—76
449 77
719 78—77
720 82—81
707 89
721 92
530 93
567 100
44 633 הע' ק'
722 104

41 הע' 639
715
711, 539 60
631 61
625 65
718 69
419 70
636 71—70
625 71
684 74
695 76

ז. ירושלמי

רס"ד כא ד 311
ר כא ד 477
584
— כב א 311
רס"ה כב ב 558
ה כב סע"ג 312
ו כג ג 314
ז כד ג 138
ח כה ב 318
ס כה סע"ג 319

פסחים
א כז ב 257
326
— כז ג 323
324
ב כח ג 734
— כח ג"ד 680
ב כס ג
ה"ע 427 61
565, 555
סע"ב כס ג 219
ג ל א 200
ל ב 61
רס"ה לא רע"ד 328
ה לב א 519
— לב סע"א 555
— לב ב 734
— לב ג 184
ו לב א 510
519
— לג סע"א 373
— לג סע"ב 330
ז לר רע"ג 632
— לה ב 331
— לה ב"ג 736
רס"ס לו ג 590
742
ס לו ד 591
— לו א 195

יומא
א לח רע"ב 655
— לח ג 160
ב לט ד 29
668

א ד א 75
278
286
— ר סע"א 208
— ד ב
283 הע' 60
רס"ב ד ג 166
640 והע' 43
666
686 הע' 272
— ה רע"א 205
— ה סע"א 253
— ה ב 287
— ו א 260
ג ו א 186
298
— ו ב 183
ה ז ג 287
ז ס ג 678
731
— י ב 731
ז י ג 293
291 הע' 105
ח יא א 241
— יא רע"ב 160
ס יב א 249
י יב ג 175
יג יד סע"א 293
סז סו סע"ג 294
יז סז א 279
— טז ב 111
279
יח סז סע"ג 295
יט יז סע"ב 296

עירובין
א יח ג 304
— יט א 305
— יט סע"ג 306
ב כ סע"א 307
ג כ ד 316
— כא סע"ב 310
— כ ג 528
ג כ ג"ד 704
— כא ג 349
37 הע' 67

ד לה ב 94
ו לו א 229
רס"י לט ב 226
243 הע' 13
— לט ר 545

תרומות
א מ ד 436
708
ג מב א 149
ד מב רע"ג 253
— מב א 66
ה מב רע"ד
243 הע' 13
יא מז סע"ד 192

מעשרות
רס"א מח ג 571
כ נ א 571
רס"ג ג ג
181 הע' 12

מעשר שני
ג נד א 667
ד נה א 694
ה נז ב 706

חלה
רס"א נו א 269
589
ב נח ב 540
ד נס ד 271
ד ס רע"ב 571
סס"ד 449

ערלה
א ס ד 538

בכורים
א סג ד 93
ב סה א 214

שבת
א ב סע"ד 653
— ג ד 231
640
685

ברכות
א ב ג 555
565
— ג א 226
— ג ב 260
691
— ג ג 651
ב ד ב 81
96
ג ו כ 22
— ו ב"ג 244
— ג ב 648
ר ז ב 558
— ז ד 422
424 והע' 27
רס"ה ח ד 52
ז יא א 384
5567
565
ח יב א 105

פאה
א טו ב 557
565
— טו ג 487
— טו ב 249
— טז ג 532
ב יז א 241
סס"ד יח ג 662
ו יט ב 102
ז כ רע"ב 229
— כ ג 249
רס"ח כ ד 162

דמאי
ב כב ג 229

כלאים
א כז א 200
ג כח ג 290

שביעית
א לג — 612
— לג א 186
228

כס"ח מא סע"א
 380
 יא מב ג 140
 גסין
 ז מח ד 245
 ח מט ב 561
 26 הע' 590
 — מט ג 82
 99
 ט ג ב 100
 216
 גזיר
 א נא ג 386
 ג נב ד 388
 ד נג א 381
 סס"ד נג ג 389
 ה נג ד 662
 רס"ח נג ד 679
 ה נג ד 696
 — נג סע"ד 645
 — נד א 390
 679
 697
 רס"ו נד ג 709
 ו נה סע"ג 391
 ז נו ב 138
 — נו ג 207
 508'507
 ט נז ד 392
 קידושין
 א נח ב 708
 — נח ד
 10 הע' 242
 — נט א 524
 537
 562
 647 הע' 39
 661
 — נט ג 535
 — נט ד 558
 — סא א 558
 — סא ג 625
 רס"ב סב א 563
 ג סד ב 200
 ג סד ג 200
 709
 ד סה ד 709
 — סו א 602
 709
 בבא קמא
 א ב ב 563
 — ב ג 242
 סס"א ב ג
 243 הע' 13
 562
 591 הע' 32
 592

סוטה
 א טז סע"ג 413
 — טז ד 406
 יז רע"א 395
 רס"ב יז ד
 390'389
 ב יז ד 590
 678
 — יח א 249
 590
 610 הע' 136
 — יח סע"א 175
 396
 ב יח ב 398
 ג יח ד 396
 408'407
 — יט א 200
 — יט ב 101
 175
 225
 409
 ד יט ג 409
 410
 ה כ רע"א 196
 — כ ג
 515 הע' 145
 ו כ ד 98
 589
 — כ סע"ד 638'9
 — כ סע"דכא רע"א
 411
 — כא א 412
 ח כב א 399
 ט כג ב 659
 — כד ג 232
 כתובות
 ב כו א 161
 — כו רע"ג 194
 — כו ג 646
 — כו ד 369
 רס"ג כז א 734
 ג כז ב 433
 733
 — כז ד 561
 ד כח רע"ד 654
 — כט א"ב 164
 ה כט ד 21
 ו לא רע"א 242
 נדרים
 א לו ג
 447 הע' 13
 564
 591
 — לו א 368
 רס"ב לו ב 647
 ז לח א 75
 ז מ ג 377
 רס"ח מד 377

ביצה
 א ס ב 101
 — ס ג 355
 ב סא ב 357
 — סא רע"ד 287
 ג סב א 359
 ד סב ג 359
 ו הע' 49'51
 ה סג א"ב
 361'360
 — סג ב 361
 734
 תענית
 א סד ב
 245 הע' 20
 ב סו א 97
 224 הע' 150
 ד סח ד 602
 מגלה
 א עא א 183
 ד עד סע"ד 557
 ד עה ג 199
 חגיגה
 א עה ד 200
 — עו ב 373
 374 הע' 9
 א עו ב 711
 — עו ג
 503 הע' 18
 רס"ב עז א 49
 רס"ג עז ד 52
 ג עח ד 148
 — עט א 51
 188
 — עט ב 525
 מועד קטן
 ג פא ד 65
 204
 יבמות
 ד ו א 217
 — ו סע"א 208
 209
 — ו ב 97'8
 459
 — ו ד 708
 רפ"ח ח ג 556
 ח ח ד 523
 ח ט ג 519
 סס"ט י ב 653
 יא יא ד 525
 יב יב ד 523
 טו יד ד 502
 סו יד ב 178
 412

כס"ב מ א 678
 ג מא א 249
 514
 ה מב ג 679
 — מב ד 555
 679
 683
 רס"ו מב ב 604
 ז כד א"ב 249
 — מד ב 653
 רפ"ח כד רע"ד 634
 ח מד ד
 489 הע' 136
 ח מה א 522'3
 666
 שקלים
 רס"א מה ד 630
 ב מו ג 151
 — מו ד 337
 343'342
 519
 ג מז א
 508 הע' 68
 רפ"ה מח ג 17
 505 הע' 47
 ה מח ג 25
 ו מט ד 34
 — ג ב 571
 ח נא סע"א
 235 והע' 10
 — נא ב 162
 סוכה
 א נא ד 138
 213
 רס"ג נג ג 652
 רס"ד נד ב 349
 ד נד ג
 614 הע' 157
 711
 ה נה ב 30
 245 הע' 18
 ראש השנה
 א נו א
 562 הע' 142
 — נו ב
 586 הע' 216
 — נו ג 663
 — נו ד 206
 — נו ז
 612 והע' 155
 ב נז ד 365
 — גא א 365
 601
 661
 ג נח ד 590
 רס"ד נט ב 519
 ד נט ד 225

ד מד א 194
242
708
ד מד ב 545
ה מה ב 525

הוריות
רפ"א מה ג 531
א מו א 653
ג מח ג 241
ה' הע' 651 57

נדה
ב נ א 183
ג נ ג 249
— נ ד 231
249
ה' הע' 250 42
ג נא א
ה' הע' 250 42

מכות
א לא ב 417
ב לא רע"ד 742

שבועות
ה לו א 141
382
ו לו ב 243
ח לח סע"ב 563
— לח רע"ג 539
ח לח ג 564

ע"ו
א לט ג
ה' הע' 466 28
ב מא ד
ה' הע' 181 181
ב מב א 130
סס"ב מכ א 235
475

סנהדרין
א יח ד 75
— יט א 148
570
ב כ ג 18
ה' הע' 164 38
ג כא ג 420
590
ה כב סע"ג 734
— כב ד 276
654
ז כד ר 245
522
— כה א
ה' הע' 562 542
— כה ג 709
ח כו ג 560
565
736
י כז ד
ה' הע' 503 17

ג ג ד 571
ז ה ד 563
ס ו ד 191

בבא מציעא
ד ס ג 176
ספ"ו יא ג
250 ה' הע' 39

בבא בתרא
א יב ד 144
ג יד א 95
ד יד ג
ה' הע' 168 62
ד יד סע"ג 177
רפ"ח טו ד 538
591
ח טו ב 226
י יו ד 164

ת. בבלי

קלג ב 223
296
557
קלה ב 251
קלו ב—קלו א 664
297
קמב ב 297
קמג א 255
297
קמה ב 297
קמו א 145
קמו סע"ב 298
קמו ב 298
קמח א 281
קמח ב 298
361 360
קנג א 249
קנר ב 298
קנו ב—קנו א 359
קנו א 247
295

עירובין
ג ב 304
ח א 245
יב א 304
יג א 89
301
ה' הע' 302 17
461 ה' הע' 16
יו א 306
יט א 554
כג א 302

סו א 90
116
131
303
463
485
עג ב 276
עד ב 293
מג ב 289
סו א 249
290
סח ב 554
צא רע"א 290
צא ב 477
צד ב 291
צו ב—צו א 599
קה א 647 ה' הע' 52
קו א 292
קז ב 293
קח ב 253
קט א 281
קיא ב 220
293
קיב א 294
קטו א 294
קטו ב—קטו א 602
קכ רע"ב 295
קכ ב 245
קכא א 173
קכב ב 279
קכו א 295
קכז ב 281
קל א 295
302

יג ב 513
יד סע"ב 279
טו א 181
טו א"ב 488
טז ב 476
יז א 484
יח א 279
יח ב 285
יט א 278 ה' הע' 17
יס ב 208
כ א 649 ה' הע' 45
652
כד ב 555
כו ב"כז א 539
כז א 640
כז ב 97
לב א 287
707
לב ב 626
לה ב 169
571
לס ב 186
מב א 183
מד ב 297
נא ב 181
ה' הע' 287 84
נב ב 255
נה ב 651
נו ב 478
נט א 110
131 ה' הע' 36
נט ב—ס א 478
סב א"ב 288
סב ב 91

ברכות
ה ב 659
יא ב 646
650
יב א 169
יד ב 650
טו א 97
טז ב 258
יח ב 646
656
כא א 557 וה' הע' 83
כו א 558
כח א 422
424 ה' הע' 27
כט א 249
לב א 552
לט א 244
מג ב 207
מה א 96
מה ב 503 ה' הע' 17
מח ב 260
מט א 251
נב א 105
ס סע"א 553
סג א 255
סג ב 148
427 ה' הע' 65

שבת
ג א 184
ג א"ב 188
יב א 282
יב ב 252

סוכה
 ג א 213
 יד ב 213 הע' 88
 סז ב 317
 כג א 302
 305
 כד א 302
 כו א 260
 כח א 504
 514
 כט א 478
 לב א 665
 לו ב 417
 מג א 351
 מג ב 37 הע' 67
 מד א 349 והע' 33
 351
 מה א 245
 מח א 710
 נב א 253
 614
 נב ב 245 הע' 18
 נד א 352

ביצה
 ב ב 200
 ה סע"א 253
 ט ב—י א 354
 סז א 513
 סז ב 245
 יח ב 357
 כא א 736
 כג ב 358
 כה א 352 הע' 2
 כו א 182 והע' 32
 362
 כז ב 359
 לא א 359
 לב ב 360
 לו א 361*360

תענית
 ב ב—ג א 612
 יד ב 245 הע' 20
 כא א 242
 כג א 692

מגילה
 ב א 172
 ז א 436
 ח ב 668
 י ב 520 הע' 43
 יא א 692
 סז ב 305
 יס ב 504
 כד ב 244
 כו א 172
 כח ב 241

יומא
 ג ב 655
 ג ב—ד א 641
 ד א 654
 יד ב 28
 כ ב 30
 כג ב—כד א 680
 כד א 655
 כז סע"א 678
 ל א 255
 לב א 680
 לו א 200
 לס ב 30
 מ ב—מא א 663
 מב ב 605
 מב ב—מג א 613
 מה א 678
 נ א 193
 נה א 679
 נו רע"ב 555
 נח א 679
 683
 נט א 533
 542
 689
 סא א 180 הע' 5
 191
 סז א 178
 290
 סז א"ב 648
 סח א 689
 סח ב 661 הע' 122
 ע א 241
 עד א 547
 690
 עד ב 542
 634
 עה ב 599
 עו א 599
 ס רע"א 538 הע' 18
 פג א 281
 פה א 561
 פה ב 382
 פו ב 252
 254

ראש השנה
 ז ב 200
 202
 ס ב 680
 יב א 363
 יב ב 742
 יס ב 200
 כ א 669
 כא ב 364
 כב א 281
 כד א 661
 כז א 665
 לד א 614

י"ט א 249
 י"ט ב 423
 כ א 668
 כ ב 186
 כא ב 206
 324
 כב ב 729
 כז א 195
 253
 כח ב 323
 326
 לר א 160
 לה א 220
 552
 589
 לו א 219
 271
 427
 לו ב 181
 271
 לח ב 24
 מא א 275 הע' 54
 555
 730
 מג א 24
 336
 592
 מה א"ב 218
 מח א 545
 מח ב 24
 נ רע"א 303
 נב א"ב 146
 נג ב 358
 סא א 555
 סא ב 729
 סד א 184
 סו א 425
 511*510
 סח א 710
 ע ב 333
 373
 511
 עא א 690
 710
 עז ב 126
 פו א 491
 737
 טח א 335 הע' 97
 טח ב 333
 צב א 504 הע' 37
 צה א 571
 צו ב 680
 682
 קד א 245
 קיב ב 181
 קינ ב 571
 קיז א 178
 קיח א 331
 קיס ב 253

גב ב 255
 גז ב 528
 704
 ל ב 309
 לה א 145
 247
 לו ב 310
 יח א"ב 310
 לח ב 172
 201
 י"ט א 303
 י"ט ב 302
 כד א 306
 כה א 311
 מז ב 311
 מח א 311
 נא א 538
 נב ב 311
 נג א 164 הע' 38
 נד ב 187
 סא א 313
 סח ב 313
 עא א 314
 עז ב 308
 316
 עח ב 137
 טא א 308
 316
 טב א 123
 טז סע"א 742
 טז ב 270
 טז ב 298
 צא ב 318
 צה א 302
 צו ב 96
 663
 צז א 319
 קא א 321
 קג א 301
 קנ ב 321
 קה רע"א 253
 קה א 491
 668

פסחים
 ב ב 324
 ג א 236
 ד ב 323
 325
 ה א 538
 564
 ו א 253
 ח ב 242
 י ב 240
 יא ב 96
 י"ז א 61
 77
 206
 יז ב 223

מועד קטן

ג ב 228
242
ח ב 252
יב ב 163
כז רע"ב 487

חגיגה

ו א 255
ז א 374
ח א 709
י ב 373
יד א 18
כז א 51
כד ב 252
254

יבמות

ו ב 553
ח א 708
ט א 188
יג ב 554
לב ב 187
256
לו ב 677
מא א 200
נב ב 193
708
סד ב 200
229
סה ב 592
ע א 523
556
עב א 511
עב ב 505 הע' 47
646
665
עג ב 707
עז א 709
מג א 96
סד א 158
180
190
סז ב 415
סז א 595
צב ב 184
647 הע' 33
צז ב 321
צח ב 255
קג ב 464
קז ב 91
קיד א 688
קיו ב 178

כתובות

סז ב 161
כב ב 413
לב ב 564
733
לה א 732

לח א 735
מג ב 648
סד א 253
מו א 659
נב א 243
246
סז ב 253
עב א 593
עז א 166
173
255
מא א 251
סז א 253
צג א 193
צה א 200
קה א 503 הע' 18
קז א 20

נדרים

ג א"ב 379 הע' 22
ג ב 564
ו א 379 הע' 22
ח א 545
י א 341
613
יא א 368
יד א 376
כד א 91
303
מא א 187
256 והע' 63
מג ב 382
סח א 592
עז ב—עז א 613
סב א 140
381
צא א 407

נויר

ג א 613
ו ב 595
יד ב 596
יו ב—יח א 614
יח ב 432
יח ב—יט א 596
יט א 613
כ א 388
כז א 388
כה א 595 הע' 57
ל ב 389
לב א 390
לד ב 529 הע' 102
לה א 566
מא א 673
מג א 603 הע' 94
מו א 391
מז א 603 הע' 94
642
מח א"ב 611
מט א 673

מט ב 461 הע' 15
מט ב—ז א 391
נ א 255
נב ב 244
נג א 207
508'507
נו א 614
ס סע"ב 243
סז סע"ב 392
סוטה
ב א 595
639
ג א 394
534
הע' 168
535
538
595
639 הע' 39
ג סע"א 592
ג א"ב 533
ו ב 411
ח א 397
יג ב 593
טז ב 571
610
סז א 559
601
יט ב 611
כ ב 407
כה א 570 הע' 179
כח א 196
לא ב 412
לח א 589 הע' 8
לס א 611
מר א 244
249

גטין

ד א 96
ט א 96
יד א 570
יד ב 246
כב א 255
מג ב 635
682
מד א 545
נז א 97
נה א 441
נו ב 552
סה ב 169
סז א 149
226
545
סח ב 123
עד ב 245
עז ב 244
עז סע"ב 91
עז א 728
ס ב 100
סט א 411

קידושין

ב ב 52 והע' 179
ד ב 676
ו א 203
ט ב 708
יב א 669
סז ב 149
648
יט ב 731
כד א 694
כד ב 126
205
כה א 455
כז ב 593
כט א 593
635
682
ל א 617
לא ב 199
לג א 645
לה א 562
733
לו א 541
625
לו ב 539
541
567 הע' 165
לח א 179
מ ב 255
מג א 512
733
מט סע"א רע"ב 501
מט ב 241
נב ב 107
302 הע' 17
נג א 649
663
עז א 54
414
עז ב 415
עז ב 709
בבא קמא
טז א 554
562
733
כ ב 143
כז ב 734
כז א 237
לב א 571
מ א 254 הע' 58
מ ב 649 הע' 45
מב ב 729
מד ב 154
530
סב ב 563
סז א 93 הע' 39
עא א 733
סא ב 182
סב א 280

490 יו רע"א
 613 נו א
 37 סב ב 647 הע' 37
 249 סב סע"ב
 690 סד ב
 665 סס ב
 690 ע א
 484 עד א
 512 סס א
 744 צא ב
 647 קב ב
 97 קה ב
 122 קו א 661 הע' 122
 635 קו א
 682
 211 קח א
 255
 680 קח ב
 541 קיא א
 543
 149 קיס ב
 542

מנחות
 649 ה ב
 681
 208 ו א 676 הע' 208
 יד א 180 הע' 9
 181 יו א 669 הע' 181
 158 יח א
 545
 97 כד א
 490 כז א
 541 כס א
 554
 571
 55 594 הע' 55
 570 לח ב
 104 מ א
 123 מה א 513 הע' 123
 245 מח א"ב
 נ ב—נא א 673
 255 נו א
 674 נו סע"א 674
 678 נו ב
 680 סג א"ב
 252 סח ב
 254
 255
 678
 174 עב א
 675 עג ב
 690
 606 עז ב
 196 פז א
 95 פז ב
 672 צב ב—צד א 672
 668 צג ב
 678
 193 צו א

מכות
 417 ב א
 527 ה ב
 173 ו ב
 177 יז א
 526 יז ב

שבועות
 417 ב ב
 202 ג א
 202'201 ד א
 594 יג א
 612
 656
 663
 417 יז ב
 533 יט א
 175 יט ב
 528 כו א
 679 כו ב
 667 לה א
 188 מז ב
 625

ע"ז
 18 יד ב
 553 כס א
 לה ב—לו ב 230
 226 לו ב
 242 מג א
 193 נג א
 745 עה ב

הוריות
 656 ב ב
 594 ח א
 663
 654 יג א
 164'163 יג ב
 227
 יג סע"ב 450

זבחים
 255 יב א
 689 יג א
 יז ב—יח א 189
 669 כח א
 187 ל ב
 227
 256
 676 לב א
 539 לז א
 מ ב—מא א 525
 690 מג ב
 673 מז א
 648 מו ב
 538 נב א
 677 נב ב
 649 נג ב
 680

235 קסד א
 251 קע ב
 164 קעד א

סנהדרין
 551 ד ב
 661 י ב
 253 יב ב—יג א
 531 סו א
 731 סו ב
 729 סז א
 596 יז א
 485 כה ב
 554 לז א
 553 לה ב
 57 593 הע' 57
 593 מא רע"א
 734
 708 מא א
 552 מב א
 742 מה ב
 155 מו ב
 669 מז א
 462 מח א
 245 נג א"ב
 664 נד א
 649 נד סע"ב
 646 נו ב
 203א ס ב 583 הע' 203א
 731
 690 סג א
 737
 676 סד ב
 680
 177 סו א
 155 סז א
 סח ב—סט א 706
 731 סס א
 663 עג א—עד א
 603 עז א
 668 עח א
 733 עט רע"ב
 154 ס ב
 27 סד א 203 הע' 27
 596 פד סע"א
 832 פד ב
 סה ב—סו א 705
 96 פז א
 169
 241
 547
 656
 סח א 570 הע' 179
 593 צ ב
 594 צס א
 612
 614 צס ב
 137 קס א 561 הע' 137
 718 קיא ב

663 פד א
 708
 735
 צח ב 191
 ק א 97
 כד ב 676
 קיד א 93 הע' 38

בבא מציעא
 97 כג א
 242 יד סע"א
 176 כד א
 206 נד א
 595
 666 נד ב
 728 נז ב
 566 נז ג
 343 נח א
 669 ט סע"א
 244 ט א
 76 סב א
 244 סח א
 243 פה ב
 200 פי א
 552 פו ב
 571 צב א
 244 צד א
 564 צד ב
 726 הע' 10
 729
 קו ב 363
 קסו א 744 והע' 24
 קיח א 344

בבא בהרא
 י ב 515
 מא א 503 הע' 18
 כה א 554 הע' 69
 כז א 245 והע' 22
 זב ב 254 הע' 58
 סז א 239
 כז א—סח א 213
 עב ב 177
 עג א 169
 עה א 691
 עט ב 89
 סט רע"ב 485
 צז ב 244
 צח א"ב 257
 קט א 591
 קס א"ב 609
 קיא א 742
 קיא א 594 הע' 55
 609
 קיס ב 742
 קכ א 594
 קכב ב 707 והע' 33
 קכד ב 547
 קכז א 244
 קכז א 367

ז ב 571	נג א 450-449	עב ב 97	קד א 441
ט ב 668	והע' 36	עג א 97	קד ב 197
כ ב—כא א 689	נו א 450	עד א 648	קו א 197
כב א 664	נו ב 188	סד א 203 הע' 26	קז ב 197'8
כג ב 670	נח א 508 הע' 68	סה א 142 הע' 98	קח ב 198
כה א 249	ס ב 697	200	
מעילה	סא א 663	204	
יא א"ב 674	679	צד א 127	חולין
		247	ה א 678
נדה	ערכין	קד א 203	יח א 253
ח ב 255	י ב 237	קטו ב 552	כא א 690
ט ב 185	יא סע"א 610	571	כט ב 661
יד ב 180	יב א 364	708	ל ב 635
כא ב 183		737	682
כב ב 523	תמורה	קטו א 203	לב א 253
כד ב 160	ב ב 657 הע' 101	קיו א 662	לר א 252
650	ג סע"א 630 הע' 32	קכב ב 650	254
666	ז א 184	קכח ב 674	לח א 461
כה א 181	ז סע"א 671	קלא ב 649	מא ב 34
185	ז ב 645	קלב א 533	כב א 542'541
243	טו א 203	קלו א 207	635
כה ב 252	טו ב 505 הע' 47	671	682
254	יח א 457		689
כט א 255	כא ב 449	בכורות	מד א 245
כס ב 690	כח א"ב 681	ה ב 446	מה ב 193
לב סע"ב 471	676	ט א 452	מז א 652
לה ב 437	כח ב 538	יא א 447	מט א 589
לח א 280	לב ב 662	יב ב 447	כט א"ב 675
מג ב 243 הע' 12	לב ב—לג א 664	כו ב 647 הע' 32	נט א 491
669	לג א 545	708	542
מה ב 201		כט ב 244	סב א 686
מז א 272	כריתות	ל א 454	סג ב 245
נ ב 249	ב א 743	לב ב 448	519
נב א 80	ג ב 82	לח א 670	533
523	ד ב 664	לט א 670	716
נו א 659	ה א 666	מ א 455	סה א"ב 635
נח א 179	ו א 344	מא א—מב א 681	סה א—סו א 683
סג ב 229	ז ב 569	מד ב 254	סו א 529
249 א ע	ז א 656	מה ב 487	סז א 529
			סט ב 458

ט. מדרשים ועוד

קהלת רבא	ס"ו 695	שמות רבא	ס"ה 599	בראשית רבא	
פ"א ב 654		במדבר רבא	ספ"ה 566 הע' 157	פ"ב ו 367	
— ז 557	שלח טו 476	שיר השירים רבא		פ"ב ו 691	
פ"ג יא 558		פ"א 520		פכ"ה ב 502	
פ"ו ב 71	פ"א ט 562	פ"ב 555		פכ"ו ה 599	
פ"ז יא 601	פ"ב 602 ז	— יב 738		פליד יד 646	
ספ"ט 476	— יג 591	פ"ח ב 71 הע' 6		פליח ח 561	
אסתר רבא	איכה רבא			— ט 599	
רפ"א 692	ספ"ב 691			פמ"ב ג 520	
פ"א 345	694			פמ"ט ו 599	
דברים וזטא				פנ"ד ד 490	
627 13				פנ"ה ח 562	
שה"ש וזטא				פ"ס ד 622	
פ"ג ח 424				— ח 687 הע' 284	
382, 141, 44				פצ"ח ד 22	

מא ע"א 717 הע' 71 ה' טרפות 689 סוף ה' טריפית 635 684 קה ע"א 545 קכג ב 230 קמא ד 17 קמג ד 501 546	ד"א רבה פ' השלום 591'2 ד"א זוטא ספ"ג 320 תנא דבי אליהו פ"ו 345 הע' 56 ו'57 תנחומא תולדות 652 נצבים 546 בובר נח כח 561 הע' 137 יתרו יב 486 אמור לב 653 הע' 74 הוססה 626 84 הלכות גדולות סוף ה' עירו' 307	משנת ר"א 551 67 346 247 הע' 1 402 333 299 367 פסיקתא רבתי פ"ה 735 פ"י יד 697 פ"י יז 736 פ"י כא 520 פ"י כג 555 פסיקדר"ב לו ע"ב 697 סא ע"ב 557 קז ע"ב 520 קלו ע"א 486 בר' רישועה 653	קהלת זוטא 30 127 מגלת תענית 222 ס"ה 503 הע' 17 מס' שמחות פ"ד סז 387 פ"ז כ 387'8 ס"א 161 מדרש שמואל פ"ב ט 556 פ"ג כ 601'2 מדרש תהלים ל' 545 כג ה 571 הע' 188 בר' דל"ב מדות כדה ח' 653
--	--	--	--

כריסטיאניס 367 פילון 269, 299, 329, 330, 331, 338, 348, 363, 383, 394, 395, 397, 398, 446, 516, 517 פלוטרך 348 מצבת אשכנזר 376 ספירוסים ארמיים 326, 338, 346, 367	ב ח ט 277 ב טו א 384 ב טז ד 278 ב יח י 278 ד ב ב 278 ו א ח 299 ו ה ג 503 ו ח ג 25 ו ט 323 נגד אפיין א כב 376 ב לט 299	ד יא ה 330 יג יו 16 יג יג ה 347'8 יד ז א 26 טז ו ב 57 299 יז ו ב 512 יח ט א 337'8 יט ו א 384 כ יא ב 16 מלחמות א ז ג 278 א לג ב 512	אזימנס, על ההרודס 17, 72 הירודמוס, ס' לישע' ג ח 17 יוספוס קדמוניות א ב ג 363 367 ג ט א 329 ב י ד 348 ג י ה 516 ג יא י 396 ד י ה 270'269 446
--	--	--	--

יא. אישים

ר' ישמעאל בר' יוסי 181 ר' מנחם בר' יוסי 172 177'178 ? ר' נתן בן המשולם 228 ר' פרידא 230 ר' צדוק 36 רבתינו 22 ר' שמעון איש הכנענה 31 ר' שמעון בן יהודה 193 ר' שמעון בן מנסיא 182 שמעון בן עזאי 150 ר' שמעון ברבי 283	ר' יונתן 570 ר' יוסי בן דורמסקית 73 ר' יוסי בר' הנינא 630 ר' יוסי בר' יהודה 148 הע' 10 172 ואילך אבא יוסי הליקופרי 61 הע' 18 אבא יוסי בן חנן 19, 47 ר' יוסי בן הבשילם 183 ר' יעקב 238'9 ר' יצחק 570 ישמעאל בן פאבי 45	ר"ג הזקן 31 ר"ג ברבי 283 ר' דוסא בן הרקינוס 55 ר' יצחק 58 הלל השני 54, 415 זכריה בן קביטל 37 חזקיה 501 הע' 4 חנמאל המצרי 45 ר' יאשיה 570 ר' יהודה 35, 68 ר' יהודה בן בתירה 149 יהודה בן נקוסא 182 ר' יהושע בן לוי 242 יוחנן בן גורגאדא 27, 48	ר' אחי בר' יאשיה 570 ר' אלעאי 67 אסי בן יהודה 571 אלהיערי בן הקיוף 45 ראבי" 33 הע' 48 אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון 746 ר"א בר' יוסי 172 178'179 ר"א הקמר 716 בר' קסרא 745'6 ר"א בר"ש 172 177'174 כבא בן בוסא 19
---	--	--	--

יב. מלים ועניינות

<p>„וכך בחוסס' 302'3 וכן היה ר'... אומר 122 „ועוד“ במשנה 302 שמוש „כיצד“ 44 כלל אמר ר'... 163 פסקא באמצע פסוק 616 שמוש התוס' בדבי ר' 636</p>	<p>תרכוס 115 בראשונה 23'22 ענין ה„הכרעה“ 205 חלופים במחלי תנאים 67 והע' 51</p>	<p>פיגס 132 הע' 44 פשפש 34'35 240'239 קיימא, קיום, 217 100 הע' 23 קלגס 43 הע' 106 שמא 311</p>	<p>איצטניות 130 הע' 28 אמורי רגלים 39 גלי מסכתא 164 הע' 38 הילך 311 סריבין 109 הע' 21 נתערב בר' 155 סוחלין 112 הע' 41</p>
--	--	---	---

קצורים וראשי-תיבות (י)

<p>כ"י ק(היר) (קופמן) כ"ה = כ"י המבורג כ"ו = כ"י וינא כ"ז = כ"י לידן כ"ח = כ"י מינכן כ"ט = כ"י רומי כ"כ = כל כך כ"מ = כל מקום כמה מקומות „כסף משנה“ כ"ע = כולי עלמא כ"פ = כמה פעמים כ"ז = כך צריך להיות (כ"ש = בכל שהוא ל"ל = „לשון למודים“ (ב"ל"נ = (ב)לשון נקבה לק"ס = „לקט טוב“ ל"ת = לא תעשה מא"ש = מאיר איש שלום מ"ב = משנת בכלי מ"ג = „מגלת תענית“ „מדרש חכמים“ מ"ה = „מדרש הגדול“ מהו"ח = מהנורא חדשה מהר"י = מורנו הרב ר' יעקב ווד (ממעזריש) מהר"ס = מורנו הרב ר' סולימן (אוחנא) מוה"י = „מורה נבוכי הזמן“ מו"ש = „מונאטשערפס“ מ"ח = „מדרש חכמים“</p>	<p>ד"ר = דפוס ראשון ד"ש = דפוס שונינו ה"ב = „הלכות גדולות“ הו(צאת) לו ה"ז = הרי זה, הלכה ז' ה"מ(בם) (בן) ז"א = „בן זרע אברהם“ ז"א = זאת אומרת ח"ד = „חסדי דוד“ חצו"ל = חכמי צרפת ולותיר סה"ד = סעות הדפוס ס"ס = סעות סופר יל(קיס שמעוני) (ו)כ"ה = (ו)כך הוא כ"ז = כל זה כ"ח = „כרם חמד“ כ"י = כתב יד כ"י = כתבי יד כ"י אנט(ונין) כ"י בר(ליו) כ"י ל(ידן) כ"י לו(נדון) כ"י מ(ינכן) כ"י מ"ב = כ"י מינכן ב' כ"י מ(לורנץ) מ(ריז) מ(רמא) כ"י מ"ב = כ"י מטרבורג כ"י מ(לורנץ)</p>	<p>אגה"ת = „אגדות התנאים“ אדרי"נ = „אבות דרבי נתן“ אה"ת = „הגדות התלמוד“ או"ז = „אור זרוע“ איכ"ר = „איכה רבתי“ שאל"כ = שאם לא כן א"פ = אויכספירד ארש"י = „אגרת רב שירא גאון“ ב"ב = „בבא בתרא“ בר בהלול במדבר = „במדבר רבא“ ב"נ = „בית נתן“ ב"ע = בר עלי ב"ר = „בראשית רבא“ ג"פ = Gottesdienstlichn Vorträge ג"ק = „גנוז קדם“ הגר"י = הגאון ר' ישעיה ברלין ד"ב = דפוס ברלין דב"ר = „דברים רבא“ דד"ר = „דור דור ודורשיו“ דה"ר, דוה"ר = „דורות הראשונים“ ד"ו = דפוס ויניצ'א ד"ח = דפוסים חדשים ד"י = דפוסים ישנים ד"ס = „דקדקי סופרים“ ד"פ = דפוס פיורו דפ(ס"ם) דפרי"ם = דפוסים ישנים ד"ק = דפוס קושטא דפ"ס קראקא</p>
--	---	---

(י) קצורים וראשי תיבות, השגורים בספרות התלמוד, — תמצא פתרונם במלונים וספרי צור (למשל ב„אשנב התלמוד“ לע"מ).

כח"ו = "מחזור ויטרי"
 כ"י"ר = משנת ירושלמי
 כ"ל"מ = משנה למלך
 כ"ה"מ = מנורת המאור
 כ"ע = מאור עינים
 "מאיר עין"
 (ב"מק"א = במקום אחר
 כ"ש = מלאכת שלמה
 מה שכתב
 מה שכתבתי
 כ"י"ר = משנת ירושלמי
 כ"י"כ = מה שכתב
 מה שכתבתי
 ס"ה = מדרש תנאים

נ"א = נוסח א'
 נ"ב = נוסח ב'
 (מבוא ל)נוה"מ
 = "מבוא לנוסח המשנה"
 נ"ל = נראה לי

כ"ז = סדר אליהו ווטא"
 סא"ר = סדר אליהו רבה
 סה"ד = סדר הדורות
 סה"מ = ספר המצות
 ס"ו = ספרי ווטא
 ס"ל = סבירא ליה
 כ"ע, סרע"ג
 = "סדור רב עפרם גאון"
 ס"י"א = "סדר תנאים ואמוראים"

ע(ר)

ע"ז = על זה

עבודה זרה

ע"ז = עין יעקב

ע"א = על ידי אחר
 ע"כ = עד כאן
 על כן

פ(לורנץ), פ(ריו), פ(רמא)
 פ"ב = פס"ב
 פ"ז = "פסיקתא זוטרת"
 פ"ה"ג = "פירוש הגאונים"
 (לס' סהרות)
 פ"ה"מ, פ"ה"מ
 = "פ"ה המשיניות להרמב"ם"
 ס"מ = "פני משה"
 סס"ר, פסיקד"ר = "פסיקתא
 דרב כהנא"

"פסי(קתא) ווט(רת)"
 פסיק"ר = "פסיקתא רבתי"
 פפ"מ = פונקטורט דמין
 צוק(רמנדל)

קה"ר = "קהלת רבא"
 קה"ש = "קהלת שלמה"
 ק"ע = "קרבן עדה"

ר(ב"), ר(ב"ם), ר(ומ"), ר(מז)
 ראה"ו = ר' אייזיק הירש חיים
 רא"פ = ר' אליהו פולדא
 רב"א = ר' בצלאל אשכנזי
 ר"ג, רגמ"ה = רבנו גרשום
 מאור הגולה

רד"ם = ר' דוד פארדו
 פ(י) ר"ה = פ"י רבנו הלל
 רה"ג = רב האי גאון
 רז"ה = רבנו זרחיה הלוי
 רו"פ = ר' זכריה פונקל
 ר"ח = רבנו חננאל
 ר"א = ר' יהוסף אשכנזי

ריטב"א = ר' יום טוב בן אברהם
 (אשבילי)

ריבמ"צ = ר' יצחק בן מלכי צדק
 רמ"ש = ר' מאיר איש שלום
 רמ"ה = ר' מאיר הלוי
 רמ"ע מסאנו = ר' מנחם עזריה
 מפאני

רנ"ג = רב נסים גאון
 רפ"ם = רפיפורט
 רצפ"ח = ר' צבי פרץ חיות
 רש"ג = רב שרירא גאון
 רש"ס = ר' שלמה סיריליו

ס"א = שער א', שנה א'
 סד"ל = שמואל דוד לוצאטי
 שה"ג = "שם הגדולים"
 שאר הגירסאות
 שהש"ר = "שיר השירים רבא"
 ש"ס = "שוחר טוב"
 ש"י"ר = שלמה יהודה רפיפורט
 שמ"ק = "שיטה מקובצת"
 וש"נ = ושם נסמן
 שע"ת = "שערי תשובה"
 שר"ר = "שרידי ירושלמי"

תג"ק = "תשובות גאונים
 קדמונים"
 תד"א = "תנא דבי אליהו"
 תה"ג = "תשובות הגאונים"
 (יחוס"י תו"א
 = "יחוס"י תנאים ואמוראים"
 (סדר) תו"א
 = "סדר תנאים ואמוראים"
 תו"י = "תוספות ישנים"
 ת"י = "תוספות ישנים"
 תרגום יונתן
 ת"כ = "תורת כהנים"

תיקוני טעויות *

עמ' 17	שו' 23 צ"ל: suas legis
עמ' 21	הע' 5 צריך למחוק מלת "שכ".
עמ' 24	שו' 19 צ"ל: ר' יהושע אבר
עמ' 26	שו' 7 מ צ"ל: ג מ ל י א ל ב
עמ' 44	הע' 8 (פ"ב) צ"ל: ב
עמ' 61	הע' 116 צ"ל: Zusammenhang
עמ' 62	הע' 18 צ"ל: Χαλασπώλης
עמ' 67	שו' 2 צ"ל: שבתרומות פ"א
עמ' 71	הע' 51 שו' 4 צ"ל: אדר"נ פכ"ד
עמ' 94	הע' 1 צ"ל: נגעים ס"ז מ"ד
עמ' 95	שו' 5 צ"ל: בי"מ פ"א ג
עמ' 97	שו' 4 צ"ל: וברירוש' שכ, יד
עמ' 103	הע' 8 צ"ל: וכ"י א"פ
עמ' 112	שו' 18 צ"ל: ססרי תבוא פ"ס' ש ב
עמ' 120	שו' 4 צ"ל: טהורה פ"ב
עמ' 121	שו' 9 צ"ל: פרשה ר"ס
עמ' 123	שו' 11 צ"ל: דברי ר' יהודה פ"א
עמ' 128	הע' 37 (פ"ב) צ"ל: א
עמ' 144	שו' 5 צ"ל: (ע"י לעיל, 68)
עמ' 149	שו' 8 מ צ"ל: ואמר ואני
עמ' 164	שו' 20 צ"ל: וע"י לעיל, 120
עמ' 165	שו' 2 מ צ"ל: אבל בפ"ב
עמ' 183	שו' 22 צ"ל: (עמ' 20)
עמ' 186	שו' 7 צ"ל: פ"א מ"ז
עמ' 193	שו' 4 צ"ל: תוס' סוכה פ"ב
עמ' 195	שו' 14 צ"ל: תוס' נדה פ"ז
עמ' 197	שו' 2 צ"ל: לפי נוסח הבבלי
עמ' 217	הע' 66 צ"ל: שבת פ"ג
עמ' 235	שו' 10 צ"ל: יומא נ ע"א
עמ' 237	שו' 11 מ צ"ל: (11) שם פ"ז
עמ' 238	שו' 10 צ"ל: תוס' סנהדרין
עמ' 241	הע' 124 צ"ל: מבוא ... ח"ב
עמ' 245	הע' 11 צ"ל: Steinmeisel
עמ' 246	שו' 12 מ צ"ל: ח — חבית.
עמ' 275	הע' 20 שו' 2 צריך למחוק: .
עמ' 278	חבית שיעורה בגרוגרות, ופ"ד מ"ב.
עמ' 286	שו' 2 צ"ל: Tosefta Periode
	שו' 7 מ צ"ל: בירוש' ס"ז כד ע"ד
	הע' 30 צ"ל: dass dem
	שו' 5 מ צ"ל: שבמשנתנו (פ"א מ"ח)
	שו' 1 צ"ל: פ"א
	הע' 78 צ"ל: לעיל עמ' 76.

* טעויות, שכל לומד עמד עליהן, לא נרשמו כאן.
מ = מלמטה

תיקון טעות:

עמ' 17 שורות 1, 2 ו-6 צ"ל: אסימטריות, (וכן במפתחות עמ' 177).

Conspectus Materiae

Editoris Praefatio	7
Pars Prima : Prolegomena ad Mishna et Tosephta	9
Pars Secunda : Prolegomena ad Tractatus quosdam Mishna	263
Pars Tertia : Prolegomena ad Interpretationes Halachicas	495
Indices	747
Abbreviationes	772
Corrigenda	774

PROLEGOMENA AD LITTERAS TANNAITICAS

Mishna, Tosephta et Interpretationes Halachicas

scripsit J. N. EPSTEIN

defuncti auctoris opus edendum curavit
E. Z. MELAMED

Sumptibus The Magnes Press, The Hebrew University
et Dvir Co Ltd Tel Aviv. Hierosolymis MCMLVII